

ISSN: 1308-5549

Çankırı Karatekin Üniversitesi
**İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi**

Çankırı Karatekin University
**Journal of the Faculty of Economics &
Administrative Sciences**

Cilt/Volume: 12

Sayı/Issue: 3

Sonbahar/Fall 2022

Sahibi / Owner

(Çankırı Karatekin Üniversitesi Adına)
(On Behalf of Çankırı Karatekin University)
Harun Çiftçi (Rektör/Rector)

Editör / Editor

Ela Özkan Canbolat, Çankırı Karatekin Üniversitesi,
TR

Alan Editörleri / Area Editors

Esra Erenler Tekmen, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Hasan Dünder, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Hülya Ünlü, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Pembe Güçlü, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Rıfat Karakuş, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Firdes Şeyda Kahraman, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Emine Çeliksoy, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Derya Özarslan, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Bedri Münir Özdemir, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Hüseyin Ongan Arslan, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR
Burçin Demirbilek, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Afrim Hoti (University of Phristina)
Prof. Dr. Arch Woodside (Boston College)
Prof. Dr. Aydın Özkan (Huddersfield Business School)
Prof. Dr. Cenk Sözen (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Domingo Ribeiro-Soriano (University of Alcala)
Prof. Dr. J. Augusto Felicio (Lisbon School of Economics and Management)
Prof. Dr. Pineiro Chouso Juan Ramon (Universidade de Santiago de Compostela)
Prof. Dr. R. Arzu Kalemci (Çankaya Üniversitesi)
Prof. Dr. Zhongqi Jin (Middlesex University London)
Doç. Dr. Bardhok Bashota (University of Phristina)
Doç. Dr. Francis Rico C. Domingo (De La Salle University)
Doç. Dr. Hatice Yazgan (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Harun Yıldız (Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim Muradov (Dnipro Teknoloji Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim Bozkurt (Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. İrge Şener (Çankaya Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Fatih Öztarsu (Hankuk University Of Foreign Studies)
Doç. Dr. Rudra Pradhan (Vinod Gupta School of Management)
Doç. Dr. Vesna Poposka (Makedonya Cum. Uluslararası Vizyon Üniversitesi)
Dr. Ayhan Özkan (Ankara Valiliği)
Dr. Öğretim Üyesi Şuayip Turan (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Sekretarya / Secretary

Ömer Faruk Uğurlu, Çankırı Karatekin Üniversitesi, TR

Dergi Yazışma Adresi /

Correspondence Address

Çankırı Karatekin
Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dergisi Uluyazı Kampüsü, Çankırı
TÜRKİYE

Tel: +90 376 218 9542

Fax: +90 376 218 9546

E-mail: iibfdergi@karatekin.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ckuiibfd>

4 Aylık Hakemli Süreli Sosyal Bilimler Dergisi

Dergimiz yılda dört kez (Haziran ve Aralık aylarında) yayınlanan hakemli bir dergidir. Her cilt iki sayı içermektedir. Bu dergide öne sürülen fikirler makale yazarına aittir.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Yazım kurallarına

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ckuiibfd/writing-rules> adresinden ulaşılabilir.

Makale gönderme adresi:

<http://dergipark.gov.tr/ckuiibfd>

The journal is a refereed journal published twice a year (June & December). Each volume consists of two issues.

The views expressed in this journal are those of the authors. No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring the name of the journal.

The journal publishes manuscripts both in Turkish and English.

Author guidelines are at

<http://dergipark.gov.tr/ckuiibfd>

Manuscripts should be sent to:

<http://dergipark.gov.tr/ckuiibfd>

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Akın KOÇAK

Aydın ÖZKAN

Ayşegül ATEŐ

BahtıŐen KAVAK

Carlos A. Albornoz

Cumhur ERDEM

Gülçin ÖZKAN

Hülya ÜLKÜ

İsmail TUNCER

Kemal YILDIRIM

Nilgün KUTAY

Ömer TORLAK

Yusuf Ziya TAŐKAN

Ankara Üniversitesi

Hull University

Akdeniz Üniversitesi

Hacettepe Üniversitesi

Facultad de Economía y Negocios Universidad del
Desarrollo

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

York University

World Bank

Mersin Üniversitesi

Anadolu Üniversitesi

Dokuz Eylül Üniversitesi

İstanbul Ticaret Üniversitesi

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES of the ISSUE

Dergimizin bu sayısında yayımlanan makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us to evaluate the articles published for current issue of the Journal.

Hakem

Abdulmuttalip PİLATİN
Abdülaziz ERTAŞ
Ali Emre AYDIN
Anıl ERALP
Aydın BERAHA
Ayşe ASLAN
Ayşe GÜNEŞ
Barbaros GÜNERİ
Burak KESKİN
Cenay BABAOĞLU
Cihan KAYMAZ
Çiğdem GÜRSOY
Deniz AKGÜL
Eda DIŞLI BAYRAKTAR
Eda FENDOĞLU
Emine ÇELİKSOY
Erol YENER
Ersin Nail SAĞDIÇ
Evrin İMER-ERTUNGA
Fatih Sinan ESEN
Fatma ZEREN
Fazilet NOHUT
Ferda Esin GÜLEL
Gökhan KERSE
Hakkı Hakan ERKİNER
Halil Cem SAYIN
Harun YAKIŞIK
Hatice YAZGAN
Hava TAHTALIOĞLU
İbrahim YIKILMAZ
İçten Duygu ÖZBEK
İsmet AKBAŞ
Levent ŞAHİN

Üniversitesi

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Bakırçay Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Şırnak Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
İstinye Üniversitesi
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Gümüşhane Üniversitesi
Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Ankara Üniversitesi
İnönü Üniversitesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Kocaeli Üniversitesi
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dergimizin bu sayısında yayınlanan makaleleri değerlendiren hakemlerimize teŖekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us to evaluate the articles published for current issue of the Journal.

Hakem

Mehmet AYGÜN
Meltem KILIÇ
Metin ÖZKARAL
Metin ÖZKARAL
Muhammed Hanifi VAN
Murat DEMİREL
Murat YAMAN
Mustafa KOCAOĞLU
Nihal CİHAN TEMİZER
Okan Güray BÜLBÜL
Özge TAYFUR
Özge VAROL
Özgür AKPINAR
Özlem YÜCEL
Pelin ALİYEYEV
Pembe GÜÇLÜ
Saliha KARADAYI USTA
Seda Başar YILMAZ
Selma KARABAŞ
Sevilay SARICA
Sezer ÖKSÜZ
Sibel KÜÇÜKKÜLAHLI
Sühal ŖEMŞİT
Süleyman KARAMAN
Ŗeyda SERDARASAN
Uğur AKKOÇ
Utku AYBUDAK
Volkan GÖÇOĞLU
Yener Lütfü MERT
Yıldız ATMACA
Zehra Nuray NİŞANCI

Üniversitesi

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Kafkas Üniversitesi
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Necmettin Erbakan Üniversitesi
Yıldız Teknik Üniversitesi
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Marmara Üniversitesi
Medeniyet Üniversitesi
Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
İstinye Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Çankırı Karatekin Üniversitesi
Düzce Üniversitesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
İstanbul Teknik Üniversitesi
Pamukkale Üniversitesi
Karabük Üniversitesi
Afyon Kocatepe Üniversitesi
İller Bankası A.Ş.
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

DERGİNİN TARANDIĞI İNDEKSLER / ABSTRACTING and INDEXING

Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi aşığıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Çankırı Karatekin University Journal of the Faculty of Economics & Administrative Sciences is indexed by:

- AcademicKeys (2014-)
- Advanced Sciences Index (ASI) (2014-)
- Akademik Dizin (2012-)
- Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index) (2012-)
- Araştırmax (2012-)
- Business Source Corporate Plus (EBSCO) (2012-)
- CiteFactor (2014-)
- Directory of Open Access Journals (DOAJ) (2015-)
- EconBiz (RePEc) ve ECONIS (2014-)
- EconLit (2014-)
- Electronic Journals Library (WZB) (2014-)
- Gale - Cengage (Academic OneFile) (2015 -)
- Index Copernicus (2012-)
- Islamic World Science Citation Center (ISC) (2014-)
- J-Gate (2014-)
- Journal Index (2014-)
- Jour Informatics (2014-)
- JournalTOCs (2015-)
- Open Academic Journals Index (OAJI) (2014-)
- Proquest (2012-)
- Public Affairs Information Service (PAIS International) (2012-)
- Scipio (2012-)
- Scientific Indexing Services (SIS) (2014-)
- SHERPA/RoMEO (2014-)
- TUBITAK-ULAKBİM (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı) (2015-)
- Türk Eğitim İndeksi (Index of Turkish Education) (2014-)
- UlrichsWeb (2012-)
- Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) (2012-)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi

Özden AKIN, Metin REYHANOĞLU

Benzerlikleri ve Farklılıklarıyla Göçmen Girişimciler ve Mülteci Girişimciler: Bir Tipoloji Önerisi

Immigrant Entrepreneurs and Refugee Entrepreneurs with Similarities and Differences: A Typology Proposal 1

Aysena ALKAN, Emine ÇELİKSOY

Türkiye ve Güney Kore Hükümet Sistemleri ve Kamu Yönetimlerinin Yönetim Bağlamında Karşılaştırılması

Comparison of Government Systems and Public Administrations in Turkey and South Korea in the Context of Administration 32

Eda FENDOĞLU, Gökhan KONAT

G-7 Ülkeleri İçin Cari Açık ve Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizinden Kanıtlar

The Effect of Current Account Deficit and Energy Consumption on Economic Growth for G-7 Countries: Findings from Panel Data Analysis..... 52

Elif Özlem ÖZÇATAL, Umur AŞKIN

Görme Engelli İşgücü Açısından Çalışmanın Anlamı ve İşlevleri: Nitel Bir Araştırma

The Meaning and Functions of Work for the Visually Disabled Labor: A Qualitative Research 75

Seyfullah SELİMEFENDİGİL, Mehtap ÖNER

The Relationship between Corporate Social Responsibility and Earnings Management: Empirical Evidence from the U.S.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kazanç Yönetimi İlişkisi: Amerika Örneği..... 106

Büşra KONAK, İsmet AKBAŞ

Pandemi Döneminde Sürdürülebilir ve Dirençli Kentler: Çankırı Örneği
Sustainable and Resilient Cities in the Pandemic Period: The Case of Çankırı 128

Ahmet Alptekin DURU

Türkiye’de Kamu Politikası Sürecindeki Aktörler ve Gündem Belirleme
Policy Actors and Agenda Setting in the Public Policy Process in Türkiye 158

Ezgi ÖREN

The Just War in Political Thought: from Cicero to Grotius
Siyasal Düşünce de Haklı Savaş : Cicero'dan Grotius'a..... 188

Serenay ELMALI, Çağlar EZİKOĞLU

Sağ Popülizm ve Siyasette Kadın Liderlik: Pauline Hanson
Right Populism and Women Leadership in Politics: Pauline Hanson 205

Mehmet Akif ÖZER, Serpil YILDIRIM

Kamu Hizmeti Sunum Sürecinde Paradigmanın Değişimi: Yeni Kamu Hizmeti
Changing the Paradigm in the Public Service Provision Process: The New Public Service 221

Hamid Reza IZADI, Mehdi Shirafkan LAMSOO

The Role of The Frisch Elasticity on Households' Behavior Using the Endogenous Discount Factor Model
Frisch Esnekliğinin Hanehalkı Kullanım Davranışları Üzerindeki Rolü Endojen İndirgeme Faktörü Modeli..... 251

Kudbeddin ŞEKER, Ahmet Gökçe AKPOLAT

Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat ve İthalat İlişkisi: Türkiye için NARDL Yaklaşımı ile Örnek Bir Uygulama

Foreign Direct Investments, Export and Import Relationship: An Example Application with NARDL Approach for Turkey 268

Zekayi KAYA, Halil İbrahim GÜL

Milli İktisat Anlayışı Çerçevesinde Atatürk Dönemi İktisat Politikaları ve Al-i İktisat Meclisi

Economic Policies in the Period of Atatürk and Al-i İktisat Council Within the Framework of National Economy 300

Derleme

Hasan TUTAR, Sevilay GÜLER

Digital Leadership as a Requirement for the New Business Ecosystem: A Conceptual Review

Yeni İş Ekosistemi için Bir Gereklik Olarak Dijital Liderlik: Kavramsal bir İnceleme..... 323

Araştırma Makalesi

Benzerlikleri ve Farklılıklarıyla Göçmen Girişimciler ve Mülteci Girişimciler: Bir Tipoloji Önerisi

Özden AKIN

Sorumlu Yazar, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF
ozdendogan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8459-9334

Metin REYHANOĞLU

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF
reyhanoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1769-1867

Öz

Savaş, afet, siyasi ve ekonomik koşulların neden olduğu göçmenlik, zorunluluk durumu veya fırsatların değerlendirilmesiyle ticari girişimciliğe dönüşebilmektedir. Göçmenlikle oluşan etkileşimin ekonomik kalkınmaya olan katkısı ve girişimcilik ekosistemi oluşturulmasında kurumsal teşvikler önemlidir. Anavatanından ayrılanların girişimciliklerine ilişkin yapılan akademik çalışmalarda, teşvik programlarında ve hukuki mevzuatta tanımlamayla ilgili sorunların olduğu görülmektedir. Göçmen, mülteci, etnik ve diaspora girişimciliği gibi kavramlar; akademik yazında birbirine geçmiş şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı anavatanından göçen insanların girişimciliğini, Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliğinin göçmenlik tanımı kapsamında fiziksel, kurumsal ve sosyal sermaye açısından benzerliklerini ve farklılıklarını göç etme ve iş kurma nedenleri çerçevesinde tanımlamaya çalışmak ve bir tipoloji oluşturmaktır. Aynı zamanda geliştirilecek teori ve politikalara yardımcı olmak için göçen insanların girişimciliğinin sınıflandırılmasına yönelik nomolojik ve ayrıştırmaya dayalı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu çalışma, anavatanından göç eden kişilerin girişimcilik özellikleri, koşulları, etkileşimleri, hukuki durumları açısından geliştirilecek teori, uygulama ve politikalara meşru bir zemin teşkil edecektir.

Anahtar kelimeler: Göçmen Girişimciliği, Mülteci Girişimciliği, İtme-Çekme Girişimcilik Modeli, Fırsat ve Zorunlu Girişimcilik, Etnik Girişimcilik.

Jel Sınıflandırma Kodları: L26, L22

Immigrant Entrepreneurs and Refugee Entrepreneurs with Similarities and Differences: A Typology Proposal¹

Abstract

Migration, caused by war, disaster, political and economic conditions, can turn into commercial entrepreneurship due to the necessity situation or taking advantage of opportunities. The contribution of the interaction with immigration to economic development and institutional incentives are important in creating an entrepreneurship ecosystem. It is seen that there are problems with identification in academic studies, incentive programs, and legal legislation on the entrepreneurship of those who have left their homeland. Concepts such as immigrant, refugee, ethnic, and diaspora entrepreneurship are used intertwined in academic literature. The aim of this study is to try to define the entrepreneurship of people who migrated from their homeland, by the definition of immigration of the United Nations High Commissioner for Refugees, by considering the similarities and differences in terms of physical, institutional, and social capital, by determining the reasons for migration and starting a business, and to create a typology. In order to contribute to the theory and policies to be developed, a nomological and discretization-based approach to the classification of entrepreneurship of immigrants has been adopted. This study will constitute a legitimate basis for the theory, practice and policies to be developed in terms of the entrepreneurial characteristics, conditions, interactions, and legal status of the people who immigrated from their homeland.

Keywords: Immigrant Entrepreneurship, Refugee Entrepreneurship, Push-Pull Entrepreneurship Model, Opportunity and Compulsory Entrepreneurship, Ethnic Entrepreneurship.

JEL Classification Codes: L26, L22

¹ Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 02.06.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 04.12.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Akın, Ö. ve Reyhanoglu, M. (2022). Benzerlikleri ve farklılıklarıyla göçmen girişimciler ve mülteci girişimciler: Bir tipoloji önerisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 1-31, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1125093

1. Giriş

Son yıllarda savaş, açlık ve çeşitli doğal afetler karşısında birçok ülke göçmen sorunuyla karşı karşıya gelmiştir. Türkiye açısından Suriye'den ve son dönemde Afganistan'dan gelen göç dalgası önemli bir gündem maddesi olarak kalmaktadır. Dünyadaki mültecilerin sayısı son on yılda artış göstermiş ve her 95 kişiden biri artık anavatanı olmayan bir yere sığınmıştır (UNHCR, 2022a). Yakın zamanlarda, Suriye'deki savaşla karşı karşıya olan 6,7 milyon, Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle birlikte 3,1 milyondan fazla insan yerinden olmuştur (UNHCR, 2022b). Savaş ve siyasi nedenlerden kaynaklanan zorunlu mülteci akınına ekonomik nedenlerle göçler de eklendiğinde göçmenlik olgusu yaşamın önemli bir gerçeği haline dönüşmüştür. Ekonomik, sağlık, sosyal, kültürel ve güvenlik alanlarında yarattığı etkiler her geçen gün artmaktadır. Göç akınlarının sonucunda oluşan etkileşimlerin kalkınmaya olumlu etki bırakacak şekilde yönlendirilmesi ve sürdürülebilir etkili bir yapıya dönüştürülmesi büyük önem taşımaktadır.

Göç eden insanlar ev sahibi ülkede ücretli olarak çalışarak veya kendi işyerini kurarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Savaş, afet, siyasi ve ekonomik koşulların neden olduğu göçmenlik olgusu, zorunluluk veya fırsatların değerlendirilmek istenmesi veya politika yapıcıların girişimciliği teşvik etmesi (Wauters ve Lambrecht, 2006; UNHCR, 2022a,b) nedeniyle ticari girişimcilige dönüşebilmektedir. Kerr ve Kerr (2016); ABD, İngiltere, Kanada ve Avustralya da dâhil olmak üzere birçok gelişmiş ülkede yerlilere göre yabancı ülke doğumlularda genel işletme sahipliği oranlarının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durum göçmen girişimciliğinin artık marjinal ekonomik bir faktör olmadığı anlamına gelmektedir.

Çeşitli nedenlerle anavatanından ayrılıp farklı bir ülkede girişimcilik faaliyeti gerçekleştirmeye literatürde genel olarak "göçmen girişimciliği" denilse de göçmenliğin nedeni, boyutu ve hukuki durumu (Christensen, Newman, Herrick ve Godfrey, 2020) çerçevesinde farklı bir ülkeye göç edip iş kurulmasında aynı kavramın kullanılması kavram karmaşasına neden olmaktadır. Göçmen, mülteci, etnik ve diaspora girişimcilik gibi kavramlar literatürde birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliğinin (UNHCR, 2022c) göçmenlik tanımını temel alarak; göçen insanların girişimciliğini, bu girişimciliğin fiziksel, kurumsal ve sosyal sermaye açısından benzerlik ve farklılıklarını, göçme etme ve iş kurma nedenleri çerçevesinde değerlendirerek tanımlamaya çalışmaktır.

Her girişimcilik türü için aynı örgütsel ve politik çözümler geliştirilemeyeceği görüşünden hareketle çalışmada amaç bu itibari ile göçen insanların ticari girişimcilik türlerini, tipolojisini belirlemektir. Böylelikle çalışma, anavatanından göçenlerin girişimciliği konusunda geliştirilecek teori, uygulama ve politikalara meşru bir zemin teşkil edecektir.

Geliştirilecek teori ve politikalara yardımcı olacak şekilde, göçen insanların girişimcilikleri; göçenlerin özellikleri, fiziki, sosyal, hukuki, politik durumları göz önüne alınarak sınıflandırılmasına yönelik olarak ayrıştırmaya dayalı ve nomolojik bir yaklaşımla çalışma şu adımlardan oluşmaktadır. Öncelikle göçmenlik ve mülteci kavramının mahiyeti, tanımlanması, çeşitleri ve hukuksal mevzuat ele alınmıştır. Daha sonra göç etme yolu ile ticari girişimciliği açıklayan teoriler incelenmiştir. Göçmenliğin tanımı ve göçmen girişimciliğini açıklayan teoriler çerçevesinde bir tipoloji önerisinde bulunulmuştur. Çalışma, bu tipolojinin akademik ve karar vericiler tarafından nasıl kullanılabilmesi ile ilgili öneriler ile son bulmaktadır.

2. Göçmen ve Mülteci Kavramları

Genellikle düzensiz bir şekilde, aynı güzergâhlar üzerinde ve aynı ulaşım araçlarını kullanarak, ancak farklı nedenlerle birlikte seyahat eden insan akışı karma göç (veya karma hareketlilik) olarak tanımlanmaktadır (UNHCR, 2022c). Bu şekilde seyahat eden erkek, kadın ve çocuklar ya silahlı çatışma ya da zulüm nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalmış, ya da daha iyi bir yaşam arayışındadırlar. Karma göçün bir parçası olarak seyahat eden kişilerin farklı ihtiyaçları vardır ve bunlar arasında sığınmacılar, mülteciler, vatansız kişiler, insan ticareti mağdurları, refakatsiz veya ailelerinden ayrılmış çocuklar ve düzensiz durumdaki göçmenler sayılabilir. Karma göç genellikle karmaşıktır ve katılan herkes için zorluklar doğurabilir. Dolayısıyla karma göç ilk bakışta sığınma (asylum) ve göç (migration) şeklinde ayrılmaktadır.

Sığınmacı (asylum-seeker) çoğunlukla mülteci (refugee) ile ilişkilendirilmiştir. BM'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde belirlenen politika odaklı mülteci tanımına göre; "...ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için, menşee ülkesine dönmeyen veya dönmek istemeyen kişidir." (UNHCR, 2022d). Mülteciler (yani yerinden edilmiş kişiler) ülkesinde güvenliklerine yönelik, savaş, afet veya zulüm içeren tehditler nedeniyle evlerini terk etmek zorunda olan ve başka ülkeden koruma talep eden insanları kapsamaktadır (Baranik, Hurst ve Eby, 2018). Mülteciler genellikle ayrılmadan önce travma yaşarlar. Ayrıca, kaçanların çoğu yiyecek, su ve yakıt kıtlığı olan aşırı nüfuslu mülteci kamplarına sığınır. Mülteci kavramını diğer göçmen türlerinden ayıran nokta, tercih sebebi olmaktan çok zorunluluk durumu olmasından kaynaklanmaktadır. Bu zorunluluk durumu mültecileri ayrı olarak değerlendirme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sığınmacı, ulusal ve uluslararası belgelerle herhangi bir ülkeye mültecilik statüsü için başvuru yaptıktan sonra bu başvurunun sonucunu bekleyen kişidir. Sığınmacılar, başvuru sonucunun olumsuz çıkması durumunda ülkeyi terk etmek durumunda kalırlar. Dolayısıyla insani veya başka gerekçelerle başvuru yaptığı ülkeden izin çıkmaması durumunda sınır dışı edilme durumları bulunmaktadır. Türkiye, taraf olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesindeki coğrafi kısıtlama ile

mültecilik şartını yalnızca coğrafi (Avrupa'dan gelenler için) olarak uygulandığından, bunun dışında kalanlar (örneğin Suriyelilerin) ancak 11.04.2013 tarihindeki Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve 22.10.2014 tarihinde çıkarılan Geçici Koruma Yönetmelik'i çerçevesinde "Geçici Koruma" altına alınmışlardır (Büyükhan, 2021). Bir anlamda Avrupa dışından Türkiye'ye zorunlu olarak gelenler "misafir" statüsünde olup, girişimcilik açısından aynı mülteciler gibi ülkede "geçici yerleşimci" konumundadırlar.

Mevcut tanımlardan yola çıkarak göçmen, "yerleşme amacıyla bir ülkeye taşınan kişidir" (IOM, 2015). Bir göçmen tipik olarak yabancı bir ülkede kalıcı olarak yaşamaya gelir ve çoğu göçmen yasal olarak kalıcı oturma izni ve nihayetinde vatandaş olmaya çalışır (IRC, 2019). Göçmenler, ekonomik fırsatlar, yeni konumdaki iş teklifleri veya daha önce yerleşen aile ve arkadaşların tavsiyeleri gibi "çekici" faktörleri temel alarak hareket etme eğiliminde olduklarından, göç etmenin önemli bir özelliği gönüllülük esasından kaynaklanmaktadır (Bernard, 1976; IOM, 2015; UNCTAD, 2018). Göçmenler (yasal veya yasadışı) tipik olarak daha iyi fırsatlar peşinde koşarak kendi ülkelerinden ayrılırlar, yani koşullarını iyileştirme umuduyla bir yere doğru hareket ederler (Edwards, 2015; IOM, 2015; UNCTAD, 2018). Hareketin gönüllü niteliği, göçmenlerin menşe ülkedeki aileleri ve arkadaşlarıyla serbestçe iletişim kurabilmeleri ve muhtemelen herhangi bir zamanda herhangi bir süre için geri dönebilmeleri anlamına gelmektedir. Eve geri dönebilme seçeneğinin -maliyetli olsa bile- güvenliklerini ve aile üyelerini veya arkadaşlarının güvenliğini tehdit etmeden olması göçmenlerin mültecilerden temel farkını ortaya koymaktadır (Bernard, 1976; UNCTAD, 2018). Mülteciler ise, anavatanlarıyla bağlantı kurma girişiminde bulunsalar bile geri dönerlerse kendilerini ve başkalarını tehlikeye atabilirler (IRC, 2019).

Tablo 1: Göçmen Gruplarının Yeni Yerlerindeki Ayrılış Nedenleri ve Planlanan Süre

Yeni Coğrafi Konum		Gönüllülük Durumu	
		Gönülsüz	Gönüllü
Zaman Ufku	Sürekli	Mülteci Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi tanımı ve ayrıca insancıl, ekonomik ve çevresel durumlar nedeniyle mülteciler	Göçmen
	Geçici	Sürgün	Misafir (örneğin geçici işçiler, gönüllüler, misyonerler, turistler, gurbetçiler, kariyer/akademik amaçlı)

Kaynak: Christensen vd. (2020).

Göçmen ile mülteci farklılığını tanımsal ve analitik analizlerle açıklamada Berry'nin (2009'den aktaran Christensen vd., 2020) "yeni coğrafi konumdaki gönüllülük durumu / zaman ufku" boyutları yardımcı olabilir. Bu boyutlardan

yararlanarak Christensen vd.'nin (2020) oluşturduğu matrisi (Tablo 1) açıklamak; kişinin yeni ülkede ne kadar kalmayı planladığının (sürekli veya geçici) ve yer değiştirme kararının gönüllü veya gönülsüz durumunun değerlendirmesinin yapılmasına imkân sağlamaktadır. Matris, göçmenlerin göç sonrası duygu, davranış ve bilişlerindeki bireysel farklılıklarını açıklayabilmektedir. Aynı kategorideki göçmenler arasındaki farklılık ve benzerlikleri tartışmak, alt grup özelliklerini daha dikkatli analiz etmeye yardımcı olmaktadır. Herhangi bir göçmenin nedenleri ve planları kendine özgü iken, birçok neden ve plan zamanla ilgilidir. Daha kısa süre kalmayı düşünen kişiler, kendi içerisinde yeni bir yere istemeyerek gelenler ve kendi istekleriyle taşınma kararı alanlar şeklinde iki kategoriye (sürgün ve misafir) ayrılmaktadır. Menşe ülkeyi istemeden terk eden geçici bir zaman ufku olan insanları göz önünde bulundurarak, sığınmacılara bu kategoride yer verilmektedir. Sığınmacılar yer değiştirmeye zorlandıkları için gönülsüz olarak bir başka ülkeye resmi sığınma talebinde bulunurlar. Tablo 1'de bu kategori için kendi ülkelerinden gönülsüz ve zorla ayrılanlar şeklinde "sürgünler" terimi kullanılmaktadır. Ancak sürgün terimi, üyeliği resmi olarak başvuranlarla sınırlanmaz. Bu nedenle en uç zaman belirsizliği veya "belirsiz durağanlık" içinde yaşayan insanları temsil ederler. Sürgünler eve dönebilir veya sığınma hakkı elde edebilir. Aynı zamanda hala kalmak isterken oradan zorla çıkarıldıkları için istemedikleri halde çok fazla yer değiştirmektedirler. Bu nedenle sürgünlerin bekleme süresi boyunca bir yerde uzun vadeli kalmaları muhtemel değildir.

Misafirler kategorisi, belirli bir amaca ulaşmak için uluslararası seyahat eden ve bu amaca ulaştıklarında menşe ülkelerine geri dönecekleri beklentisiyle seyahat eden kişilerdir. Bu tanım oldukça heterojen bir tanım olup örneğin misyonerler, turistler, diplomatlar, gurbetçi çalışanlar, ziyaretçi akademisyenler ve göçebeler bu grupta değerlendirilmektedir (Christensen vd., 2020). 1960'lardan itibaren gerek Alman-Türk hükümetlerinin anlaşması çerçevesinde gerekse de bu anlaşma dışında Türkiye'den Almanya'ya daha çok çalışmak amacıyla göç eden Türkler de bu kategoriye girmektedir.

Tablo 1'deki tipolojide, yeni geldikleri ülkede zaman açısından daha kalıcı sınıflandırmaya giren "yeni bir yerde gönülsüz olarak bulunanlar" ve "istedikleri zaman taşınma kararı alanlar" şeklinde iki göçmen türü daha bulunmaktadır. Zorunlu yer değiştirmelerde ilk olarak mültecileri bir "tür" veya "tip" kişi veya durum gibi belirli bir etiket olarak değil, içinde sosyo-ekonomik bir çerçeve, kişisel geçmişler, psikolojik veya ruhsal durumlar yer alan geniş bir çerçevede tanımlamak gereklidir. Bazı tanımlamalar kasıtlı olarak diğer gönüllü olmayan zorunlu göçmenleri içermektedir (Christensen vd., 2020): İnsani mülteciler (savaş, yiyecek veya su eksikliğinin kriz yarattığı durumlarda); vatansız kişiler (politika değişikliklerinin insanları evsiz kıldığı durumlarda); ekonomik mülteciler (yoksulluk, az gelişmişlik veya sosyal dışlanma nedeniyle göç etmek zorunda kalanlar); çevresel mülteciler (ürünler tükenmesi veya geçim kaynaklarının yok olması ya da

su seviyelerinin yükselmesiyle insanların kaçtığı yerler). Bu durumda mülteciliğin 1951 Cenevre Sözleşmesinden daha fazlasını içerdiği görülmektedir.

Özet olarak mülteci kavramı, “göçmen” teriminden farklıdır, çünkü mülteciler uluslararası hukukta belirtilen haklara sahiptir; göçmenler ise göçmenleri alan her ülke tarafından belirlenen özel göçmenlik yasalarına tabidir. Mültecilerin ayırt edici özelliği, yaşamlarını tehdit eden bir tehlike nedeniyle savaştan etkilenen menşel ülkelerinden kaçmalarıdır. Göçmenler ise daha iyi ekonomik fırsatlar arayışında ülkelerini terk etmektedir (Edwards, 2015). Mülteciler, vasıflı göçmenlerin dayandığı birçok kaynaktan yoksun oldukları için daha büyük engellerle karşılaşmaktadırlar. Beklenmedik bir şekilde evden ayrılmaya zorlandıklarından, uygun şekilde hazırlanmak için zamanları yoktur. Mülteciler gidecekleri konumu seçemedikleri için kişisel bağlantılarının olmadığı yerlere gidebilmektedirler. Mülteci kamplarındaki kötü koşullar, işgücü piyasasına entegrasyon engelleri doğurmaktadır. Mülteciler uzun süreli sığınmacı olma sürecinde güvencesiz yasal statüleri nedeniyle dezavantajlı duruma düşmektedirler. Geçici statüde oldukları için her yıl anlamlı iş bulma şansları azalmaktadır (Eggenhofer-Rehart, Latzke, Pernkopf, Zellhofer, Mayrhofer ve Steyrer, 2018). Mülteci ve göçmenlerin farklı oldukları alanlar Tablo 2’de özet olarak gösterilmektedir.

Tablo 2: Mülteci ve Göçmen Arasındaki Farklılıklar

Farklılık alanı	Mülteciler	Göçmenler
Anavatanlarından ayrılma nedenleri	Zulüm ve yıkım nedeniyle ülkeden kaçmakta; insani sebeplerden dolayı zorla ayrılmaktadırlar.	Daha fazla ekonomik güvenlik arayışı için kendi isteğiyle planlı ve hazırlıklı olarak ayrılmaktadırlar.
Anavatanına dönebilme imkânı	Risk, tehdit ve mülteci statüsü nedeniyle geri dönememekte veya dönmeyi istememektelerdir.	İstediklerinde ve güçleri yettiğinde geri dönebilirler.
Ev sahibi ülkede kalma süresi (zaman ufku)	Hareket kabiliyetleri düşük olduğundan uzun zaman ufkuna sahiptirler	Birçoğu para kazanmak amaçlı geldikleri için kısa ve orta vadede dönebilirler.
Dil öğrenme eğilimleri	Mülteciler, göçmenlere kıyasla daha hızlı dil gelişimine sahiptirler.	Göçmenler mültecilere kıyasla daha yavaş dil gelişimine sahiptirler.
Eğitim kazanma eğilimleri	Göçmenlere göre okula kaydolma olasılığı daha yüksektir.	Göçmenlerin okula kaydolma olasılığı daha düşüktür.
Öğrenme eğilimleri	İkamete dayalı kazanç eğilimleri olumludur, daha iyi istihdam ve yüksek ücret için beceri geliştirmenin avantajlarını kabul ediyorlar.	Kazanç eğilimleri karışık, yerleşim yerlerinde yaşayan göçmenler yaşamayanlara göre daha düşük gelire sahiptirler.

Tablo 2 (Devamı): Mülteci ve Göçmen Arasındaki Farklılıklar

Farklılık alanı	Mülteciler	Göçmenler
Psikolojik durum	Mülteciler ülkelerinden kaçarken travma yaşama olasılığı daha yüksek olduğundan, bu durum kendilerine güvenmeyi ve yeni iş kurmayı engelleyebilir.	Psikolojik sorunlar olsa da, anavatanına dönebilen ve aile ile sosyal ilişkiler sürdürebilen göçmenler için daha az olasıdır.
Ev sahibi ülkedeki sosyal ağlar	Genellikle birbirine benzemeyen insanlar yerleştirildiği için daha az kapsamlıdır.	Göçmenler birbirine benzer insanların yanında kalma seçimi yapabildiklerinden daha olasıdır.
Anavatanındaki fonlara, sermayeye veya emeğe erişim	Mülteciler menşei ülkedeki sermayeye erişemezler. Eğitim ve sermaye sertifikalarını bırakmak zorunda kalabilirler.	Sınırlar genellikle açık olduğundan varlıklarına uzaktan erişim mümkündür.

Kaynak: Christensen vd., 2020, s. 6.

3. Mülteci Girişimci ve Göçmen Girişimci Kimdir?

Girişimcilerin fikirleri ve niyetleri, yeni işletmelerin stratejik yönelimini oluşturarak piyasanın gelişiminde önemli temellerin atılmasına yardımcı olmaktadır. Girişimciler, toplumsal dinamikle yeni ürün ve hizmetler geliştirirler de bu işletmelerin sürekliliği açısından risk oluşturmaktadır. Hisrich (1990) girişimciliği; finansal, duygusal ve politik riskleri göz önünde bulundurarak, gerekli deneyim ve çabayı gösterip yenilik yapma ve sonuçta ortaya çıkan maddi ve bireysel refah ödülleri alma süreci olarak tanımlamıştır. Küçük ve orta büyüklükteki girişimcilik, ekonominin motoru ve istihdam deposu olarak kabul edilmektedir. Özellikle mikro büyüklükteki işletmeler için girişimcilik, girişim yoluyla geçinebilmek için gelir yaratmanın bir yoludur (Adriana, 2016).

Daha iyi bir alternatif olmadığı için girişimci olmak zorunda olan “zorunlu girişimcilik” ile yeni bir girişim başlatmak için aktif bir seçim olan “fırsat girişimciliği”nin ekonomik kalkınmada farkı bulunmaktadır. Acs (2006) zorunlu girişimciliğin ekonomik kalkınma üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını, fırsat girişimciliğinin ise pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunduğunu söylemektedir. Buna karşın Betts, Bloom, Kaplan ve Omata (2014) mülteci girişimcilerin diğer mülteciler ve yerel halk için iş fırsatları sağlarken, aynı zamanda ekonomik faaliyete katkıda bulduklarını tespit etmişlerdir. Ayrıca Kachkar (2019) da çalışmasında uzun vadede mültecilerin ev sahibi ekonomilere önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ve topluluklara büyük fayda sağladığını ifade etmiştir. Bununla birlikte mülteci girişimcilerin çeşitli zorluklar ve engellerle karşılaşmasına rağmen, sahip oldukları deneyim ve çalışma heveslerinin olmasının mikro işletme kurmalarında önemli katkı sağladığını göstermiştir.

Schreiner ve Woller (2003) girişimciliği daha iyi bir gelecek umuduyla şimdiki zamanda fedakârlığı teşvik eden güç olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanım mülteci

ve göçmen girişimcinin tanımlanmasına da yardımcı olmakta ve ayrıca bağlamsal faktörlerin de eklenmesini gerektirmektedir. Göçmen ve mülteci işletme sahipliğindeki bağlamsal ve kültürel alanda yapılan çalışmalar, genellikle belli bir bölgedeki belirli grupların deneyimlerine odaklanmıştır (Kaliforniya'daki Vietnamlı girişimciler, Chicago'daki Koreli girişimciler, Amsterdam'daki Faslı girişimciler gibi). Ratten (2020b) ise mülteci girişimciliğinin, sosyo-ekonomik ve demografik özellikleriyle yasal statüleri, göç amaçları ve deneyimleri açısından farklılıklar olsa da, göçmen girişimciliğinin bir çeşidi olduğunu belirtmektedir.

Tarihsel olarak göçmenler, göç ettikleri ülkelere kolay ve hızlı bir şekilde uyum sağlama konusunda girişimci eğilimler göstermişlerdir. Birçok göç deneyimi, göçmenlerin önce göç ettikleri ülkelerin dilini öğrendiklerini, ardından ekonomik faaliyetlerde aktif olarak yer aldıklarını göstermiştir (Zahra, 1993). Bu tanım için güncel örnekler bakıldığında bu durumun, yoğun bir iç savaş ortamından kaçan Suriyeli göçmenler için geçerli olmadığı, göçmenlerin büyük çoğunluğunun Latin harfleriyle okuma-yazma bile bilmedikleri görülür (Baltacı, 2017, s. 16). Suriyeli göçmenlerin özel durumlarından kaynaklanan sorunlarının çok fazla olması, topluma uyum sağlamalarını zorlaştırmaktadır. Girişimcilik geliştirilebilen ve sürdürülebilir kişisel bir yetenek olarak adlandırıldığında, göçmenlerin sosyal ve ekonomik sonuçlara aktif katılımına yol açabilecekleri bir araç da olabilir (Baltacı, 2017, s. 16). Wauters ve Lambrecht'e (2006) göre mülteci girişimciler; göçmenlere göre daha az kapsamlı ağlara sahip olmaları, anavatanlarına dönme olasılıklarının sınırlı olması, kendi kaynaklarını anavatanında bırakıp ev sahibi ülkeye getirememeleri, fiziksel ve zihinsel sağlıklarına zarar verilmiş olması açısından farklıdır.

Fong, Busch, Armour Heffron ve Chanmugam'ın (2007) yaptıkları çalışma; mülteci girişimcilerin başarıma ve zorlukların üstesinden gelmeyi bireysel ve aile düzeyinde olduğu kadar topluluk ve kurum düzeyinde de gerçekleştirdiğini göstermiştir. Bu çalışmada, girişimcilerin kişisel özelliklerinin önemi, aile bağlılıkları etrafında dönen rekabet eden faktörlerle başa çıkma yeteneği, kurumları yeterli okuryazarlık ve finansal eğitim sağlamaya teşvik etme ve kapasiteyi geliştirmek için toplu işbirliği yapılmasının önemi vurgulanmaktadır. Ev sahibi ülke ve kültürel grup, sahip olunan işletme türleri ve eğitim düzeyi gibi faktörler, serbest meslek oranlarını etkileyen faktörlerdir. Bir mülteci veya göçmen ev sahibi ülkede ne kadar uzun süre kalırsa, serbest meslek sahibi olma olasılığı o kadar artmaktadır. Servon ve Bates (1998), başarılı küçük işletmeleri, genellikle daha yüksek eğitim düzeylerine, pazarlanabilir becerilere ve kişisel ekonomik varlıklara sahip kişilerle ilişkili bulmuşlardır.

Tablo 3: Kaynaklar Açısından Mülteci ve Göçmen Girişimciliği Arasındaki Farklılıklar

Kaynağın Türü ve Tanımı	Mülteci Girişimciliği	Göçmen Girişimciliği
Kurumsal Kaynaklar (Kurumsal aktörler yoluyla bilgi ve yardım kaynakları)	Anavatanında girişimcilik altyapısı yetersizliğinden dolayı ev sahibi ülkedeki girişimsel faaliyetleri de daha basit kalabilmekte. Mülteci statüsü nedeniyle herhangi kısıtlı bir bölgede yaşama ve girişimsel faaliyette bulunabilme. Resmi devlet kurumlarının işleyişi ile ilgili deneyim yoksunluğu. Kaynaklar için diğer mülteciler ve göçmenlerle daha fazla rekabet etme durumu. Hukuki statüsünün ne olduğu ile ilgili fikri olmadığından girişimciliğinin daha basit işler şeklinde kalması.	Mültecilere benzemekle birlikte yaşadıkları yer konusunda daha fazla seçeneğe sahip olmalarından dolayı kendi tercih ettikleri sektör ve/veya bölgede girişimsel faaliyet. Ev sahibi ülkedeki akraba ve arkadaşlarından bilgi alabilme durumu. Etnik bölgelerde yerleşme ve girişimsel faaliyette bulunma olasılığı. Hukuki statüden planlı hareket ettiği için fikri sahibi olduğundan daha uzun vadeli ve kapsamlı girişimcilik modellerini düşünme durumu yüksek.
Sosyal Kaynaklar (Güçlü ve zayıf bağlar, aile, arkadaşlar ve ortaklarla ilişkiler)	Hızlı kaçış süresince zayıf ve kopmuş sosyal ağlar. Sosyal olarak kendilerine benzer kişilerle kısa süreli ilişkiler.	Ev sahibi ülkeye gelmeden önce planlı ilişkiler. Ev sahibi ülkede kendi topluluklarıyla güçlü sosyal bağlar.
İnsan Kaynağı (Bilgi, beceri, yetenekler vs.)	Elde ettiği dereceleri, belgelerinin kaybolmasından dolayı ispatlayamayabilir. Anavatanında elde ettiği eğitim ve deneyim ev sahibi ülkede tanınmamış olabilir.	Anavatanında elde ettiği eğitim ve deneyim ev sahibi ülkede tanınmamış olabilir.
Fiziksel Kaynaklar (finansal, demirbaş, bina, arazi vs)	Olumsuz koşullardan dolayı hızlıca kaçma sonucunda fiziki varlık veya nakit getirememe, var olan kaynakları hızlıca tüketme. İş kurmayı önceden planlayamazlar.	Kaynakları önceden kendi ülkesinden ayarlayabilir, gerekirse anavatanına bunun için dönebilir Kaynakları kendi ev sahibi ülkedeki arkadaş ve ailesinden isteyebilir.

Kaynak: Christensen vd.'den (2020, s. 8) yararlanılarak yeniden uyarlanmıştır.

Tablo 3'te özet olarak mülteci ve göçmen girişimciliği arasındaki farklılıklar kurumsal, sosyal, insan ve fiziksel kaynaklar (Christensen vd., 2020, s. 8) açısından özet olarak verilmiştir. Mülteci girişimci, ülkesindeki savaş ve karışıklıktan dolayı hızlı bir şekilde anavatanını terk etmesi dolayısıyla fiziksel ve sosyal kaynaklarını yitirmesi beraberinde girişimcilik için bunları yeniden oluşturması sıkıntısını taşır. Bu durumda iş girişimlerinin kapsamı, niteliği ve sürdürülebilirliği daha düşük kalır. Göçmen girişimciliğinde ise anavatanından ayrılmadan önce sistematik ve

planlı olarak ayrıldığından gerek anavatanındaki ve gerekse de ev sahibi ülkedeki fiziksel ve sosyal kaynaklardan yararlanma olasılığı daha yüksektir. Ayrıca yine planlı hareket ettiğinden dolayı göçmen girişimci, kendi girişimsel faaliyetine neyin uygun olduğunu ev sahibi ülkedeki mevzuatı önceden öğrenir. Göçmen girişimcinin kendi ülkesinde sahip olduğu derece ve belgeler ev sahibi ülkede belki geçerli olmayabilir ama mülteci girişimciden farklı olarak en azından bu belgeleri ispatlayabilir. Ancak mülteci girişimciler sahip oldukları belgeleri kendi ülkesindeki kargaşadan dolayı yitirmiş olabilmektedirler.

4. Göçen İnsanların Girişimciliğini Açıklayan Teoriler

Genel anlamda girişimciliği açıklayan farklı disiplinlerden gelen birçok teori bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; ekonomik girişimcilik teorileri, fırsat tabanlı girişimcilik teorisi, psikolojik girişimcilik teorileri, antropolojik girişimcilik teorileri, sosyolojik girişimcilik teorileri ve kaynak temelli girişimcilik teorileridir (Simpeh, 2011). Bu teoriler ekonomi, psikoloji, antropoloji, sosyoloji ve yönetim disiplinlerinin kendi mantığına özgü şekilde girişimciliği açıklamakla birlikte insanların hareketliliği sonucunda oluşan girişimciliği kısmen açıklayabilmektedir.

Ekonomi bakış açılı girişimcilik teorileri, girişimci davranışını arttıran ekonomik faktörlere odaklanır. Örneğin Schumpeter (1934) girişimciliği, fırsatları değerlendirebilmede ortaya çıkan yeniliği (inovasyon) piyasanın itici gücü olarak tanımlamıştır. Ekonomik tabanlı teoriler içinde sayılabilecek olan fırsat temelli teori, girişimciliğe yönelik geniş kapsamlı bir kavramsal çerçeve sağlamaktadır (Shane, 2000). Girişimciler değişime neden olmazlar ancak teknolojide, tüketici tercihlerinde olduğu gibi değişimin yarattığı fırsatlardan yararlanırlar (Drucker, 1985). Bu her insanın fırsatları göremediği ve görse bile değerlendiremeyeceği, çünkü girişimsel bakış açısına sahip olması gerektiğini göstermektedir. Bu kapsamda bir sonra anlatılacak olan psikoloji tabanlı teorilerdeki girişimci özelliklerine, aynı zamanda işletme lisans programlarında sıkça dile getirilen girişimci ile yönetici arasındaki farklara gönderme yapılmaktadır. Ekonomik tabanlı teorilere yönelik eleştiriler, psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve yönetim alanındaki son açıklamalara ivme kazandırmıştır. Ekonomik tabanlı teoriler her ne kadar girişimciliği fırsat temelli olarak piyasa yapıcı bir aktör şeklinde ifade etse de, insanların hareketliliği sırasındaki piyasa dışı sosyal durumu göz ardı etmektedir.

Psikoloji tabanlı teorilerde analiz düzeyi kişi olup, girişimcinin başarısı için ihtiyaç duyulan kişilik özellikleri, kontrol odağı ve girişimcilik eğilimleridir. Örneğin orta düzeyde risk alma, yenilikçilik, belirsizlik toleransı ve proaktiflik sıkça ele alınan kişilik özellikleridir (Brockhaus, 1980; Eisenhauer, 1995).

Antropolojik yaklaşımlı teoriler girişimcilikte, başarılı bir girişimin başlatılabilmesi için sosyal ve kültürel bağlamların incelenmesi veya dikkate alınması gerektiğini

belirtmektedirler. Burada girişimcilik modeli kültürel yapı üzerine odaklanmaktadır.

Model, yeni girişimin kişinin kültürünün etkisiyle yaratıldığını belirtir. Kültürel uygulamalar, girişim yaratma davranışına da yol açan yenilik gibi girişimci tutumlara yön verir. Kişinin etnik kökeni, toplumsal, ekonomik ve politik değerlerini kısacası kültürel duruşunu yansıtarak tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Mitchell, Smith, Morse, Seawright, Peredo, ve McKenzie, 2002). Dolayısıyla bu kültürel ve tutum farklılıkları girişimci davranış farklılıkları (North, 1990) da üretebilir.

Sosyoloji tabanlı teoriler, girişimciliği açıklarken sosyal bağlam üzerine odaklanmakta, geleneksel olarak analiz düzeyi toplum olmaktadır. Reynolds (1991), girişimcilik fırsatıyla ilgili dört sosyal bağlam belirlemiştir. Bunlardan ilki olan sosyal ağların odak noktası, fırsatçılığı değil, güveni teşvik eden sosyal ilişkiler ve bağlar kurmaktır. Başka bir deyişle, girişimcilik başarısının “insanlardan haksız yere yararlanmakla” gerçekleşeceğini değil, insanlara olan inancın korunmasının bir sonucu olarak gerçekleşeceğini düşünmektedir. Bu durum piyasa tabanlı olan ve fırsat bakış açılı Schumpeterci teorilerle zıtlık oluşturmaktadır.

Sosyal bağlamın ikincisi, girişimci olmaya karar vermiş kişilerin yaşam şartlarını ve özelliklerini analiz etmeyi içeren yaşam seyrindeki bağlama odaklanmaktadır. İnsanların deneyimleri, düşünce ve eylemlerini etkileyebilir, bu yüzden hayatlarında anlamlı bir şeyler yapmak isteyebilirler. Bu durum özellikle girişimcilikte, göç eden insanların koşullarının değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Üçüncü bağlam etnik kimliktir. Kişinin sosyolojik geçmişi, girişimci olmak için belirleyici “itici” faktörlerden biridir ve onun ne kadar ilerleyebileceğini belirleyebilmektedir. Azınlıklar gibi marjinalleşmiş gruplar, tüm engelleri aşabilir ve dezavantajlı geçmişlerinden aldıkları derslerle, hayatlarını daha iyi hale getirmek için çabalayabilirler.

Dördüncü sosyal bağlam, nüfus ekolojisi olarak adlandırılır. Buradaki fikir, çevresel faktörlerin işletmelerin hayatta kalmasında önemli bir rol oynadığıdır. Siyasi sistem, mevzuat, müşteriler, çalışanlar ve rekabet, yeni girişimin hayatta kalması veya girişimcinin başarısı üzerinde etkisi olabilecek çevresel faktörlerden bazılarıdır. Ev sahibi ülkedeki siyasi ve sosyo-kültürel yapı göç edenlerin girişimci olmasını ve başarısı belirleyecektir.

Kaynak temelli girişimcilik teorisi, girişimcilerin kaynaklara erişiminin, fırsat temelli girişimciliğin ve yeni girişimin gelişmesinin önemli bir etkeni olduğunu savunmaktadır (Alvarez ve Busenitz, 2001). Bu teori insan kaynaklarının finansal ve sosyal açıdan önemini vurgular. (Aldrich, 1999). Böylece kaynaklara erişim, kişinin keşfedilen fırsatları tespit etme ve bunlara göre hareket etme yeteneğini

geliştirir (Davidson ve Honing, 2003). Bu teori, ekonomik, finansal, politik, girişimsel özelliklerin sosyal bağlam içindeki durumuna odaklanırken bir bakıma yukarıda yer alan tüm teorilerin toplamını oluşturmaktadır.

Örneğin finansal sermayeye erişimi olanların yeni girişimler kurması daha yaygın görülmekte (Evans ve Jovanovic, 1989) ve bu kişiler, girişimcilik fırsatlarından etkin bir şekilde yararlanmak için kaynak elde etme ve bir işletme kurma konusunda daha yetenekli olmaktadır. Ancak, çoğu yeni girişimcinin fazla sermaye olmadan yeni girişimlere başladığını ve finansal sermayenin yeni girişimlerle önemli ölçüde ilişkili olmadığını gösteren kanıtlar da bulunmaktadır (Aldrich, 1999; Davidson ve Honing, 2003). Savaş ve benzeri durumlar nedeniyle sermayelerini kaybetmiş olmaları nedeni ile mevcut emek piyasasına dâhil olmakta zorlanan ve zorunluluk dolayısıyla girişimciliğe yönelen kişilerin girişimciliğini bu teori desteklememektedir. Finansal sermayenin ağırlığının olmadığı yönündeki diğer bir kanıt ise bilgiye sahip olma ve bilgiye erişim fırsatlarının değerlendirilmesinde ve kullanılmasında bilgi kaynağının da önemli olduğu (Aldrich, 1999; Shane, 2000; Shane ve Venkataraman, 2000) start-up (genç yenilikçi şirket) girişimciliğinde (Guerrero ve Urbano, 2014) görülebilmektedir.

Sosyoloji tabanlı teoride belirtildiği üzere bağlamlardan birisi olan sosyal ağlar da (Reynolds, 1991) girişimciliğin oluşmasında önemli bir kaynaktır. Girişimcilerin, fırsatları değerlendirebilmek için geniş bir sosyal ağın içinde var olması, hatta bir anlamı olması için bu yapının içinde gömülü olmaları gerekmektedir. Gömülü olmak, kişinin yalnızca fırsatları fark etme yeteneğini değil, aynı zamanda iş fikrinden bir girişimin başlatılmasına ve dönüştürülmesine kadar sosyal bağların olmasını gerektirir (Shane ve Eckhardt, 2003). Sosyoloji tabanlı ve kaynak temelli girişimcilik teorilerini birleştiren sosyal ağ teorisi; kaynak sağlayıcılarla daha güçlü sosyal bağların, kaynakların elde edilmesini kolaylaştırdığını ve fırsattan yararlanma olasılığını arttırdığını göstermektedir (Aldrich ve Zimmers, 1986). Sosyal ağlar hem biçimsel hem de biçimsel olmayan etkileşimi sağlayarak topluluk içinde bilginin yaratılmasını ve birlikte öğrenmeyi mümkün kılmaktadır (Ratten, 2020a, s. 5). Sosyal ağlar üyelerin karşılıklı olarak birbirlerine güven duymasına imkân vererek girişimcilerin işletme ile ilgili kararların alınmasında bilgi ve kaynaklara ulaşmasını sağlamaktadır.

Girişimcinin sosyal ağları oluşturabilmesi ve yürütebilmesi yeteneği, psikoloji tabanlı girişimcilik teorisini ve aynı zamanda sosyolojinin önemli teorilerden birisi olan sosyal sermayeyi de akla getirmektedir. Dolayısıyla girişimciliğin sosyal ağ kaynağına erişimini sağlayacak önemli nokta girişimci adayının kişisel özellikleridir. Deneyim ve eğitim girişimcilikte insan sermayesinin iki önemli unsurudur (Becker, 1975). Eğitim ve deneyimden elde edilen bilgi, kişiler arasında heterojen bir şekilde dağıtılan ve aslında fırsat tanıma ve yararlanmadaki farklılıkları anlamının merkezinde yer alan kaynağı temsil eder (Shane ve Venkataraman, 2000). Ampirik çalışmalarda, insan sermayesi girişimcilikle olumlu

bir ilişkiye sahip olup, fırsatların değerlendirilmesi ve girişimcilik başarısını arttırmaktadır (Davidson ve Honing, 2003).

Girişimciliği doğrudan açıklamaları da anavatanından ayrılma durumunu açıklayan sosyoloji tabanlı teorilere iliştilirilmiş spesifik teoriler de bulunmaktadır. Göçmen girişimciliğini açıklayan ilk teorilerinden biri, Bonacich (1973) tarafından geliştirilen Aracı Azınlık Teorisi'dir. Bu teoriye göre, göçmen girişimciler geleceğe yöneliktir ve bu nedenle, eve finansal olarak daha iyi dönemlerini sağlayan gelecekte beklenen ödüller için şu anda sosyal statü ve bireysel refahta geçici fedakârlıklar yapmaya isteklidirler. Teori, göçmen girişimcinin berber, kunduracı, terzi ve kuyumcu gibi kolayca tasfiye edilen varlıkları içeren ve önemli miktarda sermaye bağlamayı gerektirmeyen ticari işleri tanımlamaktadır (Bonacich, 1973). Bu teori ekonomik nedenlerle göç edenleri açıklasa da savaş gibi zorunluluktan dolayı göç edenlerin girişimciliğini tam olarak açıklayamamaktadır.

Girişimciliği açıklayan önemli teorilerden birisi de fırsat - zorunluluk teorisidir (Asoba ve Mefi, 2020). Bu teoriye göre, bir kişi girişimci olmak için iki temel faktör olan fırsat (çekme) veya zorunluluk (itme) tarafından yönlendirilir. Lee'nin (1966) tanımladığı İtme-Çekme Kuramı'na göre, gidilecek ülkedeki olumlu koşullar çekme etkisi yaratmakta, olumsuz koşullar ise itme etkisi yaratmaktadır. Kısmen insanların bir ülkeden diğer bir ülkeye geçişleriyle birlikte yeni yerlerde iş aradığında veya yarattığında göç, yeni fırsatlar ve zorluklar yaratır. Göçmenlerin, sınırlar arası bilgi ve sermaye akışlarıyla birlikte bilgi yayılımını ve inovasyonu mümkün kıldığı ile ilgili birçok kanıt bulunmaktadır (Christensen vd., 2020). Göç olgusu ev sahibi ülkede işsizliğe ve ücretlerin düşmesine yönelik eleştirilere neden olsa da girişimcilik kümeleri oluşturabilmektedir (Christensen vd., 2020).

Yaygın olarak kabul görmesine rağmen, çekme ve itme faktörleri hipotezi ile ilgili çekince, tüm faktörleri açıklamak için iki boyutlu bir perspektife yerleştirme eğiliminde olmasıdır (Asoba ve Mefi, 2020). Bazı yazarlar göçmen girişimciliği olgusunu büyük ölçüde göçmenlerin sosyo-kültürel ve etnik kökeninin bir faktörü olarak açıklamışlardır (Sahin, Nijkam ve Baycan-Levent, 2006). Bu bakış açısı, belirli bir kültürel veya etnik kökenden gelen göçmenlerin, belirli işlerde daha yoğun faaliyette buldukları için girişimci olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu savunmaktadır. Örneğin Suriye iç savaşından gelen Suriyelilerin çoğu sokak satıcısı ve küçük ölçekli girişimcilerdir. Chaudhary (2015), göçmenlerin ev sahibi ülkelerde iş bulamadıklarında serbest mesleğin veya küçük ölçekli girişimciliğin bir seçenek olduğu görüşündedir.

Anavatanından ayrılan kişilerin girişimciliğe soyunma nedenlerini tam olarak açıklayamayan çekme/itme modelini iyileştiren birçok model geliştirilmiştir (Asoba ve Mefi, 2020). Bunlar kısıtlanmış hareketlilik teorisi (block mobility theory), fırsat engeli veya itme faktörü teorisi (block opportunity or push factor theory), etnik pazar boşluğu veya çekme faktörü teorisi (ethnic market niche or pull

factor theory), etnik yerleşim bölgesi teorisi, (ethnic enclave theory) ve eğitimli göçmen çekme faktörü teorisi (educated migrant pull factor theory).

Göçmen girişimcilerin karşılaştığı zorluklardan biri kendilerini ev sahibi ülkelerde buldukları bazı yerel yapısal sorunların içinde bulmalarındır. Yapılan çalışmalar göçmen girişimcilerin istihdamda, sermaye piyasalarında potansiyel olarak ayrımcılığa maruz kaldığını göstermektedir (Bizri, 2017). Sadece kültür ve dil engelleri, ayrımcılık, aşırı düzenlemeler ve uyum gereklilikleri değil, aynı zamanda girişimlerinin finansmanını yöneten katı politikalar da bulunmaktadır. Kısıtlanmış hareketlilik teorisi, bazı kişilerin etnik, yaş veya cinsiyet gibi özelliklerden dolayı belirli işlere girmelerine engel olduğunu belirtmektedir (Rattern, 2020, s. 6). Örneğin bir ülkede bazı etnik grupların; ırk ayrımcılığı, olumsuz olaylar, düşük eğitim ve ücret seviyesi veya dilden kaynaklı zorluklar nedeniyle emek piyasasında dezavantajlı olmalarından dolayı bazı sektörlerde girişime zorunlu olarak girdiklerini belirtir (Deniz, ve Reyhanoğlu, 2018). Dezavantajlı göçmen veya etnik grupların şehrin bazı bölgelerinde yoğun yerleşmeleri beraberinde kültürel topluluk ve sosyal ağ oluşturmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu teorinin bir uzantısı olarak fırsat engeli veya itme faktörü teorisi, ayrımcılığın ev sahibi işgücü piyasasında göçmen girişimciliğinin temel nedenlerinden biri olduğunu varsaymaktadır (Basu ve Altınay, 2002; Sahin vd., 2006). Ev sahibi piyasasındaki ayrımcılıktan kaynaklanan nedenler, iş bulamama veya bulsa da uygun olmayan iş koşulları ve düşük maaşlı olarak çalışmaya maruz kalma, kişilerin girişimcilğe zorunlu olarak itilmelerine neden olabilmektedir (Basu ve Altınay, 2002). Nitelikli eğitimden yoksun olma, ırkçılık, dışlanma, dil ve kültürel uyum sorunları göçmenlerin istihdam fırsatlarına erişme zorluğunu artırır. Bu da beraberinde göçmenlerin oluşan “getto”larda kendi etnik pazarlarına yönelik girişimciliği tetiklemektedir.

Etnik çekme faktörü teorisi, bazı etnik grupların belirli bir pazar sektöründe göçmenleri iş kurmaya çeken bir boşluk (niş) oluşturduğunu göstermektedir. Garg ve Phayane'nin (2014) görüşüne göre, ev sahibi ülkedeki girişimcilere cazip gelmeyen alanlarda göçmenlerin faaliyette bulduklarını, piyasadaki fırsatlardan ve göçmen gruplarının özelliklerinden kaynaklanan pazar boşluklarında girişimler oluşturduklarını iddia etmektedirler. Hatta göçmenler, yerli girişimcilerin terk ettiği pazarlara da girebilmektedirler (Asoba ve Mefi, 2020).

Etnik pazar boşluğu teorisi, belirli etnik gruplardan gelen göçmenlerin mevcut bazı çekme faktörleri nedeniyle girişimcilik için bir eğilim gösterdiği hipotezine dayanmaktadır. Etnik yerleşim bölgesi teorisi ise, ev sahibi ülkelerdeki diaspora topluluklarının doğasını ve özelliklerini ve göçmenlerin girişimci seçimlerini nasıl etkilediklerini, bazı etnik semtlerdeki toplulukları incelemektedir (Halkias, Harkiolakis, Thurman, Rishi, Ekonomou, Caracatsanis ve Akrivos, 2009). Bu teorinin en önemli unsurlarından birisi maliyet olup, semtlerde göçmenlerin yalnızca az sermaye gerektiren ve kurulması kolay iş seçeneklerini veya girişimleri seçeceğini savunmaktadır (Zhou, 2004).

Göçmenler her ne kadar yerel ülkedeki zorluklardan dolayı girişimciliğe yöneliyor gözükse de, eğitim için göç edip sonra da iş kuran girişimcilere de rastlanılmaktadır. Bu durum nitelikli eğitime sahip kişilerin fırsatların kullanılmasına yönelik girişimsel özelliklerini kullanmaları anlamına gelmektedir (Asoba ve Mefi, 2020). Eğitimli göçmen çekme faktörü teorisi olarak adlandırılan bu teoride, işgücü piyasasına dâhil olamama veya ayrımcılık nedeniyle başka seçeneği olmayan göçmenler yerine eğitimli göçmenlerin seçenekleri olduğunu ve bazılarının belirli çekme faktörleri nedeniyle girişimciliği seçtiğini göstermektedir (Basu ve Altınay, 2002). Diğer göçmen türlerinden farklı olarak, nitelikli göçmenlerin girişimsel kaynakları, ev sahibi ülkedeki kişisel bağlantılar, mesleki ve eğitim ağları, akademik nitelikler, beceriler, ev sahibi kültüre ilişkin ön bilgiler, uzatılmış vizeler, aile tarafından sağlanan ekonomik destek ve burslardır (Eggenhofer-Rehart vd., 2018).

5. Göçmenlikte Girişimcilik Türleri

Akademik literatürde girişimcilik türleri belirlenirken başka faktörler düşünülmeden (hareketlilik, ilişki, gömülmüşlük durumu gibi) sadece cinsiyet, yaş veya girişimcilik niyeti gibi bazı özellikler temelinde bakılma eğilimi vardır (Ratten, 2020a, s. 1). Anavatanından ayrılmış olan insanların girişimcilik türleri anavatanından ayrılma nedenlerine veya yerel ülkedeki insanlardan sosyo-kültürel, ekonomik, politik veya hukuki durum farklılıklarına göre ayrışabilmektedir. Sosyolojideki grup dışı üyeleri tanımlayan “farklılık” (diversity) mantığına benzer olarak (Ratten, 2020a, s. 2) kadın veya erkek olup olmadığına bakılmaksızın farklı etnik köken, sosyal grup, iş türleri veya coğrafi bölgelerden gelmesi nedeniyle baskın girişimcilerden ayrılması “girişimcilikte farklılık” (diversity in entrepreneurship) olarak tanımlanmaktadır (Fuller-Love, Lim ve Akehurst, 2006, s. 429). Girişimcilik türlerini farklılık temelinde anlayabilmek, girişimcinin yerel gruplardan kendisini ayıran bilgi ve finansal kaynağa ulaşmak için kullandığı ağları içeren kültürel farklılıkları anlayabilmekten geçmektedir.

Tablo 4’te anavatanından ayrılan girişimcilik tipolojisi görülmektedir. Bu tipolojiye göre her bir girişimcilik türünün diğeriyle de ortak yönü olduğundan iç içe geçmiş şekilde olup anavatanından ayrıldığında diğer baskın kültürün içinde azınlık şeklinde durmaktadır. Bu nedenle anavatanından ayrılan insanlar girişimlerine etnik azınlık girişimciliğiyle başlayabilirler. Gerek göçmen gerekse de mülteci girişimciliğinin etnik / azınlık girişimciliğinden ayrıldığı temel nokta etnik / azınlık olanların her zaman başka yerden göç etmek zorunda olmadıklarıdır. Ama mülteci/göçmen girişimciliğinde olduğu gibi kaynakların kullanılmasında kendi ağlarından yararlanma olasılıkları ile zorluklara katlanma ve piyasalarının kendi etnik gruplarından oluşabilme durumları söz konusudur.

Tablo 4: Farklılık Temelinde Girişimcilik Türleri

Girişimcilik Türü	Finansal Kaynağı	Girişimin Coğrafi Konumu	İşletme Türü	Girişimcinin Özellikleri	Temel Alınabilecek Teoriler
Etnik Azınlık Girişimciliği	Ortak kültüre bağlı etnik azınlık grupları	Ev sahibi ülke	Ortak etnik müşterilere iş yapan küçük işletmeler	Belli bir topluluğa bağlı olan etnik ve ırk temelli azınlıkların özellikleri	Etnik pazar niş çekme teorisi, Etnik çekme faktörü teorisi, Fırsat engeli teorisi, İtme faktörü teorisi
Göçmen Girişimciliği	Küçük veya büyük ölçekli ağlar, karşılıklı destek çerçevesinde etnik-kültürel kurumlar	Ev sahibi ülke	Rekabetin olduğu sektörlerde küçük ve orta büyüklükteki işletmeler	Baskın bir kültürde farklı dil ve kültürel özellikler	Hareket engeli teorisi, Aracı azınlık teorisi, Fırsat engeli teorisi, İtme faktörü teorisi İtme-çekme modeli
Uluslararası Girişimcilik	Küresel ağlar ve bağlantılar	Ev sahibi ülke	Küçük, orta ve büyük işletmeler	İki veya daha fazla sosyal olarak gömülü bir ortamda iş yapan göçmen özellikleri	Eğitilmiş göçmen çekme faktörü teorisi
Mülteci Girişimciliği (Kentsel/kendiliğinden yerleşmiş olanlar ve kamplara/yerleştirilmiş olanlar)	Küçük aile grupları, dost ve arkadaşlar, yardım kuruluşları	Ev sahibi ülke	Aile işletmeleri	Zorla yerinden edilmiş, risk alma yönelimli, sosyo-kültürel engeller, beşeri ve fiziksel sermayeden yoksunluk	Hareket engeli teorisi, Etnik pazar niş çekme teorisi, Etnik yerleşim bölgesi teorisi
Diaspora Girişimciler	Kişi, etnik gruplar ve kurumlar	Anavatan ve/veya ev sahibi ülke	Hizmet ağırlık sektörlerde küçük ve orta büyüklükteki işletmeler	Kendi etnik gruplarının özellikleri, anavatanlarının yansması	Etnik yerleşim bölgesi teorisi
Savaş Sonrası Girişimciler	Kişisel veya belli bir grubun finansal kaynakları, devlet, yardım kuruluşları	Anavatan	Aile işletmeleri, küçük veya orta büyüklükteki işletmeler, inşaat şirketleri	Fırsat meyilli, yerel yönetimle veya anavatanındaki hükümetle iyi ilişkiler	İtme-çekme modeli, Sosyal ağ ve sermaye teorileri
Geri dönen Girişimciler	Kişisel veya belli bir grubun finansal kaynakları	Anavatan	Uluslararası ticarete yönelik ve/veya yüksek teknoloji içeren işletmeler	Göçmenler, kişisel veya bir grup uzmanların özellikleri	İtme-çekme modeli, Sosyal ağ ve sermaye teorileri

Kaynak: Ratten, 2020b'den yararlanılarak yeniden düzenlenmiş, ek girişimcilik türleri ile 'temel alınabilecek teoriler' eklenmiştir.

Birinci nesil göçen girişimciler ikinci nesile geçildiğinde artık etnik girişimci haline gelmektedir. Belirli bir yerleşim bölgesinde ortak bir ulusal geçmiş, göç deneyimlerinin paylaşılması karşılıklı bir etkileşim meydana getirmektedir. (Waldinger, Aldrich ve Ward, 1990). Bu durum, bir kimlik oluşumunu sağlamakta ve bir etniğin ağından faydalanılmasını, böylece ilgili etnik ile özdeşleşmesini beraberinde getirmektedir (Chaganti ve Greene, 2002). Baskın kültürün dışındaki azınlık girişimciliği (Chaganti ve Greene, 2002), kültürel veya yapısal bakış açılı bir etkileşim modeli şeklinde değerlendirilebilir (Waldinger vd., 1990). Kültürel yaklaşım belirli bazı işlerde (örneğin yiyecek sektörü) azınlıklar tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Yapısal yaklaşım ise azınlıkların kaynaklara erişimi konusunda dezavantajlı olabileceğini belirtmektedir. Diğer bir teorik açıklama ise karma gömülü yaklaşımdır. Bu teori regülasyonlara, sektörel ve mekânsal farklılıklara vurgu yapmaktadır (Kloosterman, van der Leun ve Rath, 1999). Almanya’da önceleri Türk azınlıklar tarafından yapılan dönerin farklı azınlıklar tarafından da satılmaya başlaması örnek gösterilebilir.

Birçok çalışmada göçen insanların ayrılma motivasyonu, yeni yerlerde kalma niyeti, kaynaklara erişim şekli, yasal statü veya travmaya maruz kalma olasılığı gibi farklılıklardan dolayı alt gruplara ayrılması gerektiği belirtilmektedir (Edwards, 2015). Göçmenliğin hukuki durumu çerçevesinde sürgün, misafir, göçmen ve mülteci olmak üzere dört çeşidi bulunmaktadır (Christensen vd., 2020). Bu ayırım yasal ve politik merkezli bir tanımlama (Christensen vd., 2020, s. 7) olsa da göçmen girişimciliğinin alt gruplarının tanımlanmasında faydalı görülmektedir.

Girişimcilerde bir işi başlatmak ve yürütmek için hem kaynakların var olması hem de girişimsel motivasyonun oluşması gerekmektedir. Girişimsel faaliyette bulunmak isteyen girişimciler, sosyo-ekonomik, mekânsal ve düzenleyici bağlam içinde pazar fırsatlarından yararlanmayı amaçladıkları için belirli bir çevrenin parçasıdır. Girişimcilik eylemi, kaynakları tanıyan, geliştiren ve yöneten kişilerden doğar. Daha fazla göçü durdurmaya yardımcı olmanın ve Avrupa’da mevcut bulunanlardan maksimum faydayı elde etmenin bir yolu, iş yaratma aracı olarak girişimciliği teşvik etmektir. Bu çözüm büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. İşsizlik ve genel ekonomik güvensizlik, savaş veya yerel kaos ortamı, insanların kaçmaya karar vermelerinin başlıca nedenlerindedir. Yeni evlerine vardıklarında ihtiyaç duydukları ilk şey iş sahibi olmalarıdır (Koltai, 2016).

Göçmen girişimci, ekonomik olarak hayatta kalmak amacıyla bir ülkeye gelen ve bir iş kuran kişi olarak tanımlanmaktadır (Bizri, 2017). Kaynakların yönetiminin vurgulandığı bu tanım Birleşmiş Milletler’in (UNCTAD, 2018) girişimcilik tanımı olan “kapasite ve isteklilik: üretken yeni bir girişimin konseptini, organizasyonunu ve yönetimini üstlenmek, beraberindeki tüm riskleri kabul etmek ve ödül olarak kar elde etmektir” tanımına yakındır. Bu tanım, mülteciler ve göçmenler için politika ve çerçevelerin tartışılmasında sıklıkla kullanılmaktadır.

Mülteci girişimci, kendi ülkesinden istemeden ayrılan veya kaçmak zorunda kalan, yeni ikamet ettiği ülkede devamlılığı sağlamayı planlayan, kar amaçlı bir girişimde serbest meslek sahibi olarak faaliyette bulunan kişidir. Göçmen girişimci ise, kendi ülkesinden gönüllü olarak ayrılan, yeni ülkede süresiz oturma hakkı elde etmek isteyen ve kar amaçlı bir girişimde serbest meslek sahibi olan kişidir (Christensen vd., 2020). Aralarındaki temel fark gönüllü veya gönülsüz olma durumudur. Göçmen girişimcinin ülkesinden ayrılırken gideceği ülkede oturma izni hakkı ve vatandaşlık elde etme niyetini açıkça belli etmesi ve bunu elde etmek için uğraşması mülteci girişimciden farkını gösterir. Mülteci girişimciliğini göçmen, diaspora, uluslararası (transnational) ve geri dönen girişimcilerden ayıran en önemli özellik daha önce belirtilen engeller ile hukuki anlamda mülteci ve sığınmacı olmasından kaynaklanan koşullardır (Ratten, 2021b).

En geniş düzeyde, dini kurumlar, üniversiteler, mahkemeler ve sanayi kuruluşları gibi kurumlar, insanlar arasındaki politik, ekonomik ve sosyal etkileşimleri yapılandırmaktadır (North, 1990). Devlet kurumları gibi resmi kurumlar, iş yapma konusunda açık kurallar, yasalar, politikalar ve düzenlemeler oluşturur. Aynı zamanda, mal ve hizmetlerin nasıl elde edileceğini ve ticaretle nasıl uyum sağlanacağını da yönetmektedirler. Toplumsal değerler, inançlar, kültürler ve geleneksel uygulamalar gibi resmi olmayan kurumlar, topluluklardaki insan etkileşimlerini yöneten normlar, gelenekler ve tabular hakkında örtük bilgileri aktarmaktadır (North, 1990). Hem resmi hem de gayri resmi kurumlar, iş yaratma ve işletme bağlamını oluşturarak makro çevreyi ve piyasanın durumunu belirlemektedirler (Christensen vd. 2020). Resmi ve gayri resmi kurumlarla ilişkilendirilen sermaye, insanların hangi kurumları ne kadar iyi tanımlayabildikleri ile ilgilidir. Her ülkenin ve bölgenin kurumsal düzenlemeleri ve kültürel bağlamı önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bundan dolayı kurumsal sermayenin çalışma şekli de değişmektedir (Christensen vd. 2020). Göç bu kurumsal ortamlarda her yöne hareket edebildiği için göçmenler ve mülteciler kurumsal farklılıklarla karşılaşabilmektedirler.

Mülteci ve göçmen girişimcilerin kaynakları tanımalarına, geliştirmesine ve yönetmesine bağlı olduğu fikri bu kaynakların olup olmadığını araştırmayı gerektirmektedir. Mülteciler ve göçmenler kaynaklara erişim açısından farklılık göstermektedir. Godfrey (2014'den aktaran Christensen vd. 2020) farklı türdeki sermaye kaynaklarının girişimcileri çevrelediğini ve sermaye türlerinin kurumsal, sosyal, insani ve fiziksel kaynakları içerdiğini söylemektedir.

Göçmen girişimciler, yalnızca eş-etnik sosyal ağlardaki sosyal yerleşiklikleri ile açıklanamamaktadır. Yerel bağlamda piyasalar ve düzenleyici çerçeveler de önemlidir. Göçmen girişimcilerin sosyal ve ekonomik yerleşikliğinin girişimcilik sonuçlarını belirlemek için etkileşime giren ve "karma yerleşiklik" kavramı şeklinde açıklamak daha doğru olacaktır (Kloosterman ve Rath, 2002).

Göçmen girişimciliğinin tüm faydalarının, fırsattan ziyade zorunluluk tarafından yönlendirildiği zaman gerçekleştirilemeyeceği iddia edilmiştir. Gereğesi ise, Dünya Göç Raporu'nda (Marchand ve Siegel, 2015) belirtildiği gibi, zorunlu girişimciliğin sürdürülebilir ekonomik büyüme açısından topluma önemli katkılar sağlamanın muhtemel olmadığı tespitidir. Aynı rapora göre göç riskli bir durumdur, faaliyet ve girişimcilik için önemli olan belirli bir risk tutumunu yansıtmaktadır. Göç etme fırsatını yakalayan biri, gördüğü iyi bir iş fırsatını da değerlendirebilir. Bunun nedeni, kişinin anavatanından yeni bir ülkede sıfırdan başlamak için göç etme riskini almasıyla, yeni bir iş kurma riskini almasının eşit riske sahip olmasıdır. Aynı durum mülteci girişimciler için de geçerlidir. Mülteci girişimciler nadiren eve dönmeyi planlarlar (Bizri, 2017).

Bilişsel sosyal sermaye, paylaşılan dil ve kolektif anlatılar aracılığıyla, entelektüel sermayenin birleştirilmesine ve değiş tokuşuna yardımcı olmakta ve bu ilişkisel sosyal sermaye, güven, paylaşılan normlar, diğerine karşı yükümlülük ve özdeşleşme yoluyla, şirket için yeni entelektüel sermayenin yaratılmasına katkıda bulunmaktadır. Göçmen girişimcilik bağlamında, etnik girişimcilerin karmaşık sosyal ağları aracılığıyla birbirlerine sağladıkları bol kaynaklar göz önüne alındığında, bu boyutlar girişimcinin girişimini açıklayıcı itici güçler olarak kabul edilir (Bizri, 2017). Bu özellikle girişimcinin, çalışanların ve ailelerinin sosyal sermayeyi isteyerek değiş tokuş ettiği bir aile şirketini andıran kuruluşlarda mülteci girişimciliği için geçerlidir. Aile üyelerinin yönetici veya büyük sahip olarak dâhil olduğu aile şirketlerinin vekâlet maliyetlerini en aza indirdiği ve yönetim faydalarını en üst düzeye çıkardığı görülmüştür (Bizri, 2017). Aile kaynak demetleri nedeniyle önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Aile üyesi etkileşimleri, aile şirketi sosyal sisteminin performans sonuçlarını olumlu yönde etkileyen benzersiz koşullar yaratmaktadır (Bizri, 2017).

Eimermann ve Karlsson (2018) etnik azınlıklar arasındaki girişimciliği yalnızca ortak etnik ağlarla yakınlıktan ziyade, karma bir yerleşikliğe dayalı olarak anlamaya çalışmak gerektiğini söylemektedirler. Örneğin işletme sahipleri, dinamik sosyal ilişkiler ağlarına gömülü olduklarından, pozisyonlarına ve bu ağlar içinde süregelen etkileşimlere bağlı olarak şirketleri hakkında ekonomik ve ekonomik olmayan kararlar almaktadır. Bu anlamda göçmen girişimcilerin yerel ve yerel olmayan sosyal alanlara nasıl yerleştikleri ve farklı ülkelerde iş ve diğer ağları kullanarak iş fırsatlarından nasıl yararlandıklarını anlamak önemlidir. Bu durum gömülülük teorisinin temelini oluşturmaktadır. Etnik azınlık girişimcilerinin başarılı bir şekilde yeni bir iş kurmaları ve yürütmeleri için aile yerleşikliğinin çok önemli olduğu belirtilmektedir (Eimermann ve Karlsson, 2018). Evlilik, doğum, boşanma ve emeklilik gibi aile geçişlerinin iş süreçleri ve başarılarında önemli katkı sağlayan veya kısıtlayan faktörler olduğu görülmektedir. Karışık gömülülük yaklaşımı, sistematik olarak bağlantı kurarak girişimcilik modellerini ve türlerini açıklamayı amaçlamaktadır. Çok fazla sermayesi olmayan hevesli girişimciler için fırsatların erişilebilir olduğunu varsaymaktadır.

Mülteci girişimciliği; yerleşme durumlarına göre kentsel mülteci girişimciliği (1. kendiliğinden yerleşmiş mülteci girişimciliği, 2. devlet tarafından kent içinde yerleştirilmiş mülteci girişimciliği) ve kamplara yerleştirilmiş mülteci girişimciliği şeklinde de ayrılabilir.

Kentsel veya kendiliğinden yerleşen girişimci kendi iradesiyle yerleşmiştir, kamplarda yerleştirilmiş girişimciden farklı olarak piyasası daha az kısıtlı durumdadır. Bu açıdan bakılırsa kamplarda yerleştirilmiş girişimci hareket engeli teorisi ile açıklanabilirken kentsel mülteci girişimci ise etnik pazar niş çekme teorisi ve etnik yerleşim bölgesi teorisi ile de açıklanabilir.

Sandberg, Immonen ve Kok (2019) mülteci girişimciliğini göçmen, uluslarötesi ve diaspora girişimciliğinin kesişme noktasına yerleştirir. Uluslarötesi girişimcilik, yatırımlarını çoğunlukla ev sahibi ülkede yaparken, aynı zamanda küresel ağlarını kullanarak bilgi ve kaynaklara erişimi sağlayabilmekte ve pazarını küreselleştirebilmektedir. Uluslarötesi girişimciliği göçmen girişimciliğinden ayıran en önemli farklılık girişimci kaynaklarının çeşitliliği ve büyüklüğü ile faaliyetlerinin kapsamıdır (Ratten, 2020b). Anlaşılacağı üzere bu girişimciler daha yüksek ölçekte ve/veya daha yüksek teknoloji faaliyetlerde iş yapmaktadırlar.

Diaspora girişimciliği ise göçmen veya mülteci girişimcilerle başlayıp daha sonra ev sahibi ülkede kalıcı hale geldikten sonra anavatanında da yatırım yapan kişilerdir. Her iki girişimcilik türü her iki kültürde sosyal ağda gömülü yapısından yararlanarak anavatanı ile ev sahibi ülke arasında ticaret avantajını kullanabilmektedir (Elo, 2014). Bu iki girişimcilik türüne benzeyen geri dönen girişimciler ise, dezavantajlı durumunu ev sahibi ülkede elde ettiği kaynak ve deneyimle girişimciliğine anavatanında sürdürenlerdir. Diaspora ve uluslarötesi girişimcilikten ayrılan en önemli özelliği ise bulunduğu ev sahibi ülkeden temelli olarak ayrılıp anavatanında girişimciliğe atılmasıdır. Bu olgu bazen diaspora ile başlayıp daha sonra temelli dönüş de evrilebilir.

Savaş sonrası girişimciliği geri dönen girişimcilerin bir uzantısı olarak da görülebilir. Bu tür girişimciliğin en önemli farkı ise mülteci veya sığınmacı konumundayken, ülkesinde savaşın veya zorlu durumun sona ermesiyle kendiliğinden anavatanına dönmeleri veya ev sahibi ülke tarafından gönderilmeleridir. Bu durumda ev sahibi ülkede yeterli girişimsel deneyim kazanmış da olabilirler kazanamamış da olabilirler. Yeterli deneyim kazanan ve özellikle anavatanındaki devlet veya yerel yönetimle iyi ilişkiler kurabilen girişimciler belli bir ölçekte girişimlere imza atabilmekte ve ülkesinin imarına katkıda da bulunabilmektedirler.

6. Sonuç

Bir iş ortamını çekici hale getirme fikri yeni değildir. Hükümetler belirli sektörlerde yatırım yaparak, istihdam yaratmak ve vergi tabanını büyütme için işletmeleri

belirli bölgelere çekme yoluyla çeşitli politikalar uygulamaktadırlar. Ancak girişimciliği teşvik etmek farklı bir şeydir. Yeni başlayanların istihdam yaratan şirketlere dönüşmesine yardımcı olmak için bir dizi faaliyetler ve oyuncularla ekosistemi desteklemek gerekmektedir. Bu desteklerde yer alması gereken kuruluşlar; işletmeler, vakıflar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, yatırımcılar ve devlettir. Bu kuruluşların destekleri, göçmen ve mültecilerin gittikleri ülkelerde pek çok engelle karşılaşmasını önleyebilmek için önemlidir. Aynı zamanda bu engeller ve zorluklar onların girişimcilik davranışına da yön verebilmektedir. Gittikleri ülkenin mevzuatını bilmemeleri, kayıtlı olarak çalışma ve buldukları ülkenin isteklerini karşılamada yetersiz olabilmektedirler (Pehlivan ve Karaatlı, 2020).

Başarılı bir girişimcilik, mültecilerin güçlü yönlerinden etkilenir. Mültecilerin başarılı olanları ve olmaya devam edenleri, eksikliklerini görüp, dil kısıtlamaları ve deneyim eksikliği nedeniyle kendilerini başarısız olarak sınıflandıranlar değil güçlü yönlerine odaklananlardır. Güçlü yönlerin daha da güçlendirilmesi kritik derecede önemli olduğu için, mülteci hizmet sağlayıcılarının ve teknik yardım sağlayıcıların olumlu tutumları kesinlikle gereklidir (Saleeby, 2006).

Mülteci girişimcilikte; ev sahibi ülkedeki yasal sorunlar, sosyo-kültürel ve pazarla ilgili engeller, destek sistemlerine ve altyapıya erişim eksikliği gibi kurumsal engellerle karşılaşmaktadır. Aynı zamanda ülkelerinden zorunlu ayrılma ve ev sahibi toplumların yeniliği nedeniyle, mülteciler genellikle ciddi kaynak kısıtlamalarıyla karşı karşıya kalmaktadır (Harima, Periac, Murphy ve Picard, 2021). Bu girişimciler için istihdama katkı sunacak inovasyon ve yeni işletmeler için girişimcilik ekosistemi oluşturacak ekonomik fırsat yaratılmalıdır. Bazı ülke ve bölgeler farklı girişimcilik ekosistemleri oluşturmuşlardır. Örneğin ABD, inovasyon ve girişimcilik kültürü açısından ikonik olmaya devam ederken, harcamalarının yalnızca % 1'ini girişimcilik programlarına ayırmaktadır. Öte yandan, Almanya, Hollanda ve İsveç'in başını çektiği Avrupa, uluslararası kalkınma fonlarının daha yüksek bir bölümünü geliştirmekte olan ülkelerde girişimci ve iş projelerini desteklemek için harcamaktadır. Beceri eğitimi, Ar-Ge hibeleri veya başlangıç kuluçka merkezleri olsun, Avrupa, Afrika'da, Asya'da ve göçmenlerin kaçtığı yerler de dâhil olmak üzere girişimcilik ekosistemleri geliştirme deneyimine sahiptir. Avrupa ABD'den daha fazla harcarken, geliştirmekte olan ülkelerde girişimciliğin desteklenmesine yapılan toplam harcama hala çok küçüktür. Göçün aktığı kilit yerlerde bu tür programlamayı hızlandırmak akıllıca bir politika hareketi olacaktır (Koltai, 2016).

Politika yapıcılar küçük girişimci şirketler de dâhil olmak üzere işletmelerin politika sürecini etkileyen ve küresel ekonomide kurumsal davranışı düzenleyen kurumları şekillendiren kilit aktörlerdir. Politika yapıcıların, anavatanından göç eden girişimci adaylarını hukuki, sosyo-kültürel, ekonomik yönlerine göre ayırma ve bu ayırma işlemine göre girişimciliği teşvik etmeye öncelik

vermeleri gerekmektedir. Girişimcilere hibeler, programlar ve diğer kaynaklar için bürokratik işlemler konusunda çalışmalar yapılarak, bu konuda devlet kurumlarının birbirleriyle kurdukları iletişimle ilgili iyileştirmeler gereklidir. Özellikle mültecilerle ilgili uygulamalarda devlet kurumları arasındaki iyi iletişim, kuramsal bilgiye sahip olamayan ve yeni karşılaştığı devlet kurumlarının karmaşıklıklarını kolayca yönetemeyen mülteci girişimcilere yardımcı olabilmelidir. Mülteciler ve göçmenler için iletişim ile ilgili farklı tavsiyeler önerilebilir. Göçmenler için hükümetle iletişim kurarken resmi ve gayri resmi göçmen ağlarına ulaşma önerilmektedir. Mülteciler ve göçmenler arasındaki örgütsel ve sermaye farklılıkları göz önüne alındığında, mülteciler genellikle bu tür ağların dışında var olma eğilimindedir. Onlara ulaşmak, daha yoğun hedef yönelimli materyaller ve yaklaşımlar gerektirir.

Mülteciler veya göçmenler devlet kurumlarıyla başa çıkmanın ilk aşamasını yönettikten sonra, eğitim ve öğretim talebinde bulunabilirler. Yetersiz ve uygun olmayan eğitim önemli bir engel olmaktadır (Coopers ve Lybrand, 1994). Bu anlamda mülteciler ve göçmenler için ayrı eğitimler önerilebilir. Örneğin, yeni ülkede yeni bir sosyal ağ kurma konusunda mülteciler için özel eğitime ihtiyaç duyulabilir. Mülteciler, yakın aile grubu dışındaki insanlarla tanışmalarına yardımcı olabilecek aynı zamanda yeni topluluklarla bağlantı kurmalarını sağlayacak mentorluk programlarından veya diğer müdahalelerden daha fazla yararlanacaktır. Mentorluk programları herhangi bir girişimciye fayda sağlayabilirken, daha düşük sosyal sermaye seviyelerine sahip olma potansiyelleri nedeniyle mültecilere muhtemelen onlardan daha fazla fayda sağlayacaktır (Eggenhofer-Rehart vd, 2018).

Hükümet politikaları mültecilerin daha güçlü ve daha büyük sosyal ağlar oluşturmalarına yardımcı olmalıdır. Mevcut politikadaki değişiklikler mültecilere kurumsal sermaye eklenmesine nasıl yardımcı olabilir şeklinde olmalıdır. Göçmenlerin girişimcilik sürecinde karşılaşacağı sorunlar, mültecilere ve girişimcilere özgü finansman zorlukları, beşeri sermaye konularını ele alan politikalarda dil edinimi birinci öncelik midir, insan sermayesi ile ilgili politikalar, sağlıkla ilgili politikalarla nasıl örtüşmelidir şeklinde sıralanabilmektedir. Bu anlamda politika yapıcılar mültecileri göçmenlerden ayırt ederler ve kaynağa dayalı bir bakış açısına sahip olurlarsa daha iyi yanıtlar bulabileceklerdir.

Bilimsel olarak yapılan çalışmalara bakıldığında genellikle göçmen girişimciliğinin incelendiği görülmüş; göçmenlik, mülteci, sığınmacı ve diaspora, etnik şeklinde ayırım yapılmamış ve tüm bunlar genellikle tek bir çatı altında birleştirilmişlerdir. Oysaki göçün zorunlu veya isteğe bağlı olup olmaması, gittikleri ülkeden destek alıp almamaları, sosyal ağlar gibi çeşitli nedenlerle farklılaştırılması gerekmektedir.

Bu çalışma, göç eden insanların girişimciliğiyle ilgilenen politika yapıcılara ve akademisyenlere tipoloji ve bu tipolojiye bağlı olarak hukuki durumları, girişimsel özellikleri, coğrafi konumu, finansman kaynakları ve temel alınabilecek teoriler

sunmaktadır. Aynı zamanda her göçmen grubunun kaynak temelindeki benzerlik ve farklılıkları hakkında önermeler yapılarak teorik ve pratik bir bakış açısı oluşturulmuştur.

Kaynakça

- Acs, Z. (2006). How is entrepreneurship good for economic growth. *Innovations*, 1(1), 97-107.
- Adriana, G. (2016). Educational barriers for disadvantaged groups in entrepreneurship. *Procedia Economics and Finance*, 39, 791-799.
- Aldrich, H.E., ve Zimmer. (1986). Entrepreneurship through social networks. In D. Sexton and R. Smulor (ed.), *The art and science of entrepreneurship* içinde (ss. 3-23), Newyork: Ballinger.
- Aldrich, H.E. (1999). *Organisations evolving*. International Edition: Sage Publications.
- Alvarez, S., ve Busenitz, L. (2001). The entrepreneurship of resource based theory. *Journal of Management*, 27, 755-775.
- Asoba, S.N., ve Mefi, N.P. (2020). Theories of immigrant entrepreneurship in the South African context. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 26(3), 1-13.
- Baltacı, A. (2017). A comparison of Syrian migrant students in Turkey and Germany: entrepreneurial tendencies and career expectations. *European Journal of Educational Research*, 6(1), 15-27.
- Baranik, L.E., Hurst, C.S., ve Eby, L.T.(2018). The stigma of being a refugee: A mixed-method study of refugees' experiences of vocational stress. *Journal of Vocational Behavior*, 105, 116-130.
- Basu, A., ve Altinay, E. (2002). The interaction between culture and entrepreneurship in London's immigrant businesses. *International Small Business Journal*, 20(4), 371-393.
- Becker, G.S. (1975). *Human capital*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bernard, W.S. (1976). Immigrants and refugees: Their similarities, differences, and needs. *International Migration*, 14(4), 267-280.
- Betts, A., Bloom, L., Kaplan, J.D., ve Omata, N. (2014). *Refugee economies: Rethinking popular assumptions*. Oxford: University of Oxford, Refugee Studies Centre. <https://www.rsc.ox.ac.uk/files/files-1/refugee-economies-2014.pdf> (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)

- Bizri, R.M. (2017). Refugee-entrepreneurship: A social capital perspective. *Entrepreneurship & Regional Development*, 29(9-10), 847-868.
- Bonacich, E. (1973). A theory of middleman minorities. *American Sociological Review*, 38(5), 583-594.
- Brockhaus, R.H. (1980), Risk taking propensity of entrepreneurs. *Academy of Management Journal*, 23, 509-520.
- Büyükhan, M. (2021). Uluslararası ve ulusal mevzuata göre Türkiye'deki Suriyelilerin hukuki statüsü. *R&S - Research Studies Anatolia Journal*, 4(2), 76-90. doi: 10.33723/rs.851412
- Chaganti, R., ve Greene, P.G. (2002). Who are ethnic entrepreneurs? A study of entrepreneurs' ethnic involvement and business characteristics. *Journal of Small Business Management*, 20(2), 126-143.
- Chaudhary, A.R. (2015). Racialized Incorporation: the effects of race and generational status on self-employment and industry-sector prestige in the United State. *International Migration Reviews*, 49(2), 318-354.
- Christensen, L.J., Newman, A.B., Herrick, H., ve Godfrey, P. (2020). Separate but not equal: toward a nomological net for migrants and migrant entrepreneurship. *Journal of International Business Policy*, 3, 1-22.
- Coopers, M., ve Lybrand, B. (1994). *TAFE NSW: Training practices and preferences of small businesses in Australia: a report for vocational education and training providers*. Sydney: Coopers & Lybrand Inc.
- Davidson, P., ve Honing, B. (2003), The role of social and human capital among nascent entrepreneurs, *Journal of Business Venturing*, 20, 301-331.
- Drucker, P.F. (1985). *Innovation and entrepreneurship*. New York: Harper & Row Publishers.
- Edwards, A. (2015). *UNHCR viewpoint: 'refugee' or 'migrant'*. <https://www.unhcr.org/en-us/news/latest/2016/7/55df0e556/unhcr-viewpoint-refugee-migrant-right.html>. (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- Eggenhofer-Rehart, P.M., Latzke, M., Pernkopf, K., Zellhofer, D., Mayrhofer, W., ve Steyrer, J. (2018). Refugees' career capital welcome? Afghan and Syrian refugee job seekers in Austria. *Journal of Vocational Behavior*, 105, 31-45.
- Eimermann, M. ve Karlsonn, S. (2018). Globalising Swedish countrysides? A relational approach to rural imigrant restaurateurs with refugee

- backgrounds. *Norsk Geografisk Tidsskrift–Norwegian Journal of Geography*, 72(2), 82-96.
- Eisenhauer, J.G. (1995). The entrepreneurial decision: economic theory and empirical evidence. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 19(4), 67-79.
- Elo, M. (2014). Diaspora networks in international business and transnational entrepreneurship – a literature review. *Center for Transnational Studies (ZenTra), the Universities of Bremen and Oldenburg*. November, No. 40. <http://ssrn.com/abstract=2518428> (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- Evans, D., ve Jovanovic, B. (1989). An estimated model of entrepreneurial choice under liquidity constraints. *The Journal of Political Economy*, 97, 808-827.
- Fong, R., Busch, N.B., Armour, M., Heffron, L.C, ve Chanmugam, A. (2007). Pathways to self-sufficiency: successful entrepreneurship for refugees. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 16(1-2), 127-159.
- Fuller-Love, N., Lim, L., ve Akehurst, G. (2006). Guest editorial: female and ethnic minority entrepreneurship. *The International Entrepreneurship and Management Journal*, 2(4), 429-439.
- Garg, K.A., ve Phayane, N. (2014). Impact of small businesses owned by immigrant entrepreneurs on the local community of Brits. *Journal of Small Business and Entrepreneurship Development*, 2(2), 57–85.
- Guerrero, M., ve Urbano, D. (2014). Academics’ start-up intentions and knowledge filters: an individual perspective of the knowledge spillover theory of entrepreneurship. *Small Business Economics*, 43(1), 57–74.
- Halkias, D., Harkiolakis, N., Thurman, P., Rishi, M., Ekonomou, L., Caracatsanis, S., ve Akrivos, P. (2009). Economic and social characteristics of Albanian immigrant entrepreneurs in Greece. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 14(2), 143–164.
- Harima, A., Periac, F., Murphy, T. ve Picard, S. (2021). Entrepreneurial opportunities of refugees in Germany, France, and Ireland: multiple embeddedness framework. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 17, 625-663.
- Hisrich, R.D. (1990). Entrepreneurship/intrapreneurship. *American Psychologist*, 45(2), 209-222.
- IOM [International Organization of Migration] (2015). World migration report 2015. <https://www.iom.int/worldmigration-report-2015> (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)

- IRC [International Rescue Committee] (2019). Migrants, exiles, refugees and immigrants: What's the difference? <https://www.rescue.org/article/migrants-asylum-seekers-refugeesand-immigrants-whats-difference>. (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- Kachkar, O.A. (2019). Refugee entrepreneurship: Empirical quantitative evidence on microenterprises in refugee camps in Turkey. *Journal of Immigrant ..& Refugee Studies*, 17(3), 333-352.
- Kerr, S.P., ve Kerr, W.R. (2016). *Immigrant entrepreneurship*. Harvard Business School Working Paper No. 17-011, July. <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=51304> (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- Kloosterman, R., ve Rath, J. (2002). Working on the fringes: immigrant businesses, economic integration and informal practices. *Marginalisering eller Integration Invandrades foeretagande I svensk retorik och praktik* içinde (ss. 177-88), Stockholm: NUTEK. https://www.researchgate.net/publication/238105718_Working_on_the_fringes_immigrant_businesses_economic_integration_and_informal_practices (Erişim Tarihi: 19 Mart 2022)
- Kloosterman, R., van der Leun, J., ve Rath, J. (1999). Mixed embeddedness: (in) formal economic activities and immigrant businesses in the Netherlands. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23(2), 252-266.
- Koltai, S.R. (2016). Refugees need jobs. Entrepreneurship can help. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2016/12/refugees-need-jobs-entrepreneurship-canhelp> (Erişim Tarihi: 19 Mart 2022)
- Lee, E. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57. <http://www.jstor.org/stable/2060063> (Erişim tarihi: 13.05.2018)
- Marchand, K, ve Siegel, M. (2015). *World Immigration Report 2015: Immigrant entrepreneurship in cities. Background paper*. Geneva: International Migration for Migration. https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/our_work/ICP/MPR/WMR-2015-Background-Paper-KMarchand-MSiegel.pdf (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- Mitchell, R.K., Smith, J.B., Morse, E.A., Seawright, K.W., Peredo, A., ve McKenzie, B. (2002a) Are entrepreneurial cognitions universal? assessing entrepreneurial cognitions across cultures. *Entrepreneurship, Theory and Practice*, 26(4), 9-32.

- North, D.C. (1990). *Institutions, institutional change, and economic performance*. New York: Norton
- Pehlivan, U. ve Karaatlı, B. (2020). Kavramsal, kuramsal ve hukuki bağlamda mülteci girişimciliği: Türkiye'deki Suriyeli mülteci girişimciliğinin analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 15-41.
- Ratten, V. (2020a). Diversity in entrepreneurship. V. Ratten ve L.-P. Dana (Eds.), *Diversity and Entrepreneurship* içinde (ss. 1-8), Newyork: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429293085> (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- Ratten, V. (2020b). Minority and under-represented communities in entrepreneurship. V. Ratten ve L.-P. Dana (Eds.), *Diversity and Entrepreneurship* içinde (ss.9-22), Newyork: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429293085> (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- Reynolds, P.D. (1991). Sociology and entrepreneurship: concepts and contributions. *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 16(2), 47-70.
- Sahin, M., Nijkam, P., ve Baycan-Levent, T. (2006). *Migrant entrepreneurship from the perspective of cultural diversity*. Series Research Memoranda, No. 6: VU University, Amsterdam. https://www.researchgate.net/publication/4874517_Migrant_Entrepreneurship_from_the_Perspective_of_Cultural_Diversity (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- Saleeby, D. (2006). *The strengths perspective of social work practice* (4th ed.), Boston, MA: Pearson.
- Sandberg, S., Immonen, R., ve Kok, S. (2019). Refugee entrepreneurship: taking a social network view on immigrants with refugee backgrounds starting transnational businesses in Sweden. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 36(1-2), 216-241.
- Schreiner, M. ve Woller, G. (2003). Microenterprise development programs in the United States and in the developing world. *World Development*, 31(9), 1567-1580.
- Schumpeter, J.A. (1934). *The theory of economic development*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Servon, L.J. ve Bates, T. (1998). Microenterprise as an exit route from poverty: Recommendations for programs and policy makers. *Journal of Urban Affairs*, 20(4), 419-441.

- Shane, S (2000). Prior Knowledge and the discovery of entrepreneurial opportunities. *Organisation Science*, 11, 448-469.
- Shane, S.A., ve Eckhardt, J.T. (2003). Opportunities and entrepreneurship. *Journal of Management*, 29(3), 333-349.
- Shane, S.A., ve Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217-226.
- Simpeh, K.N. (2011). Entrepreneurship theories and empirical research: a summary review of the literature. *European journal of business and management*, 3(6), 1-8.
- UNCTAD (2018). *Policy guide on entrepreneurship for migrants and refugees*. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diae2018d2_en.pdf. (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- UNHCR (2011). *Baseline Study: Documenting knowledge, attitudes and practices of refugees and the status of family planning services in UNHCR's operations in Nakivale refugee settlement. Uganda*. <https://www.unhcr.org/protection/health/4e8c0da49/baseline-study-documenting-knowledge-attitudes-practices-refugees-status.html> (Erişim Tarihi: 19 Mart 2022)
- UNHCR (2022a). *Figures at a glance*. <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- UNHCR (2022b). *UNHCR warns of rising needs in Ukraine and neighbouring countries, calls for cessation of hostilities*. <https://www.unhcr.org/news/briefing/2022/3/623453f14/unhcr-warns-rising-needs-ukraine-neighbouring-countries-calls-cessation.html> (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- UNHCR (2022c). *Asylum and migration*. <https://www.unhcr.org/asylum-and-migration.html> (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- UNHCR (2022d). *Convention and protocol relating to the status of refugees*. <https://www.unhcr.org/3b66c2aa10> (Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2022)
- Waldinger, R., Aldrich, H., ve Ward, R. (1990). Opportunities, group characteristics, and strategies. R. Waldinger, H. Aldrich, ve R.W. Associates, *Ethnic Entrepreneurs: Immigrant Business in Industrial Societies* içinde (ss. 13-48), California: Sage Publication.

Wauters, B., ve Lambrecht, J. (2006). Refugee entrepreneurship in Belgium: potential and practice. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 2(4), 509-525.

Zahra, S.A. (1993). Environment, corporate entrepreneurship, and financial performance: a taxonomic approach. *Journal of business venturing*, 8(4), 319-340.

Zhou, M. (2004). Revisiting ethnic entrepreneurship: convergencies, controversies, and conceptual advancements. *International Migration Review*, 38(3), 1040–1074.

Immigrant Entrepreneurs and Refugee Entrepreneurs with Similarities and Differences: A Typology Proposal

Extended Abstract

1. Introduction

In recent years, many countries have been faced with the problem of immigration. The number of refugees in the world has increased significantly over the past decade, with one of every 95 people taking refuge in a place that is no longer their homeland (UNHCR, 2022a). The addition of economic conditions to the refugee influx caused by war and political reasons have made the phenomenon of immigration an important fact of life. It is of great importance to direct the interactions that occur as a result of migration flows in a way that will have a positive effect on development and transform them into a sustainable and effective structure.

Immigrants try to make a living in the host country by working as wage earners or by establishing their own businesses. The phenomenon of immigration caused by war, disaster, political and economic conditions can turn into commercial entrepreneurship due to the necessity or desire to take advantage of opportunities or because policymakers encourage entrepreneurship (Wauters and Lambrecht, 2006; UNHCR, 2022a,b). Institutional incentives are important in the contribution of the interaction with immigration to economic development and the creation of an entrepreneurial ecosystem. In incentive programs and legal legislations, as well as in academic studies on the entrepreneurship of those who left their homeland, it is seen that there are problems with definition. Concepts such as immigrant, refugee, ethnic, and diaspora entrepreneurship; are used interchangeably in academic literature. It is important to clarify these interlocking concepts according to the conditions they are in and to separate the differences and similarities between them.

The aim of this study is based on the definition of immigration by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR, 2022c); is to try to define the entrepreneurship of immigrants by evaluating the similarities and differences of this entrepreneurship in terms of physical, institutional and social capital, within the framework of the reasons for migration and starting a business. Thus, the study will constitute a legitimate basis for the theory, practice and policies to be developed on the entrepreneurship of those who have immigrated from their homeland.

2. Method

In order to assist the theory and policies to be developed, the study has been handled with a nomological approach based on decomposition in order to classify entrepreneur immigrants by taking into account their entrepreneurship, characteristics, physical, social, legal, and political situations. Based on the view that the same organizational and political solutions cannot be developed for every type of entrepreneurship, the aim of the study is to determine the types and typology of commercial entrepreneurship among immigrants. First of all, the nature, definition, types and legal legislation regarding the concept of immigration and refugee are discussed. Then, the theories explaining commercial entrepreneurship through migration are examined. A typology has been proposed within the framework of the theories explaining the definition of immigration and immigrant entrepreneurship.

3. Results and Discussion

The concept of refugee differs from the term “immigrant” because refugees have rights specified in international law; immigrants, on the other hand, are subject to specific immigration laws set by each host country. The distinguishing characteristic of refugees is that they flee their war-affected country due to a danger threatening their lives. Immigrants leave their countries in search of better economic opportunities (Edwards, 2015).

There are many theories from different disciplines that explain entrepreneurship in general terms. Some of those are; economic entrepreneurship theories, opportunity-based entrepreneurship theory, psychological entrepreneurship theories, anthropological entrepreneurship theories, sociological entrepreneurship theories, and resource-based entrepreneurship theories (Simeh, 2011). These theories can partially explain the entrepreneurship that occurs as a result of people's mobility.

According to entrepreneurs' typology that left their homeland, each type of entrepreneurship is intertwined as it has a common aspect with the other, and when it leaves its homeland, it stands as a minority in the other dominant culture. For this reason, people leaving their homeland can start their ventures with ethnic minority entrepreneurship. The main point where both immigrant and refugee entrepreneurship differ from ethnic / minority entrepreneurship is that ethnic / minority entrepreneurs do not always have to migrate from elsewhere. However, as in refugee/immigrant entrepreneurship, there is the possibility of benefiting from their own networks in the use of resources and the possibility of enduring difficulties and the fact that their markets may consist of their own ethnic groups.

4. Conclusion

When the studies are examined, it is seen that immigrant entrepreneurship is generally scrutinized, while there is no distinction among immigration, and refugee, asylum seeker and diaspora, ethnicity since all these are generally combined under one pool. However, it needs to be differentiated for various reasons such as whether migration is compulsory or optional, whether they receive support from the country they go to, and social networks.

This study presents a typology to policymakers and academics interested in the entrepreneurship of immigrants and, depending on this typology, their legal status, entrepreneurial characteristics, geographical location, funding sources, and theories that can be based on. A theoretical and practical perspective was formed by making suggestions about the similarities and differences in the source basis of each immigrant group.

Araştırma Makalesi

**Türkiye ve Güney Kore Hükümet Sistemleri ve Kamu
Yönetimlerinin Yönetim Bağlamında Karşılaştırılması¹**

Aysena ALKAN

Serbest Araştırmacı

alkanaysena@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5416-9747

Emine ÇELİKSOY

Sorumlu Yazar, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF

eceliksoy@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8175-8611

Öz

Parlamerter sistem yasama ve yürütme organları arasında yumuşak bir ayırım öngörmektedir. 2014 yılında parlamerter sistem içerisinde cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmiştir. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandum ile Türkiye'nin kendine özgü oluşturduğu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kabul edilmiş ve 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimler ile yeni hükümet sistemine geçilmiştir. Güney Kore'de anayasal sistem 1948 yılında başlamıştır. Başkanlık sistemini benimseyen ülke, ilerleyen yıllarda parlamerter sisteme geçmiştir. Son olarak Altıncı Cumhuriyet Anayasası olarak adlandırılan 1987 Anayasası ile tekrar başkanlık sistemini benimsemiştir. Güney Kore hâlihazırda saf başkanlık sisteminden uzak kendine özgü bir hükümet sistemine sahiptir. Bu çalışma nitel bir araştırmadır. Türkiye ve Güney Kore'nin hükümet sistemleri ve kamu yönetimi teşkilatlanmaları yönetim bağlamında karşılaştırılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Güney Kore, Hükümet Sistemleri, Kamu Yönetimi, Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

Jel Sınıflandırma Kodları: Z00, H11

**Comparison of Government Systems and Public Administrations in Turkey and South
Korea in the Context of Administration²**

Abstract

The parliamentary system provides for a soft separation between the legislative and executive branches. In 2014, the president was elected by the people within the parliamentary system. With the referendum held on April 16, 2017, the Presidential Government System, which is unique to Turkey, was accepted and the new government system was started with the elections held on June 24, 2018. The constitutional system in South Korea started in 1948. The country, which adopted the presidential system, switched to the parliamentary system in the following years. Finally, it adopted the presidential system again with the 1987 Constitution, which is called the Sixth Republic Constitution. South Korea currently has its own unique system of government, far from a pure presidential system. This study is a qualitative research. Government systems and public administration organizations of Turkey and South Korea are compared in the context of administration.

Keywords: Turkey, South Korea, Government Systems, Public Administration, Comparative Public Administration

JEL Classification Codes: Z00, H11.

¹ Bu çalışma yazarlardan Aysena ALKAN'ın, Doç. Dr. Emine ÇELİKSOY danışmanlığında hazırladığı "Türkiye ve Güney Kore Hükümet Sistemlerinin Yönetim Yapısı Bağlamında Karşılaştırılması" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 24.06.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 22.08.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Alkan, A. ve Çeliksoy, E. (2022). Türkiye ve Güney Kore hükümet sistemleri ve kamu yönetimlerinin yönetim bağlamında karşılaştırılması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 32-51, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1135437.

1. Giriş

Hükümet sistemleri bir devletin erkleri arasında var olan ilişkileri sonucunda belirlenmektedir. Yasama ve yürütme organlarının birbirleri ile olan ilişkisi ve hangisinin daha önemli ya da öncelikli olacağı kurucu iktidar tarafından belirlenir. Bu belirleme, siyasi rejimin özelliklerini ortaya koymuş olacaktır (Teziç, 2005, s. 393). Kuvvetlerin sert biçimde ayrıldığı sistemler başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemi iken; kuvvetlerin yumuşak biçimde ayrıldığı sistem parlamenter sistem olarak adlandırılmaktadır.

Kuvvetler ayrılığına ilişkin hukuki düzenlemeler Osmanlı Devleti'nde 1876 yılında Kanun-i Esasi ile gerçekleştirilmiştir (Ortaylı, 2018, s. 15). Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından günümüze farklı anayasalar kabul edilmiştir. Millî Mücadele yıllarındaki 1921 Anayasası, 1961 Anayasası, 1982 Anayasası erklerin yetki ve görevleri ile hükümet sistemine ilişkin farklılıklar taşımaktadır. Bununla birlikte tarihsel anlamda Türkiye'de en uzun süre parlamenter hükümet sistemi geçerli olmuştur. Parlamenter sistem yasama ve yürütme organları arasında yumuşak bir ayrım öngörmektedir. Bu sistemde erkler birbiri ile uyumlu çalışmak zorunda olduğundan sisteme kuvvetlerin iş birliği sistemi de denilmektedir. Erkler birbirinin varlığını sona erdirebilme hakkına da sahiptir. Yasama organı milletvekillerinden oluşmaktadır. Milletvekillerini halk seçmektedir. Yürütme organı çift başlıdır. Bir tarafı cumhurbaşkanı diğer tarafı ise başbakan ile bakanlar kurulu meydana getirmektedir. Meclis dışından atanan başbakan ve bakanlar olmakla birlikte başbakan ile bakanların büyük bir çoğunluğu yasama organının içinden çıkmaktadır. Aynı kişi hem yasama organı üyesi hem de yürütme organı içinde olabilmektedir. Yani bakanların eğer milletvekili iseler milletvekillikleri de devam etmektedir. Bu sistemde cumhurbaşkanı sorumsuz kanadı, başbakan ile bakanlar sorumlu kanadı oluşturmaktadır. Türkiye'de 2014 yılına kadar cumhurbaşkanı iki dereceli bir seçimle göreve getirilmekteydi. Doğrudan halk tarafından cumhurbaşkanının seçilmesi ilkesi 1982 Anayasası'nın ilk hâlinde mevcut değildir. Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi 31/5/2007 tarihinde 5678 sayılı kanunla Anayasa'da yapılan değişiklikle getirilmiştir (<https://www.resmigazete.gov.tr/>). Bu değişiklik ile birlikte sistemde güçlü yetkileri bulunan cumhurbaşkanının aynı zamanda halkın oyları ile seçilmesi ilkesi kabul edilmiştir. 2007 yılında erken seçim ile göreve gelen meclisin seçtiği cumhurbaşkanının göreve başlaması sebebiyle ilk cumhurbaşkanı seçiminin 7 yıl sonra 2014 yılında gerçekleştirileceği kararlaştırılmıştır. 2014 yılında parlamenter sistem içerisinde cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmiştir.

Türkiye'de 16 Nisan 2017 tarihinde referandum gerçekleştirilmiş ve bu referandum ile Türkiye'nin kendine özgü oluşturduğu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi kabul edilmiştir. Sistemin kabul edilmesinin ardından 24 Haziran 2018 tarihinde seçimler gerçekleştirilmiş ve yeni sistem fiilen de başlamıştır (Akkoyun, 2018, s. 185).

Güney Kore’de ise anayasal sistem 1948 yılında başlamıştır (Jong, 2009, s. 145). Saf başkanlık sistemini benimseyen ülke, ilerleyen yıllarda parlamenter sisteme dönmüştür. Son olarak Altıncı Cumhuriyet Anayasası olarak adlandırılan 1987 Anayasası ile tekrar başkanlık sistemini benimsemiştir (Local Government Officials Development Institute, 2012, s. 4). Şu an halen mevcut başkanlık sistemi ile yoluna devam eden Güney Kore, saf başkanlık sisteminden uzak kendine özgü bir hükümet sistemine sahiptir.

2. Literatür Araştırması

2.1. Türkiye ve Güney Kore Tarihi Arka Planı

Bu çalışmada Türkiye ve Güney Kore karşılaştırması yer alacaktır. Öncelikle ülkelerin tarihi ve siyasi arka planları, hükümet sistemlerinde yasama ve yürütmenin nasıl işlediği, ülkelerin kamu yönetimi ve son olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Başkanlık Sistemine dair olası tartışmalar karşılaştırılacaktır.

Türkiye ve Güney Kore köklü geçmişlere dayanan ülkelerdir. Türkiye Osmanlı Devleti’nden aldığı geleneği devam ettirirken Güney Kore’nin geçmişi de Gojoseon Krallığı’na dayanmaktadır. Osmanlı Devleti’nde II. Abdulhamit Han zamanında Kanun-i Esasi 1876 yılında çıkarılmıştır. Bu düzenleme öncesinde mutlak monarşi ile yönetilen Osmanlı Devleti 1876 Kanuni Esasi ile padişahın yetkisini sınırlandırmıştır. Bu süreçte yasama yetkisi meclise verilmiş olsa dahi yetki her daim padişahta bulunmuş ve bu durumda padişah yetkilerine gerçek anlamda bir sınırlandırma konulmamıştır. Osmanlı-Rus savaşı gerekçe gösterilerek meşrutiyet padişah tarafından kaldırılmıştır.

Güney Kore’de Gojoseon Krallığı 13. yüzyılda Moğollar tarafından yoğun istilaya uğramış ve 1388 yılında yıkılıp, yerine Joseon Krallığı kurulmuştur. 1897 yılında ülkenin adı Kore İmparatorluğu olarak değiştirilmiştir (<http://tr.korean-culture.org/tr/172/contents/949>).

Türkiye’de 1921 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni kısa bir anayasa hazırlamıştır. Bu anayasa ile meclis hükümeti sistemine geçilmiştir (Ortaylı, 2018, s. 23). 1922 yılında ise saltanat kaldırılarak büyük bir adım atılmıştır, 29 Ekim 1923 tarihine gelindiğinde ise cumhuriyet ilan edilmiştir (Kaan, 2019, s. 18). 1924 yılına gelindiğinde yeni bir katı anayasa yapılmıştır. Yasama yetkisi meclise verilmiş, yürütme organı ise cumhurbaşkanı ile icra vekilleri heyetine verilmiştir. Parlamenter sistem ile meclis hükümeti sisteminin karma bir yapısı bu anayasa ile benimsenmiştir (Gözler, 2013, ss. 179-181).

Türkiye böyle bir süreçten geçerken Güney Kore, 1910 yılında Japon işgaline uğramış ve bu durum 2. Dünya Savaşı’na dek sürmüştür (Bulut, 2020, s. 65). 1948 yılında, Japonya savaş sonucu yenilmiş ve ABD destekli Kore Cumhuriyeti kurulmuş ve Kurucu Anayasanın kabulü ile süreç başlamıştır. Türkiye’de

cumhuriyetin kurulmasından tam 25 sene sonra kurulan Kore Cumhuriyeti bölünmüş ve ülkenin kuzeyinde S.S.C.B. destekli Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edilmiştir. 1950 senesinde ise Kuzey Kore, Güney Kore'ye saldırmış ve böylece fiilen Kore Savaşı başlamıştır. 3 yıl sonunda savaş son bulsa dahi artık Kore yarımadası kesin olarak ayrılmıştır (Aydoğdu, 2017, s. 705).

Güney Kore'de 1948 Kurucu Anayasası'ndan sonra 1960, 1962, 1972 ve 1980 yıllarında anayasalar yapılmıştır. Son olarak 1987 yılında anayasa tekrar değiştirilmiştir (Aydoğdu, 2017, s. 706). Türkiye'de ise 1921, 1924, 1961 ve 1982 tarihli anayasalar bulunmaktadır. Tarihler birbiri ile aynı olmasa da iki ülkenin sancılı dönemleri ve güzel dönemleri yakın bir seyir izlemiştir. Türkiye'de 1960 yılında bir askeri darbe yaşanmıştır. 1961 tarihli anayasa bu askeri darbe neticesinde hazırlanmıştır (Gözler, 2013, s. 184). Aynı yılda -1960- Güney Kore'de başkana karşı ayaklanmalar yaşanmış ve "Nisan Devrimi" (4.19 혁명) adı verilen hareketle başkan istifa ederek yeni anayasa oluşturulmuştur (Kim, 2007, s. 147). Güney Kore bu tarihte parlamenter sisteme geçmiştir. 1961 yılında ise ordu yönetime el koymuş ve anayasa askıya alınmıştır. 1962 yılında Güney Kore yeni anayasası ile tanışmıştır. Parlamenter sistem ordu tarafından kaldırılarak tekrar başkanlık sistemine dönüş yaşanmıştır (Küçük, 2020, ss. 12-13). Türkiye ordunun yönetime el koymasını deneyimini 1960 yılında yaşarken, Güney Kore aynı durumu çok geçmeden 1961 yılında yaşamıştır.

Türkiye'de bu dönemde siyasal şiddet olayları yaşanmış, 1971 yılında ordu muhtıra vermiş ve anayasa değişikliğine gidilmiştir (Gözler, 2013, s. 189). Güney Kore, 1972 yılında bir referandum gerçekleştirerek anayasa değişikliğine gitmiştir. 7 yıl sonra 1979 yılına gelindiğinde Güney Kore'de tekrar bir askerî darbe gerçekleşmiş, ordu ülke yönetimine el koymuştur. Meclis feshedilerek yeni bir anayasa hazırlanmış ve 1980'de referandum ile kabul edilmiştir (Küçük, 2020, ss. 13-14). Türkiye'de ise aynı dönemde 12 Eylül 1980 tarihinde tekrar bir askerî darbe gerçekleşmiş, ordu ülke yönetimine el koymuştur. Meclis feshedilerek yeni bir anayasa hazırlanmış ve 1982'de referandum ile kabul edilmiştir (Akşin, 2016, ss. 275-276). Yine bir yıl arayla iki ülke aynı kaderi yaşamıştır.

Türkiye 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirdiği referandum ile yeni hükümet sistemini kabul etmiş ve 24 Haziran 2018 seçimlerinden itibaren sistem Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak değişmiştir (Akkoyun, 2018, s. 185). Güney Kore'de 1987 yılında başkanlık sisteminde düzenlemeler yaparak yeni bir anayasa oluşturmuş ve referandum ile 1988 yılında yürürlüğe girmiştir (Küçük, 2020, ss. 15-16).

2.2. Türkiye ve Güney Kore Hükümet Sistemleri Karşılaştırması

Karşılaştırma konusu hükümet sistemlerinde yasama ve yürütmenin nasıl işlediğine dairdir. Türkiye’de yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne aitken (7.11.1982 tarihli 2709 Sayılı Kanun Md. 7), Güney Kore’de bu yetki Ulusal Meclis’e aittir (29.10.1987 tarihli Kore Cumhuriyeti Anayasası Md. 40). Her iki ülkede Türkiye 1982 Anayasasına göre ve Güney Kore 1987 Anayasasına göre yasama organı tek meclisten oluşmaktadır (29.10.1987 tarihli Kore Cumhuriyeti Anayasası Md. 41). Türkiye’de milletvekili sayısı 600 üyeden oluşmakta olup meclis seçimleri 5 yılda bir yapılmaktadır (Turan, 2018, s. 48). Güney Kore’de milletvekili sayısı 200 üyeden az olamayacağı kanunda açıkça belirtilmiş olup günümüz itibarıyla 300 milletvekili bulunmaktadır ve meclis seçimleri 4 yılda bir yapılmaktadır

(<https://www.assembly.go.kr/assm/memact/congressman/memCond/memCond.do>). Türkiye’de cumhurbaşkanlığı seçimleri ile meclis seçimleri aynı gün yapılmakta (Güler, 2018, s. 312) iken Güney Kore’de başkanlık seçimleri ile meclis seçimleri ayrı zamanlarda yapılmaktadır.

Her iki ülkenin yasama organı olan meclisin görev ve yetkilerine bakıldığında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin; kanun koymak, değiştirmek, kaldırmak; bütçe ile kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve bunları kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanının kararını vermek; uluslararası antlaşmaların onaylanmasını uygun görmek, meclis üye tam sayısının beşte üç çoğunluk kararı ile genel ve özel af ilanına karar vermektir (7.11.1982 tarihli 2709 Sayılı Kanun Md. 87). Ulusal Meclis’in; kanun yapmak, bütçe tasarısını görüşmek ve kabul etmek, milletlerarası antlaşmaları onaylamak, savaş ilanına karar vermektir (Local Government Officials Development Institute, 2012, ss. 112-113).

Kanun yapım süreci şu şekilde işlemektedir; Kanun önerilerini milletvekilleri ve Cumhurbaşkanı verebilir. Milletvekillerinin vermiş oldukları kanun önerisine kanun teklifi denilmektedir. Milletvekilleri tek başlarına veya birden fazlası imzalayarak kanun teklifi verebilmektedir. Cumhurbaşkanı bütçe kanun teklifi ve kesin hesap kanun teklifi verir. Kanun teklifleri öncelikle komisyonlarda görüşülmekte ve bu toplantılara yürütmeyi temsil etmek amacıyla cumhurbaşkanı yardımcısı veya bir bakan katılabilmektedir (Akman, 2019, ss. 42-43). Güney Kore’de ise meclis tarafınca kabul edilen her yasa tasarısı yürütmeye gönderilerek Başkan tarafından 15 gün içerisinde yayımlanmaktadır. Başkanın kanun tasarısına herhangi bir itirazı bulunması durumunda, yazılı açıklama ile meclise iade edebilmesi ve tekrar değerlendirilmesini isteyebilmesi mümkündür. Meclisin üye tam sayısının yarısından fazla katılımı ve eş zamanlı oylama ile kanun tasarısının aynen kabul edilmesi halinde kanun kesinleşmiş duruma gelmektedir (29.10.1987 tarihli Kore Cumhuriyeti Anayasası Md. 53).

Yürütme organına bakıldığında Türkiye’de Cumhurbaşkanına ait olup tek başlı yapıdadır (Güler, 2018, s. 312). Güney Kore’de yürütme organı Devlet Konseyi’ne

ait olup Başkan, Başbakan, Başbakan yardımcısı ile 22 adet bakanlıktan meydana gelmektedir. Konseyin seçim ile işbaşına gelen tek üyesi Başkandır (Aydoğdu, 2017, s. 709). Karşılaştırılmada öncelikle Türkiye Cumhurbaşkanı ile Güney Kore Başkanı ele alınacaktır. Türkiye’de cumhurbaşkanlığına aday olabilmek için siyasi parti grupları, en son yapılmış olan genel seçimlerde toplam geçerli oyların tek başına ya da birlikte en %5’ini almış olan siyasi partiler ve en az 100.000 seçmen imzası gerekmektedir (Coşkun, 2017, s. 14). Güney Kore’de başkanlığa aday olabilmek için milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olma ve 40 yaşını doldurmuş vatandaş olması gerekmektedir (Küçük, 2020, s. 27). Türkiye’de bir kimse 5 yıllığına ve iki kez Cumhurbaşkanı seçilebilmekte (Turan, 2018, s. 56) iken Güney Kore’de bir kimse 5 yıllığına ve yalnızca bir kez Başkan seçilebilmektedir (Pustu ve Aksüt, 2018, s. 32). Türkiye’de Cumhurbaşkanını ve Güney Kore’de Başkanı halk seçmektedir. Türkiye’de Cumhurbaşkanı seçimleri; genel oy ile yapılmakta ve salt çoğunluğa sahip olan aday Cumhurbaşkanı seçilmektedir. İlk oylamada salt çoğunluk elde edilemezse oylamayı izleyen ikinci Pazar günü ikinci oylama gerçekleşir. En çok oyu alan iki aday bu oylamaya katılabilmekte ve geçerli oyları alan kişi Cumhurbaşkanı seçilmektedir. İkinci oylamada tek aday kalması durumunda referandum yapılır. Geçerli oyların salt çoğunluğu sağlandığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilir fakat oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa sadece cumhurbaşkanı seçimleri yenilenmiş olacaktır. Yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayınca dek mevcut Cumhurbaşkanı görevini sürdürür (Turan, 2018, s. 53). Güney Kore’de Başkanlık seçimleri; genel oy ile yapılmakta ve salt çoğunluğa sahip aday Başkan olmaktadır. Bu durum sağlanamazsa -en fazla oyu alan iki ya da daha fazla aday olması durumunda- Ulusal Meclis’in çoğunluğunun katıldığı açık oturumda seçimler yenilenir ve bu seçimde en fazla oya sahip olan aday Başkan seçilir. Yalnızca bir aday olması durumunda, mecliste bulunan toplam oyların en az üçte birini alması gereklidir (29.10.1987 tarihli Kore Cumhuriyeti Anayasası Md. 67). Türkiye’de seçimler tamamen halka bırakılırken, Güney Kore’de ilk tur için halka ikinci turda meclise bırakılmıştır.

Türkiye’de Cumhurbaşkanının özelliklerine ve yetkilerine ilişkin; Bakanlar, Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Sistemde bir Başbakan bulunmadığı için cumhurbaşkanı yardımcılığı sistemi getirilmiştir. Bunların atanması ve görevlerine son verilmesi yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Anayasa Mahkemesi üyelerinin belirli bir kısmı ve Yükseköğretim Kurulu üyelerini atama yetkisi de Cumhurbaşkanına aittir. Devletin başı olarak kabul edilen Cumhurbaşkanı, savaş ve savaşı gerektirecek durumun ortaya çıkması, ülkeyi tehlikeli duruma düşürecek şiddet olayların artması, afet ya da salgın hastalık gibi durumların ortaya çıkması hâlinde ülke genelinde veya belirli bölgede süresi 6 ayı aşmamak şartı ile olağanüstü hal ilan edebilmektedir. Bunların yanında diğer bir yetki de bütçeyi hazırlama yetkisidir (Aydoğdu, 2019, s. 88).

Güney Kore’de Başkanın özelliklerine ve yetkilerine ilişkin; Başkan devletin başı olarak kabul edilmekte ve aynı zamanda Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanı

statüsündedir. Başkan, devletin ve anayasanın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve devamlılığını korumakla yükümlü olup memleketin barışçıl bir şekilde birleşmesini (Güney Kore ve Kuzey Kore'nin birleşmesi) takip etmekle görevlidir. Başkan; diplomasi, milli savunma, Kuzey Kore ile birleşme ve diğer hususlarda gerekli bir durum fark ettiğinde bu konular için oluşturduğu politikaları ulusal referanduma sunabilmektedir. Ayrıca anayasa ve kanunda belirtilen koşullar çerçevesinde kamu görevlilerini atamak ve görevden almakla görevlidir. Başkanın herhangi bir yardımcısı olmayıp Başbakan statüsü bulunmaktadır (29.10.1987 tarihli Kore Cumhuriyeti Anayasası Md. 66-72-73-74-78).

Türkiye Cumhurbaşkanının ve Güney Kore Başkanının kararname çıkarma yetkisi bulunmaktadır. Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri olarak adlandırılan bu kararnameler yürütme işlevini gerçekleştirmektedir. Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri olağan dönemde çıkarılan ve olağanüstü dönemde çıkarılan kararnameler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yürütme yetkisine ilişkin çıkarılan bu kararnamelerin anayasada belirtilen sınırları ve istisnaları bulunmaktadır. Anayasada sadece kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda kararname çıkarılamaz. Meclis aynı konuya ilişkin kanun çıkarırsa kararname hükümsüz hâle gelmektedir. Fakat olağanüstü hâl kararnamelerinde yargısal denetim mümkün olmamakla birlikte esas ve şekil yönünden anayasaya aykırılığı iddia edilemez. Çünkü bu kararnameler olağanüstü durumlarda ve savaş hâlinde çıkarılmıştır (Aydoğdu, 2019, ss. 88-90).

Güney Kore'de Başkanlık Kararnameleri olarak adlandırılan bu kararnameler iç karışıklık, dış tehdit veya ciddi ekonomik kriz durumunda başkanın bu konulara ilişkin ekonomik önlemler alabilmesine yöneliktir. Milli güvenliğin korunmasına yönelik durumlarda acil tedbir alınması gerektiğinde ve meclis toplanmasının imkânsız olması hâlinde Başkan, Başkanlık Kararnamesi çıkarabilmektedir. Bu durumlar gerçekleştiğinde ise Başkan derhal yapılan işlemi meclise bildirerek onay almakta, onay alamaması durumunda işlem geçerliliğini yitirmektedir.

Türkiye'de sıkıyönetim kaldırılmışken Güney Kore'de mevcuttur. Savaş veya askeri zorunluluk hâlinde düzenin sağlanması için Başkan, sıkıyönetim ilan edebilmektedir. Olağanüstü sıkıyönetimde, kanunda öngörülen şartlar çerçevesinde ifade özgürlüğü, basın, toplantı, dernek vb. konularda özel tedbirler alabilmektedir. Sıkıyönetimi ilan eden Başkan, derhal meclise bildirmekle yükümlüdür. Meclis tam sayısının çoğunluğunun oyu ile sıkıyönetimin kaldırılması kabul edilirse Başkan bu karara uymak zorundadır (29.10.1987 tarihli Kore Cumhuriyeti Anayasası Md. 75-76-77).

Türkiye'de Başbakan ve Başbakan yardımcısı/ları bulunmamaktadır. Güney Kore'de Başbakan ve Başbakan yardımcılığı statüleri sistemde yer almaktadır. Başbakan yardımcılığının son yıllarda yayımlanan Korece raporlarda yalnız Ekonomi ve Maliye Bakanlığına ait olduğu ifadeleri yer almaktadır. Uzun yıllardır devam eden bu geleneğin son yıllarda değiştiğini görmekteyiz. Bu statünün

Ekonomi ve Maliye Bakanlığına ait olduğuna dair anayasada bir ifade bulunmamaktadır. 2017 ile 2018 yılları arasında ve 2018 yılından günümüze Eğitim Bakanları da Başbakan yardımcılığı görevini ifa etmektedirler. 2017 ile 2018 yıllarında Eğitim Bakanı olup Başbakan yardımcılığı yapan Kim Sang-gon 김상 (https://m.pulsenews.co.kr/view.php?sc=30800022&year=2017&no=391866) ve yine 2018 ile günümüz arasında Eğitim Bakanı olup Başbakan yardımcılığı yapmakta olan Yoo Eun-hae 유은혜 en bariz örneklerdir (https://www.moe.go.kr/main/mainSub06.do?m=06&s=moe). Ayrıca 2018 yılından günümüze Eğitim Bakanı olan Yoo Eun-hae 유은혜 Başbakan yardımcılığı statüsünü, Ekonomi ve Maliye Bakanı olan Hong Nam-ki 홍남기 ile birlikte sürdürmektedir.

Yürütme organları karşılaştırması bağlamında yürütme organlarının teşkilat yapılına değinilecektir. Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı bünyesinde Özel Kalem Müdürlüğü, İdari İşler Başkanlığı ve Cumhurbaşkanı yardımcısı/ları bulunmaktadır (Turan, 2018, s. 62). İkinci olarak Politika Kurulları bulunmaktadır. Bakanlıklar ile beraber çalışma ve politika oluşturma veya geliştirme sürecine dâhil olan politika kurulları toplamda 9 tanedir; Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu - Ekonomi Politikaları Kurulu - Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu - Hukuk Politikaları Kurulu - Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu - Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu - Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu - Sosyal Politikalar Kurulu ve Yerel Yönetim Politikaları Kurulu şeklindedir. Üçüncü olarak Ofisler bulunmaktadır, bunlar; Dijital Dönüşüm Ofisi, Finans Ofisi, İnsan Kaynakları Ofisi ve Yatırım Ofisi şeklindedir. Son olarak ise bakanlıklar bulunmaktadır. On yedi bakanlık bulunmaktadır: Adalet Bakanlığı - Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı - Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı - Çevre ve Şehircilik Bakanlığı - Dış İşleri Bakanlığı - Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı - Gençlik ve Spor Bakanlığı - Hazine ve Maliye Bakanlığı - İçişleri Bakanlığı - Kültür ve Turizm Bakanlığı - Milli Eğitim Bakanlığı - Milli Savunma Bakanlığı - Sağlık Bakanlığı - Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı - Tarım ve Orman Bakanlığı - Ticaret Bakanlığı - Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (https://www.tccb.gov.tr/kabine).

Güney Kore ‘de yürütme yetkisi Başkan’ın başkanlık ettiği Devlet Konseyi tarafından yerine getirilmektedir. Devlet Konseyi içinde yalnız Başkan seçimle işbaşına gelmektedir. Devlet Konseyi içerisinde Başkan, Başbakan, Başbakan yardımcısı ve sayısı Anayasa’ya göre 15 ile 30 arasında değişen kabine üyelerinden oluşmaktadır. Başkanlık sistemi ile yönetilen Güney Kore’ye özgü bir düzenlemedir. Klasik başkanlık sistemlerinde yürütmenin tek sahibi Başkandır (https://www.korea.net/Government/Constitution-and-Government/Executive-Legislature Judiciary). Başkan yardımcılığı statüsünün bulunmadığı Güney Kore’de bunun yerine Başbakan vardır. Ulusal Meclis’in onayı ile Başkan tarafından atanmaktadır. Devlet Konseyi üyeleri ise Başbakanın önerisi ile Başkan

tarafından atanmaktadır. Başbakan sadece Başkana karşı sorumlu olup parlamento ile Başkan arasında köprü görevi üstlenmektedir. Devlet Konseyi, ülkenin kabinesidir ve başkanı Başkan, başkan yardımcısı Başbakandır. Devlet işlerine yönelik temel politikalar burada görüşülmektedir. Devlet Konseyi'ni oluşturan organlardan biri de Bakanlıklardır. Bakanlar, Başbakanın önerisi ile Devlet Konseyi üyeleri arasından Başkan tarafınca atanmaktadır (29.10.1987 tarihli Kore Cumhuriyeti Anayasası Md. 87-88). Bakanlıklar Başbakana bağlı ve Bakana bağlı olarak ayrılması Güney Kore için belirleyici bir özelliktir. Başbakana bağlı Bakanlıklar; Vatandaşlar ve Gazi İşleri Bakanlığı, Mevzuat Bakanlığı, Personel Yönetimi Bakanlığı ile Gıda ve İlaç Güvenliği Bakanlığı şeklindedir. Bakana bağlı Bakanlıklar ise Ekonomi ve Maliye Bakanlığı - Eğitim Bakanlığı - Bilim ve Bilişim & İletişim Teknolojileri Bakanlığı - Dışişleri Bakanlığı - Birleşme Bakanlığı - Adalet Bakanlığı - Milli Savunma Bakanlığı - İçişleri ve Güvenlik Bakanlığı - Kültür, Spor ve Turizm Bakanlığı - Tarım, Gıda ve Köy İşleri Bakanlığı - Ticaret, Sanayi ve Enerji Bakanlığı - Sağlık ve Refah Bakanlığı - Çevre Bakanlığı - İstihdam ve Çalışma Bakanlığı - Cinsiyet Eşitliği ve Aile Bakanlığı - Toprak, Altyapı ve Ulaştırma Bakanlığı - Okyanuslar ve Balıkçılık Bakanlığı - KOBİ'ler ve Girişim Bakanlığı şeklindedir.

Türkiye ve Güney Kore'de bulunan yürütmeye ilişkin diğer devlet kuruluşları da bulunmaktadır. Türkiye'de bunlar 10 tane olup şu şekildedir: Devlet Arşivleri Başkanlığı, Devlet Denetleme Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı, İletişim Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı, Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Savunma Sanayi Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Türkiye Varlık Fonu şeklindedir (Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında CBK, 2018: madde 37). Güney Kore'de ise bu kurullar 8 tane olup şu şekildedir; Denetleme ve İnceleme Kurulu, Milli İstihbarat Teşkilatı, Kore Telekomünikasyon Komisyonu, Milli Güvenlik Kurulu, Demokratik ve Barışçıl Birleşme Danışma Kurulu, Milli Ekonomi Danışma Kurulu, Bilim ve Teknoloji Danışma Kurulu ile Akil Adamlar Danışma Kurulu şeklindedir (SETA, 2016, s. 49). Görüldüğü üzere ortak olarak denetleme kurulu, milli istihbarat, telekomünikasyon/iletişim, milli güvenlik, ekonomi/varlık fonudur.

Son olarak Cumhurbaşkanı/Başkan görevini getiremeyecek durumda olması halinde Türkiye'de en yaşlı Cumhurbaşkanı yardımcısı vekâlet edecektir (Turan, 2018, s. 63). Güney Kore'de ise bu durumda Başbakan veya kanunla belirlenen esaslara göre kabine üyeleri vekâlet edecektir (Küçük, 2020, s. 28). Türkiye'de Cumhurbaşkanı yardımcısı ile Güney Kore'de Başbakan seçimle iş başına gelmemektedir ve her iki statü için de kaç kişi atanacağı anayasada ya da özel bir kanunda belirtilmemiştir. Bu yüzden sayıları her iki ülke için muallak bir durumdadır.

2.3. Türkiye ve Güney Kore Kamu Yönetimleri Karşılaştırması

Karşılaştırma konusu öncelikle iki sisteme ilişkin olumlu-olumsuz görüşler ve Türkiye kamu yönetimi ile Güney Kore kamu yönetimine ilişkindir.

Öncelikle Türkiye’de bulunan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Güney Kore’de bulunan Başkanlık Sistemine nazaran çok daha yeni ve kendine has bir yapıda olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye’de 2007 yılı sonrası Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yönünde yapılan referandum ile başkanlık sistemi tartışmaları çoğalmıştır. Başkanlık sistemi ile otoriter bir yönetimin olacağı, sistemin ülkenin bölünmesine yol açacağı, kutuplaşmaya meyilli bir sistem olduğuna dair itirazlar bulunmaktadır. Sistemi savunanlar ise parlamenter sistemin istikrarsız yönetimlere kapı açması, 2007’de Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile birlikte yönetim sisteminin çift başlılık yaratması gibi düşünceler ile başkanlık sistemini ya da onun yerine gelebilecek Türkiye’ye özgü bir sistemi savunmuşlardır (Güler, 2018, ss. 307-310). Fakat Türkiye’nin ilerleyen yıllar içerisinde geliştirdiği, yeni sistemin adı olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini, üniter devleti temel alan, partili cumhurbaşkanlığını öngören ve Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini benimseyen, herhangi bir siyasal rejim değişikliğine yol açmayan bir sistem olarak tanımlamak mümkündür (Turan, 2018, s. 48).

Her sistemde olduğu gibi Güney Kore Başkanlık Sistemi için de olumlu ve olumsuz görüşler bulunmaktadır. Başkanlık sisteminde revize olması ve yarı başkanlık sistemine geçilmesi gibi fikirler bulunmaktadır. Bunların yanında diğer bir tartışma konusu ise Başkanın görev süresi ile kaç defa seçileceğine dair olan hükümlerdir. Sadece bir defa seçilen Başkanın, halkın talepleri ile tepkilerine kayıtsız kalacağı eleştirilerine maruz kalmaktadır. Dönemin şartlarına göre oluşturulan başkanlık sisteminin saf olmadığı ve bu sebeple değiştirilmesi gerektiğini düşünenler bulunmaktadır. Bu durumun düzenlenmesi gerektiği tartışılmakta öte yandan ise yarı başkanlık sistemine geçilerek halk tarafından seçilen Başkan ve Meclis tarafından seçilen Başbakan arasında idari işlevlerin bölünmesine yönelik yeni bir sistem getirilmesi savunulmaktadır. Fakat yeni bir sistemin getireceği maliyet ve zaman da tartışmalara konu olmaktadır (Küçük, 2020, ss. 63-66).

Türkiye’de uzun yıllardır var olan başkanlık sistemi tartışmaları ve daha sonra bazı siyasi parti liderlerinin bu konuda güvence vermesi ya da sistemin değiştirilmesine yönelik konuşma yapması genel olarak tarihi süreçte sonuçsuz kalmıştır. 2017 yılında yapılan değişiklik ile 2018 yılında hükümet sistemi değişikliği yaşanmıştır. Benzer durum Güney Kore için de geçerlidir. Bazı başkan adayları ve Başkan olan kişiler parlamenter sisteme geçileceğine dair söz vermiş ve bunun için gerekli çalışmalar yapmıştır. İlerleyen yıllarda anayasa değişikliğine gidilmesi yönünde adımlar atılarak yarı başkanlık sistemine dayalı tasarılar hazırlanmıştır. Fakat yine tüm çabalar boşa gitmiştir (Küçük, 2020, s. 67). Her iki ülkede (Türkiye parlamenter sistemden, Güney Kore başkanlık sisteminden) sistem değişikliği

konusunda yıllarca uğraşmış ve farklı kişiler tarafından çeşitli ataklar gerçekleşmiştir. Türkiye 2018 yılında bu çabaların sonucunu alırken Güney Kore hâlen bir sonuç alamamıştır. Elbette Türkiye'nin yeni sistemine dair yine olumlu ve olumsuz tartışmalar bulunmaktadır ancak yıllardır süren sistem değişikliğine ilişkin tartışmalara son nokta konmuş ve ülkeye has bir sistem ortaya çıkarılmıştır.

Karşılaştırma konusu Türkiye kamu yönetimi ve Güney Kore kamu yönetimine ilişkindir. Türk kamu yönetimi yapılanması “İdare” başlığı içerisinde anayasada belirtilmiştir. İdarenin kuruluşu ve görevleri, merkezden yönetim ile yerinden yönetim ilkelerine dayandırılmıştır (Teziç, 2005, ss. 123-124). Güney Kore kamu yönetimi yapılanmasında ise merkezi yönetim “Hükümet Teşkilatı Yasası”na, yerel yönetim “Yerel Özerklik Yasası”na dayanmaktadır. “Hükümet Teşkilatı Yasası” merkezi idare teşkilatlarının kuruluş ve görev kapsamlarını belirlerken, “Yerel Özerklik Yasası” yerel yönetimin nasıl hareket etmesi gerektiği ve temel özelliklerinin neler olduğunu belirlemektedir (Local Government Officials Development Institute, 2012, s. 117).

Türkiye idari teşkilatı kendi içinde merkezden yönetim ve yerinden yönetim teşkilatları şeklinde iki başlık altında incelenmektedir. Merkezden yönetim teşkilatları; başkent teşkilatları ve taşra teşkilatları şeklinde ayrılmaktadır. Yerinden yönetim teşkilatları ise; yer yönünden yerinden yönetimler ve hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları şeklinde ayrılmaktadır (Eryılmaz, 2015, s. 130). Güney Kore idari teşkilatı ise merkezi idare ve yerel yönetimler olarak ikiye ayrılmaktadır. Yerel yönetimler de kendi içerisinde üst düzey yerel yönetimler ve alt düzey yerel yönetimler olarak iki kademeli bir sisteme sahiptir (<https://www.korea.net/Government/Constitution-and-Government/Local-Governments>). Türkiye merkezi idarenin bir alt başlığı olan başkent teşkilatında; Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcısı, Bakanlar ve yardımcı kuruluşlar bulunmaktadır(<https://cdn.bartın.edu.tr/personel/83dee1f815e29aca884becd9d4771de3/genel-olarak-devlet-teskilati-aday-memur-egitimi-2020.pdf>).

Güney Kore merkezi idare teşkilatında; Başkan, Başbakan, Başbakan yardımcısı ve Bakanlar bulunmaktadır (South Korea Ministry of Government Legislation, 2010, s. 76). Her iki ülke için burada göze çarpan bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak Türkiye merkezi idarenin diğer bir alt başlığı olan taşra teşkilatında iller ve ilçeler yer almaktadır. Güney Kore’de ise iller ve ilçeler merkezi idare içerisinde yer almamakla birlikte doğrudan yerel yönetimler başlığı altındadır.

Türkiye merkezi idare teşkilatında yer alan yardımcı kuruluşlar; Danıştay, Milli Güvenlik Kurulu, Sayıştay ve Yüksek Askeri Şûra şeklindedir. Güney Kore merkezi idare teşkilatında yer alan yardımcı kuruluşlar başkana bağlı olup şu şekildedir; Başkanlık Ofisi, Ulusal Güvenlik Ofisi, Başkanlık Güvenlik Hizmeti, Milli İstihbarat Teşkilatı, Denetim ve Teftiş Kurulu, Kore Telekomünikasyon Komisyonu ile Kore Ulusal İnsan Hakları Komisyonu’dur. Güney Kore’de merkezi idare teşkilatında adı geçen ve Başkana bağlı olan bu kurullar ile Ofisler,

Türkiye’de Cumhurbaşkanlığına bağlı olan Politika Kurulları ile Ofisleri andırmaktadır. Güney Kore’de merkezi idare teşkilatın bir diğer üyesi olan Başbakanlığa bağlı olarak da Hükümet Politikası Koordinasyon Ofisi ile Başbakanlık Ofisi yer almaktadır.

(<https://www1.president.go.kr/about/government-organization>).

Merkezi idare teşkilatı içerisinde yer alan bir diğer başlık olan Bakanlıklar kıyaslandığında ise her iki ülke için farklılık arz etmektedir. Türkiye’de bulunan bakanlık sayısı 17 olup yalnızca Cumhurbaşkanına bağlı iken Güney Kore’de toplamda 22 bakanlık vardır. Bunlardan 18 tanesi Bakanlara bağlı, 4 tanesi Başbakanlara bağlıdır.

Türkiye’de iller ve ilçelerin yer aldığı merkezi idarenin diğer bir alt başlığı olan taşra teşkilatı anayasada açık biçimde düzenlenmiştir. Şu an mevcut 81 il bulunmakla birlikte vali, il daire şube başkanları ile il idare kurulundan oluşmaktadır. Ayrıca vali, il genel idaresinin başıdır. İlçeye ilişkin işler (kurulması, kaldırılması, isminin değiştirilmesi) kanun ile gerçekleşmektedir. İlçe yönetiminde kaymakam, ilçe müdürleri, ilçe idare kurulu bulunmakla birlikte kaymakam ilçe teşkilatının başı konumundadır (Gözler ve Kaplan, 2015, ss. 32-33). Türkiye’nin idare teşkilatlanmasının bir diğer ana kolu olan yerinden yönetim kuruluşları ise yer yönünden yerinden yönetim (mahalli idareler) ve hizmet yerinden yönetim kuruluşları olarak ayrılmaktadır. Mahalli idareler içerisinde il özel idareleri, belediyeler ve köyler yer almakta; kamu kurumları içerisinde ise üniversiteler, Türkiye Bilimsel ve Teknoloji Araştırma Kurumu, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Yükseköğretim Kurulu, Sosyal Güvenlik Kurumu gibi oldukça çeşitli kurumlar yer almaktadır.

(<https://cdn.bartın.edu.tr/personel/83dee1f815e29aca884becd9d4771de3/genel-olarak-devlet-teskilati-aday-memur-egitimi-2020.pdf>).

Güney Kore yerel yönetimleri Türkiye’ye kıyasla farklı bir sisteme sahiptir. Üst düzey yerel yönetimler ve alt düzey yerel yönetimler olarak ayrılmaktadır. Üst düzey yerel yönetimler içerisinde büyükşehir belediyeleri ile iller bulunmaktadır; Özel Seoul Büyükşehir Belediyesi, Sejong Özerk Şehri, Özel Jeju Özerk İli, altı tane büyükşehir ve sekiz tane il şeklindedir

(<https://www.korea.net/Government/Constitution-and-Government/Local-Governments>). Seoul Büyükşehir Belediyesi’nin özel olma sebebi başkent olarak ayrı konumda görülmesidir. Sejong Belediyesi, dokuz adet bakanlığın kurum ve kuruluşlarının burada olmasından dolayı özerk bir şehirdir. Jeju ili bir ada olup uluslararası yatırımcılara yönelik ekonomik işlere ilişkin daha fazla yetkiyle donatılan özerk il olarak belirlenmiştir (Local Government Officials Development Institute, 2012, s. 25). Güney Kore’de özel statü ve özerk statüde olan iller bulunurken Türkiye’de özerk ve özel statülü iller bulunmamaktadır.

Güney Kore alt düzey yerel yönetimleri belediyeler, kırsal ilçeler ve semtler oluşturmaktadır. 75 tane kent, 82 tane ilçe, 69 tane bölge ile toplamda 226 adet alt

düzyer yerel yönetimler bulunmaktadır.

(<https://www.korea.net/Government/Constitution-and-Government/LocalGovernments>).

Yerel seçimlere ilişkin; Türkiye’de belediye ve büyükşehir belediyesi şeklinde iki çeşit belediye olup belediye sınırları dâhilinde yaşayan seçmenler tarafından beş yıllık süre için seçilmektedir (Çeliksoy ve Alkan: 2020, s. 407). Güney Kore’de yerel yönetim başkanı sınırlar dâhilinde yaşayan seçmenler tarafından dört yıl süre için seçilmektedir ve başkan en fazla üç dönem için yeniden seçilebilmektedir (<https://www.korea.net/Government/Constitution-and-Government/LocalGovernments>). Ülke genelinde tüm yerel yönetimlerin organları başkan ve meclis olarak ayrılmaktadır. Meclis, yerel yönetimlerin karar organı iken; Başkan, yürütme organının kendisidir. Başkan sıfatı isim olarak değişkenlik arz etmektedir. İller için vali, büyükşehir belediyeleri - belediyeler - ilçeler ve bölgeler için belediye başkanı olarak adlandırılmaktadır.

Güney Kore anayasasında her bir yerel yönetimin, yerel meclise sahip olması açıkça öngörülmüştür. Türkiye’de, Anayasa’da yerel yönetim organları açıkça belirtilmemiştir. Güney Kore’de merkezi yönetim, yerel yönetimlere özerklik vermektan kaçınsa dahi ülkede yerel özerklik oldukça baskınken Türkiye’de yerel özerklik baskın bir konumda bulunmamaktadır.

3. Araştırma Metodolojisi

Bu çalışma nitel bir araştırmadır. İki devletin hükümet sistemleri ve kamu yönetimi teşkilatlanmaları yönetim bağlamında karşılaştırılacaktır.

Farklı ülkelerden örnekler, teşkilatlar ile süreçleri inceleme dizisi kamu yönetimi ve siyaset bilimi dallarının önemli alt başlıklarını oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı kamu yönetimi bilim dalı da bu işlevsel bağlam içerisinde ortaya çıkmaktadır. Karşılaştırmalı kamu yönetiminin temelinde; farklı ülkelerin deneyimlerinden faydalanma, farklı ülkelerin geliştirmiş olduğu yönetim tekniklerini, yenilikleri öğrenme ve bunları kendi yönetimine uyarlama düşüncesi bulunmaktadır (Özkaral ve Taşpınar, 2020, s. 279).

Karşılaştırmalı kamu yönetimi geleneksel ve çağdaş olarak iki ayrı başlık altında incelenmektedir (Polatoğlu, 2003). Geleneksel karşılaştırmalı kamu yönetiminde, yalnızca Batı Avrupa ülkelerinin analizi bulunmaktadır; çağdaş karşılaştırmalı kamu yönetiminde ise batılı ülkeler olduğu kadar az gelişmiş ve doğulu ülkelerin de analizi bulunmaktadır. Bu kapsam doğrultusunda hazırlanmış olan bu çalışma çağdaş karşılaştırmalı kamu yönetimi sınıflandırmasına girmektedir.

4. Sonuç

Coğrafya göz önünde tutulduğunda birbirinden bu kadar uzak fakat aynı zamanda hissiyat olarak bu kadar yakın iki ülkenin var olması bu çalışma için ilham verici olmuştur. Türkiye'den çok daha geç bir zamanda -25 yıl sonra- cumhuriyetini ilan eden Güney Kore takdire lâyık bir ülke konumundadır. Birbirlerini kan kardeş/kardeş ilan eden bu iki ülkenin temelinde, çok anlamlı bir tarih yatmaktadır. Bunların yanı sıra birbirlerine diplomatik olarak destek olan iki ülke için de kendilerine özgü hükümet sistemleri bulunmaktadır. Her iki ülke sancılı ordu yönetimleri görmüş ve hükümet sistemlerine yönelik hararetli tartışmalar yaşamıştır. Tüm bunların yanında her iki ülkenin sisteminde şu an bazı aksaklıklar olması kaçınılmazdır. Elbette Türkiye'nin çok daha yeni bir hükümet sistemi içerisinde bulunması başlıca sebeplerden biridir.

Kuvvetlerin ayrılığına dayalı parlamenter sistemle uzun yıllardır yönetilen Türkiye, 2018 yılında kuvvetlerin sert ayrılığı olarak adlandırılan ve başkanlık sistemine benzer Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçmiştir. Bu sisteme geçmeden önce birçok kere anayasa değişikliği yaşanmıştır. Bunlar 1921 Anayasası, 1924 Anayasası, 1961 Anayasası ve son olarak 1982 Anayasası şeklindedir. 1921 Anayasası ile yasama ve yürütme organları mecliste toplanmış, böylece meclis hükümeti sistemi gelmiştir. 1924 Anayasası ile yasama yetkisi meclise bırakılarak, yürütme organı cumhurbaşkanı ile icra vekilleri heyetine bırakılmıştır. Bu dönemde sistem, parlamenter sistem ile meclis hükümeti sistemi arasında karma bir yapıya sahip olmuştur. 1961 Anayasası bir askeri darbe sonucu ortaya çıkmıştır. Çift meclis sistemi getirilmiştir. 1982 Anayasası da bir askerî darbe sonucu ortaya çıkmıştır. Parlamenter sistem benimsenmiş fakat cumhurbaşkanının yetkileri artırılmıştır (Gözler, 2013, ss. 175-179-184-190). İlerleyen süreçte her zaman hükümet sistemi tartışmaları devam etmiştir. 2017 yılında referandum yapılarak yeni sistem kabul edilmiş ve 2018 yılında gerçekleşen seçimler ile hükümet sistemi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak değişmiştir.

Çalışmada Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine dair ana özellikler saptanmıştır. Bunlar şu şekildedir; Yürütmenin başı yalnızca Cumhurbaşkanındır. Cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafınca seçilmektedir. Yürütmeye ilişkin kararname çıkarma yetkisi bulunan Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve Bakanları atamakla yetkilidir. Cumhurbaşkanına seçimleri yenileme yetkisi verilmiş ancak meclisin Cumhurbaşkanını görevinden alabilmesi şartları zorlaştırılmıştır. Temel özelliklerin yanında yapılan birtakım değişiklikler ise şu şekildedir; milletvekili sayısı çoğaltılmıştır. Seçilme yaşı on sekize düşürülmüştür. Meclis ve cumhurbaşkanlığı seçimleri beş yılda bir aynı günde yapılması öngörülmüştür. Cumhurbaşkanı, parti ile ilişkisini kesmek zorunda değildir. Bakanlık sayısı çoğaltılmıştır. Cumhurbaşkanlığına bağlı politika kurulları ve ofisler kurulmuştur.

Sistem, genel özellikleri ile değerlendirildiğinde kesin olarak başkanlık sistemini yansıtmamaktadır. Yürütme ile yasama organlarının karşılıklı seçimleri yenilemesi bu duruma aykırıdır. Fakat parlamenter sistem ve yarı başkanlık sistemini de yansıtmamaktadır. Parlamenter sistem ile yarı başkanlık sistemde, yürütme çift başlı iken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yürütme tek başlıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanlık modelinden esinlenilse dahi Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi tamamen Türkiye'ye özgü oluşturulmuş yeni bir sistemdir.

Güney Kore'de kuvvetlerin ayrılığı prensibi mevcuttur. 1948 yılında kurucu anayasa ile anayasal süreç başlamıştır. Günümüze dek birçok kere anayasa değişikliğine uğramıştır. 1948 Anayasası, başkanlık sistemini baz alarak oluşturulmuştur. Başkan, Meclis tarafınca seçilse dahi yürütmenin Başkanda toplanması ile başkanlık sisteminin benimsendiği belirtilmiştir. 1960 Anayasası ile parlamenter sistem benimsenmiştir. Başkana verilmiş olan yetkiler, Başbakanlığa aktarılmıştır. 1962 Anayasası, askerî darbe ürünüdür. Tekrar başkanlık sistemi benimsenmiş ve Başkanın halk tarafınca seçilmesi öngörülmüştür. 1972 Anayasası, referandum sonucu ile kabul edilmiştir. Başkanlık sistemi korunarak, Başkanın halk tarafınca seçilmesi kaldırılmıştır. 1980 Anayasası, askerî darbe ürünü olan anayasada, başkanlık sistemi korunmaya devam edilmiştir. Görev süresi çoğaltılarak Başkana üstün yetkiler verilmiştir. Son olarak 1987 Anayasası ile Güney Kore gerçek bir demokrasiye geçmiş ve mevcut sistem olan başkanlık sistemi düzenlenmiştir. Başkanın üstün yetkileri büyük oranda azaltılmış ve görev süresi tekrar beş yıla düşürülmüştür.

Güney Kore Başkanlık Sistemine dair temel özellikler ise şu şekildedir: Yürütmenin başı Başkan olsa dahi yürütmeye ilişkin işlemlerini Devlet Konsey ile yerine getirmektedir. Başkan doğrudan halk tarafınca seçilmektedir. Yürütmeye ilişkin kararname çıkarma yetkisi bulunan Başkan, Başbakan ile bakanları atamakla yetkilidir. Fakat atanan Başbakanın göreve başlayabilmesi meclis onayına tabiidir. Başkan meclisi feshedememekte ve meclisin, Başkanı görevden alabilmesi ise yasama organında bulunmaktadır. Sistemde Başkan ve Başbakan bulunması parlamenter sisteme benzetilse dahi mevcut sistem başkanlık sistemi özelliklerini barındırmaktadır. Ayırıcı nitelik, Başbakan ile Bakanların yürütme organında Başkana bağlı görevliler statüsünde olmaları ve yine Başkan tarafınca atanmalarıdır.

Türkiye imparatorluktan cumhuriyete geçmiş; Güney Kore krallıktan cumhuriyete geçmiş, iki köklü devlettir. Farklı kıtalara ve farklı ananelere sahip olan bu iki ülke aslında bir yandan oldukça yakındır. Yakınlığın sebebi; Kore Savaşı'na katılan Türkiye ve yıllar içerisinde gelişen ikili ilişkilerimizdir. Türkiye Cumhuriyeti toplamda dört anayasa değiştirmiş; Güney Kore altı anayasa değiştirmiştir. Her iki ülkenin ikişer anayasası (Türkiye için 1961 ve 1982; Güney Kore için 1962 ve 1980) bir askerî darbe ürünüdür. Askeri darbenin yaşanmış olduğu yıllar dahi yakınlık göstermektedir. İlerleyen süreç içerisinde Türkiye ve Güney Kore

kendilerine özgü birer başkanlık sistemi benimsemiştir. Türkiye bu sisteme 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adı vererek geçmiş, Güney Kore ise 1987 yılında değişiklikler yaparak Başkanlık Sistemi adını koruyarak geçmiştir.

Kaynakça

- 5678 sayılı 31/05/2007 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.
<https://www.resmigazete.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01 Şubat 2022).
- Akkoyun, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Tarihi Değeri. *Ombudsman Akademik*, 5(9), 181-201.
- Akman, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Aktörleri. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15(1), 35-54.
- Akşin, S. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aydoğdu, Y. (2017). Güney Kore’de Uygulanan Hükümet Sistemi Üzerine İncelemeler. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 8(31), 691-720.
- Aydoğdu, Y. (2019). Yeni Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı İşlemleri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 85-92.
- Bulut, R. (2020). Güney Kore. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8(85), 64-68.
- Coşkun, V. (2017). 16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(36), 3-30.
- Çeliksoy, E. ve Alkan A. (2020). Yapısal ve İşlevsel Açından İngiltere ve Türkiye Yerel Yönetimlerinin Karşılaştırılması. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(2), 403-414.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Gözler, K. (2013). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. ve Kaplan G. (2018). *İdare Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 299-322.

- Jong, K, Dae. (2009). Anayasa Şikâyeti Sistemi: Kore Deneyimi. *Anayasa Yargısı*, 25(1), 145-153.
- Kaan, O. (2019). 2017 Anayasa Değişikliğinde Yeni Hükümet Sistemi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 14-28.
- Kim, H. (2007). 한국 대통령제의 평가와 발전적 제도화의 모세. *Korean Political Research*, 16(1), 141-165.
- Kocabaş, S. (2020). Genel Olarak Devlet Teşkilatı Ders Notları. <https://cdn.bartın.edu.tr/personel/83dee1f815e29aca884becd9d4771de3/genel-olarak-devlet-teskilati-aday-memur-egitimi-2020.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2021).
- Kore Cumhuriyeti, 1987 Anayasası.
- Kore Kültür Merkezi – Kore Hakkında: Joseon’un Çöküşü & Japon İmparatorluğu’nun Kore’yi İşgali. <http://tr.korean.culture.org/tr/172/contents/949> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2021)
- Küçük, A. (2020). Güney Kore’de Kendine Özgü Demokratik Başkanlık Sistemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), 1-82.
- Ortaylı, İ. (2018). *Türkiye’nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özkaral, M. ve Çalışkan İ. (2020). Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Disiplini ve Bir Karşılaştırma Denemesi. M. Özkaral ve Y. Taşpınar (Ed.). *Kabine Bağlamında Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri* içinde (ss. 279-297). Konya: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Polatoğlu, A. (2003). *Kamu Yönetimi*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Pulse News Seoul - Moon taps Kim Sang-kon as new education minister. <https://m.pulsenews.co.kr/view.php?sc=30800022&year=2017&no=391866> (Erişim Tarihi: 20 Haziran 2021).
- Pustu Y. ve Aksüt K. (2018). Başkanlık Rejiminde Yüksek Denetim: Güney Kore Örneği. *Sayıştay Dergisi*, 110, 29-61.
- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. (2016). *Dünyada Başkanlık Sistemi Uygulamaları*. İstanbul: SETA Yayınları.
- South Korea Government – Administration. <https://www.korea.net/Government/Constitution-and-Government/Executive-LegislatureJudiciary> (Erişim Tarihi: 18 Haziran 2022).

South Korea Local Government Officials Development Institute. (2012). *Local Government and Public Administration in Korea Reports*. Seul: LOGODI.

South Korea Ministry of Culture, Sports and Tourism and Korean Culture and Information Service – Local Governments.
<https://www.korea.net/Government/Constitution-and-Government/Local-Governments> (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2021).

South Korea Ministry of Culture, Sports and Tourism and Korean Culture and Information Service – Local Governments.
<https://www.korea.net/Government/Constitution-and-Government/Local-Governments> (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2021).

South Korea Ministry of Government Legislation (2010). *Government Organization Act*, Sejong: MOLEG.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Cumhurbaşkanlığı Kabinesi.
<https://www.tccb.gov.tr/kabine> (Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2021).

Teziç, E. (2005). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta.

Turan, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 42-91.

Türkiye Cumhuriyeti, 1982 Anayasası.

교육부-유은혜. <https://www.moe.go.kr/main/mainSub06.do?m=06&s=moe>
(Erişim Tarihi: 20 Haziran 2021).

대한민국국회-국회법.
<https://www.assembly.go.kr/assm/memact/congressman/memCond/memCond.do> (Erişim Tarihi: 17 Mart 2021).

대한민국, 청와대 – 정부 조직도. <https://www1.president.go.kr/about/government-organization> (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2021).

Comparison of Government Systems and Public Administrations in Turkey and South Korea in the Context of Administration

Extended Abstract

1. Introduction

Legal arrangements regarding the separation of powers were made in the Ottoman Empire with Kanun-i Esasi in 1876 (Ortaylı, 2018, s.15). Since the establishment of the Republic in 1923, different constitutions have been adopted. The 1921 Constitution, the 1961 Constitution and the 1982 Constitution during the years of the National Struggle have differences regarding the powers and duties of the powers and the government system. In Turkey, until 2014, the president was appointed with a two-stage election. The principle of election of the president directly by the people is not present in the original version of the 1982 Constitution. The direct election of the President by the people was brought with the amendment made in the Constitution with the Law No. 5678 on 31/5/2007 (<https://www.resmigazete.gov.tr/Access Date: 01.02.2022>). With this change, the principle that the president, who has strong powers in the system, is also elected by the votes of the people has been accepted. It was decided that the first presidential election would be held in 2014, 7 years later, as the president elected by the parliament, who took office in 2007 with early elections, took office. In 2014, the president was elected by the people within the parliamentary system.

2. Method

This study is a qualitative research. The government systems and public administration organizations of the two states will be compared in the context of administration.

The series of examining examples, organizations and processes from different countries constitute important sub-titles of public administration and political science. Comparative public administration science also emerges in this functional context (Özkaral and Taşpınar, 2020, s. 279).

3. Discussion

With the referendum held on April 16, 2017, the Presidential Government System, which was uniquely formed by Turkey, was accepted and the new government system was adopted with the elections held on June 24, 2018 (Akkoyun, 2018, s.185).

It should be noted that the Presidential Government System in Turkey is much newer and more unique than the Presidential System in South Korea.

In South Korea, the constitutional system started in 1948 (Jong, 2009, s.145). The country, which adopted the pure presidential system, turned to the parliamentary system in the following years. Finally, it adopted the presidential system again with the 1987 Constitution, which is called the Sixth Republic Constitution. government Officials Development Institute, 2012, s.4). South Korea, which is still on its way with the current presidential system, has a unique government system that is far from a pure presidential system.

With the change made in 2017, there was a change in the government system in 2018. The same is true for South Korea. Some presidential candidates and people who became presidents promised to switch to the parliamentary system and made necessary studies for this. In the following years, steps were taken to amend the constitution and drafts based on the semi-presidential system were prepared. But again, all efforts were in vain (Küçük, 2020, s.67). Both countries (from the Turkish parliamentary system, from the South Korean presidential system) have struggled for years on

system change and various attacks have been made by different people. While Turkey received the results of these efforts in 2018, South Korea still has not achieved any results. Of course, there are positive and negative discussions about Turkey's new system, but the debates on the system change that have been going on for years have been put to an end and a system specific to the country has been revealed.

The two countries, which also support each other diplomatically, have their own government systems. Both countries have seen painful military administrations and have had heated debates about their government systems. In addition to all these, it is inevitable that there will be some problems in the systems of both countries at the moment. Of course, the fact that Turkey is in a much newer system of government is one of the main reasons.

4. Conclusion

Turkey, which has been governed by a parliamentary system based on the separation of powers for many years, switched to the Presidential Government System, which is called the strict separation of powers and similar to the presidential system, in 2018. The new system was accepted by holding a referendum in 2017, and the government system was changed to the Presidential Government System with the elections held in 2018.

South Korea has the principle of separation of powers. The constitutional process began with the founding constitution in 1948. Finally, with the 1987 Constitution, South Korea became a real democracy and the current system, the presidential system, was regulated. The President's supreme powers were greatly reduced, and his term of office was again reduced to five years.

Turkey has passed from empire to republic; South Korea is a two-rooted state that has passed from a kingdom to a republic. These two countries, which have different continents and different traditions, are actually quite close on the one hand. The reason for the proximity; It is Turkey, which participated in the Korean War, and our bilateral relations that have developed over the years.

Araştırma Makalesi

**G-7 Ülkeleri İçin Cari Açık ve Enerji Tüketiminin Ekonomik
Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizinden Kanıtlar**

Eda FENDOĞLU

*Sorumlu Yazar, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler
Fakültesi*

eda.fendoglu@ozal.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4092-7137

Gökhan KONAT

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF

gokhan.konat@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0964-7893

Öz

Bu çalışma, küresel zenginliğin hemen hemen yarısına sahip ve G-7 (Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Birleşik Krallık, İtalya, Almanya, Fransa ve Japonya) olarak adlandırılan uluslararası birliğin 1996-2020 yılları arasındaki cari açık ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırmaktadır. Yüzde olarak yıllık Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) büyüme serisi bağımlı değişken olarak seçilirken, birincil enerji tüketimi ve GSYİH'nin yüzdesi olarak cari hesap dengesi bağımsız değişkenler olarak seçilmiştir. Bu amaçla dikkate alınan üç değişken için uzun dönemli bir ilişkinin varlığı panel veri eşbütünlüme sınaması ile araştırılmıştır. Öncesinde değişkenlerin fark durağan olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu üç değişken arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve hata düzeltme parametresinin çalıştığı sonucu elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Cari Açık, Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme, Panel Veri, Panel Eşbütünlüme

Jel Sınıflandırma Kodları: F40, O0, Q40, C30

**The Effect of Current Account Deficit and Energy Consumption on Economic Growth for
G-7 Countries: Findings from Panel Data Analysis¹**

Abstract

This study investigates the effect of the international union, which represents almost half of the global wealth and is called the G-7 (United States, Canada, United Kingdom, Italy, Germany, France and Japan), on the economic growth of energy consumption and the current account deficit between 1996 and 2020. While the annual Gross Domestic Product (GDP) growth series as a percentage was chosen as the dependent variable, primary energy consumption and the current account balance as a percentage of GDP were chosen as the independent variables. For this purpose, the existence of a long-term relationship for each of the three variables considered was investigated by a panel data cointegration test. Previously, it was found that the variables were different from stationary. It was concluded that there is a long-term relationship between these three variables and the error correction parameter works.

Keywords: Current Account Deficit, Energy Consumption, Economic Growth, Panel Data, Panel Cointegration

JEL Classification Codes: F40, O0, Q40, C30

¹ Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 30.06.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 01.11.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Fendoğlu, E ve Konat, G. (2022). G-7 Ülkeleri için cari açık ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme etkisi: Panel veri analizinden kanıtlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 52-74, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1138764.

1. Giriş

Ekonomik faaliyet, sosyal ve endüstriyel gelişme için enerji itici bir güçtür. Enerji, ekonomi de önemli makroekonomik göstergelerden biridir. Ulusal ekonomik kalkınmanın itici gücü ve ulusal güvenliğin önemli bir temeli olan enerji, üretim, tüketim ve kalkınma konuları hem akademik hem de politika yapımcıların odak noktası haline gelmektedir. Çünkü ekonomik büyüme ve enerji tüketimi değişkenleri arasındaki ilişki doğru tahmin edilirse ekonomik kalkınma için yeni ve etkili stratejiler geliştirilebilir ve etkin politika kararlarının alınmasına yol açabilir. Bu nedenle literatürde, ekonomik büyüme ve enerji ile ilgili çok fazla çalışma mevcuttur. Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan dört ana hipotez vardır. Bunlar büyüme, koruma, geri besleme ve tarafsızlık hipotezleridir. Büyüme hipotezine göre enerji tüketimi ekonomik büyümeyi hızlandırırken, koruma hipotezinde ekonomik büyüme enerji tüketimini artırmaktadır. Geri besleme hipotezi enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ile iki yönlü bir ilişkiye sahipken, tarafsızlık hipotezinde ise herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Enerji kullanımı ve büyüme arasındaki nedenselliğin ayrıca iklim değişikliği ve küresel ısınma için -çevre kirliliği; yoksulluğun azaltılması; ekonomik büyüme ve kalkınmanın yanı sıra sürdürülebilir kalkınma- ciddi politika sonuçları vardır (Kombo, 2022, s.2; Tuna vd., 2022, ss.1-2).

Enerjinin açığa çıkması için kullanılan yöntemler ve faktörler gereği farklı sınıflandırılmaktadırlar. Doğadan direkt olarak hiçbir dönüşüme uğramadan kullandığımız kaynaklar olan rüzgâr, petrol, güneş, hidrolik, kömür, jeotermal ve nükleer enerjilere birincil enerjiler denir. Işık enerjilerinden ve elektromanyetikten oluşan dönüştürülmüş veya türetilmiş enerjiler olan elektrik, termik (ısı), mekanik, kimyasal enerjilere ikincil enerjiler denilmektedir. Enerji, maddesine göre de ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, doğal olarak yenilenen kaynaklardan elde edilen dalga enerjisi, güneş enerjisi, jeotermal enerji, hidrolik enerji, biyogaz enerjisi, rüzgâr enerjisi, biyokütle enerjisi gibi enerjiler olan yenilenebilir enerjidir, ikincisi ise doğalgaz, kömür, petrol gibi fosil yakıtlardan ve nükleer enerjiden oluşan yenilenemez enerjilerdir (Fendoğlu, 2021, s.125; Karhan, 2016, ss.2-7).

21. yüzyılda yenilenebilir enerji kullanımı giderek daha popüler bir hale gelmiştir. Enerji tüketimi talebinin daha da artmasıyla birlikte, enerji kıtlığı tüm dünyada ekonomik ve sosyal kalkınmanın darboğazı haline gelmiştir. Fosil enerjinin yerini alan yenilenebilir enerjinin öncülük ettiği enerji tüketimi devrimi, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için enerji tasarrufu, emisyon azaltma, kalite iyileştirme ve verimliliği artırmanın önemli bir aracı haline gelmektedir (Zhang, 2022, s.28884).

Üreticinin ana girdisi olan enerjideki fiyat artışları, doğrudan bu kalemin üretim maliyetini artırmaktadır. Enerji tüketimi de hane bütçesinin önemli kalemlerinden biridir. Enerji tüketiminin azalması ve düzensiz işlerin ve hanelerin mağduru olan yenilenemez enerji arzının kesintiye uğraması, enerji fiyatları için ciddi riskler meydana getirmektedir. Ayrıca tüm bunların yanında yenilenemeyen enerjinin

kullanılması ise iklim değişikliği, sera gazı emisyonlarının hızla artması, CO2 ve metan ve küresel ısınma gibi çevresel sorunlara neden olmaktadır (Mukhtarov, 2021, s.416). Bu nedenle enerji, ekonomik büyüme için önemli bir değişkendir.

Ekonomik büyüme de önemli olan değişkenlerden biri de cari işlemler açığıdır. Ülkenin gelirinin harcamalarından fazla olması durumunda cari fazla, gelirlerin harcamalardan düşük olması durumunda cari açık meydana gelmektedir. O zaman bir ülkenin yurt dışına sattığından (ihraç ettiğinden) daha fazla mal ve hizmeti yurt dışından alması (ithal etmesi) açık olarak ifade edilebilmektedir. Cari işlemler açığı dış ticaret açığı, enerji fiyatları, döviz kuru, yabancı sermaye hesapları, faiz oranları ve bütçe açıkları gibi birçok değişken tarafından etkilenmektedir. Aynı zamanda cari hesap, net geliri (faiz ve temettü gibi) ve yurt dışından yapılan transferleri (dış yardım gibi) içermektedir ve bunlar genellikle toplamın küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Cari hesap, hem özel hem de kamu olmak üzere ulusal tasarruf ile yatırım arasındaki fark olarak da tanımlanabilmektedir. Bu sebeple cari hesap açığı, yüksek bir yatırım oranını, yatırıma göre düşük bir ulusal tasarruf düzeyini veya her iki durumu da yansıtabilmektedir. Düşük yurtiçi tasarruf düzeyleri sebebiyle yüklenebileceklerinden daha çok yatırım avantajına hâkim olan sermayeden yoksul gelişmekte olan ülkeler adına cari işlemler açığı normal olabilmektedir. Günümüzde ise küresel ticaret piyasasında birçok ülke cari açık vermektedir. Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından cari açığın istikrarlı olması gerekmektedir. Son araştırmalar cari hesap açıkları veren gelişmekte olan ülkelerin daha çabuk büyüdüğünü göstermese de bir açık potansiyel olarak daha çabuk çıktı büyümesini ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde cari açık ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Bu gelişmekte olan ülkelerdeki cari açık ekonomideki istikrarsızlığın ana sebeplerinden biridir. Ayrıca uygulamada, özel sermaye genellikle gelişmekte olan ekonomilerden gelişmiş ekonomilere doğru akmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ekonomiler cari hesap açıkları verirken, gelişmekte olan ülkeler ve yükselen piyasa ekonomileri çoğunlukla hızlı veya yakın fazlalıklar verirler. Çok yoksul ülkeler, resmi hibeler ve kredilerle finanse edilen gayri safi yurtiçi hasıllarıyla (GSYİH) orantılı olarak genellikle büyük cari hesap açıkları vermektedirler (Ghosh ve Ramakrishnan, 2020; Bari ve Adalı, 2021, s.50; Oğul, 2021, s.78; Ekinci, 2018, s.51).

Çalışmada, G-7 ülkelerinin 2021 yılı itibariyle küresel GSYİH'nın %45'ini (<https://www.independent.co.uk/voices>) elinde tutması, dünya enerjisinin büyük bir bölümünü tüketmesi ve ekonomilerinin gelişmiş olması ve ayrıca literatürde bu ülke grubunun üzerinde enerji tüketimi, cari açık ve ekonomik büyümenin birlikte ele alındığı bir çalışma olmaması nedeni ile incelenmiş olup, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda bu çalışmada, G-7 ülkeleri için cari açık ve enerji tüketiminin ekonomik büyümeye olan etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bunun için 1996 –

2020 yıllarına ait veriler ile değişkenler arasındaki ilişki panel veri analizleri kullanılarak incelenmiştir. Öncelikle kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü kısımda bu çalışmada kullanılan veri seti, yöntem ve metodoloji açıklanmıştır. Dördüncü kısımda ise yapılan analizlerden ulaşılan bulgular paylaşılmış ve açıklanmıştır. En sonda ise elde edilen bu bulgular doğrultusunda sonuç ifade edilmiş ve gerekli politika önerilerinde bulunulmuştur.

2. Literatür Özeti

Literatürde, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. İlk çalışma, *Kraft ve Kraft (1978)* tarafından yapılmıştır. Yaptıkları çalışmada 1947 – 1974 yıllarına ait veriler ile Amerika'daki enerji tüketimi ve GSMH (gayri safi milli hâsıla) değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu çalışma sonucunda ise GSMH değişkeninden enerji tüketimi değişkenine doğru bir nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir. Daha sonraları ise Erol ve Yu (1987), Akarca ve Long (1980), Abosedra and Baghestani (1989), Yu ve Choi (1985), Eden ve Jin (1992), Hwang ve Gum (1991), Cheng (1995), Masih ve Masih (1996, 1997), Aqeel ve Butt (2001), Soytaş ve Sari (2003), Wolde-Rufael (2004), Lee (2006), Narayan ve Smyth (2008), Payne (2009), Özata (2010), Apergis ve Payne (2012), Binh (2011), Eddrief-Cherfi ve Kourbali (2012), Pirlogea ve Cicea (2012), Saatci ve Dumrul (2013), Lin ve Moubarak (2014), Azam vd. (2015), Rezitis ve Ahammad (2015), Bhattacharya vd. (2016), Shahbaz vd. (2017), Gozgor vd. (2018), Rathnayaka vd. (2018), Sancar ve Polat (2018), Bozma vd. (2018), Yıldırım vd. (2019), Khan vd. (2020), Ivanovski vd. (2021), Tuna vd. (2022), Zhang vd. (2022), Mukhtarov, S. (2022) gibi farklı dönemler ve ülke grupları ile enerji tüketimi ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi farklı analizlerle araştırmışlardır. Ayrıca literatürde, Chinn ve Prasad (2000), Kandil ve Greene (2002), Telatar ve Terzi (2009), Malik vd. (2010), De Mello vd. (2011), Yılmaz ve Akıncı (2011), Hepaktan ve Çınar (2012), Akçay ve Erataş (2012), Yalçınkaya ve Temelli (2014), Sahin ve Mucuk (2014), Tunian (2015), Aydın ve Esen (2016), Uçak (2017), Nyoni vd. (2017), Bozkurt ve Pekmezci (2018), Özer vd. (2018), Balmumcu ve Bozkurt (2020), Acet ve Ashurov (2020), Soylu (2018), Çiğdem (2019), Zafar (2020), Oğul (2021), Ahmad vd. (2021) farklı dönemler ve ülkeler için cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi farklı yöntemlerle araştıran çalışmalardır.

Tablo 1'deki literatür taraması ise ekonomik büyüme, cari açık ve enerji tüketimi değişkenlerinin aralarındaki ilişkiyi araştıran çalışmaları kapsamaktadır.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazar(lar)	Dönemler	Ülke(ler)	Amaç ve Bulgular
Yanar ve Kerimoğlu (2011)	1975 – 2009	Türkiye	Ekonomik büyüme, cari açık ve enerji tüketimi değişkenleri arasındaki ilişkiyi eş bütünlüşme testi uygulayarak incelemişlerdir. Yaptıkları analize göre enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru güçlü bir ilişki söz konusu iken, cari açık ve ekonomik büyüme arasında zayıf ve iki yönlü bir ilişki olduğu sonucunu bulmuşlardır.
Akbas vd. (2013)	1990-2011	G-7	Cari açık, doğrudan yabancı yatırım, toplam kredileri ve GSYİH arasında nedensel bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için panel birim kök, eşbütünlüşme ve nedensellik testleri ile incelemişlerdir. Analiz sonuçları, cari açık ve doğrudan yabancı yatırımdan GSYİH'ya tek yönlü bir nedensel ilişki olduğunu, cari açık ve toplam krediler arasında iki yönlü nedensellik olduğunu, ayrıca doğrudan yabancı yatırımlardan cari açık ve toplam kredilere doğru tek yönlü bir ilişki olduğunu sonucuna varmuşlardır.
Gökten ve Karatepe (2016)	1950 – 2010	Türkiye	İthalata dayalı enerji tüketimi ve cari açık çerçevesinde elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemek için nedensellik analizi yapmuşlardır. Yapılan analizden elde edilen istatistiksel sonuçlara göre elektrik tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin bulunduğunu ve ithalata dayalı elektrik tüketiminden cari açığa doğru iki yönlü bir nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.
Erol ve Güneş (2017)	1990 - 2015	Türkiye	Enerji ithalatı ve cari açık değişkenleri de ele alınarak enerji tüketimi ile ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemek için Johansen eş bütünlüşme testini kullanmuşlardır. Yaptıkları analize göre kullanılan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu, enerji ithalatındaki artışın ekonomik büyümeyi yüksek oranda etkilediğini tespit etmişlerdir.
Barbaros vd. (2018)	1980 – 2013	Türkiye	Ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin cari açık üzerine etkisini Granger nedensellik, Johansen eşbütünlüşme ve Varyans analizi yaparak incelemişlerdir. Yaptıkları ampirik analizler ile elde ettikleri bulgulara göre durağan olan serilerin eşbütünlüşük olup uzun süre beraber hareket ettikleri ve değişkenler arasında ise nedensellik olmadığı görülmüştür. VAR modelde ekonomik büyümenin cari açığa olan etkisi %3,65 iken enerji tüketiminin cari açığa etkisi %3,34 olduğu sonucuna varmuşlardır.
Hepaktan (2018)	1990 – 2017	Türkiye	Enerji tüketimi, cari işlemler açığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yapısal kırılmalı analizler ile incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre cari işlemler açığı ve enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişki mevcut iken, cari işlemler açığı ile enerji tüketimi arasında iki yönlü bir nedensellik bulmuşlardır.
Efeoğlu ve Pehlivan (2018)	1987 – 2016	Türkiye	Cari açık ve enerji tüketiminin ekonomik büyümeye olan etkisini Johansen eşbütünlüşme, etki tepki analizi, Granger ve Toda Yamamoto nedensellik testlerini uygulamışlardır. Analiz sonuçlarından tespit edilen bulgulara göre üç değişken arasında uzun dönemli ilişki olduğu, GSYİH'daki artış cari açığı, enerji tüketimindeki artış da hem cari açığı hem de büyümeyi arttırdığı sonucuna varmuşlardır.

Tablo 1 (Devamı): Literatür Taraması

Aydın vd. (2018)	1975 – 2016	Türkiye	Ekonomik büyüme ve enerji tüketimi değişkenleri arasındaki ilişki de sürdürülebilir cari açık seviyesinin etkisini yumuşak geçişli regresyon modeli kullanarak analiz etmişlerdir. Yapılan analizler ile elde edilen bulgulara göre cari açık eşik düzeyini %5 olarak belirleyen yazarlar, cari açığın bu eşik düzeyinin altında olması halinde enerji tüketimindeki artışın ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği, eşik düzeyinin üstünde olması durumunda ise negatif olarak etkilediği sonucuna varmışlardır.
Sarıtaş vd. (2018)	1971 – 2015	Türkiye	Ekonomik büyüme ve enerji ithalatı değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek ve enerji ithalatının cari açık üzerindeki etkisini VAR (Vector Autoregression Model) modeli, etki-tepki, Granger nedensellik analizi ile varyans ayrıştırma testlerini kullanarak incelemişlerdir. Yaptıkları analizler doğrultusunda elde ettikleri bulgulara göre enerji ithalatındaki bir artışın ekonomik büyümeyi, ekonomik büyümedeki bir artışın enerji ithalatındaki artışa neden olduğunu ve büyüme ve enerji ithalatındaki artışların cari açığı da arttırdığını tespit etmişlerdir.
Bostan ve Ravanoğlu (2019)	1984 – 2015	Türkiye	Enerji tüketimi ve cari açığın ekonomik büyümeye olan etkisini ADF (Augmented – Dickey Fuller) birim kök ve eşbütünlük analizleri yaparak incelemişlerdir. Yaptıkları analizlerden varılan bulgulara göre değişkenler arasında pozitif yönlü bir etki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Kızıldere (2020)	1974 – 2015	Türkiye	Ekonomik büyüme, kişi başına enerji tüketimi ve cari işlemler arasındaki ilişkiyi ADF, Phillips Perron (PP) birim kök testleri ve Granger nedensellik analizleri yaparak incelemiştir. Yaptığı analizler ile elde ettiği bulgular doğrultusunda enerji tüketimi ve ekonomik büyümedeki bir artışın cari açığın yükselmesine sebep olduğu sonucuna varmıştır.
Arslan vd. (2021)	1980 – 2015	Türkiye	Cari açık, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme değişkenleri ilişkisini, varyans ayrıştırması, VAR testi ve etki-tepki analizleri ile incelemişlerdir. Analizlerden elde ettikleri bulgular doğrultusunda enerji tüketiminin ekonomik büyümenin nedeni olmadığı, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında nedenselliğin olmadığı fakat enerji tüketimi ile cari açık arasında iki yönlü ve güçlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna varmışlardır.
Bildirici ve Kayıkcı (2022)	1972 -2019	Çin, İsrail ve Güney Kore	Ekonomik büyüme, cari denge, enerji ithalatı ve ekonomik olmayan değişken gibi makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi militarizasyon olarak Markov Anahtarlamalı-Bayes Vektör Oto Regresif yaklaşımı kullanılarak incelemişlerdir. Yaptıkları analizden elde ettikleri bulgulara göre seçilen değişkenler arasındaki ilişkinin bu ülkelerde enerji ve silah ithalat seviyelerine göre farklılık gösterdiği, militarizasyon, enerji ithalatı, ekonomik büyüme ve cari dengenin tüm ülkeler için birbiriyle ilişkili olduğu ve seçilen ülkelerin cari hesabı, negatif enerji şoklarına ve militarizasyona karşı savunmasız olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yukarıdaki literatür taramasından da görülebileceği gibi özellikle ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi farklı ülke grupları, farklı yıllar ve

farklı analizlerle araştıran çok fazla çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında ise ekonomik büyüme ve enerji tüketime arasında bazen tek yönlü veya bazen çift yönlü ilişki bulunabildiği gibi bazen de değişkenler arasında ilişki olmadığı yönünde tespitler yapılmıştır. Genel olarak ise enerji tüketime ekonomik büyümeyi arttırdığı yönünde sonuçlar mevcuttur. Çalışmamızın da bir diğer değişkeni olan cari açığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran literatür taramasında yine farklı ülke grupları, farklı dönemler ve farklı analizler ile inceleyen çalışmaların mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmalarda ise bu iki değişken arasında güçlü bir ilişki söz konusu olduğu ve ekonomik büyüme arttığında cari açığın yükseldiği, bir başka sonuca göre ekonomik büyümenin sonucunun cari açık olduğu ve bir diğer sonuca göre ise de bu iki değişken arasında zayıf veya hiç bir ilişki olmadığı yönündedir.

Literatüre bakıldığında cari açık, enerji tüketime ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiyi bir arada inceleyen çalışmaların ise çok az olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle çalışmamız hem bu üç değişkenin bir arada incelenmesi hem de ele aldığımız G-7 lke grubu üzerinde hiç araştırma yapılmamış olması nedeniyle literatüre katkı sağlamaktadır.

3. Veri Seti ve Metodoloji

Bu çalışmada, günümüzde küresel zenginliğin hemen hemen yarısını temsil eden G-7 lkeleri için cari açık ve enerji tüketime ekonomik büyüme üzerine olan etkisi araştırılmaktadır. Bu amaçla 1996-2020 dönemini kapsayan bir veri seti ile panel veri analizi ile ekonometrik bir takım sınamalar gerçekleştirilmiştir. Analizde bağımlı değişken yıllık yüzde GSYİH büyüme (*GDP*) alınırken, bağımsız değişkenler birincil enerji tüketime (*ENER*) ve GSYİH'nin yüzdesi olarak cari hesap dengesi (*CA*) alınmıştır. Çalışmada kullanılan *GDP* ve *CA* değişkenleri için veri seti Dünya Bankası (<https://data.worldbank.org/>), *ENER* değişkeni için BP - Dünya Enerji İstatistiksel İncelemesi (<http://www.bp.com/statisticalreview>) resmi veri tabanından temin edilmiştir. G-7 lkeleri olarak üç değişken için toplam 525 gözlem bulunmaktadır. Uzun dönemli ilişkinin sılandığı çalışmada verilerin mevcudiyetine göre 1996-2020 dönemi için yıllık gözlemler dikkate alınmıştır. Aşağıdaki Tablo 2'de, çalışmanın ampirik analizi için seçilen veriler açıklanmaktadır.

Tablo 2: Değişkenlerin Açıklamaları

Değişken	Gösterge	lm	Kaynak
GSYİH Büyüme	<i>GDP</i>	Yıllık %	Dünya Bankası
Enerji Tüketime	<i>ENER</i>	Birincil Enerji Kaynakları	BP
Cari Açık	<i>CA</i>	% GSYİH	Dünya Bankası

G-7 ülkeleri için cari açık ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerine etkisi aşağıdaki model yardımı ile açıklanabilir:

$$\text{Model 1: } GDP_i = \beta_0 + \beta_1 ENER_i + \beta_2 CA_i + e_i \quad (1)$$

β_0 sabit parametreyi, β_1 ve β_2 denklemin parametrelerini, e_i hata terimini, i ise panelin birim boyutunu göstermektedir. Çalışmada ele alınan modelin temeli ekonomik büyümeyi, enerji tüketimi ve cari açık değişkenlerinin bir fonksiyonu olarak çalışmalarında kullanan Yanar ve Kerimoğlu (2011)'e ve Efeoğlu ve Pehlivan (2018)'e dayanmaktadır.

G-7 ülkeleri için bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki uzun dönemli etkileri hakkında sonuçlar elde etmek için panel veri analizi yöntemlerinden panel eşbütünleşme analizlerinden faydalanılmıştır. Bunun için Westerlund (2008) tarafından literatüre kazandırılan ve Durbin-H testi olarak bilinen panel eşbütünleşme analizi gerçekleştirilmiştir.

Westerlund (2008), Durbin-Hausman ilkesine dayalı olarak önerdiği bu testte tahmin edilen bir regresyonun kalıntılarındaki birim kökün iki tahmin edicisini karşılaştırmaktadır. Bu testler birimler arasında ortak faktörleri düzeltmek için yeniden düzenlenmiş artıklara dayalıdır. Ek olarak bağımsız değişkenler ister düzey durağan ister fark durağan olsun uygulanabilmektedir. Bu testte uzun dönemli ilişki sınaması hem grup hem de panel boyutunda sınanmaktadır. Grup sınamasında otoregresif parametrenin kesitler arasında farklılaşmasına izin verilirken panelin geneli için yapılan sınamada otoregresif parametre bütün kesitler için aynı kabul edilir. Eşbütünleşme ilişkisi yok şeklinde kurulan temel hipotezin reddedilmesi halinde grup sınaması için bazı kesitlerde panel sınaması için bütün kesitlerde eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucuna varılır (Göçer, 2013, ss.5096-5097).

4. Ampirik Sonuçlar

Çalışmaya konu olan G-7 ülkeleri için eşitlik (1)'de sunulan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'de sunulmaktadır:

Tablo 3: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	<i>GDP</i>	<i>ENER</i>	<i>CA</i>
<i>Ortalama</i>	1.689	23.978	0.101
<i>Medyan</i>	1.792	13.116	-0.434
<i>Maksimum</i>	6.869	96.996	8.600
<i>Minimum</i>	-5.697	6.231	-5.911
<i>Std. Sapma</i>	1.873	28.691	3.238
<i>Çarpıklık</i>	-1.220	1.958	0.539
<i>Basıklık</i>	6.367	4.990	2.791
<i>Jarque – Bera</i>	121.057 (0.000)	135.074 (0.000)	8.453(0.014)

1996-2020 dönemini kapsayan G-7 ülkeleri için GSYİH büyümesi en fazla 2007 yılında % 6.869 ile Kanada’da, en düşük ise 2009 yılında % -5.697 ile Almanya’da gerçekleşmiştir. G-7 ülkelerinin ortalama büyüme değeri ise % 1.689 olarak görülmektedir. Enerji tüketimi en fazla 2007 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde, en az 2014 yılında İtalya’da ve ortalama enerji tüketimi G-7 için 23.978 olarak kaydedilmiştir. G-7 için cari açık ortalama 0.101 değerinde iken, 2015 yılında en fazla 8.599 değerine Almanya’da en az 2006 yılında -5.911 değerine Amerika Birleşik Devletlerinde ulaşmıştır. Jarque-Bera sonuçlarına göre ise serilerin normal dağılım sergilemediği görülmektedir.

Bu çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli ilişki sınaması aşamasından önce birim kök analizi gerçekleştirilerek durağanlık mertebeleri araştırılmıştır. Bunun için birimler arasındaki bağımlılık olup olmadığına bakılarak birinci kuşak birim kök testlerden mi ya da ikinci kuşak birim kök testlerden mi faydalanılacağına karar verilmiştir. Ek olarak model için de benzer şekilde denklemin yatay kesitsel bağımlılığı araştırılmış ve birinci kuşak eşbütünleşme testlerinden mi ya da ikinci kuşak eşbütünleşme testlerinden analizlerin gerçekleştirileceğine karar verilmiştir. Bu sebeple yatay-kesitsel bağımlılık analizi neticesinde ikinci kuşak testlerden hem birim kök hem eşbütünleşme sınaması gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 4: Değişkenler ve Model İçin Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

	<i>GDP</i>	<i>ENER</i>	<i>CA</i>	<i>Model 1</i>
<i>LM</i>	35.182	37.080	12.057	2.730
<i>- Adj</i>	(0.000)***	(0.000)***	(0.000)***	(0.003)

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 4’ten elde edilen bulgulara göre paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin bağımsız olmadığı ve paneli oluşturan birimlerin birinde meydana gelen şok tüm yatay kesit birimde farklı düzeyde etki yarattığı sonucuna varılır. Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığın var olduğunu iddia eden sıfır hipotezin reddedileceği anlamına gelir. Bu sebeple bu çalışmada yatay-kesit birimler arasındaki bağımlılığı dikkate alan ikinci kuşak birim kök sınamalarından Pesaran (2007) testi ile ikinci kuşak testlerden olan Westerlund (2008) eşbütünleşme analizleri gerçekleştirilmiştir. Pesaran (2007) yatay-kesit bağımlılık sorununu çözebilmek için bildik ADF denklemlerine gecikmeli seviyelerin yatay kesit ortalamalarını ve her bir serinin ilk farklarını modele dâhil etmeyi önermiştir. Pesaran (2007) CIPS testinin formu aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + u_{it} \quad (2)$$

$$u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Burada f_t ortak faktör olup yerine y_{it} 'nin yatay kesit ortalamalarının kullanılması önerilmiştir. Testte temel hipotez ele alınan serinin birim kök içerdiği yönündedir.

Yapılan Pesaran (2007) panel birim kök analiz neticesinde panelin geneli için elde edilen sonuçlar Tablo 5'teki gibidir:

Tablo 5: Pesaran (2007) Panel Birim Kök Test Sonuçları

	<i>Sabitli Model</i>	<i>Sabitli ve Trendli Model</i>
<i>GDP</i>	-2.20	-2.077
ΔGDP	-2.878***	-3.041**
<i>ENER</i>	-0.595	-2.623
$\Delta ENER$	-3.231***	-3.145***
<i>CA</i>	-1.728	-1.447
ΔCA	-2.565**	-2.940**

Not: Kritik değerler Pesaran (2007) makalesinde mevcut olup bu çalışma için sabitli ve sabitli ve trendli model için %1, %5 ve %10 düzeyinde kritik değerler sırasıyla -2.57, -2.33, -2.21 ve -3.10, -2.86, -2.73'tür. *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Yatay kesit bağımlılık varlığını dikkate alarak gerçekleştirilen bu birim kök test sonuçlarına göre modele katılan üç değişkenin de farkı alındıktan sonra durağan hale geldiğini yani, 1. mertebeden durağan (I(1)) olduğu görülmektedir. Tüm değişkenler I(1) olduğu için aralarında uzun dönemli ilişkinin istatistiksel araştırması Westerlund (2008) Durbin-H eşbütünleşme analizi ile gerçekleştirilmiştir. Westerlund (2008) Durbin-H eşbütünleşme analizi ile gerçekleştirilmiştir. Westerlund (2008) aşağıdaki modeli dikkate almıştır:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_i x_{it} + z_{it} \quad (4)$$

$$x_{it} = \delta x_{it-1} + w_{it} z_{it} \quad (5)$$

burada z_{it} hata terimini temsil etmekte ve yatay-kesit bağımlılığını taşıdığı kabul edilmektedir.

$$z_{it} = \lambda'_i F_t + e_{it} \quad (6)$$

$$F_{jt} = \rho_j F_{jt-1} + u_{jt} \quad (7)$$

$$e_{it} = \phi_i e_{it} + \vartheta_{it}, \rho_j < 1 \text{ tüm } j \text{ için} \quad (8)$$

Burada F_t , k boyutlu ortak faktör vektörünü, λ_i de faktör yüklenme vektörünü temsil etmektedir. y_{it} ve x_{it} arasında uzun dönemli bir ilişki olabilmesi için $\phi_i < 1$ olmalıdır. Bai ve Ng (2004) tarafından önerilen yaklaşıma dayanan Westerlund (2008) sınaması için z_{it} aşağıdaki gibi yeniden yazılır:

$$\Delta z_{it} = \lambda_i' \Delta F_t + \Delta e_{it} \quad (9)$$

Burada Δz_{it} bilinmediği için aşağıdaki gibi yeniden hesaplanmaktadır:

$$\Delta \hat{z}_{it} = \Delta y_{it} - \hat{\beta}_i \Delta x_{it} \quad (10)$$

Faktör yüklenme matrisi $\hat{\lambda}$ ise aşağıdaki gibidir.

$$\hat{\lambda} = \Delta \hat{F}' \Delta \hat{z} / T - 1 \quad (11)$$

Ardından koentegrasyon testi aşağıdaki gibi elde edilir:

$$\Delta \hat{e}_{it} = \Delta \hat{z}_{it} - \hat{\lambda}'_i \Delta \hat{F}_t \quad (12)$$

$$\hat{e}_{it} = \sum_{j=2}^t \Delta \hat{e}_{ij} \quad (13)$$

$$\hat{e}_{it} = \phi_i \hat{e}_{it} + hata \quad (14)$$

Westerlund (2008) Durbin Hausman ilkesine bağlı olarak grup ($DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i (\tilde{\phi}_i - \hat{\phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2$) ve panel ($DH_p = \hat{S}_n (\tilde{\phi} - \hat{\phi})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2$) olmak üzere iki ayrı test önermiştir. Testin temel hipotezi eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı yönünde ifade edilmektedir.

Westerlund (2008) Durbin-H test sonuçları Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6: Westerlund (2008) Durbin-H Test Sonuçları

	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
<i>Durbin – H Grup İstatistiği</i>	11.806	0.000***
<i>Durbin – H Panel İstatistiği</i>	24.439	0.000***

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Bu tabloya göre eşbütünleşme ilişkisi olmadığı yönünde olan temel hipotezin reddedileceği sonucuna varılır. Dolayısıyla çalışmada dikkate alınan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu yorumu yapılır. Bu elde edilen sonuç ile birlikte ikinci kuşak tahminciler kullanılarak katsayı tahmininde bulunulmuştur. Fakat öncesinde uzun dönem katsayıların homojen olup olmadığı araştırılmış ve

bunun için Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen Delta testinden faydalanılmıştır. Pesaran ve Yamagata (2008), Swamy (1970) testinin standartlaştırılmış bir versiyonuna dayanarak, büyük N ve T'ye sahip panel veriler için eğim homojenliği için bu testi önermiştir. Test aşağıdaki gibidir:

$$\tilde{\Delta} = \frac{1}{\sqrt{N}} \left(\frac{\sum_{i=1}^N \tilde{d}_i - k_2}{\sqrt{2k_2}} \right) \quad (15)$$

burada \tilde{d}_i yatay-kesit birimine özgü tahmin ile havuzlanmış tahmin arasındaki ağırlıklı fark olarak ve k_2 eğim parametresinin boyutu olarak tanımlanır (Bersvendsen ve Ditzgen, 2021, s. 53). Delta testi neticesinde elde edilecek sonuçlara göre (uzun dönem katsayıları homojen mi heterojen mi?) tahmin edici seçimi yapılmıştır. Delta testinin temel hipotezi katsayıların homojen olduğunu iddia ederken alternatif hipotez katsayıların heterojen olduğu yönünde kurulur. Delta test sonuçları aşağıda Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 7: Delta Test Sonuçları

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
57.07	0.000***

Not: *** sırasıyla %1 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Bu sonuçlara göre uzun dönem katsayıların heterojen olduğu görülmekte ve bu sebeple tahminci seçimi olarak ortalama grup tahmincisi (mean grup estimator) seçilmiştir. Bu tahmin edici yöntemi heterojenlik varsayımı altında dikkate alınmaktadır. Bu tahmin ediciye ait form aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \beta_i' x_{it} + u_{it} \quad (16)$$

$$u_{it} = \alpha_i + \lambda_i' f_t + \varepsilon_{it} \quad (17)$$

$$x_{mit} = \pi_{mi} + \delta_{mi}' g_{mt} + \rho_{1mi} f_{1mt} + \dots + \rho_{nmi} f_{nmt} + v_{mit} \quad (18)$$

$$f_t = \rho' f_{t-1} + \epsilon_t \text{ ve } g_t = \kappa' g_{t-1} + \epsilon_t \quad (19)$$

burada $m = 1, \dots, k$, $f_{.mt} \subset f_t$ ve $i = 1, 2, \dots, N$ ve $t = 1, 2, \dots, T$ 'dir. x_{it} açıklayıcı değişkenler vektörünü, α_i gruplara özgü sabit etkileri, λ_i ülkelere özgü faktör yüklemeyi ve f_t ortak faktör kümesini temsil etmektedir (Eberhardt ve Teal, 2010, s.4-6). Tahminciye ait sonuçlar aşağıdaki Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8: Katsayı Tahmin Sonuçları

		Kat Sayı	Standart Hata	Olasılık Değeri
Uzun Dönem	<i>ENER</i>	-0.398	0.157	0.011**
	<i>CA</i>	0.176	0.067	0.008***
Hata Düzeltme Katsayısı		-1.304	0.095	0.000***
Kısa Dönem	<i>ENER</i>	1.510	0.483	0.002***
	<i>CA</i>	-0.287	0.224	0.201

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 8’den elde edilen sonuçlara göre hata düzeltme katsayısının hem negatif hem de anlamlı olmasından dolayı hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı anlaşılmaktadır. Ek olarak uzun dönem katsayıların anlamlı olduğu ve enerji tüketiminde ve cari açıkta meydana gelen bir birimlik artış sırasıyla ekonomik büyüme üzerinde 0.398 azalışa ve 0.176 artışa neden olduğu görülmektedir. Ayrıca kısa dönem katsayı tahminine göre ise enerji tüketimi değişkeni için anlamlı olduğu, cari açık değişkeni için ise anlamlı olmadığı görülmektedir. Tüm bu sonuçlardan cari açık ve enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde ilişki olduğu ve dengeye geldiği görülmektedir.

5. Sonuçlar ve Öneriler

Günümüzde ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmişlik göstergelerinden biri enerjidir. Yüksek seviyede ekonomik büyüme enerji talebine neden olurken, enerji talebindeki azalma ise ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Bu nedenle ülkelerin enerji tüketimleri ile ilgili hızlı, doğru ve istikrarlı politikalar üretmeleri gerekmektedir. Ekonomi için önemli makroekonomik göstergelerden biri de cari açıktır. Ekonomik büyüme de eğer ithalata bağımlılık mevcut ise cari açık artmaktadır, ihracata olan bağımlılık mevcut ise cari açık azalmaktadır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefleri kapsamında ülkeler, üretimi arttırmak için enerji tüketimlerini arttırmakta ve enerji ithalatı yapmaktadırlar. Ülkelerin yükselen üretimi ile ekonomik büyümeleri de pozitif anlamda etkilenmektedir. Ancak bağımlı hale gelinen enerji ithalatı ise cari açık da dengesizliklere sebep olmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, bir ülkenin ekonomik büyüme üzerinde etkili olan ve politika yapıcılar için de önemli olan enerji tüketimi ve cari açık değişkenleri ele alınmıştır.

Literatürde genel olarak ekonomik büyüme enerji tüketimi ilişkisi, ekonomik büyüme cari açık ilişkisi sınanmaktadır. Bu çalışmada hem enerji tüketimi hem de cari açık değişkenleri aynı anda modele dâhil edilerek ekonomik büyüme üzerinde etkisi sınanmak istenmektedir. Bunun için panel veri analizi yöntemlerinden faydalanılmıştır. Ülke grubu olarak G-7 birliği seçilmiş ve 1996-2020 dönemi için sınamalar gerçekleştirilmiştir. İncelenen literatür ile birlikte G-7 birliği için bu üç

değişken arasında uzun dönemli ilişkiye bakılmamış olması bu çalışmayı diğerlerinden farklı kılmaktadır. Elde edilen panel eşbütünleşme test sonuçları ve katsayı tahminlerine göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu ve ek olarak model için hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı görülmektedir.

Karmaşık ekonomik yapıları ve enerji kullanımları ile dünya ekonomisine yön veren G-7 ülkelerinin ekonomilerine yönelik politikaların formüle edilmesi sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına yardımcı olabilir. Yenilenebilir enerjileri tüketen G-7 ülkeleri için ekonomik büyüme üzerinde enerji tüketiminin olumlu ve olumsuz değişimleri farklı dönemlerde farklı etkiler gösterdiğinden dolayı politika yapıcılar geleceğe yönelik enerji politikalarını planlarken içinde buldukları ekonomik durumu da göz önünde bulundurmalıdırlar. Cari açık bazı ülkeler için önemli bir sorun olup bu nedenle cari açığın sürdürülebilir olması önem kazanmaktadır. Bu nedenle doğrudan yabancı yatırımlar cari açığın sürdürülebilmesinde önemli bir faktör olup, politika yapıcılar başta doğrudan yabancı yatırımı teşvik eden stratejilerini belirlemekle birlikte bütçe açıkları ve faiz ödemelerini azaltan, doğru döviz kurunu belirleyen kararlar almalıdırlar.

Kaynakça

- Abosedra, S., & Baghestani, H. (1989). New evidence on the causal relationship between United States energy consumption and gross national product. *The Journal of Energy and Development*, 285-292.
- Acet, H., & Ashurov, E. (2020). Relationship between Current Account Balance and Economic Growth: Example of the Republic of Tacikistan. *Journal of Academic Value Studies*, 6(3), 266-279.
- Ahmad, S. S., Jaffri, A. A., Khan, A., & Rana, F. (2021). Impact of Current Account Gap on Economic Growth in South Asian Countries. *International Journal of Management (IJM)*, 12 (4), 297-303.
- Aqeel, A., & Butt, M. S. (2001). The relationship between energy consumption and economic growth in Pakistan. *Asia-Pacific Development Journal*, 8(2), 101-110.
- Akarca, A. T., & Long, T. V. (1980). On the relationship between energy and GNP: a reexamination. *The Journal of Energy and Development*, 326-331.
- Akbas, Y. E., Senturk, M., & Sancar, C. (2013). Testing for causality between the foreign direct investment, current account deficit, GDP and total credit: Evidence from G7. *Panoeconomicus*, 60(6), 791-812.
- Akçay, A. Ö., & Erataş, F. (2012). Cari açık ve ekonomik büyüme ilişkisinin panel nedensellik testi analizi ekseninde değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi Konferansı UEK-TEK 1-3 Kasım 2012, İzmir*.

- Apergis, N., & Payne, J. E. (2012). Renewable and non-renewable energy consumption-growth nexus: Evidence from a panel error correction model. *Energy economics*, 34(3), 733-738.
- Arslan, M., Çelik, G. G., & Serdar, K. (2021). Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi; Türkiye Örneği. *Şarkiyat*, 13(1), 26-40.
- Aydin, C., & Esen, Ö. (2016). The threshold effects of current account deficits on economic growth in Turkey: does the level of current account deficit matter?. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 7(5), 186.
- Aydın, C., Esen, Ö., & Efe, E. (2018). Cari Açık Düzeyi Enerji Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Etkiler Mi? Türkiye Örneği. *International Conference on Emprical Economics and Social Science (Iceess' 18)*. Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, 586-592.
- Azam, M., Khan, A. Q., Bakhtyar, B., & Emirullah, C. (2015). The causal relationship between energy consumption and economic growth in the ASEAN-5 countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 47, 732-745.
- Balmumcu, Ö., & Bozkurt, K. (2020). Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi Üzerine Bir Panel Veri Analizi. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 292-307.
- Bai, J., & Ng, S. (2004). A PANIC Attack on Unit Roots and Cointegration. *Econometrica*, 72(4), 1127-1177.
- Barbaros, M., Alp, P. A. R., & Kalaycı, S. (2018). Türkiye'de Ekonomik Büyüme Ve Enerji Tüketiminin Cari Açık Üzerindeki Etkisi. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 94-113.
- Bari, Ö. Ü. B., & Adalı, A. G. Z. (2021). *A Bootstrap Panel Granger Causality Analysis for Current Account Balance and Growth: A Case Of Emerging Economies*. İktisat Alanında Seçilmiş Konular, 49.
- Bersvendsen, T., & Ditzen, J. (2021). Testing for Slope Heterogeneity in Stata. *The Stata Journal*, 21(1), 51-80.
- Bildirici, M., & Kayıkçı, F. (2022). The relation between growth, energy imports, militarization and current account balance in China, Israel and South Korea. *Energy*, 242, 122537.
- Binh, P. T. (2011). Energy consumption and economic growth in Vietnam: Threshold cointegration and causality analysis. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 1(1), 1-17.

- Bhattacharya, M., Paramati, S. R., Ozturk, I., & Bhattacharya, S. (2016). The effect of renewable energy consumption on economic growth: Evidence from top 38 countries. *Applied Energy*, 162, 733-741.
- Bostan, A. & Ravanoğlu, G. A., (2019). Türkiye’de enerji tüketimi ve cari açığın büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1713-1726.
- Bozkurt, K., & Pekmezci, A. (2018). Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme: OECD Ülkeleri İçin Bir Analiz IV. In *International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress* (Vol. 7, No. 8).
- Bozma, G., Aydın, R., & Kolçak, M. (2018). BRICS ve MINT Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketimi İlişkisi. *Iğdir University Journal of Social Sciences*, (15).
- Cheng, B. S. (1995). An investigation of cointegration and causality between energy consumption and economic growth. *The journal of energy and development*, 21(1), 73-84.
- Chinn, M. D., & Prasad, E. S. (2000). Medium-term determinants of current accounts in industrial and developing countries: An empirical exploration. *IMF Working Paper*, 00/46 (March).
- Çiğdem, G. (2019). Is Economic Growth A Problem In Terms Of Current Account Deficit? An Empirical Approach To Vicious Circle: Case Of Turk. *Diyalektolog*, (21).
- De Mello, L., Padoan, P. C., & Rousová, L. (2011). The growth effects of current account reversals: The role of macroeconomic policies.
- Eberhardt, M. & Teal, F. (2010). Productivity Analysis in Global Manufacturing Production. ISSN 1471-0498
- Eden, S. H., & Jin, J. C. (1992). Cointegration tests of energy consumption, income, and employment. *Resources and energy*, 14(3), 259-266.
- Eddrief-Cherfi, S., & Kourbali, B. (2012). Energy consumption and economic growth in Algeria: Cointegration and causality analysis. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2(4), 238-249.
- Efeoğlu, R., & Pehlivan, C. (2018). Türkiye’de Enerji Tüketimi Ve Cari Açığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Politik Ekonomik Kuram*, 2(1), 103-123.

- Ekinci, A., A., (2018). *Ülke Riski Analizi: Türkiye ve BRIC Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Uygulama*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Erol, U., & Yu, E. S. (1987). On The Causal Relationship Between Energy And Income For Industrialized Countries. *The Journal of Energy and Development*, 113-122.
- Erol, E. D., & Güneş, İ. (2017). Türkiye’de enerji ithalatı, ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 340-352.
- Fendoğlu, E. (2021). ABD için Yenilenebilir ve Yenilenemez Enerji Tüketimi Durağanlık Sınaması: Fourier Testlerden Kanıtlar. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 123-141.
- Ghosh, A., & Ramakrishnan, U., (2020). Current Account Deficits: Is There a Problem?
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/current.htm>, Erişim Tarihi:29.04.2022
- Göçer, İ. (2013). Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eş-Bütünleşme Analizi. *Journal of Yaşar University*, 8(30), 5086-5104.
- Gokten, S., & Karatepe, S. (2016). Electricity consumption and economic growth: A causality analysis for Turkey in the frame of import-based energy consumption and current account deficit. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 11(4), 385-389.
- Gozgor, G., Lau, C. K. M., & Lu, Z. (2018). Energy consumption and economic growth: New evidence from the OECD countries. *Energy*, 153, 27-34.
- Hepaktan, E., & Çınar, S. (2012). OECD Ülkelerinde Büyüme-Cari İşlemler Dengesi İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 43-58
- Hepaktan, C. E. (2018). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme Ve Cari İşlemler Açığı İlişkisinin Yapısal Kırımlar Altında Ekonometrik Analizi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(04), 141-160.
- Hwang, D. B., & Gum, B. (1991). The causal relationship between energy and GNP: the case of Taiwan. *The Journal of Energy and Development*, 219-226.

- Ivanovski, K., Hailemariam, A., & Smyth, R. (2021). The effect of renewable and non-renewable energy consumption on economic growth: Non-parametric evidence. *Journal of Cleaner Production*, 286, 124956.
- Kandil, M., & Greene, J. E. (2002). The impact of cyclical factors on the US balance of payments. *IMF Working Paper*, No.45.
- Karhan, G. (2016). *Enerji yoğunluğu ve ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin analizi: BRICS-T ülkeleri üzerine bir araştırma*. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Kızıldere, C. (2020). Türkiye’de Cari Açık Sorununun Enerji Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme Açısından Değerlendirilmesi: Ampirik Bir Analiz. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(2), 2121-2139.
- Khan, M. K., Khan, M. I., & Rehan, M. (2020). The relationship between energy consumption, economic growth and carbon dioxide emissions in Pakistan. *Financial Innovation*, 6(1), 1-13.
- Kraft, J., & Kraft, A. (1978). On the relationship between energy and GNP. *The Journal of Energy and Development*, 401-403.
- Kombo, S., B., Hafidh, H., A., & Khamis, A., M., (2022). Interlinkages between Energy Consumption and Economic Growth: A Review, an ARDL Bounds Testing Approach. *Journal of Energy Research and Reviews*. 10(4), 1-11
- Lee, C. C. (2006). The causality relationship between energy consumption and GDP in G-11 countries revisited. *Energy policy*, 34(9), 1086-1093.
- Lin, B., & Moubarak, M. (2014). Renewable energy consumption–economic growth nexus for China. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 40, 111-117.
- Malik, S., Chaudhry, I. S., Sheikh, M. R., & Farooqi, F. S. (2010). Tourism, economic growth and current account deficit in Pakistan: Evidence from co-integration and causal analysis. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 22(22), 21-31.
- Masih, A. M., & Masih, R. (1996). Energy consumption, real income and temporal causality: results from a multi-country study based on cointegration and error-correction modelling techniques. *Energy economics*, 18(3), 165-183.
- Masih, A. M., & Masih, R. (1997). On the temporal causal relationship between energy consumption, real income, and prices: some new evidence from

- Asian-energy dependent NICs based on a multivariate cointegration/vector error-correction approach. *Journal of policy modeling*, 19(4), 417-440.
- Mukhtarov, S. (2022). The Relationship between Renewable Energy Consumption and Economic Growth in Azerbaijan. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 12(1), 416-419.
- Narayan, P. K., & Smyth, R. (2008). Energy consumption and real GDP in G7 countries: new evidence from panel cointegration with structural breaks. *Energy Economics*, 30(5), 2331-2341.
- Nyoni, T., Musisinyani, B., & Nyoni, M. (2017). The impact of current account deficits on economic growth in Zimbabwe. *International journal for innovative research in multidisciplinary field*, 3(8).
- Oğul, B. (2021). Türkiye’de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Analizi. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 77-82.
- Özata, E. (2010). Türkiye’de Enerji Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik İncelemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26).
- Özer, M., Zugic, J., & Tomas-Miskin, S. (2018). The relationship between current account deficits and growth in Montenegro: ARDL bounds testing approach. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 7(3), 5-24.
- Payne, J. E. (2009). On the dynamics of energy consumption and output in the US. *Applied energy*, 86(4), 575-577.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of applied econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50–93.
- Pirlogea, C., & Cicea, C. (2012). Econometric perspective of the energy consumption and economic growth relation in European Union. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(8), 5718-5726.
- Rathnayaka, R. K. T., Seneviratna, D. M. K. N., & Long, W. (2018). The dynamic relationship between energy consumption and economic growth in China. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 13(5), 264-268.

- Rezitis, A. N., & Ahammad, S. M. (2015). The relationship between energy consumption and economic growth in south and Southeast Asian countries: A panel VAR approach and causality analysis. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5(3), 704-715.
- Saatci, M., & Dumrul, Y. (2013). The relationship between energy consumption and economic growth: Evidence from a structural break analysis for Turkey. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 3(1), 20-29.
- Sahin, I. E., & Mucuk, M. (2014, July). The effect of current account deficit on economic growth: The case of Turkey. In *Proceedings of International Academic Conferences* (No. 0301828). International Institute of Social and Economic Sciences.
- Sancar, C., & Polat, M. A. (2018). CO2 Emisyonu-Enerji Tüketimi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: G7 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (21), 33-46.
- Sarıtaş, H., Ayşe, Genç, & Tahsin, Avcı. (2018). Türkiye’de enerji ithalatı, cari açık ve büyüme ilişkisi: Var ve Granger Nedensellik analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(2), 181-200.
- Shahbaz, M., Van Hoang, T. H., Mahalik, M. K., & Roubaud, D. (2017). Energy consumption, financial development and economic growth in India: New evidence from a nonlinear and asymmetric analysis. *Energy Economics*, 63, 199-212.
- Soylu, Ö. B. (2018). Current account balance, fiscal balance and economic growth in eastern Europe: ARDL bound testing approach. *International Journal of Economics Review & Business Research*, 2, 19-39.
- Soytas, U., & Sari, R. (2003). Energy consumption and GDP: causality relationship in G-7 countries and emerging markets. *Energy economics*, 25(1), 33-37.
- Swamy, P. A. V. B. (1970). Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model. *Econometrica*, 38, 311–323. <https://doi.org/10.2307/1913012>.
- Telatar, O. M., & Terzi, H. (2009). Türkiye’de ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesi ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 119-134.
- Tuna, G., Tuna, V. E., Aghalarova, M., & Atasoy, A. B. (2022). The relationship between energy consumption and economic growth in the G7 countries: the

time-varying asymmetric causality analysis. *International Journal of Energy Sector Management*.

Tunian, A. (2015). Current account deficit and economic growth in Armenia. *Studies and Scientific Researches. Economics Edition*, (21).

Uçak, S. (2017). Cari denge ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye analizi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(02), 107-139.

Yalçınkaya, Ö., & Temelli, F. (2014). Ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişki: BRICS ve MINT (1992-2013). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y*, 4.

Yanar, R., & Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 191-201.

Yıldırım, D. Ç., Yıldırım, S., & Demirtas, I. (2019). Investigating energy consumption and economic growth for BRICS-T countries. *World Journal of Science, Technology and Sustainable Development*.

Yılmaz, Ö., & Akıncı, M. (2011). İktisadi büyüme ile cari işlemler bilançosu arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 363-377.

Yu, E. S., & Choi, J. Y. (1985). The causal relationship between energy and GNP: an international comparison. *The Journal of Energy and Development*, 249-272.

Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the Fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193-233.

Wolde-Rufael, Y. (2004). Disaggregated industrial energy consumption and GDP: the case of Shanghai, 1952–1999. *Energy economics*, 26(1), 69-75.

Zafar, K. M. (2020). ARDL–Analysis of the Relationship among Exports, FDI, Current Account Deficit and Economic Growth in Pakistan. *Iranian Economic Review*, 24(2), 393-414.

Zhang, W., Hu, J., & Hao, J. (2022). Proportion of renewable energy consumption and economic growth: theoretical and empirical analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, 28884-28895.

<https://data.worldbank.org/>, Erişim Tarihi:10.02.2022

<http://www.bp.com/statisticalreview>, Erişim Tarihi:10.02.2022

<https://www.independent.co.uk/voices>, Erişim Tarihi:3.02.2022

The Effect of Current Account Deficit and Energy Consumption on Economic Growth for G-7 Countries: Findings from Panel Data Analysis

Extended Abstract

1. Introduction

What is the impact of the international union called the G-7 on the economic growth of energy consumption and current account deficit between 1996-2020? This study aims to investigate the effects of energy consumption and current account deficits on economic growth in G-7 countries, which have almost half of the global wealth today.

The G-7 countries discussed in the study hold 45% of the global GDP as of 2021. In addition, the economies of these countries are developed and they consume a large part of the world's energy. In addition to all these, as a result of the extensive literature research, there is no study in the literature in which energy consumption, current account deficit, and economic growth are discussed together in this country group. It is important because it will contribute to the literature in this sense.

2. Methodology

In this study, some econometric tests were carried out for the G-7 countries using the data set covering the period 1996_2020 and panel data analysis. In the analysis, annual percent GDP growth (GDP) is taken as the dependent variable, while the independent variables are primary energy consumption (ENER) and current account balance (CA) as a percentage of GDP. Panel data analysis methods, panel cointegration analyzes were used to obtain results about the long-term effects of independent variables on the dependent variable for G-7 countries. For this, panel cointegration analysis known as Durbin-H test, which was introduced to the literature by Westerlund (2008), was performed. First of all, a cross-section dependency test was conducted for the variables and the model. Then, Pesaran (2007) test from the second generation unit root tests and Westerlund (2008) cointegration analysis from the second generation tests were performed. Then, it was investigated whether the long-term coefficients were homogeneous and for this, the Delta test proposed by Pesaran and Yamagata (2008) was used. Finally, the mean group estimator was chosen.

3. Findings

Descriptive statistics for the variables presented in equation (1) for the G-7 countries that are the subject of the study are presented in Table 2. For the G-7 countries covering the 1996-2020 period, the highest GDP growth was in Canada with 6.869 % in 2007 and the lowest in Germany with -5.697% in 2009. The average growth value of the G-7 countries is seen as 1.689%. Energy consumption was highest in the United States in 2007, at least in Italy in 2014, and average energy consumption was recorded as 23,978 for the G-7. While the current account deficit for the G-7 was 0.101 on average, it reached a maximum value of 8.599 in 2015 in Germany and at least -5.911 in 2006 in the United States. According to Jarque-Bera results, it is seen that the series do not exhibit normal distribution. According to the findings obtained from the cross-section dependency test results (Table 3) for the variables and the model, it is concluded that the cross-section units that make up the panel are not independent and that the shock that occurs in one of the units that make up the panel has a different effect on the whole cross-sectional unit. Therefore, the null hypothesis claiming the existence of cross-sectional dependence was rejected. According to the results of the Pesaran (2007) panel unit root analysis (Table 4), it is seen that all three variables included in the model become stationary after taking the difference, that is, they are first order stationary (I(1)).

According to Westerlund (2008) Durbin-H cointegration analysis (Table 5), it is interpreted that the basic hypothesis that there is no cointegration relationship will be rejected, that is, there is a long-term relationship between the variables. According to the Delta test results (Table 6) suggested by Pesaran and Yamagata (2008), it is seen that the long-term coefficients are heterogeneous, and therefore the mean group estimator was chosen as the estimator of choice. According to the results obtained from Table 7, it is understood that the error correction mechanism works because the error correction coefficient is both negative and significant.

4. Conclusion

According to the obtained panel cointegration test results and coefficient estimates, it is seen that there is a long-term relationship between the variables, and in addition, the error correction mechanism works for the model. In addition, it is seen that the long-term coefficients are significant and a one-unit increase in energy consumption and current account deficit causes a 0.398 decrease and 0.176 increase in economic growth, respectively. In addition, according to the short-term coefficient estimation, it is seen that it is significant for the energy consumption variable and not significant for the current account deficit variable. From all these results, it is seen that energy consumption and current account deficit have a long-term relationship on economic growth and come to balance.

Araştırma Makalesi

Görme Engelli İşgücü Açısından Çalışmanın Anlamı ve İşlevleri: Nitel Bir Araştırma

Elif Özlem ÖZÇATAL

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
elifozlem.ozcatal@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7737-5810

Umur AŞKIN

*Sorumlu Yazar, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Niksar Uygulamalı Bilimler
Fakültesi*
umur.askin@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8456-2411

Öz

Çalışmak, gelir, sosyal statü, sosyal ilişkiler ve topluma aidiyet duygusu gibi pek çok önemli bireysel, ekonomik ve psiko-sosyal işlevleri yerine getirmektedir. Bütün bu işlevleri ile çalışmak, (görme) engellilerin de toplumla bağının kopmaması, toplumsal yaşama katılmasında merkezi rol oynamaktadır. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi ile çalışma yaşamına aktif olarak katılan görme engelli bireylerin çalışmayı nasıl anlamlandırdıkları, çalışmanın engelli bireyler için işlevlerini incelemekte ve ortaya koymaktadır. Bulgular, görme engelli bireyler için “çalışma”nın anlamlı ve önemli olduğunu göstermektedir. Çalışmak, para kazanmanın ötesinde, görme engelli olmanın yol açtığı olumsuz psikolojik, sosyal, duyuşsal sonuçları bertaraf etmede ve yaşadıkları topluma dahil olma duygusunu pekiştirmede değerli bir işlev görmektedir. [Görme] engellilere yönelik önyargılı işveren/iş arkadaşı tutumlarının varlığı ve işyeri düzenlemelerinin (görme) engeline göre yapılmaması gibi olumsuzluklar, “çalışma”nın görme engelli çalışanlar açısından psiko-sosyal, bireysel faydalarını azalttığı çalışmada ulaşılan diğer bulgulardır.

Anahtar kelimeler: Görme engelliler, çalışmanın anlamı, çalışmanın işlevleri, nitel araştırma
Jel Sınıflandırma Kodları: I14, J14, J15, J28, J70, J81

The Meaning and Functions of Work for the Visually Disabled Labor: A Qualitative Research¹

Abstract

Working provides income, social status, social relations, and a sense of belonging to society, among other important individual, economic, and psycho-social functions. Working with all these functions plays a central role in the (visually) disabled people's keeping their ties with society and participating in social life. The study examines and reveals how visually impaired individuals actively participating in working life make sense of work and the functions of work for them with the qualitative research method. Findings show that “work” is meaningful and important for visually impaired individuals. Working, beyond earning money, has a valuable function in eliminating the negative psychological, social, and sensory consequences of not seeing and reinforcing the sense of being included in the society they live in. The presence of negative attitudes such as prejudiced employer/colleague attitudes towards the [visually] disabled and the lack of workplace arrangements according to the (visually) disabled are other findings of the study, which reduces the psycho-social and individual benefits of work for visually impaired employees.

Keywords: Visually impaired, meaning of work, functions of work, qualitative research
JEL Classification Codes: I14, J14, J15, J28, J70, J81

¹ Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 12.07.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 07.10.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Özçatal, E. Ö. ve Aşkın, U. (2022). Görme engelli işgücü açısından çalışmanın anlamı ve işlevleri: Nitel bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 75-105, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1143275.

1. Giriş

Çalışma ve ücretli istihdam, kişinin kendisini ve ailesini geçindirmek için olanaklar sunduğundan günümüz toplumlarında çok değerli bir araçtır. Çalışma çağındaki yetişkinler için çalışmak (iş, istihdam) bir başarı göstergesi olarak hayatta kalmalarını sağlayan önemli bir araçtır. Çalışmak sağladığı düzenlilik, öngörülebilir rutin(ler) nedeniyle yaşamın birincil düzenleyici yapısı, insan yaşamının temel ve merkezi bileşeni olarak önemli bir yere ve anlama sahiptir (Zhou, Smith, Parker ve Griffin-Shirley, 2013). Çalışmak, yurttaşların ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama tam ve etkin katılımına katkıda bulunan kilit unsurdur; bireye bir amaç duygusu ve kolektif iyiliğe katkıda bulunma olanağı sunar. Bireylerin kendilerini tanımlamalarının birincil yoludur. Çalışma/iş, özellikle engelli olanlar için, özdeğer ve temel sosyal değerleri desteklemektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), “çalışmanın” sağlıklı bir yaşam tarzını sürdürmek için gerekli olan zaman yapısı, sosyal temas, toplu çaba ve amaç, sosyal kimlik ve düzenli aktivite gibi temel etmenlerin gerçekleşmesine olanak sağladığını belirtmektedir. Bu faktörlerden herhangi birinin yokluğu büyük bir psikolojik yük oluşturabilmektedir. Çalışmanın sağlayabileceği amaçlılık ve yaşama kattığı anlam, sağlığın iyileşmesine katkı sunarak genel bir refah duygusunun artmasına da katkıda bulunmaktadır. Çalışmanın getirilerinden olan ilerleme, sosyal destek sistemleri içerisinde yer alma, kendini ifade etme ve kendi kaderini tayin etme fırsatları aynı zamanda psikolojik sağlık için gerekli bileşenleri de sağlamaktadır (Blustein, 2008). Temel düzeyde, çalışmanın kendisi sağlıklıdır ve tedavi edici olabilir.

Engelli olmayanlarla karşılaştırıldıklarında, daha fazla sosyal yalıtılmışlık, sosyal dışlanma, damgalanma ve mali yük yaşadıkları için çalışmak engelli²bireyler için daha faydalıdır (O’Sullivan, Strauser ve Wong, 2012; Blustein, 2008). Çalışma ortamı, gelir, sosyal etkileşim ve sağlık için fırsatlar sağlayarak engelli bireylerin içinde buldukları olumsuz deneyimleri dengeleyebilir. İstihdamda yer almak, gelir kazanımı ve sosyal rol anlamına gelmektedir ve ikisi birlikte sosyal statüde iyileşmeye yol açmaktadır (Wolfensberger, 2002). Elde edilen düzenli gelir daha iyi barınma, beslenme, sağlık hizmetleri, sosyal ve yaşam alanı ve daha iyi aile ilişkilerine erişim sağlanmada etkilidir (Blustein, 2008; Bond vd., 2001). Bireysel

² “Engelli”lik terimini Dünya Sağlık Örgütü (WHO ve WB 2011)’nin “devam eden bozukluklara, aktivite sınırlamalarına ve katılım kısıtlamalarına” uyumlu olarak kullanıyoruz. Engelliler olarak sınıflandırılan kişiler, cinsiyet, yaş gibi engelliliklerinin arka planı gibi konularda değil, aynı zamanda (vücut fonksiyonlarının ve yapılarının) bozulmalarının türleri ve dereceleri bakımından da farklılık göstermektedir. Engelliliğin türü kişiden kişiye değişebilir; bir birey, işitme, görme, bilişsel, ortopedik, öz bakım veya bağımsız yaşam problemlerinden birine veya birkaçına sahip olabilir. Tek bir nedenden veya birkaç nedenin birleşimi sonucu var olabilen engellilik, bireyin çalışma sırasındaki performansını olumsuz yönde etkileyebilir.

açıdan işsizlik, daha yüksek kaygı, depresyon (Blustein, 2008), düşük refah ve sağlık durumuna yol açmaktadır.

Bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkisi bulunan “çalışma”, insan gereksinimlerinin de temelini oluşturmaktadır. Çalışmak, bireylerin (1) hayatta kalma ve güç, (2) sosyal bağlantı ve (3) kendi kaderini tayin etme olmak üzere üç temel insani gereksinimini karşılayabileceği bir araçtır (Blustein, 2008; Blustein, Kenna, Gill ve DeVoy, 2008).

Engelli gruplar arasında (az görme ve körlüğü içeren) görme bozukluğu³ olanların özel bir yeri vardır. Görme bozukluğu, bireylerin bir yandan ilişkilerini diğer yandan yaşam hedeflerini etkileyen kronik bir durumdur. Görme engeli, bireylerin bağımsızlık kazanma ve aktif bir yaşam (tarzı) sürdürme yeteneğini etkileyerek görme engelli bireylerin yaşam kalitesi üzerinde derin bir etkiye sahip olabilmekte; onları fiziksel ve psikolojik olarak etkileyebilmekte ve günlük aktivitelerini engelleyebilmektedir. Görme bozukluğu, insanların (seçtikleri, herhangi bir) mesleğe/işe katılma yeteneklerini/yeterliliklerini etkileyebilmekte; istihdamın önünde engel ve çalışmayı bırakma nedeni olabilmektedir (Kaldenberg, 2011; Zhou vd., 2013; Nyman, Dibb, Victor ve Gosney, 2012). Diğer engellilerde olduğu gibi görme engelli kişilerde istihdam açısından dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır. Diğer yandan görme engelliler arasında işsizlik ve eksik istihdam oranı yüksektir. Ayrıca bu kişiler iş bulma ve istihdamı sürdürme konusunda zorluklarla karşılaşmaktadırlar (Durre, 2008; Jacko, Cobo, Cobo, Fleming ve Moore, 2010). İşgücü piyasası ve istihdam dışında kalan (işsiz) görme engellilere yönelik yapılan bir araştırmada, çalışmamanın kişinin benlik saygısını ve kişiliğini olumsuz etkilediği; düşmanca davranış/duygularını ve bağımlılık ilişkilerini artırdığı sonucuna varılmıştır (Shaw, Gold ve Wolffe, 2007). Bu grupta yer alan bireyler açısından istihdamda yer al(a)mama, psikolojik rahatsızlıklara, iş bulma ve sürdürmede işlev bozukluklarına ve ekonomik olarak yoksullaşmaya zemin hazırlamaktadır.

Bu araştırmada, bir ücret karşılığı çalışan görme engelli bireyler açısından çalışmanın anlamına (işle ilgili değerlere) yönelik duygu, düşünce ve değerlendirmelerinin ne(ler) olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Alan yazınında görme engelli bireylerde çalışmanın anlamına yönelik sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, engelli bireylerin istihdamda yer almasının, onların gelire erişimlerini artırarak yaşam kalitelerinin iyileşmesine hizmet ettiğine, sosyalleşme ve topluma kabul edilme için fırsatları ve toplum içerisinde benlik

³ Görme bozukluğu türleri arasında tam körlük, ışık algısı ile körlük, yasal körlük (yani, ciddi şekilde kısıtlı bir görüş alanı veya en iyi düzeltme ile daha iyi olan gözde 20/200'den az görme keskinliği) ve renk körlüğü bulunur (Durre, 2008:987). Görme bozukluğu, bir kişinin okuma, alışveriş ve çalışma gibi çok çeşitli günlük görevleri yerine getirme yeteneğini ve aynı zamanda bir kişinin yaşam kalitesinin ötesinde bağımsızlık, özerklik, öz yeterlilik ve kişinin eylemleri ve işleri üzerinde kontrol duygusu gibi yönleri de etkileyebildiği kabul edilmiştir.

saygısını ve aidiyet duygusunu artırdığına vurgu yapmaktadır (Garcia-Villamizar ve Hughes, 2007; Jahoda, Kemp, Riddell ve Banks, 2008; Kober ve Eggleton, 2005; Leufstadius, Eklund ve Erlandsson, 2009). Engelli bireyler açısından ücret karşılığı çalışmak, para kazanmakla birlikte yapacak işin olması bağlamında “normalleştirici” bir işlev görmekte; sosyal onay almanın, özgüven geliştirilmenin, engelliliğin ötesine odaklanmanın yolu olarak değerlendirilmektedir (Nagle, Cook ve Polatajko, 2002). İşe yüklenen anlamların ve bunlarla ilişkilendirilen niteliklerin anlaşılması yalnızca görme engelli bireyler için değil, çalıştıkları kurumlar için de önemlidir. Görme engellilerin işe alınması, onlara uygun düzenleme yapmaktan daha fazlasını içerir. Ek olarak işverenlerin/yöneticilerin ve görme engellilerin istihdamı nasıl algıladıkları ve her birinin işletmeye/kuruluşa katabileceği kişisel değerler de büyük önem taşımaktadır. Bu tespitler çerçevesinde çalışma bulgularının görme engelli bireylerin istihdam edilmesine yönelik geliştirilecek eğitim ve sosyal politikalara ve alan yazındaki var olan boşluğu doldurmaya katkı sunması umulmaktadır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemi olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen ham veriler tematik analize tabi tutulmuş; elde edilen veriler alan yazındaki sonuçlar ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

2. Literatür Araştırması

"Anlam", insanların hayatında önemli bir rol oynar. Bireyin hayatına anlam katan “şeyler” kişiden kişiye değişir. Holbeche ve Springett (2004) araştırmalarında, katılımcıların yarısından fazlasının hayatlarındaki anlamı işlerinde aradığını bulmuşlardır. İşyer(ler)i, insanların ev dışındaki sosyal etkileşimlerinin çoğunu sağladığı mekânlardır. İşyerleri, ücretli çalışmanın gerçekleştiği yerlerdir ve günümüz toplumunda insanlar zamanlarının çoğunu⁴ ücret karşılığı çalışma ile geçirmektedir. Ücretli çalışma yetişkinliği ifade ettiği, değerli ve geçerli bir statü taşıdığı (Silva, 2012) için önemli kabul edilmektedir.

Çalışmak, gelir ve sosyal rol anlamına gelmekte ve her ikisi birlikte sosyal statüde iyileşmelere yol açmaktadır (Wolfensberger, 2002). Çalışmak, daha iyi barınma, sağlık hizmetleri, beslenme, yaşam alanı ve daha iyi aile ilişkilerine erişim sağlayabilmektedir (Blustein, 2008). Çalışmak, paranın yanı sıra arkadaşlık, dostluk, topluluk duygusu, beceri ve yaratıcılık geliştirme fırsatı, olumlu ve değerli bir kimlik ve yaşam için bir amaç oluşturabilir. Ayrıca hobiler ve tatiller gibi boş zaman etkinlikleri, güvenli ve tatmin edici bir gelecek ve emeklilik için araçlar sağlayabilir (French, 2017). Ücret karşılığı çalışma, sağladığı maddi bağımsızlık ve özerklik elde etmeye yönelik kültürel zorunluluk olarak kişisel kimlik oluşumunun merkezinde yer almaktadır (Galer, 2012) ve önemli bir kişisel anlam sağlayıcıdır. Bu bağlamda, modern yaşamın daha belirgin alanı haline gelen ve çalışanların psikolojik, sosyal ve ekonomik gereksinimlerini karşılaması beklenen (Rosso,

⁴ ABD’de istihdam edilenlerin tipik bir hafta içi günlük zamanlarının %68,8’ini çalışarak geçirdikleri bulunmuştur (Bureau of Labor Statistics, 2016)

Dekas ve Wrzesniewski, 2010) ve doğası gereği kişisel olan (Hasselkus, 2011) çalışmanın anlamını keşfetmek önemlidir.

Çalışmanın anlamı kişiseldir, ancak temelleri toplumsal, kültürel, dini gelenekler, aile, eğitim ve iş deneyimi yoluyla gerçekleşen sosyalleşme arasındaki karmaşık etkileşimlerde yatmaktadır (Wilpert ve Maimer, 1994). Deneyime bağlı olarak çalışmanın anlamı her birey için farklı olmakla birlikte bu anlam, bireyin ücret karşılığı gerçekleştirdiği çalışma ile ilişkisinin ve ilgisinin özünü oluşturmaktadır (Tommasi, Ceschi ve Sartori, 2020).

Günümüzde “hak” olarak kabul edilen çalışma, ekonomik boyutuyla kişinin karşılığında “ücret” aldığı ve temelde insani gereksinimlerini karşıladığı önemli bir uğraştır. Ekonomik kendine yeterlilik için sağladığı fırsat iyi bir yaşam standardına ulaşmada temel bir unsurdur. İnsan(ların) sağlığına ve refahına, saygınlık ve özdeğer duygusuna katkıda bulunmakta ve kendini ifade etme aracı olarak hizmet etmektedir (Berg, 2008). İnsana yakışır ve güvenceli bir istihdam, yoksulluktan çıkış için önemli bir adımdır; bu nedenle, çalışma hakkı temeldir ve her insanın bu hakkı kullanabilme fırsatına sahip olması gerekir (Filmer, 2008). İstihdamda aktif olarak yer almak, yeterli barınma, sosyal katılım, kimlik ve yetişkin statüsü edinmenin yanı sıra fiziksel ve psikolojik refah ile de ilişkilendirilmektedir. Ekonomik ödüllerin yanı sıra bir kimlik, başarı ve anlam duygusu da sağlamaktadır. Bu bağlamda, istihdamda yer almak, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi (MİH) yaklaşımının ilk basamağı olan yiyecek ve barınma gibi temel gereksinimlerin giderilmesiyle doğrudan bağlantılıdır. İstihdama ulaşmak MİH'in ikinci tatmin düzeyi güvenlik gereksinimi ile ilgilidir. İstihdamda olmak, MİH'in üçüncü düzey hiyerarşi, özsaygı ve kendini gerçekleştirme gereksinimlerinden bahsettiği sosyal gereksinimlerin karşılanmasına eşdeğer değerli bir sosyal rol sunmaktadır (Crowther, Marshall, Bond ve Huxley 2001). Bu bağlamda, bir erkek ve bir kadın arasındaki kişisel ilişkinin nihai amacı olarak kabul edilen evlilik, aile kurma insanların önemli bir sosyal gereksinimi olarak bu basamakta yer almaktadır. Birçok kültürde, bir ailede bir erkeğin (bir koca ve baba olarak) birincil gelir sahibi olması beklenmektedir. Bir erkeğin (görme engelli olsun ya da olmasın) işsiz olması, aile kurmasını zorlaştırarak sosyal gereksinimlerini gidermesi bağlamında çaresiz bırakabilmektedir. Çalışmanın, MİH'in dördüncü ve beşinci basamaktaki benlik saygısı ve kendini gerçekleştirme gereksinimlerini karşılamadaki rolüne de vurgu yapılmaktadır (Lehman vd., 2002; Woodside, Schell ve Allison-Hedges, 2006). Bir bireyin kendi kaderini tayin etme ve benlik saygısına sahip olması, yaşamı üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağlar. Bu da başkalarıyla etkileşime girme, karar verme ve potansiyellerini gerçekleştirmede bireylere yardımcı olur.

Çalışmak, genellikle içsel ve dışsal ödüller sağlayan pozitif bir deneyimdir (Baker, Jacobs ve Tickle-Degnen, 2003, s. 58). Baldry (2013, s. 576)'e göre çalışmak, geniş anlamda “insanların fiziksel ve sosyal çevrelerini inşa etme, sürdürme ve

dönüştürme faaliyeti”dir. Modern yaşamın merkezinde yer alan çalışmak, birçok insanın uyanık zamanlarının önemli bir bölümünü geçirdiği bir uğraştır. Yaşamı sürdürmek için temel ekonomik gereksinimi karşılayan “*çalışma*” diğer işlev ve anlamlarından soyutlanarak ele alınamaz; çoğu birey için yaygın bir yaşam alanı ve belirgin bir anlam ve kendini tanımlama kaynağıdır (MacGregor, 2012; Galer, 2012; Dutton, Roberts ve Bednar, 2010, s. 265). Çalışmak, engelli ve engelsiz tüm bireylerin fiziksel ve duygusal esenliği için esastır ve herkesin yaşamında önemli bir role sahiptir. Çalışmak, benlik saygısını ve fiziksel sağlıkta iyileşmeyi destekleyerek “*dünyayı insanlaştırmak ve bir şeyler üretmek*”tir (Kovacs, 1986’dan aktaran Yeoman, 2014, s. 236) ve “*dünyada var olmanın temel bir tarzı*” olarak ekonomik üretkenliğinin ötesinde değerler ve anlamlar yaratma ve sürdürme işlevi görmektedir (Yeoman, 2014).

Bireyin manevi değerlerini kapsayan çalışmanın anlamı, bireyin manevi değerlerini genel yaşam alanındaki tüm faaliyetlerine dâhil eder. Bu bağlamda çalışma, karmaşık bir sosyal işbirliği sisteminin üretilmesine ve yeniden üretilmesine katkıda bulunan tüm faaliyetleri içerecek şekilde istihdam ilişkisini aşan bir dünyada var olma tarzıdır (Yeoman, 2014); yalnızca maddi gereksinimleri karşılamakla kalmaz, yüklenen anlam(lar)la birlikte kişinin saygınlık gereksinimlerini, amaç duygusunu ve sosyal gereksinimlerini de karşılayabilir. Çalışmaya yüklenen anlam(lar), işle ilgili birçok sonuç üzerinde fark yaratabilir: Çalışmanın ekonomik getirisinin ötesinde, ücretli işlerinden anlam bulan bireyler, daha yüksek iş ve yaşam doyumu, daha iyi iş performansı, daha uzun çalışma süresi ve hastalandığında daha az süre hastalık süresi bildirmektedir (Claes ve Quintanilla, 1993; Wrzesniewski, McCauley, Rozin, ve Schwartz, 1997). Çalışmak, insanın kendisini ve düşük sosyal beklentileri aşmanın bir yoludur (MacGregor, 2012; Galer, 2012).

İşin birey için anlamlı olması, bireyin psikolojik, ruhsal ve sosyal amaç ve katkı duygusunu tatmin edebilme yeteneğine bağlıdır. Kişisel olarak tatmin edici, içsel olarak motive edici ve ödüllendirici olmalıdır. Anlamlı iş, bireyin genel yaşamına yönelik algılanan, bir değeri olan iştir. Rosso ve arkadaşları (2010, s. 95) anlamlı çalışmayı, “*özellikle önemli olarak deneyimlenen ve bireyler için daha olumlu anlam taşıyan iş*” olarak tanımlamaktadır. Kahn (1990, s. 704) ise çalışmayı, “*işte anlam ve hayatta anlam için kişisel ve varoluşsal ihtiyaçları karşılayan görev veya rol*” olarak tanımlamaktadır.

Çalışanların işlerini anlamlı bulmaları durumunda, iş ve özel yaşam arasındaki bağlantı nedeniyle hem kişisel hem de mesleki yaşamlarında daha kararlı, ilgili ve mutlu oldukları bulgulanmıştır (Gallup, 2017; Shuck ve Rose, 2013). Bununla birlikte, işleriyle, işverenleriyle duygusal bağlar kuramayan pek çok kişi çalışmayı anlamlılıktan yoksun bulmaktadır⁵ (Shuck ve Rose, 2013). Bu durum, çoğunlukla

⁵ Gallup (2017) dünya genelinde yapmış olduğu araştırmada çalışanların %85’inin yaptıkları iş yaşamında kopukluk (disengagement) olduğunu ortaya koymaktadır.

kişinin çalıştığı işi (kendi) hayatı için anlamsız olarak algılaması; kötü çalışma koşulları ve işverenleri/yöneticileri ile sağlıksız ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Gallup, 2017; Shuck, 2011; Steger, Bundick ve Yeager, 2011). İş arkadaşları ve işverenlerle kaliteli sosyo-duygusal ilişkiler kurmanın bir insani gereksinim olduğunu belirten Kahn (1990), çalışanların anlam, kendini gerçekleştirme ve aşma konusundaki gereksinimlerini ancak tüm kişiliklerini (zihin, beden, duygular ve ruh) kullanabilecekleri işlerde giderebileceklerine vurgu yapmaktadır. Çalıştığı ortamda (işveren ve iş arkadaşları ile) duygusal kopukluk yaşayanlar ve kötü çalışma koşulları ile karşı karşıya olanlar çalışmayı kendi hayatları için anlamsız bulmaktadır (Shuck, 2011; Steger vd., 2011; Shuck ve Rose, 2013).

Çalışmak, sağlık üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Gelir ve sosyal ağlar gibi doğrudan sağlık üzerindeki etkileriyle birlikte anlamsız ve düşük nitelikli işler stres kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Tinson, 2020). Engelli bireylere yönelik yapılan araştırmalarda da “çalışma”nın anlamlı ve önemli olduğu ve zaman içinde sağlığı geliştirici etkileriyle birlikte yaşam kalitesinin iyileşmesi ve sürdürülmesi sürecinde önemli bir husus olduğu bulgulanmıştır (Eklund, Hansson ve Ahlqvist, 2004; Argentzell, Håkansson ve Eklund, 2012).

Sağlık durumları izin verdiği ölçüde engelli kişilerin de ücret karşılığı bir işte çalışmalarının teşvik edilmesinin ve desteklenmesinin yoksulluğu azalttığı; yaşam kalitesini ve refahı artırdığı; topluma tam katılımı, bağımsızlığı ve insan haklarını teşvik ettiği; iyileşme ve rehabilitasyonu desteklemeye yardımcı olduğu; daha iyi sağlık sonuçlarına yol açtığı; uzun vadeli iş gör(e)meme riskini azalttığı; tedavi edici olduğu ve engelliliğin zararlı fiziksel, zihinsel ve sosyal etkilerini en aza indirdiği için gerekli olduğu düşünülmektedir (Butterworth vd., 2011; Waddell ve Burton, 2006). Bununla birlikte, engellilik araştırmalarında çalışma (iş ve istihdam) sorunlarına daha az ilgi gösterilmiştir. Genel olarak engellilerin istihdamına yönelik literatür azdır. Az sayıdaki literatür içinde engelli bireyler açısından çalışmanın anlamı ve işlevine yönelik yayın sayısı da azdır. Sınırlı da olsa ilgili literatüre bakıldığında engellilik ve çalışma ile ilgili ortak bakış açılarının ortaya çıkartıldığı görülmektedir.

Tüm engellilik türlerinde “çalışma” ile ilgili ortak temalar özetle ekonomik açıdan kendi kendine yeterlilik, psikolojik refah ve değerli bir sosyal rol sağlamak olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, engelli çalışanların işyerinde yaşadıkları engeller nedeniyle engelsizlere göre çalışmadan daha az memnuniyet duyduğu belirtilmektedir (Uppal, 2005; MacGregor, 2012; Schur, Kruse, Blasi ve Blanck, 2009; Jones, 2016). Engelli bireyler açısından çalışmanın amacı “normal yaşama” ulaşmaları şeklinde yorumlanmaktadır. Engelli bireyler için istihdamda yer almanın “normalliğin teyidi” olduğu savunulmaktadır (Sainsbury 1993, s. 107’den aktaran Sugino, 1997, s. 40). Yapılan araştırmalarda işgücü piyasasında ve/veya istihdamda

olsun ya da olmasın görme engelli bireylerin büyük çoğunluğu⁶ çalışmayı önemli bulmaktadır. Ev dışında bir işte ücretli çalışma, para kazanmanın yanı sıra bir takım başka amaç ve hedeflerin varlığını da ortaya koymaktadır. Bu amaç ve hedefler arasında bağımsız olmak, sosyal temas, herkes gibi (normal) olmak, kişisel başarı, özgüven ve amaç duygusu kazanmak yer almaktadır (Whaley vd., 1986, s. 14'den aktaran Sugino, 1997, s. 42). Sosyal olarak dâhil olma, saygı görme ve meslektaşları ile eşit düzeyde çalışma görme engelli çalışanların iş doyumuna katkıda bulunmaktadır. (Douglas, Pavey, Clements ve Corcoran, 2009). Çalışmanın anlamlı olması için sadece işyerinde olmak yeterli değildir; orada değer de görmek önemlidir (Cameron, 2014, s. 29). Bu nedenle, görme engelli bireyler açısından çalışmak tek başına anlamlı değildir; çalışmanın anlamlı olması, işyerine dâhil edilmelerine de bağlıdır.

Çalış(a)mama durumu (ücretli istihdam fırsatının olmaması), bireyin aile yaşamı da dâhil olmak üzere yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemekte (La Grow ve Daye, 2005); yaşam döngüsündeki gelişimini engellemekte, benlik ve değerliliğine de zarar vermekte ve (Lam, 2006, s. 583), engellilerin vatandaşlığa ve sosyal statüye erişimini sınırlamaktadır (Rose, 2015, s. 528). İşsizlik, fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarıyla ilişkili olarak ele alınmakta; yoksulluk, depresyon ve düşük öz saygı gibi birçok olumsuz ekonomik, sosyal, duygusal, psikolojik sonuçları çağrıştırmaktadır.

Görme engelli bireyler, yaptıkları iş(ler)in, ilgi alanları ve yetkinlikleri ile ilgili, potansiyellerini fark etmelerini sağlayacak nitelikte, bir değere sahip oldukları ve takdir edildikleri hissini ver(ebil)ecek olmasını istemektedirler (Garcia, Prier, Faleschini ve Boucher, 2016). Bunlara ek olarak kendini gerçekleştirebilme ve kişisel gelişim, kendilerini topluma katkı verme ve yararlı olarak görme, bir gruba veya topluluğa ait olma duygusu ve çalışmanın kazandıracığı prestij de önemlidir⁷. Çalışan görme engellilerin kaygı belirtilerinin çalışmayanlara göre daha az olduğu (Cimarolli ve Wang, 2006), daha fazla özsaygıya sahip oldukları bulgulanmıştır (Goertz, van Lierop, Houkes ve Nijhuis, 2010). Çalışmanın görme engelli bireylerin daha geniş ve olumlu sosyal destekten yararlanmalarına yol açtığı (Cimarolli ve Wang, 2006) ve işyerindeki bu sosyal desteğin görme engelli bireylerin yaşamları için bir "kolaylaştırıcı" olabileceği belirtilmektedir (Goertz vd., 2010; Kempen, Balleman, Ranchor, van Rens ve Zijlstra, 2012; Papakonstantinou ve Papadopoulos, 2010). Görme engelliler açısından çalışma, maddi kazanç elde ederek bağımlılığı azaltma, statü ve özgüven kazandırmanın yanı sıra aile sağlığı

⁶ Kanada'da görme engelliler ile gerçekleştirilen bir çalışmada, çalışmaya katılanların %98,1'i çalışmanın önemli olduğunu belirtmiştir (Garcia vd., 2016)

⁷ Mojon-Azzi, Sousa-Poza ve Mojon (2010) 10.340 çalışan bireyi kapsayan çalışmada görme engeli bulunan çalışanların işlerinden daha az memnun, karar verme özgürlüğüne ve yeni beceriler geliştirmek için daha az fırsata sahip olduklarını hissettiklerini göstermektedir.

üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir (Sherrod, Vitale, Frick ve Ramulu, 2014; Harrabi, Aubin, Zunzunegui, Haddad ve Freeman, 2014; La Grow ve Daye, 2005).

3. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, görme engelli bireylerin çalışmayı/işi nasıl algıladıkları ve anlamlandırdıklarını araştırmak ve anlamaktır. Araştırma katılımcıları Tokat'ta yaşayan ve işgücü piyasasında aktif olarak yer alan ve çalışan görme engelli bireylerdir. "Görme engelliler çalışmayı nasıl algılıyor ve anlamlandırıyor?", "Ücret karşılığı bir işte çalışmanın görme engellilere sağladığı faydalar nelerdir?", "Eğer ekonomik gereksinimleri olmasa çalışmayı sürdürmek istiyorlar mı? ve istiyorlarsa nedenleri nelerdir?" şeklindeki araştırma soruları çalışmaya rehberlik etmiştir. Görme engelli kişilere yönelik, başta psikolojik etkileri ve zorlukları hakkında yapılan çalışmalara olmak üzere az sayıda istihdama katılıma ve sürdürme ile ilgili çalışmalar eşlik etmiştir. Ancak "çalışmanın" anlamına yönelik derinlemesine anlayış geliştirilmesi hususu göz ardı edilmiştir. Araştırma, çalışmanın engelli bireyler açısından nasıl anlamlandırıldığına yönelik gelişen bilimsel tartışmaya katılımcı bakış açıları ekleyerek literatüre katkıda bulunmaktadır.

Araştırmacılar, "çalışma" olgusunun görme engelli katılımcıların anlatılarına dayanan *sosyal ve kültürel bütünsel, anlatsal bir tanımını oluşturmak* (Creswell, 2007) ve *doğası veya anlamı hakkında daha derin bir anlayış kazanmak* (Moustakas, 1994) için en uygun nitel araştırma yöntemini bulmuştur. Nitel araştırmada, katılımcının kişisel deneyiminin ve tutumunun "ne", "nasıl" ve "neden" sorularının yanıtlarını verdiği kabul edilir (McCusker ve Günaydın, 2015). Nitel araştırmanın amacı, sonuçları ölçmek için sayılar yerine kelimeler aracılığıyla anlayış geliştirmek ve araştırılan konu hakkında araştırmacılara, katılımcılara ve okuyuculara, araştırılanların kişisel deneyimlerini anlamalarını sağlamak ve araştırma katılımcıları hakkında derinlemesine bir anlayış kazandırmaktır (Barnham, 2015; McCusker ve Günaydın, 2015). Araştırmada, araştırma sorularına ve alan yazınında eksik olan bilgilere dayanarak (görme engelli bireylerin çalışma "deneyimlerinin özünü tanımlama anlayışına dayanan") fenomenolojik bir tasarım seçildi. Fenomenolojik araştırma, araştırmaya konu olan kişilerin olguları nasıl tanımladıklarını ve duyuları aracılığıyla nasıl deneyimlediklerini inceler (Patton, 2015; Moustakas, 1994). Amaç ise, ortak bir olguyu paylaşanların yaşanmış deneyimlerini anlamaktır (Magrini, 2012; Rudestam ve Newton, 2007).

Katılımcıların paylaştığı deneyimlere bağlı olarak, görüşme kılavuzunun büyük bir kısmı, görüşme sürecinde ortaya çıkan ve görüşme öncesinde üzerinde düşünülmemiş konuları ve alanları araştırmaya olanak tanıyan (daha az yapılandırılmış) açık uçlu sorular içermiştir (Hopf, 1995'den aktaran Fiala, 2018, s. 6).

Görüşme verilerinden bilgi elde etmede, ortak konuları, tekrar eden temalar veya ifadeler, düşünceler çerçevesinde yapılandırılan tematik analiz/teknik (Ganapathy, 2016) kullanılmıştır. Görüşme verileri, araştırma sorusu/sorularına yanıt oluşturacak temalar ve kodlar çıkartılarak analiz edilmiştir (Percy, Kostere ve Kostere, 2015; Valsmoradi, Jones, Turunen ve Snelgrove, 2015). Nitel araştırmalarda araçların, işlemlerin ve verilerin “uygunluğu” anlamına gelen geçerlik (Leung, 2015, s. 325) ve güvenilirliği (Leung, 2015) sağlamak için araştırma öncesinde deneme görüşmesi ve saha testi yapılmıştır. Araştırma soruları, araştırma tasarımı ve katılımcılar (uygun bir örneklem grubunun seçimi) geçerliliğe katkıda bulunmaktadır. Araştırma için yapılan veri analizinin kavramsal çerçeve ile uyumludur ve araştırma sorularını yanıtlamıştır.

Bu kadar küçük (14 görme engelli çalışandan oluşan) bir örneklemden elde edilen bulguların genelleştirilebileceği iddia edilmese de engelli bireylerin çalışmanın anlam ve işlevine yönelik söylemlerinin analizinin diğer engellilerin dünya genelinde paylaştıkları deneyimleri az ya da çok ana hatlarıyla ortaya koyacağına inanılmaktadır. Zira nitel araştırma, doğası gereği, istatistiksel veya ampirik hesaplamaların ötesinde insan yaşamının ve sosyal dünyanın anlam ve deneyim boyutlarını anlamaya yönelik olarak bilgi edinmenin zor olduğu, fenomenlerle ilgili bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır (Arastaman, Fidan-Öztürk ve Fidan, 2018, s. 47).

3.1. Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcıları amaçlı/seçici örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir: Araştırılan olgu hakkında derinlemesine ve ayrıntılı bilgi sağlayabilecek ücret karşılığı çalışan 14 görme engelli bireyi içermektedir. Katılımcılar belirlenirken görme bozukluklarının olmasına ve ücret karşılığı bir işte çalışıyor olmalarına dikkat edilmiştir.

Araştırma kapsamında 7 kadın ve 7 erkek görme engelli bireyle açık uçlu sorular yardımıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Hem ekonomik hem de zamansal olarak kaynakların sınırlı olması nedeniyle, tüm katılımcılar Tokat ilinden seçilmiştir. Yaş aralığı 27-49 olan katılımcıların 6’sı bekar, 7’si evli ve 1’i duldur. Katılımcıların eğitimleri ortaokul (1), lise (3), önlisans (2) ve lisans⁸ (8) düzeyindedir. Çalışma süreleri 5-19 yıl arasında değişmektedir ve hepsi kamu sektöründe (12’si memur, 2’si işçi statüsünde) çalışmaktadır. Kamu sektöründe

⁸ Lisans mezunlarının 3’ü Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, İktisat ve İşletme Fakültelerini çalıştıkları dönemde bitirmişlerdir.

çalışan görme engellilerin ikisi İş-Kur aracılığıyla, üçü KPSS sınavı, dokuzu ÖMSS/EKPSS⁹ sınavları ile işe girmiştir¹⁰.

Görüşmelerden önce katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Görüşmeler, katılımcının bilgilendirilmiş onayı ile gerçekleştirilmiştir.

3.2. Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın engelli işgücü açısından önemini ve işlev(ler)ini belirleyebilmek için katılımcılara çalışmanın onlar için ne anlam taşıdığı, ne tür faydalar sağladığı ve ekonomik gereksinimleri olmasa bile çalışmak isteyip istemediklerine yönelik sorular sorulmuş ve bu sorulara yanıtlar aranmıştır. Katılımcıların verdiği yanıtlar çerçevesinde çalışmanın anlamı ve işlevi a) Çalışmanın bireysel faydaları/işlevleri b) Çalışmanın ekonomik faydaları/işlevleri c) Çalışmanın Psiko-sosyal faydaları/işlevleri d) Ekonomik gerekçenin bulunmaması durumunda çalışma isteği temalarına ayrılarak incelenmiştir.

3.2.1. Çalışmanın Bireysel Faydalarına/İşlevlerine Yönelik Bulgular

Katılımcıların, çalışmanın *bireysel işlevleri* temasında kodlanan görüşmelerdeki duygu ve düşüncelerine yönelik ifadeleri, *kendini daha iyi hissetme, kendini daha mutlu hissetme, yaşama daha sıkı bağlanma, engelliliğin hissettirdiği olumsuz düşüncelerde azalma, bu düşüncelerden kurtulma, yaşamı daha anlamlı bulma, özgüveninin artması, yaşamın düzene girmesi, kimlik duygusu verme, işe karşı bireysel bağlılık, ayrıcalıklı hissetme, sorumluluk hissi ve bir amaca sahip olma duygusu, can sıkıntısından kurtulma, bağımsız olma, herkes gibi normal olma, yaşamın gerçekleriyle yüzleşme ve farklı deneyimler elde etme* olarak alt temalara ayrılarak kodlanmıştır.

Tommasi vd. (2020) deneyime bağlı olarak çalışmanın her birey için farklı geliştiğini belirtirken, Wilpert ve Maimer (1994) ise temelleri toplumsal, kültürel, dini gelenekler, aile, eğitim ve iş deneyiminden etkilenen çalışmanın anlamının kişiselliğine vurgu yapmaktadır. Katılımcıların araştırma sorularına verdikleri yanıtlar da bu durumu ortaya koymaktadır. Araştırmanın katılımcıları çalışmanın kendilerini daha iyi hissettirdiğini belirtmiştir. Çalışma ve özgüven arasındaki

⁹ Türkiye'de engelli istihdamı son yıllarda bir kamu politikası alanı olarak ön plana çıkmış, bu politika çerçevesinde 2002 yılından itibaren kamuda engelli personel istihdamında önemli artışlar meydana gelmiştir. 2012 yılında yürürlüğe giren Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı ve Engellilerin Devlet Memurluğuna Alınmaları Hakkında Yönetmelik ile Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavları (EKPSS) uygulamasına geçilmiş; engelliler yapılan bu sınavlarda aldıkları puanlara göre çeşitli kamu kurumlarına yerleştirilmişlerdir. (ASPB, 2015:74).

¹⁰ Engelli personel içinde daha düşük oranlarla yer alan ve istihdam edilme olanakları görece olarak daha zayıf olan engelli grupları bakımından engelli personel alımı için düzenlenen bu sınavlar (ÖMSS-EKPSS) son derece işlevsel olmuştur (ASPB, 2015:74). Bu çalışmada da söz konusu politikanın bir yansıması olarak özelde istihdam edilme olanakları daha düşük olan görme engelli bireyler için ÖMSS-EKPSS sınavının ön planda olduğu tespit edilmiştir.

olumlu ilişki de katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Çalışmak, Yeoman (2014)'ın da belirttiği üzere “dünyada var olmanın temel bir tarzı”dır ve ekonomik üretkenliğin ötesinde değerler ve anlamlar yaratma ve sürdürme işlevi görmektedir. İnsanların ilişkileri ve yaşam hedeflerini etkileyen ve kronik bir durum olan görme engelliliği, kişilerin yaşam kalitesi ve psikolojileri üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır. Çalışmanın görme engelli olmanın yol açtığı olumsuz düşünceleri azalttığı da katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bu durum, Blustein (2008) ve O’Sullivan vd., (2012)’nin çalışmanın *psikolojik sağlık için gerekli bileşenleri sağladığı* tespitleri ile de uyumludur.

Çalışma sonucunda kendini mutlu hissetme, yaşama daha sıkı bağlanma, yaşamın daha anlamlı olması, yaşamın düzene girmesi ve kimlik duygusu verme arasındaki ilişki de katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Katılımcılar, çalışmaya, işe karşı bireysel bağlılık duyduklarını, üzerine düşeni yapma/sorumluluk hissi, bir amaca sahip olma ve ayrıcalıklı hissetme gibi anlamlar da yüklemektedir.

“Çalışmaktan çok mutluyum. Çalışmaya başlayınca kendime olan saygım arttı. Bu benim için çok değerli. İş bana bir kimlik duygusu verdi. Öğretmenlik yapmaktan çok memnunum, işime karşı duygusal bir bağlılık hissediyorum, sevdiğim işi yapıyorum ancak görme bozukluğum nedeniyle zor olan ve değiştirmeye gücüm olmayan şeyler var. İşler gören insanlar tarafından yönetiliyor.”¹¹

“Çalışmak bana özgüven veriyor. Kendime olan saygım arttı. Çalıştığım için kendimi iyi hissediyorum. Çalıştığım için kendimi ayrıcalıklı hissediyorum. Çalışırken üzerime düşeni yaptığımı hissediyorum. Bu da beni mutlu ediyor.”¹²

“Engelli olmama rağmen çalışmayı başardığım için mutluyum. Çalışmayı seviyorum, çalışırken kendimi iyi hissediyorum. Daha planlı yaşıyorum. Hiçbir şey yapmadan oturmak bana göre değil.”¹³

“Hep çalışmak istedim, bağımsız olmayı, kendi paramı kazanmayı ve kendi masraflarımı ödemeyi istedim. İşim yokken kendime güvenim yoktu, işsiz olmaktan utanıyordum. Şimdi kendime güveniyorum. Kendimle gurur duyuyorum çünkü kimseden yardım almıyorum. Dünyaya dahil olduğumu düşünüyorum.”¹⁴

“(Çalışmaktan) Beklentim büyük değildi ama yaşama bağlandım. Çalışmak, işe gitmek için hazırlanmak, ev dışında bir şeyler yapıyor olmak farklı hissettiriyor. Kendimi daha mutlu hissediyorum Kendime güvenmeye başladım. Para kazanmak evin dışına çıkmamı sağladı. Dışarı çıkmak ve bir amaca sahip olmak sizi tam bir insan yapar diye düşünüyorum.”¹⁵

İstihdamın görme engelli bireylerin hayatındaki önemi, paradan daha fazlasını oluşturmaktadır. Çalışmak, bireyin yaşamında istikrarın ekonomik ve sosyal temeli olarak hizmet eder; bireysel bağımsızlık için esastır ve insanların kendilerini nasıl

¹¹ Kadın, 33 yaşında, bekar, lisans mezunu, kamu çalışanı, sınıf öğretmeni, 7 yıldır çalışmakta

¹² Erkek, 29 yaşında, bekar, ön lisans mezunu, kamu çalışanı, bilgisayar teknikeri, 5 yıldır çalışmakta

¹³ Kadın, 27 yaşında, bekar, lisans mezunu, kamu çalışanı, memur, 4 yıldır çalışmakta

¹⁴ Erkek, 27 yaşında, bekar, lise mezunu, kamu çalışanı, işçi (hizmetli), 7 yıldır çalışmakta

¹⁵ Erkek, 42 yaşında, evli, lisans mezunu, kamu çalışanı, bağlama öğretmeni, 16 yıldır çalışmakta

tanımladıklarının önemli bir bileşenidir. Chan ve arkadaşlarının (2005) çalışmanın engelli ve engelsiz yetişkin kişilerin fiziksel ve duygusal esenliği için esas olduğu tespiti ile Butterworth vd., (2011)'nin çalışmanın benlik saygısına, değerine ve fiziksel sağlıkta iyileşmeye neden olduğu yönündeki tespitleri araştırmamızın sonuçları ile örtüşmektedir. Katılımcıların ifadelerinden oluşturulan *daha iyi hissetme, özgüven sahibi olma/özgüvenin artması, daha mutlu hissetme, yaşama daha sıkı bağlanma, kendisine olan saygısının artması, yaşamı daha anlamlı bulma, kendisi ile gurur duyma, bir amaca sahip olma, kimlik duygusu verme, engelli olmanın yol açtığı olumsuz düşüncelerde azalma* gibi kodlamalar bu bağlamda düşünülmektedir. McDonnal ve Crudden (2009) araştırmalarında, çalışmanın katılımcıların benlik saygısını artırdığına ve bunun da diğer insanlarla ilişki kurmalarına yardımcı olmak suretiyle kendi kaderini tayin etme yeterliliklerini geliştirdiğine vurgu yapmışlardır. Olumlu bir benlik imajına sahip olmak, görme engelliler de dahil olmak üzere mesleki performans, baskı altında dayanıklılık, mutluluk ve genel yaşam memnuniyeti gibi birçok yönden fayda sağlamaktadır (Judge ve Hurst, 2008). Yüksek benlik saygısı, mutluluk, yaşam doyumu ve yaşam kalitesi ile olumlu ilişkilere sahiptir (Baumeister, Campbell, Krueger ve Vohs, 2003).

Katılımcıların çalışırken kendilerini “*herkes gibi (normal) olarak*” görmeleri, Nagle vd. (2002)'nin çalışmaya “*normalleştirici bir işlev*” atfederek “*engelliliğin ötesine odaklanma*”nın yolu olduğu tespitiyle de uyumludur. Katılımcıların ifadelerinden ortaya çıkan “*(görme) engelli olmanın yol açtığı olumsuz düşüncelerin azalması*” kodlaması bu bağlamda da önemlidir. Çalışmanın (görme) engelli bireyler için “*normal yaşama*” ulaşmalarındaki önemi Sugino (1997)'nin çalışmasında da vurgulanmaktadır. Görme engelli birey için çalışmak, görememenin kendisinde yol açtığı olumsuz psikolojik, sosyal, duysal etkileri bertaraf etmesinde; yaşadığı topluma dâhil olmasında, katılma duygusunu pekiştirmesinde önemli ve değerli bir araç olarak tedavi edici bir işlev görmektedir.

3.2.2. Çalışmanın Ekonomik Faydalarına/İşlevlerine Yönelik Bulgular

Alan yazınında temel bir “*hak*” olarak ele alınan çalışmanın en önemli tanımlayıcı özelliği, ekonomik boyutuyla kişinin karşılığında “*ücret*” aldığı, gelir elde ettiği ve insani gereksinimlerini karşıladığı, hayatta kalmalarını sağlayan önemli bir araçtır (Zhou vd., 2013). İnsana yakışır ve güvenceli bir istihdam, yoksulluktan çıkış için önemli bir araçtır (Filmer, 2008) aynı zamanda ekonomik kendine yeterlilik için bir fırsat sağladığı için iyi bir yaşam standardına ulaşmada temel bir unsurdur (La Grow ve Daye, 2005; Baker vd., 2003, s. 58; Berg, 2008).

Katılımcıların ücretli bir işte çalışmanın ekonomik getirilerine yönelik ifadeleri, *para kazanma, gelecek güvencesi, geçim sağlama, kimseye muhtaç ve/veya bağımlı olmama, ekonomik özgürlük, düzenli gelir, kendi masraflarını karşılama* şeklinde alt temalara ayrılmıştır. Ayrıca *aileye ekonomik destek sağlama, ev ve araba gibi*

ekonomik değeri olan mülk alabilme gibi “ekonomik refah artışı” çalışmanın ekonomik faydaları arasında değerlendirilmiştir.

Günümüzde insanlar doğal, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamak için gelir elde etmek zorundadır. Bir işe sahip olmak, istihdama katılmak bunu sağlamanın en önemli yoludur. Bu zorunluluk engelli bireyler için de geçerlidir. Engelli bireylerin para kazanabildikleri bir işte çalışmaları gerek bağımsız bir birey olmaları gerekse de daha sağlıklı ve kaliteli yaşam olanaklarına erişebilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmamızın bu bulguları, Blustein (2008) ve Bond ve arkadaşlarının (2001) “çalışmanın” sağladığı düzenli gelirin daha iyi barınma, beslenme ve sağlık hizmetlerini beraberinde getirdiği tespitleri ile de uyumludur. Refah artışı ve ekonomik özgürlüğün *yaşam kalitesini iyileştirmeye hizmet etmek* gibi olumlu sonuçları bulunmaktadır (Garcia-Villamisar ve Hughes, 2007; Jahoda vd., 2008; Koberand ve Eggleton, 2005; Leufstadius vd., 2009) Çalışan engellilerin aile bireyleri de elde edilen gelirden ve sosyal güvence olanaklarından yararlanabilmektedir. Konuya yönelik görüşülen engelli bireylerin bazılarının ifadeleri aşağıda verilmiştir.

*"Benim için çalışmanın en önemli faydası geçimimi sağlıyorum, para kazanıyorum. Eşim sağken eşimden hiç para istemedim. Eşim sağken evimizi alabildik. Eşim öldükten sonra kimseye muhtaç olmadan çocuklarıma bakabildim. Çocuklarıma bir kadın olarak tek başına okutabiliyorum."*¹⁶

*"Çalışmak benim için çok önemliydi. O kadar okuduktan sonra işe giremeseydim, sanırım çıldırırdım. Can sıkıntısından patlardım. Engellilerin yardıma muhtaç olması beni rahatsız ediyor ve ben bu şekilde etiketlenmek istemedim. Kendi parayı kazanmak güzel bir duygu. Ev ocak kurmak..."*¹⁷

*"Para kazanmak, kendi parana sahip olmak güzel bir duygu... Çalışmadan önce de mutluydum ama şimdi çok daha mutluyum. Bir de gurur meselesi var. Görme engelli bir kadın olarak 19 yıldır çalışıyor olmak bana gurur veriyor. Kendi paramı kazanıyorum. İstedğim yere gidecek gücüm var. Oğlumu alıp tatile gidiyorum."*¹⁸

Yukarıda aktarılan ifadelerden de anlaşılacağı üzere engelliler açısından bir iş sahibi olmak, kendi yaşamlarını idame ettirecek geliri elde ederek başkalarına ekonomik bakımdan bağımlı olmaktan kurtulma olanağını sunmakta ve ekonomik olarak birilerine bağımlı, muhtaç olmaya yönelik durumun yol açtığı olumsuz duygulardan kurtulmalarını sağlamaktadır.

Çalışmanın bireysel işlevleri arasında yer alan *geleceğin güvence altına alındığı düşüncesi* önemlidir. İnsanların geleceklerinin güvence altında olduğunu hissetmeleri, geleceklerine yönelik endişe, korku, kaygı gibi olumsuz duygulardan uzaklaşarak yaşamları, gelecekleri ile ilgili farklı kararlar alabilmelerine olanak

¹⁶ Kadın, 44 yaşında, dul, lise mezunu, kamu çalışanı, santral memuru, 17 yıldır çalışmakta

¹⁷ Erkek, 36 yaşında, evli, lisans mezunu, kamu çalışanı, kütüphanede görevli, 11 yıldır çalışmakta

¹⁸ Kadın, 49 yaşında, evli, önlisans mezunu, kamu çalışanı, santral memuru, 19 yıldır çalışmakta

tanımaktadır. Katılımcıların anlatımlarından yukarıda yapılan alıntılar, French (2017)'in çalışmanın *güvenli ve tatmin edici bir gelecek ve emeklilik için araçlar sağladığı* tespiti ile uyumludur. Ayrıca katılımcıların “kendi masraflarını ödeme”, “ekonomik özgürlük” ve “kimseye muhtaç, bağımlı olmama” gibi maddi bağımsızlığa vurgu yapan ifadeleri, Galer (2012)'in maddi bağımsızlık yoluyla özerklik elde etme ve kişisel kimlik oluşumu arasındaki ilişkiyi de hatırlatmaktadır. Görme engelli bireyler açısından bu çalışma, Sherrod, vd. (2014), Harrabi vd., (2014) ve La Grow ve Daye (2005)'in araştırmalarındaki gelir elde ederek bağımlılığı azaltma ve özgüven kazandırma bulgularıyla örtüşmektedir. Çalışmanın “ekonomik yeterlilik için fırsat sağlama” bulgusu, araştırmamızın sonucunda ortaya çıkan ve çalışmanın bireysel faydaları/işlevleri arasında yer alan “kimlik duygusu verme” ve “bağımsız olma, bireysel özgürlük” kodlamalarıyla da uyumludur.

3.2.3. Çalışmanın Psiko-Sosyal Faydalarına/İşlevlerine Yönelik Bulgular

Katılımcıların çalışmanın psiko-sosyal işlevlerine yönelik ifadeleri, *topluma yararlı bir birey olma, bir işe yaradığını düşünme, başta iş arkadaşlıkları olmak üzere yeni arkadaşlıklar kurma, sosyalleşme, diğer insanlarla birlikte çalışma, çevresi tarafından takdir edilme, ev dışına çıkabilme, evlilik/aile kurma, toplumla bütünleşme/kaynaşma*, şeklinde alt temalara ayrılmıştır.

Elde edilen gelir, ev dışında bir yaşamı olanaklı kılmaktadır; arkadaş toplantıları gibi etkinliklere katılma, çalışmanın ekonomik ve psiko-sosyal işlevlerinin birlikte görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, çalışarak gelir elde eden ve geleceğini güvende hisseden tüm bireyler gibi (görme) engelli bireyler de daha kolay evlilik kararı alabilmektedir. Katılımcıların 7'si evlidir ve 1'nin (dul; eşi vefat etmiş) evlilik deneyimi olmuştur. Evli katılımcılar, gelir elde ettikleri için çalışmanın sağladığı faydalar arasında “*aile kurma*”yı, “*evli olma*”yı belirtmişlerdir.

Aile, evlilik bireyin sevgi ve saygı gibi psikolojik gereksinimlerini karşılamakta; toplumun en küçük ve temel toplumsal kurumudur. Aile sahibi olmak, bireyleri bir sosyal gruba katarak sosyalleşmesini ve daha geniş bir toplumun parçası olmasını sağlamaktadır (Kır, 2011). Evlilikte eşler, “destek, korunma ve yaşam gereksinimlerini doyurma” olanağı bulurlar (Özgüven, 2000, s. 20'den aktaran Kır, 2011, s. 388). Toplumsal ve sosyal normlar tarafından yürütülen evlilik yolu ile toplumda farklı ilişki ağları geliştirmektedir. Çalışmak, özellikle engelli erkeklerin evlilik kurumunu kurmasını kolaylaştırmaktadır. Görüşülenlerin evlilik ve aile kurmaya yönelik ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

“Çalıştığım, para kazanabildiğim için geçimimi sağlıyorum. Aile kurdum, çocuk sahibi oldum. Ailemi geçindiriyorum. Çalışarak, topluma öğretmen olarak yararlı oluyorum. Toplumla kaynaşabildim. Çalışmasaydım sahip olduğum birçok şeye sahip olamazdım

herhalde... Çok kötü olurdu diye düşünüyorum. Görememenin verdiği acıyı, üzüntüyü unutturuyor bana"¹⁹

"Çalışmak, para kazanmak demek. Çalıştığım için düzenli maaşım var, ailemin yardımıyla kendi evimi de satın aldım. Güzel bir evim var ve hiçbir endişe duymadan bağımsız olarak yaşayabilirim. Kredi borcum bitince evlenmeyi düşünüyorum."²⁰

Görme engelli bireylerin çalışma yaşamına aktif olarak katılımları, onların toplumdaki soyutlanmalarının önünü keserek, bu bireyler üzerinde sosyal ve psikolojik açıdan tedavi edici etki yaratmaktadır (Bilgin, 2000, s. 2). Çalışmak, engelliler açısından sosyal ve psikolojik iyilik hali sağlamaktadır. Sosyal ve psikolojik iyilik hali ise bireyin kendine güvenini ve saygısını geliştirmektedir. Çalışan bir birey olarak görme engelliler üretmek bir değer yaratmanın mutluluğunu hissederken aynı zamanda yaşadığı toplumla olan bağı güçlenmektedir. Katılımcılar çalışmaya başladıktan sonra özgüvenlerinin arttığını; kendilerini topluma yararlı ve katkı sunan bireyler olarak görmeye başladıklarını; toplum nezdinde saygınlık kazandıklarını ve takdir edildiklerini belirtmişlerdir. Araştırmamızın bulguları Lehman vd. (2002) ve Woodside vd. (2006)'nin araştırmalarında ortaya koydukları "çalışma"nın benlik saygısı ve kendini gerçekleştirme gereksinimlerini karşılama bulgular ile uyumludur. Katılımcıların çalışmanın psiko-sosyal işlevlerine yönelik bazı ifadeleri aşağıdadır:

"İnsanlara ekonomik anlamda bağlı olmaktan, muhtaç olmaktan kurtardı beni çalışmak. Özgüven kazandırdı bana çalışmak. 'İşim var, ben çalışıyorum' diyorum. Mutluluk veriyor bana. Çalışmaya başlamadan önce ben neden böyleyim diye düşünüyordum. Görememenin zorluklarına katlanma gücü veriyor bana çalışmak."²¹

"Bir arkadaşımın babasının 'Kızlar çalışmak zorunda değilsiniz' dediğini hatırlıyorum. Para kazanmak ve herkes gibi olmak istiyordum. Sosyal yaşama çıktım çalışmaya başladıktan sonra, ekonomik özgürlük kazandım. Çalışmadığım dönemde abime, babama muhtaçtım. Çalışmaya başladıktan sonra abim ev alırken yardım bile ettim. Çalışmaya başladıktan sonra evlendim. Kocamın eline bakmıyorum. Kazandığım para ile ben de evi geçindiriyorum, oğlumun ihtiyaçlarını ben de karşılıyorum"²²

"Çalışma hayatımdan memnunum. Bir sürü iş başardım. Bazı zor insanlar olmasına rağmen, iş arkadaşlarım ve yöneticilerin arasında iyi insanlar da var, çok yardımsever ve destekleyici olanlar da var ve bazı iyi arkadaşlar edindim."²³

"Çalışmak benim için adeta bir yolculuk oldu. Çalışmaya başlamak bir meydan okumaydı benim için. Kendimi kanıtladım. Çalışmaya başlayınca evin dışına çıktım, işe yaradığımı gördüm. Yeni arkadaşlar edindim."²⁴

¹⁹ Erkek, 41 yaşında, evli, lisans mezunu, kamu çalışanı, sosyal bilgiler öğretmeni, 18 yıldır çalışmakta

²⁰ Erkek, 32 yaşında, bekar, lisans mezunu, kamu çalışanı, idari personel, 6 yıldır çalışmakta

²¹ Kadın, 47 yaşında, bekâr, lisans mezunu, kamu çalışanı, santral memuru, 15 yıldır çalışmakta

²² Kadın, 35 yaşında, evli, ortaokul mezunu, kamu çalışanı, hizmetli, 8 yıldır çalışmakta

²³ Kadın, 47 yaşında, evli, lise mezunu, kamu çalışanı, santral memuru, 9 yıldır çalışmakta

²⁴ Erkek, 45 yaşında, evli, lisans mezunu, kamu çalışanı, santral memuru, 17 yıldır çalışmakta

Katılımcılar, evlilik-aile kurma dışında, “yeni arkadaşlar edinme”, “ev dışına çıkabilme”, “sosyalleşme, sosyal yaşama çıkma”, “toplumla bütünleşme/kaynaşma” ve “diğer insanlarla birlikte çalışma” şeklinde kodlanan ifadelerde bulunmaktadır. Bu ifadeler, görme engellilerin “çalışma”yı “dünyada var olmanın temel bir tarzı” (Yeoman, 2014) olarak Baldry (2013, s. 576)’ın da belirttiği gibi “(görme engelli) insanların fiziksel ve sosyal çevrelerini inşa etme, sürdürme ve dönüştürme faaliyeti” olarak değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır.

3.2.4. Ekonomik Gerekçe Olmasa Çalışma İsteğine Yönelik Bulgular

Katılımcılara, çalışmanın ekonomik işlevi dışındaki diğer işlevlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için “paraya gereksininiz olmasa yine çalışmak ister misiniz?” sorusu yöneltildi. Bu soruya 8 katılımcı “hayır, çalışmak istemiyorum”, 6 katılımcı ise “evet, çalışmak isterim” yanıtını vermiştir.

Ekonomik gerekçesi olmasa çalışmak istemediğini belirten katılımcılar, işyerinin engeline uygun olmaması ve işe geliş gidişte yaşadığı ulaşım sorunu gibi çevresel koşulları; iş arkadaşlarının ve yöneticilerinin engellilerle ilgili önyargılarından kaynaklanan kötü davranışlarını ve işyerindeki iletişim eksikliğini çalışmak istememe nedeni olarak belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra yaptığı iş(ler)in eğitimine, niteliğine uygun olmaması (bir diğer ifade ile *eksik istihdamda olma* durumu), işin sıkıcı olması ve işyerinde yükselme olanağının olmaması da diğer nedenler olarak ifade edilmiştir.

Süre gelen sağlık sorunlarının yol açtığı sorunlar nedeniyle hem çalışma yaşamına hem de toplumsal yaşama katılım konularında sürekli bir savaşım içerisinde olan görme engelli bireyler, toplumun ötekileştirici tutumlarından ve önyargılarından kaynaklanan soyut ve toplum tarafından sonradan oluş(turul)an engeller nedeniyle kendilerini toplumdan geri çekmeyi düşünebilmektedir. Bu durumun işgücü piyasasına yansımaları istihdama ve işgücü piyasasına katılımdan vazgeçme şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik gerekçesi olmasa çalışmak istemeyen katılımcıların çalışmak istememe nedenlerine yönelik bazılarının ifadeleri aşağıda aktarılmıştır.

*"Param olsa, ihtiyacım olmasa çalışmazdım. İşyerim uygun değil bir kere. Tuvalet, kapı girişi, yemekhane benim için yıllardır hep sorun. İş arkadaşım çok yok. Çok konuşmuyorlar benimle; engelliyim diye herhalde. Yemekhaneye yıllardır gidemiyorum. Kimse gel birlikte gidelim demedi yıllardır. Gitmesi, gelmesi de benim için sorun, çok uzak. Santralde çalışıyorum, telefon bağlıyorum. Ufacık bir hatamda, 'beceremiyorsan git evinde otur' diye uyarılıyorum yıllardır. Böyle olumsuzluklara katlanıyorum. Çocuklarımın okulu bitirmesini bekliyorum. Emekli maaşım olacak, emekli ikramiyemi alacağım."*²⁵

"İş yerinde (gören) iş arkadaşlarımdan bana 'Bay Görmez' demesinden nefret ediyorum. Kendimi bir yabancı gibi hissediyorum. Onlardan bana sadece adımla hitap etmelerini"

²⁵ Kadın, 44 yaşında, dul, lise mezunu, kamu çalışanı, santral memuru, 17 yıldır çalışmakta

istedim. Ama yine de bana kötü davranıyorlar. Biraz daha saygılı, biraz daha düşünceli ve biraz daha insancıl olmalarını istiyorum. Engelli olduğunuzda size farklı davranıyorlar.”²⁶

“İşyerinde ortopedik engelli çalışma arkadaşım dışında konuştuğum hiç kimse yok. Tek başına bir odadayım. Santralde çalışmak diğerlerinden uzak durmak isteyenler için uygun bir iş. Ben sosyal bir insan olduğumu düşünüyorum. İnsanlarla arkadaş olmak, konuşmak istiyorum. Ama bu işyerinde iletişim sıfır. Kimsenin konuştuğu yok benimle. Görme engelli olduğum için bana verilen tek iş de bu. Santral işi. Sadece bu işi yapabileceğimize inanılıyor. Aldığım eğitimin, becerimin bir önemi yok. Görme engellinin tek yeri santral diye düşünüyorlar.”²⁷

“Çalışırken bütün gün oturmak ve her zaman aynı monoton işleri yapmak her geçen gün daha da zor gelmeye başladı benim için. Motive olamıyorum. Üniversite mezunu olmama rağmen yıllardır aynı işi yapıyorum. Sadece telefon bağlamak; bu çok sıkıcı.”²⁸

Araştırmamızda ekonomik gereçesi olmasa çalışmak istemeyenlerin ifadelerinde ortaya çıkan “işyerinde iletişim eksikliği”ne, “iş arkadaşlarının kötü davranması”, “iş arkadaşlarını ve yöneticilerinin inanç ve önyargıları”na, “iş arkadaşları ve yöneticilerin (görme) engelli bir birey olarak neden çalıştı(rıldı)klarına yönelik sorgulamaları”na yönelik kodlamalar ortaya çıkmıştır. Bu kodlamalar, yapılan araştırmalarda (engelli) bireylerin “kötü çalışma koşulları ve işverenleri/yöneticileri ile sağlıklı iletişim kurmaları” nedeniyle çalışmayı anlamlılıktan yoksun bulması” (Gallup, 2017; Shuck, 2011; Steger vd., 2011; Shuck ve Rose, 2013) ile uyumludur. İlgili kodlamalar, Kahn (1990)’ın çalışmanın anlamlı olması için işveren ve iş arkadaşları ile kaliteli sosyo-duygusal bağ kurması gerekliliğine yaptığı vurgunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Çalıştığı ortamda duygusal kopukluk yaşayanlar, kötü koşullarda çalışanlar çalışmayı anlamsız (Shuck, 2011; Steger vd., 2011; Shuck ve Rose, 2013) ve/veya daha az anlamlı (Uppal, 2005; MacGregor, 2012; Schur vd., 2009; Jones, 2016) bulmaktadır. Aynı zamanda çalışmanın (görme) engelliler için anlamlı olması işyeri ve iş arkadaşları tarafından değer görmelerine de bağlıdır (Cameron, 2014, s. 29). Araştırmamızın bulguları da tüm bu verilerle örtüşmektedir.

Katılımcılar, işyerinde merdivenlerin görme engelliler için yüksekliğini, asansör olmamasını, tuvalet kullanımında yaşadıkları sorunları, yemekhaneye ulaşım ve kullanımda yaşadıkları çevresel koşulları çalışmak istememe nedeni olarak ortaya koymuşlardır. İşyerinde karşılaşılan engeller ve olumsuzluklar katılımcıların çalışma istek ve arzularını köreltmekte ve katılımcıları çalışma yaşamı dışına itmektedir. Katılımcıların vurguladıkları bu hususlar sorunun kaynağının görme engelinden daha çok toplumsal engellenmişlik durumu olduğunu göstermektedir (Ünal ve Yıldız, 2017, s. 344). Bu bağlamda işyerlerinin fiziki koşulları ile birlikte psikolojik ortamı engelliler açısından sorun yaratmaktadır (Aytaç ve Çetin-Aydın, 2019, s. 84). Çalışma ortamında olumsuz işveren ve çalışan tutumlarına ve

²⁶ Erkek, 36 yaşında, evli, lisans mezunu, kamu çalışanı, kütüphanede görevli, 11 yıldır çalışmakta

²⁷ Kadın, 47 yaşında, bekâr, lisans mezunu, kamu çalışanı, santral memuru, 15 yıldır çalışmakta

²⁸ Erkek, 45 yaşında, evli, lisans mezunu, kamu çalışanı, santral memuru, 17 yıldır çalışmakta

ayrımcılığına maruz kalan engelliler yeteneklerine, eğitimlerine uygun olmayan düşük statülü işlerde çalıştırılmaktadır (Yılmaz, 2004). Bu koşullar ise engellilerin çalışma isteğini azaltmaktadır. Araştırmamızın bulguları da bu yöndedir.

Katılımcılar, ekonomik gerekçesi olmasa çalışmayı bırakma isteğinin diğer nedenleri olarak “*yaptığı işin eğitimine, niteliğine uygun olmaması*” ve “*yaptığı işin sıkıcı olması*” olarak ifade etmişlerdir. Garcia vd. (2016)'nin de belirttiği gibi görme engelliler yaptıkları iş(ler)in, ilgi alanları ve yetkinlikleri ile ilgili, potansiyellerini fark etmelerini sağlayacak, bir değere sahip olmasını ve takdir edildikleri hissini verebilecek nitelikte olmasını önemli görmektedir. Bunun aksine, karar verme özgürlüğü ve yeni beceriler geliştirmek için daha az fırsat sunan işlerde çalışmak, görme engelli çalışanlar için çalışmayı bırakma düşüncesine neden olmaktadır (Mojon-Azzi vd., 2010). Araştırmamızın bulguları da Garcia ve arkadaşlarının (2016) ve Mojon-Azzi ve arkadaşlarının (2010) tespitleri ile örtüşmektedir.

İşyerlerindeki fiziki yapıdan ve insan(lar)dan kaynaklanan olumsuzluklar görme engelli çalışanları çalışma yaşamından soğutmaktadır. Olumsuzluklara rağmen gelir elde ettikleri bir işte çalışmalarının görme engelli bireyler üzerindeki olumlu etkisi, ekonomik bağımsızlıklarını sağlamaya katkısı, yeni bir sosyal çevreye girmiş olmaları sosyal dışlanma riski yüksek olan engellileri hayata bağlayan önemli bir unsurdur. Ekonomik zorunlulukları bulunmasa da çalışma isteğinde olanlar, çalışmanın bireysel ve psiko-sosyal işvelerine vurgu yapmaktadır. Topluma yararlı olma, başkalarına bağımlı ve/veya muhtaç olmama, özgüven kazanma, yaşama (daha) aktif katılım, ev dışında (belirli ölçülerde de olsa) sosyalleşme ekonomik bir zorunluluk olmasa bile çalışmayı sürdürme düşüncesinde öne çıkmaktadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz toplumlarında istihdama katılmak, iş sahibi olmak toplumsal üyeliğin dolayısıyla topluma katılımın temel bir yoludur. Çalışmak (ücretli istihdam), topluma katılımda engel teşkil eden yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi sorunları aşmada kilit önemdedir. Çalışmak bireylerin kendileri, aileleri için gelire, sosyal güvenceye, sağlığa, refaha ulaşması olanağı vermektedir. Bireyler çalışma ile yaşadığı topluma etkin bir vatandaş olarak katılımın temel bir aracına kavuşmakta, kamu tarafından sunulan refah hizmetlerine erişimde hak ve sorumluluklar ile donatılmış olarak toplumsal yaşamda bir sosyal üyelik konumuna sahip olmaktadır. Böylece yaşadığı toplumun etkin bir üyesi olarak (ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan) toplumsal yaşama katılmaktadır. Aynı zamanda çalışma bireyin yaşamını anlamlı ve değerli kılan bir etkinliktir. Birey çalışma ile kendini geliştirme, farklı toplumsal ve çevresel ağlara katılma, sosyal etkileşimde bulunma gibi çok önemli insani ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Birey için sağladığı tüm bu gibi bireysel, ekonomik, psiko-sosyal işlevleri sayesinde çalışma önemli bir gelir kaynağı olmasının yanı sıra bireyin toplumsal katılımı, yaşadığı toplumla bütünleşmesinin temel bir bileşeni durumundadır.

Engelli olmayanlara göre daha fazla sosyal yalıtılmışlık, damgalanma yaşayan ve topluma katılımında dezavantajları olan engelli bireyler için çalışmak özellikle daha faydalıdır. Bu çalışmanın bulguları da görme engelliler özelinde “çalışma”nın anlamını, işlevlerini bizzat onların deneyimlerinden yola çıkarak ortaya koymaktadır. Araştırma bulgularına bakıldığında görme engelliler için çalışmanın çok değerli işlevleri yerine getirdiği görülmektedir. Çalışmak, görme engelli bireyler için kendini daha iyi/mutlu hissetme, yaşama daha sıkı bağlanma, özgüven sahibi olma, düzenli bir yaşama kavuşma, kimlik duygusu kazanma, bir amaca sahip olma gibi ekonomik üretkenliğin ötesinde değerler ve anlamlar yaratma işlevi görmektedir. Bu bulgular çalışmanın görme engelliler için fiziksel ve psikolojik sağlıklarını iyileştirici faydalarına da işaret etmektedir. (Görme) engelli birey için çalışmak, görememenin kendisinde yol açtığı olumsuz psikolojik, sosyal, duyuşsal etkileri bertaraf etmesinde; yaşadığı topluma dâhil olmasında, katılma duygusunu pekiştirmesinde önemli ve değerli bir araç olarak tedavi edici bir işlev görmektedir. Bunun anlamı ise görme engelliler için çalışmanın basitçe para kazanmalarını sağlamaktan öte fiziksel, sosyal, psikolojik esenlikleri için esas teşkil ettiğidir. Katılımcılar açısından bir iş sahibi olmak, kendi yaşamlarını idame ettirecek geliri elde ederek kendilerini, ailelerini başkalarına ekonomik bakımdan bağımlı olmaktan kurtulma olanağını sunmaktadır. Çalışmak, engelli bireyler açısından maddi bağımsızlık yoluyla özerklik elde etmeleri, özgüven kazanmaları, yaşamları ve gelecekleri üzerinde söz haklarının olmasını sağlamaktadır. Çalışan görme engelli bireyler evlilik, aile kurma, arkadaş edinme, sosyal yaşama katılma, bir işe yaradığını hissetme, çevresi tarafından takdir görme gibi çalışmanın psiko-sosyal getirilerinden de faydalanmaktadır. Çalışmanın bu getirileri görme engelliler açısından sosyal ve psikolojik iyilik hali sağlamakta; toplum içinde benlik saygısı, değerli bir kimlik ve aidiyet duygusunu arttırmaya katkı yapmaktadır. Buna karşın işin bireyin eğitime, kendini geliştirmesine uygun olmaması; işyerinde ihtiyaçlarına uygun düzenlemelerin yapılmaması; kendilerine yönelik olumsuz işveren ve iş arkadaşı tutumları gibi çalışma ortamı koşulları görme engelliler için çalışmanın anlamını sadece ekonomik gerekçelerle para kazanma işlevine indirgemektedir. İşyerlerindeki tutumsal ve fiziki koşulların olumsuzluğu, görme engelliler açısından, çalışmanın benlik saygısı, fiziksel-psikolojik esenlik durumu, sosyal etkileşim, sosyal statü, topluma katkı ve topluma katılım sağlama gibi işlev ve anlamlarını sınırlandırmaktadır.

Araştırmanın bulguları “çalışma”nın görme engelli kişilerin sağlıklarını, yaşam kalitelerini ve refahları üzerinde olumlu etkileri olduğunu, topluma katılımlarını ve bağımsızlıklarını sağladığını, engelliliklerinin yol açtığı fiziksel, psikolojik ve sosyal olumsuzlukları azaltma gibi çok önemli işlevleri yerine getirdiğini (bizzat onların kendi deneyimlerinden-ifadelerinden) ortaya koymaktadır. Görme engellilerin ücret karşılığı bir işte çalışmalarının teşvik edilmesi ve desteklenmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm engelli bireylerde olduğu gibi görme engelliler için de istihdama katılmak özellikle önemlidir. Nitekim engelli olmak genellikle sosyal olarak yaşadığı toplumdan bir tecrit edilmişlik, dışlanmışlık

durumunu ifade etmektedir. Çalışmak, istihdama katılmak ise hem bu dışlanmışlığı ortadan kaldırmak hem de yoksulluğu azaltmak için önemli fırsatlar sunan bir araç olmaktadır. Bu bağlamda, araştırmanın sonuçları ve ortaya koyduğu bulgular önemlidir. Çünkü çalışma çağındaki çalışabilir görme engelliler için çalışmak önemli ve anlamlı olup, çalışmak istemektedirler. Ancak işyerlerinde kendilerine karşı var olan önyargılı tutum ve davranışlar; (görme) engelliler için gerekli uygun işyeri düzenlemelerinin ihmal edilmesi ve genellikle eğitimlerinden/becerilerinden bağımsız olarak niteliksiz iş fırsatlarının sunulması, (görme) engelli bireylerin çalışmanın ilgili literatürde vurgulanan anlam ve işlevlerine erişebilmelerine engel olmakta ve olmaya da devam etmektedir. Bu nedenle, başta görme engelli bireyler olmak üzere tüm engel gruplarındaki engelli bireyler işgücü piyasasında ve istihdamda yer al(a)madıkları için hem ekonomik yaşamdan hem de sosyal hayattan dışlanmaktadır. Engellilerin istihdama dâhil edilmesi politikalarında, görme engelli bireylerin istihdamının sayısal olarak artırılması kadar, işyerlerinin engelleyici fiziki ve tutumsal ortamlarının düzeltilmesine yönelik kalıcı çözümler üretmek de gözden kaçırılmaması gereken politika öncelikleri arasındadır.

Kaynakça

- Abberley, P. (2002). Work, disability, disabled people and European social theory. C. Barnes, M. Oliver, L. Barton (Eds.). *Disability Studies Today* içinde (120–138) USA: Malden, MA, Polity Press,
- Arastaman, G., Fidan-Öztürk İ. ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenilirlik: Kuramsal bir inceleme. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 15 (1), 37-75
- Argentzell, E., Håkansson, C. ve Eklund, M. (2012). Experience of meaning in everyday occupations among unemployed people with severe mental illness. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 19(1), 49–58.
- ASPB (2015). *Kamuda engelli istihdamının analizi*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- Aytaç, S. ve Çetin-Aydın, G. (2019). Engelli bireylerin gözünden çalışma hayatı, sorunlar ve beklentileri üzerine bir uygulama örneği. Ö. Yaşar, N. Önsal, D. B. Sarıipek (Eds), *Engellilerin istihdamı ve sosyal koruma* içinde (71-86) Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi
- Baker N. A., Jacobs, K. ve Tickle-Degnen, L. (2003). A methodology for developing evidence about meaning in occupation: Exploring the meaning of working. *OTJR Occup Particip Health*, 23(2), PP. 57–66
- Baldry, C. (2013). Meaning of work. V. Smith (Ed.) *Sociology of work: An encyclopedia* içinde (576-77) California: SAGE,

- Barnham, C. (2015). Quantitative and qualitative research. *International Journal of Market Research*, 57(6), 837-854
- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I. ve Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, 4, 1–44.
- Beck, U. (2001). *The brave new world of work*. USA: Malden, MA, Polity Press
- Berg, S. (2008). *Poverty and education*, The International Academy of Education and the International Institute for Educational Planning (UNESCO), Erişim Tarihi: 02.12.2021.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.464.9607&rep=rep1&type=pdf>
- Bilgin, K. U. (2000). Özürlülerin çalışma hayatındaki sorunları ve çözüm önerileri. *Kamu-İş Hukuk ve İktisat Dergisi*, 5 (4), 1-19.
- Blustein, D. L. (2008). The role of work in psychological health and well-being: a conceptual, historical, and public policy perspective. *American Psychologist*, 63(4), 228–240
- Blustein, D. L., Kenna, A. C., Gill, N. ve DeVoy, J. E. (2008). The psychology of working: A new framework for counseling practice and public policy. *The Career Development Quarterly*, 56, 294–308
- Bond, G. R., Resnick, S. G., Drake, R. E., Xie, H., McHugo, G. J. ve Bebout, R. R. (2001). Does competitive employment improve nonvocational outcomes for people with severe mental illness? *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69(3), 489–501
- Butterworth P., Leach, L. S., Strazdins, L., Olesen, S. C., Rodgers, B. ve Broom, D. H. (2011). The psychosocial quality of work determines whether employment has benefits for mental health: results from a longitudinal national household panel survey. *Occupational and Environmental Medicine*, 68, 806-812.
- Cameron, C. (2014). Developing an affirmative model of disability. J. Swain, S. French, C. Barnes, C. Thomas (Eds) *Disabling Barriers, Enabling Environments* içinde (24–30) London: Sage
- Cimarolli, V. R. ve Wang, S. (2006). Differences in social support among employed and unemployed adults who are visually impaired. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 100 (9), 545-556.

- Chan, F., Leahy, M. J. ve Saunders, J. L. (Eds.). (2005). *Case management for rehabilitation health professionals*. Aspen Professional Services.
- Claes, R. ve Quintanilla, S. A. R. (1993). *Initial career and work meaning in seven european countries*. Cornell University Ithaca, NY, Working Paper #93-11, Erişim Tarihi: 23.12.2021.
https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/77131/Initial_Career_and_Work_MeaningsWP93_11.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Crowther, R., Marshall, M., Bond, G. ve Huxley, P. (2001). Helping people with severe mental illness to obtain work: Systematic review. *British Medical Journal*, 322 (7280), 204-208
- Douglas, G., Pavey, S., Clements, B. ve Corcoran, C. (2009). *Visually impaired people's access to employment: Summary of findings*. Visual Impairment Centre for Teaching and Research, Birmingham: University of Birmingham. Erişim tarihi: 12.12.2021.
<https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/education/victar/network1000-access-to-employment-summary.pdf>
- Durre, I. (2008). Untapped career opportunities for persons with visual impairments. *American Meteorological Society*, 89(7), 987-996.
- Dutton, J. E., Roberts, L. M. ve Bednar, J. (2010). Pathways for positive identity construction at work: four types of positive identity and the building of social resources. *Academy of Management Review*, 35(2), 265-293
- Eklund, M., Hansson, L. ve Ahlqvist, C. (2004). The importance of work as compared to other forms of daily occupations for wellbeing and functioning among persons with long-term mental illness. *Community Mental Health Journal*, 40(5), 465-477
- Fiala, E. (2018). A brave new world of work through the lens of disability. *Societies* 8 (2), 27; doi:10.3390/soc8020027
- Filmer D. (2008). Disability, poverty, and schooling in developing countries: results from 14 household surveys. *World Bank Econ Rev* 22, 141-63
- Freedman, R. ve Fesko, S. L. (1996). The meaning of work in the lives of people with significant disabilities: Consumer and family perspectives *Journal of Rehabilitation*; 62 (3), 49-55

- French, S. (2017). *Visual impairment and work: Experiences of visually impaired*. New York: Routledge
- Galer, D. (2012). Disabled capitalist: Exploring the intersections of disability and identity formation in the world of work. *Disability Studies Quarterly* 32 (3) <https://dsq-sds.org/article/view/3277/3122>
- Gallup, (2017). *State of the Global Workplace*. GALLUP PRESS: New York
- Ganapathy, M. (2016). Qualitative data analysis: Making it easy for nurse researchers. *International Journal of Nursing Education (INT J NURS EDUC)*, 8(2), 106-110.
- Garcia-Villamizar, D., ve Hughes, C. (2007). Supported employment improves cognitive performance in adults with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51(2), 142-150.
- Garcia, V., Prier, S., Faleschini, S. ve Boucher, N. (2016). The meaning and importance attributed to work for visually impaired people of the metropolitan area of Quebec. *J. of Blindness Innovation and Research* 6 (2), Erişim Tarihi: 12.12.2021. <https://nfb.org/images/nfb/publications/jbir/jbir16/jbir060202.html>
- Goertz, Y. H. H., van Lierop, B. A. G., Houkes, I. ve Nijhuis, F. J. N. (2010). Factors related to the employment of visually impaired persons: A systematic literature review *Journal of Visual Impairment & Blindness*; 104 (7), 404-418
- Harrabi H., Aubin M-J., Zunzunegui, M. V., Haddad S. ve Freeman, E.E. (2014). Visual difficulty and employment status in the world. *PLoS ONE* 9(2): e88306. doi:10.1371/journal
- Hasselkus B. R. (2011). *The meaning of everyday occupation*. Danver: SLACK Incorporated
- Holbeche, L. ve Springett, N. (2004). *In search of meaning in the workplace*, Horsham, West Sussex: Roffey Park Institute. Erişim Tarihi: 12.12.2021 <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.458.1538&rep=rep1&type=pdf>
- Jacko, V., Cobo, H., Cobo, A., Fleming, R. ve Moore, E. (2010). Mainstream employment in music production for individuals who are visually impaired. *Journal of visual impairment and Blindness*, 104 (9), 519-522
- Jahoda, A., Kemp, J., Riddell, S. ve Banks, P. (2008). Feelings about work: A review of the socio-emotional impact of supported employment on people

- with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 21, 1-18.
- Jones, M. K. (2016). Disability and perceptions of work and management. *British Journal of Industrial Relations* 54(1) 83–113
- Judge, T. ve Hurst, C. (2008). How the rich (and happy) get richer (and happier): Relationship of core self-evaluations to trajectories in attaining work success. *Journal of Applied Psychology*, 93(4), 849–863.
- Kahn, W. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33, 692-724. doi:10.2307/256287
- Kaldenberg, J. (2011). Vision. *Journal of Prevention, Assessment, and Rehabilitation*, 39 (1), 1. doi:10.3233/wor-2011-1144.
- Kempen, G. I. J. M., Ballemans, J., Ranchor, A. V., van Rens, G. H. M. B. ve Zijlstra, G. A. R. (2012). The impact of low vision on activities of daily living, symptoms of depression, feelings of anxiety and social support in community-living older adults seeking vision rehabilitation services. *Quality of Life Research*, 21 (8) 1405-11. DOI:10.1007/s11136-011-0103-5
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36), 381-404
- Kober, R. ve Eggleton, I. R. (2005). The effect of different types of employment on quality of life. *Journal of Intellectual Disabilities Research*, 49(10), 756-760.
- La Grow S. J ve Daye P. (2005). Barriers to employment identified by blind and vision impaired persons in new zealand, *Social Policy Journal of New Zealand*: Issue 26, Erişim Tarihi: 13.12.2021
<https://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/journals-and-magazines/social-policy-journal/spj26/26-barriers-to-employment-identified-by-blind-and-vision-impaired-persons-pages173-185.html>
- Lam, C. S. (2006). Employment, G. Albrecht (Ed.), *Encyclopedia of Disability*, Volume 2 içinde (585–589) London: Sage,
- Lehman, A. F., Goldberg, R., Dixon, L. B., McNary, S., Postrado, L., Hackman, A. ve McDonnell, K. (2002). Improving employment outcomes for persons with severe mental illnesses. *Archives of General Psychiatry*, 59, 165-172

- Leufstadius, C., Eklund, M. ve Erlandsson, L. K. (2009). Meaningfulness in work – experiences among employed individuals with persistent mental illness. *Work* 34, 21-32
- Leung L. (2015). Validity, reliability, and generalizability in qualitative research. *J Family Med Prim Care* 4, 324-7.
- MacGregor, M. (2012). Citizenship in name only: constructing Meaningful citizenship through a recalibration of the values attached to waged labor. *Disability Studies Quarterly*, 32 (3) <https://dsq-sds.org/article/view/3282>
- Magrini, J. (2012). Phenomenology for educators: Max van Manen and "human science" research. *Philosophy Scholarship. Paper 32*. Erişim Tarihi: 12.12.2021 <http://dc.cod.edu/philosophypub/32>
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- McCusker, K. ve Gunaydin, S. (2015). Research using qualitative, quantitative or mixed methods and choice based on the research. *Perfusion*, 30(7), 537-542.
- McDonnall, M. C. ve Crudden, A. (2009). Factors affecting the successful employment of transition-age youths with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 103(6), 329-341.
- Mojon-Azzi, S. M., Sousa-Poza A. ve Mojon D. S. (2010). Impact of low vision on employment. *Ophthalmologica* 224(96), 381-8.
- Nagle, S., Cook, J. V. ve Polatajko, H. J. (2002). I'm doing as much as I can: occupational choices of persons with a severe and persistent mental illness. *J Occup Sci.* 9(2), 72–81
- Nyman, S. M., Dibb, B., Victor, C. R. ve Gosney, M. A. (2012). Emotional well-being and adjustment to vision loss in later life: a meta-synthesis of qualitative studies. *Journal of Disability and Rehabilitation*, 34(12), 971-981
- O'Sullivan, D., Strauser, D. R. ve Wong, A. W. K. (2012). Five-factor model of personality, work behavior self-efficacy, and length of prior employment for individuals with disabilities: An exploratory analysis. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 55(3), 156–165.
- Papakonstantinou, D. ve Papadopoulos, K. (2010). Forms of social support in the workplace for individuals with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness* 104(3), 183-187

- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Percy, W. H., Kostere, K. ve Kostere, S. (2015). Generic qualitative research in psychology. *The Qualitative Report*, 20(2), 76-85
- Rose, S. F. (2015). Work. R, Adams, B. Reiss, D. Serlin (Eds), *Keywords for Disability Studies* içinde (523-530) New York: New York University Press,
- Rosso, B. D., Dekas, K. H. ve Wrzesniewski, A. (2010). On the meaning of work: A theoretical integration and review. *Research in Organizational Behavior*, 30, 91–127.
- Rudestam, K. E. ve Newton, R. R. (2007). *Surviving your dissertation: A comprehensive guide to content and process* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Schur, L., Kruse, D., Blasi, J. ve Blanck, P. (2009). Is disability disabling in all workplaces? Workplace disparities and corporate culture. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*. 48(3), 381–410
- Shaw, A., Gold, D. ve Wolffe, K. (2007). Employment-related experiences of youths who are visually impaired: How are these youths faring? *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 101(1), 7-21
- Sherrod, C. E., Vitale, S., Frick, K. D. ve Ramulu, P. Y. (2014). Association of vision loss and work status in the United States. *JAMA Ophthalmol* 132(10), 1239-1242
- Shuck, B. ve Rose, K. (2013). Reframing employee engagement within the context of meaning and purpose: Implications for hrd. *Advances in Developing Human Resources*, 15(4), 341-355
- Shuck, B. (2011). Four emerging perspectives of employee engagement: An integrative literature review. *Human Resource Development Review*, 10(3), 304-328
- Silva, J. M. (2012). Constructing adulthood in an age of uncertainty. *American Sociological Review*, 78, 505-522
- Steger, M. F., Bundick, M. J. ve Yeager, D. (2011). Meaning in life. R. J. R. Levesque (Ed.). *Encyclopedia of Adolescence* içinde (1666-1677) New York, NY: Springer.

- Sugino, A. (1997). *Work and the blind identity in Japan with reference to the British experience*, (Unpublished Ph. D. Thesis), London School of Economics and Political Science
- Tinson, A. (2020). *What the quality of work means for our health*. The Health Foundation. Erişim Tarihi: 12.12.2021
<https://www.health.org.uk/publications/long-reads/the-quality-of-work-and-what-it-means-for-health#:~:text=Spending%20longer%20in%20low%2Dquality,and%20demography%2C%20reflecting%20broader%20inequalities.>
- Tommasi, F., Ceschi, A. ve Sartori, R. (2020). Viewing meaningful work through the lens of time. *Frontier in Psychology*. 11:585274. doi: 10.3389/fpsyg.2020.58527
- Uppal, S. (2005). Disability, workplace characteristics and job satisfaction. *International Journal of Manpower* 26(4), 336 -349
- Ünal V. ve Yıldız M. (2017). Üniversite gençliğinin engellilere yönelik tutumlarının incelenmesi: Sivas örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, I (57), 341-358
- Valsmoradi, M., Jones, J., Turunen, S. ve Snelgrove, S. (2015). Theme development in qualitative content analysis and thematic analysis. *Journal of Nursing Education and Practice*. 6 (5), 100-110.
- Waddell, G. ve Burton, A. K. (2006). *Is work good for your health and wellbeing?* UK: The Stationary Office, Erişim Tarihi: 13.12.2021. <https://cardinal-management.co.uk/wp-content/uploads/2016/04/Burton-Waddell-is-work-good-for-you.pdf>
- Wilpert, B. ve Maimer, H. (1994). *Work meanings in international perspective*. (WORC Paper). WORC, Work and Organization Research Centre. Erişim Tarihi: 12.12.2021
<https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/4566354/WBMH5621955.pdf>
- Wolfensberger, W. (2002). Social role valorization and, or versus, “empowerment”. *Mental Retardation*, 40(3), 252–258
- Woodside, H., Schell, L. ve Allison-Hedges, J. (2006). Listening for recovery: The vocational success of people living with mental illness. *The Canadian Journal of Occupational Therapy*, 73(1), 36-43
- WHO (World Health Organization) ve WB (2011). *World report on disability*. Geneva: World Health Organization

- Wrzesniewski, A., McCauley, C., Rozin, P. ve Schwartz, B. (1997). Jobs, careers, and callings: People's relations to their work. *Journal of Research in Personality*, 31(1), 21–33
- Yılmaz, Z. (2004). Çalışan özürümlerinin iş yaşamında karşılaştıkları sorunlar ve bunları etkileyen etmenler. *Öz-Veri Dergisi*, Ankara, I (2), Erişim tarihi:15 Mayıs 1019, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2626/2sayi-2004-cilt1sayi2.pdf>
- Yeoman, R. (2014). Conceptualising meaningful work as a fundamental human need. *Journal of Business Ethics*, 125(2), 235-251
- Zhou, L., Smith, D. W., Parker, A. T. ve Griffin-Shirley, N. (2013). The relationship between perceived computer competence and the employment outcomes of transition-aged youths with visual impairments. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 107(1), 43-53

The Meaning and Functions of Work for the Visually Disabled Labor: A Qualitative Research

Extended Abstract

1. Introduction

Work and paid employment are an important part of the lives of most adults, including people with disabilities. They are very valuable tool in today's societies as they offer opportunities to support one's self and family. Working for disabled is particularly rewarding and functional, as they experience greater social isolation, social exclusion, stigma, and financial burden than non-disabled people.

In the study, it has been tried to reveal the feelings, thoughts and evaluations of the visually impaired (including low vision and blindness), who have a special place among the disabled groups, regarding the meaning of work (work-related values). Understanding the meaning attributed to work and the qualities associated with work is important for the institutions they work for as well as for visually impaired individuals. In this context, how employers/managers perceive the employment of the visually impaired and the personal values that each of them can add to the business/organization are important. It is expected that the research findings will contribute to the education and social policies for the employment of visually impaired individuals and fill the gap in the literature.

2. Method

In the study, the data obtained by using the semi-structured interview technique, which is a qualitative research method, was subjected to thematic analysis. Research participants were determined using the purposive/selective sampling technique. The criteria for the selection of the study participants (7 men and 7 women) were (a) being between the ages of 25-55, (b) having visual impairments, (c) working in a paid job for at least 3 years. The obtained data were evaluated by comparing with the results in the literature.

Participants were selected from the province of Tokat due to the limited economic and time resources. The age range of the participants was 27-49; 6 are single, 7 are married and 1 are widowed; education levels are secondary school (1), high school (3), associate degree (2) and undergraduate (8). Their term of employment is between 5-19 years and they all work in the public sector.

3. Findings

Within the framework of the answers given by the participants, the meaning and function of working for the visually impaired were divided into four themes: (a) Individual benefits/functions of working, (b) Economic benefits/functions of working, (c) Psycho-social benefits/functions of working, (d) Willingness to work in the absence of economic justification.

The expressions of the participants about their emotional thoughts in the theme of the individual functions of the work were divided into 19 sub-themes and coded: Feeling better, feeling happier, tighter attachment to life, decrease in negative thoughts caused by disability, getting rid of negative thoughts caused by disability, finding life more meaningful, increased self-confidence, ordering of life, giving a sense of identity, individual commitment to work, feeling privileged, a sense of responsibility and a sense of purpose, relief from boredom, being independent, being normal like

everyone else, facing the realities of life getting different experiences emerged as subcodings for individual benefits/functions of the work.

The participants' statements about the economic benefits of working in a paid job were divided into sub-themes such as earning money, future security, making a living, not being needy and/or dependent on anyone, economic freedom, regular income, and paying own expenses. In addition, "economic welfare increase" such as providing economic support to the family, buying property with economic value such as house and car were evaluated among the economic benefits of working.

The statements of the participants about the psycho-social functions of the work were divided into 9 different sub-themes: To be a useful member of society, thinking useful as a person with a disability, establishing new friendships, especially business friendships, socializing, working with other people, being appreciated by the environment, being able to go out of the house, marriage/family formation, integration with society are the subcoding of the psycho-social functions of the work.

Eight of the participants answered "no" to the question "Would you like to work again if you didn't need money?" The participants, who stated that they did not want to work unless there was an economic reason, stated environmental conditions and human-induced problems as the reason for not wanting to work. The fact that the workplace is not suitable for the visually impaired and the transportation problem to and from work create environmental conditions. The bad behavior of colleagues and managers due to their prejudices about the disabled and the lack of communication in the workplace stand out as human-induced problems. Those who state that they do not want to work if they do not have economic problems include that the job(s) they do is not suitable for their education and qualifications (in other words, being underemployed) and finding their job boring and not having the opportunity to be promoted in the workplace are among the other reasons.

Araştırma Makalesi

**The Relationship between Corporate Social Responsibility and
Earnings Management: Empirical Evidence from the U.S.**

Seyfullah SELİMEFENDİGİL

*Sorumlu Yazar, Türk Alman Üniversitesi, İİBF
selimefendigil@tau.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7017-9673*

Mehtap ÖNER

*Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi
mehtap.oner@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7527-5875*

Abstract

The purpose of this study is to reveal the nexus between Earnings Management (EM) and Corporate Social Responsibility (CSR) as well as comparing the earnings management estimation models. Using Dechow and Dichev's (2002) and Kothari, Leone, and Wasley's (2005) models; in this study abnormal accruals are estimated and utilized as a sign of earnings quality. This study utilized data from 26 non-financial U.S. companies for the period between 2011 and 2020. The findings reveal that the Dechow and Dichev's (2002) model is more strongly pronounced than Kothari, Leone, and Wasley's (2005) model in estimating accruals EM. Furthermore, no significant relationship has been documented between EM and CSR. With respect to the control variables, it is found that audit-tenure, leverage, and cash flows from operations have an inverse association with EM whereas return on assets has a positive association. Finally, in this study no relationship is documented between firm size and EM.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Earnings Management, Discretionary Accruals

JEL Classification Codes: M14, M41, Q56

Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kazanç Yönetimi İlişkisi: Amerika Örneği

Öz

Bu çalışmanın amacı, Kazanç Yönetimi ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) arasındaki bağı ortaya çıkarmak ve kazanç yönetimi tahmin modellerini karşılaştırmaktır. Bu çalışmada kazanç yönetiminin bir göstergesi olarak Dechow ve Dichev (2002) ve Kothari, Leone ve Wasley'in (2005) ihtiyari tahakkukları tahmin etme modelleri kullanılmıştır. 2011-2020 mali yılları için 26 finansal olmayan ABD şirketinden oluşan bir örneklem kullanan bu çalışma, Dechow ve Dichev'in (2002) modelini Kothari, Leone ve Wasley'in (2005) tahakkukları tahmin etme modelinden daha güçlü bulmuştur. Ayrıca, kazanç yönetimi ile KSS arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Kontrol değişkenlerine ilişkin bulgular: denetim süresi, kaldıraç oranı ve faaliyetlerden kaynaklanan nakit akışları ile kazanç yönetimi arasında negatif bir ilişkinin olduğunu ortaya koyarken, aktif karlılığı ile kazanç yönetimi arasında pozitif bir ilişkinin olduğu şeklindedir. Son olarak firma büyüklüğü ile kazanç yönetimi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kazanç Yönetimi, İhtiyari Tahakkuklar

Jel Sınıflandırma Kodları: M14, M41, Q56.

Geliş Tarihi (Received): 20.07.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 05.12.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Selimefendigil, S. ve Öner, M. (2022). The relationship between corporate social responsibility and earnings management: Empirical evidence from the U.S. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 106-127, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1146222.

1. Introduction

The importance of the CSR raised over the last decades. Many companies have started to integrate in environmental, social, and governance (ESG) principles after the corporate scandals emerged at the end of the 19th century (Bajic and Yurtoglu, 2018, p. 29). In order to promote CSR in the 1950s and 1960s, the theoretical focus of CSR research was concentrated on the macro social institutions. Bowen (1953, p. 67) conceptualized CSR as a social obligation in 1953. In the 1970s, with the Committee for Economic Development of the USA, a new rationale relied on the assumption that social agreement between business and community is growing; hence private companies are expected to have greater social responsibility than ever before. As a result, CSR was thriving but remained discretionary with limited attention to other aspects such as labor, human right, air pollution, and waste management. During the 1980s and 1990s, the implementation process of CSR gained more importance and grew faster. The establishment of the World Environment and Development Commission in 1983, approval of the Montreal Protocol in 1987 by the United Nations (UN), the founding of the Intergovernmental Panel on Climate Change in 1988, and the establishment of the Environment Agency of Europe in 1990 can be regarded as further steps of this process (Agudelo, Jóhannsdóttir and Davídsdóttir, 2019, p.6).

The CSR practices including minorities and women's advancement, consumer practices, environmental and sustainability initiatives other than philanthropy and charity activities were extended during the 1990s. Apart from internal stakeholders (investors and owners), external stakeholders (consumers, minorities and environment) have become prominent. In the 1990s, the most significant progress of CSR was in business practices (Carroll, 2015, p.89). Although corporate governance was not the main problem in the 1990s, the role and responsibility of directors became increasingly important when companies transformed into the 21st century. The corporate scandals of the early 2000s, particularly the Enron scandal and its eventual insolvency, increased the importance of business ethics (Carroll, 2015, p.89).

The Sarbanes-Oxley Law (SOX) entered into force in the early 2000s because of the financial scandals of several companies in the U.S. Since this law aims to improve the status and clarity of financial statements and corporate disclosure as well as improving corporate governance; it has had a notable impact on CSR during the 2000s (Linck, Netter and Yang, 2009, p. 3291). On the other hand, the adoption of SOX in 2002, has increased the relevance of the audit and financial reporting quality (Linck et al., 2009, p.3291; Zhang, Zhu and Ding, 2013, p.381). Accordingly, empirical research on the link between CSR and EM has grown (Velayutham, 2018, p.532).

Together with the main motivation of being able to decide the best model to capture earnings management activities, the aim of this study is to investigate the association between EM and CSR activities for the selected U.S. companies between the periods 2011 and 2020. Using the models of Dechow and Dichev (2002) and Kothari, Leone and Wasley (2005) to estimate discretionary (abnormal) accruals as a sign of EM activities, this study compares two different models and reveals the association between CSR performance of the companies and their EM activities. In this way, this study aims to enrich the current academic literature.

The remaining of the study is structured as follows: Section 2 covers the theoretical background together with the estimation models for earnings management. Section 3 summarizes the literature review on both of the relationships between CSR-EM and vice versa. The data and variables utilized together with the methodology and research design of the models are displayed in Section 4. The findings of the empirical analysis are provided with details in Section 5. Finally, the final section is devoted to comments, concluding remarks, and recommendations for future studies.

2. Theoretical Background

The definition of earnings management dates back to the 1980s and all the definitions roughly compass that the main goal in earnings management is to make financial statements look better by altering and driving those financial statements towards the desired direction. In this way, Healy and Wahlen (1999, p.338) define it as “*Earnings management occurs when managers use judgment in financial reporting and in structuring transactions to alter financial reports to either mislead some stakeholders about the underlying economic performance of the company or to influence contractual outcomes that depend on reporting accounting numbers.*” The first attempt in measuring earning management practices with the total accrual approach is calculating total accruals (TA). Then, the non-discretionary parts (NDA) of the total accruals are calculated using different methods. Thus, the rest part of the total accruals other than non-discretionary accruals gives the discretionary accrual amount, which is accepted as a sign of EM practices (Önder, 2012, p.39). In this way, the literature starts with Healy's (1985) model which focuses on determining discretionary accruals (Aybars, 2013, p.46). Earlier models of accruals such as Healy's (1985) and DeAngelo (1986) consider the total accruals as a sign of EM activities. However, this assumption cannot be accepted as accurate because the non-discretionary accruals vary depending on changes in economic circumstances (Kaplan, 1985: 111). Following that, Jones (1991) develops a model which considers a firm's economic circumstances. Unlike Healy's and DeAngelo's Models, she proposed a time series model by considering changes in fixed assets (plant, property and, equipment) and revenues as indicators of economic circumstances that companies face (Habbash, 2010, p.27). Like other models, she considered abnormal accruals as a representative of earnings management (Kalmış and Yavuzaslan, 2016, p.363). Since then, many researchers have redefined and

compared different specifications of Jones model (Ye, 2007, p.5). Dechow Sloan, and Sweeney (1995) developed Jones model and used it for the purpose of detecting companies' opportunistic behaviors. Kothari et al. (2005) improved the Jones model by adding firm's profitability ratio. Using the information related with the companies' cash flows from operations for the current, previous, and future years, a new model to detect companies' accruals based earnings management activities was proposed (Dechow and Dichev, 2002). Furthermore, McNichols (2002) combined this model with Jones model and claimed that the new one would provide more accurate results in estimating earnings management activities based on accruals. In contrast, real earnings management means that companies adjust its earnings through actual activities (Roychowdhury, 2006, p.336).

The Agency Theory and Stewardship Theory describe the interactions between the financial and non-financial reporting with two different perspectives. In this sense, the manager incentives play a significant role. Under the Stewardship Theory, it is expected that the executives disclose more sound decisions and CSR information. Therefore, the earnings quality is expected to be better. If managers act as good stewards and have no financial interest, they disclose more adequate financial information. This attitude will improve financial and CSR performance. In this respect, managers are expected to maintain a long-run relationship with stakeholders. Those executives who strive to improve the CSR performance and reporting have fewer incentives to practice EM activities because low earnings quality will not reflect the stakeholders' interests. In other words, when the management follows the business principles and goals, it will result in an inverse relationship between accrual adjustment and non-financial reporting quality which is consistent with the Stewardship Theory (Kim, Park and Wier, 2012; Scholtens and Kang, 2013; Bozzolan, Fabrizi, Mailin and Michelon, 2015; Gras-Gil, Manzano and Hernandez, 2016).

However, the Agency Theory posits that an agent acts against the business principles and manipulates earnings to achieve desired income. In this respect, managers are expected to cover up their irresponsible actions by using CSR reporting and performance as a gadget to deflect stakeholder attention from earnings quality. Hence, managers who prioritize their opportunistic behavior instead of the companies' principles may manipulate both financial and non-financial reports. These actions will positively link financial reporting quality and social responsibility which is consistent with Agency Theory (Gargouri, Shabou and Francoeu, 1998; Laksmana and Yang, 2009; Lee, 2017).

3. Literature Review

Even the studies related to the impact of CSR on EM have documented mixed results, whilst an inverse relationship is mostly pronounced among them. The evidence for the U.S. is also mixed when the CSR and EM relationship is

considered. While some studies have revealed an inverse association between CSR and EM by using the model of Kothari et al., (2005) to measure earnings quality (Kim et al., 2012; Litt, Sharma and Sharma, 2014), some others have documented positive association for the U.S. (Laksmana and Yang, 2009; Lee, 2017). Furthermore, there are also studies which prove an insignificant relationship between the variables of interest for the U.S. companies (Toukabri, Jilani and Benjam, 2014; Moratis and van Egmond, 2018). The study by Liu, Shi, Wilson, and Wu (2017) investigated the relationship between CSR and EM for the family and non-family U.S. companies. They measured earnings quality with both accrual-based and real EM activities by using Kothari et al., (2005) and Roychowdhury's (2006) models. The findings revealed that while the family companies are less prone to practice accrual-based EM activities, there is no difference between family and non-family companies in terms of engaging in real EM activities. Yip, Stedan, and Cahan (2019) further argued that political costs are factors that influence the nexus between EM and CSR. That is why they have examined this relationship in two different sectors; namely, the petroleum industry which has excellent political attention, and the food industry which attracts political attention relatively less compared to the petroleum industry. While the link between CSR and EM has been found to be inverse for the petroleum industry, the relationship has been found to be positive for the food industry (Moratis and van Egmond, 2018; Toukabri et al., 2014).

Many of the studies investigating the nexus between CSR and EM activities have documented an inverse relationship for the firms in different countries. Choi and Pae (2011) evaluated the association between financial reporting quality and business ethics which is used synonymously for CSR for 242 Korean companies. Kothari et al., (2005) model was employed to calculate earnings management abnormal accruals. The result of the study indicated that companies performing more excellent business ethics demonstrate more incomparable financial statements than those that have lower degree of business ethics. Similarly, Gras-Gil et al., (2016) and Muttakin, Khan and Azim (2015) exhibited an inverse relationship between EM and CSR by using Modified Jones model for the Spanish and Bangladesh firms, respectively. Khosropour (2017) who used modified Jones model to measure earnings quality, also provided similar evidence for Iranian companies. It has been concluded that firms with more excellent CSR ratings engage less in EM activities. However, contrary to the most of many other studies Gargouri, Shabou, and Francoeur (1998) documented a positive link between CSR and EM for Canadian companies. It has been noted that the adoption of the excellent CSR performance encourages managers to manipulate earnings.

A cross country study by Dimitropoulos (2020) using 121,154 firm-year observation for several European Union countries, tested the association between CSR and EM. Using performance adjusted modified Jones model, an inverse association between CSR and EM has been documented. Scholtens and Kang

(2013) further analyzed the nexus between CSR and EM for 139 firms from ten different Asian countries. The proxy of EM, namely discretionary accruals, was computed relying on the model of Dechow and Dichev (2002). The study showed that good CSR performed firms adjust significantly fewer accruals. This finding concerns various ways to measure EM. Further, it has been found that large firms have more tendency to practice earnings smoothing than small ones. In addition, companies with higher financial performance have lower earnings smoothing, but are more prone to show earnings aggressiveness. Similarly, the study of Chih, Shen, and Khan (2008) investigated the nexus between CSR and EM across 1653 companies from 46 different countries. They classified companies as being CSR and non-CSR companies. They used earnings smoothing, earnings aggressiveness, and loss avoidance to measure EM. The modified Jones model was used to compute the accrual components of earnings. They found that the kind of EM determines the way of this relationship. In this respect; it is found that the growth in CSR reduces earnings smoothing and earnings losses as well as leading to higher earnings aggressiveness.

Considering the real earnings management activities, evidence has also been documented to be mixed related with the link between CSR and EM. In this respect, Zhang, Yap, and Park (2021) tested whether Chinese firms that have good CSR performance adjust their earnings or not. Roychowdhury's (2006) model was used to measure the earnings management activities. It was found that firms exhibiting better CSR performance have a greater tendency to practice EM through actual activities manipulation rather than accrual-based EM activities. Similarly, Bozzolan et al., (2015) also investigated the same relationship for 1141 entities from several developed countries. To measure real earnings management activities Roychowdhury's (2006) model was taken into consideration whereas accrual-based EM activities were estimated with the modified Jones model. It was revealed that entities with CSR adaptation have greater tendency to use accrual-based EM activities rather than real EM activities. Moreover, it was pointed out that, CSR is inversely related to EM activities. The study of Grougiou, Leventis, Dedoulis and Owusu-Ansah (2014) which analyzed the nexus between CSR and EM for 116 publicly traded U.S. commercial banks between the period 2003 and 2007, also documented an inverse relationship between EM and CSR.

While international evidence demonstrates both negative (Choi, Lee and Park, 2013) and positive (Prior, Surroca and Tribó, 2008; Salewski and Zülch, 2014) relationship between EM and CSR performance, there are also studies that have not revealed any significant link between the variables of interest (Rahmawati and Dianita, 2011; Sun, Salama, Hussainey and Habbash, 2010).

4. Data and Methodology

4.1 Data Set and The Variables Utilized

This study started with the data of 855 non-financial U.S. firms whose headquarters are in the U.S. from 2011 to 2020. As an initial step, the firms without CSR scores were eliminated. Since the calculation of EM's proxy requires all the variables to be available for all years, the companies without complete data have also been excluded. Accordingly, the final data set consists of 26 non-financial U.S. companies for a period from 2011 to 2020, which makes 260 firm-year observations.

The dependent variable of the study was chosen based on accrual-based EM. In this respect, the models of Dechow and Dichev (2002) and Kothari et al., (2005) were used to compute abnormal accruals as an indicator of EM activities. Whereas the former uses the contemporaneous and peek-ahead information in cash flows for the accrual estimation, the latter proposes the use of performance-matching.

Based on the Kothari et al., (2005) model, abnormal accruals are estimated as shown in Equation 1 and total accruals are computed as shown in Equation 2, respectively.

$$\begin{aligned} TAC_{it}/A_{it-1} = & \beta_0 + \alpha(1/A_{it-1}) + \beta_1(\Delta REV_{it} - \Delta REC_{it})/A_{it-1} + \beta_2(PPE_{it}/A_{it-1}) + \\ & \beta_3ROA_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad \text{(Equation 1)}$$

Where;

TAC= Total Accruals
A= Total Assets
 ΔREV = Change in Revenue
 ΔREC = Change in Receivables
PPE = Property, Plant and Equipment
ROA = Return on Assets (Net income/Total assets)
 ε it is error term for firm i in year t
i is firm index
t is year index

$$TAC_t = \Delta CA_t - \Delta Cash_t - \Delta CL_t + \Delta DCL_t - DEP_t \quad \text{(Equation2)}$$

Where;

ΔCA_t is change in current assets at year t
 $\Delta Cash_t$ is change in cash and cash equivalents at year t
 ΔCL_t is change in current liabilities at year t
 ΔDCL_t is change in debt included in current liabilities at year t.
 DEP_t is depreciation and amortization expense at year t

Based on the model of Dechow and Dichev (2002), discretionary accruals are estimated as shown in Equation 3.

$$\Delta WC_{it}/TA = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta REV_{it}/TA + \alpha_2 PPE_{it}/TA + \alpha_3 CFO_{it-1}/TA + \alpha_4 CFO_{it}/TA + \alpha_5 CFO_{it+1}/TA + \varepsilon \quad (\text{Equation 3})$$

Where;

ΔWC_{it} is the change in working capital at year t

ΔREV_{it} is the change in revenues at year t

PPE_{it} is the plant, property and equipment at year t

CFO_{it} is cash flows from operating activities in year t

TA is total assets

The CSR scores of the companies were extracted from the Thomson-Reuters database. Afterwards, all the variables were tested whether they are normally distributed. The explanatory variable (i.e., CSR) was found to be moderately skewed. A variable is considered as moderately skewed if its skewness degree is higher than 0.5 (McNeese, 2016). Thus, the CSR values used in this study are the logarithm of CSR scores provided in the Thomson-Reuters database. Usage of logarithmic values for variables reduces the values based on a precise degree and reduces the skewness (Feng et al., 2014 ,p.106). This method is also utilized in the studies of Gras-Gil et al. (2016) and Khosropour (2017).

Some control variables namely; leverage, firm size, audit quality, firm financial performance, and cash flows from operations were also included into the analysis to investigate their association with EM activities in line with some other studies in the literature (Dechow, 1992; Gargouri et al., 1998; Hsu and Koh, 2005; Sun et al., 2010; Choi and Pae 2011; Hong and Andersen 2011; Rahmawati and Dianita, 2011; Choi et al., 2013; Toukabri et al., 2014; Bozzolan et al., 2015; Muttakin et al., 2015; Gras-Gil et al. 2016; Grecco et al. 2017; Khosropour 2017; Marta Cristina Pelucio et al. 2017; Yip et al., 2019; Boujelben, Khemakhem and Ahmad, 2020; Dimitropoulos 2020).

Table 1 below shows the variables used in the study with their abbreviations and explanations.

Table 1: The Variables Utilized and Their Abbreviations

Variable Name	Abbreviation	Explanation
Discretionary Accruals of Kothari, Leone, and Wasley Model (2005)	DACC1	The residuals value of the Kothari, Leone, and Wasley Model (2005)
Discretionary Accruals of Dechow and Dichev Model (2002)	DACC2	The residuals value of the Dechow and Dichev Model (2002)
Corporate Social Responsibility	CSR	Logarithm of CSR score of companies
Leverage	LEV	The ratio of total debt to total assets
Size	-	Logarithm of total assets
Return on Assets	ROA	Net Income/Total assets
Auditor Tenure	Aud	Tenure of the company auditor
Cash flows from operations	Cash	Cash flows from operations/ Total assets

4.2 Methodology

This study employs panel data methodology to explore the interaction between EM and CSR for 26 non-financial U.S. companies for the period between 2011 and 2020. One of the main reasons why this methodology is selected due to the advantage of panel data analysis which incorporates both cross sectional and time series data. While cross-sectional data gives information about only one period for many units, time-series data reports only one unit according to periods. However, panel data analysis ensures obtaining information about many units according to the periods (Tatoğlu, 2020: 3).

The basic question in this study is whether being a socially responsible company will lead to lower earnings management activities or not. Accordingly, the following hypothesis was developed.

H₀: Firms with better CSR performance have fewer incentives to practice EM activities

4.3. Research Design

To be able to explain the hypothesis, two different models were estimated to investigate the nexus between EM activities and the CSR degree of U.S. companies. While the first model is based on the Kothari et al., (2005) model; the second one is developed based on the model of Dechow and Dichev (2002).

Model 1:

$$DACC1_{it} = \beta_0 + \beta_1 CSR_{it} + \beta_2 Lev_{it} + \beta_3 Size_{it} + \beta_4 Aud_{it} + \beta_5 ROA_{it} + \beta_6 Cash_{it} + \epsilon_{it}$$

Model 2:

$$DACC2_{it} = \beta_0 + \beta_1 CSR_{it} + \beta_2 Lev_{it} + \beta_3 Size_{it} + \beta_4 Aud_{it} + \beta_5 ROA_{it} + \beta_6 Cash_{it} + \epsilon_{it}$$

The estimators to be applied for each model are determined based on numerous tests. As a first step, F test was conducted to check for unit and/or time effects for the first model. The results prove that the model does not contain any unit and/or time effects which makes it classical. Furthermore, Berusch-Pagan, White, and Wooldridge tests are applied to test autocorrelation and heteroskedasticity problems. Finally, the Wooldridge test was applied to discern the serial correlation within the model. The results of the tests showed that the first model suffers from heteroskedasticity. Accordingly, the first model can be regressed with Huber, Eicker and White robust variance estimator due to the presence of heteroskedasticity (Tatoğlu 2020, p.304).

For the second model the F test was also applied to determine the presence of unit and/or time effects. The test result displays that the model is one-way with unit effect. Later, Hausman specification test is utilized to understand whether the model demonstrates random effects or fixed effects. As shown in Table 5, the Hausman test result leads to the random-effects model. Additionally, several tests have been conducted to test the underlying assumptions of panel data models; The Brown–Forsythe test for heteroskedasticity, Modified Bhargava et al. Durbin-Watson and Baltagi-Wu LBI test for autocorrelation, and Pesaran’s and Friedman’s tests for the cross-sectional independence, respectively. While the test results demonstrate the presence of heteroskedasticity and autocorrelation, the model is found to be free from cross-sectional independence. Accordingly, the model is regressed with clustered standard errors which overcome the heteroskedasticity and autocorrelation problems in random models (Tatoğlu, 2020, p.307)

5. Findings and Discussions

The descriptive statistics for the variables are demonstrated in Table 2 below. The mean value of the residuals is -0.006 and 0.02, respectively. The average CSR score of the selected companies is 47.5, with a maximum value of 97.9. The average value of leverage indicates that selected firms used in the study finance approximately %64 of their total assets with debt. Furthermore, the on assets and the ratio of cash flows from an operation on the total assets are 7% and 11% for the selected firms, respectively. The mean value of the Audit-tenure is approximately 15 years over a full year of 27. Considering the mean values of the variables, they are comparable with the values in other studies. However, it should be noted that the average size of the selected firms is relatively higher than the average size of the samples in other studies (Dechow and Dichev 2002; Kim et al., 2012; Liu et al. 2017; Lee 2017; Hong and Andersen 2011). Thus, it should be highlighted that big companies work more professionally and have more experience in their field, and thus, it is difficult to detect a notable association between CSR and EM (Hong and Andersen, 2011, p.466).

Table 2: Descriptive Statistics

	CSR	DACC 1	DACC 2	LEV	ROA	SIZE	CASH	AUD
Mean	47.540	-0.006	0.022	.6442	0.072	22.951	.1173	14.935
Maximum	97.900	0.9279	0.542	1.512	0.320	26.029	.49418	27.000
Minimum	0.000	-0.433	-0.405	.0814	-0.237	19.484	-.25326	1.000
Std. Dev.	33.694	0.1024	0.139	.2572	0.072	1.4217	.08378	6.585

Table 3 depicts the degree of relationship among the defined variables regardless of the significance levels. The correlation matrix illustrates that correlations between CSR and abnormal accruals with respect to Dechow and Dichev (2002) model and Kothari et al., (2005) model are found to be -0,155 and -0,031 respectively. Regarding audit quality, the correlation coefficient between abnormal accruals and audit tenure are -0.042 and -0,259, respectively. These values illustrate that the longer audit tenure is inversely related to EM activities. The leverage ratio has also negative relationship with EM activities for both models utilized. However, with respect to relationship between profitability and discretionary accruals, the direction of the relation is not consistent for two models representing EM. Moreover, the two control variables, size and cash flows from operations, have also inversely related to EM activities in both of the models.

Table 3: Correlation Matrix

	CSR	DACC1	DACC2	AUD	LEV	ROA	SIZE	CASH
CSR	1							
DACC 1	-0.155	1						
DACC 2	-0.031	0.142	1					
AUD	0.107	-0.042	-0.259	1				
LEV	-0.012	-0.104	0.114	0.050	1			
ROA	0.008	0.062	0.177	0.277	-0.372	1		
SIZE	0.411	-0.043	-0.052	0.120	-0.230	-0.170	1	
CASH	0.022	-0.040	-0.175	0.274	-0.350	0.766	-0.095	1

Table 4 and Table 5 show the results of Model 1 and Model 2, which investigate the relationship between CSR and EM activities for selected U.S. firms, are based on the models of Kothari et al., (2005) and Dechow and Dichev (2002), respectively. In contrast to the developed hypothesis which assumes an inverse relationship between CSR and EM activities, the evidence reveals any statistically significant association between them for the Model 1 which is displayed in Table 4, below. It means being a good corporate citizen firm has any impact on earnings quality of the selected firms i.e., being socially responsible will not hamper or improve the earnings quality.

An evaluation of the findings with respect to the control variables indicates that any variable except profitability and cash flows from operations are found to be significantly related to EM activities of the selected U.S. firms. The profitability, which is measured by ROA, is documented to be significantly and positively related to the earnings quality of selected firms which is in line with the studies of Kim, et al. (2012), Lee et al. (2006) and Dechow et al. (1995). On the other hand, the cash flows from operations which measures the firm's operating performance is found to be inversely related to earnings quality consistent with the studies of Boujelben et al. (2020), Hsu and Koh (2005) and Dechow (1992). Dimitropoulos (2020, p. 6) suggests that the inverse relationship between cash flows from

operations and earnings quality can be explained by the manager's incentive to adjust more accruals to respond to the company's poor operating performance.

Table 4: The Test Results of the Model 1

Pooled Ordinary Least Square	
Explanatory and Control Variables	Dependent Variable: DACC 1- Kothari, Leone, and Wasley (2005)
CSR	-.0082835 (-1.22)
Aud	-.0004748 (-0.51)
ROA	.4438449 (2.31) **
Lev	.0001034 (0.20)
Size	-.0021889 (-0.53)
Cash	-.2679925 (-1.68) *
Number of observations	260
Number of groups	26
F	1.48
Prob > F	0.1863
R-squared	0.0944

*, ** and *** indicate that the estimates are significant at 10%, 5% and 1% margins of error, respectively

Similar to the findings documented for Model 1, the results for Model 2 which is relied on Dechow and Dichev's (2002) model does not document any notable association between CSR and EM activities neither for the selected U.S. firms. The results of the analysis for Model 2 are displayed in Table 5. In terms of the control variables, only audit tenure and leverage variables are found to have significant relation with EM activities. Audit tenure which is used to represent audit quality is observed to be inversely related to earnings quality in line with the studies of Yang and Krishnan (2005) and Myers, Myers and Omer (2003). Accordingly, depending on the result of the analysis, it can be said that auditor with a long year of experience can curb the discretionary accruals which occurs due to the manager's opportunistic behavior. Leverage variable that is used to proxy indebtedness level of the companies is also inversely related to the earnings quality of the selected U.S. firms. A high leverage ratio can be considered as a potential sign for bankruptcy (Gras-Gil et al, 2016, p.294). Toukabri et al. (2014, p.108) claimed that firms with high

leverage ratios are monitored closely by the creditors and stakeholders. Thus, they are less likely to practice EM activities when compared with the firms having lower leverage ratios. The finding regarding the significant inverse relationship between leverage and EM activities in this study, was also reported in the study of Dechow and Skinner (2000) in which it was stated that highly leveraged firms report fewer EM activities.

Table 5: The Results of Model 2

Random Effect GLS	
Explanatory and Control Variables	Dependent Variable: DACC 2- Dechow and Dichev (2002)
CSR	0.62099 (0.81)
Aud	-8.51207 (-2.29) ***
ROA	-3.43209 (-1.00)
Lev	-2.31209 (-2.36) **
Size	-7.04207 (-0.53)
Cash	-3.13209 (-2.17)
Number of observations	260
Number of groups	26
Hausman Test Prob>Chi2	0.1100
R-squared	0.1558
Wald chi ²	35.77
Prob>Chi ²	0.000

*, ** and *** indicate that the estimates are significant at 10%, 5% and 1% margins of error, respectively

To compare the explanatory power of the earnings management estimation models two different models were used; Kothari et al., (2005) and Dechow and Dichev (2002) models. The regression analysis results between total accruals and other variables of Kothari et al., (2005) model is demonstrated in Table 6. Regarding the $p > |t|$ values of the variables, it can be highlighted that only the ROA has a notable impact on total accruals.

Table 6: The Regression Results of Kothari, Leno and Wasley, (2005)'s Model

TA _{it} / A _{it-1}	Coef.	Std.Err.	T	P> t
I / A _{it-1}	-1.29207	-1.16207	-1.11	0.269
ΔREV _{it} -ΔREC _{it}	.0551353	.0363128	.1.52	0.130
PPE _{it} / A _{it-1}	-.029658	.0299834	-0.99	0.324
ROA _{it}	.202069	.0981495	2.06	0.041
R-squared	0.0472			
Adj R-squared	0.0305			
Prob > F	0.0253			

The regression analysis results between total accruals and other variables of Dechow and Dichev (2002)'s model are demonstrated in Table 7. It shows that while the past, present, and future cash flows have a notable impact on the total accruals; revenues and fixed assets do not have any significant effect. Regarding the Prob>F values, coefficients of the two estimation models are different from zero since both models have a Prob>F values smaller than 0.05. In this sense, both models are appropriate for estimating the total accruals. However, Dechow and Dichev's (2002) model has a lower Prob>F value than the value of Kothari et al., (2005) model, and it is closer to zero. In this respect, the regression of Model 2 fits the data better than the regression of the first model. Furthermore, the R² value, which quantifies the power of the relationship between the developed model and the dependent variable, shows that the second model is more potent than the first model (Jim, 2017). In case the adjusted R² is considered to evaluate the explanatory power of the model, the performance-matched model of Kothari et al., (2005) has less explanatory power than Dechow and Dichev's (2002) model. To decide on the best-fitted EM estimation models R² was also considered in other studies (Callao Jarne, and Wróblewski, 2017; Siregar and Utama 2008; Ye, 2007).

Considering all the variables that compare the explanatory power of the developed models, it can be stated that Dechow and Dichev's (2002) 's model is better for capturing the total accruals of the sample companies used in this study.

Table 7: The Regression Results of Dechow and Dichev, (2002) 's Model

$\Delta WC_{it} / A_{it}$	Coef.	Std.Err.	t	$p > t $
$\Delta REV / A_{it}$	-.2083414	.1612651	-1.29	0.198
PPE / A_{it}	3030251	.1834817	1.65	0.100
CFO_{it-1} / A_{it}	.3133927	.1236376	2.53	0.012
CFO_{it} / A_{it}	-.0352591	.0097036	-3.63	0.000
CFO_{it+1} / A_{it}	-.3385845	.0416448	-8.13	0.000
R-squared	0.3232			
Adj R-squared	0.3065			
Prob > F	0.0000			

6. Conclusion

This study aimed to record evidence on the nexus between CSR performance and EM activities of selected 26 U.S. companies for the period between 2011 and 2020. The related literature generally supports evidence for a negative impact of EM activities on financial reporting quality. Therefore, companies with fewer EM activities are expected to attract more investors. In this study, it is questioned whether socially responsible companies are also behaving responsibly to maintain financial reporting quality. Abnormal accruals are utilized to measure earnings quality based on the two different models: the performance-matched model of Kothari et al., (2005) and the model of Dechow and Dichev (2002). Furthermore, control variables namely; audit-tenure, leverage, size, ROA, and cash flows from operations were also added to the analysis to test the possible association with EM activities of the selected firms.

The findings of the analysis demonstrate that for both of the models utilized, any significant relationship has been detected between CSR and EM activities of the selected companies. This evidence is in line with the studies of Moratis and van Egmond (2018) and Toukabri et al. (2014). With respect to the control variables; audit-tenure, leverage, and cash flows from operations were found to have a negative relationship with EM activities, whereas return on assets was found to have positive one. Finally, no relationship was documented between firm size and EM. Depending on a recent data set, this study has contributed to the existing literature

in that it compares the two most commonly used different accruals EM estimator models together with their superiority and inferiority in statistical terms.

This study is not free of limitations. Firstly, the accruals were measured solely through accruals EM rather than real EM. The second limitation is that the analysis rests upon the fact that the study consists of only selected U.S. companies; thus, the findings cannot be generalized. The analysis of the companies from other countries may reveal different findings regarding to the CSR-EM link. The reason is that the ‘CSR national system’ in Europe and the U.S. differ in terms of politics, culture, and control (Matten and Moon, 2008, p. 3). One another limitation of the study is that it compares merely two estimator models to find the best-fitted model for EM. Due to insufficient data, other EM measuring models as the models of Yoon and Miller (2002); Dechow, Richardson and Tuna (2003), and Larcker and Richardson (2004) could not be estimated. Further studies are recommended to compare other alternative models to decide on the best estimator of accruals EM. Additional studies can also be conducted by connecting some variables related to corporate governance when evaluating the association between CSR and EM activities. Since EM activities are argued to be inversely related to a solid corporate governance system, it will be compelling to question how the relationship between CSR and EM is affected by factors such as gender diversity on the board, percentage of the independent board members, the presence of the audit board committee and being audited by big four. In this way, future studies may shed a different light on the CSR- EM association.

References

- Agudelo, M. A. L., Jóhannsdóttir, L., & Davídsdóttir, B. (2019). A literature review of the history and evolution of corporate social responsibility. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 4(1), 2–23.
- Aybars, A. (2013). *The Role Of Institutional Investors On Earnings Management: Empirical Evidence From Turkey* (Publication No. 345083) [Doctoral dissertation, Marmara University]
- Bajic, S., & Yurtoglu, B. (2018). CSR, market value and profitability: International evidence, S. Boubaker, D. Cumming, & D. K. Nguyen (eds.) *Research Handbook of Finance and Sustainability*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Boujelben, S., Khemakhem, H. F., & Ahmad, A. (2020). Real earnings management and the relevance of operating cash flows : A study of french listed firms, *International Journal of Disclosure and Governance*, 17(4), 218–229.
- Bowen, Howard R. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*. New York: Harper and Row
- Bozzolan, S., Fabrizi, M., Mallin, C. A., & Michelon, G. (2015). Corporate Social

- Responsibility and Earnings Quality: International Evidence. *In International Journal of Accounting* 50(4), 2-53.
- Callao, S., Jarne, J. I., & Wróblewski, D. (2017). Detecting Earnings Management Investigation on Different Models Measuring Earnings Management for Emerging Eastern European Countries. *International Journal of Research-Granthaalayah*, 5(4), 22-252.
- Carroll, A. B. (2015). Corporate social responsibility: The centerpiece of competing and complementary frameworks. *Organizational Dynamics* 44(2), 87–96.
- Chih, H. L., Shen, C. H., & Kang, F. C. (2008). Corporate social responsibility, investor protection, and earnings management: Some international evidence. *Journal of Business Ethics*, 79(1–2), 179–198
- Choi, B. B., Lee, D., & Park, Y. (2013). Corporate social responsibility, corporate governance and earnings quality: Evidence from Korea. *Corporate Governance: An International Review*, 21(5), 447–467.
- Choi, T. H., & Pae, J. (2011). Business Ethics and Financial Reporting Quality: Evidence from Korea. *Journal of Business Ethics*, 103(3), 403–427.
- Dechow, P., & Dichev, I. (2002). Resiliency and academic success in college students with disabilities requiring accommodations. *Dissertation Abstracts International*, 68(12-A), 35-59.
- Dechow, P. M. (1992). *Accounting earnings and cash flows as measures of firm performance: The role of accounting accruals* (Publication No.9313852) [Doctoral dissertation, University of Rochester].
- Dechow, P. M., & Skinner, D. J. (2000). Earnings Management: Reconciling the Views of Accounting Academics, Practitioners, and Regulators. *Accounting Horizons* 14, 235-250
- Dechow, P., Sloan, R., & Sweeney, A. (1995). Detecting Earnings Management. *The Accounting Review*, 70(20), 193–225.
- Dimitropoulos, P. E. (2020). Corporate social responsibility and earnings management in the EU: a panel data analysis approach. *Social Responsibility Journal*, November, 2-17.
- Feng, C., Wang, H., Lu, N., Chen, T., He, H., Lu, Y., & Tu, X. M. (2014). Log-transformation and its implications for data analysis. *Shanghai Archives of Psychiatry*, 26(2), 105–109.
- Gargouri, R. M., Shabou, R., & Francoeur, C. (1998). The Relationship between

- Corporate Social Performance and Earnings Management. *Journal of Business Ethics*, 17,195–204.
- Gras-Gil, E., Palacios Manzano, M., & Hernández Fernández, J. (2016). Investigating the relationship between corporate social responsibility and earnings management: Evidence from Spain. *BRQ Business Research Quarterly*, 19(4), 289–299.
- Grecco, M. C. P., Cecília Moraes Santostaso, G., & Gerson Begas, G. (2017). Corporate Social Responsibility and Its Relation With Performance and Earnings Management, *Contabilidade Vista & Revista*, 28(1), 25–44.
- Grougiou, V., Leventis, S., Dedoulis, E., & Owusu-Ansah, S. (2014). Corporate social responsibility and earnings management in U.S. banks. *Accounting Forum*, 38(3),155–169.
- Habbash, M. (2010). *The Effectiveness of Corporate Governance and External Audit on Constraining Earnings Management Practice in the UK*. (Doctoral dissertation, Durham University)
- Healy, P. M. (1985). The effect of bonus schemes on accounting decisions. *Journal of Accounting and Economics*, 7(1–3), 85–107.
- Healy, P. M., & Wahlen, J. M. (1999). A review of the earnings management literature and its implications for standard setting, *Accounting Horizons*, 13(4), 365–383.
- Hong, Y., & Andersen, M. L. (2011). The Relationship Between Corporate Social Responsibility and Earnings Management: An Exploratory Study. *Journal of Business Ethics*, 104(4), 461–471.
- Hsu, G. C. M., & Koh, P. S. (2005). Does the presence of institutional investors influence accruals management? Evidence from Australia. *Corporate Governance: An International Review*, 13(6), 809–823.
- Jim, F. (2017). How to Interpret the F-test of Overall Significance in Regression Analysis. Statistics by Jim, <https://statisticsbyjim.com/regression/interpret-f-test-overall-significance-regression> (04.06.2022)
- Jones, J. J. (1991). Earnings Management During Import Relief Investigations. *Journal of Accounting Research*, 29(2), 193–228.
- Kalmış, H., & Yavuzaslan, S. (2016). İşletmelerin kurumsal yönetim uygulamalarının kâr yönetimi üzerindeki etkisi ve Borsa İstanbul AŞ şirketleri üzerinde bir uygulama. *Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 353–384.

- Kaplan, R. S. (1985). Comments on paul healy. *Journal of Accounting and Economics*, 7, 109–113.
- Khosropour, A. (2017). A panel data analysis of the relationship between corporate social responsibility and earnings management : evidence from Iran. *Revista QUID*, 1(1), 2423–2431.
- Kim, Y., Park, M., & Wier, B. (2012). Is earnings quality associated with corporate social responsibility?. *Accounting Review*, 87(3), 761–796.
- Kothari, S. P., Leone, A. J., & Wasley, C. E. (2005). Performance matched discretionary accrual measures. *Journal of Accounting and Economics*, 39(1), 163–197.
- Lee, C. W. J., Li, L. Y., & Yue, H. (2006). Performance, growth and earnings management. *Review of Accounting Studies*, 11(2–3), 305–334
- Linck, J. S., Netter, J. M., & Yang, T. (2009). The effects and unintended consequences of the sarbanes-oxley act on the supply and demand for directors. *Review of Financial Studies*, 22(8), 3287–3328
- Litt, B., Sharma, D., & Sharma, V. (2014). Environmental initiatives and earnings management. *Managerial Auditing Journal*, 29(1), 76–106
- Matten, D., & Moon, J. (2008). 'Implicit' and 'explicit' CSR: A conceptual framework for a comparative understanding of corporate social responsibility" *Academy of Management Review*, 33(2), 2-21.
- McNeese, B. (2016). Are the Skewness and Kurtosis Useful Statistics? <https://www.spcforexcel.com/knowledge/basic-statistics/are-skewness-and-kurtosis-useful-statistics> (24.06.2022)
- McNichols, M. F. (2002). Discussion of the Quality of Accruals and Earnings: The Role of Accrual Estimation Errors. *Accounting Review*, 77 (Supplement 2002), 61–69.
- Moratis, L., & Max van, E. (2018). Concealing social responsibility? Investigating the relationship between CSR, earnings management and the effect of industry through quantitative analysis. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 3(1), 2-13
- Muttakin, M. B., Khan, A., & Azim, M. I. (2015). Corporate social responsibility disclosures and earnings quality: Are they a reflection of managers' opportunistic behavior?". *Managerial Auditing Journal*, 30(3), 277–298.
- Myers, J. N., Myers, L. A., & Omer, T. C. (2003). Exploring the term of the auditor-

client relationship and the quality of earnings: A case for mandatory auditor rotation? *Accounting Review*, 78(3), 779–799

Önder, Ş. (2012). *İşletmelerin kar yönetimi uygulamalarında kurumsal yönetim yapılarının etkisi: İMKB üzerine bir uygulama* (Publication No. 327986) (Doctoral dissertation, Kütahya Dumlupınar University).

Prior, D., Surroca, J., & Tribó, J. A. (2008). Are socially responsible managers really ethical? Exploring the relationship between earnings management and corporate social responsibility. *Corporate Governance: An International Review*, 16(3), 160–177.

Rahmawati, & Dianita, P. S. (2011). Effect of Corporate Social Responsibility Disclosure on Financial Performance with Audit Quality as a Moderating Variable. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 7(2), 1034–1045.

Roychowdhury, S. (2006). Earnings management through real activities manipulation. *Journal of Accounting and Economics*, 42(3), 335–370.

Salewski, M., & Zülch, H. (2014). The Association between Corporate Social Responsibility and Earnings Quality Evidence from European Blue Chips. *HHL Working Paper Series No. 112*, 22(1), 112–121.

Scholtens, B., & Kang, F. C. (2013). Corporate Social Responsibility and Earnings Management: Evidence from Asian Economies. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 20(2), 95–112.

Siregar, S. V., & Utama, S. (2008). Type of earnings management and the effect of ownership structure, firm size, and corporate-governance practices: Evidence from Indonesia. *International Journal of Accounting*, 43(1), 1–27.

Sun, N., Salama, A., Hussainey, K., & Habbash, M. (2010). Corporate environmental disclosure, corporate governance and earnings management. *Managerial Auditing Journal*, 25(7), 679–700

Toukabri, M., Jilani, P. F., & Jemâa, O. Ben. (2014). The Interaction between Environmental Accounting Practices and Earnings Management. *Journal of Business Studies Quarterly*, 5(3), 99–112.

Velayutham, E. (2018). Sustainability disclosure and earnings management. S. Boubaker, D. Cumming, & D. K. Nguyen (Eds.), *Research Handbook Of Finance And Sustainability*. Cheltenham: Edward Elgar

Yang, J. S., & Krishnan, J. (2005). Audit Committees and Quarterly Earnings Management. *International Journal of Auditing*, 9(3), 201–219.

- Ye, J. C. (2007). Accounting Accruals and Tests of Earnings Management, *Baruch College*, 2-24.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayınları
- Yip, E., Van Staden, C., & Cahan, S. (2019). Corporate social responsibility and earnings management: The role of corporate governance. *Humanities and Social Sciences Reviews*, 7(5), 1338–1347.
- Zhang, J. Q., Zhu, H., & Ding, H. bin. (2013). Board Composition and Corporate Social Responsibility: An Empirical Investigation in the Post Sarbanes-Oxley Era. *Journal of Business Ethics*, 114(3), 381–392.
- Zhang, Z., Yap, T. L., & Park, J. (2021). Does voluntary CSR disclosure and CSR performance influence earnings management? Empirical evidence from China *International Journal of Disclosure and Governance*, 18, 161-178.

Araştırma Makalesi

**Pandemi Döneminde Sürdürülebilir ve Dirençli Kentler: Çankırı
Örneği¹**

Büşra KONAK

Sorumlu Yazar, Bağımsız Araştırmacı
busra.konak.93@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8224-5903

İsmet AKBAŞ

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF
iakbas@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9809-1964

Öz

Ocak-2020 tarihinde hayatımıza giren Covid-19 virüsünün neden olduğu salgın hastalık, küreselleşmenin etkisiyle kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve kentlerde ciddi sorunlara yol açmış olması salgın hastalıklara dirençli bir kent oluşturma gerekliliğini ortaya koymuştur. Mega kentlerde, kent içi akışın hızlı olması salgının kontrolünü zorlaştırmış olsa da, mikro kentlerde salgın süreci daha sistemli ve rahat atlatılmıştır. Araştırmanın çıkış noktasını oluşturan bu durum, mikro bir kent olan Çankırı’da Covid-19 salgın sürecinin nasıl geçirildiğini ve geçirilmekte olduğunu anlamaya neden olmuştur. Bu doğrultuda “derinlemesine mülakat” yöntemi ile Çankırı içerisinde seçilmiş kamu kurumlarında görev yapan 5 yetkili kişiyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Yapılan mülakatlar sonucunda Çankırı’da salgın sürecinin sistemli ve bir nebze de olsa daha rahat geçirildiği anlaşılmıştır. Bu çerçevede mikro bir kent olan Çankırı’da salgın gibi risk durumlarında kurumlar arası iletişim kolay bir şekilde sağlanarak hızlı müdahale şansı olmuştur. Sonuç olarak bu durum vaka ve ölüm oranlarında hızlı bir düşüşe neden olmuştur.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilir Kent, Akıllı Kent, Dirençli Kent, Salgın Hastalıklar, Covid-19
Jel Sınıflandırma Kodları: S54, Q56, R11

Sustainable and Resilient Cities in the Pandemic Period: The Case of Çankırı²

Abstract

The epidemic disease caused by the Covid-19 virus, which entered our lives in January-2020, spread all over the world in a short time with the effect of globalization and caused serious problems in cities, revealing the necessity of creating a city resistant to epidemics. Although the rapid flow in the city made it difficult to control the epidemic in mega cities, the epidemic process in micro cities was overcome more systematically and comfortably. This situation, which constitutes the starting point of the research, caused to understand how the Covid-19 epidemic process was and is being passed in Çankırı, a micro city. In this direction, face-to-face interviews were conducted with 5 authorized persons working in selected public institutions in Çankırı using the "in-depth interview" method. As a result of the interviews, it was understood that the epidemic process in Çankırı was systematically and somewhat more comfortable. In this framework, in Çankırı, which is a micro city, in risk situations such as epidemics, inter-institutional communication has been easily provided and there has been a chance for rapid intervention. As a result, this has led to a rapid decline in case and death rates.

Keywords: Sustainable City, Smart City, Resilient City, Epidemics, Covid-19
JEL Classification Codes: S54, Q56, R11

¹ Makale, Büşra KONAK’ın Dr. Öğr. Üyesi İsmet AKBAŞ danışmanlığında 2022 yılında tamamladığı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 22.09.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 08.11.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Konak, B. ve Akbaş, İ. (2022). Pandemi döneminde sürdürülebilir ve dirençli kentler: Çankırı örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 128-157, DOI: 10.18074/ckuifbd.1178744.

1. Giriş

Kent, insanlık tarihinin ilk anından itibaren ortaya çıkmış bir olgu olsa da tarihin her döneminde çeşitli oluşumlarla gelişimini sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmektedir. Kent kavramının gelişiminin devam etmesi ve bu doğrultuda tanımlarda yaşanan değişimlerin asıl nedeninin ihtiyaçların farklılaşmasına bağlamak yanlış olmayacaktır. Kenti oluşturan canlı ve cansız her ögenin ihtiyaçlarının farklılaşması kentlerin tanımsal ve biçimsel olarak değişim göstermesine neden olmaktadır. İnsanların ihtiyaçlarının değişmesi kentsel alanlarda yoğunlaşmalarına neden olmuş ve metropol gibi büyük kentleri meydana getirmişlerdir. Büyük kentlerde yoğunlaşan insanlar düzensiz ve aşırı bir kentleşmeye yol açmışlardır. Bu durum kentlerin taşıma kapasitelerinin aşılmasına neden olmuş, çevre ve sağlık olmak üzere birçok alanda sorunları ortaya çıkarmıştır. Kentsel dirençlilik kavramının bu doğrultuda ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kentsel dirençlilik, kent içerisinde oluşacak olan her türlü riske ve olumsuz duruma karşılık kentin hazır olmasıdır. Bu çerçevede kent tarihinin her aşamasında kentsel dirençlilik kavramı gündemde olmuştur. İlk kentlerde daha çok ortaya çıkan artı ürünü korumak adına güvenlik amaçlı bir dirençlilik oluşturulmaya çalışılsa da, 21. yüzyıl kentlerinde nüfus yoğunluğundan kaynaklı oluşan sorunlara yönelik bir dirençlilik sağlamak hedeflenmektedir. Aynı zamanda kentlerde artan nüfus ve olumsuz kent koşulları her dönemde salgın hastalıkların görülmesine sebep olmuştur. İlk dönemlerde yalnızca kent içerisinde görülen salgın hastalıklar, ülkeler hatta kıtalar arası ticaret ağlarının gelişmesiyle birlikte küresel hale gelmiş ve küresel salgınlar haline gelmiştir. Son olarak Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve Ocak-2020'de hayatımıza giren Covid-19 virüsü kısa sürede tüm dünyaya yayılmış, küresel bir salgın haline gelmiştir. Kentleri birinci dereceden etkisi altına alan bu sürece karşı bir dirençlilik sağlamak hedeflenmektedir.

Kent tarihinde Sanayi Devrimi'ni önemli bir dönüm noktası olarak kabul etmek mümkündür. Çünkü Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen ve değişen üretim sürecine bağlı olarak kent ve kırsal dengesinde dönüşüm süreçleri başlamıştır. Aynı zamanda bu dönemden itibaren kentleşmenin sanayileşmenin bir artı ürünü olarak görülmesi, kentleşme ve sanayileşmenin ayrılmaz bir bütün olduğunu göstermektedir (Keleş, 2015, s. 37). Bu dönemden itibaren kentlerin sağlamış oldukları olanaklar doğrultusunda çekim kuvvetleri artarak kentlere yapılan göçlerin artması, kentlerde düzensiz ve aşırı bir kentleşmeye neden olmuştur. Kentlerin taşıma kapasitelerinin artması kentlerde ciddi sorunları da gündeme getirmiştir. Kent bilimciler kentlerde meydana gelen bu sorunlara çeşitli kent modelleri oluşturarak çözüm bulmaya çalışmış olsalar da kentlerde artan nüfusun önüne geçememişler ve kentlerin büyümelerini durduramamışlardır. Kentlerin kaynaklarını yenileyebilme fırsatı olmadan kaynakların aşırı kullanımına sebep olan bu durum gelecek kuşakların da ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine neden olmuştur. Sürdürülebilirlik kavramının eskilere dayanan bir kavram olmasının yanında sürdürülebilir kent kavramı, kent literatüründe yeni bir kavramdır. Sürdürülebilir kent ya da sürdürülebilir kentsel

gelişme olarak ifade edilen kavram kentsel mekânların, bu mekânlar içinde yer alan eylemlerin ve kentte yaşayanların, çevresiyle birlikte bir bütün olarak varlığını dengeli bir şekilde devam ettirebilmesi ve kent içerisinde üretilen değerlerin gelecek kuşaklara aktarılabilmesini ifade etmektedir (Nijkamp ve Pepping, 1998, s. 1482). Kent bilimciler ortaya koydukları sürdürülebilir kent modelleriyle birlikte kentlerde yaşanan olumsuzlukların ve kötü koşulların önüne geçmeye çalışmışlardır. Bahçe-Kent, Yavaş Kent, Ekolojik Kent, Akıllı Kent ve Dirençli Kent gibi farklı kent modelleri ile kent bilimciler sorunların önüne geçmeye çalışmışlardır. Kent bilimcilerin oluşturmuş oldukları bu modeller birbirinin devamı niteliğinde olan girift bir yapıya sahiptir.

Dirençli kent ya da kentsel dirençlilik modeli kent tarihinin her döneminde dirençlilik kavramı ile birlikte gündemde olan bir yaklaşımdır. Fakat 21. yüzyıla gelindiğinde dirençli kentlere olan ihtiyaç daha da artmıştır. Çünkü teknolojinin ve küreselleşmenin gelişmesiyle birlikte yaşam da hızlanmış, böylece ülkeler de hiç olmadıkları kadar birbirleriyle bağlantılı bir hale gelmişlerdir. Bu durum da afetlerin çoğalması, mülteci krizlerinin artması, salgın hastalıkların daha çok yaygınlaşması ve çeşitli siber saldırıların çoğalması gibi birçok riskin oluşmasına sebep olmuştur. Söz konusu bu risklerin önüne geçilmesi ve kentin oluşabilecek olan risklere hazırlıklı olması adına geliştirilen dirençli kent modeli kenti oluşturan her aktörün ve dinamiğin koordineli mücadelesi ile sağlanabilmektedir (Çiriş, 2017, s. 148). Kentleşme literatürü incelendiğinde dirençli kent oluşturma çabası daha çok deprem ve sel afetlerine yönelik olmuştur. Salgın hastalıkların da bir afet sayıldığı (afad.gov.tr) ve Ocak-2020 itibariyle yaşamımızda olan Covid-19 pandemisi kent içerisindeki işleyişi derinden etkilemiştir. Bu çerçevede salgın hastalıklara yönelik bir dirençli kent oluşturma gerekliliği ortaya çıkmıştır. Araştırmanın çıkış noktasını oluşturan bu durum, nüfus yoğunluğunun az olduğu kentlerde dirençlilik sağlamanın daha kolay olacağı düşüncesi ile anlam kazanmıştır. Çünkü özellikle salgın gibi kent içerisinde önemli bir kontrol mekanizması gerektiren risk durumlarında nüfus yoğunluğu ne kadar fazla ise kontrolün o kadar zor sağlanacağı açıktır. Bu doğrultuda örneklem olarak seçilen ve mikro bir kent olan Çankırı ilinde Covid-19 salgınına yönelik ne gibi çalışmalar yapıldığı, seçilen kamu kurumlarının yetkilileri ile “derinlemesine mülakat” yöntemi kullanılarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde sürdürülebilir kent ve sürdürülebilir kent modelleri ile ilgili olarak literatürde yer alan bilgiler yorumlanmıştır. Daha sonra ise araştırma sırasında kullanılan yöntem tanıtılmış ve son olarak yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bulgular yorumlanarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

2. Literatür Araştırması

2.1. Sürdürülebilir Kent ve Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik kavramı, literatürde yer alan tanımlamalar doğrultusunda doğada bulunan sınırlı kaynakların tüm aktörlerin eşit şekilde içerisinde bulunarak sistemin taşıma kapasitesini aşmadan kuşaklararası bir etkileşim sağlamak amacıyla kullanılmasıdır. Özellikle Sanayi Devrimi ile birlikte, daha çok çevre merkezci bir yaklaşımın ideolojik olarak benimsenmesinin ardından, doğa kendini kendisini yenileyebilme imkânı verilmeden sürekli olarak kullanılmaya başlanmıştı. Bu doğrultuda nüfusun da hızlı bir şekilde artması doğada sınırlı olan kaynakların daha çok kullanılmasına ve özellikle gelecek kuşakların kaynaklarında ciddi sorunlar oluşmasına neden olmuştur. Söz konusu bu sorunlar neticesinde bir takım çözümler düşünölmeye ve hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bunların başında kalkınmanın sürdürülebilir olması gelirken, ilerleyen evrelerde kentlerin sürdürülebilir olması şeklinde alternatif çözüm yolları ile sorunun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir kent kavramları birbirlerini tamamlayan ve birbirlerinin devamı olan kavramlardır. Sürdürülebilirlik kavramının ilk kullanımı hakkında bir kesinlik olmamasına karşın, sürdürülebilirlik düşüncesinin ilk olarak Ortaçağ'da ortaya atıldığını söylemek gerekir (Campell, 1996, s. 302). Sürdürülebilirlik, herhangi bir durumun ya da işlevin sürekliliğinden; söz konusu bu durumun kesintisiz, aşırı kullanımda dahi tüketilmeden özellikle gelecek kuşakları da göz önüne alınarak sürdürülebilmesidir. Sürdürülebilirliğin bir ahlak ilkesi olduğunu belirten Tekeli (1999, s. 729), onun bir çevre hareketi içerisinden çıktığını ve içeriğinin siyasal süreç içerisinde oldukça yaygın bir şekilde sürekli yeniden belirlenmeye çalışıldığını ifade etmektedir. Söz konusu ahlak ilkesi bireysel ve örgütsel tüm yaşayışı etkilemektedir. Bu çerçevede sürdürülebilirliğin tek başına mümkün olmayacağı, farklı düzeylerdeki tüm aktörlerin birlikte gerçekleştirdikleri faaliyetleri ile söz konusu kavramın ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramı, özellikle sanayileşmenin etkisiyle meydana gelen sorunların daha etkili olduğu 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilk kez uluslararası gündeme taşınmıştır. Bu çerçevede ilk kez 1972 yılında düzenlenen BM Çevre Konferansı sonunda yayımlanan Stockholm Bildirisi'nde çevre sorunlarına geniş ölçüde yer verilmiştir. Bildiri genelinde insanların kirlilikten uzak sağlıklı bir çevrede yaşama haklarının varlığı üzerinde durulmuştur. Bildirinin ilk maddesinde konu ile ilgili olarak bilim ve teknolojinin gelişmesi insanın çevre üzerindeki hâkimiyet gücünü önemli ölçüde artırmış olsa da çevrenin hem doğal hem de beşeri açıdan insan refahı için gerekli olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede çevrenin korunması ve iyileştirilmesi dünyanın ve tüm hükümetlerin görevi olarak gösterilmiştir (UN, 1972, s. 3). Kavramın uluslararası gündemde yankı bulmasıyla kaynakların kullanımının zaman ve mekân eksenini etrafında düzenlenmesini de gündeme getirmiştir.

Sürdürülebilirlik kavramı tek boyutlu bir yapılanmadan ziyade ekonomik, çevresel ve sosyal unsurları da içerisinde barındıran çok boyutlu bir yaklaşımdır. Söz konusu ekonomik, çevresel ve sosyal unsurlar aynı zamanda sürdürülebilirlik kavramının boyutlarını da oluşturmaktadır. Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu adil paylaşımı (Tosun, 2019, s. 30), çevresel boyutu doğal kaynakların korunmasını (Keskin, 2013, s. 13; Tosun, 2019, s. 27) ve sosyal boyutu ise eşit katılımı (UNDP, 1994, ss. 18-19) ifade etmektedir.

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramları iç içe geçmiş iki kavram olsa da 20. yüzyıldan itibaren sürdürülebilir kalkınma düşüncesi sürdürülebilirlik fikrinin önüne geçmiştir. Kısaca sürdürülebilir kalkınma kavramı, çevrenin ve kaynakların varlığını göz ardı etmeden sanayinin gelişimini sağlama fikridir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı sürekli ve dengeli bir kalkınma modelini ortaya koyarak, 1970’li yıllardan bu yana toplum ve çevre arasında bir köprü oluşturmaktadır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015, ss. 175-176). Uluslararası oluşumların sürdürülebilir kalkınmaya olan yaklaşımları kavramın daha çok önem kazanmasına yol açmıştır. Özellikle 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından oluşturulan Ortak Geleceğimiz (Brundland Raporu) isimli raporda sürdürülebilir kalkınma, “Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşaklarında kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak.” şeklinde tanımlanmaktadır (Tosun, 2019, s. 15; Keleş vd., 2015, s. 176). Sonraki yıllarda birçok uluslararası belgede ve gündemde önemli bir yer tutan sürdürülebilir kalkınma kavramı aktif bir politika haline gelmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma uluslararası belgeler neticesinde daha çok önem kazanmış ve kazanmaya da devam edecektir. Çünkü sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma hayatın hemen hemen her alanında toplumun insani ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde hem üretim potansiyelini artıran hem de herkese eşit fırsatlar tanınmasını öngören bir dünya görüşüdür.

Sanayinin gelişmesi ile kentlerde yaşanan yoğunluğun doğru orantılı olarak ilerlemesi kentlerin taşıma kapasitelerinin aşılmasına neden olmuştur. Bu durum kentlerin birer yaşayan makineye dönüşmesini sağlamış ve kentlerde çeşitli sorunları doğurmuştur (Harvey, 1999, s. 46). Sanayileşmenin ve kalkınmanın sürdürülebilir olmasının gerekliliğinin ardından kentlerin de sürdürülebilir olması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede sürdürülebilir kent kavramının kentleşme literatüründe daha yeni bir kavram olduğu açıktır. Sürdürülebilir kent ya da sürdürülebilir kentsel gelişme olarak ifade edilen kavram kentsel mekânların, bu mekânlar içinde yer alan eylemlerin ve kentte yaşayanların, çevresiyle birlikte bir bütün olarak varlığını dengeli bir şekilde devam ettirebilmesi ve kent içerisinde üretilen değerlerin gelecek kuşaklara aktarılabilmesini ifade eder (Nijkamp ve Pepping, 1998, s. 1482). Buradan anlaşılmaktadır ki sürdürülebilir kent, kentlerin en uygun eylemlerde bulunmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Sürdürülebilir kent modeli bir zorunluluktan kaynaklı olarak ortaya çıkan bir kavramdır. Sürdürülebilir kalkınma ile doğrudan bağlantılı olan sürdürülebilir kent kavramı, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramının devamı niteliğindedir. Bu doğrultuda büyük kentlerde meydana gelmeye başlayan sorunlar çeşitli çevrelerden çözüm öneri ile önlenmeye çalışılmıştır. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma, son dönemlerde kentsel politikalar için önemli bir yere sahiptir. Bu durum sürdürülebilir kentleri birçok ülkede popüler hale getirmiştir. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren sürdürülebilirlik kentlerle birlikte atfedilmeye başlamıştır. Sürdürülebilir gelişme bu dönemde farklı tanımlamalarla yer almıştır. Örneğin, Aalborg Konferansı'nda "sürdürülebilirlik, geleceğe uzanan bir eşitlik durumudur." şeklinde ifade edilirken; Brüksel Konferansı'nda "sürdürülebilirlik, nihai bir noktaya varabilmek için iyi planlanmış bir yolculuktur." şeklinde yer almaktadır (Aalborg Konferansı, 1994; Brüksel, 93). Büyük kentlerin sürdürülebilirlik doğrultusunda daha çok ön plana çıkmasının nedeni, onların doğal kaynakları sonsuzmuş gibi tüketmeleri ve ana kirleticiler olmalarından kaynaklıdır (Nijkamp ve Pepping, 1998, s. 1490).

Sonuçta tüm süreç ile birlikte gelinecek nokta; sürdürülebilir gelişme doğrultusunda kentler, bölgeler gibi insan yerleşmelerinde sadece çevresel değil sosyoekonomik gelişmeler ile birlikte bir bütün sağlanması amaçlanmıştır. Özellikle kentlerin 21. yüzyılda oynayabilecekleri rollere ilişkin vizyon geliştirmesi, bu vizyon içerisinde sürdürülebilir gelişmenin sağlanması için kentleri oluşturan aktörlerin bir katılım mekanizması içinde bir araya gelmeleri sürdürülebilir kentsel gelişme kavramı içinde toplanmıştır (Türk Belediyeler Birliği, 2001, s. 11). Büyük kentlerde meydana gelen kötü yaşam koşulları, işsizlik ve devamındaki yoksulluk gibi sorunlar karşısında kent bilimciler farklı kent modelleri tasarlamaya başlamışlardır. Oluşturulan kent modelleri birbirlerinin devamı niteliğinde olan girift bir yapılanmaya sahiptir. Fakat yine de söz konusu tasarlanan bu kent modelleri ile kentlerin büyümelerinin önüne geçilememiştir.

2.2. Sürdürülebilir Kent Modelleri

Sanayi Devrimi ile birlikte artan çevre kirliliklerine karşı bir çözüm yolu olarak farklı kent modelleri oluşturulmaya çalışılmıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından ve 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren kent mekânları birer yaşayan makineler olarak görülmeye başlanmıştır (Harvey, 1999, s. 46; Tosun, 2019, s. 134). Farklı kent bilimciler bu soruna çözüm olarak farklı kent planlama modelleri ortaya koymaya başlamış ve bu sayede aslında farklı ütöptik kentler tasarlamaya başlamışlardır. Bu sayede 19. yüzyılın ikinci yarısını ve 20. yüzyılın ilk yarısını kent ütopyaların altın çağı olarak adlandırmak doğru olacaktır. Reformcu ve ütöptik kent bilimcileri sanayileşmenin kötü etkilerini en aza indirerek sağlıklı bir çevre oluşturmak adına kentsel ve kırsal alan arasında uçurumu en aza indirecek şekilde tasarımlarda bulunmuşlardır. Asıl amaçları kendi kendine yetebilen, çevre ile uyumlu kentler oluşturmaktır. Bu çerçevede Bahçe Kent, Yavaş (Sakin) Kent, Ekolojik

Kent, Akıllı Kent, Dirençli Kent tasarımları sürdürülebilir kent modelleri doğrultusunda geliştirilmiş olan önemli başlıklardır.

Bahçe Kent modelinin yaratıcısı Ebenezer Howard ilk olarak 1898’de ardından 1902’de gözden geçirilerek yayımlanan “Yarının Bahçe Kentleri” adlı çalışmasıyla kent planlama modelleri üzerinde önemli bir dönüm noktasına imza atmıştır. Howard, model tasarımını yaparken birçok farklı fikirden esinlenerek yeni bir fikir ortaya koymuştur. Howard, yaşadığı endüstri toplumunun bunalımına tanıklık etmiş ve ortaya koyduğu model ile endüstri kentlerinde yaşayan işçilerle birlikte kırdaki yaşayan köylülerin yaşadıkları toplumsal fiziksel çevreyi değiştirmek istemiştir. Bu şekilde tasarlanan kentte hızlı ve çarpık kentleşmenin ekonomik ve toplumsal sancılarını girerek mekânsal örgütlenmenin sağlanması amaçlanmıştır (Mumford, 1961, s. 175). “Yarının Bahçe Kentleri” nde Mumford, büyükşehirlerin adem-i merkezîyetçiliğini gündeme getirmiş ve bunların çevrelerine yeşil kentler kurulmasını önermiştir. Bu sayede oluşturulacak olan kentte, kent yaşamının sağladığı ekonomik ve kültürel avantajlarının yanında kırsal alanların ekolojik avantajlarını yani kısacası kentsel ve kırsal yaşamın olumlu yönlerini birleştirmek amaçlanmıştır (Gataric, Belij, Dercan, Filipovic, 2019, s. 35; Tosun, 2019, s. 135). Model ile oluşturulan Bahçe Kentlerde oturan kentliler hem kentsel yaşamın karmaşasından hem de kırsalın dezavantajlarından kurtularak yeni bir oturma bölgesinde yaşamlarını devam ettirebilecekleri bir mekan ortaya çıkarmak istenmiştir.

Kentler, itici ve çekici güç faktörlerine sahip olan organizmalardır. Kentlerin çekici, kırsalın itici yanları özellikle Sanayi Devrimi sonrasında kentlerde yaşanan aşırı nüfus yığılmalarıyla bu durum açıkça görülebilmektedir. Kentlerdeki ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği ve etkili bir sosyal hayatın varlığı bu mekânların çekici gücünü oluştururken, buna bağlı olarak kentlere olan göçü de artırmıştır. Buna karşılık olarak kırsaldaki ekonomik faaliyetlerin sınırlılığı ve sosyal hayatın yetersiz olması bu mekânların da itici gücünü ön plana çıkarmıştır. Tüm bunlara rağmen kentteki yüksek kiralar ve yüksek yaşam maliyetleri, işyerleri ile konutlar arasındaki uzaklık, kirli ve kötü çevre gibi faktörler dezavantaj iken; kırsaldaki sağlıklı çevre ve daha ucuz yaşam maliyetleri ise bir avantaj oluşturmaktaydı. İşte tam da bu noktada Ebenezer Howard’ın tasarladığı Bahçe Kentte kentin ve kırsalın avantajlı yönleri birleştirilmiştir.

Oluşturulmuş olan Yavaş Kent modeli ile küreselleşmenin hız kazanması, kent hayatının da önemli ölçüde hızlanmasına ve bir tekipleşmenin meydana gelmesine yol açmıştır. Böylece yerel ve geleneksel değerlerin yok olmuş, yaşam şekli, giyim ve yemek kültürlerinin aynı olduğu insanlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Şahin ve Kutlu, 2014, s. 58). Söz konusu bu durum kalitesiz bir yaşam tarzını ortaya koymuş ve İtalya’da 1980’lerde buna tepki olarak Cittaslow hareketi ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan homojen mekânlardan olmak istemeyen, yerel kimliğini korumak isteyen kentler Cittaslow hareketine

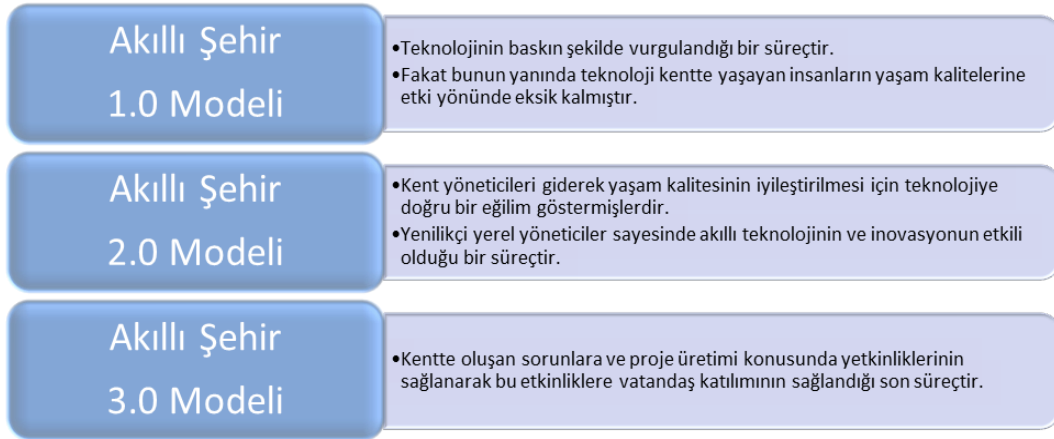
katılmışlardır. Model temel olarak kentsel üretimin, çevreye özgü değerlerin, kültürel ve geleneksel ürünlerin sürekliliklerinin sağlanmasını amaçlamaktadır (Kadioğlu, 2009, ss. 72-76). Cittaslow hareketine kentlerin katılabilmeleri için belirli kriterleri sağlamış olmaları gerekmektedir. Sürdürülebilir kent yaklaşımlarından birisi olarak kabul edilen Cittaslow hareketinde kriterler çevre, ekonomik ve eşitlik üzerine kurulmuştur. Zaten sürdürülebilir kent yaklaşımlarının temelinde, yaşam ortamı olarak kentlerin daha yaşanabilir ve sağlıklı olmalarını sağlamak ve yerel ölçekte atılan adımlarla küresel ve sağlıklı olmalarını sağlamak ve yerel bazda izlenen yollarla küresel çapta sürdürülebilirlik sağlamak amaçlanmıştır (Uslu, 2009, s. 49). Cittaslow kriterleri ile sürdürülebilirlik boyutlarının benzerliği ikisinin de çevre, ekonomi ve sosyal ilişkiler üzerine yoğunlaşmasıyla açıklanabilmektedir. Fakat söz konusu iki kavram insan ve çevre ilişkisine farklı açılardan bakmaktadır. Bu çerçevede sürdürülebilirliği daha çok çevre ile ilişkilendirmek gerekirken, Cittaslow hareketi daha çok insan ile ilişkilendirilmektedir. Yani sürdürülebilirlik daha çok gelecek ile ilgilenirken, Cittaslow hareketi gelecek ile birlikte daha çok şimdiki zamanla ilgilenmektedir (Üçer, 2009, ss. 21-22). Buradan anlaşılmaktadır ki sürdürülebilirliği sağlamak için yavaşlamak önemli bir dönüm noktasıdır.

Ekolojik kent kavramı, yeni kentlerin geliştirilmesinden, mevcut olanların güçlendirilmesine; kentin içerisindeki bütünsel uygulamalardan, yerel uygulamalara kadar geniş bir yelpazede oluşturulmaktadır. Ekolojik kent olgusu, kent ve çevrenin birbirleri ile ilişki ve iletişim verileri ele alınacağı bir kent tasarımı ve uygulama yaklaşımıdır. Ekolojik kent, ekolojik açıdan dengeli bir mekandır. Yaşanılan kentler ilerleyen dönemlerde insanların doğayla uyum yaşamalarına ve aynı zamanda gelişmenin sağlanmasına olanak sağlamalıdır. Kentler, kasabalar, köyler, burada yaşayan canlıların yaşamlarını sürdürülmesinde ve sağlığını geliştirecek şekilde tasarlanmalıdır. Çevresini koruyan, doğal, kültürel ve tarihi değerlere zarar vermeyen, ekoloji, ekonomi ve teknoloji arasında denge sağlayabilen düzenli bir kentsel oluşumdur (Premalatha, Tauseef, Abbasi, 2013, s. 661). Eko-kent, kendi kendine yetebilen bağımsız bir kent idealinin yanında, çağın yeniliklerine ve gelişmelerine yön veren teknolojik bir kent modelini de kapsamaktadır (Ciumasu, 2013, s. 1804, Newman, 2010, s. 149, Jong, Wang, Yu, 2013, s. 95, Göksu, 2012, s. 106). Yenilenebilir enerji faaliyetlerinin ve teknolojilerinin hayata geçirilmesi ve benimsenmesi eko-kentin temel özelliğidir (Newman, 2010, s. 150). Eko-kent yaklaşımı, ailelerden başlayarak kentin tüm faaliyetlerinde ve yapılarında kaynak kullanımının azaltılması, üretilen kaynakların mümkün olan son noktaya kadar kullanılması, atık dönüşümü, enerji geri kazanımı, kazanılmayanların tüketim değerinin hesaplanması gibi temel hedefleri içermektedir. Eko-kentlerin kurulma aşaması maliyetli olsa da, ekonomik gücü garantileyen dönüşümleri kapsamaktadır. Ayrıca, eko-kent, kent planlama sürecine sağladığı köklü değişimlerle gelecek nesillere sağlam altyapı oluşturma amacı gütmektedir. Sürdürülebilir kentsel gelişimin sorunlarına çözüm olabilecek en etkili yöntemlerden birisi, eko- kent modelidir (Jong vd., 2013: 96).

Kent bilimcilerin çağın getirdiği fırsatlar doğrultusunda ortaya koydukları kent ütopyelerinden bir diğeri ise Akıllı Kent modelidir. Akıllı kentler 1990'ların sonlarındaki akıllı büyüme hareketiyle ilişkilendirilebilir (Basiri, Azim ve Farrakhi'den aktaran Dinç, 2020, s. 18). Bu çerçevede söylenebilir ki teknolojinin daha çok kullanılmaya başlandığı yüzyıllarda akıllı kent modeli bir gereklilik olmuştur. Akıllı kentler esas itibarıyla çoğu kaynakta yer alan ortak tanıma göre, kentte yaşayan bireylerin yaşam kalitesini artırmak adına teknolojinin en verimli şekilde kullanıldığı organik sistemlerdir. Bir akıllı kent tasarımı için asıl önemli olan yapı kentin sahip olduğu teknolojik altyapıdır. Söz konusu teknolojik altyapı sayesinde kent içerisindeki tüm paydaşlar her türlü bilgiden haberdar olabilmektedir. Fakat burada önemli olan nokta teknolojinin halkın ihtiyaçları ve sorunların çözümü için kullanılmasıdır. Aynı zamanda teknoloji sayesinde kentte yaşayan bireylerin yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi akıllı kent tasarımlarının birincil koşuludur. Akıllı kent felsefesinde amaçlanan asıl nokta, başta ulaştırma ve enerji olmak üzere kentsel altyapılarda ortaya çıkacak olan sorunlar karşısında insan müdahalesine gerek kalmadan kendi kendisini yönetebilmesi ve yetebilmesidir (Terzi ve Ocakçı, 2017, s. 7).

Akıllı kent kavramı mikro düzeyde bir yaklaşımdan kentin bütününe içine katacak şekilde makro bir yaklaşıma dönüşmüştür (Akbaş, 2018, s. 141). Yani görülmektedir ki akıllı kent ile kentin bütününe yönelik bir iyileştirme sağlanacaktır. Bu çerçevede akıllı kentin bütününe kapsayacak şekilde farklı alanları bulunmaktadır. Bunları farklı uluslararası ve ulusal kurumlar ile araştırmacılar farklı şekillerde gruplandırsalar da temel olarak hepsi neredeyse aynı alanlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı akıllı kent kapsamında 17 alan (Akıllı Şehirler/Beyaz Bülteni, 2019, s. 12) belirlemiştir; AB akıllı kentlerin 6 alanından söz etmektedir (European Parliament, 2014, s. 18). AB'nin de kabul ettiği Boyd Cohen'in Akıllı Şehirler Çarkı'nı; akıllı hareketlilik, akıllı yaşam, akıllı yönetim, akıllı çevre, akıllı ekonomi, akıllı insan kavramları oluşturmaktadır. Bu çerçevede görülmektedir ki çarkta kentin bütününe kapsayacak şekilde bir alan belirlenmiştir. Söz konusu bileşenlerin bir araya gelmesi ile birlikte akıllı şehirler oluşmaktadır. Dünya üzerinde sayıları gittikçe artan akıllı kentlerin teknoloji altyapılarının daha da geliştiği, gittikçe daha verimli, yaşanabilir ve güvenli kentler olduğu görülmektedir.

Akıllı kentlerin oluşum sürecinde teknolojinin önemi çok fazladır. Cohen, akıllı kentlerin oluşum sürecini 3 aşamada incelemiştir (Akıllı Şehirler/Beyaz Bülteni, 2019, s. 15; Dinç, 2020, s. 22).

Şekil 1: Cohen'in Akıllı Kent Oluşum Süreci

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Akıllı kentlerin oluşması ve gelişmesi hususunda 1. aşamadan 3. aşamaya doğru geçiş sürecinde vatandaşlar hizmet yararlanıcı konumlarından kent ile ilgili sorunların çözümüne yönelik aktif rol alan aktörlere dönüşmüşlerdir. Bu sayede bir kentin akıllı kent olma serüveninin 3 aşamada gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Zaten akıllı kent bileşenleri içerisinde yer alan ve akıllı kentlerin temelini oluşturan akıllı yönetim kavramıyla vatandaş katılımı oldukça önemlidir (Akbaş, 2018, 143). Tüm bunlar göstermektedir ki teknoloji altyapısının sağlam ve güçlü bir şekilde kurulduğu bir akıllı kentte yerel yönetimler ve vatandaşlar birincil yetkili ve sorumlu aktörlerdir.

Sonuç olarak akıllı kentler, kent hayatını olumlu yönde iyileştirecek şekilde araçlarla donatılmış, farklı kaynaklardaki verileri bir araya getirebilen, verileri görselleştirip kolay ulaşım sağlandığı, güçlü işbirliği ağlarının olduğu ve dijital altyapı sayesinde karar alma süreçlerinde daha açık ve kapsamlı bir sürecin işlendiği bir sistem olarak ortaya çıkmıştır.

21. yüzyıla gelindiğinde akıllı kentler gibi dirençli kentlere de olan ihtiyaç gittikçe artmıştır. Çünkü teknolojinin hızının gelişmesiyle yaşam da hızlanmış ve ülkeler hiç olmadıkları kadar birbirleriyle bağlantılı bir hal almışlardır. Bu durum da doğal afetlerin çoğalmasına, mülteci krizlerinin artmasına, salgın hastalıkların görülmesine ve çeşitli siber saldırıların yaygınlık kazanması gibi birçok riskin oluşmasına neden olmuştur. Söz konusu bu risklerin azaltılması ya da önceden önlem alınarak engellenebilmesi yeni yönetim modellerinin doğmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü daha önceden kullanılan modeller ile oluşan şoklar ve risklerin çözülmesi pek mümkün değildir. Dirençlilik kavramının kentleşme literatüründe kullanımı her ne kadar yeni olsa da kavramın ilk kullanımı 1973'lere dayanmaktadır. Bu çerçevede 1973 yılında dirençlilik kavramını ilk kez ekolojik dirençlilik adı altında Holling kullanmıştır. Bu çerçevede dirençli kent kavramından

önce direnç kavramının incelenmesi faydalı olacaktır. Holling direnç kavramını, sistemlerin bozulma ve değişimleri hazmetme kapasitesi ile harici, beklenmedik durumlar sonrası aynı ilişkiler içinde kalabilme yeteneği şeklinde tanımlamıştır (Holling, 1973, s. 14). İlk olarak ekoloji alanında kullanılmış olsa da dirençlilik kavramı pek çok disiplinin araştırma konusu olmuş ve bu durumda ortaya kavramın farklı tanımlarının çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda en hızlı şekilde önceki duruma geri dönme yeteneği anlamına gelen dirençlilik kavramının dayanıklılık, esneklik, uyum kapasitesi şeklinde farklı ifade edilmiş şekilleri de vardır.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) Terimler Sözlüğü'ne göre dirençlilik, "bir birey ya da topluluğun tehlikeli bir oluşumun etkilerini, zamanında ve etkili olarak tahmin etme, öngörme, önleme, azaltma ve iyileştirme kapasitesidir" (afad.gov.tr). BM ise dirençliliği, "tehlikelere maruz kalmış bir sistemin, topluluğun veya toplumun, kendi temel yapılarını ve işlevlerini koruma ve onarma dahil, bir tehlikenin etkileri karşısında zamanında ve etkin bir şekilde direnme, soğurma, uyum geliştirme ve iyileştirme becerisi" (UNISDR, 2017) olarak tanımlamaktadır. AFAD'ın ve BM'nin dirençlilik tanımlarından yola çıkarak tehlikelere maruz kalmış toplumun en kısa zamanda iyileştirilmeleri kentlerde mümkündür. Bu durumda da ilk olarak kentleri dirençli hale getirmek gerekmektedir. Bu çerçevede kentler etkileri uzun dönemlerde görülen stresler veya kısa dönemde ani biçimde gelişen şoklarla karşılaşmaktadır (Tuğaç, 2019, s. 989). Söz konusu bu şoklar ve stresler iklim değişikliği, afetler ile meydana gelmektedir. Kentler, meydana gelen bu stresler ve şoklar karşısında kent sisteminin kendisini değiştirmesi ya da geliştirmesiyle dirençlilik kazanmış olmaktadır. Bu doğrultuda dirençli kent, fiziksel, çevresel, sosyal ve ekonomik anlamda kentlerin karşılaşılabileceği her türlü olumsuz durumda kenti oluşturan aktörlerin ve dinamiklerin koordineli bir şekilde mücadele etmesidir (Çiriş, 2017, s. 148). Dirençli kentlerde önemli olan nokta kent içerisinde yer alan tüm aktörlerin işbirliği içinde karşılaşılan şok ve streslere karşı koyabilme kapasitesine sahip olmaktır. Bir kenti dirençli kılan onun dirençli olduğunu gösteren OECD'nin belirlemiş olduğu bir takım özellikler bulunmaktadır (OECD Resilient Cities Report, 2016, s. 3).

Dirençli bir kent oluşturmak için uluslararası kuruluşların çeşitli çalışmaları mevcuttur. Söz konusu kuruluşlar kentin dirençliliğini belirlemek veya ölçmek için çeşitli parametreler geliştirerek farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. OECD bu uluslararası kuruluşlardan birisidir ve bir kentte dirençliliğin devamlılığını sağlamak için 4 alandan bahsetmektedir. Bunları ekonomi alanı, yönetim alanı, toplum alanı ve çevre alanı olarak sıralamak mümkündür. Bu çerçevede dirençli kent kavramının çok boyutlu bir paradigmaya sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kentlerin afetlere karşı dirençli kent olmalarına yönelik birçok proje ve plan oluşturulmaktadır. Deprem, sel gibi doğal afetlerin daha çok meydana gelmesi kentlerin daha çok bu olumsuzluklara karşı direnç kazanmalarına sebep olmuştur.

Kentlerin dirençlilik kazanmalarına yönelik yapılacak olan çalışmalarda ve yürütülen projelerde kenti oluşturan tüm paydaşlar yer almalıdır. Fakat kente ve kentliye en yakın paydaş olan yerel yönetimler kentlerin dirençlilik kazanmaları için oluşturulan ve yürütülen politikalarda birinci sırayı almaktadırlar (Tuğaç, 2019, s. 986). Bu çerçevede kentlerin hangi şok ve streslere karşı dirençlilik kazanacakları yerel yönetimler tarafından belirlenmektedir.

Kentleşme yazınında daha çok deprem ve sele karşı oluşturulan dirençli kent çalışmaları yapılmıştır. Fakat günümüze gelindiğinde Covid-19 salgını tüm kentleri dirençlilik kapsamında adeta sınava tabi tutmaktadır. Salgın hastalıklar da bir doğal afet türü olarak karşımıza çıkmaktadır ve bulaşıcı hastalıkların küresel boyutta etkili olmaları onları birer pandemiye dönüştürmektedir. Bu çerçeve tarihsel süreçte meydana gelmiş olan bulaşıcı hastalıkların ve salgınların kent yaşantısında önemli değişimlere yol açtığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Küreselleşmenin etkisiyle birlikte nüfusun artmasının etkisiyle mega kentler oluşmuş ve bu durum tüm kaynakların kendilerini yenileme fırsatları olmadan hızlı bir şekilde tüketilmesine neden olmuştur. Bu durumun sonucu olarak iklim değişikliğine bağlı hava olaylarının aşırılaşması ve afetlerin arttığı bir ortamda bulaşıcı hastalıkların pandemi haline gelmesi şaşırtıcı bir durum değildir (Tuğaç, 2020, s. 271). Günümüze gelindiğinde 12 Mart 2020 tarihinden itibaren tüm dünyada etkili olan Covid-19 salgını başta kentsel sistemler olmak üzere tüm sistemleri etkilemiş ve sistemler üzerinde çeşitli değişimlere neden olmuştur. Bu çerçevede Covid-19 salgınının özellikle kentsel sistemler bazında şimdiki ve gelecek kuşakların yaşam biçimlerini önemli ölçüde etkileyecek şekilde ekonomik, sosyal ve çevresel değişimlere neden olacaktır (UN Habitat, 2020). Söz konusu bu değişimlerin çoğunlukla kentsel alanların planlanması, kentsel politikalar ve kentsel faaliyetlerin belirlenmesi veya sınırlandırılması şeklinde olacağı açıktır. Tüm bunlar doğrultusunda Covid-19 salgını ile birlikte kentlerin daha dirençli hale getirilmeleri açısından kentlerde eski sistemin aksine yeni yaklaşım ve politikalar hâkim olacaktır. Bunlardan ilk olarak kentsel alanlardaki yoğunlukların düzenlenmesi açısından mega kentlerin dirençliliklerinin daha kısıtlı olmasından dolayı nüfusun daha az yoğun olduğu bölgelere doğru kayması beklenmektedir. Çünkü yüksek yoğunluklu kentlerde nüfus hareketlerinin takibinin zorlaşması, salgın sürecinde yaşanan karantina uygulamalarının takibini de zorlaştırmaktadır. Tarih boyunca görülen tüm salgınlarda, kentleşmenin yoğun olduğu bölgelerde takibin daha zor olduğu açıktır. Bu durumun aksine nüfus yoğunluğunun az olduğu bölgelerde virüs takibi daha kolay bir şekilde sağlanacaktır.

Dirençli kent kavramı, bir kentin oluşmuş ya da oluşma ihtimali olan her türlü şok ve strese karşı kentin tüm aktörlerinin işbirliği ile en kısa sürede eski haline geri dönebilme kapasitesidir. Bu çerçevede şimdiye kadar şok ve stres adı altında daha çok deprem, sel gibi doğal afetler ele alınırken günümüzde başa çıkmak zorunda olduğumuz Covid-19 salgını gibi bir salgın hastalığa karşı dirençli kent yaratılmamıştır. Mega kentlerde nüfus yoğunluğunun fazla olması hastalık

sonucunda ortaya çıkan virüs takibini zorlaştırmaktadır. Nüfus yoğunluğunun az olduğu kentlerde salgın hastalıklara karşı daha kolay bir dirençli kent oluşturulabilecektir.

3. Sürdürülebilirlik Ekseninde Dirençli Kent Modeli: Çankırı

3.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusunu sürdürülebilir kent, akıllı kent ve dirençli kent kavramlarının kavramsal çerçeveleriyle birlikte Çankırı özelinde söz konusu bu kavramların ne düzeyde anlaşıldığını anlama çabası oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Covid-19 salgın sürecini Çankırı gibi mikro ölçekte bir kentin ne düzeyde atlattığını ve atlarmaya çalıştığını anlamak esastır. Çalışmada 2022 yılı içerisinde Çankırı ili içerisinde yer alan Çankırı Valiliği, Çankırı Belediyesi, Çankırı İl Sağlık Müdürlüğü, Çankırı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, Çankırı AFAD İl Müdürlüğü, Çankırı Karatekin Üniversitesi Rektörlüğü içerisinde görev yapmakta olan yetkili kişilerden Covid-19 salgın sürecinde Çankırı kentinde nasıl bir yol haritası izlendiğini ve bundan sonraki süreçte neler yapılabileceği-yapılması gerektiği yönünde bilgi ve yorumlar alınmaya çalışılmıştır. Elde edilen bu veriler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Deseni

Araştırmada Çankırı ili mikro bir kent olarak belirlenmiş ve kent içerisinde belli kamu kurumları seçilmiştir. Çankırı'nın örneklem içerisinde seçilmiş olmasının en temel nedenleri şu şekilde sıralanabilmektedir;

- Çankırı'nın nüfusunun orta ölçekli bir yapılanmaya sahip olması mikro kent olarak seçilmesini sağlamıştır.
- Çankırı'nın ikinci derece deprem bölgesinde yer alması afetlere açık bir konumda bulunmasına neden olmaktadır.

Araştırmada Çankırı ili içerisinde belli kamu kurumları seçilmiştir. Seçilen kamu kurumlarında görev yapmakta olan 5 yetkili kişi ile yüz yüze görüşülerek Çankırı'nın salgın sürecini nasıl geçirdiği ve geçirmekte olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırmanın örneklemini Çankırı ili içerisinde yer alan kamu kurumlarından seçilen yetkili kişiler olduğundan “amaçsal örneklem” kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme seçim yapılırken araştırmanın amacı önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bilgi sahibi olduğu düşünülen örneklem olarak seçilmiştir. Covid-19 salgının yakın zamanda karşılaşılmayan bir afet türü olmasından kaynaklı, tüm sorumluluğun başta İçişleri Bakanlığı olmak üzere kamu kurumları tarafından koordine edilmesi ve nasıl bir yol izleneceğinin belirlenmesi örneklemin kamu kurumlarından oluşmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda Çankırı ili içerisinde yer alan ilgili kamu kurumlarının araştırmanın örneklemini oluşturması uygun görülmüştür.

3.3. Araştırma Grubu

Çalışmanın araştırma grubunu 2020-2022 yılları arasında Çankırı ili içerisinde seçilmiş olan kamu kurumlarında görev alan ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 5 yetkili kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların hepsi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi gereği önceden hazırlanmış görüşme soruları ile derinlemesine veri toplama amaçlanmıştır. Toplam 24 ifadeden oluşan görüşme sorularından ilk 11'i sürdürülebilir kent, akıllı kent, dirençli kent, afet yönetimi gibi daha genel kavramların yorumlanmasına yönelik konuları kapsamaktadır. Kalan 13 ifade ise Çankırı özelinde hazırlanmış olan Çankırı'nın Covid-19 salgın sürecini nasıl yönettiği ve salgından sonraki süreçte nasıl bir yol izleyeceğini anlamaya yönelik soruları içermektedir. Genel olarak nitelendirilen ilk 11 soru seçilmiş olan her kuruma yöneltilmiş olmasına karşın, geriye kalan sorular kurumlar bazında hazırlanmış ve ilgili kurumlara Çankırı özelinde ilgili sorular yöneltilmiştir.

Çalışmada veri analizi, elde edilen veriler görüşmeler esnasında alınan notların düzenlenmesi sonucu elde edilmiştir. Söz konusu düzenlemeler esnasında konular hakkında anlamlar çıkarılarak bilgilendirme ve analiz etme amaçlanmıştır. Analizlerin tamamlanmasının ardından kurumların kentsel dirençliliği sağlamaları bazında etkili ve eksik olduğu noktalar sonuç ve öneriler kısmında belirtilmiştir.

4. Bulgular ve Tartışma

Bu kısımda; mülakat soruları çerçevesinde örneklem içerisinde yer alan kurum yetkili kişileri ile yapılan görüşmeler yer almaktadır. Bu bağlamda yetkili kişilerin vermiş oldukları cevaplar, mülakat soruları doğrultusunda sırasıyla yorumlanmıştır.

Mülakatlar sırasında kurumlardan alınan cevapların ortak ifadeleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Bulguların Kavramsal İncelenmesi

GENEL SORULAR İÇİNDE GEÇEN ANA KAVRAMLAR	
<u>SÜRDÜRÜLEBİLİR</u> <u>KENT</u>	<ul style="list-style-type: none">• Gelecek kuşakların gereksinimlerini göz ardı etmeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik planlanan kent.• Sürdürülebilir kent kavramının kentler için olmazsa olmaz bir yapılanma olması gerektiği tüm kurumlar tarafından ortak savunulmuştur.

Tablo 1 (Devamı): Bulguların Kavramsal İncelenmesi

<u>DİRENÇLİ</u> <u>KENT</u>	<ul style="list-style-type: none">• Kamu kurumları içerisinde henüz bilinmeyen ve yaygın olmayan bir kavram.• AFAD dirençli kente iki farklı perspektifte bakmaktadır.
<u>AKILLI KENT</u>	<ul style="list-style-type: none">• Sosyal, ekonomik ve teknolojik olarak kendisini geliştirmiş olan kent.• Kentin dijital kontrolünün sağlanması kentin dirençliliğini de arttırmaktadır.
<u>AFET</u> <u>YÖNETİMİ VE</u> <u>MİKRO</u> <u>KENTLER</u>	<ul style="list-style-type: none">• Afet yönetimi açısından kentlerin büyüklükleri önemli değildir.• Mikro kentlerin daha nitelikli hale getirilmesi büyük kentlerin nüfuslarının azalmasına ve afet risklerinin o bölgelerde azalmasını sağlayacaktır.• AFAD – «köysel dönüşüm»
<u>DİJİTALLEŞME</u> <u>VE KENT</u> <u>İLİŞKİSİ</u>	<ul style="list-style-type: none">• Sürdürülebilir, akıllı ve dirençli kentler için dijitalleşme oldukça gerekli bir kavramdır.• Salgın sürecinde de dijitalleşmenin önemi anlaşılmıştır. Fakat dijital okur-yazarlığın yeterli olmaması bu dönemde bilgi kirliliklerine yol açmıştır.
<u>PANDEMİ İLE</u> <u>AFET VE KENT</u> <u>PLANLARI</u> <u>İLİŞKİSİ</u>	<ul style="list-style-type: none">• Kentsel planlarda salgın sonrası süreçte daha çok yerel düzeyde düzenlemeler yapılması gerektiği genel kanıdır.• Afet planlarında ise illaki bir değişime gidileceği düşünülmektedir.
<u>SALGIN</u> <u>HASTALIKLARA</u> <u>KARŞI</u> <u>DİRENÇLİ</u> <u>KENT</u>	<ul style="list-style-type: none">• Salgın hastalıklara yönelik olarak dirençli kent oluşturmak bundan sonraki süreçte gerekli ve olması gereklidir.• Fakat bu uzun bir süreçtir.• Kenti oluşturan her tabakanın bu konuda bilinçlendirilmesi ön koşuldur.

Tablo 1 (Devamı): Bulguların Kavramsal İncelenmesi

KURUMLARA ÖZEL ÇANKIRI ÖZELİNDE SORULARDA GEÇEN ANA KAVRAMLAR	
<p><u>PANDEMİ SÜRECİ</u> <u>AVANTAJ VE</u> <u>DEZAVANTAJLAR</u> <i>(Valilik, Belediye, Çevre Şehircilik İl Md., AFAD, Rektörlük)</i></p>	<ul style="list-style-type: none">• Nüfus en büyük avantaj iken imkanların kısıtlılığı dezavantajdır.• Kapanma sürecinde büyük kentlerden olan dönemsel göç kent içinde salgının yayılım hızını artırması da bir dezavantaj olarak görülmektedir.
<p><u>ÜRETİMDE SÜREKLİLİK</u> <u>VE SALGIN SÜRECİ</u> <i>(Belediye, Çevre Şehircilik İl Md.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none">• Çankırı'nın verimli topraklar üzerinde yer almaması bu dönemde verimin düşmesine neden olmuştur.• Fakat insanların bahçeli evlerine gitmeleri kendi mahsullerini üretmelerini sağlamıştır.
<p><u>YEŞİL ALANLARIN</u> <u>PLANLANMASI VE</u> <u>YÖNETİMİ</u> <i>(Valilik, Belediye, Çevre Şehircilik İl Md.)</i></p>	<ul style="list-style-type: none">• Çankırı'nın konumundan kaynaklı olarak kent içinde yeşil alanlar kısıtlıdır.• Kentsel yeşil alan kavramından çok bireysel yeşil alanlar bu dönemde önemli olmuştur.
<p><u>AŞI, AŞILANMA VE</u> <u>TESVİK</u> <i>(Valilik, Belediye, Çevre Şehircilik İl Md., AFAD, Rektörlük)</i></p>	<ul style="list-style-type: none">• Aşılana karşı kent içerisinde karşıt görüşlerin illaki yer almasına yönelik her kurumun kendi bünyesinde afiş, pankart, broşür hazırlama gibi teşvik çalışmaları yapmasını sağlamıştır.
<p><u>SOSYAL DESTEK</u> <u>PROJELERİ</u> <i>(Valilik, Belediye, AFAD)</i></p>	<ul style="list-style-type: none">• AFAD ve Valilik'in sistemli çalışmaları bu konuda fazladır.• Valilik ve AFAD işbirliği ile Vefa Destek Grupları çalışmalarını yürütmüştür.

Tablo 1 (Devamı): Bulguların Kavramsal İncelenmesi

<p><u>ÜNİVERSİTE İLE İLİŞKİLER</u> (Valilik, Belediye, Çevre Şehircilik İl Md., AFAD, Rektörlük)</p>	<ul style="list-style-type: none">• Salgın döneminde Çankırı Karatekin Üniversitesi şeffaf maske üretmiş, aşılardan için soğutuculu dolap temin etmiş, rehber kitaplar hazırlamış vs. bir çok etkili işe imzalarını atmıştır.• Kurumlar üniversiteyi her zaman bambaşka bir konumda bulduklarını ve herhangi bir toplantı halinde üst düzey yönetimle katılım sağladıklarını belirtmişlerdir.
<p><u>ATIK YÖNETİMİ VE SU YÖNETİMİ</u> (Valilik, Belediye, Rektörlük)</p>	<ul style="list-style-type: none">• Atık yönetimi ve su yönetimi sürdürülebilir bir kent için oldukça önemlidir. Bu konularda kent içerisinde yaşayan her kesimin bilinçlendirme ve bilgilendirme çalışmaları salgın sürecinde artan su yönetimi ve atık yönetimine karşı olmalıdır.

Kaynak: Tablo yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kurumlara yöneltilen “Direnci kentler ve sürdürülebilir kentler hakkındaki görüşleriniz nelerdir?” sorusuna yönelik olarak sürdürülebilir kent kavramına yönelik daha fazla görüş alınmıştır. Sürdürülebilir kentler, insan gereksinimlerini günümüz koşullarında karşılayarak gelecek kuşakları da düşünerek planlama yapan kentler olarak literatürde yer almaktadır (Ertürk, 1996, s. 175). Bu doğrultuda sürdürülebilir kent kavramı hakkında verilen cevaplardaki ortak ifade, “gelecek kuşakların gereksinimlerini göz ardı etmeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik planlanan kent” şeklindedir. Aynı zamanda sürdürülebilir kent kavramının kentler için olmazsa olmaz bir yapılanma olması gerektiği tüm kurumlar tarafından desteklenmiştir. Direnci kent kavramı hakkında henüz kamu kurumları içerisinde yaygın bir kanaatin oluşmadığı anlaşılmıştır. Fakat AFAD ile yapılan görüşme sonucunda kurum yetkilisi, direncilik kavramına kurumlarının iki perspektifte baktıklarını dile getirmiştir. Bu çerçevede AFAD, direncilik kavramına ilk olarak toplumsal açıdan afet bilinci ve farkındalığı olan toplumun varlığının gerekliliği açısından bakarken, ikinci olarak ise yapısal dönüşümlerin yapılmış olduğu kentler şeklinde bir perspektif çizmektedir. Direncilik kavramının kenti oluşturan tüm aktörlerin sürece katılımı ile daha etkili ve kolay sağlanabileceği açıktır. Bu doğrultuda AFAD’ın da belirttiği gibi kenti oluşturan toplumun afet bilinci ve farkındalığının oluşturulması direncilik açısından oldukça önemlidir. Kısaca “Direnci kentler, bilinçli ve direnci toplumlardan oluşur.” savı bu doğrultuda çıkarılabilir.

Yöneltilen ikinci soru, “Akıllı kentler hakkındaki görüşleriniz ve akıllı kent alt yapısı oluşturmak ile kentsel dirençliliği sağlamak arasındaki bağ hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” şeklindedir ve akıllı kentler genel olarak tüm kurumlar tarafından sosyal, ekonomik ve teknolojik olarak kendisini geliştirmiş kentler olarak yorumlanmıştır. Kent literatüründe de akıllı kentlerin mevcut ve gelecek nesillerin çağın gereklilikleri doğrultusunda yaşam kalitelerini, verimliliklerini ve rekabet güçlerini artırdıkları yenilikçi şehirler (Akıllı Şehirler/Beyaz Bülteni, 2019, s. 9; Kamu Teknoloji Platformu, 2016, ss. 10-13) olarak tanımlanması, kurumların akıllı kentler hakkındaki görüşleri ile paralellik göstermektedir. Bir kent içerisinde akıllı kent alt yapısı oluşturmak o kentin tüm kentsel akışını kontrol etmeye yardımcı olmasından kaynaklı faydalıdır. Bu doğrultuda akıllı kent alt yapısı oluşturma ile kentsel dirençliliği sağlama arasında doğrudan bir bağ olduğu açıktır. Akıllı kent alt yapısı oluşturmak ve kentsel dirençlilik arasındaki bağ hakkında ise genel itibarıyla kentin dijital kontrolünün sağlanması ile kentin dirençliliğinin artırılacağı yönünde olmuştur. Çünkü akıllı kent alt yapısı oluşturarak kenti oluşturan tüm elemanların dijital kontrolünü sağlamak olduğunu belirten yetkililer kentin dirençliliğinin de bu şekilde sağlanabileceğini ifade etmişlerdir.

Üçüncü soruda, “Afet yönetişimi açısından baktığımızda büyük kentlerin geleceğini nasıl görüyorsunuz ve bunun devamında mikro kentlerin gelişimi sizce nasıl yorumlanmalıdır?” yapılan araştırmanın ana konusu olan mega kentlerin geleceği ile ilgili fikirler alınmaya çalışılmıştır. Afet yönetişimi açısından büyük ve küçük kentlerin herhangi bir ayrıma tabi tutulmaması gerektiğini belirten kurumlar, büyük kentlerde karşılaşılan afetlere yönelik olarak en etkili sorunun yapı stoku olduğunu dile getirmişlerdir. Afet yönetişimi açısından kentler incelendiğinde mikro kentlerin nitelikli hale getirilmesi çerçevesinde nüfusun mikro kentlere doğru kayacağı ve bu doğrultuda ise büyük kentlerdeki taşıma kapasitesinin azalabileceği tüm kurumlar tarafından ifade edilmiştir. Bu doğrultuda AFAD yetkilisi, “köysel dönüşüm” kavramının bir proje halinde hayata geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Kavram çerçevesinde köylerin imkânlarının artırılması ve çekiciliklerinin yükseltilmesi ile kentte yaşayan kalabalıkların köye olan göçlerinin sağlanacağını dile getirmiştir. Bu doğrultuda afet yönetişimi açısından bir bakış sergilendiğinde ise köy nüfusunun artırılmasının afet risklerini de en aza indirgeneceği belirtilmiştir.

Yöneltilen diğer soru “Salgın yönetimi açısından mikro kentlerin önemi ile bu dönemde gerçekleştirilen üretim ve tarım faaliyetlerinde mikro kentlerin verimlilikleri konusundaki görüşleriniz nelerdir?” şeklinde olmuştur ve tüm kurumların bu soru hakkındaki ortak ifadeleri salgın döneminde mikro kentlerde üretim ve tarım faaliyetlerinin daha kolay bir şekilde yürütüldüğü şeklindedir. Çünkü özellikle salgın dönemi gibi herhangi bir afet durumunda üretim ve tarım faaliyetlerinde bir aksama olmaması en önemli kriterdir. Bu çerçeveden bakıldığında da mikro kentlerde bu tip faaliyetlerin kontrolü ve devamlılığının daha rahat bir şekilde sağlanabilme olasılığı mikro kentlerin önemini risk durumlarında

artırmaktadır. Söz konusu bu durum ise mikro kentlerin risk anlarında dirençlilik göstererek daha çabuk imkân yaratma şansı olduğunu göstermektedir.

“Afet yönetişimi kavramı ve orta ölçekli kentlerde afet yönetişimi kavramının uygulanması konusundaki düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna yönelik kurumlar, afet yönetişimi kavramının orta ölçekli kentlerde daha kolay yürütüldüğünü savunmuşlardır. Çünkü herhangi afet anında orta ölçekli bir kentte, kent içerisinde bulunan en alttan en üste kadar her kurumun ivedi ile toplanıp harekete geçmesi ve riski azaltmasının daha kolay olacağı yorumlanmıştır. Bu konu hakkındaki farklı bir bakış açısı ise kentlerde yaşanacak olan afetlerin kentlerin ölçeklerine göre değil de kent içerisinde yaratacakları risklere yönelik olarak değerlendirilmesi gerektiği şeklindedir.

Kurumlara yöneltilen diğer soru “Afet yönetimi kavramı çerçevesinde salgın döneminde diğer aktörlerle ortaklık sürecinizi nasıl değerlendirirsiniz? Oluşturulmuş olan ortaklıklar sizce salgın yönetimi açısından faydalı oldu mu ya da oluyor mu?” şeklindedir. Bu soru ile kurumların kent içerisinde herhangi bir risk ile karşılaşmaları durumunda yönetim ilkesi çerçevesinde diğer aktörlerle ne düzeyde iletişim kurdukları ve kurabildikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Afet yönetimi çerçevesinde bakıldığından herhangi bir afet anında kent içerisinde yer alan ve kenti oluşturan aktörlerle sağlanan ortaklıklar oldukça önemlidir. Buradan yola çıkarak kurumlara afet yönetimi kavramı çerçevesinde salgın dönemine diğer kurumlarla olan işbirlikleri sorulmuştur. Çankırı kenti içerisinde oluşturulmuş olan ortaklıkların salgının kent içerisindeki seyrini değiştirir şekilde olduğu saptanmıştır. Fakat AFAD’ın Çankırı’da salgın için koordine merkezi konumunda olması tüm kurumların AFAD’a bağlı olarak yönetimlerini yürütmelerini sağlamıştır.

Dijitalleşme, hem içinde bulunduğumuz yüzyıl hem de içinde bulunduğumuz salgın döneminde önemi anlaşılan nadir kavramlardan biridir. Bu çerçevede kurumlara “Pandemi sürecinin kentlerin dijitalleşmesine olan katkısını, dijital altyapıyı ve dijital okur-yazarlığın salgın yönetimi açısından önemini nasıl değerlendirirsiniz?” şeklinde yönetilen soruya cevap olarak kurumlar söz konusu kavramların akıllı, dirençli ve sürdürülebilir bir kent oluşturmak için oldukça gerekli olduklarını ifade etmişlerdir. Salgın yönetimi açısından bu kavramları yorumlamaları istendiğinde ise, salgında yaşanan tam kapanmadan kaynaklı olarak her işin dijital ortamda yapıldığını ve bu doğrultuda dijital alt yapının kent içerisinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Fakat salgın sürecinde dijital ortamda yayılan bilgi kirliliğinin dijital okuryazarlık konusundaki eksiklikten kaynaklı olduğunu da yorumlarına eklemişlerdir. Örneğin salgın dönemi sürecinde bir dönem kaldırımlarda bir anda bayılan ve ölen insanların dijital ortamda yayılması bir korku tufanı içerisine girilmesine neden olmuştur. Ayrıca aşı ve aşılama ile ilgili olarak da karşıt görüşlerin dijital ortamda yayılması bu süreci doğrudan etkilemiştir.

Salgın sürecinin en önemli çıktılarından olan maske, mesafe ve hijyen üçlüsü neticesinde toplu kullanılan alanların artık planlama açısından değişime uğrayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda kurumlara “Kent içerisinde yer alan kamu binalarının konumunun önemini dirençli kentler açısından değerlendirerek, salgın sonrası dönemde kamu binalarında yer alan ortak kullanım alanlarında (kütüphane, yemekhane vb.) tasarım ve planlama açısından ne gibi değişimlere gidilmelidir?” sorusu yöneltilerek kurum içlerinde söz konusu alanlarda bir değişime gidilip gidilmeyeceği anlaşılmaya çalışılmıştır. Kurumların bu doğrultuda salgın sonrasında toplu kullanım alanları ile bir değişime gideceğini belirtilmiş, fakat henüz daha bu sürecin düşünce aşamasında olduğu anlaşılmıştır. Ancak Çankırı Karatekin Üniversitesi Rektörlüğü yetkilisi ile yapılan görüşme sonucunda kütüphane ve çeşitli fakültelerin salgın koşulları çerçevesinde yeniden düzenlenmesi için yeni projeler üretilip hayat geçirileceği belirtilmiştir. Kamu binalarının toplu olarak kullanılan alanlar olmaları insanların en çok temasa geçtikleri alanların da oraları olmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede salgın sürecinde özellikle kamu binalarında teması azaltmaya yönelik tedbirler alınmış olsa da salgından sonraki süreçte de çeşitli planlama değişikliklerin de yapılacağı anlaşılmıştır.

Covid-19 salgın sürecinin en çok etkilediği alanlardan bir tanesi kentlerdir. Yakın zamanda bu kadar büyük ölçekte bir salgın hastalığın yaşanmamış olması kentlerde, kent planlarında bu tarz bir risk durumunu içeren bir önlemin yer almamasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda “Pandemi sonrası dönemde sizce kent planlarında ve kentsel planlamada nasıl bir değişim söz konusu olacaktır?” sorusuna yönelik olarak Kurumlar genel olarak ileride hazırlanacak olan kent planlarında illaki salgın dönemine ait önlemlerin alınacağını belirtmişlerdir. Fakat alınacak bu önlemlerin daha çok yerel düzeyde kalacağı genel bir kanıdır.

Afet yönetim planları kentin karşılaşmış ve karşılaşacak olan risk durumları açısından önemlidir. Kenti korur ve risk anında kentin nasıl tepki vereceğini belirler. Kentlerin risk haritalarının farklı olması, afet planlarının da farklı olmasına neden olmaktadır. Kentlerin afet yönetim planlarının önemine yönelik kurumlara “Pandemi sonrası dönemde sizce kent planlarında ve kentsel planlamada nasıl bir değişim söz konusu olacaktır?” yöneltilmiştir. Bu doğrultuda kurumlar, salgın hastalıkların afet planlarında daha çok yer alması gerektiğini savunmuşlardır. “AFAD Terimler Sözlüğü”nde bir afet olarak yer alan salgın hastalıkların hiçbir zaman afet planları içerisinde yer almadığını belirten AFAD yetkilisi, afet mevzuatının bu konuda yeterli olduğunu savunmuştur.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan mikro kentlerde dirençli kent oluşturmaya yönelik olarak kurumlara sorulan “Salgın hastalıklara karşı dirençli bir kent oluşturmak sizce mümkün müdür?” sorusuna yönelik olarak bu doğrultuda bir kent oluşturmanın mümkün olduğunu fakat uzun bir süreç gerektirdiği ortak bir kanaat durumundadır. Çünkü salgınlara karşı bir dirençli kent oluşturmak başta kenti

oluşturan en üst tabakadan en alt tabakaya kadar bilinçle alakalıdır. Ayrıca kentler arasındaki akışın kontrollü hale getirilmesi ile bir direnç salgın sürecinde sağlanabilecektir.

Araştırmanın örneklemini oluşturan Çankırı kentinde salgın döneminin nasıl yönetildiğine yönelik hazırlanmış olan sorulardan ilki, “Covid-19 pandemi sürecini Çankırı özelinde yeterli planlama politikaları ile karşıladığınızı düşünüyor musunuz ve pandemi sonrası dönemde oluşturulacak olan planlama politikalarında söz konusu sürecin etkisinin nasıl olacağını düşünüyorsunuz?” şeklindedir. Bu soruya yönelik olan kurumlar Çankırı’da salgının etkili bir şekilde kontrol edildiğini ve yönetildiğini ifade etmişlerdir. Çankırı’nın bu süreçteki en önemli avantajının nüfus olduğunu belirten kurum yetkilileri, bu sayede salgının daha kolay kontrol edildiğini savunmuştur.

Yöneltilen bir diğer soru ise “Mikro bir kent olarak Çankırı’yı değerlendirince, salgın yönetimi konusunda ne gibi avantaj ve dezavantajlara bu süreçte sahip olmuştur?” şeklindedir. Bu çerçevede Çankırı’yı mikro bir kent olarak değerlendirince salgın dönemindeki en büyük avantajının nüfus olduğunu kurumlardan alınan cevaplar doğrultusunda ifade etmek mümkündür. Fakat imkânlar açısından değerlendirdiğimizde Çankırı’nın en büyük dezavantajı ortaya çıkmaktadır. Kısacası kurumlardan alınan ortak yanıtlar nüfus açısından avantajlı, imkanlar açısından dezavantajlı şeklindedir. Ayrıca kurumların verdiği bir diğer ortak yanıt ise en büyük dezavantajın aslında salgın döneminde kapanmadan kaynaklı olarak büyük şehirlerden kente gelen göçün, hastalığın yayılım hızının artmasına neden olduğunu belirtmiştir.

Salgın boyunca üretim ve tedarik sürecinde yaşanan aksaklıklardan kaynaklı olarak mega kentlerde daha fazla sıkıntıların yaşanması üzerine pek çok sorunla karşılaşmıştır. Bu doğrultuda mikro kentlerde söz konusu üretim ve tedarik zincirinin sürekliliğini anlamak adına “Pandemi sürecinin önemli çıktılarında birisi olan üretimde sürekliliğinin sağlanması açısından Çankırı özelinde, özellikle tarımsal üretimin devamlılığı konusunda neler yapılıyor veya yapılmalıdır?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Üretimde sürekliliğinin sağlanması dirençli kentler ve sürdürülebilir kentler açısından önemlidir. Çünkü herhangi bir risk anında özellikle temel ihtiyaçların devamlılığının sağlanması gereklidir. Çankırı’nın konum olarak çok verimli araziler üzerinde yer almaması salgın döneminde üretim faaliyetlerinde düşüşün yaşandığını göstermektedir. Fakat bu dönem içerisinde kent içerisinde yaşayan halkın müstakil bahçeli evlerine taşınmaları oralarda kendi mahsullerini üretmelerini sağlamıştır. Ayrıca Çankırı’nın Ankara gibi bir mega kentin komşusu olması ürün tedarik sürecini daha rahat atlattığı yapılan mülakatlar sonucunda anlaşılmıştır.

Bir sürdürülebilir kentte yeşil alanlar oldukça önemli noktalardan birisidir. Yeşil alanların önemi özellikle salgın hastalıkların kapanma döneminde oldukça fazla anlaşılmıştır. Bu çerçevede “Çankırı özelinde, pandemi sürecinde önemi artan yeşil

alanların yeterliliği konusunda ve pandemi sonrası dönemde planlama-yönetim açısından nasıl bir değişim yaşanacağını düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltildiğinde yine kentin konumu önümüzdeki engel olmaktadır. Çünkü kentin bir çukurun içerisinde yer alması kentin ne tarafa doğru bir gelişim göstereceğinin belirsizliğine neden olmaktadır. Bu durumun da kent içerisinde planlara dâhil edilecek yeşil alanların kısıtlanmasına yol açacağı belirtilmiştir. Ayrıca salgın döneminde kentsel yeşil alanların daha çok bireysel yeşil alanlar olarak değerlendirilmesinin daha doğru olacağını ifade edilmiştir. Çünkü insanlar salgın döneminde daha çok kendi bahçelerine gitmişler ve bireysel yeşil alanlarını yaratmışlardır.

Halk sağlığı dirençli bir kentte olmazsa olmaz öğelerden biridir. Kurumlara yöneltilen “Çankırı özelinde, halk sağlığı açısından baktığımızda aşılama oranlarını nasıl değerlendirirsiniz? Aşılama oranlarının artması ve aşılana karşı olan vatandaşların teşviki için yürüttüğünüz çalışmalarınız nelerdir?” sorusuna yönelik olarak kurumlar söz konusu aşı karşıtlarına karşı ikna çabalarında bulduklarını belirtmişlerdir. Her kurum kendi özelinde pankart, broşür vs. ile aşılama teşvik edici çalışmalarda bulunmuştur. Kurum içlerinde personel ve ailelerine yönelik olarak aşı ve aşılama ile ilgili eğitim ve bilgilendirme toplantılarının yapıldığı belirtilmiştir.

Sürdürülebilir ve dirençli bir kentte, kenti oluşturan her tabakanın refahı kent içerisinde sağlanması gerekmektedir. Bu çerçevede “Salgın döneminde Çankırı kenti içinde yaşayan 65 yaş ve üzeri vatandaşlarımız ile dezavantajlı gruplar (kadınlar, çocuklar, engelliler) için ne gibi sosyal destek projeleriniz söz konusu oldu ve olmaktadır?” sorusuna yönelik olarak Valilik ve AFAD’ın daha sistemli çalışmalar yürüttüğü anlaşılmıştır. Salgın döneminde de 65 yaş ve üzeri vatandaşlarımız başta olmak üzere dezavantajlı olarak nitelendirilebileceğimiz kadınlar, çocuklar ve engellilerin ihtiyaçları karşısında yapmış oldukları yardımlar hakkındaki soruda özellikle Valilik ve AFAD’ın ciddi çalışmaları yürüttüğü anlaşılmıştır. Bu çerçevede özellikle VEFA grupları, Valilik ve AFAD’ın kolektif çalışmalarıyla ihtiyaç sahiplerinin her ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Yönetişim kavramı sürdürülebilir ve dirençli bir kent için olmazsa olmaz bir kavramdır. Çünkü yönetişim kavramı ile kenti oluşturan her aktörü sürece dâhil ederek bir işbirliği oluşturmak amaçlanmaktadır. Bu çerçevede kentin en önemli aktörü olan kentlilerin sürece dâhil edilmesi söz konusu işbirliğinin en önemli parçasıdır. Bu doğrultuda kurumlara “Çankırı özelinde salgınla mücadele konusunda afet yönetişimini gerçekleştirebilmek için vatandaşların sürece katılımını sağlamada ne gibi girişimleriniz oldu veya olmaktadır?” sorusu yöneltmiş ve özellikle belediye ile AFAD’ın vatandaşların sürece katılımı noktasında önemli projeleri olduğu anlaşılmıştır.

“Pandemi sürecinde Çankırı içerisindeki kent içi ulaşımında karşılaştığınız sorunlar ve kentlilere yönelik güvenli yolculuk sağlamak adına yaptığınız çalışmalar nelerdir?” sorusu, kent içinde toplu taşımayı birincil olarak idare eden kurumun

belediyeler olması, sorunun belediye yetkilisinden alınan cevap doğrultusunda yorumlanmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda Çankırı mikro bir kent olmasına karşın kent içerisinde toplu taşıma etkili bir şekilde kullanılmaktadır ve kent içerisinde kullanılan toplu taşımalar minibüs ve otobüslerden oluşmaktadır. Çankırı'nın mikro bir kent olması da toplu taşımalarda daha sistemli bir akışın sürdürülebilmesine olanak sağlamıştır. Tüm bunlar aslında Çankırı'da salgın sürecinde kent içi ulaşımında büyük sorunlar yaşanmadığının göstergesidir. Bu durumun en büyük avantajını belediye yetkilisi, üniversitelerin tatil edilmesinden kaynaklı kent içerisinde öğrenci nüfusunun azalmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Salgın nedeniyle hastanelerin daha sık ziyaret edilmesine yönelik olarak ise toplu taşımanın hastane seferleri gibi bazı seferlerin de artırıldığını, bu sayede de toplu taşımada yoğunluğun önüne geçmeye çalıştıklarını dile getirmiştir.

Salgın döneminin ve içinde yaşadığımız çağın gereği olarak dijitalleşme oldukça önemli bir kavramdır. Bu doğrultuda "Pandemi sürecinde belli kamu hizmetlerinin dijital ağ üzerinden sunulmasının vatandaşlara sağladığı kolaylıkları ve vatandaşların bu sürece olan katılımlarını nasıl değerlendirirsiniz?" yöneltilen soruya yönelik alınan ortak cevaplar neticesinde salgın döneminde yaşanan kapanmalarda vatandaşların her türlü kamu hizmetinden yararlanamaması, kolayca ulaşamaması dirençli kentlerin önündeki engellerden birisi olduğu yönündedir. Bu doğrultuda kamu hizmetlerinin dijital ağ üzerinden sunulmasına yönelik olan soru çerçevesinde her kurum kendi imkânları ile çalışmalar yaptığını belirtmiştir.

"Çankırı Karatekin Üniversitesi'nin salgın dönemi boyunca rehber kitaplar hazırlama, şeffaf maske üretimi, aşilar için soğutuculu dolap temini gibi girişimlerini göz önünde bulundurarak üniversitelerin salgın dönemi gibi ani oluşan risk ve sorunlara karşı çözüm üretmedeki konumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?" şeklinde sorulan soruyla üniversitelerin risk durumlarında nasıl çözümler ürettikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Üniversiteler bilim yuvalarıdır. Herhangi bir afet anında ve sonrasında da etkili sonuçlar üreten önemli merkezlerdendir. Ayrıca bir risk durumunda vatandaşların üniversitelere olan güvenleri de yoğunluk göstermektedir. Bu çerçevede kurumlar üniversiteyi her zaman bambaşka bir konumda bulduklarını ve herhangi bir toplantı halinde üst düzey yönetimle katılım sağladıklarını belirtmişlerdir.

"Pandemi süreci içerisinde önemi daha çok anlaşılan kentsel alanlarda sürdürülebilir çevre yaklaşımı çerçevesinde atık yönetimi ve su yönetimi konusunda uyguladığınız politikaları değerlendirir misiniz?" sorusuna yönelik olarak verilen cevaplarda su ve atık yönetiminin özellikle sürdürülebilir kentlerin vazgeçilmez iki önemli kriteri olduğu dile getirilmiştir. Bu çerçevede Çankırı'da özellikle salgın döneminde artan su tüketimine yönelik olarak bilinç düzeyinin yükseltilmesine yönelik çalışmaların yapıldığı alınan cevaplardan çıkarılan ortak yargıdır.

“Yeni normal kavramı doğrultusunda kurum içi çalışmalarınız ve eğitimleriniz hakkında bilgi verir misiniz?” sorusu neticesinde kurumların yeni normal kavramına bakış açıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Salgın sürecinin hayat içerisinde değişime neden olduğu şeylerden biri de kavramsal olarak değişimlerdir ve bu normal kavramında da yaşanmıştır. Normal kavramını “yeni normal” şeklinde değiştirerek maske, mesafe, hijyen üçlüsünü günlük yaşantımıza eklememize neden olmuştur. Bu çerçevede kurumlara yeni normal kavramı çerçevesinde kurum içinde herhangi bir eğitim verilip verilmediği sorulduğunda, uzun eğitimlerden ziyade daha çok konuşma, bilgilendirme ve tedbir şeklinde yapılmış olan çalışmaların olduğu dikkatimizi çekmiştir. Bu doğrultuda kurum içerisinde çalışanlar bilinçli bir şekilde kendi tedbirlerini alarak çalışmalarına devam etmişlerdir.

Son olarak ise yöneltilen “Sürdürülebilir kent ve dirençli kent bağlamında eklemek istediğiniz görüşler var mıdır?” sorusu çerçevesinde kurumların genel görüşü sürdürülebilirlik ve dirençlilik kavramlarının bir kent için mutlaka olması gereken olduğu yönündedir. Ayrıca kurum içerisinde mülakat yapılan yetkililerin çoğunun dirençlilik, dirençli kent kavramını daha yeni yeni duydukları saptanmış olup kavramın ileri dönemlerde daha önemli olacağını düşündüklerini dile getirmişlerdir. Sürdürülebilir kent ve dirençli bir kent oluşturmak için vatandaşların bilinç düzeylerinin de artırılması gerektiğinin, fakat bu durumun kendi istekleri ile olması gerektiğini belirtmişlerdir.

5. Sonuç ve Öneriler

Ocak-2020’de ortaya çıkan Covid-19 virüsü ilk olarak Çin’in Wuhan kentinde görülmüş olmasına rağmen kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Söz konusu bu durumun nedeni olarak küreselleşmeden kaynaklı olan ülkeler ve kentler arasındaki hızlı akışın olduğunu söylemek mümkündür. Ülkeler ve kentler arasında ulaşım, ticaret gibi alanlarda yaşanan transferler neticesinde hastalık kolay bir şekilde yayılım göstermiştir. Küreselleşmenin etkisiyle aslında bu hızlı akışı durdurmak imkânsız gözükmemektedir. Kentler arasında ve kent içerisinde yaşanan akışın hızlı olması hastalığın taşınmasını kolaylaştıran bir diğer faktördür. Özellikle Türkiye içerisinde yer alan büyük kentler içerisinde yaşanan kent içi transferlerin fazlalığı kontrol sürecini zorlaştırmıştır. Uygulanan karantina ve hastalık takipleri büyük kentlerde daha zor bir şekilde yürütülmüştür. Büyük kentlerde yaşayan insanların, salgın ve karantina döneminde küçük kent ve kasabalara göç etmeleri gittikleri yerleşkelerde salgının artmasına yol açtıkları görülmüştür. Fakat mikro kent olarak ifade edilen küçük ve orta büyüklükteki kentlerde kontrol ve hastalık takibi daha kolay sağlanmıştır. Mikro kentler içerisinde oluşabilecek olan risk ve afet durumlarına yönelik daha kolay ve rahat bir şekilde direnç sağlamak mümkündür.

Yapılmış olan araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan derinlemesine mülakat yöntemi kullanarak kamu kurumları ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Kurumlar içinden yetkili kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda Çankırı ilinde salgın sürecinin büyük kentlere göre daha sistemli ve rahat yürütüldüğü

saptanmıştır. Aynı zamanda farklı risk durumlarında kurumların ivedi ile toplam müdahale şanslarının Çankırı özelinde mikro kentlerde daha rahat olduğu ve olabileceği bulguları elde edilmiştir. Fakat dirençli bir kent oluşturmak yalnızca kenti oluşabilecek olan risk durumlarına karşı hazırlamak değil, kenti oluşturan her ögeyi oluşabilecek olan risk durumlarına karşı yönetim ilkesi çerçevesinde hazırlamaktır. Bu çerçevede dirençli bir kent oluşturmak için gerekli olan asıl önemli faktörü kenti oluşturan insanların bu alanda bilgi ve bilinçlerini artırmak olmaktadır. Yapılan mülakatlarda da bu doğrultuda Çankırı ili içerisinde yaşayan insanların gerçekleştirilecek olan eğitimlerle bilgi ve bilinç düzeylerinin artırılması, Çankırı’da dirençli bir kent oluşturmayı kolaylaştıracağı saptanmıştır. Salgın hastalıklara yönelik bir dirençli kent oluşturma mikro kentlerde daha kolay bir şekilde sağlanabileceği hipotezi ile başlanan araştırmada, sürecin mikro kentlerde kurumlar arasında ve kentte yaşayan insanların kurumlara olan ulaşılabilirliği daha kolay sağlayabilmeleri salgının daha sistemli yürütülebileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda Çankırı’da salgın süreci boyunca vaka sayılarının ve ölüm oranlarının minimum düzeyde görülmesi hipotezi destekler niteliktedir (Çankırı Valiliği Sayısal Verileri, 2022).

Son olarak, dirençli kentlerin sürdürülebilir kentlerin bir devamı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Mikro kentlerde oluşturulmaya çalışılan bir dirençli kent, kenti oluşturan her aktörün sürece eksiksiz katılımı ile sonuç bulacaktır. Kentleşme literatüründe dirençli kent kavramındaki eksikliğin görülmesi ve Covid-19 salgın dönemi içerisinde makro kentlerin karşılaştığı zorlukların fark edilmesi bu araştırmanın doğmasına neden olmuştur.

Kaynakça

- AFAD. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu> (Erişim: 02.04.2020).
- Akbaş, İ. (2018). Akıllı kentler: AB ve Türkiye analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(26), 139-163.
- Campbell, S. (1996). Green cities, growing cities, just cities? urban planning and the contradictions of sustainable development. *Journal Of The American Planning Association*, (62), 296-312.
- Ciomasu, I. M. C. (2013). Dynamic decision trees for building resilience into future eco-cities. *Technological Forecasting & Social Change*, 80, 1804-1814.
- Çankırı Valiliği (2022). *Covid-19 haftalık verileri (02.05.2022-08-05.2022)*.
- Çiriş, S. (2017). Kentsel planlamada paradigma değişiminin bir ürünü: “dirençli ulaştırma” ve İstanbul kenti üzerine inceleme. *12. Ulaştırma Kongresi*

(*Ulaştırma Politikaları*) *Bildiriler Kitabı*, 24-26 Mayıs 2017 içinde (ss. 147-156). Ufuk Ofset.

Dinç, B. (2020). *Bilgi çağında yeni bir geçiş: kentsel dönüşümden akıllı kentsel dönüşüme*. (Yüksek Lisans Tezi).

Ertürk, H. (1996). Sürdürülebilir kentler. *Yeni Türkiye Habitat II Özel Sayısı*, 1(8): 174-178.

European Parliament (2014). Mapping smart cities in the EU.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOL-ITRE_ET\(2014\)507480_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOL-ITRE_ET(2014)507480_EN.pdf) (Erişim: 01.03.2020).

Gataric, D., Belij, M., Dercan, B. ve Filipovic, D. (2019). The origin and development of garden cities an overview. *Collection of Papers, Faculty of Geography at The University Of Belgrade*, 67(1), 33-43.

Göksu, Ç. (2012). Eko-kent. M. Ersoy (Ed.). *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük içinde* (ss. 106-107). İstanbul: Ninova Yayınevi.

Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin durumu* (Sungur Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review Of Ecology, Evolution and Systematics*, 4(1), 1-23.

https://sustainablecities.eu/fileadmin/repository/Aalborg_Charter/Aalborg_Charte_C_English.pdf. (Erişim: 08.09.2020).

<https://www.akillisehirler.gov.tr/2019/11/28/beyaz-bulten/>. (Erişim: 07.06.2020).

<https://www.consilium.europa.eu/media/21216/82736.pdf>. (Erişim: 05.05.2020).

Jong, M., Wang, D. ve Yu, C. (2013). Exploring the relevance of the eco-city concept in china: the case of shenzhen sino-dutch low carbon-city. *Journal Of Urban Technology*, 20(1), 95-113.

Kadioğlu, D. Y. (2009). Yavaşlığın keyfi bu şehirlerde. *Yolculuk Dergisi*, 62, 72-76.

Kamu Teknoloji Platformu (2016). *Akıllı kentler masabaşı araştırması*. <http://akillisehirler.org> (Erişim: 25.10.2020).

Keleş, R. (2015). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2015). *Çevre politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Mumford, L. (1961). Bahçe şehirler ve modern şehir planlaması (R. Keleş, Çev.). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(4), 175-187.
- Newman, P. (2010). Green urbanism and its application to singapore. *Environment and Urbanization Asia*, 1(2), 149-170.
- Nijkamp, P. ve Pepping, G. (1998). *A meta-analytical evaluation of sustainable city initiatives*. Urban Staties.
- OECD. (2016). *Resilient cities, preliminary version*.
<https://www.oecd.org/fr/regional/resilient-cities-policy-highlights.htm>
(Erişim: 01.03.2020).
- Premalatha, M., Tauseef, S. M., Abbasi, T. ve Abbasi, S. A. (2013). The promise and the performance of the world's first two zero carbon cities. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. (Ed. Lawrence L. Kazmerski), 25, 660-669.
- Şahin, İ. ve Kutlu, S. Z. (2014). Cittaslow: sürdürülebilir kalkınma ekseninde bir değerlendirme. *Journal Of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1), 55-63.
- Tekeli, İ. (1999). Sürdürülebilirlik kavramı üzerine irdelemeler. – (Ed.), *Prof. Dr. cevat geray'a armağan içinde* (ss. 729-746). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Terzi, F. ve Ocağcı, M. (2017). Kentlerin geleceği: akıllı kentler. *İTÜ Vakfı Dergisi*, (77), 10-13.
- Tosun, K. E. (2019). *Sürdürülebilir kentleşme kent modelleri üzerine bir inceleme*. Bursa: Dora Kitabevi.
- Tuğaç, Ç. (2019). Kentsel dirençlilik perspektifinden yerel yönetimlerin görevleri ve sorumlulukları. *İdealkent Dergisi*, 10(28), 984-1019.
- Tuğaç, Ç. (2020). Kentsel sürdürülebilirlik ve kentsel dirençlilik perspektifinden tarihteki pandemiler ve COVID-19 pandemisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 259-292.
- Türk Belediyeler Birliği – Konrad Adenauer Vakfı. (2001). *Kent konseyleri ve yerel gündem 21*, Ankara.

- UN Habitat. (1972). *Report of the united nations conference on the human environment*.
<https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (Erişim: 05.06.2020).
- UN Habitat. (2020). *UN-Habitat's COVID-19 response plan*.
https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/covid_19_response_report_web26.10.20.pdf (Erişim: 09.07.2020).
- UNDP. (1994). *İnsani gelişme raporu*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.
- UNISDR. (2017). *Annual report*.
https://www.preventionweb.net/files/58158_unisdr2017annualreport.pdf
(Erişim: 24.01.2020).
- Uslu, A. (2009). Sürdürülebilir yeşil kent fikirleri, örnekleri ve Türkiye için dersler. *XXI. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 49-58). Bursa: TMMOB Mimarlar Odası Yayını.
- Üçer, A. (2009). *Kentsel yaşam kalitesinin belediye hizmetleri kapsamında belirlenmesine ve geliştirilmesine yönelik bir yaklaşım: orta ölçekli kent örnekleri*. (Yayımlanmış Doktora Tezi).

Sustainable and Resilient Cities in the Pandemic Period: The Case of Çankırı

Extended Abstract

1. Introduction

Cities have emerged as places where people live collectively in the historical process and meet all their needs as well as production and consumption activities. Urban resilience, on the other hand, is the city's readiness for all kinds of risks that may arise in the city. It is possible to talk about resilience at every stage of the city's history. Although resilience was provided mostly for security purposes in the first established cities, it was aimed to provide resilience against the problems caused by population density in the cities of the 21st century. The epidemic disease caused by the Covid-19 virus, which entered our lives in January-2020, spread all over the world in a short time with the effect of globalization and caused serious problems in cities. Although the rapid flow in the city made it difficult to control the epidemic in mega-cities, the epidemic process in micro cities was overcome more systematically and comfortably. This situation, which constitutes the starting point of the research, caused to understand how the Covid-19 epidemic process was and is being passed in Çankırı, a micro city. In this direction, face-to-face interviews were conducted with 5 authorized persons working in Çankırı Governorship, Çankırı Municipality, Çankırı Provincial Directorate of Environment, Urbanization and Climate Change Provincial Directorate, Çankırı AFAD Provincial Directorate, Çankırı Karatekin University Rectorate, using the "in-depth interview" method. The fact that public institutions are at the forefront and coordinate during the epidemic process is the main reason for their selection as a sample.

2. Methodology

In the study, among the authorized persons working in Çankırı Governorship, Çankırı Municipality, Çankırı Provincial Health Directorate, Çankırı Environment, Urbanization and Climate Change Provincial Directorate, Çankırı AFAD Provincial Directorate, Çankırı Karatekin University Rectorate in the province of Çankırı in 2022, during the Covid-19 epidemic process. It was tried to get information and comments about what kind of road map was followed in the city of Çankırı and what can and should be done in the next process. These obtained data were analyzed and evaluated.

In the research, certain public institutions were selected from Çankırı province. It was tried to understand how Çankırı went through the epidemic process by meeting face to face with 5 authorized people working in selected public institutions. While choosing the sample of the research, "purposive sampling" was used as it consisted of authorized persons selected from public institutions in Çankırı province.

In the study, data analysis was obtained as a result of the arrangement of the notes taken during the interviews. During the said regulations, it is aimed to inform and examine the subject of the study.

3. Result and Discussion

In the research, face-to-face interviews were conducted with public institutions by using the in-depth interview method, which is one of the qualitative research methods. As a result of the interviews with authorized persons from within the institutions, it was determined that the epidemic process in Çankırı province was carried out more systematically and comfortably than in big cities. At the same time, it has been found that in different risk situations, institutions can meet urgently and their chances of intervention are and can be more comfortable in micro-cities, especially in Çankırı.

However, creating a resilient city is not only preparing the city against possible risk situations but also preparing every element that makes up the city against possible risk situations within the framework of the governance principle. In this context, the most important factor necessary to create a resilient city is to increase the knowledge and awareness of the people who make up the city. In the interviews, it was determined that increasing the knowledge and awareness levels of the people living in Çankırı with the pieces of training to be carried out in this direction will facilitate the creation of a resilient city in Çankırı. The research, which started with the hypothesis that creating a resilient city for epidemic diseases can be achieved more easily in micro-cities, shows that the process can be carried out more systematically in micro-cities, as the people living in the city can provide access to institutions more easily between institutions. In this respect, the minimum number of cases and death rates in Çankırı during the epidemic process supports the hypothesis (Çankırı Governorship Numerical Data, 2022).

4. Conclusion

Although the Covid-19 virus, which emerged in January-2020, was first seen in Wuhan, China, it spread all over the world in a short time. It is possible to say that the reason for this situation is the rapid flow between countries and cities due to globalization. The disease spread easily as a result of transfers between countries and cities in areas such as transportation and trade. With the effect of globalization, it seems impossible to stop this rapid flow. The rapidity of the flow between and within the cities is another factor that facilitates the transmission of the disease. The excess of intra-city transfers, especially in big cities in Turkey, has made the control process difficult. The implemented quarantine and disease follow-ups were more difficult in big cities. It has been observed that the migration of people living in big cities to small cities and towns during the epidemic and quarantine period led to an increase in the epidemic in the settlements they went to. However, control and disease follow-up are easier in small and medium-sized cities, which are expressed as micro-cities. It is possible to provide resistance to risk and disaster situations that may occur in micro-cities more easily and comfortably.

Araştırma Makalesi

Türkiye’de Kamu Politikası Sürecindeki Aktörler ve Gündem Belirleme¹

Ahmet Alptekin DURU

Akdeniz Üniversitesi, İİBF

ahmetduru@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2969-6406

Öz

Bütün siyasal sistemlerde kamu politikası oyuncularının (aktörlerinin) yasal yetkileri ve siyasal gücü, kamu politikalarının kurgulanmasını, gündeme gelmesini ve nihai çıktısını belirler. Bu çalışmanın amacı kanun çıkararak uygulamaya konulan kamu politikalarının belirlenmesi sürecinde rol alan oyuncuları tespit etmek ve bunların bir kamu politikasını nasıl gündeme getirdiğini açıklamaktır. Bunun için ilgili literatür ve mevzuat incelenmiş ve ayrıca Cobb, Ross ve Ross (1976) tarafından geliştirilen gündeme gelme modeli kullanılmıştır. Türkiye’nin üniter devlet yapısı ve anayasal sistemindeki yumuşak kuvvetler ayrılığı kamu politikası sürecinde yürütme organını güçlendirmektedir. Yasal ve siyasal güçleri Cumhurbaşkanı ve bakanları veto yetkisine sahip başat oyuncular olarak ön plana çıkarmaktadır. Diğer resmi ve devlet dışı oyuncuların gündem belirleme gücü başat oyuncularını etkileme kapasitesine bağlıdır. İktidar partisinin programı ve ideolojisi, sivil toplumun veya örgütsüz halk kesimlerinin talepleri, bürokrasinin tespitleri ile güncel olaylar da kurumsal gündemin oluşumunda etkilidir.

Anahtar kelimeler: Kamu Politikası, Gündem Belirleme, Politika Aktörleri, Veto Oyuncuları

Jel Sınıflandırma Kodları: H11, K10, K40

Policy Actors and Agenda Setting in the Public Policy Process in Türkiye²

Abstract

The legal authority and political power of public policy actors determine the design of public policies, agenda setting and final output in all political systems. The aim of this study is to identify the actors involved in the determination of public policies determined by law and to explain how they bring a public policy to the agenda. For this purpose, the agenda-setting model developed by Cobb, Ross and Ross (1976) was used. The literature and legislation related to the subject were investigated, and explanations were provided. Türkiye’s unitary state structure and the soft separation of powers in its constitutional system strengthen the executive branch. Legal and political powers highlight the president and ministers as dominant players who also have veto powers. The agenda-setting power of other official and non-governmental public policy actors depends on their capacity to influence the executive branch. The program and ideology of the ruling party, the demands of civil society or the unorganized public, the determinations of the bureaucracy, and current events are also effective in the formation of the governmental agenda.

Keywords: Public Policy, Agenda Setting, Policy Actors, Veto Players

JEL Classification Codes: H11, K10, K40

¹ Makale Ahmet Alptekin DURU’nun 2019 yılında tamamlamış olduğu “Türkiye’de Parlamenter Sistem İçinde Kanıtı Dayalı Politika Yapımı” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

² Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 20.07.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 05.12.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Duru, A. A. (2022). Türkiye’de kamu politikası sürecindeki aktörler ve gündem belirleme. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 158-187, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1179153.

1. Giriş

Kamu politikası yapımı sürecinde oyuncu (aktör)³ olarak adlandırılan pek çok katılımcı vardır. Oyuncular doğrudan ve dolaylı olarak politika alt sisteminde ve makro politika sisteminde sürece etki ederler. Ayrıca oyuncular, kendi tercihleri doğrultusunda problemi tanımlar, gündem oluşturmaya ve kamu politikasının ne olacağını belirlemeye çalışır.

Literatürde kamu politikası teriminin tanımı konusunda mutabakat yoktur. Kamu politikası devletin yapmayı veya yapmamayı seçtiği her şey olarak tanımlanabilir (Dye, 2008, s. 1). Dror (2017, s. xiii) kamu politikası yapımını toplumu yönlendirmek için seçenekler arasından yapılan bilinçli tercihler olarak tanımlar. Kamu adına gerçekleştirilen her türlü hareket, uygulanan ve uygulanması gereken programlar ve bu süreçte ortaya çıkan tüm aşamalar kamu politikası olarak görülebilir (Kaptı, 2013, s. 18). Başka bir bakış açısıyla kamu politikası siyasal iktidarların belirli sorunları çözmek için tercihlerini ve eylemlerini ifade etmektedir (Yıldız ve Sobacı, 2013, s. 19). Devletin sürekliliğini sağlamak ve halkın refahını artırmak amacıyla toplumsal sorunları bilimsel yöntemlerle çözmek için bilginin sistematik, tutarlı ve güvenilir politikaların oluşturulması, uygulanması ve değerlendirme sürecinde kullanılması kamu politikası analizi olarak tanımlanabilir (Akdoğan, 2012). Literatürde farklı tanımlar bulunmakla birlikte bu çalışmada Birkland'ın (2015, s. 9) tanımı kullanılarak *kamu politikası* ibaresi ile devlet ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından toplumsal bir problem hakkında yapılan resmî açıklamalar kastedilmektedir. Bu açıklamalar anayasa, kanunlar, milletlerarası antlaşmalar, ikincil mevzuat, düzenleyici ve icrai kararlar, mahkeme kararları ile kamu görevlilerinin bir mevzuatın uygulanmasına ilişkin yorumları ve tutumlarını içerir.

Bu çalışmada ilgili literatür ve mevzuat incelenerek Türkiye'deki başlıca kamu politikası oyuncularını ve bunlar içindeki başat oyuncularını belirleyecektir. Tsebelis (1995, 1999, 2002) tarafından geliştirilen veto oyuncularını kavramını yardımıyla başat oyuncuların olan Cumhurbaşkanı ve bakanların yasal ve siyasal gücü araştırılacaktır. Ayrıca Cobb, Ross ve Ross (1976) tarafından geliştirilen gündeme gelme modeli uygulanarak Türkiye'deki kamu politikası oyuncularının bir problemi nasıl gündeme getirdiği açıklanacaktır.

³ Türk kamu politikası literatüründe İngilizce *actor* terimi çoğunlukla Türkçe *aktör* terimi ile karşılanmaktadır. Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğüne (<https://sozluk.gov.tr/>) göre aktör terimi Fransızcadan Türkçeye geçmiştir ve erkek oyuncu anlamındadır. Kadın oyuncu ise yine Fransızcadan Türkçeye geçen *aktris* terimi ile ifade edilmektedir. Okuyucuların terime aşina olması sebebiyle makalenin başlığında aktör terimi kullanılmış olmakla birlikte, bu çalışmanın yazarı Türkçe kökenli *oyuncu* terimini kullanmayı tercih etmiştir.

2. Türkiye’deki Kamu Politikası Oyuncuları

Toplumsal problemlerin çözümüne yönelik çabalar genellikle yasal düzenlemelerle yapılır (Akdoğan, 2011, s. 81). Çünkü bir kamu politikasının ihdası ve uygulanabilmesi, kamu gücünün ve kamu kaynağının tahsisini ve dolayısıyla bir yasal düzenlemeyi gerektirir. İdare, yasanın kendisine verdiği kamu gücünü kullanarak bazı eylemlerin yapılmasını yasaklayabilir veya emredebilir, zorla taşınır ve taşınmaz mallar satın alabilir. Kamu kaynakları, idarenin doğrudan işleri yürüterek veya hizmet/mal almak suretiyle kamu politikası amaçlarını gerçekleştirilmesine imkân sağlar.

Kamu politikaları anayasa ve yasalarla verilen yetki dâhilinde sadece devletin yetkili organları ve kişileri aracılığıyla yürürlüğe konulur (Akdoğan, 2011, s. 77). Bazı kamu politikaları yasal düzenleme (kanun) yerine strateji belgesi ve kalkınma planı gibi belgeler yahut Milli Güvenlik Kurulu ile Ekonomik ve Sosyal Konsey gibi kurul kararlarıyla da belirlenebilir. Ancak bu politikaların yürütülebilmesi için kamu gücünün kullanımına izin veren veya kamu kaynağını tahsis eden yasalar gerekir. Bu açıdan kanun dışındaki bir araçla belirlenen kamu politikalarının uygulanabilmesi için kanuni bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Türkiye’de Anayasa’nın 8. maddesinde yer alan “*Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.*” hükmü kamu politikalarının uygulanmasında yasaların önemini göstermektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından çıkarılan kanunlar kamu politikasını belirleyen başlıca resmî irade beyanları olduğu için oyuncular kendi tercih ettiği politikanın nasıl uygulanacağını gösteren kanunların çıkarılması için çalışır.

Kamu politikası jargonunda *oyuncu* terimi, yasama organı, bürokrasi, çıkar grupları, meslek örgütleri, özel sektör, sivil toplum kuruluşları (STK), medya, akademisyenler, özel danışmanlar ve mahkemeler gibi bir politika alt sistemini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen herkesi ifade eder; oyuncuların politika sürecine katılım derecesi ve etkisi ise farklılık gösterir (Jenkins-Smith, Nohrstedt, Weible ve Sabatier, 2014, s. 190). Oyuncuların nihai kamu politikası kararını etkilemek için kullandığı kaynaklar yasal yetkileri, kamuoyu oluşturma kabiliyetleri, problemin ciddiyeti ve tercih edilecek kamu politikası seçeneği hakkındaki bilgi ve kanıtlar, siyasal olarak harekete geçirilebilecek kitleler, mali kaynakları ve liderlik becerileri olarak sıralanabilir (Sabatier ve Weible, 2007, ss. 201-203).

Oyuncuların bir kısmı medya ve kamuoyunun önemli ölçüde dikkat ve ilgisini çeker. Bunlar devlet başkanı, üst düzey atanmış kamu yöneticileri, yasama organının öne çıkan üyeleri, medya, siyasal partiler gibi halk tarafından görünen oyunculardır. Bir kısım oyuncular ise halkın dikkat ve ilgisinden uzak olan gizli oyuncular; bunlar arasında akademisyenler, uzmanlar ve kariyer bürokratlar gibi oyuncular vardır. Kingdon (1995), görünen oyuncuların gündem belirlemede ve

gizli oyuncuların da politika seçeneklerinin belirlenmesinde etkin olduğunu belirtir. Özellikle gündemin belirlenmesinin ardından genellikle kariyer bürokratlar kamu politikası seçeneklerini ve somut önerilerini kaleme alırlar. Dolayısıyla bir konunun gündeme gelme ihtimali görünen oyuncuların konuyu sahiplenmesine bağlı olarak artar, aksi takdirde konu gündeme gelmeyebilir (Kingdon, 1995, s. 32).

Türkiye'deki kamu politikası oyuncuları uluslararası literatüre paralel biçimde Türkçe literatürde belirlenmiştir. Genellikle resmi oyuncular (yasama, yürütme, yargı organları) ile gayri resmi oyuncular (siyasal partiler, seçmenler, STK'lar, medya, baskı-çıkarcı grupları, düşünce kuruluşları) ve uluslararası oyuncular şeklinde tasnif tercih edilmektedir (Akman, 2019; Mülazımoğlu, 2018; Gedikkaya, 2016; Çevik ve Demirci, 2015). Kaptı (2011) kamu politikası sürecinin çok yönlü ve hükümet yetkilileri, milletvekilleri, diğer seçilmiş otoriteler, medya, akademisyenler ve bürokratlar gibi çok oyunculu olduğunu belirtmiştir. Ünal (2011, s. 181) nihai otorite kullanımı tekelinin siyasal erkeğe ait olduğuna işaret ederek lobiler, çıkar grupları, meslek odaları gibi siyasal aktörlerin kamu politikalarını etkileme şansının olduğunu kaydetmiştir. Seçilmiş yöneticilerin siyasal otoritesi vatandaşların egemenlik gücünün temsil etmekten kaynaklanmakla birlikte bu otoritenin karar verme yetkisi işgal ettikleri makamdan gelmektedir (Considine, 2020, s. 30). Aktan ve Dileyici (2006) demokratik ülkelerde seçmenler, siyasal partiler, bürokrasi ile çıkar-baskı gruplarını siyasal karar alma sürecinin başlıca unsurları olarak saymıştır. Demir (2018, ss. 12-18) merkezi karar verme aktörleri (hükümet), bürokrasi, devlet dışındaki aktörler (meslek kuruluşları, şirketler, uzmanlar), ikincil siyasal örgütler (parlamento ve yargı organları), medya gibi oyuncuları zikretmiştir. Kamu politikası literatüründe yaygın olarak kullanılan savunma koalisyonu çerçevesi, çoklu akım yaklaşımı, kesintili denge kuramı, politika ağları gibi yaklaşımların makro politika sistemi ile politika alt sistemleri için benzer oyuncu tanımları getirdiği de görülmektedir (Duru, 2022; Babaoğlu ve Yılmaz, 2021; Demir, 2018).

Bu çalışmada Türkiye'deki kamu politikası oyuncuları devlet içindeki ve dışındaki oyuncular olarak tasnif edilmiştir. Kamu gücü ve kamu kaynağı kullanan oyuncular devlet içi oyuncular da devletin temel erkleri olan yürütme, yasama ve yargı organları içindeki oyuncular olarak ayrıma tabi tutulmuştur.

2.1. Devlet İçi Oyuncular

Devlet içindeki oyuncuların temel özelliği işgal ettikleri makamlar itibarıyla kamu gücünü temsil etmeleri ve kendilerine verilen bütçe ve yetki çerçevesinde kamu adına işlem tesis edebilmeleridir. Kamu politikası sürecinde yürütme, yasama ve yargı organları içindeki oyuncuların doğrudan ve dolaylı etkileri vardır.

2.1.1. Yürütme Organı İçindeki Oyuncular

Devlet içindeki oyunculardan ilki olan yürütme organı içinde seçilmiş ve atanmış kişiler vardır. Yürütme organı içindeki genel oyla seçilmiş tek kişi Cumhurbaşkanıdır. Bakanlar siyasal figürlerdir ve Cumhurbaşkanı tarafından atanırlar ancak bürokrat değillerdir. İdare içindeki üst düzey yöneticilik yapan bürokratlar atanmış kamu politikası oyuncularındır.

Kanun suretiyle kamu politikası yapımı için öne çıkan oyuncular siyaseten gündem belirleme yetisine sahip olan Cumhurbaşkanı ve bakanlardır. Türk tipi başkanlık sisteminde Cumhurbaşkanının desteğini almayan hemen hemen hiçbir kanun önerisinin parlamentodan geçmesi mümkün değildir. Genellikle parlamenter sistemin yürürlükte olduğu zamanlardaki gibi başkanlık sisteminde de TBMM gündeminde yer bulan kanun teklifleri bakanlıklar tarafından hazırlanır. Nitekim Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçildikten sonra 2022 yılında güncellenen Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te bürokrasi tarafından kanun taslağının hazırlanma süreci açıklanmıştır. Buna göre konuyla ilgili kamu örgütü birimleri taslağı hazırlar, hukuk birimlerinin görüşünü alır, akabinde ilgili diğer kamu örgütlerinin görüşlerini alır ve taslağı Cumhurbaşkanlığına sunar. Resmi süreç içinde ayrıca halkın geniş kesimlerini ilgilendiren taslaklar, Cumhurbaşkanlığına gönderilmeden önce teklif sahibi kamu örgütü tarafından çeşitli araçlarla (internet, basın vb.) halkın bilgisine sunulabilir. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü taslağı şekil, içerik ve dil bakımından inceler ve gerekli düzeltmeleri yapar. Anayasa'ya ve Cumhurbaşkanının politikalarına uygun taslaklar, kanun teklifi haline getirilir. Bu hazırlığın ardından Cumhurbaşkanı tarafından uygun görülen metin, milletvekilleri tarafından kanun teklifi olarak TBMM Başkanlığına sunulur. Cumhurbaşkanının desteklediği kanun teklifleri Meclis Başkanı tarafından TBMM gündemine alınır ve yasalaşabilir.

Kanun yapım süreci açısından Cumhurbaşkanının durumu Anayasa'nın 89. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanının yetkisi Meclis tarafından kabul edilen kanunları yayımlamak veya geciktirici veto kullanmaktan ibarettir. Fiiliyatta Cumhurbaşkanının kanun koyma sürecindeki etkisi sadece geciktirici veto tehdidiyle Meclisi siyaseten etkilemek değildir, aksine sürecin esas sahibidir. Türkiye'de 2017 anayasa değişikliğiyle getirilen sistem Cumhurbaşkanına siyasal parti genel başkanı olma yetkisi vermektedir. Böylece Cumhurbaşkanı iktidar partisi milletvekilleri üzerinde güçlü bir siyasal etkiye sahip olmuştur.

Bakanlar bakanlık teşkilatının en üst yöneticisi olarak ön önemli oyuncular arasındadır. Öte yandan devlet teşkilatı çok büyüktür ve sunduğu hizmetlerin kapsamı çok geniştir. Böylesine büyük bir örgütü yönetebilmek için bakanların yetkilerinin bir kısmını atanmışlara (üst düzey memurlara) devretmesi gerekir. Bu sebeple bakanlar yetkilerini kullanırken memurlara ihtiyaç duyarlar. Yürütme

organını içindeki atanmış kişiler kendi içinde başlıca iki gruba ayrılmaktadır. İlk grupta idari teşkilat içinde üst düzey yöneticilik yapan bakan yardımcılarını, genel müdürler, büyükelçiler, valiler, genel müdür yardımcılarını ve bunlara muadil kadrolara atanmış olan devlet memurları yer almaktadır. Bu memurlar (3 sayılı Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca) siyasal bir irade sonucu buldukları kadrolara atanmışlardır. İkinci grupta ise buldukları kadrolara siyasal bir irade olmaksızın mutat usullerle atanmış olan diğer memurlar bulunmaktadır. Yurt dışı personeli ve taşra teşkilatı personeli de çoğunlukla ikinci grupta yer alır. İkinci grupta bulunan memurlar kanun yapımında bir oyuncu değildir. Bunlar daha ziyade yürürlükteki kanunları uygulayan ve bu uygulamadan kaynaklanan tecrübelerini kendi teşkilatları içinde hiyerarşik üstlerine ileterek kamu politikalarının uygulanmaları sonucunda elde edilen geribildirimleri aktaran kişilerdir. İlk gruptaki üst düzey yönetici pozisyonundaki memurlar ise alt kademelerden gelen geri bildirimlerden de faydalanarak kamu politikası sürecinde seçeneklerin geliştirilmesi için çalışmalar yapabilmektedir.

İdari ve mali özerkliğe sahip yerel yönetimler de ortak yerel ihtiyaçlara ilişkin kamu politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında rol almaktadır. Mahallî İdare Birlikleri Kanunu (m. 20) uyarınca kurulan ve bütün belediyeleri temsil eden Türkiye Belediyeler Birliği, yerel yönetimlerle ilgili kanun taslaklarına görüş bildirmeye yetkilidir. Ancak Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğe (m. 6) göre bir kanun taslağı hazırlanırken yerel yönetimlerin görüşlerinin alınması merkezi idare için mecburi değildir. Öte yandan yerel kamu hizmetlerinin yürütülmesi için yerel yönetimlerin idari kapasitesi ve mali yeterliği dikkate alınmalıdır. Mevzuat hazırlık sürecindeki danışma mekanizmalarının etkinliğini takip etmeye imkân veren düzenleyici etki analizi raporları kamuoyuna ilan edilmemektedir (Cilavdaroğlu, 2019, s. 288). Bu sebeple yerel yönetimler dâhil süreçteki paydaşların kanun taslakları hakkındaki görüşleri ve etkileri hakkında yorum yapmak güçtür. Yine de iktidar partisine mensup yerel yöneticilerin parti içi kanallarla Cumhurbaşkanı ve bakanları etkileme ihtimali olacaktır.

Siyasal süreç, bazen siyaset ile bürokrasi arasında bir çıkar çatışmasına yol açar. İdare kendi analizlerini daha iyi politikalara karar verme aracı olarak görür. Siyasetçiler ve bürokrasinin üst düzey yöneticileri ise analizleri emre amade seçenekleri anlama ve kararları kontrol etme aracı olarak addeder. İdare içinde analiz yapan personel siyasetçilerin analizlere dayalı karar vermesini umar. Siyasetçiler ise bu analizlerin önerilen kamu politikasının arzu edilebilirliği konusunda fikir vermesini bekler. Ancak buradaki arzu edilebilirlik siyasal liderlerin çıkarları ile kamusal faaliyetlerin sonuçlarının bağlantılı olmasını içerir. Aksi takdirde siyasetçiler analizleri ve analistleri reddeder. İdarenin yaptığı analizler sonucu ortaya çıkan politika önerileri siyasetçiler tarafından diğer kamu politikalarıyla birlikte dikkate alınır. Örneğin sıkı maliye politikasının uygulandığı durumlarda giderleri artırma yönünde ortaya çıkan politika seçenekleri hükümet

tarafından reddedilir. Bu gibi durumlarda kamu politikası önerisi ne kadar fazla kanıta dayalı olarak gerekçelendirilse bile daha önemli diğer kamu politikalarıyla çelişmesi durumunda uygulanma imkânı bulamaz (Wildavsky, 1993, ss. 230-231).

Atanmış memurların siyasetçilere nazaran avantajlı olduğu nokta kamu politikalarının uygulama aşamasıdır. Uygulayıcı olan memurlar kamu politikalarının sahadaki sınırlarını çizer ve aynı zamanda bu politikaların alacağı nihai biçimi de belirler. Sahada politikayı uygulayanlar, özellikle ön büro memurları, doğrudan sahada olmanın, mesleki tecrübelerinin ve uzmanlıklarının avantajını kullanarak üst ölçekli politika kararlarının hangilerinin uygulanıp uygulanmayacağını denetleyebilir (Lipsky, 2010; Bayırbağ, 2013). Uygulama esnasında bürokrasideki bilgi akışı hiyerarşiyi takip ettiği için memurların meseleyi nasıl tarif ettiği önemlidir. Öte yandan memurlar uygulama bilgisine sahip olduğu için, siyasetçiler karar alırken memurların verdiği bilgi ve değerlendirmeleri dikkate almak zorundadır. Yani idari işleyiş açısından bilgi kaynaklı güç asimetrisi bürokratin lehine işlemektedir (Bayırbağ, 2013, ss. 58-59). Diğer taraftan Türkiye’de zaman zaman görülen, bürokrasinin içinde çalıştıktan sonra siyasetçi olan kişilerin bakan olması hali önemli bir istisnadır. Bakanlığın faaliyetleri konusunda tecrübeli olan, bürokrasinin işleyişini bilen ve bürokrasi içinde birden fazla kaynaktan bilgi temin edebilen bir bakan için bilgi asimetrisinin azalması beklenebilir. Yine de ardışık işlem süreci (Simon, 1967) ve sınırlı rasyonellik (Simon, 1957) çerçevesinde bir bakanın kamu politikasının ayrıntıları üzerindeki tahakkümü azalacaktır.

2018 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile politika kurulları teşkil edilmiştir. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin 20-36. maddelerinde düzenlenen politika kurullarının kamu politikası oluşturma ve uygulanan kamu politikalarının değerlendirme aşamasında planlayıcı ve kurgulayıcı yönde görev üstlenmeleri beklenmiştir (Babaoğlu ve Kulaç, 2021, s. 112). Ayrıca bu kurullar uygulanan politikaların başarılarını ve eksikliklerini takip ederek Cumhurbaşkanına bilgi verme işlevi görebilecektir (Erol, 2020, s. 129). Politika kurullarının kamu politikalarını oluşturma süreçlerine bütünüyle hâkim olacağı ve Cumhurbaşkanının doğru kararlar vermesine katkı sağlayacağı iddia edilmiştir (Akıncı, 2018, s. 2141). Fakat politika kurulları 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nda belirtilen yıllık faaliyet raporları yayınlamamaktadır. Faaliyet raporlarında yer alması gereken örgüt yapıları, bütçeleri, sundukları hizmetler, insan kaynakları ve fiziki kaynakları, yönetim sistemi ile performans sonuçları şeffaf biçimde takip edilememektedir. Bu sebeple politika kurullarının görevlerini ne düzeyde yaptıkları ve beklentileri ne derece karşıladıkları belirsizdir.

2.1.2. Yasama ve Yargı Organı İçindeki Oyuncular

Yasama organının seçilmiş kişileri milletvekilleridir. Milletvekilleri hem parlamento komisyonlarında görev almakta hem de TBMM genel kurulunda

görüülen kanun tasarı ve tekliflerini kabul edilmesi veya reddedilmesine karar vermektedir. Yasama organının atanmış kişileri TBMM İdari Teşkilatı personelidir. Bu personel gündem belirleme ve seçenek oluşturma konusunda hemen hemen hiçbir role sahip değildir. Çoğunlukla Meclis'in ve milletvekillerinin sekreteryaya işlerini yürütmektedir.

Türkiye'de kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak yetkisi Anayasa'nın 7. ve 87. maddeleriyle münhasıran Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilmiştir. TBMM'de görüşülecek kanun tekliflerini sunmaya Anayasa'nın 88. maddesi uyarınca sadece milletvekilleri yetkilidir. Dolayısıyla milletvekilleri dışındaki oyuncuların milletvekillerini ikna etmesi gerekir. Fakat fiilen iktidar partisi genel başkanı sıfatını da taşıyan Cumhurbaşkanınca uygun görülen (Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü tarafından mevzuat hazırlık süreciyle olgunlaştırılan) kanun teklifleri iktidar partisi milletvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na sunulmaktadır.

2017 değişikliği öncesinde Anayasa'nın 88. maddesi uyarınca hem yürütme organı hem de yasama organı üyelere kanun önerme yetkisine sahipti. Bakanlar Kurulu'nun kanun önerileri *kanun tasarısı* adını, milletvekillerince önerilenler de *kanun teklifi* adını almaktaydı. Bu uygulama parlamenter sistemlerin genel karakteristiğine uygundur. Aynı şekilde başkanlık sisteminin karakteristiğine uygun olarak 2017 Anayasa değişikliği ile yürütme organının (bütçe ve kesin hesap kanunları müstesna) kanun önerebilme yetkisi kaldırılmıştır. Anayasa'ya paralel olarak TBMM İçtüzüğü'nün 73. maddesinde kanun tasarılarını düzenleyen hüküm de yürürlükten kaldırılmıştır.

Anayasa'ya göre iktidar partisi milletvekillerinin yanı sıra muhalefet partisi milletvekilleri de kanun teklifi sunma yetkisine sahiptir. Fakat uygulamada muhalefet partilerinin kanun teklifleri hem parlamenter sistemde hem de başkanlık sisteminde yasalaşma şansı bulamamıştır. Parlamenter sistemin yürürlükte olduğu dönemde Bakanlar Kurulunca TBMM'ye sunulan kanun tasarılarının yasalaştığı, iktidar partisine mensup olsa bile milletvekilleri tarafından verilen kanun tekliflerinin yasalaşmadığı görülmüştür. Örneğin TBMM'nin 24. Yasama Döneminde (2011-2016) 1.238 kanun tasarısı ve 4.186 kanun teklifi TBMM Başkanlığı'na sunulmuş, bunlardan 494 tasarı ve 1 teklif yasalaşmıştır. Tasarı ile birleşerek yasalaşan teklif sayısı ise 375'tir (Cilavdaroğlu, 2019, s. 287).

2018 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, TBMM'nin 27. Yasama Dönemine tekabül etmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde iktidar partisi milletvekilleri parti disiplini içinde sadece kendi parti gruplarında kabul edilen kanun tekliflerini sunmuştur. Kabul edilen kanunlar da iktidar partisi milletvekilleri tarafından teklif edilenler olmuştur. Örneğin TBMM'nin 27. Yasama Dönemi 5. yasama yılında muhalefet partilerince 789 kanun teklifi verilmesine rağmen hiçbiri kabul edilmemiştir. İktidar partisinin verdiği 71 kanun teklifinin 35

tanesi kabul edilmiş, geri kalan 36 tanesi de ilgili TBMM komisyonlarından geçerek genel kurulda görüşülecek hale gelmiştir (mecliste.org, 2022, ss. 7-8).

Kuvvetler ayrılığı ilkesi yasama, yürütme ve yargı görevlerini farklı organlara dağıtılarak iktidarın sınırlandırılmasını amaçlamaktadır fakat Türk tipi başkanlık sisteminde siyasal güç Cumhurbaşkanında toplanmıştır (Doğan ve Geyik, 2020, ss. 23-42). 2017 Anayasa değişikliği sonrasında, sert kuvvetler ayrılığı sistemine geçiş olacağı ve yürütme organının kanun yapım sürecine etkisinin daha az olacağı iddia edilmiştir (Yaman Kaplan, 2022, s. 168). Ancak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yasama ile yürütme organları arasındaki ilişki zayıf bir yasama ve güçlü bir yürütme şeklinde kurgulanmıştır. Ayrıca siyasal parti ve seçim sistemleri milletvekillerinin özerklikleri azaltmakta ve iktidar partisi genel başkanını güçlendirmektedir. Böylece TBMM yasama yetkisine hâkim olamamakta ve yasama gündeminin Cumhurbaşkanına uygunluğunu gözetmek durumunda kalmaktadır (Bektaş, 2019, ss. 208-216).

Yasama organı olan TBMM, anayasal olarak kanun yapmaya yetkili tek mercidir. TBMM İçtüzüğü'ne göre Meclis'in gündemini belirleme yetkisi Meclis Başkanındadır. Ancak Cumhurbaşkanı iktidar partisi genel başkanı olarak dolaylı biçimde fiilen parlamentonun gündemini belirler. TBMM Başkanı'nın gündem oluşturma ve seçenekleri belirleme yetkisi oldukça sınırlıdır. TBMM'de genellikle Cumhurbaşkanı tarafından uygun görülerek milletvekillerince sunulan kanun teklifleri gündeme alınmaktadır ve kanun teklifi üzerinde bakanlıklar tarafından uygun bulunmayan herhangi bir değişiklik yapılmamaktadır. Cumhurbaşkanının çıkarılmasını istediği kanun teklifleri kabine toplantısı sonrasında veya TBMM grup toplantılarında iktidar partisi milletvekillerine duyurulmaktadır. TBMM içindeki parti disiplini de çoğunlukla iktidar partisinin TBMM Grup Başkanvekili tarafından sağlanmaktadır. İktidar partisi mensupları Grup Başkanvekilinin imzaladığı veya imzalanmasını işaret ettiği kanun tekliflerini imzalamaktadır. TBMM komisyonlarında ve genel kurulunda muhalefet partilerinden gelen öneriler genellikle reddedilmektedir.

Kamu politikalarının kanunlarla belirlendiği durumlarda yargı organı içindeki oyuncu Anayasa Mahkemesi'dir. Anayasa Mahkemesi verdiği anayasaya uygunluk veya iptal kararlarıyla ortaya konulan kamu politikasının anayasal çerçevede olup olmadığını tespit eder. Diğer yüksek mahkemeler olan Danıştay ve Yargıtay'ın kararları da anayasa, kanunlar ve hukukun genel ilkeleri penceresinden kamu politikasının eksikliklerini ve yanlışlıklarını tespit ederek politikanın geliştirilmesini etkilemektedir. Anılan mahkemelerin politikaya etkisi ülke genelinde kanunların uygulanması neticesinde ortaya çıkan benzer durumdaki tüm olaylar bakımında bağlayıcı olan ve Resmî Gazete'de yayımlanan içtihadı birleştirme kararlarıyla mümkün olmaktadır.

2.2. Devlet Dışı Oyuncular

Kamu gücünü kullanan karar verici idarelerin çoğalması ve çeşitlenmesi, buna paralel olarak sivil toplum ve piyasa aktörlerinin çeşitlenmeye ve farklılaşmaya başlaması, idarelerin karar verme süreçlerine çeşitli sivil toplum ve piyasa aktörlerinin katılımının artması ve bu katılım için idarelerce işbirliği mekanizmaları kurulmasını gerektirmiştir (Bayırbağ, 2013, s. 47). Bu durum kamu politikası analizi sürecindeki oyuncuların çoğalmasını da beraberinde getirmiştir. Kanun suretiyle kamu politikalarının belirlenmesi bağlamında devlet dışındaki oyuncular STK'lar, düşünce kuruluşları, çıkar grupları (işveren örgütleri, işçi sendikaları vb.), kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları (ticaret ve sanayi odaları, esnaf odaları, meslek odaları vb.), medya ve örgütsüz halk kesimi (vatandaşlar) olarak belirmektedir. Üniversiteler (akademi) devlet tüzel kişiliği dışında olması ve çalışma kültürü açısından devlet içindeki oyunculardan farklı olması sebebiyle devlet dışı oyuncu olarak nitelendirilebilir.

Sistemin yasal güç ve mali kaynak sağladığı kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları iktidarı elinde tutan siyasal partiye yakınlığı oranında kendilerini ilgilendiren problemlerde önemli güç elde edebilir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, Türk Eczacıları Birliği, Türkiye Barolar Birliği, Ziraat Odaları gibi örgütler Anayasa'nın 135. maddesinde düzenlenmiştir. Bunlar kanunla kurulurlar, kendilerine tanınan kamusal güç, yetki ve ayrıcalıklardan yararlanırlar, genel olarak üyelerinin aidatları ve sundukları hizmetler karşılığı elde ettikleri gelirlerle finanse edilirler, çeşitli yasal düzenlemelerin tanıdığı ayrıcalıklardan yararlanırlar ve mevzuat çerçevesinde kamusal nitelikli kuruluş ve örgütlerde temsil edilirler (Devlet Denetleme Kurulu [DDK], 2009, s. 19).

İş dünyası kamusal niteliği olmayan örgütler şeklinde bir araya gelerek politika yapım sürecinde siyasetçileri, üst düzey bürokratları ve halkı ikna etme yeteneğine sahiptir. Siyasetçilerle ve üst düzey yöneticilerle mevcut iletişim imkânları etkilerini artırır. Hiçbir şey yapmasalar bile genel ekonomik durumun iyi olması için devlet iş dünyasının çıkarlarını makul bir düzeyde korumak zorundadır. Aksi takdirde kötü ekonomik durumdan her iki taraf da etkilenir (Lindblom, 1980, ss. 75-76). Politika alt sisteminde devlet dışı oyuncuların ciddi etkileri görülmektedir. Özellikle iş dünyasının işveren ve işçi örgütleri kendi ilgi alanları söz konusu olduğunda hem politika alt sisteminde önemli bir oyuncu olmakta hem de siyasetçiler nezdinde lobi faaliyetleri yürütmektedirler.

Türkiye'de kanun koyma sürecinde devlet içindeki ve dışındaki başlıca oyuncular, bunların yasal ve siyasal gücü ile kanun teklifi hazırlama kapasitesi tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Kanun Koyma Sürecindeki Oyuncular

Oyuncular	Yasal gücü	Siyasal gücü	Kanun teklifi hazırlama kapasitesi
TBMM	- Kanun koymak	Düşük (parti disiplini sebebiyle)	Düşük (bilgi, veri ve personel desteği eksikliği sebebiyle)
Cumhurbaşkanı	-Yürütmenin başı - İktidar partisi genel başkanı - Bakanların amiri - Geciktirici veto yetkisi	Yüksek (oligarşik parti liderliği sonucu parti disiplini sebebiyle)	Yüksek
Bakanlar	- Bakanlığın en üst amiri - Kanun taslağı hazırlama yetkisi	Düşük	Yüksek (icradan gelen bilgi, tecrübe ve bağlantılara sahip bakanlık teşkilatını yönettiği için)
Bürokrasi	Bilgi-öneri sunmak	Yok	Yüksek (kamu politikası sürecinde seçeneklerin geliştirilmesi)
Özel birlikler (STK, düşünce kuruluşları vb.)	Bilgi-öneri sunmak	Düşük (toplum-medya desteği sağlayarak baskı yapmak)	Uzmanlık alanında yüksek
Çıkar grupları (işveren örgütleri, işçi sendikaları vb.)	Bilgi-öneri sunmak	Yüksek (iktidar partisine yakın olması halinde lobi yapmak)	Uzmanlık alanında yüksek
Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları	Bilgi-öneri sunmak	Yüksek (iktidar partisine yakın olması halinde lobi yapmak)	Uzmanlık alanında yüksek

Medya ve vatandaşlar literatürde oyuncu olarak anılmakla birlikte bunlar problemle ilgili sistematik bilgi sağlayamaz ve öneriler geliştiremez. Vatandaşların ve medyanın problem konusundaki beklentileri, şikâyetleri ve tespitleri Kingdon (1995, ss. 3-4) tarafından tanımlanan ve aşağıda açıklanacak *karar gündemi* oluşturur. Ancak problemin kurumsal gündeme girmesi tablo 1’deki oyuncular tarafından sağlanır. Cumhurbaşkanının mensubu olduğu partinin veya ittifakın TBMM’de sandalye çoğunluğuna sahip olmaması halinde TBMM’de sandalyesi olan siyasi parti genel başkanları da başat oyuncu veya veto oyuncusu olma şansı elde edebilecektir.

3. Gündeme Gelme

Problemlerin siyaseten gündeme gelmesinde problemlerin önemi veya ivediliği ölçüt değildir. Hangi problemin dikkate alınacağına dair nesnel bir gösterge yoktur. Karar vericilerin bir politika probleminin ciddiyeti hakkındaki bilgileri alabilme ve buna göre eyleme geçme kabiliyetleri kısıtlıdır (Jones ve Baumgartner, 2005, s. 8). Bir probleme verilen dikkat ve önem, o problemin çözülmesi gerektiği iddiasındakilerin kendi problemlerinin tartışılmaya değer olduğu konusunda yeterince kişiyi ikna etmesine bağlıdır. Dikkat çekme stratejisi, problemi çerçevesi (politika imgesini belirleme, problemin tasviri ve sınıflandırılması), problemin sebeplerinin ve çözüm yollarının belirlenmesini, problemin büyüklüğünün tespiti ve acil olarak çözülmesi gerektiğinin işaret edilmesini içerir (Cairney vd., 2012, ss. 29-30).

Politika gündemine girebilecek sınırsız sayıda politika problemi mevcuttur ve bunların sadece çok azı gündeme girebilir. Ayrıca bir politika problemi için pek çok potansiyel çözüm yolu olmasına rağmen sadece birkaç çözüm seçeneği dikkate alınır (Cairney, 2012, s. 183). Bütün siyasal sistemlerde kamu politikalarının gündem belirleme esnasındaki kurgulanması nihai çıktıyı (kanunu) etkiler. Gündem belirleme dinamikleri siyasal tercihlerle yüküldür, ayrıca resmen karar alma yetkisi bulunmayan kurumların ve oyuncuların kendi konularını gündeme getirmesine, konu gündemdeyken canlı tutmasına ve kendi tercihlerinin nihai çıktıda (kanunda) yer almasına dair rekabetini içerir (Princen ve Rhinard, 2006, s. 1119).

Gündeme gelme konusunda öncü çalışmalardan birisi olan Cobb, Ross ve Ross (1976) gündemin oluşturulması için üç tane kavramsal model geliştirmiştir. Bunlardan ilki Harici Girişim Modelidir; bu Model'e göre devlet dışı oyuncular bir konuyu önce halkın gündemine taşırlar, halkın desteğini aldıktan sonra da devletin resmi gündemine getirirler. İkincisi Hareket Modelidir, bu Modelde de devletin içindeki oyuncular, desteğini almak üzere konuyu halkın gündemine getirmeye gayret eder (Cobb vd., 1976, ss. 126-135).

Cobb vd. (1976) tarafından geliştirilen gündeme gelme modellerinin üçüncüsü Dâhili Erişim Modelidir. Bu modelde politikanın kaynağı bir kamu idaresi veya siyasal karar alıcılara yakın devlet dışı oyunculardır. Dâhili Erişim Modelinde halkın desteğini almaya gerek yoktur. Aksine halkı konunun dışında tutmak için gayret gösterilir. Çünkü oyuncular karmaşık olan konunun anlaşılmasını sebebiyle istemedikleri bir sonucun çıkmasından çekinir. Sadece karara tesir edebilecek kişiler etkilenmeye çalışılır, konuyla ilgili diğer oyuncuların konu hakkında ancak müphem bir farkındalığı olur ve geniş kitleler böyle bir konunun tartışıldığından habersizdir. Konuyu destekleyen oyuncular etkili diğer oyuncularla anlaşmalar yapabilir (Cobb vd., 1976, ss. 135-136). Dâhili Erişim Modelinde bazı bürokratların ve siyasetçilerin kamu politikası seçeneklerini belirlediği ve ayrıca kendi önerilerinin değiştirilmesine yol açacak değişiklik önerilerini engellediği kapalı-gündem süreci söz konusu olmaktadır (Persson ve Tabellini, 2000, s. 37).

Problemler oyuncuların onu nasıl tanımladığına bağlı olarak ilgi çeker. Bu tanımlama konunun çerçevesinin çizilmesi sebep-sonuç ilişkisi kurulması ve problemin diğer problemlerden daha önemli olduğunun belirtilmesini içerir (Kingdon, 1995, ss. 94-99). Bir konunun problem olması oyuncuların o konu hakkında bir şeyler yapılması gerektiğine inanmasına bağlıdır (Kingdon, 1995, s. 109). Cobb vd. (1976) tarafından geliştirilen her üç modelde de konular, başlangıç (konu hakkında genel şikâyetlerde bulunma), belirlenme (şikâyetlerin/problemlerin somut taleplere dönüşmesi), yayılma (konunun halkın ve-veya diğer paydaşların ilgisini görmesi) ve girişten (konunun resmi gündeme girmesinden) oluşan başlıca dört aşamanın sonunda gündeme gelebilir (Cobb vd., 1976, s. 127). Bu çerçevede Türkiye’de bir kamu politikasının gündeme gelme modelleri tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2: Türkiye’de Gündeme Gelme Modelleri

Gündeme gelme aşaması	Gündeme Gelme Modeli		
	Harici Girişim Modeli	Hareket Modeli	Dâhili Erişim Modeli
Başlangıç	Devlet dışı oyuncular	Cumhurbaşkanı, bakanlar veya bürokrasi	İdare veya siyasal karar alıcılara yakın bir grup oyuncu
Belirlenme	Etkili oyuncuların uzlaşması	Kamuoyunun /Oyuncuların aleni veya zımni desteği	Politika alt sisteminde teknik grupların çalışması
Yayıllma	Aşağıdan yukarıya	Yukarıdan aşağıya	Aşağıdan yukarıya
Giriş	Siyasal baskıyla Cumhurbaşkanı ve bakanları ikna etme	Bir bakanın Cumhurbaşkanıyı ikna etmesi	Bakanı ve akabinde Cumhurbaşkanıyı ikna etme

Kaynak: Cobb vd. (1976) modeli yazar tarafından Türkiye’ye uyarlanmıştır.

Bakanlar veya bizzat Cumhurbaşkanı bir konuyu önemseydiğinde kendi şikâyetlerini, problemi ve kamu politikası tercihini belirtir, böylelikle başlangıç yapılır ve yukarıdan aşağıya doğru gündem oluşturma başlar. Teknik gereklilikler sonucunda bir kamu politikasına ihtiyaç duyulması halinde ise bürokrasi içindeki uzmanlar veya bunlarla irtibat halindeki devlet dışı oyuncular aşağıdan yukarıya doğru gündem oluşturmaya ve kanıtları toplamaya başlar. Yukarıdan-aşağıya ve

aşağıdan-yukarıya doğru gündem oluşturma kavramsal modelleri uygulamada saf şekliyle bulunmaz; bu modellerin belirli düzeyde karışımı görgül olarak gözlenebilir.

Rasyonel tercih okuluna göre yasamanın gündemi başkanlık sistemlerinde yasamanın kendisi, parlamenter sistemlerde de yürütme organı tarafından belirlenir (Tsebelis ve Ha, 2014, s. 335). Kingdon (1995, ss. 71-90) pek çok oyuncunun yer aldığı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) sisteminde bir kanun tasarısının, oyuncuların içine değişiklikler veya tamamen yeni bir istikamete yönelen farklı fikirler attığı bir çöp kutusunda şekillendiğini belirtir. Fakat bu durum bir partinin yasama sürecine egemen olduğu parlamenter sistemlerde pek mümkün değildir. Hatta politika yapımının merkezileştiği ülkelerde oyuncuların sayısı başkanlık sistemine nazaran daha az olabilir ve bu tip parlamenter sistemlerde gündem belirleme süreci daha basittir (Zahariadis, 2003, ss. 16-17; Zahariadis, 2007, s. 77).

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) siyasetçiler ve memurlarla yapılan görüşmeler neticesinde Türkiye’de politika yapımında sistematik ve kurumsallaşmış bir yapının olmadığını, kararların alınmasında siyasetçilerin kişisel tecrübesinin, gözlemlerinin ve bilgi birikiminin belirleyici olduğu tespit etmiştir (TÜBA, 2005, s. 16). Aynı araştırmaya göre bilimsel kanıtların kullanımı sınırlı olmaktadır. Ayrıca parti programı ve ideolojisi, STK’ların veya örgütsüz halk kesimlerinin talepleri, bürokrasinin ihtiyaç tespitleri, güncel olaylar kurumsal gündemin oluşturulmasında etkilidir (TÜBA, 2005, ss. 17-18).

Robins (2009) Türkiye’de bilimsel kanıtların sınırlı kullanıldığı değerlendirmesi yaparak güçlü devlet ve siyasal yetke ile yukarıdan aşağıya doğru bir kamu politikası yapımı olduğunu kaydeder. Ayrıca politika alt sistemindeki bürokrasi içindeki oyuncuların kapasiteleri arasındaki farklılıklar (bazılarının politika yapımındaki kapasite eksikliği) ile siyasal iradenin gerek dâhili (problemin tespiti, siyasal olaylar gibi) gerekse harici dinamiklerle (uluslararası itibar ve kaynak temini gibi) güdülenmediği durumlarda uluslararası normlara bile uyulmasında noksanlıklar görüldüğünü belirtir (Robins, 2009). Robins’in değerlendirmeleri Cobb vd. (1976) tarafından gündeme gelme konusunda geliştirilen hareket modelini anımsatmaktadır.

Çevik’e (2003) göre Türkiye’deki genel duruma bakıldığında kamu politikalarının oluşturulmasında en önemli rol devletin içindeki oyuncularındır. Bunun başlıca sebepleri güçlü devlet yönetimi ve bürokrasinin yukarıdan aşağıya yönetim anlayışı ile merkeziyetçi yapı ve toplumun özelliklerinde yatmaktadır. Kamu politikası süreci bu özellikler tarafından şekillendirilmekte ve genelde bürokrasi topluma göre daha egemen rol oynamaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de kamu politikası yapımı sürecinde başlıca rolü siyasi ve idari bürokrasi (askeri ve sivil) oynamaktadır. Son yıllarda örgütlenmiş sivil toplum ve baskı grupları daha etkin olmaya başlamışlarsa da bürokrasinin öncü rol oynama arzusu devam etmektedir (Çevik, 2003, ss. 160-164). Ancak bu iddia parlamenter sistemde uzun süren tek parti iktidarı

yönetiminde ve başkanlık sisteminde geçerli değildir. Zira üst düzey bürokratların tamamı iktidardaki siyasi partinin iradesi sonucu atanmıştır ve kendilerini atayan siyasi iradeye uygun davranmaları beklenir. Dolayısıyla siyasetçilerin kamu politikası tespitinde esas oyuncu olduklarını kabul etmek gerekir.

4. Gündemi Belirleyen Başat Oyuncular

Türkiye’de kamu politikası belirlenmesinde ve değiştirilmesindeki başat oyuncular Cumhurbaşkanı ve bakanlardır. Türkiye’nin üniter yapısı ve anayasal sistem olarak katı kuvvetler ayrılığı bulunmaması kamu politikalarının tespitinde Cumhurbaşkanı ve bakanları ön plana çıkarmaktadır. Kamu politikalarının istikrarlı olarak uygulanması veya esaslı dönüşüm geçirmesi yürütme organının üst mercii ve siyasi sorumluluk sahibi olarak bakanların ve Cumhurbaşkanının önerilen kamu politikasını destekleyerek gündeme getirmesine veya en azından diğer oyuncuların gündeme getirdiği konuları veto etmemesine bağlıdır.

4.1. Veto Oyuncusu Modeli

Veto oyuncuları Tsebelis (1995, 1999, 2002) tarafından geliştirilen bir kavramdır (Immergut, 2006, s. 567). Bu model, bir siyasi sistemde kamu politikalarının kabul edilmesi için mutlaka mutabakatı gereken oyuncuların hangileri olduğu ve bunların politika yapımına etkilerini açıklamak üzere kullanılmaktadır. Veto oyuncusu, bireysel veya örgütsel oyuncular olabilir. Veto oyuncularının sayısının artması, veto oyuncularının siyasi pozisyonlarının farklı olması ve veto oyuncularının birbirleri arasındaki uyumu mevcut politikanın istikrarını (mevcut politikanın devamı ihtimalini ve statükoyu değiştirme zorluğunu) artırır. Veto oyuncularının mutabakatı politika değişikliğini garanti etmez. Ancak mutabakatlarının olamaması politika değişikliğini engeller (Tsebelis, 1995, s. 294).

Veto oyuncularının yasal olarak veto güçleri vardır. Bazı sistemlerde bazı oyuncuların sadece geciktirici veto gücü mevcuttur. Bazılarında da devlet başkanlarının vetosu yasama organının nitelikli çoğunluğuyla aşılabılır (Tsebelis, 1995, s. 305). Tsebelis’e (1995) göre yasal olarak Fransa ve Birleşik Krallık’ta parlamento tek veto oyuncusudur, ABD’de ise üç veto oyuncusu (Temsilciler Meclisi, Senato, Başkan) mevcuttur. Veto oyuncularının sayısının kamu politikalarını etkilemesi mümkündür. Veto oyuncularının sayısının fazla olması kamu politikasındaki değişikliğin küçük boyutlarda ve ilaveci bir şekilde olmasına yol açar (Tsebelis, 1995, s. 313). Türkiye’de veto oyuncularının azlığı kamu politikalarında büyük değişikliklerin yapılabilmesini kolaylaştırmaktadır.

4.2. Gündem Belirleyici Olarak Cumhurbaşkanı ve Bakanlar

Cumhurbaşkanı ve bakanların gündem belirlemede başlıca üç güdü ile hareket ettiği söylenebilir. İlki seçmenlere seçim sürecinde vadedilen taahhütlerin yerine getirilmesi ile yeniden seçilmeye yönelik olarak seçmen taleplerinin

karşılanmasıdır. İkinci güdü görev süresi içinde tarihi bir başarı sağlama çabasıdır. Görev süresi bittikten sonra önemli bir problemi çözmüş olan kişi sicilıyla tarihe geçmek siyasetçilerin arzusudur. Son olarak da siyasetçilerde kendi ideolojik eğilimleri çerçevesinde iyi kamu politikalarını hayata geçirmek güdüsü mevcuttur (Light, 1982, s. 67'den aktaran Anderson, 1994, ss. 92-93).

Cumhurbaşkanı ve bakanların sahip olduğu siyasal gücü ve yasal yetkisi bir konunun gündeme gelmesinde onu en önemli oyuncu haline getirmektedir. Her ne kadar devlet dışı oyuncuların siyasal baskı oluşturacak şekilde aşağıdan yukarıya doğru bir ivme yakalayabilmesi mümkün ise de bu baskılar sonucu Cumhurbaşkanı ve bakanlar konuyu sembolik olarak bir kanun tasarısı çalışmasına indirgeyip önce soğutmayı sonra da gündemden çıkarmayı seçebilir. Devlet dışı oyuncular Cumhurbaşkanı ve bakanların dışında yasama veya yargıyı kullanarak politikayı değiştirmeyi zorlayabilir. Bu durumda başarılı olmaları epey zordur ve elde edebilecekleri sonuç beklentilerinin altında kalabilir. Devlet dışı oyuncuların Cumhurbaşkanı ve bakanların desteğini nispeten daha rahat alarak başarılı olabilecekleri konular uluslararası anlaşmalarla düzenlenmiş kamu politikası alanlarıdır. Bu durum devlet dışı oyuncuları kanun yapım sürecinde ikincil düzeydeki oyuncu olarak adlandırmayı gerektirmektedir.

Türk siyasal partileri oligarşik liderlik yapısına sahiptir ve yasal çerçeve oligarşik yapının sürdürülmesini teşvik etmektedir. Siyasal parti genel başkanının milletvekili adaylarını belirlemek konusundaki yetkileri liderlerin parti içi disiplini korumasını sağlamaktadır. Zira lidere karşı çıkmak milletvekilleri için bir sonraki seçimlerde aday gösterilmemek anlamına gelmektedir (Turan, 2011, ss. 13-14). Cumhurbaşkanının iktidar partisinin genel başkanı olması TBMM'deki parti mensupları üzerinde siyasal gücünün kaynağıdır. Böylece kanun yapımında en etkili oyuncu Cumhurbaşkanı olmaktadır. Cumhurbaşkanının önemseydiği bir kanun teklifi kısa sürede milletvekilleri tarafından imzalanarak Meclis'e gönderilir.

Bakanlar da kanun teklifleri için çok önemli oyuncularlardır. Herhangi bir kanun teklifinin gündeme gelebilmesi çoğunlukla bakanların o teklife ilişkin hukuksal ve teknik açıdan yeterli bir taslağı hazırlayarak Cumhurbaşkanına sunmasına bağlıdır. Kingdon (1995, ss. 23-24) ABD'de yürütmenin başının gündeme tahakküm etme ve gündemi belirleme gücü bulursa da alternatiflere tahakküm etme ve nihai çıktıyı belirleme gücü olmadığını belirtir. Türkiye'de de benzer bir durum vardır, kamu politikasının çerçevesini oluşturan kanun teklifinin konusunu (problemi) Cumhurbaşkanı ve bakanlar belirleyebilir. Fakat çözüm seçenekleri mevcut durumun analizini, teknik ve hukuksal bilgiyi, varsa uygulamadan edinilen tecrübeyi ve uluslararası taahhütleri, önerilen kanunun diğer mevzuatla olan ilişkisini ve önerilen kamu politikasının diğer kamu politikalarıyla etkileşimini de dikkate almak zorundadır. Bu sebeple çözüm seçenekleri çoğunlukla bürokrasinin içinden çıkar veya devlet dışı oyuncuların somut önerilerine ihtiyaç duyulur.

Kingdon (1995, ss. 3-4) kurumsal gündem ve karar gündemi olmak üzere iki tür gündem olduğunu kaydeder. Kurumsal gündem, karar vericilerin belirli bir zamanda ciddi şekilde önem verdiği problemlerdir. Karar gündemi ise hakkında uygulanacak bir karar verilmek üzere olunan problemlerdir. Konunun önemi ve mahiyetine göre Cumhurbaşkanı ve bakanlar hangi kamu politikasına öncelik verileceğini yani kurumsal gündemi belirler. Bu noktada bir problemin gündeme resmen alınması o problemin çözümü için yürütme organı tarafından hazırlanan kanun teklifinin milletvekilleri tarafından imzalanarak parlamentoya sunulmasıyla olur. TBMM genel kurulunda görüşülmeyi bekleyen kanun teklifleri de karar gündemini oluşturur.

Oyuncular, kendi lehine olacak şekilde politikanın en uygun politika mücadele mecrasında (akademi, bakanlık, düzenleyici kurumlar, mahkemeler, parlamento vb.) tartışılmasını sağlamak üzere çalışır; bu açıdan politikanın tespit edildiği kurumsal yapı önemli rol oynar (Jones ve Baumgartner, 1991, s. 1045). Türkiye’de başlıca politika mücadele mecrası çoğunlukla politikayı ihdas eden/değiştiren kanun teklifini hazırlayan bakanlıktır ve ilgili bakanın ikna edilmesi hayatidir. Problemin toplumun önemli bir kısmını ilgilendirmesi, kamuoyu ve medyanın dikkatini çekmesi durumlarında parlamento ve mahkemeler de politika mücadele mecrası olabilir. Fakat genellikle politika mücadele mecrası bakanlıktır ve bu durum bakanları veto oyuncusu haline getirmektedir.

Devlet dışı oyuncular tarafından oluşturulan kamu politikası önerisi yeterli toplum desteğini sağlarsa kurumsal gündeme girmesi kolaylaşır. Toplumun desteği ise, konunun toplumu doğrudan etkilediği şeklinde algılanması, oluşturduğu fırsat ve tehditlerin kapsamının geniş olması, basit ve kolayca anlaşılabilir olması, daha önce sık rastlanmamış ve olağanüstü bir konu olması gibi özelliklere bağlıdır (Akdoğan, 2013, s. 217). Kanun teklifi taslağının hazırlanması belirli bir çalışma ve danışma süreci içerdiği için gündem resmileşmeden evvel bürokrasiye hazırlık yapmak üzere talimat verilmesi gerekir. Cumhurbaşkanı ve bakanlar, kendi tecrübesine veya kendisine iletilen taleplere ve bilgilere istinaden problemi tanımlayabilir ve çözüm seçeneğini belirleyebilir. Fakat problem özellikle bakanların dikkatini çeken bir konuya dair değilse bakanların problem için çözüm seçeneklerinin belirlemede fazla bir etkisi olmaz. Çünkü alternatifler belirlenmeden önce mevcut durum ortaya konmalı ve alternatif çözüm yolları analiz edilmelidir. Bakanların bu analizi yapacak zamanı ve çoğunlukla da donanımı olmayacağı için dışarıdan gelecek bilgilere ve çözüm seçeneklerine ihtiyaç duyar. Bakanların emri altındaki bürokrasi bu ihtiyacı gidermek üzere mümkün olan seçenekleri ve bürokrasinin kendi tercih ettiği seçeneği belirleyerek bakana sunar. Belirlenen çözüm yolu Cumhurbaşkanı uygun gördüğü zaman ilan edilir ve tartışmaya açılır. Diğer oyuncuların çözüm için geliştirdiği alternatifler esaslı bir tartışma ortamı bulamaz. Bunlar daha ziyade Cumhurbaşkanı ve bakanların geliştirdiği kanun teklifine yönelik eleştiri düzeyinde kalır ve çoğunlukla kanun teklifinin özünü değiştiremez.

Gündem her ne kadar Cumhurbaşkanı ve bakanlar tarafından belirlense de bu kişiler gündemi belirlerken siyasal, iktisadi ve toplumsal dinamiklerin etkisi altındadır. Kamu politikası sürecinde yer alan diğer oyuncular olan yasama ve yargı organları, akademi, sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları, çıkar grupları, medya ve kamuoyu Cumhurbaşkanı ve bakanları etkilemektedir. Ayrıca afetler, siyasal, iktisadi ve toplumsal büyük krizler ve olaylar, uluslararası fırsatlar ve krizlere tepki olarak ihdas edilen veya değiştirilen kamu politikaları da gündemde yer alabilirler (Anderson, 1994, ss. 93-94). Yani gündem belirlenirken başat oyuncuların hareket alanı pek çok diğer oyuncu ve etmenle sınırlanmaktadır. İlâveten kişiler aynı anda birden fazla işi yapamayacağı için yapılacak işleri bir sıraya koyması gerekir ki buna ardışık işlem süreci denir. Örgütler ise aynı anda birden fazla konuyu inceleme ve bilgiyi işleme kabiliyeti olduğu için paralel işlem sürecine göre çalışır (Simon, 1967). Meclis'in bir yasama döneminde çıkarabileceği kanun sayısı ardışık işlem süreci sebebiyle sınırlıdır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı ve bakanlar bir yasama dönemi içinde (azami 5 yıl) problemler arasında önceliklendirme yapmak zorundadır.

4.3. Veto Oyuncusu Olarak Cumhurbaşkanı ve Bakanlar

Tsebelis'in veto oyuncusu modelini katı bir şekilde Türkiye'ye uyarladığımızda tek veto oyuncusu olarak TBMM ve geciktirici veto oyuncusu olarak Cumhurbaşkanı görülecektir. Cumhurbaşkanının TBMM tarafından kabul edilen kanunları tekrar incelenmek üzere geri gönderebilmesi geciktirici vetonun bir örneğidir. TBMM'nin Cumhurbaşkanı tarafından geri gönderilen kanunları üye tam sayısının salt çoğunluğuyla aynen kabul etmesi durumunda Cumhurbaşkanı o kanunu yayımlamak zorunda kalır. Bu açıdan Cumhurbaşkanı Türk politika yapımı sürecinde geciktirici veto gücüne sahip olmakla birlikte mutlak veto gücüne sahip değildir. Fakat Türkiye'deki politika yapımını analiz etmek için Tsebelis'in katı yaklaşımını Türkiye'deki mevcut güç ilişkilerine göre uyarlamak gereklidir.

Türkiye'de bakanların gücü politika alanında icradan gelen bilgi ve tecrübeyi haiz bakanlık teşkilatını yönetmelerine dayanır. Her ne kadar bürokrasi içinde üretilen kanıtların ve analizlerin kısmi, bütünü kavrayamayan ve kendi idaresinin bakış açısıyla şekillenmiş olduğu yönünde eleştiriler (Cohen ve Lindblom, 1979, s. 547) mevcut olmakla birlikte bürokrasi içinde bu eksiklikleri giderebilecek tedbirleri almak mümkündür. Bakanlar aynı zamanda politikadan etkilenen gruplarla irtibat halinde olmaları sebebiyle kendilerine iletilen talepler ve geribildirimlerin meydana getirdiği bilgiye sahip olurlar. Ayrıca bakanlığın görev alanında çalışan uluslararası örgütler, STK'lar, meslek örgütleri ve çıkar grupları da önemli bilgi kaynaklarıdır.

Türkiye'de Cumhurbaşkanının siyasal gücü Siyasi Partiler Kanunu'na göre milletvekili adayları listelerinin oluşturulmasında yetki sahibi olmasından kaynaklanmaktadır. Cumhurbaşkanının bu yetkisi parti disiplini sağlamaktadır. Buna paralel şekilde parti disiplini, iktidar partisine mensup milletvekillerinin, hükümetin kanun teklifleri aleyhine oy kullanmasını genellikle engellemektedir.

Milletvekilleri yasama sürecinde parti disiplinine çoğunlukla bağlı kalmaktadır. Bu durum TBMM'yi ikincil oyuncu düzeyine çekmektedir.

Tsebelis (2002) kurumsal ve siyasal veto oyuncularını olmak üzere bir ayırım yapar. Kurumsal veto oyuncularını anayasa veya yasalarla kendisine bir kamu politikasını engelleme yetkisi verilenlerdir. Siyasal veto oyuncularını ise siyasal sistemin işleyişi gereği iktidar partisi veya koalisyonlar olması halinde partileri içindeki etkili siyasetçilerdir. Kanun yapımı bağlamında Türkiye'de yürütme organı içindeki teşkilatların veya bürokrasinin veto oyuncusu olmadığı görülür. Bakanlar, teşkilatlarının en üst amirleridir. Öte yandan yargı organları yukarıda açıklandığı şekliyle kanunların anayasaya aykırılığını öncül olarak değilse bile ardıl olarak denetleyebilir. Yargı organlarının kanun hazırlanması sürecinde bir kamu politikası oyuncusu olması kendilerine yürütme organı tarafından resmi veya gayri resmi olarak danışılmasına bağlıdır.

Türkiye'de bakanlar siyasal veto oyuncusu olarak addedilebilir. Bir bakanlığın münhasır yetki alanına giren kamu politikaları açısından bakan değişikliği ciddi politika değişikliğine yol açabilir. Cumhurbaşkanı da bir siyasal veto oyuncusudur fakat bakan, Cumhurbaşkanının gündeminde yer almayan ve münhasıran kendi bakanlığının görev alanına giren konular için, tek veto oyuncusudur. Türkiye'de bakanlar yönettikleri bakanlığın görevleriyle ilgili kamu politikası alanlarında müstesna bir güce sahiptir. Bakanlar çoğunlukla tek başına bir politikaya karar vermez; bakanların hareket alanını Cumhurbaşkanı, diğer bakanlar ve Cumhurbaşkanı programı sınırlar. Özellikle bütün hükümeti etkileyen politikalar Cumhurbaşkanının ve diğer bakanların etkisine açıktır. Fakat görece küçük konular bizzat bakanın iradesine bağlıdır.

Politika yapımı sürecinde mevcut politikadaki bir değişiklik için veto oyuncularının mutabakatı şarttır. Kamu politikası değişikliği veto oyuncularını sayısına, bunların fikri yakınlığına ve birlikte hareket edebilme kabiliyetlerine bağlıdır (Tsebelis, 1995, s. 315). Bakanlar, veto oyuncusu olmayan diğer oyuncuların fikri yakınlığından da etkilenir. Bu aynı zamanda oyuncuların yer aldığı diğer politika alt sistemlerinde birbirlerine olan desteğini sürdürmesini sağlar. Politika yapımı sürecinde kanun teklifi getirme yetkisine sahip veto oyuncusunun çok önemli bir avantajı vardır (Tsebelis, 1995, s. 325). Türkiye'de bakanların kanun tekliflerini hazırlamak için örgütsel kapasiteye sahip olması bakanlara çok ciddi bir kamu politikasını tespit etme gücü getirmektedir.

Türkiye'de parlamenter sistemin bulunduğu dönemde kabul edilen kanunların çok önemli bir bölümünü Bakanlar Kurulu tarafından gönderilen kanun tasarılarından oluşmaktaydı. Parlamenter sistem yürürlükteyken milletvekilleri tarafından verilen kanun teklifleri ancak Bakanlar Kurulu'nun uygun görmesine bağlı olarak ve çoğunlukla Bakanlar Kurulu tarafından sunulan kanun tasarılarıyla birleşmek suretiyle yasalaşmıştır. Bu örüntü 2018 sonrasında yürürlüğe giren başkanlık

sisteminde de kanun teklifi metinlerinin bürokrasi tarafından hazırlanması suretiyle devam etmektedir.

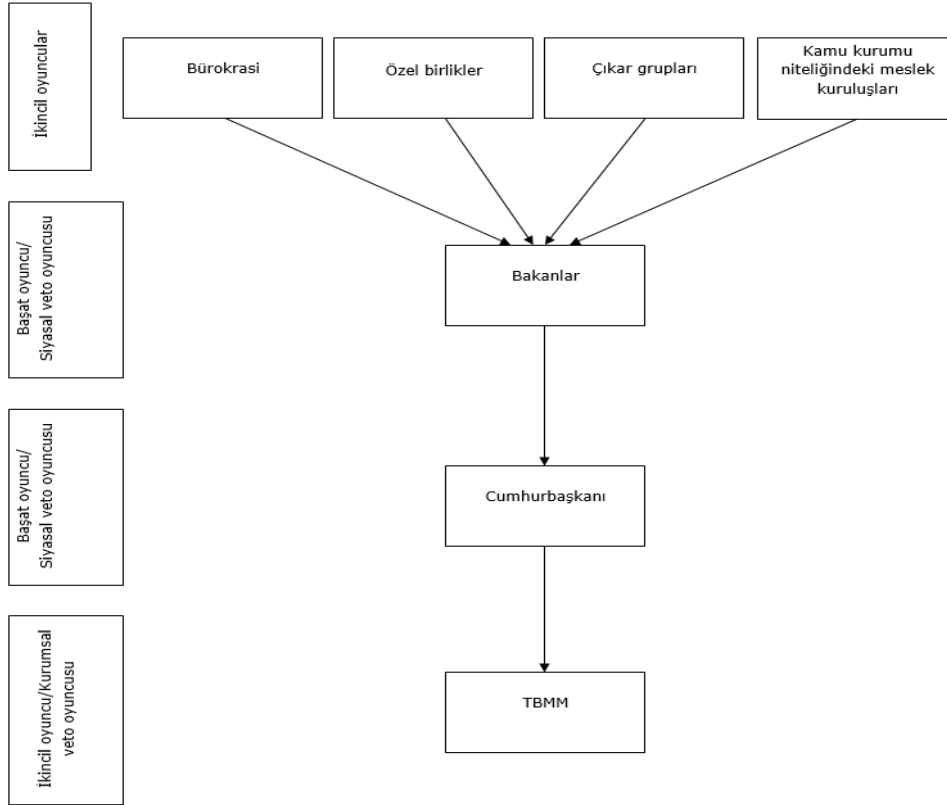
TBMM genel kurulu ve komisyonlarının çalışmalarında yürütme organı tarafından hazırlanan kanun tekliflerini analiz edecek bir ortam yoktur. Teklif edilen kamu politikası hakkında halkı aydınlatacak bilimsel kanıtlar siyasal argümanlarla karışmaktadır. TBMM’de çoğunlukla siyasal tartışmalar yapılmakta ve devlet dışı oyuncuların katılımı, uzmanlık desteği ve konunun taraflarıyla müzakere gibi araçlar kullanılmamaktadır. Kanun yapım sürecinin TBMM aşaması, iktidar partisine mensup milletvekilleri kanun tasarılarını savunmayı görev bellediği, muhalefet partilerinin de iktidara siyaseten meydan okuduğu bir platforma dönüşmektedir (Support for Improvement in Governance and Management [SIGMA], 2010, s. 13).

Oyuncular bir kanunla veya kanun maddesiyle ihdas edilen bir kamu politikasının oluşturulma sürecinde esas itibariyle Cumhurbaşkanı ve bakanların alacağı kararı etkilemek için çalışmaktadır. Öte yandan kanun teklifleri Cumhurbaşkanının desteğini almadan yasalaşamayacağı için her kanun teklifinin en azından bir bakan tarafından Cumhurbaşkanına arz edilmesi gereklidir. Bu açıdan her bir kanun teklifini Cumhurbaşkanına sunan, kanun teklifini bizzat sahiplenen veya kanun teklifini Cumhurbaşkanının desteklemesini isteyen bir bakan mevcuttur. Bakan kanun teklifini bizzat sahiplendiyse, teklifin siyasal faydalarının kendi çabalarına bağlı olduğunu iddia ediyorsa ve teklifin kanunlaşp uygulanması sonucunda siyasal sorumluluğu da üstleniyorsa kanun teklifinin başat oyuncusu olur. Bakan, kanun teklifini siyaseten üstlenmiyorsa, sorumluluğu kendi bakanlığı dışındaki diğer devlet içi ve devlet dışı oyuncularla paylaşıyorsa başat oyuncu olmaktan ziyade veto oyuncusu hüviyeti ağır basar. Bu durumda bakan kanun teklifini tam olarak sahiplenmemiştir fakat teklifin yasalaşmasına ket vurmamak suretiyle veto oyuncusu olarak rol oynamıştır.

Lijphart (2012) demokratik yönetimleri çoğunlukçu ve uzlaşmacı olmak üzere başlıca iki gruba ayırmaktadır. İki grup arasındaki temel ayrım, farklı tercihler söz konusu olduğunda hangi oyuncuların tercihinin üstün geleceğinde ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukçu yönetimlerde zıtlıklar, rekabet ve dışlayıcılık mevcutken, uzlaşmacı yönetimlerde müzakere, taviz ve kapsayıcılık bulunur (Lijphart, 2012, ss. 2-3). Korporatist yapılarda ise gücün temerküzü daha fazladır ve mevcut oyunculara ilave yeni oyuncuların politika yapımına katılımı ve gündeme etkisi çok daha sınırlıdır (Cairney, Studlar ve Mamudu, 2012, ss. 24-25). Çoğulcu ve federatif sistemlerin aksine korporatist sistemler merkezidir ve oyuncuların katılımını sınırlar. Türkiye’de korporatist sisteme benzeyen kanun yapım sürecine güçlü bir şekilde yön veren oyuncu yürütme organıdır; bu sebeple devlet dışı oyuncuların da kısıtlı kaynaklarını öncelikle kanunların hazırlanmasının bakanlık aşamasında karar alıcıları bilgilendirme ve nihai metni etkileme amacına yönelik olarak kullanmaları beklenmelidir (SIGMA, 2010, ss. 12-13). Türkiye’de çoğunlukçu bir yönetim

biçimi ve korporatizme yaklaşan bir yapı bulunmaktadır. Kamu politikasına karar verme gücü Cumhurbaşkanı ve bakanlarda toplanmıştır. Devlet dışındaki oyuncular, müzakere ve tavizden ziyade bu başat oyuncuları etkilemeye ve diğer oyuncuları dışlamaya gayret eder.

Şema 1’de bir kanunun kurumsal gündeme girmesini sağlayan ikincil ve başat oyuncular gösterilmektedir. Bu şemadaki süreç teknik özellikleri ağır basan, somut politika amaçlarına ulaşmak için kullanılacak kaynakları ve mevzuatı belirlemek için ihdas edilen kanunlar için geçerlidir. Uluslararası yükümlülüklerden kaynaklanan, geniş kitleleri ciddi biçimde etkileyen, siyaseten büyük ihtilafların bulunduğu ve anayasal sistem açısından önemli kanunlar için süreç farklı işleyebilir.

Şekil 1: Bir Kanunun Kurumsal Gündeme Girmesi ve Yasalaşması

Diğer yandan kanun teklifleri birden fazla bakanlığın görevlerini ilgilendirmesi halinde bakanlıkların görev paylaşımı doğrultusunda teşkilatının görev alanına giren kamu politikaları için diğer bakanların da mutabakatına ihtiyaç duyar. Fakat diğer bakanların bu aşamadaki veto gücü sınırlıdır ve uzlaşma sağlanamaması halinde Cumhurbaşkanı bir tercihte bulunur. Köklü kurumsal yapılarıyla geleneksel olarak belirli bir kamu politikası alanında söz sahibi olan idareler de oyuncu

olabilirler. Örneğin mali konularda Hazine ve Maliye Bakanlığı, güvenlik konusunda Türk Silahlı Kuvvetleri, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Milli İstihbarat Teşkilatı yahut ülkenin mülk politikasını etkileyebilecek konularda Milli Emlak Genel Müdürlüğü ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün görüşlerinin alınması politikanın uygulanabilmesi açısından zaruridir.

Etkileri büyük olan bir kanunun yürürlüğe girmesi veya uygulanabilmesi için tek başına yürütme organının iradesi yeterli olamaz. Akdoğan'ın Türk kamu yönetiminin teşkilat ve işleyişini önemli ölçüde etkileme iddiasıyla teklif edilen Kamu Yönetimi Temel Kanunu'nun uygulanabilirliğini incelediği makalesinde, Türkiye'de bu alanda bir reformun ön koşulları olan siyasal liderlikteki değişim, toplumsal tutumlardaki dönüşüm, yönetim kuramında meydana gelen entelektüel gelişmeler ve başarısızlığın kavranması sonucunda ortaya çıkan yenilenme ihtiyacının mevcut olduğu tespit edilmiştir. Kamu Yönetimi Temel Kanunu ayrıca OECD, Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve Uluslararası Para Fonunun da desteğini almıştır (Akdoğan, 2004, s. 20). Ancak kanunun uygulanmasının halkta ve özellikle bürokraside yol açacağı olumsuz sonuçlar sebebiyle oluşacak tepki ile bazı kamu kurumlarının yönetim becerisi, personel ve mali kaynaklar açısından yetersizliği, kanunla öngörülen uygulama sonuçlarına erişilmesi ihtimalini azaltmıştır (Akdoğan, 2004, ss. 28-29).

Başat oyuncular Cumhurbaşkanı ve bakanlar olmakla birlikte diğer oyunculardan ve kamuoyundan tamamen bağımsız davranamazlar. Diğer oyuncular kendilerinin önem verdiği ve kendi gündemlerinde olan problemleri siyasetçilerin de gündemine sokmak için gayret sarf eder. Bu gayretler siyasetçilere sunulan mali destek, seçim bölgesine yatırım yapmak, oy vermeyi vadetmek gibi geniş bir yelpazede yer alan siyasal menfaatler olabilir. Ayrıca bir problemin siyasetçilerin gündeminde yer bulması için kanıt dayalı bilimsel raporlar ve politika analizleri de hazırlanabilir. Planladıkları kamu politikasını bürokrasi aracılığıyla yürürlüğe koyabildikleri için bürokrasinin yönlendirmeleri de siyasetçiler için önem taşır. Siyasetçiler bürokrasiden beklentilerine ilişkin olarak -özellikle Cumhurbaşkanlığı yıllık programı vasıtasıyla- bir çerçeve çizmektedir. Bürokrasi, siyasetçilerin çizdiği bu çerçevede problemler için alternatif çözüm yolları belirlemektedir.

5. Sonuç

Kamu politikasının tespiti sürecinde oyuncuların yasal yetkileri ve siyasal gücü, gündemi belirleme gücünü de belirler. Türkiye'de TBMM anayasal olarak kamu politikası belirleme (kanun çıkarma) yetkisine sahip tek oyuncudur. Fakat TBMM bu yetkisini, kurumsal kapasitesinin yetersizliği ile siyasal güç odağının Cumhurbaşkanı olması sebebiyle yürütme organının güdümünde kullanabilmektedir.

Cumhurbaşkanının iktidar partisi genel başkanı olması parlamentoyu yönlendirmesine imkân sağlamaktadır. Bakanlıklar, kamu politikaları hakkında

bilgiye, tecrübeye ve diğer oyuncularla irtibata sahiptir. Bakanların bakanlık teşkilatının en üst amiri olması politika seçeneklerinin geliştirilmesi ve Cumhurbaşkanına sunulması bakımından bakanlara fiili güç vermektedir. Özellikle bir bakanlığın görev alanına giren ve siyaseten Cumhurbaşkanının dikkatini çekmeyen konularda bakanlar başlıca kamu politikası oyuncusu haline gelmektedir. Literatürde Cumhurbaşkanlığı bünyesinde yer alan politika kurullarının 2018 sonrasında önemli kamu politikası oyuncuları olarak ortaya çıktığı belirtilmekle birlikte bunların performansını değerlendirmeye yarayacak veriler şeffaf olarak paylaşılmamaktadır. Bu sebeple politika kurulları hakkında değerlendirme yapmak zordur.

Kamu politikası sürecindeki devlet içindeki ve dışındaki diğer oyuncuların kamu politikaları belirlenirken (kanunlar çıkarılırken) etkisi ise ikincildir. Yürütme, yasama ve yargı organları içindeki oyuncuların kendi başlarına bir kamu politikasını tespit etmeleri bakanları ve Cumhurbaşkanını ikna etmelerine bağlıdır. Devlet dışındaki oyuncular için de aynı durum söz konusudur. Öte yandan bakanlar ve Cumhurbaşkanı problemlerin çözümü için sürekli olarak siyasal baskıya maruz kalır ve temsil ettiği siyasal grupların taleplerine karşı daha duyarlıdır. Ayrıca iki genel seçim arasındaki azami 5 yıllık çalışma dönemi sebebiyle Cumhurbaşkanı zaman baskısı altındadır.

Kaynakça

- Akdoğan, A.A. (2004). Uygulama Açısından Türkiye’de Kamu Yönetimi Reformu. *Amme İdaresi Dergisi*, 37(4), 11-30.
- Akdoğan, A.A. (2011). Türkiye’de Kamu Politikası Disiplininin Tarihsel İzleri. F. Kartal (Ed.). *Türkiye’de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları* içinde (ss. 75-98). Ankara: TODAİE Yayınları.
- Akdoğan, A.A. (2012). Aydınlanmadan Neoliberalizme Kamu Politikasının Sarsıl(a)mayan Egemenliği. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(4), 1-24.
- Akdoğan, A.A. (2013). Gündem Belirleme. M. Yıldız ve M.Z. Sobacı (Ed.). *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama* içinde (ss. 210-227). Ankara: Adres Yayınları.
- Akıncı, B. (2018). Türkiye’de Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Yeni Aktör: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 2128-2146. DOI: 10.26466/opus.491006
- Akman, E. (2019). *Kamu Politikası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Aktan, C.C. ve Dileyici, D. (2006). Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama. C.C. Aktan, D. Dileyici ve İ.Y. Vural (Ed.). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Politikası* (2. baskı) içinde (ss. 59-82). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Anderson, J.E. (1994). *Public Policymaking: An Introduction*. (2. baskı). Boston: Houghton Mifflin.
- Babaoğlu, C. ve Kulaç, O. (2021). Türkiye’de Politika Kurullarının İşbirlikli Yönetişim Açısından Değerlendirilmesi. *Yasama Dergisi*, (44), 101-122.
- Babaoğlu, C. ve Yılmaz, F.H. (2021). *Kamu Politikası Analizi: Yöntemler ve Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bayırbağ, M. K. (2013). Kamu Politikası Analizi İçin Bir Çerçeve Önerisi. M. Yıldız ve M.Z. Sobacı (Ed.). *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama* içinde (ss. 44-64). Ankara: Adres Yayınları.
- Bektaş, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama-Yürütme İlişkisi ve Bu Sistemin Türkiye Demokrasisine Etkileri. *Yasama Dergisi*, (39), 199-218.
- Birkland, T.A. (2015). *An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making*. (3. baskı). New York: Routledge.
- Cairney, P., Studlar, D. T. ve Mamudu, H. M. (2012). *Global Tobacco Control: Power, Policy, Governance and Transfer*. Chippenham and Eastbourne: Palgrave Macmillan.
- Cilavdaroğlu, A.A. (2019). Türkiye’de Parlamenter Sistemde Düzenleyici Etki Analizi Uygulamaları ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemindeki Geleceği. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19(2), 273-298. DOI: 10.25294/auibfd.543077
- Cobb, R., Ross, J.K. ve Ross, M.H. (1976). Agenda building as a comparative political process. *American Political Science Review*, 70(1), 126-138.
- Cohen, D.K. ve Lindblom, C.E. (1979). Solving Problems of Bureaucracy: Limits on Social Science. *American Behavioral Scientist*, 22(5), 547-560.
- Considine, M. (2020). *Kamu Politikası Yapımı*. H. Altunok ve F.G. Gedikkaya (Çev. Ed.), T. Bölükbaşı (Çev.), Ankara: Pegem Akademi.
- Çevik, H.H. (2003). Modern Devlette Kamu Politikası Oluşturma: Kavramlar, Aktörler, Karar Verme, Kamu Politikası Süreci ve Türkiye Analizi. A. Balcı, A. Nohutçu, N.K. Öztürk ve B. Coşkun (Ed.). *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar: Sorunlar, Tartışmalar, Çözüm Önerileri, Modeller*,

- Dünya ve Türkiye Yansımaları* içinde (ss. 135-167). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çevik, H.H. ve Demirci, S. (2015). *Kamu Politikası*. (3. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Demir, F. (2021). *Kamu Politikalarına Giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Devlet Denetleme Kurulu (DDK) (2009). *Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşlarının Teşkilat ve Mali Yapıları, Denetimleri, Organlarının Seçimlerine Dair Esasların Değerlendirilmesi ile Bunların Etkin ve Verimli Şekilde Hizmet Yürütmelerinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Amacıyla Alınması Gereken Tedbirler, Araştırma ve İnceleme Raporu*. Erişim adresi: <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/ddk41.pdf>
- Doğan, B. ve Geyik, A.F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 19-46.
- Dror, Y. (2017). *Public Policy Making Reexamined*. (elektronik book version) (1. baskı). New York: Routledge. DOI:10.4324/9781315127774
- Duru, A.A. (2022). Kamu Politikasındaki Çoklu Akım Yaklaşımı, Kesintili Denge Kuramı ile Savunma Koalisyonu Çerçevesi Modellerinin Karşılaştırılması. Ş. Karabulut (Ed.). *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Konularında Bilimsel Değerlendirmeler* içinde (ss. 81-92). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Dye, T.R. (2008). *Understanding Public Policy*. (11. baskı). Upper Saddle River NJ: Pearson Prentice Hall.
- Erol, Ö.F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 107-130. DOI: 10.33433/maruhad.725877
- Gedikkaya, F.G. (2016). Kamu Politikası Aktörleri. H. Altunok ve F.G. Gedikkaya (Ed.). *Kamu Politikası Ansiklopedisi* içinde (ss. 144-145). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Immergut, E.M. (2006). Institutional Constraints on Policy. M. Moran, M. Rein ve R. E. Goodin (ed.), *The Oxford Handbook of Public Policy* içinde (ss. 557-571). New York: Oxford University Press.
- Jenkins-Smith, H.C., Nohrstedt, D., Weible, C.M. ve Sabatier, P.A. (2014). Advocacy Coalition Framework: Foundations, Evolution, and Ongoing Research. P.A Sabatier. ve C.M. Weible (Ed.). *Theories of the Policy Process* (3. baskı) içinde (ss. 183-224). Boulder, CO: Westview Press.

- Jones, B.D. ve Baumgartner, F.R. (1991). Agenda Dynamics and Policy Subsystems. *Journal of Politics*, 53(4), 1044-1074.
- Jones, B.D. ve Baumgartner, F.R. (2005). *The Politics of Attention: How Government Prioritizes Problems*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kaptı, A. (2011). Kamu Politika Sürecinde Klasik Yaklaşım Modeli. A. Kaptı (Ed.). *Kamu Politika Süreci: Teorik Perspektifler* içinde (ss. 23-43) Ankara: Seçkin Yayıncılık, 23-43.
- Kaptı, A. (2013). Giriş: Kamu Politikası Süreci. A. Kaptı (Ed.). *Kamu Politikası Süreci: Teorik Perspektifler* (2.baskı) içinde (ss. 17-23). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kingdon, J.W. (1995). *Agendas, Alternatives and Public Policies*. (2. baskı). New York: Harper Collins College.
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy: Government Forms & Performance in Thirty-six Countries*. (2. baskı). New Haven: Yale University Press.
- Lindblom, C.E. (1980). *The Policy-Making Process*. (2. baskı). New Jersey: Prentice Hall.
- Lipsky, M. (2010). *Street-Level Bureaucracy*. New York: Russell Sage Foundation.
- Mecliste.org (2022). *TBMM 27. Dönem 5. Yasama Yılı Performans Değerlendirme Raporu*.
https://www.mecliste.org/dosyalar/file/27_donem5_yasamay%C4%B1%C4%B1performansraporu.pdf
- Mülazımoğlu, M.E. (2018). Kamu Politikasında Aktörler. R. Şengül (Ed.). *Kamu Politikası* içinde (ss. 33-50). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Persson, T. ve Tabellini, G. (2000). *Political Economics: Explaining Economic Policy*. Cambridge: MIT Press.
- Princen, S. ve Rhinard, M. (2006). Crashing and creeping: agenda-setting dynamics in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 13(7), 1119-1132.
- Robins, P. (2009). Public Policy Making in Türkiye: Faltering Attempts to Generate a National Drugs Policy. *Policy and Politics*, 37(2), 289-306.
- Sabatier, P.A. ve Weible, C.M. (2007). The Advocacy Coalition Framework: Innovations and Clarifications. P.A Sabatier (Ed.). *Theories of the Policy Process* (2. baskı) içinde (ss. 189-220). Boulder, CO: Westview Press.

- Simon, H.A. (1957). *Administrative behavior: A study of decision-making processes in administrative organization*. (2. baskı). New York: The MacMillan Company.
- Simon, H.A. (1967). Motivational and emotional controls of cognition. *Psychological Review*, 74(1), 29-39.
- Support for Improvement in Governance and Management (SIGMA) (2010). *TBMM İdari Kapasitesi, Akran Değerlendirmesi Raporu*. Erişim adresi: https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/sigma_nihai_rapor_a4_tr.pdf
- Tsebelis, G. (1995). Decision Making in Political Systems: Veto Players in Presidentialism, Parliamentarism, Multicameralism and Multipartyism. *British Journal of Political Science*, 25(3), 289-325.
- Tsebelis, G. (1999). Veto Players and Law Production in Parliamentary Democracies: An Empirical Analysis. *The American Political Science Review*, 93(3), 591-608.
- Tsebelis, G. (2002). *Veto Players: How Political Institutions Work*. Princeton University Press.
- Tsebelis, G. ve Ha, E. (2014). Coalition theory: a veto players' approach. *European Political Science Review*, 6(3), 331-357.
- Turan, İ. (2013). Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (45), 1-21.
- Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) (2005). *Bilimsel Araştırma ve Politika İlişkisi*. TÜBA Raporları Sayı: 10, Ankara: Şenol Matbaacılık.
- Ünal, M.C. (2011). Kamu Politikasında Tipolojik Yaklaşımlar. A. Kaptı (Ed.). *Kamu Politika Süreci: Teorik Perspektifler içinde* (ss. 181-194). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Wildavsky, A. (1993). *Speaking Truth to Power: The Art and Craft of Policy Analysis*. (4. baskı). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Yaman Kaplan, A. (2022). Yürütme Organının Kanun Yapım Sürecine Etkisi Bakımından Türk Anayasalarının Karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 117-170. DOI: 10.52273/sduhfd..1106242

Yıldız, M. ve Sobacı M.Z. (2013). Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi: Genel Bir Çerçeve. M. Yıldız ve M.Z. Sobacı (Ed.). *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama* içinde (ss. 16-42). Ankara: Adres Yayınları.

Zahariadis, N. (2003). *Ambiguity and Choice in Public Policy: Political Decision Making in Modern Democracies*. Washington D.C.: Georgetown University Press.

Zahariadis, N. (2007). The multiple streams framework: structure, limitations, prospects. P.A. Sabatier (Ed.). *Theories of the Policy Process*. (2. baskı) içinde (ss. 65-92). Boulder, CO: Westview.

Policy Actors and Agenda Setting in the Public Policy Process in Türkiye

Extended Abstract

1. Introduction

The presidential system replaced the parliamentary system in Türkiye in 2018. In this study, the main public policy actors are determined, and their effects in agenda-setting process are explained by adapting the model developed by Cobb, Ross and Ross (1976). There are many participants, who are called actors in the public policy making process, who directly and indirectly affect the process in the policy subsystem and macro policy system. Actors define the problem in line with their policy preferences, try to set the agenda, and try to determine what public policy will be by revealing policy options.

2. Public Policy Actors in Türkiye

The main feature of the governmental policy actors is that they can take action on behalf of the public based on the legislation within the framework of the budget and authority given to them. In the Turkish presidential system, the only person elected via universal suffrage is the president. Ministers are political figures and are appointed and dismissed by the president. In Türkiye, the legislature does not have the authority to appoint or veto senior executives, including ministers. For this reason, there is no chance for a major public policy to come to the fore within the executive body, without the will of the president. The president and the ministers are also effective in the legislative process. In the Turkish presidential system, it is not possible for almost any legislative proposal to pass the parliament without the support of the president. While the parliamentary system before 2018, the law proposals that were on the parliamentary agenda were prepared by the ministries. Because ministries have sufficient resources to draft laws. Senior bureaucrats in ministries work to develop policy options in the public policy process.

Additionally, the system introduced with the 2018 constitutional amendment in Türkiye allows the president to be the leader of the ruling political party. Thus, the president had a strong political influence on the deputies of the ruling party who wanted to be re-elected. The main actors in agenda setting, public policy setting and change in Türkiye are the president and ministers. The unitary government structure of Türkiye and the absence of strict separation of powers as a constitutional system bring the president and ministers to the fore in determining public policies. The stable implementation or fundamental transformation (punctuated equilibrium) of public policies need political support of the ministers and the president. Turkish political parties have oligarchic leadership structure and the legal framework encourages the continuation of this structure. The authority of the leader of the political party to determine the parliamentary candidates for next general election ensures that the leaders maintain the discipline within the party. Because the cost of opposing the leader is very high for the deputies (Turan, 2011, pp. 13-14). The ruling party deputies in the parliament are directed by the president who is also the leader of the ruling party.

The constitution states that only deputies are authorized to introduce bills to the parliament. Therefore, it is necessary for the policy actors to persuade the deputies to make them submit a proposal to the parliament. According to the constitution, the deputies of the opposition party also have the authority to propose bill. However, in practice, the bill proposals of opposition parties could not be enacted in both the parliamentary system and the presidential system. For example, although 789 law proposals were submitted by the opposition parties last year, none of them were accepted. Of the 71 law proposals submitted by the ruling party, 35 were accepted, and the remaining 36 passed through the relevant parliamentary committees and ready for discussion in the general assembly (mecliste.org, 2022, pp. 7-8). Therefore, only the bill proposals permitted by the president can become law.

Ministers are also very important actors for legislative proposals. In order for any bill to be brought to the agenda, it is mostly dependent on the ministers to prepare a legally and technically sufficient draft of that proposal and submit it to the president. Kingdon (1995, pp. 23-24) states that although the head of the executive in the USA has the power to dominate the agenda and set the agenda, he/she does not have the power to dominate the alternatives and determine the final output. There is a similar situation in Türkiye, the subject of

the bill that forms the framework of public policy can be determined by the president and the ministers. However, solution options must also take into account the analysis of the current situation, technical and legal knowledge, practical experience and international commitments, if any, the relationship of the proposed law with other legislation, and the interaction of the proposed public policy with other public policies. For this reason, solution options often come from within the administration or feasible proposals from non-governmental actors are needed.

Non-governmental actors in public policy making (non-governmental organizations, professional organizations, think-tanks, interest groups, academia, media and public) try to influence the president and exclude other actors rather than negotiation and concessions. Unlike pluralistic and federative systems, Turkish unitary and corporatist systems are centralized and limit actors' participation. It is the executive body of the actor that strongly directs the law-making process. For this reason, non-governmental actors also use their limited resources primarily for the purpose of informing decision makers and influencing the final text at the ministry stage of the preparation of laws (SIGMA, 2010, pp. 12-13). Non-governmental actors can affect policy subsystem. In particular, the organizations of the business are important actors in the policy subsystem when private sector is regulated. However, in the last instance, for an issue to come to the fore as a problem or a solution to a problem in the macro policy system, politicians must take an official initiative or not veto the policy proposal determined in the policy subsystem.

3. Agenda Setting

Cobb et al (1976), one of the pioneering studies on agenda setting, developed three conceptual models for agenda setting. Their inside access model of public policy coming to the agenda generally works in Türkiye. Veto players concept developed by Tsebelis (1995, 1999, 2002) indicates that consensus of veto players does not guarantee policy change; however the lack of consensus of the veto players prevent policy change. Ministers in Türkiye can be regarded as political veto players. The president is the primary political veto player, but the minister is the only veto player for issues that are not on the president's agenda and are exclusively within the scope of his ministry. Ministers in Türkiye have exceptional power in the areas of public policy related to the duties of the ministry they lead. Ministers often do not decide on a policy alone; The president, other ministers and the president's program limit the range of action of the ministers. Especially the policies that affect the whole government are open to the influence of the president and other ministers. But relatively minor matters depend on the will of the minister himself.

4. Conclusion

Although the agenda is set by the president and ministers, they are under the influence of political, economic and social dynamics while setting the agenda. Legislative and judicial organs, academia, NGOs, think-tanks, interest groups, media and public opinion affect the president and ministers. In addition, disasters, major political, economic and social crises and events, international opportunities and public policies formed or changed in response to crises may also be on the agenda (Anderson, 1994, pp. 93-94). In other words, while the agenda is being determined, the range of action of the leading actors is limited by many other actors and factors. Moreover, since people cannot do more than one job at the same time, they need to put the jobs to be done in an order, which is called the serial processing process. Organizations, on the other hand, work according to the parallel processing process, as they have the ability to examine more than one subject and process information at the same time (Simon, 1967). The number of laws that the parliament can enact in a legislative term is limited due to the serial process. Therefore, the president and ministers have to prioritize problems within a maximum 5 years legislative term.

Araştırma Makalesi

The Just War in Political Thought: from Cicero to Grotius

Ezgi ÖREN

Atatürk Üniversitesi, İİBF

ezgi.oren@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2096-2808

Abstract

The concept of just war rises on a "just war" doctrine, which has important historical moments, developed on the "justification potential" of war. A better understanding of the just war theory is possible by examining these historical intellectual foundations. For this purpose, this study starts from the ideas of Cicero, who is accepted as one of the most important intellectual premises of the just war theory, St. Augustine and St. Thomas Aquinas, and then the views of Vitoria and Grotius, who represent the transition of this concept to the modern period, on just war will be examined. In the last part, the current intellectual and practical problems related to the concept and the extent reached by the relevant concept will be discussed roughly. In this context, it is thought that examining the periodic intellectual contributions made to the just war theory in the historical process will also provide a healthier evaluation of today's discussions about the concept and the content of the theory.

Keywords: Just War, Jus in bello, Jus ad bellum, Thomas Aquinas, Vitoria, Grotius

JEL Classification Codes: F59, K33, N4

Siyasal Düşüncede Haklı Savaş : Cicero'dan Grotius'a

Öz

Haklı savaş kavramı savaşın "haklılaştırılabilme potansiyeli" üzerine geliştirilmiş, önemli tarihi momentleri olan bir "haklı savaş" öğretisi üzerinde yükselmektedir. Haklı savaşı kuramsal açıdan daha iyi kavrayabilmek bu tarihi düşünsel temelleri irdelemekle mümkündür. Bu amaçla, çalışmada, haklı savaş kuramının en önemli düşünsel öncüllerden biri kabul edilen Cicero'nun fikirlerinden başlanarak, haklı savaş anlayışının Hristiyan teolojisinde kuramsallaşmasını sağlayan düşünürlerden St. Augustine ve St. Thomas Aquinas, daha sonra da bu kavramın modern döneme geçişini temsil eden Vitoria ve Grotius'un haklı savaşa ilişkin görüşleri incelenecektir. Son bölümde ise kavramın günümüzde ulaştığı boyut ve kavramla ilgili mevcut düşünsel ve pratik sorunlara kabaca değinilecektir. Bu bağlamda, haklı savaş kuramına yapılmış dönemselsel düşünsel katkıları tarihsel süreç içerisinde incelemek, kavramın ve kuramın içeriği hakkında yapılan günümüz tartışmalarını da daha sağlıklı değerlendirme olanağı sunacaktır.

Anahtar kelimeler Haklı Savaş, Jus in bello, Jus ad bellum, Thomas Aquinas Vitoria, Grotius.

Jel Sınıflandırma Kodları: F59, K33, N4

Geliş Tarihi (Received): 29.09.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 24.11.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Ören, E. (2022). The just war in political thought: from Cicero to Grotius. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 188-204, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1182026.

1. Introduction

By the fall of the Berlin Wall, considered the most important symbol of the bipolar world, in November 1989, it was thought that humanity had entered the era of a "New World Order" under the leadership of the United States. The extreme point of this wave of optimism, within the globalization debates, was Fukuyama's hasty and much-discussed assertion "End of History". This claim roughly states that the "Western liberal democratic capitalist" system is the most successful one throughout the history of humanity. Fukuyama came up with that we have come to the end of history with the elimination of possible problems by making minor reforms in the current order and the "peaceful" spread of the system to the whole world through the economy. The end of history thesis is also meant the end of ideologies, the end of politics, the end of conflicts and wars, etc. However, especially the September 11 attacks in New York and the global interventions carried out by the USA based on the new National Security Strategy (Göztepe, 2004, p. 81) announced in 2002, seemed like the declaration of a new phase, not the end of conflicts and wars. Now then we began to engage in new conceptualizations such as the "new war", "preventive war", "war on terrorism", "humanitarian war" etc. In these historical conditions the doctrine of "Just War", which originated in the Roman Empire but was largely nourished by medieval Christian theology, began to be intensively examined and discussed in the social-political sciences literature.

This rebirth of the concept reveals the fact that although no one wants wars, considering their destructive nature, they continue to exist by adapting and changing form with each new historical period and condition. Some experts, who believe that complex societies and cities were born as a product of "fear", pointed out that traces of war were found in all of the first civilizations all over the world (Reader, 2006, p. 25). While some explain this constant existence of war with the "evil" (anthropological and/or religious...) of human nature, others say that a war-free world could only be established at the level of a developed cultural civilization through the opposition of Reason-Civilization and war. However, wars are a form of political inter-community relations, created by people. All these views, which deny the contingent political processes between communities (all forms of the political union such as states, tribes, etc.) and the intercommunal relationality of war, often overlook the questions of the essence and causes of war.

The debates on the essence and causes of the war at the theoretical level have led to the emergence of different concepts. One of the most prominent notions in this context is the concept of "just war" which has been widely discussed throughout the historical process. In its broadest sense, the term refers to the entire tradition of thought and practices in western culture aimed at determining when using force for political purposes of the "good" is justified and what about limiting the use of force-violence even in justified situations. Understood in this way, its component sources and its expressions include religious and philosophical moral thought, legal theory,

domestic and international customary and positive law, and military theory and practice. (Johnson, 2000, p. 332). The doctrine of just war is based on the idea of 'the possible justification of war'. In this context, war is not considered as an "evil in itself", but as a tool that can be resorted to when it has "just" reasons to prevent greater evils. Also, force may be good or bad depending on who uses it, on the objective justifying cause, the motivation, and the overall purpose (Johnson, 2011, p. 2). What is important here is the existence of justified reasons and whether the ultimate goal is "good or bad". Theoretically, it is a system that includes the whole of philosophical/religious moral thoughts, legal/military theories and practices, international law, and all of the behavioral patterns, beliefs, and attitudes related to moral principles, especially during the historical moments of Western thought. When the conceptual distinction between legitimacy-legality and justness is ignored, it is seen that the doctrine of just war is a discussion that focuses on the moral aspect of war in general and questions the morality of war. Therefore, just war theories are essentially based on moral presuppositions that exclude the political and the relationality of historically contingent socio-political unions and feed on an essential opposition between good and evil. In other words, when war is evaluated in terms of morality, it is considered together with the concepts of rightness and just. This makes the question of how the war could be waged not only based on justice, but also in terms of fairness and righteousness. Here, it is important to explain the expressions of the "jus ad bellum" (justification of war) and "jus in bello" (justice in war), which constitute two different dimensions of just war theory, in order to set forth the conceptual framework (Ereker, 2004, p. 2). Roughly, the main problem for Jus ad bellum is what causes the war to be justified; jus in bello is concerned with how to conduct war fairly (Demirbaş, 2017, p. 897).

The principle of jus ad bellum, which is intended to determine whether the war could be justified in a particular situation, defines the justification criteria of war. These criteria are moral justification, legitimate authority following the law, legitimate/moral/good intention, no alternative out of the war to achieve peace, war is limited to a certain temporality and a possibility to achieve peace (Ereker, 2004, p. 2). Jus ad bellum, whose first condition is just cause, deals with the extent of the use of force and how it is justified. Based on the idea that 'arbitrary' attacks cannot be justified, it determines the principles of which tools will be used for which targets and at what rate. It also includes civil immunity (Sönmez, 2019, p.32). *The jus in bello* is defined by two main ideas, the principle of *proportionality of means*, requiring that means of force be avoided that cause gratuitous or otherwise unnecessary destruction, and the principle of *discrimination* or *noncombatant immunity*, requiring that non-combatants should be protected so far as possible from the ravages of war and, in any case, should enjoy protection from direct and intentional harm. (Johnson, 2000, p. 334). The principle that determines who is the right target in war is civil immunity and the principle which defines the magnitude and use of violence in terms of morality is proportionality. Here, the moral ratio requires that the violence applied to be compatible with the goal that is being

sought. At the same time, it is a criterion for preventing possible revenge wars in the way of peace, which is the ultimate goal. This criterion, unlike the proportionality that minimizes the violence and destructiveness of war in the principle of *jus in bello*, expresses the proportionality of war in terms of its just cause, target, and relationship with other principles. In light of all these principles, the most basic condition for a just war is that the war was waged in response to evil.

The concept of just war, whose conceptual framework is briefly put forward in this way, rises on a "just war" doctrine, which has important historical moments, developed on the "justification potential" of war. A better understanding of the just war theory is possible by examining these historical intellectual foundations. For this purpose, this study, starting from the ideas of Cicero, who is accepted as one of the most important intellectual premises of the just war theory, St. Augustine and St. Thomas Aquinas, and then the views of Vitoria and Grotius, who represent the transition of this concept to the modern period, on just war will be examined. In the last part, the current intellectual and practical problems (justification, legitimation, legalization, etc. problems) related to the concept and the extent reached by the relevant concept will be discussed roughly. In this context, it is thought that examining the periodic intellectual contributions made to the just war theory in the historical process will also provide a healthier evaluation of today's discussions about the concept and the content of the theory.

2. Intellectual Foundations: Rome

In the studies on the Just War theory, it is seen that Cicero (106-43 B.C.), one of the most important thinkers of the Roman Empire period, made important contributions to the related theory. "The Roman philosopher Cicero was the first to use the expression "bellum iustum" (just war)" (Keller, 2012, cited from Sigrid Albert, p. 9). His opinion on this subject was shaped during his senatorial and governorship duties. Reflecting on the justifications for war, Cicero introduces three principles for just wars a proper motive; due announcement and proclamation; the demand of restitution, and he advises that a state should not go to war except in situations that jeopardize its honor or safety. According to him, some ways must be followed so that when your attackers harm you, they will not do the same again and others will be less inclined to their actions: attack to remove the threat (Cicero, 1961, p. 22). Therefore, Cicero sees the state's going into war as just for the two main purposes of correcting a wrong committed against it by another state and protecting itself from destruction. Therefore he made an important contribution to the principle of just cause by adding the notion of defensive war to the reasons for a just war.

The justification of war will be valid as long as establishes peace, ensures its continuity, and has a reasonable chance of success. According to Cicero, no war is just, unless it is begun to make things right and is officially declared by a legitimate authority as he (1961, pp. 23-24) said "indeed, the rights of war are prescribed?

with the most sacred care by feacial law of the Roman people, from which it may be understood that no war is just unless after a formal demand of satisfaction for injury, or after an express declaration and proclamation of hostilities” For him, war rights should also be considered sacred in public administration. Also, disputes are resolved either by discussion or by force. If there is no opportunity for employing the first, the second must be recoured and once such a victory is gained, those not to be spared who have been cruel and inhuman in war (Cicero, 1961, p. 22). At this point, stating that conflicts should first be resolved diplomatically and war should be the last resort to be applied to, Cicero also argued that there should be a limitation in the methods of punishment and response that a state can use against its enemies in a war (İren and Gürkaynak, 2015, pp. 155-156).

He also emphasizes the principles that war should be just and aim at peace and underline that war should be resorted to as the last remedy. But it must be fought bravely when the only way is war and a dignified death must be preferred to captivity. However, it should not be forgotten that when superiority is coveted, it is difficult to maintain fairness, which is the most essential feature of justice. Now it is hard, when you covet pre-eminence, to maintain equity which is the most essential property of justice. However it is not unpreservable; the greater the difficulty, the greater the glory. In this case, not those who make cruelty, but those who are persecuted should be deemed brave and honorable (Cicero, 1961, p. 41). Thus, Cicero once again emphasizes the justification of defensive wars. As Harrer (1918, p. 26-27) says, "it is impossible to understand his expressed views on peace and war except based on his belief in peace as the normal international relationship. His condemnation of war is strong enough. And a preference for peace is evident from his statement, "In my opinion, we should always plan for peace, peace which will involve no treachery... War was horrible and yet should be done for a cause”.

Since Cicero's theory is secular, it has also been taken into account in the religious field. His thoughts on war and justice, who theorized on the ethics of war four hundred years before St. Augustine, affected the Christian theory of just war from Augustine to Thomas Aquinas. Amongst others, these two theologians used Cicero's texts to answer their questions concerning the justice of war. Therefore, studying Cicero can also contribute to a better understanding of the theological doctrine of the Just War Theory (Keller, 2012, p. 9). As Van Neste (2006, p. ii) says, “Augustine was quite heavily influenced by Cicero. He credited Cicero with his conversion to Christianity”.

3. Just War in Christian Thought

3.1. Saint Augustine

Two important names that come to mind when the concept of just war is mentioned in theological thought are St. Augustine and St. Thomas. Christianity's contribution to the just war theory is generally based on St. Augustine (354-430 A.D.) who

rearranged Cicero's concept of just war within the framework of his religious beliefs. Considered the father of just war theory, St. Augustine was substantially influenced by the Archbishop of Milan, St. Ambrose's ideas about providing a theological justification for war (Ereker, 2004, p.7). Saint Augustine, who created a doctrine by combining the accumulation of Roman paganism and Christianity in the definition of just war, was influential in the formation of a concept that was effective throughout the Middle Ages and even today (Taslaman, 2011, p. 30). St. Augustine mostly expressed his thoughts on the just war in his famous work *On the State of God (De Civitate Dei)*, in which he defined two separate states as the earthly state (*Civitas Terrana*) and the God state (*Civitas Dei*). In Augustine's thought, the state of God represents "true justice" as it is governed by the grace of God, while the earthly state represents "injustice" as it is governed by the sovereignty and love of rulers (Ağaoğulları ve Köker, 2011, p. 153-154). St. Augustine's views on war are not systematic and the main subject in his work is the wars of God, who has an absolute right. However, by saying that Christians can fight for the states of the world, he pointed out that war is necessary in some cases, but also revealed that it is morally and religiously possible (Walzer, 2002, p. 925). Thus, he put the war out of sin for Christianity and legitimized it. Here Augustine says that if war is justified, it will not be a sin anymore. Augustine asserts that wars for power and vengeance around a worldly leader are unjust but wars waged to carry out a divine command or for defensive purposes are justified (İren and Gürkaynak, 2015, p. 161). In this case, according to him, just war means revenge to punish the wrong done by a state against which war is waged or for the damages that will occur in cases where he neglects to return something taken by mistake (Swift, 1983, p.135).

According to Augustine war is inevitable as long as humanity exists, if it is right or wrong and for being justified, except the wars of God, it must be waged by legitimate authority and has a just cause and goodwill. Thus, it is seen that Augustine developed three basic conditions within the scope of *jus ad bellum* for war to be justified.

A just war is primarily fought for the compensation of the damage suffered, and the main purpose of this war is to punish the state that commits a crime or harms it (Deane, 1963, p. 160). Secondly, the force that a state will use to defend itself is also seen by Augustine as a just war. In addition, the war waged to prevent a wrongdoing state is also justified because the belligerent has a good intention to fix the wrong. For this, the right intention should be pursued in every action, and the well-being and welfare of society should be considered. In Augustine's theological approach, just warfare is based on "love for neighbor"; striving for the well-being of one's neighbour is the result of unselfish love for the other (Taslaman, 2011, p. 30). According to Augustine, wars are events that should be avoided even if they are justified because the real evil in war is not the war itself, but the desire to use it as a tool rather than using the force affected by cruelty, greed, and similar bad feelings. Therefore, if war is inevitable, what Christians will do is try to conduct the

war as justly and peacefully as possible. Peace is nothing but a victory over those who resist us. When this is accomplished, there will be peace. That's why wars are declared to achieve peace (Augustine, 2015, p. 628).

According to Augustine, for war to be justified, it must first be declared by a legitimate authority. The only competent authority to decide to go to war is the ruler, who represents the will of God. In this case, all believers in the society are obliged to obey the ruler appointed by God.

Another principle of Augustine about just warfare is that there is a just cause to fight. He argues that war could be justified in the cases such as correcting the wrongdoing, compensating for the damage, and punishing the evils. In addition, since the damages in question cause not only material but also moral disorder, Augustine adds the moral dimension to the material justifications which accepted until him. In this respect, Augustine perceives the violation of God's rules and Christian doctrines as injustice and thought that this should be punished (Taslaman, 2011, p. 38).

"Right intention" is another element of Augustine's just war doctrine. According to him, a war waged with right intentions is a well-intentioned action to rein in evil, cruelty, and earthly ambitions. War is a necessity for evil to be eradicated and those who act to fulfill it have the right intentions. Wars are justified only when they are started to achieve peace and success.

Augustine also mentioned somebody who should not be in war; soldiers, clergy, and non-combatants should be discriminated against. He does not recommend that the clergy go to war while saying that only the actions of soldiers are approved and allowed to fight by a legitimate government. Introducing especially women and children are non-combatants, Augustine demands that no harm be done to them and that those who fall into the hands of the enemy should be shown mercy. According to Augustine, the bad conditions of war should be minimized since just war aims for good. Soldiers acting to achieve peace at the end of the war should only resort to violence as much as necessary within the principle of "proportionality".

3.2. Thomas Aquinas

Thomas Aquinas (1225-1274 A. D.) dealt with war-related issues in his *Summa Theologica*, which he wrote about eight centuries after Augustine. It could be said that Aquinas, who made important quotations from Augustine, was most influenced by the works of Augustine among all other sources related to the just war (Brownlie, 1963, p. 6). Augustine's Christian just war doctrine and the accumulation of just war after him were codified and theorized by Aquinas. For this reason, Aquinas is considered to be the theorist of just war. He blended theological and philosophical thought and used these two ways of thinking to legitimize each other (Bellamy, 2008, p. 37). However, Aquinas, who added a political extent to the just war, was

more interested in the jus ad bellum dimension of the just war (Ereker, 2004, p. 285). In his work *Summa Theologica*, in which he questions whether fighting is a sin or not, whether the clergy can participate in the war, and whether it is appropriate to fight on holy days (Dinçer, p. 114-115), Aquinas made important quotations from Augustine in this respect. While Aquinas defines peace as a state of benevolence, love, and mercy, he sees war as evil. Like Augustine, he believes that war may be necessary to maintain justice and peace, and does not agree with the idea that war can be a sin under all circumstances. Aquinas revised the just war doctrine by summing up the conditions required for a just war to be justified under three main items. These three conditions can be listed as follows: First, the declaration of war by a legitimate competent authority; just cause, and finally, the right intention for the benefit of humanity (Aquinas, 1947, vol. I-II, q. 40, art.1).

First of all, in a just war, there must be a legitimate authority that could decide to declare war and the war must be waged with this authority according to Aquinas. It is not possible for any person without this authority to decide on a war. Authority was a moral and theological matter and the legitimate prince who received the authority from God (Fixdal and Smith, 1998, p. 292) will take care the just war that he will initiate, is compatible with moral and theological principles. According to Aquinas, since everyone under such a government must also be subordinate to their ruler, the actions of those who hold the sword by the order of the authority are legal (Miller, 2012, p.184).

Secondly, there must be a just cause for a just war to be declared. According to Aquinas, the attacked body must deserve this attack. Just cause is the right of the injured side to attack because of wrongdoing. Aquinas said that it is legal to kill those who harm the public order, but this right to kill applies only to those who have public authority (Aquinas, 1947, I-II, q. 40, art.1). That is, the protection of the people is under the authority of the rulers, so it is with the rulers to punish those who do evil to the people by using force (Aquinas, 2002, p. 240). According to Augustine, while the existence of damage is a sufficient reason for just war, Thomas Aquinas claims that there must be some faults on the side that committed the wrongful act (Dalar, 2008, p. 231). Here, he mentions the necessity of reasons such as aiming to fix the wrong and to avenge the wrongdoing to enter the war.

According to Aquinas, who also counts the punishment of injustices and attacks against God as a just cause, wars that contain true faith and are fought for the defense of Christianity are also just (Aquinas, 1947, IIa-IIae, q.188, art.3). But Aquinas, who made an exception like Augustine, said that the clergy could not directly participate in wars, because war is an action that keeps the clergy away from worship. Since war is about shedding blood, it is also not suitable for the clergy. However, only to give spiritual and religious support to those who fight for just causes, clergy may participate in wars with the permission of their superiors (Aquinas, 2002, p. 244).

The third criterion of Aquinas for a just war is the principle of rightful intention. In Aquinas' own words; those who resort to war must have good intentions that are, they must aim both to cause good, to remove evil, and reach to peace (Aquinas, 2002, p. 241). Not harming the innocent is also a condition of rightful intention. According to Aquinas, killing an innocent just for killing is a violation of any right. But the accidental death of the innocent is not against natural, sacred, or written law (Aquinas, 1947, IIa-IIae, q.64, art.7). According to Aquinas A, death is inevitable in war, but a war waged with the sole intention of killing cannot be a just war (Ereker, 2004, p.13).

4. The Secularization of the Just War: Vitoria and Grotius

4.1. Vitoria

By the Renaissance and Reformation, the concept of just war has moved towards a secular plane. A major contributor to the concept in this context is Francisco de Vitoria (1483-1546 A. D.), a professor of theology at the University of Salamanca and one of the prominent thinkers of the Spanish Golden Age. He represents the transition from the Middle Ages to a new world with his contributions to the doctrine of just war. This transition could be seen in Vitoria's relationship just war with natural law, removing it from the theological field and giving it a secular and universal dimension. Although Vitoria, who also established the connection of just war with international law, was not the person who theoretically determined the principles of modern international law, his views on this subject became a guide for thinkers like Suarez and Grotius, who would create a secular theory of international law after him (Uzun and Uzun, 2009, p. 43). The importance of Vitoria is that he paved the way for the legal discussion of just and unjust forms of war by legalizing the concept (Demirbaş, 2017, p. 910).

In his work which he wrote on just warfare "De Jure Belli", Vitoria concludes that war should not be opposed religiously because war has a place in natural law, because the holy basis is not against natural law (Vitoria, 1991, p. 43). However, based on Vitoria's associating just war with natural law lies the idea that non-Christians should also be granted rights (Miller, 2000, p. 542). Vitoria mentions that indigenous peoples own their lands and property that the right to property has nothing to do with religion, and therefore what belongs to them cannot be confiscated without reason (Sönmez, 2019, p. 86). Thus, stating that religious difference cannot be a just cause at all, Vitoria creates a moment in the Christian just war thought and sets forth an important difference from the Middle Ages in this regard.

In Vitoria's thought, political society is an institution of natural law. It is not possible to talk about a pre-social naturalness in which public life does not exist. *Res Republica* stems from the natural sociability of man, and every human community has an earthly authority that guarantees the common good (Akal, 2013,

p. 41). According to Vitoria, although the first source of political power is God, the society that transfers its authority to the ruler determines the political power. As a result of this transfer, the political power entirely belongs to the monarch and the monarch has to act coherently to the laws (Scott, 2000, p. lxxxix.). In this manner, by separating the legality of power from religion, Vitoria opens up an area of sovereignty for political power completely independent of religious authority (Erkiner, 2012, p. 95).

Francisco de Vitoria, bringing concepts such as international law and universal law to the fore, also questions the freedom of the natives and the legitimacy of the wars of conquest (Sönmez, 2019, p. 86). This led him to set new norms on the legality of war and conquest. Vitoria saw the elements of right intention, just cause, and legitimate authority as the main principles of just war like other thinkers before him. However, according to him, because of the claims of universal justice, the ambitions of the sovereign power, and the wars waged religious differences are not justified (Ballis, 1937, p. 84). A society preparing to wage war must have suffered a serious injustice, must have a legitimate authority to wage this war and only the acquisition of the attacked right must have been aimed at the end of the war.

Therefore, it is important who has the authority to declare war within the scope of the justification of war. According to Vitoria, states have the power to declare war and fight (Scott, 2000, p. lii). States have to protect both themselves and their people. If states fail to protect their people and stand up to their enemies, it encourages them. Therefore, it is a necessity for states to have the authority to declare war and fight. This duty is also under the authority of the monarch on behalf of the state (Taslaman, 2011, p. 128). Decisions regarding public affairs such as war or peace could not be made without a legal king who draws his authority and power from the people (Akal, 2013, p. 63).

Another important issue regarding the justification of war is just causes as in the others. Claiming that the only just cause of war could be self-defense, Vitoria argued that offensive wars could also be justified under certain conditions. But this attack must be done proportionately to punish previous wrongdoing (Ereker, 2004, p.15). According to Vitoria, for a war to be justified, it must have been fought for the protection of Christians, the innocent, and especially for compensation for the harm that is already done (Vitoria, 1991. p. 290-303). Vitoria argues that it is justified to fight to protect ourselves or our property, to recover what has been taken from us, to avenge an injustice done to us, and finally to maintain peace and security (Scott, 2000, p. lxxv).

One of the important issues for Vitoria, who is more interested in the jus in bello dimension of just war theory, is the plight of civilians and innocents. According to him, he defines those who are not related to the war and do not help the wrong side as innocent, women, children, peasants, clergy, and foreigners are in this group. Therefore, the murder of the innocent and the entire hostile society, even if there

are criminals among them, is neither lawful nor justified. Vitoria also states that the accidental killing of innocents is possible and not unlawful in a war that was never intended to kill innocent people.

Vitoria, who made important contributions to modern and secular war theories with his views, also had a great influence on the thoughts of just war of the Dutch philosopher Grotius.

4.2. Grotius

After the contributions of Vitoria and other thinkers to the doctrine of just war on the path of secularization, another thinker who had a significant impact on the modernization of the doctrine is Hugo Grotius (1583-1645 A. D.), who is accepted as the founder of modern international law. In his work-related the war, *De Jure Belli Ac Pacis*, he dealt with many subjects such as war, peace, just and unjust causes, punishment, and also made references to both Vitorio and Gentili in his works. According to Grotius, whose thoughts base on natural law, legal problems should be solved with legal rules outside of the religious field. With this approach, what makes him different from his predecessors in just war is that he tries to justify the justification of war not with religious elements, but with secular reasons. In *De Jure Belli Ac Pacis*, Grotius said that war can be justified in cases of defense, punishment, recovery, and compensation for damage, and he took the causes of war out of the religious sphere. According to him, the purpose of war to punish unjust acts or to protect the victims is to achieve peace (Grotius, 2005, p. 309). Since wars cause undeserved suffering to innocent people, it is necessary to desire peace first. Grotius, like his predecessors, argues that war should be waged for the purpose of peace.

Grounding the justification of war primarily with the principles of nature, Grotius defines war as a defensive reflex against any threat, danger, or attack, just like in nature, and making the war a defensive character. So war starts with a negative impulse from outside. For example, the side on whom war is waged must have committed an injustice before. In this case, injustice is the only justification for declaring war and if there is no injustice, there is no just cause. Grotius considers threats to life or property as unjust and considers defense against this threat, the desire to get back what was lost, and punishing the evil-doers as just cause for war (Grotius, 2005, pp. 264). According to Grotius, although sometimes there are situations where an attack can be considered justified, such as avenging the injustices suffered by the states, the real just war is defensive. Therefore, the only justifiable reason for a state to go to war should be the protection of borders, people, traditions, and laws in the face of threat or attack from outside (Johnson, 2008, p. 549). On the other hand, if the war begins by provoking the other side or if it harms a neighbor, it is not considered a defensive war.

Concerning the declaration and conduct of just war, Grotius says that the public authority that defends the interests of the state or wants to help its allies, subjects, or friends can wage a just war, and a public war can be waged by those who hold state power (Grotius, 2005, p. 60). However, individuals also have the authority to decide individually whether to participate in the war or not. However, this decision should not mean revolt against its ruler. Because, according to Grotius, while it is right to interfere with a cruel ruler, it is not right for the people to revolt against their own ruler (Meron, 1991, p. 111).

According to Grotius, who examines the unjust causes of the war as well as the just ones, wars waged for expediency (e.g., the desire to expand the territory), because of fear or declared to weaken a state is obviously unjust causes. Something unjust conflicts with the nature of the society of intelligent beings (Grotius, 2005, p. 20). According to Grotius, the task of determining which side is just or unjust would be undertaken by a neutral state. The impartial state will determine and apply the necessary sanctions against the state initiating the unjust war (Dalar, 2008, p. 232).

Another important issue that should be mentioned here is the principle of right intention, which was considered among the necessary conditions of war by previous thinkers. For Grotius, the right intention is? little importance compared to just causes of war, and it cannot be a necessary condition. Because if a war has just causes, they cannot change the justification of the war even if the intentions make the warlord guilty.

According to Grotius, who also emphasized the principle of proportionality like his predecessors, in a just war to punish, everything necessary must be done within the scope of punishment, but the method to be applied to the enemy must be proportional and proportionate to the crime committed. Here Grotius argues that revenge and punishment must also have a limit (Grotius, 2005, p. 394). In addition, in a just war, the guilty and the innocent should not be equated (Bellamy, 2004, p. 137) and especially children, women, and the elderly should be protected. According to him, the main target in war is the attackers.

As a result, with the Renaissance and Reformation, the just war evolved from the Christian just war doctrine to a secular understanding -with the influences of Vitoria and Grotius--was not only secularized but also universalized. Grotius's attempt to justify the just war with natural law by stripping it from its religious sources is an important contribution at this stage. His interpretation of just war and his views on *jus ad bellum* and *jus in bello* have been the source of modern just war discussions. Some consider his thoughts on the legalization of war, the definition of the state as a sovereign entity with its borders and the right to protect itself, as the beginning of modern and secular international law (Johnson, 2008, p. 550). In the modern state system formed after Westphalia, the just war has turned to the political field. After that, the war became the subject of the interstate political field, not the moral

debates made within the framework of the criteria of rightness and injustice. And now then wars are justified based on national interests.

5. Conclusion

As it seems, the just war theory has continued to exist by making different justifications in every period, just as wars continue to exist by adapting to each new historical period and condition by changing their form. Obligations such as creating an element of consent to fight in the eyes of the belligerent societies, ensuring the legitimacy of all the results of the war in the relevant social segments, creating a moral and legal (historically both natural and normative) justification for the causes and consequences of this practice have led to the intellectual discussion of the just war doctrine for centuries and has caused a revival in every systemic transition period historically. Of course, it could be argued that people who contributed to this theory are actually "right-intentioned". However, this judgment doesn't change the fact that the "just war" theory is used as a strategic tool by those who hold geopolitical power or those who want to seize that power. Such as the facts that Cicero's understanding of absolute justice internal to the Roman Empire dominates over the communities outside the pax-Romana, the preservation, strengthening, and spread of the holy Christianity of Augustine and Aquinas against non-Christian communities and the Vitoria and also the national wars that created the nation-states in the times of Grotius, the established national armies and most importantly the colonization activities accelerated with the conquest of the "New World".

Today, the revival of the just war theory should be evaluated through the frequently discussed concepts of "humanitarian intervention" and "war against terrorism". Although it is true that after the two great world wars, the relevant efforts have succeeded in creating an international legal norm on peace (the United Nations Convention restricting the use of war, etc.), the period after the September 11 attacks includes signs that a new era has been started in the wars and thus in the World Order, especially by the effect of the foreign policy of USA. (*this situation, which has also found its place in the recent social-political sciences literature, continues to be discussed again and intensively with related concepts such as Empire, New Imperialism, New World Order, globalization and related Global Civil War, Global Security, New Type Wars, etc.*) In this sense, today, correspond the inadequacies of international law in controlling wars and conflicts, the effort to provide a moral-based justification for the current conflicts and interventions that are devoid of legal grounds, and also the effort to establish legitimacy have revived the just war discussions. Hereby, while humanitarian intervention basically provides "justifiable" justifications for "humanity" such as "good intention", "moral just cause", and "aiming peace", the concept of "war against terrorism" refers to the being waged against an immoral enemy and general "evil" as a just cause.

The concept of just war redefines the understanding of the belligerents or the conditions of hostility and gives them new meanings. All are united against such an

abstract concept as terrorism for the sake of humanity. Here, morally justified concepts of "righteousness" or "justice" are universalized as the interest of all humanity far beyond any specific benefit of war. The concept of "good", which is universalized on behalf of humanity, calls "evil", in its popular usage, "forces of evil". Presenting the enemy as evil takes the struggle from being a limited, exceptional, and short-term political element and gives it an absolute, permanent, and essential character. So, evil becomes the enemy of all humanity that must be destroyed. This state of constant vigilance and war creates a world in which all governments are forced to be totalitarian and even authoritarian by the ways of the concept of war, dominated by the whole society, the concept of security, fetishizing in every field and all the gains of the freedom and rights, rasping for the sake of "security". As Negri and Hardt underlined in *The Multitude*, today's just war theory provides the moral-legitimate basis for the social life-regulating and new law-creating function of a permanent global civil war.

As a result, when considering the concepts such as "just war" and "the war against terrorism", what questions we should focus on is what the society we live in will be and how the world will be shaped "here" and "now", rather than the war itself. Because the main political target of these conceptual discourses is not the "evil", but us; how our political-social order will change and to what extent we would/could accept this change as justified and legitimate.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. and Köker, L. (2011). *İmparatorluktan tanrı devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Akal, C. B. (2013). *Modern düşüncenin doğuşu: ispanyol altın çağı*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Augustine, St. (2017). *City of god*. (M. Dods, Trans.). Moscow: Roman Roads Media.
- Aquinas, St. T. (1947). *The summa theologica*, (Fathers of the English Dominican Province Trans.). Vol. I-II. Benziger Bros.
- Aquinas, St. T. (2002). *Political writings*. R.W. Dyson (Ed.) and (Trans). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ballis, W. B. (1937). *The legal position of war: changes in its practice and theory from plato to vattel*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Bellamy, A. J. (2004). Ethics and intervention: the 'humanitarian exception' and the problem of abuse in the case of iraq. *Journal of Peace Research*, 41(2), 131-147.

- Bellamy, A. J. (2008). *Just wars from cicero to iraq*. Malden: Polity Press,
- Brownlie, I. (1963). *International law and the use of force by states*. London: Oxford University Press.
- Cicero, (1961). *De officiis*. (W. Miller, Trans.). Cambridge: Harvard University Press.
- Dalar, M. (2008). Uluslararası hukukta “haklı savaş” doktrini: bir problemin analizi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 4(15), 229-247.
- Deane, H. A. (1963). *The political and the social ideas of st. Augustine*. London: Columbia University Press.
- Demirbaş, Ç. E. (2017). Haklı savaş öğretisinin fikri temelleri üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(4), 895-921.
- Dinçer, M. (2018). Uluslararası ilişkilerde adil savaş teorisi: st. thomas aquinas’ın adil savaş modelinin dördüncü haçlı seferi’ne uygulanması. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 109-120.
- Ereker, F. A. (2004). İlkçağlardan günümüze haklı savaş kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), 1-36.
- Erkiner, H. H. (2012). Grotius öncesinde ilk modern uluslararası hukuk düşüncesinin oluştuğu tarihsel koşullar ve erken klâsik dönemdeki öğretisi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 51-146.
- Fixdal M. and Smith D. (1998). Humanitarian intervention and just war. *Mershon International Studies Review*, 42(2), 283-312.
- Göztepe, E. (2004). amerika'nın ikinci irak müdahalesinin uluslararası hukuk ve türkiye'nin bu savaşa katılımının türk anayasa hukuku açısından bir değerlendirmesi ya da "haklı savaş"ın haksızlığı üzerine”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(3), 79-103.
- Grotius, H. (2005). *On the law of war and peace in three books (1625) (de jure belli ac pacis libris tres)*. (F. W. Kelsey, Trans.). Electronic edition: Lonang Institute.
- Harrer, G. A. (1918). Cicero on peace and war. *The Classical Journal*, 14(1), 26-38.

- İren, A. A. and Gürkaynak, M. (2015). Batı medeniyeti ve hıristiyanlıkta haklı savaş geleneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(35), 147-178.
- Johnson, J. T. (2000). Just war. D. Miller (Ed.). *the blackwell encyclopedia of political thought* içinde Oxford: Blackwell Publishers.
- Johnson, J. T. (2008). The idea of defense in historical and contemporary thinking about just war. *Journal of Religious Ethics*, 36(4), pp. 543-556
- Johnson, J. T. (2011), *Ethics and the use of force: just war in historical perspective*, New York: Routledge.
- Keller. A. (2012). Cicero: just war in classical antiquity. H. G. Justenhoven and W. A. Barbieri, Jr. (Ed.). *just war to modern peace ethics* içinde, Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110291926.9>
- Meron, T. (1991). Common rights of mankind in gentili, grotious and suarez. *The American Journal of International Law*, 85(1), 110-116.
- Miller, D. (Ed.) (2000). *The blackwell encyclopedia of political thought*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Miller, R. B. (2012). Aquinas and the presumption against killing and war. *The Journal of Religion*, 82(2), 173-204.
- Reader, J. (2006), *Cities*, New York: Grove Atlantic.
- Scott, J. B. (2000). *The spanish origin of international law: francisco de vitoria and his law of nations*. New Jersey: The Lawbook Exchange Corp.
- Sönmez S. (2019). *Walzer ve haklı savaş problemi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı (yayınlanmamış yüksek lisans tezi).
- Swift, L. J. (1983). *The early fathers of war and military service*. Wilmington, Delaware: Michael Glazier Inc.
- Taslaman, F. K. (2011). *Geçmişten günümüze haklı savaş kavramının yorumu*. (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, E. and Uzun, E. (2009). Uluslararası hukukun temelleri ve francisco de vitoria. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5(18), 39-60.
- Walzer, M. (2002). The triumph of just war theory. *Social Research*, 69(4), 925-944.

Van Neste, B. (2006). *Cicero and st. augustine's just war theory: classical influences on a christian idea*. Graduate Theses and Dissertations, University of South Florida.

Vitoria, F. (1991). On the law of war. A. Pagden and J. Lawrence (Ed.). *vitoria: political writings* içinde, Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511840944>

Araştırma Makalesi

Sağ Popülizm ve Siyasette Kadın Liderlik: Pauline Hanson

Serenay ELMALI

Serbest Araştırmacı

merveelmli@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1549-5208

Çağlar EZİKOĞLU

Sorumlu Yazar, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF

caglarezikoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5948-4693

Öz

Bu çalışmada, Avustralya'nın Queensland eyaletinde kent konseyindeki meclis üyeliği göreviyle halk ile ilk temasını sağlayan sağ popülist lider Pauline Hanson'ın siyasi hayatı boyunca uygulamış olduğu, popülist siyasetçi olarak nitelendirilmesinde etkili olan eylem ve söylemlerine yer verilmiştir. Hanson'ın kurucusu olduğu One Nation Partisi'nin 2019 yılına kadar girdiği seçimler seçim sonuçları üzerinden değerlendirilmiştir. Avustralya'nın çok kültürlü bir yapıya sahip olduğundan hareketle Hanson gibi ırkçı, popülist bir liderin siyaset tarzının desteklenmediği sonucuna seçim sonuçları üzerinden varılmıştır. Bu çalışma sağ popülist siyasetçilerin genel özelliklerini sunması gerekçesiyle önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Sağ popülizm, Avustralya, Pauline Hanson

Jel Sınıflandırma Kodları: D78, H10

Right Populism and Women Leadership in Politics: Pauline Hanson¹

Abstract

In this study, the actions and discourses of the right populist leader Pauline Hanson, who made her first contact with the public as a council member in the city council in the state of Queensland in Australia, are included in the description of her as a populist politician that she has applied throughout her political life. The elections, which the One Nation Party, founded by Hanson, entered until 2019, were evaluated based on the election results. Based on the fact that Australia has a multicultural structure, it was concluded from the election results that the political style of a racist and populist leader like Hanson was not supported. This study is important because it presents the general characteristics of right-wing populist politicians.

Keywords: Right populism, Australia, Pauline Hanson.

JEL Classification Codes: D78, H10.

¹ Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 04.11.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 01.12.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Elmalı, S. ve Ezikoğlu, Ç. (2022). Sağ popülizm ve siyasette kadın liderlik: Pauline Hanson. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 205-220, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1199321.

1. Giriş

Modern demokratik toplumlarda popülizm hem kurulu iktidar yapısına hem de toplumun baskın fikir ve değerlerine karşı “halka bir çağrı” olarak görülmektedir (Canovan, 1999, s. 3). Kavram kendisini sağ/sol olarak tanımlama konusunda özdeşleşmeyi reddeden bir kavram olarak popülizm çok sınıflı bir oluşum içinde yer alır (Laclau, 2005, s. 11). Popülizm bulunduğu bölgenin ve ülkenin konjonktürüne göre farklı yaklaşımlarla ağını kurmaktadır. Popülizm kavramı, Batı Avrupa’da “göçmen karşıtlığı”, Doğu Avrupa’da SSCB’nin bırakmış olduğu mirasın etkisiyle “komünizm geçmişi”, Latin Amerika örneklerinde ise “ekonomik istikrarsızlık” olarak yorumlanmaktadır. Her ülkenin sahip olduğu sorunlara odaklanarak belirlemek gerekirse popülizm “yer, zaman ve ülkenin dinamiklerine” göre tanımlanmaktadır. Bu dinamiklerden birisi de özellikle Avustralya’da kadın liderlik figürü üzerinden popülizmin bir örneğini sergileyen Pauline Hanson üzerinden açıklanmaktadır. İşte bu çalışmanın temel amacı da literatürde kadın liderlik ve popülizm üzerine ortaya çıkan boşluğu doldurmaktır.

Araştırma, popülizmin ne olduğunu ve sağ popülizmin Avustralya’da uygulayıcısı olan Pauline Hanson’ın popülist politikalarını kapsamaktadır. Popülist siyasetçilerin oluşturmuş oldukları sınırlı halk kavramı ile temsilen dışladıkları, düşman ilan ettikleri, halk kavramının dışında tuttıkları siyasi rakiplerin varlığı, kutuplaştırılmış yapı, Hanson özelinde incelenmiştir. Avustralya siyasetine 1995 yılında Avustralya Liberal Partisi ile giren sağ popülist siyasetçi Pauline Hanson’ın siyasi hayatı popülizm kavramı kapsamı içinde ele alınmıştır. Siyasi sahneye ilk çıktığı andan itibaren kendisini halktan biri olarak tanıtan Hanson, yaptığı her eylemi halkın isteğine dayandırarak meşrulaştırmıştır. Kurmuş olduğu One Nation Partisi de sağ popülist bir siyasi parti olarak 1997 yılından bugüne iktidar mücadelesine devam etmektedir.

Çalışmanın metodolojisinde ise niteliksel yöntemlerden faydalanılmaktadır. Bu çalışma bir vaka analizidir. Bir vaka analizi, birden fazla birim üzerinde genelleştirmeyi amaçlayan bir kişi, bir grup insan veya bir birim hakkında yoğun bir çalışma olarak tanımlanmaktadır. Bir vaka çalışmasında odak özel bir birime dayanmaktadır (Ezikoğlu, 2022, s.14). Bu çalışmada ise kadın liderlik ile popülizm arasındaki ilişki Hanson örneğinde özel olarak incelenerek bu konu üzerinde genelleşici sonuçların ortaya çıkması hedeflenmektedir. Bu çalışmada ağırlıklı ikincil kaynaklara yer verilmekte olup, Pauline Hanson’un kamuoyuna yapmış olduğu açıklamalar, seçim mitinglerindeki konuşmaları, hakkında yapılan belgesel veya mülakat gibi dökümanlar ve Avustralya Seçim Komisyonu başta olmak üzere resmi kurumlardan alınan istatistikî bilgiler temel araştırma verileri olarak kullanılmaktadır.

Çalışmanın ilk kısmında popülizme dair temel literatür taraması yapılmış olup bu aynı zamanda bu çalışmanın yapılma gerekçesi olan literatür dayanağı ve kadın popülist liderliğe dair literatürdeki boşluk böylelikle açık ve net bir şekilde gösterilmektedir. Devamında ise, Avustralya'nın siyasi yapısı ve etnik-dini nüfus dağılımına dair temel bilgiler ortaya konulmaktadır. Çalışmanın ana iskeletini ise Pauline Hanson üzerine yapılan inceleme oluşturmaktadır. Öncelikle Hanson'un siyasi geçmişi özetlenmekte, akabinde Hanson ve kurucusu olduğu One Nation partisi bir siyasi hareket olarak analiz edilmektedir. Sonrasında ise Hanson'un kadın lider figürü olarak ortaya koymuş olduğu popülizmin temel karakteristik özellikleri bu çalışma tarafından detaylıca keşfedilmektedir.

2. Popülizm Nedir?

Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Latin Amerika'da yapılan akademik çalışmalarda popülizm farklı şekillerde yorumlanmıştır (Yetkin, 2016, s. 69). Belirsiz olması yönüyle eleştirilen popülizm kavramı siyasetçiler arasında birbirlerini suçlamak amacıyla da kullanılmaktadır. Belirsiz olmasında suçlama aracı olarak kullanılmasının da etkisi vardır (Mudde, 2019, ss. 11-12). Olumsuz anlam ifade etmesi kimse tarafından kabul edilmemesine ve anlamda muğlaklığa sebep olmaktadır. Popülizmin kabulü; arka planda var olan eşitsizliklerin artması, küreselleşme, belli bir kesimin temsil edilmediğini hissetmesi, sosyal birtakım kayırmacılıkların var olması, hızlı ve yıkıcı değişiklikler gibi birçok farklı sebeple kolaylaşır (Angelis, 2017, s. 10). Farklı coğrafyalarda farklı biçimde ortaya çıkması da anlam muğlaklığını derinleştiren etkenlerden biridir. Bir yerde Müslüman karşıtlığına sahip siyasetçinin bir aracı olarak ortaya çıkan popülizm, başka bir yerde Müslüman bir siyasetçiyle de kendisini gösterebilir. Bu anlam karmaşıklığı içerisinde popülizmi anlamak için kilit kavramlarına bakmakta fayda vardır: Genel irade, halk ve seçkinler. Halk, popülist lideri seçen kitle ile sınırlıdır (Mudde, 2019, s. 16). Siyasetçi kendi halkını kendi seçer ve yalnızca seçtiği halkı temsil eder. Halkın karşısında seçkinler yer alır. Seçkinlerin karşısında ise popülist lider vardır. Seçkinler, popülist liderlerin siyasi rakipleridir ve halkın yönetimde söz hakkına sahip olmadığını savunurlar. Popülist siyasetçi ise halkın genel iradesi ile halkın sesi rolünü üstlenmiştir ve halktan birisi olarak yönetimdedir. Bu düşmanlara karşı halkın kazandığı bir zaferdir. Popülist siyasetçi halkın sesi olmadan önce seçkinciler (Mudde, 2019, s. 24) yöneten, halk ise yönetilen konumundadır. Seçkinler yalnızca siyasi bir düşman olmayıp kimi zaman iktisadi alanda da varlığını sürdürür hatta bazen siyasi ve iktisadi düşmanlar bir arada hareket eder. Yabancıların, göçmenlerin hakkını savunan seçkinlere karşı halkın yanında yer alan demokratik popülist siyasetçilerdir (Mudde, 2019, s. 29). Ancak oluşturmuş oldukları sınırlı halk ile tam bir temsiliyet söz konusu olmadığı için demokratik olup olmadıkları konusu tartışmalıdır (Mudde, 2019, s. 32). Doğrudan demokrasiyi siyasi partileri saf dışı bırakarak amaçlarında bir araç olarak kullanmaktadırlar (Yetkin, 2016, s. 76).

Popülizm, faşizmin olduğu dönemde pre-popülist bir hareket olarak vardı. Bir rejim olarak ise faşizmin yıkılışıyla ortaya çıktı. Halkın sesini temsili yönüyle faşizme benzetilen ideoloji demokrasi ve seçimlerin varlığını kabulüyle faşizmden ayrılmıştır (Finchelstein, 2019, s. 142). 1945 yılı sonrası modern popülizm dört evrede incelenmiştir:

1. Klasik popülizm, popülizmin ilk ortaya çıktığı türdür. Arjantin’de Juan Peron ve eşi Eva Peron öncüleridir.
2. Neoliberal popülizm, bir grup seçkin ya da ekonomik anlamda rahat sayılabilecek kitleden oluşur. Hiçbir çıkarı olmamasına rağmen kendi paralarını halk için harcamaya hazır olan siyasi seçkin gruptur. İtalya’da Berlusconi, Türkiye’de Cem Uzan, ABD’de Trump örnektir.
3. Neoklasik sol popülizm, sol popülizmde denir. Anti kapitalist ve anti emperyalisttir. Venezuela’da Hugo Chavez örnektir.
4. Sağ ve Aşırı Sağ Neoklasik Popülizm, göçmen karşıtlığı ile bilinir. Araştırmanın konusu olan siyasetçi Hanson örnektir. (Finchelstein, 2019, s. 144) Irkçılık, yabancı düşmanlığı, çok kültürlülük karşıtlığı, etnik ve din merkeziliği görülmektedir (Yıldırım, 2017, s. 60).

Popülizm; az eğitilmiş, küreselleşmeden ve değişimden korkan, muhafazakar, seçkin karşıtlığına sahip olan aralarında genç, yetişkin, emekli, işsiz ve mavi yakalıların da bulunduğu geniş sayılabilecek destekçi tabanına sahiptir (Angelis, 2017, s. 10). Popülist lider halktan biri gibi görünme arzusu içinde kendi seçmen kitlesini kendisi belirler (Müller, 2016, s. 42). Popülistler tarafından düşman olarak nitelendirilen elitist grup, yalan söyleyen, kendi çıkarları için her şeyi göze alan, halkı düşünmeyen, değişime halkın uyum sağlayıp sağlayamayacağı konusunda fikir sahibi olmayan, üstün bakan bir sınıf olarak görülür, halkın da o gözle görmesi sağlanır. Popülist liderlerin ortak özelliği güçlü ve karizmatik olmalarıdır. Popülist liderler; mevcut durumu koruyan, bölgesel ve azınlık çıkarlarına önem veren, çatışma, kargaşa ve göçü azaltan halk için halk adına politikalar yapar (Angelis, 2017, ss. 10-11). Normalde suç sayılacak birçok eylem popülist liderler tarafından açık bir şekilde yapılmaktadır. Seçmenler kendi faydaları söz konusu olduğunda kötü olanı da iyi görme eğilimindedirler (Müller, 2016, s. 66).

Kadın bir popülist siyasetçi kadınların yanındadır. Kadın liderler genellikle dahili bir durumun içinden gelmişlerdir. Yani siyasetin içerisinde aktif bulunan aile bireylerine sahiptirler. Kadın popülist liderlerin bir kısmı güçlerini popülist adamlara borçludur. Onların eşleri olarak isimlerinden söz ettirirler. Ancak Pauline Hanson hem partisi One Nation’dan hem de kendi adından kişisel başarısıyla söz ettirmiştir (Mudde, 2019, s. 88).

3. Avustralya’nın Siyasal Yapısı

Hiçbir ülkeyle kara sınırı olmayan Avustralya ya da Avustralya Milletler Topluluğu bir ada ülkesidir ve Güney Yarım Küre’de yer alır. Başkenti Canberra, en büyük şehri Sydney’dir. Nüfusunun çoğunluğu Doğu sınırında bulunan Avustralya, 6 eyalet; Yeni Güney Galler, Viktorya, Batı Avustralya, Güney Avustralya, Tazmania, Queensland ve 2 bağıl bölge olan; Avustralya Başkent Bölgesi ve Kuzey Topraklarından oluşmaktadır (Çetin ve Kulaç, 2021, s.186). Avustralya’nın Queensland eyaletinden popülist liderler çıkmış buna bağlı olarak da popülizmin seçmenleri de bu bölgede ağırlık kazanmıştır. Bu eyalette İngilizce konuşmayan nüfus oldukça azdır, eğitim seviyeleri düşüktür, medya çok çeşitli değildir. Tüm bunlar popülizme taban hazırlayan sebeplerdir (Ben ve Moshe, 2010, s. 3). 1931 yılında İngiliz Milletler Topluluğuna (Çetin ve Kulaç, 2021, s.187) katılan Avustralya’nın yönetim tarzı meşruti monarşidir. Bu topluluk karşılıklı ekonomik ilişkilere dayanır ve Birleşik Krallık ’da ikamet eden Avustralya halkına ulusal ve yerel seçimlerde seçme hakkı verir. Başkan II. Elizabeth’tir. Başkanın görev ve yetkilerini kendisinin atamış olduğu genel vali ve eyalet valileri üstlenir. Genel vali siyaseten tarafsızdır; kararları onaylamak, devlet başkanlığı düzeyinde imza bekleyen belgeleri imzalamak, hükümeti ve başbakanı atayıp görevden almak, parlamento toplantılarını açıp kapamak, parlamentoyu feshetmek görevleri arasında yer alır.

3.1. Avustralya Seçim Sistemi

Tek meclisli olan Queensland hariç diğer 5 eyalette yasama iki kanatlıdır ve her eyaletin yasama meclisi ayrıdır. Bütün ülkede uygulanacak genel kanunları yapma yetkisi Federal Parlamentodadır. Federal Parlamento ise Temsilciler Meclisi ve Senato’dan oluşmaktadır (Aldemir ve Hameş, 2018, ss. 106-107).

3.1.1. Temsilciler Meclisi

3 yılda bir yapılan seçimler sonucunda Alternatif Oy Sistemine göre 150 üye belirlenir. Her eyaletin gönderdiği üye sayısı nüfus sayısına ve büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir (Aldemir ve Hameş, 2018, s. 107). Alt meclistir ve hükümet buradan çıkar. En çok oy alan parti lideri, başbakan seçilir.

3.1.2. Temsilciler Meclisi Üyelerinin Belirlenmesi: Alternatif Oy Sistemi

Alternatif oy sistemi, Avustralya’da temsilciler meclisinin 150 üyesinin belirlenmesinde 1919 yılından beri uygulanır. Bu sistemin amacı oy bölünmesinin önü kesilerek seçimden önce koalisyona teşviktir. Seçimlerde her eyalet çıkaracağı temsilci sayısı kadar seçim bölgesine ayrılır. O bölgede seçime girecek olan partiler yalnızca 1’er aday gösterir. Örneğin; Queensland eyaletinden 2019 seçimlerinde 30 temsilci seçilmiş, eyalet 30 seçim bölgesine ayrılmıştır (Çetin ve Kulaç, 2021). Ve bu seçim bölgelerinde bulunan partiler yalnızca 1’er aday sunar. Kazanabilmeleri için salt çoğunluğa ulaşmaları gerekir; %50+1. Bu sebeple hiçbir aday azınlık

tercihiyle seçilmemektedir (Aldemir ve Hameş, 2018, ss. 108-109). Queensland eyaletinin Lilley seçim bölgesi 2019 seçim sonuçları üzerinden incelendiğinde; 30 temsilci çıkaran eyalet 30 seçim bölgesine ayrılmış ve bu 30 bölgeden biri olan Lilley seçim bölgesinden 1 tane temsilci çıkarılmıştır. En fazla oyu %40,78 oy oranıyla Queensland Liberal Ulusal Parti almıştır. Liberal Ulusal Parti'yi Avustralya İşçi Partisi %35,64 ile takip etmiştir. Hanson'ın Tek Ulus Partisi ise %5,35 oy oranı ile 4. sıradadır. İlk tur salt çoğunluk sağlanamamış ve en az oy oranına sahip Sosyalist İttifak %0,77 ile seçimden çıkarılmıştır. Salt çoğunluk 6 turda sağlanmıştır. En az oy oranına sahip olan Sosyalist İttifak 2. tura katılamamış. İlk tercihte İttifaka (SAL) oy veren seçmenlerin oy pusulalarında ikinci tercihe yazmış oldukları partilere oylar dağıtılmıştır. SAL seçmenlerinin oylarının %7,81'i Pauline Hanson'ın Tek Ulus Partisine, %11,44'ü Fraser Anning'in Koruyucu Ulusal Partisine, %8,61'i Queensland Liberal Ulusal Partisine, %16,42'si Avustralya İşçi Partisine, %50,61'i Yeşillere, %5,11'i Birleşik Avustralya Partisine gitmiştir. Ancak görüldüğü üzere 2. turda da çoğunluk sağlanamamış ve 6. tura kadar aynı şekilde devam etmiştir. Avustralya İşçi Partisi adayı, Queensland eyaleti Lilley bölgesi temsilcisi olarak temsilciler meclisine seçilmiştir (Australian Electoral Commission, 2019).

3.2. Senato

Resmi Kota Sistemi ile belirlenen 76 üyeden oluşmaktadır. Üst meclis, alt meclisten gelen yasaları incelemektedir. Temsilciler meclisinden farklı olarak her eyalet eşit sayıda üye gönderir. Her eyaletten 12, bağımsız bölgelerden ise 2'şer temsilci gelmektedir. Seçmenler temsilcilerini seçmek için 2 farklı oy pusulasına sahiptir. Yeşil ve beyaz renge sahip oy pusulalarından beyaz olan Senato'daki temsilcileri seçmek için kullanılırken yeşil olan temsilciler meclisinde temsilcileri seçmek içindir (Aldemir ve Hameş, 2018, ss. 107-108).

3.2.1. Senato Üyelerinin Belirlenmesi: Resmi Kota

Her seçim bölgesi için belirlenen bir resmi seçim kotası bulunmaktadır. Bu kotayı geçen adaylar seçilmektedir. 6 eyaletin her birinden 12 senatörden 72, iki bağımsız bölgeden ise 2'şerden 4 senatör olmak üzere toplam 76 senatör seçilecektir. Resmi Kota; Eyalet veya bölgedeki geçerli oy sayısının, seçilecek senato sayısının 1 fazlasına bölünüp 1 eklenmesi ile bulunur. Bu kotayı aşan adaylar seçilir. Toplam geçerli oy sayısına göre seçilecek senatör sayısına ulaşılmadığında en çok oyu alan senatör seçilir, buna da Kota Dışı Seçilme denir (Aldemir ve Hameş, 2018, ss. 112-113).

4. Avustralya'da Etnik ve Dini Dağılım

Avrupalıların 18.y.y.'da adaya gelmelerinden 50.000 yıl önce kadar adada Aborijin olarak bilinen yerli Avustralyalılar yaşıyordu. 19. y.y.'da Beyaz Avustralya Politikası denilen yalnızca Anglo Saxon'ların kabul edildiği bir göç politikasına sahipti ve göçmenlerin büyük çoğunluğu İngiliz'di. Bu da bir süre sonra Avustralya'nın İngiltere'ye bağlanmasına neden oldu. Beyaz Avustralya politikasının amacı homojen bir toplum yaratmaktı. Hem Aborijinler hem de Avrupalı olmayan göçmenler üzerinde yaşam haklarını sınırlandırıcı politikalar izlenmiştir. Bu ırkçı politikalar 1966 yılından itibaren yasaklanmış, kaldırılmıştır. 1970'li yıllarda ise çok kültürlülük kabul edilmiştir (İnan, 2012, ss. 37-41). Günümüzde çok kültürlü bir yapıya sahiptir ve yarısı göçmenlerden oluşur; çok sayıda din, dil ve yaşam tarzının olduğu Avustralya nüfusunun %37,13'ü yerlilerden, %31,65'i İngilizlerden, %9,08'i İrlandalılarından, %7,56'sı İskoçlardan, %4,29'u İtalyanlardan, %4,09'u Almanlardan, %3,37'si Çinlilerden, %1,84'ü Yunanlılardan, %2,6'sı Türklerden oluşmaktadır (Özcan, 2019). Avustralya İstatistik bürosunun verilerine göre; 24 milyon 300 bin nüfuslu ülkede yurt dışı doğumlu 6,7 milyon göçmen vardır. Avustralya nüfusunun %28,2'sine tekabül eder. Çocukları ve torunları da dahil edildiğinde %44'lere çıktığı görülmektedir. Dini dağılıma bakıldığında %52,1'i Hristiyan dinine mensupken, %30,1'i hiçbir dine bağlı değildir (Anadolu Ajansı, 2017). Sağ popülist lider Hanson'ın İslam karşıtı söylemlerinden dolayı ülkedeki Müslüman nüfusun fazla olduğu algısı yaratılmıştır. Ancak nüfusun %2,6'sı Müslüman'dır.

5. Popülist bir Kadın Lider: Pauline Hanson

1954 yılında Queensland 'da doğan Pauline Hanson siyasete atılmadan önce gıda sektörüne ait bir dükkan işletiyordu. 1994 yılında Ibswich Kent Konseyi üyesi olarak siyasette ilk kez aktif hale gelmiştir (Grant, 1997). Ibswich, Queensland eyaletinin en eski şehridir. Ibswich kent konseyinin web sayfası incelendiğinde, halkın ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan, sosyalleşmelerini sağlayan, kentle ilgili her çalışmanın planlayıcısı ve uygulayıcı olan yerel yönetim birimi olduğu görülür. Halkla direkt temasta bulunan bu yapı popülist bir siyasetçi için güzel bir başlangıç noktasıdır. 1995 yılında Avustralya Liberal Partisine katılmış, Avustralyalı aborijinler hakkında yapmış olduğu olumsuz değerlendirmeler sonucu parti ile fikir ayrılığına gitmiştir. 96 seçimlerinde Oxley bölgesinden liberal aday olarak koltuk kazanmıştır. 1997 yılında kendi partisi One Nation'ı kurmuştur (Grant, 1997).

5.1. İlk Konuşması

İlk konuşmasında kadın olduğunun ve anne olduğunun vurgusunu yaparak konuşmaya başlamıştır (Fairfax Media, 2016). Kadın vurgusunu yapması onu siyasi rakiplerine karşı farklılaştırmada bir adımdır. Seçkinlerin çoğu erkektir. Birkaç cümle sonra bir dükkan sahibi olduğunu ilave eden Hanson, elitist değil harici yani siyasetin içinden bir lider değil, halktan birisi olarak kendisini

göstermeye çalışmıştır. Ayrıca tüm bunlar halkın saygı duyduğu kadın profilini oluşturmaktadır (Mudde, 2019, ss. 88-89). Konuşmasının devamında; göçmen karşıtlığı üzerine yaptığı açıklamalar dikkat çekmektedir. Göçmenlerin asimile olmadıkları fikrine sahip olan Hanson, Avustralya halkının tehlikede olduğu vurgusunu yapmıştır. Özellikle Asyalılar üzerinden göçmen karşıtlığı yaptığı görülür (Fairfax Media, 2016).

6. Avustralya’da Sağ Popülizm: One Nation

1997 yılında Hanson tarafından kurulan popülist partinin merkezi Queensland’dir. İrkçı, göçmen karşıtı, sağ popülist, politikaları benimsemiştir (Jackmen, 1998, s.169). Özellikle parti kurucusu Hanson’ın 1996 yılında yaptığı konuşmada Asya karşıtlığı üzerinde durulmuştur. Halkın Asyalılar tarafından yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu söyleyen Hanson, Avustralyalı beyazların tehlike altında olduğunu söyleyerek, mağduriyet yaratmıştır (Ben ve Moshe, 2010, s. 4). Diğer popülizm türleriyle karşılaştırıldığında Hanson neo-liberal politikaları, serbest piyasa ekonomisini benimsememektedir. Daha korumacı ve küreselleşme karşıtı; ülke içi ekonomik faaliyetlerde bile yalnızca kendi çizmiş olduğu halk kavramının içindekilerin ekonomide etkin olmasını istemektedir (Angelis, 2017, s. 16). Hanson’ın 1995 yılında katıldığı Avustralya Liberal partisi ile kurmuş olduğu One Nation arasındaki en önemli fark uyguladıkları ekonomik politikadır. Avustralya Liberal Partisi, liberal ekonomik politikayı benimsemiştir. Ayrıca One Nation aşırı sağda yer alırken Avustralya Liberal Partisi ılımlı sağda yer almaktadır (Jackmen, 1998, s.170).

6.1. Hanson ve One Nation

Hanson 1998 seçimlerine partisi One Nation ile katılmıştır. 1998 seçim konuşmalarında göçmen ve çok kültürlülük karşıtlığı yapmamış, popülist bir söylem benimsememiştir. Başarılı olmasında popülizmin etkisi yoktur. Faiz oranlarının düşürülmesi, ucuz krediler, işsizliğe çözüm, daha fazla iş imkanı konuları üzerinde durmuştur (Rutherford, 2001, s.194). 1998 seçimlerinde muhafazakar bir seçmen kitlesine sahiptir. Bazı siyaset bilimciler, partinin işçi ağırlıklı taban tarafından desteklendiğini ileri sürmüştür. Hanson’ın ilk konuşmasında ekonominin küreselleşmesinin işçi sınıfına zarar verdiği vurgusunu yapması, faizlerin düşürülmesini gündeme getirmesi gibi sebepler bu tabanın desteğini almada geçerli bir sebeptir (Fairfax Media, 2016). Parti içinde anlaşmazlıklar ve bölünmeler olmuş, ayrılan isimler liderin baskın olduğunu ayrılmalarında gerekçe olarak göstermişlerdir (Rutherford, 2001). 1998 Queensland seçimlerinde toplanılan kamu finansmanından dolayı Hanson dolandırıcılıkla suçlanmış ve bu suçlamalar düşürülmüştür. Avustralya Başbakanı John Howard, bu davaların finanse edilmesi için Australians for Honest Politics Trust adında bir vakıf fonu kurmuştur. One Nation’lı Davied Olfield ile Hanson arasında anlaşmazlıklar yaşanmış, Olfield’in partiden ihraç edilmiş ve parti içi

anlaşmazlıklar istikrarsızlığa neden olmuştur. Olfield partiden ayrılıp yeni bir parti kurmuştur. 1999 seçimlerinde, partinin oylarında büyük düşüş görülmüştür. Bunda medyanın etkisinin ve parti içinde bir birliğin olunamaması gerekçe gösterilmiştir (Head, 2003, ss. 264-268). İhraç edilen üyelerden biri 2001 yılında partinin 500'den az üyesi olması gerekçesiyle kapanması için yasal süreç başlatmış, Hanson itiraz etse de başarılı olamamıştır. Aynı yıl seçim sahtekarlığıyla suçlanan Hanson duruşmalar devam ederken bağımsız aday olarak %1,9 oranında oy almış ve 2003'te One Nation'dan istifa etmiştir. 2003 yılında Hanson suçlu bulunmuş üç yıl hapis cezası almıştır. Yaptığı itirazlar sonucunda aynı yıl beraat etmiştir. 2004 yılında federal seçimlere girmiş, başarısızlığını finansman eksikliğine bağlamıştır. 2009 eyalet seçimleri sırasında medyada Hanson'a ait olduğu iddiasıyla hızla yayılan uygunsuz içerikli fotoğraflar, halkın gözündeki doğru kadın imajını sarsmış, seçimlerde başarısız olmasında önemli bir etken olmuştur. 2011 eyalet seçimlerinde bağımsız aday olarak Yeni Güney Galler'de mücadeleye girdiyse de başarılı olamamıştır. Seçim sonuçlarının hileli olduğu gerekçesiyle iptali için mahkemeye başvurmuş, mahkeme masrafları ise Yeni Güney Galler'den alınmıştır. 2013 yılında partisi One Nation'a dönen Hanson, 2014 yılında tekrar parti başkanı olmuştur. One Nation'ın 2016 yılında gerçekleşen seçim sonucuna bakıldığında oylarındaki artışın Hanson'ın gelişile doğrudan ilişkili görülmektedir (Head, 2003, ss. 264-268). Hanson, 2019'dan itibaren Avustralya aile hukuku sistemi başkan yardımcılığı görevini sürdürmektedir.

6.1.1. Seçmen Analizi

One Nation Avustralya'da ırkçı gruplar tarafından destekleniyor. Avustralya'da Haklar Ligi olarak bilinen en eski ırkçı grup partinin destek tabanını oluşturanlar arasındadır ve Haklar Ligi gibi birçok militist grup tarafından resmi olmayan bir şekilde desteklenmektedir (Ben ve Moshe, 2010, s. 25). Ayrıca Hanson 98 seçimlerinden önce yaptığı konuşma sayesinde işçilerin de desteğini almıştır. Kırsal ve yerli kesim daima destekçisi olmuştur.

6.1.2. Seçim Sonuçları

Tablo 1: One Nation Partisinin Senato Sonuçları

Seçim Yılı	Genel Oy	Genel Oy Yüzdesi	Kazanılan Koltuklar
1998	1,007.439	8,99	1/76
2001	644.364	5,54	1/76
2004	206,455	1,73	0/76
2007	52.708	0,42	0/76
2010	70,672	0,56	0/76
2013	70.851	0,53	0/76
2016	593.013	4,28	4/76
2019	788.203	5,40	2/76

Kaynak: (Australian Electoral Commission, 2022)

Seçimler 3 yılda bir yapılmaktadır. Senatoda, kuruluşunun ilk zamanlarında sandalye kazanan One Nation partisi başarılı bir başlangıç yapmıştır. Ancak Hanson'ın partiden ayrıldığı dönemlerde seçim sonuçlarındaki düşüş, seçmen kitlesinin partiyi değil Hanson'ı desteklediğini gösterir. 2013 seçimlerinde hiç senatör çıkaramayan One Nation, 2016 seçimlerinde partisine dönen Hanson sayesinde 4 senatör çıkarmıştır. 2019 seçimleri başarısızlığında medyada çıkan haberler etkili olmuştur (McSwiney, 2022).

Tablo 2: Queensland Seçim Sonuçları

Seçim Yılı	Genel Oy	Genel Oy Yüzdesi	Kazanılan Koltuklar
1998	432.121	22,68	11/89
2001	179.076	8,69	3/89
2004	104.980	4,88	1/89
2006	13.207	0,60	1/89
2009	9.038	0,38	0/89
2012	2.525	0,10	0/89
2015	24.111	0,92	0/89
2017	371.193	13,73	1/93
2020	204.258	7,12	1/93

Kaynak: (Australian Electoral Commission, 2022)

Queensland seçim bölgesi, orada doyup büyümüş, siyasete orada atılmış Hanson için avantajlı ve güzel bir başlangıç yapmasında etkili olmuştur. Senato seçimlerinde ve diğer eyaletlerde benzer sonuçlar görülmektedir. Hanson'ın partide olmadığı dönemlerde parti başarılı olamamıştır. One Nation partisindeki başarılar kurucu Hanson ile doğrudan ilişkilidir.

6.1.3. Avustralya Seçimlerinde Medyanın Rolü

1996 yılında yaptığı ilk konuşmasıyla halkın desteğini kazandı. Ancak 1996 yılında seçildikten sonra ırkçılığa karşı yürüyüşlerle protesto edildi (Gardner, 2022). 1998 Queensland eyalet ve federal seçimlerinde yeni kurulan bir partiye göre güzel bir başlangıç yapmasına rağmen medyanın ve dönemin başbakanı John Howard'ın eleştirilerine maruz kaldı (Moffit, 2017, s. 125). 1997'li yıllarda senatör aday ve Avustralya'lı hicivci Simon Hunt, Hanson'ın kendi sesi ve söylediklerinden oluşan Backdoor Man adlı parodi bir şarkı hazırladı, şarkı Hanson'ın politikadaki tavrını ortaya koyuyordu. Hanson şarkının hakaret içerdiği iddiasıyla mahkemeye başvurdu ancak Pauline Pantsdown ismiyle anılır hale gelen Hunt farklı şarkılarla hicivlerine devam etti (Gardner, 2022). Kötü imajını yumuşatmak için; 2004 yılında Dancing with the Stars, Enough Rope, Who wants to be a millionaire ve This is your life programlarında yarışan Hanson, 2011 yılında da televizyon programlarında yer almaya devam etti (Konecky, 2017). 2016 yılında senatör olan

Hanson için, “Pauline Hanson Please do Explain?” adında yayınlanan bir belgesel ise Hanson’un bütün çabalarını sıfırlamaktaydı. Partisi One Nation’u ve Hanson’ı anlatan belgeselde Hanson ve görüşleri eleştiri oklarının karşısında yer almaktadır (Gardner, 2022).

7. Hanson Popülizminin Temel Özellikleri

Hanson siyasete atıldığı ilk günden beri Avustralya’da ırkçılık söylemleriyle dikkat çekiyor. Birleşmiş tek kültürlü bir yapı isteyen Hanson, Avustralya’daki göçmen nüfusun asimile olması gerektiği görüşüne sahiptir (Spencer, 2017, ss. 167-168). İlk konuşmasında Asyalılar üzerinden, 2006 yılında Afrikalı göçmenlerin hastalık yaydığı üzerine ve son dönemde Müslümanlar üzerinden yaptığı göçmen/yabancı karşıtlığı, sağ popülizmin kilit anahtarları arasında yer alır (McSwiney, 2022). Avustralya’lı yerlilerin de sahip olduğu geniş ve ayrıcalıklı hakları eleştiriyor. Çok kültürlülüğün ülkeye zarar vereceği, ülkeyi çöküşe götüreceği iddiasında bulunuyor, ancak çok kültürlülük Avustralya’da 1970’lerde devlet tarafından kabul edilip günümüzde de desteklenen bir politikadır. Ayrıca Avustralya tarihine bakıldığında göçmenler arasında minimal düzeyde bir çatışma vardır (Spencer, 2017, s. 174). Her popülist liderde görülen sürekli bir tehdit gibi gösterilen krizler yaratma eğilimi Hanson ’da çok kültürlülüğün ülkeyi çöküşe kadar götüreceğine dair iddiası üzerine bir senaryoyla verilmiştir (Müller, 2016, s. 61). Buna rağmen Hanson; asimilasyonu açık şekilde istiyor. Tüm etnik ve kültürel grupları da kapsayacak tek bir ortak kültür, ana bir akım olması gerektiğine inanıyor (Spencer, 2017, ss. 170-172). Bu isteğini göçmenlerin yaşamak için geldikleri Avustralya ile uyumlu olmaları temeline dayandırmaktadır.

Dini inanışlarından dolayı Müslüman kadınların giymiş oldukları burkayı giyerek senatoya gelmiş, kendisine söz hakkı verilene kadar burka ile oturmuştur. Avustralya’da burka giyiminin yasaklanmasını istemiş, kadınlar için bir eziyet olduğunu konuşması sırasında dile getirmiştir. Bu tür kıyafetlerin ulusal güvenliği tehdit ettiğini söyleyerek kriz yaratmıştır. Adalet Bakanı Brandis, Hanson’a ırkçı ve Müslüman karşıtı söylemlerinden dolayı tepki göstermiştir. Ayrıca ülkede yarım milyondan fazla Müslüman yaşamasına rağmen Hanson’ın iddia ettiği gibi herhangi bir terör girişiminde bulunmamışlardır (BBC News, 2017). Bir başka İslam karşıtlığı örneği ise 2015 yılında, helal sertifikalı ürünler üzerinden yapıyor. Helal sertifikalı ürünleri terörizmin finansmanı olarak işaret etmiş, bu ürünleri alan tüketicileri terörist ilan etmiştir. Ayrıca ülke ekonomisine olumsuz etkileri olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Avustralya istatistik büro verilerine bakıldığında helal et sertifikalı ürünlerin ülke ekonomisine büyük katkı sağladığı görülmektedir (Avustralya Postası, 2017).

Tek ve ortak kültüre sahip olunması için verdiği mücadelede asıl amaç farklı dine ve kültüre sahip birçok kişinin yaşadığı Avustralya’da herkesin birbirine benzemesi, kendi kültür ve inanışlarından uzak yaşamaları yani asimile olmalarıdır.

Hanson senato konuşmalarında halkın lideri olduğu vurgusunu devamlı yapmaktadır. İncelenen konuşmaların hepsinde halkın iradesini yerine getiren bir Hanson vardır. Her senato konuşmasında “Avustralya halkının da bizden istediği bu” cümlesini kullanmaktadır. 2017 yılında eyalet parlamentosu önünde partisinden milletvekili adaylarına yaptığı konuşmada; “Politik doğruculukla kontrol edilen bir parti olmayacağız” (Dünya Gazetesi, 2017) sözlerine bakıldığında kendisini diğer siyasetçilerden ayırdığı görülür. Onlar gibi yetersiz olmadığının vurgusu gözlemlenmektedir. Çoğulculuk ve seçkincilik karşıtlığı, konuşmalarında biz ve onlar ayrımına gitmesine sebep olmuştur (Mudde, 2019, s. 18). “Bu ülkeyi annesiymişim gibi, tutkuyla önemsiyorum; Avustralya evim ve Avustralya halkı çocuklarım.” (Mudde, 2019, s. 90) diyen Hanson, kadın bir popülist siyasetçi olarak, gerektiğinde bir anne gibi halkı ve ülkesi için hiçbir fedakarlıktan kaçmayacağı, her zaman sevgiyle kucaklayıp, isteklerini göz ardı etmeyeceğinin vurgusunu yapmıştır.

Dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsü Avustralya’da diğer ülkelerden farklı bir sonuç ortaya çıkarmıştır; Asyalı göçmenlere karşı ırkçılığın arttığına dair bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca aktif bir Facebook kullanıcı olan Pauline Hanson sosyal medya hesabı aracılığıyla sinofobik (Çin Karşıtı) düşüncelerini takipçileri ile paylaşmaktadır. Çin ile olan ekonomik antlaşmaların bozulması, yatırımların askıya alınması gibi birçok ekonomik faaliyetin durdurulması yönünde tekliflerde bulunmuştur. Küreselleşme karşıtı Hanson, Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlarla ilgili de popülist saldırılarda bulunmuştur. Daha önce helal sertifikalı ürünleri boykot etmeye çağıran Hanson, Covid-19’la Çin ürünlerinin raflarda kalması çağrısında bulundu (Kurt, 2020, ss. 2-3).

8. Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde birçok siyasetçinin başvurduğu popülizm, siyasi bir iletişim aracı olarak kullanılır. Sağ, sol ideoloji ayrımı yapmadan liderlerin halka yakın görünerek sempatilerini kazanmak için başvurdukları yöntemdir. Halk popülist liderden lidere farklılık gösterir, yaygın bilinen tanımıyla aynı ülkede yaşayan herkes popülist liderin halkı değildir. Seçmiş olduğu kitleyi halk olarak nitelendirirken geri kalan kısmı korkulması gereken, halka zarar veren kitle olarak işaret eder. Kendi stratejisine göre oluşturduğu halk saf ve homojen bir yapıya sahiptir. Popülist siyasetçi de halktan biridir ve seçkinlerin karşısında yer alır. Demokratik olduklarını iddia ederler ancak popülizmin faşizmle olan benzerlik ve farklılıkları tartışma konusudur. Dolayısıyla faşizmle benzerliği olan bir ideolojinin demokrasiye yakınlığı da ayrı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Modern popülizm 4 evrede incelenmiş olup sağ popülizm için Avustralya’da Pauline Hanson ve kendisi gibi sağ popülist partisi One Nation örneği araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Pauline Hanson ırkçı, göçmen ve İslam karşıtı, muhafazakar, milliyetçi, seçkin karşıtı politikaları benimser ve uygulanması yönünde senatoya tekliflerde bulunur. 270 farklı etnik kökenin bulunduğu çok kültürlü bir yapıya sahip olan Avustralya’da, az ancak kemikleşmiş seçmen kitlesine sahip olan Hanson, karşılaştığı tüm tepkilere rağmen söylem ve eylemlerinde değişikliğe gitmemektedir. Sürekli biz ve onlar dili kullanarak kutuplaşmaya giden Hanson gerçek olmayan iddialarda bulunarak kriz ortamı yaratır ve halkın tehdit altında olduğuna inandırmaya çalışır. Kendisini halktan biri olarak göstermesine rağmen çok da başarılı olduğu söylenemez. Avustralya hükümetinin göç almaya yeni başladığı dönemde uygulamış olduğu, Beyaz Avustralya Politikasını çok kültürlü yapıdan kurtulmak için tekrar yaşatmayı amaçlamıştır. Tek bir kültüre sahip olmak için ülkede yaşayan göçmenleri hedef almış, asimile olmalarını istemiştir. Bunu yaparken göçmenleri tehdit unsuru olarak göstermiş ve güvenlik algısı üzerinden kutuplaştırmaya başvurmuştur.

Sağ popülist liderlerde bulunan birçok özelliği ülkesi Avustralya’da politika önerileriyle uygulamak isteyen Hanson’ın günümüz Avustralya’sında başarıya ulaşmasının zor olduğu görülmektedir. Ülkenin göç almaya başladığı yıllarda uygulamış olduğu sıkı politikalar zamanla yerini çok kültürlülüğe müsait olabilecek bir yapıya bırakmıştır. Bu kadar farklı kültürden insanın bir arada yaşadığı Avustralya’da Hanson kadar sert ırkçı bir halk çoğunlukta değildir. Bu sonuca Hanson’ın partisi olan One Nation partisinin seçim sonuçlarına bakılarak varılabilir. Partisi One Nation’ın kuruluşu itibariyle güzel sayılabilecek bir oy oranıyla başlamasının popülist bir siyasetçi olmasıyla alakası yoktur. Hatta popülist kodlardan uzak konuşması ve ülkede bulunan sorunlar üzerinden politika yapması partinin bir anda beklenilmeyen başarıya ulaşmasına neden olmuştur. Seçmen kitlesi partiyi değil Hanson’ı desteklemektedir. Önermiş olduğu politika tekliflerinin değişmeyeceği göz önüne alınırsa sağ popülist siyasetçinin iktidara bir koalisyon olarak ya da tek başına gelmesi zordur. Bu çalışma bütün bu unsurları detaylıca analiz ederek, sağ popülizmde kadın lider figürünü Hanson örneği üzerinden incelemektedir.

Kaynakça

- Aldemir, C. ve Hameş, Ö. (2018). Katılımcı Yönetim ve Avustralya Seçim Sistemi. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 99-116.
- Angelis, R. (2017). Pauline Hanson’s One Nation Party: Xenophobic Populism Compared. *Policy, organisation ans Society*, 16(1), 1-27.
- Australian Electoral Commission, (2022). <https://results.aec.gov.au/> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2022)

- Australian Electoral Commission, (2019). Lilley, QLD. <https://results.aec.gov.au/24310/Website/HouseDivisionPage-24310-169.htm> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2022)
- Avustralya Postası, (2017). Pauline Hanson bu defa helal sertifikalı ürünleri hedef aldı. <https://www.avustralyapostasi.com.au/pauline-hanson-bu-defa-helal-sertifikali-urunleri-hedef-aldi/> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2022)
- BBC News, (2017). Pauline Hanson wears burka in Australian Senate. <https://www.bbc.com/news/world-australia-40957255> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2022)
- Ben Moshe, D. (2010). One Nation and the Australian far right. *Patterns of Prejudice*, 35(3), 24-40.
- Canovan, M. (1999). Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political studies*, 47(1), 2-16.
- Çetin, Z. Ö., ve Kulaç, O. (2021) Avustralya Yönetmelik Sistemi İçerisinde Yerel Yönetimler. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(24), 184-205.
- Dünya Gazetesi, (2017). Hanson, One Nation adaylarını topladı. <https://www.dunya.com.au/politika/hanson-one-nation-adaylarini-topladi/> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2022)
- Ezikoğlu, Ç. (2022). Siyaset Bilimi Çalışmalarında Vaka Analizi ve Elit Mülakat Yöntemi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 13-21.
- Fairfax Media Australia. (2016). *Pauline Hanson's 1996 maiden speech to parliament: Full transcript*.
- Finchelstein, F. (2019). *Faşizmden Popülizme* (A. Karatay, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Gardner, N. D. (2022). All as One to One for All: Comparing Chinese Australian Responses to Racism during the “Hanson Debate” and COVID-19. *Journal of Chinese Overseas*, 18(1), 1-30.
- Grant, B. (1997). *Pauline Hanson: One Nation and Australian Politics*. University of New England Press, Armidale, Australia.
- Head, M. (2003). The jailing of Pauline Hanson: a victory for democracy?. *Alternative law journal*, 28(6), 264-268.

- İnan, A. (2012). *Çok Kültürlülük Tartışmaları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Jackman, S. (1998). Pauline Hanson, the mainstream, and political elites: The place of race in Australian political ideology. *Australian Journal of Political Science*, 33(2), 167-186.
- Konecky, P. (2017). *This Far-Right Senator Wore a Burqa to Prove a Point and a lot of people are pissed*. <https://www.popsugar.com/news/Australian-Senator-Pauline-Hanson-Wears-Burqa-43900352> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2022)
- Kurt, S. (2020). Never let a good crisis go to waste: Pauline Hanson's exploitation of Covid-19 on Facebook. *Media International Australia incorporating Cultere and Policy*, 178(1), 101-105.
- Laclau, E. (2005). *On populist reason*. Verso.
- McSwiney, J. (2022). Organising Australian far-right parties: Pauline Hanson's One Nation and Fraser Anning's Conservative National Party. *Australian Journal of Political Science*, 1-16.
- Moffit, B. (2017). *Populism in Australia and New Zealand*. The Oxford Handbook of Populism, Oxford University Press, Oxford
- Mudde, C. (2019). *Popülizm Kısa Bir Giriş* (S.E. Türközü, Çev.). Ankara: Nika.
- Müller, J.W. (2017). *Popülizm Nedir?* (O. Yıldız, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Özcan, O. (2021). Avustralya'nın Asya-Pasifik'te Tehdit Algısı: Sarı Tehlike (1850-1914). *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17(40), 865-898.
- Rutherford, J. (2001). One love too many: The undoing of Pauline Hanson. *Australian Journal of Politics & History*, 47(2), 192-208.
- Spencer, V. (2017). Assimilation and Multiculturalism: The 'Hanson Phenomenon'. *Policy, Organisation and Society*, 13(1), 167-179
- Yetkin, B. (2016). Popülizmin Gölgesinde Siyaseti ve Siyasal İletişimi Anlamak. *Erciyes İletişim Dergisi*. 4(3), 68-82
- Yıldırım, Y. (2017). Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa'da Sağ Popülizm ve Yükselen Aşırı-Sağ. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(2), 51-72

Right Populism and Female Leadership in Politics: Pauline Hanson

Extended Abstract

1. Introduction

Populism, which many politicians refer, is used as a political communication tool in modern politics. It is the method that leaders use to gain sympathy by appearing close to the public, regardless of right or left ideologies. Not all citizens living in the same country, as it is widely known, are the populist leader's supporters. While describing the citizens he/she has chosen as the supporter, the populist leader points out the rest as the mass that should be feared and harmed the public. The people formed according to the populist leader's own strategy have a pure and homogeneous structure. The populist politician is also a member of the public and stands against the elite. They claim to be democratic, but the similarities and differences between populism and fascism are a matter of debate in modern politics. Therefore, the closeness of an ideology that has similarities with fascism. Modern populism has been examined in 4 phases in this study and the case of the right populist party One Nation in Australia under Pauline Hanson's leadership is the main subject of the research.

2. Evaluation and Discussion

Pauline Hanson adopts racist, anti-immigrant and anti-Islamic, conservative, nationalist, anti-elite policies and proposals to the Senate to implement them during her period. Hanson, who has a small but strong electorate in Australia, which has a multicultural structure with 270 different ethnic origins, does not change his rhetoric and actions despite all the reactions he encounters. Hanson, who is constantly polarized by using the language of us and them, creates an environment of crisis by making false claims and tries to make the public believe that he is under threat. Although she demonstrates herself as a commoner, it cannot be said that she is very successful. Hanson aimed to revive white supremacy in Australia in order to get rid of the multicultural structure. She targeted the immigrants living in the country in order to have a single culture, she wanted them to be assimilated. While doing this, Hanson demonstrates immigrants as a threat and resorts to polarization over the perception of security.

3. Conclusion

Hanson wants to implement many of the features of right-wing populist leaders with policy recommendations in her country. The strict policies implemented in the years when the country started to receive immigration left its place to a structure that could be suitable for multiculturalism over time. In Australia, where people from so many different cultures live together, far right populists as harsh as Hanson is not in the majority. This conclusion can be reached by looking at the election results of Hanson's party, One Nation. One Nation, started with a vote rate that could be considered good as of its establishment has nothing to do with being a populist politician. In fact, her speech away from populist codes and her policy based on the problems in the country caused the party to suddenly achieve unexpected success. The electorate supports Hanson, not the party. Considering that the policy proposals he proposes will not change, it is difficult for a right-wing populist politician to come to power as part of a coalition or alone. This study analyzes all these elements in detail and examines the female leader figure in right-wing populism through the case of Hanson.

Araştırma Makalesi

**Kamu Hizmeti Sunum Sürecinde Paradigmanın Değişimi: Yeni
Kamu Hizmeti**

Mehmet Akif ÖZER

*Sorumlu Yazar, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF
mehmet.ozar@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2220-2271*

Serpil YILDIRIM

*Bağımsız Araştırmacı
serpilakis@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7593-4666*

Öz

Günümüzde toplumsal yapıyla birlikte kamu hizmetlerinin sunumu da değişmeye başlamıştır. Özellikle 20 ve 21. yüzyılda yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler devlet örgütünün de değişmesine neden olmuştur. Bu süreçte kamu hizmetleri uzunca bir süre devlet tarafından geleneksel yönetim yaklaşımıyla sunulmuş ancak bürokrasinin tekçi, ağır ve hantal yapısı kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde sunulmasını güçleştirmiştir. Bu durum yönetimde bir değişim yaratmış ve kamu hizmetleri Yeni Kamu Yönetimi anlayışı çerçevesinde sunulmaya başlanmıştır. Ancak özellikle etkinlik, verimlilik ve ekonomi çerçevesinde yoğunlaşan kamu hizmetlerinin birer piyasa kurumu olan özel sektör tarafından vatandaş yerine müşteriye sunulması bu alandaki tartışmaların çoğalmasına neden olmuştur. Kamu hizmetlerinin sunumunda yeni bir yaklaşım olarak gelişen Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımıysa toplumdan ziyade birey özelinde işleyen Yeni Kamu Yönetimi anlayışına bir alternatif olarak gelişmiştir. Kamu yararı, toplumsal çıkar, demokrasi, vatandaşlık ve sivil toplum gibi çoğulcu yapıların geliştirilmesini amaçlayan bu yaklaşım kamu hizmetlerinin sunumunda toplum olarak birlikte sorumluluk alınması gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Çalışmada söz konusu süreçte değişen paradigma sonucu yaygınlık kazanmaya başlayan Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Kamu Hizmeti, Yeni Kamu Hizmeti, Kamu Yönetimi, Paradigma Değişimi
Jel Sınıflandırma Kodları: H00, H11, H49, H83

Changing the Paradigm in the Public Service Provision Process: The New Public Service¹

Abstract

Today, the provision of public services has begun to change with the social structure. Especially in the 20th and 21st centuries, economic and political developments have also caused the state organization to change. In this process, public services were provided by the state for a long time with a traditional management approach, but the monist, heavy and cumbersome structure of the bureaucracy made it difficult to provide public services effectively. This situation created a change in the administration and public services began to be offered within the framework of the New Public Administration approach. The New Public Service approach, which has developed as a new approach in the delivery of public services, has developed as an alternative to the New Public Administration approach, which operates on an individual basis rather than society. This approach, which aims to develop pluralistic structures such as public interest, social interest, democracy, citizenship and civil society, is based on the understanding that collective responsibility should be taken as a society in the delivery of public services. In the study, the New Public Service approach, which started to become widespread as a result of the changing paradigm in the process in question, will be examined in detail.

Keywords: Public Service, New Public Service, Public Administration, Paradigm Shift.

JEL Classification Codes: H00, H11, H49, H83

¹ Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 05.11.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 11.12.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Özer, M. A. ve Yıldırım, S. (2022). Kamu hizmeti sunum sürecinde paradigmanın değişimi: Yeni kamu hizmeti. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 221-250, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1199737.

1. Giriş

Devletin oluşumundaki temel gerekliliklerden birisi halkının bir arada yaşamaktan kaynaklanan ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu temel amaç ilk çağlardan beri değişmemiş, hatta zaman içinde gelişerek daha iyi hizmet vermenin yolları aranmıştır. Genel kabulde devlet vatandaşlarına hizmet etmek için vardır ve bu anlayışa göre bir devlet vatandaşına hizmet ettiği ölçüde güçlüdür.

Kamu hizmeti, devlet ve toplum arasındaki ilişki ve bu ilişkideki değişim ölçüsünde dinamik bir yapı gösterir. Bu bağlamda günümüz modern toplumlarının kamu hizmeti ihtiyacı ile ilk çağ devletlerinin “topluluk” düzeyindeki toplumlarının ihtiyaçları farklıdır. Bu farklılıkta, modern toplumların kamu hizmeti ihtiyacının, az gelişmiş ya da erken dönem topluluklara göre daha “önemli” olduğunu söylemek güç olsa da günümüz toplumlarının kamu hizmeti ihtiyacının daha “karmaşık” olduğunu söylemek mümkündür. Bu, şüphesiz “gelişmişlik” düzeyiyle de ilgili bir durumdur. Bu süreçte demokrasi ve insan hakları anlayışının gelişmesiyle, devlet-vatandaş ilişkilerinin vatandaş lehine yönelmesine koşut olarak kamu hizmetleri yeniden tanımlanmıştır. Kamu hizmetleri bilgi teknolojilerinin artan bir şekilde kullanılması, sanayileşme, ekonomik-sosyal-kültürel yapı, kentleşme düzeyi, nüfus hareketleri ve göç gibi çeşitli faktörden etkilenmekte ve zamana ve toplumsal ihtiyaçlara göre (Eser, Memişoğlu ve Özdamar, 2011, s. 209) çeşitlenmektedir. Günümüzde ise, kamu hizmetlerinde artan bu çeşitlilik beraberinde etkinlik, verimlilik ve kalite tartışmalarını getirmiş ve bu ihtiyaçlar kamu hizmetlerinin sunumunda katılım, sorumluluk, hesap verebilirlik, koordinasyon, temsil gibi kavramların yeniden ele alınmasını gerektirmiştir (Altın, 2013, s. 102).

Tarihsel süreçte devlet kavramına ilişkin algı da değişmeye başlamıştır. Bu değişim kamu hizmetlerinin sunumuna da yansımıştır. İlk dönemlerde devlet kamu hizmetlerinin sunumunda yegâne sorumlu aktör iken, değişen devlet anlayışıyla birlikte, vatandaşlar, yerel yönetim birimleri, sivil toplum örgütleri, özel sektör kuruluşları gibi çeşitli kurumlar da kamu hizmetlerinin sunumunda görev almaya başlamışlardır (Altın, 2013, s. 102). Özellikle sanayi devrimi ve ardından yaşanan dünya savaşları bu dönüşüm sürecinde etkili olmuştur. Devam eden süreçte bu dönüşümler kamu hizmetlerinin sunumuna ilişkin yeni yaklaşımların benimsenmesine neden olmuştur. Bu süreçte yaşanan küreselleşme olgusu ise yönetim süreçleri üzerindeki etkisiyle, bilinen bütün “ezberlerin bozulmasına” neden olmuş ve toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik yapılar üzerinde yarattığı etki ile kamu hizmetlerinin yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Özellikle 1970’lerde dünya çapında yaşanan ekonomik krizden sonra 1980’li yıllarda uygulamaya konulan Yeni Kamu İşletmeciliği anlayışı getirdiği ilkeler ile kamu yönetiminde ve kamu hizmeti sunumunda başlangıçta “en iyi tek yol” olarak olumlu karşılanmışsa da sonraki süreçte kamu yararının ihmal edilerek bireyselliğin ön planda tutulması vb. toplumsal ve ekonomik nedenlerle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler

sonucunda devletin temel var oluş sebebi olan kamu hizmetlerinin etkin sunumu için Yeni Kamu Hizmeti anlayışı ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın amacı kamu hizmeti sunumunda yeni bir yaklaşım olan Yeni Kamu Hizmeti anlayışının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle konuya temel oluşturması açısından kamu hizmeti kavramı genel bir çerçevede ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde tarihsel süreçte kamu hizmetlerinin sunumu kamu yönetiminde yaşanan paradigma değişimleri çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde kamu yönetiminde kamu hizmeti sunumu için geleneksel yöntemlere alternatif olarak geliştirilen diğer yaklaşımlar incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise son yıllarda kamu yönetimi alanında etkin bir hizmet sunum yöntemi olarak kendisine yer edinen ve çalışmamızın konusunu oluşturan Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı ele alınmıştır. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması kullanılmış olup, Türkçe ve İngilizce kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu çalışma yürütülürken çalışmanın hacmi gereği tanımlayıcı ve betimleyici nitelikte bir tartışma yürütülmüştür. Çalışmada, yeni bir hizmet sunum yöntemi olan Yeni Kamu Hizmeti anlayışının ilkeleri, esasları, yönetim anlayışı, vatandaşa yaklaşımı, hizmet sunumunda dikkat edilecek hususlar vb. konulara yer verilerek yönetimde yeni bir yaklaşım olan Yeni Kamu Hizmeti anlayışının ana hususlarının ortaya konması amaçlanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kamu Hizmeti Kavramı

Kamu hizmeti toplum hayatının sürekliliğini sağlayabilmek açısından önemli bir işleve sahiptir. 18. yüzyılda devletin görev alanlarının çeşitlenmesine paralel olarak gelişen kamu hizmetleri, 20. yüzyılda hukuksal alanda yaşanan ilerlemelerle birlikte genişlemiştir (Şener, 2019, s. 12). İçeriği yere ve zamana göre değişen kamu hizmetlerinin sunumu hizmetin nitelikleri ve özelliklerine göre çeşitlenmektedir. Bu çeşitliliğe bağlı olarak kamu hizmetine ilişkin tanımlamalar da değişmektedir.

Bu bağlamda kamu hizmeti; “Devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimi altında genel, kolektif ihtiyaçları karşılamak, kamu yararını sağlamak için kamuya sunulmuş olan devamlı ve muntazam faaliyetlerdir” (Sezer, 2008, s. 148). Gülan (1988, s. 147) kamu hizmetini “Toplum için önem kazanmış olan ortak ve genel bir ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak kamu tüzel kişileri veya onların denetimi altında özel kişilerce yürütülen ... faaliyetler” olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanımda “kamu kurumları tarafından ya da bunların gözetimi altında özel girişime ait kurumlar tarafından sağlanan hizmet” olarak ifade edilmektedir (Denek, 2019, s. 420). Bir başka tanımlamada “yurttaşların temel hak ve özgürlüklerinin kullanılabilmesi ve bireylerin ‘maddi ve manevi’ varlıklarını geliştirebilmeleri için idare tarafından sağlanması zorunlu ve yararlı işler” olarak nitelendirilmektedir (Kurun, 2017, s. 88). Yine bir diğer tanıma göre kamu hizmeti “vatandaşların kamusal sorunlarını çözme talebine bir yanıt olarak tahakkuk eden

bir dizi ayrı hizmet” olarak tanımlanmaktadır (McGregor, 1983, s. 67). Literatürde yer alan bir başka tanımlamada ise kamu hizmeti “Siyasal organlar tarafından kamuya yararlı olarak kabul edilen bir kamu kuruluşunun ya kendisi ya da yakın gözetim ve denetimi altında özel kesim tarafından yürütülen faaliyetler” olarak tanımlanmaktadır. Kamu hizmetlerinin şekli, maddi ve organik unsurlarını kapsayan bu tanım bir hizmetin kamu hizmeti sayılabilmesi için hangi özellikleri taşıması gerektiğine vurgu yapar. Buna göre bir hizmetin belli bir usul ve hukuki rejime tabi olması o hizmetin *şekli unsurunu*; bir hizmetin toplumsal bir ihtiyacı karşılamak amacıyla sunulması o hizmetin *maddi unsurunu*; bir hizmetin kamu tüzel kişisi ya da onun gözetimi altında özel hukuk kişisi tarafından sunulması ise o hizmetin *organik unsurunu* ifade eder (Göküş, 2010, s. 196; Kurun, 2017, s. 87).

Bu çerçevede kamu hizmeti en genel anlatımla “devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin toplumun genel ve ortak ihtiyaçlarını gidermek amacıyla doğrudan doğruya ifa ettiği ya da gözetim ve denetimi altında özel kişilere yaptırdığı hizmetler” olarak tanımlanabilir (Özer, 2019, s. 14). Buna göre bir faaliyetin kamu hizmeti olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle o hizmetin kamu yararı amacına yönelmiş olması ve bir kamu kuruluşu ya da onların gözetim ve denetimi altında özel hukuk kişilerinince sunulması gerekmektedir (Kurun, 2017, s. 88; Özer, 2019, s. 14). Bu kapsamda bir ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasi koşullarına göre siyasi iktidarlar tarafından belirlenen kamu hizmetleri (Eser vd., 2011, ss. 209-210; Göküş, 2010, s. 199; McGregor, 1983, s. 68; Özer, 2019, s. 12), sadece kamu tarafından değil özel sektör tarafından da görülebilmektedir. Kamu hizmetleri “emanet” usulüyle devlet tarafından sunulurken Özel sektör ise “ruhsat”, “müşterek emanet”, “iltizam”, “imtiyaz” ve “yap-ışlet-devret” usulleri gibi çeşitli yöntemlerle kamu hizmeti verebilmektedir (Göküş, 2010, s. 199; Özer, 2019, s. 12).

Kamu hizmetleri hakkında bir başka nokta da bu hizmetlerin sınıflandırılmasına ilişkindir. Buna göre kamu hizmetleri çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Konularına göre en yaygın sınıflandırma yönetsel, ekonomik, sosyal ve bilimsel-teknik ve kültürel kamu hizmetleridir (Denek, 2019, s. 420; Kurun, 2017, s. 88). Etkinlik düzeyine göre ise kamu hizmetleri ulusal ve yerel ölçekte sınıflandırılmaktadır. Buna göre bayındırlık, savunma, güvenlik gibi ülke genelinde sunulan hizmetler ulusal nitelikli kamu hizmetlerini oluştururken, belli bir bölge halkının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetler ise yerel nitelikli kamu hizmetlerini ifade eder (Kurun, 2017, s. 88). Bu hizmetlerin yanında bir de küresel nitelikli kamu hizmetleri vardır ki; bu hizmetler de silahsızlanma, çatışmaların önlenmesi, çevrenin korunması, uyuşturucuyla mücadele, insan kaçakçılığının önlenmesi gibi küresel ölçekte işbirliğini gerektiren hizmetlerdir.

2.2. Kamu Hizmetinin İlkeleri

Kamu hizmeti kavramı ülkelerin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yapılarına göre değişmekle birlikte kavramın ortak ve genel bazı ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeler “süreklilik ve düzenlilik”, “nesnellik ve eşitlik”, “değişkenlik ve uyarılma”

ve “bedelsizlik” şeklinde sınıflandırılabilir (Özer, 2019, s. 15). Bu ilkelerin yanında “kalite ve etkinlik, yurttaşlık, katılım, açıklık ve sorumluluk” (Ulusoy, 1998, s. 30), “yalınlık ve güvenilirlik” (Uysal, 2020, s. 113) de bu kapsamda ele alınmaktadır. Burada literatürde genel kabul gören ilkeler incelenecektir:

Süreklilik ve düzenlilik ilkesi: Bu ilke kamu hizmetlerinin ihtiyaçlar doğrultusunda kesintisiz ve düzenli bir şekilde yürütülmesini ifade eder. Ancak bu, hizmetin her an sunulacağı anlamına gelmemektedir. Zira sağlık, elektrik, su gibi bazı hizmetlere günün her saatinde ihtiyaç duyulurken; eğitim, kültür, sanat gibi bazı hizmetler belli bir dönem aralığında sunulur. Ancak grev yasağı, bazı imtiyaz sözleşmelerinde öngörülemezlik durumu, görev yeri değiştirilen personelin yerine yeni birisinin atanmasına kadar geçen süre vb. durumlar bu ilkenin istisnalarıdır (Altın, 2013, s. 104). Ayrıca bu ilke sadece kronolojik değil, içerik ve yoğunluk olarak da niteliksel bir sürekliliğin korunmasını ifade eder (Akçakaya, 2018, s. 165). Teknolojik ve toplumsal değişimlere uyum ise bu ilkenin devamlılığı bakımından önemlidir (Ulusoy, 1998, s. 31).

Değişkenlik ve uyarılama ilkesi: Değişkenlik ve uyarılama ilkesi kamu hizmetlerinin değişen koşullara göre kendini uyarılması anlamına gelmektedir. Bu ilke kamu yönetiminde değişikliklerin sürekli takip edilmesini ve sürekli güncel kalmayı gerektirmektedir. Kamu yönetiminin yeniden örgütlenmesi, amaç, faaliyet, araç-gereç, yöntem vb. açılardan kendini yenilemesi, idarenin kamu hizmetleri sunumunda değişikliğe gitmesi, hizmetin gereklerine göre personelin görev ve statüsünde değişiklik yapması ve çeşitli durumlar nedeniyle takdir yetkisini kullanması vb. durumlar bu ilkenin uygulanmasına yönelik düzenlemelerdendir (Göküş, 2010, s. 197; Özer, 2019, s. 16).

Nesnellik ve eşitlik ilkesi: Kamu hizmetlerinin sunumunda nesnellik ve eşitlik ilkesi, tüm vatandaşlara eşit ve tarafsız davranılmasını ifade eder. Bu ilke “kanun önünde eşitlik” ilkesinin bir sonucudur. Anayasanın 10. maddesine göre “Herkes dil, ırk, cinsiyet, din vb. sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır”. Bu maddeyle eşitlik ilkesi güvenceye alınmış olup, gerçek ve tüzel bütün kişiler hizmetlere erişim, katılım ve sorumluluk alma konusunda eşit haklara sahiptirler (Altın, 2013, s. 105).

Bedelsizlik ilkesi: Kamu hizmetlerinin bedelsiz sunulması genel bir kabul iken, özellikle iktisadi içerikteki (elektrik, su vb.) bazı hizmetlerin belli bir bedel karşılığında sunulması gerektiği anlayışı da yaygın bir kabul görmektedir. Bu uygulamayla herhangi bir hizmetten yararlanan bir kişinin, bu hizmet karşılığında ödemesi gereken bedelin, o hizmetten hiç yararlanmayan kişiler tarafından ödenmesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Bu ilke devletin gelişmesi ve kamu hizmetlerinin çoğalması sonucunda gelişmiştir (Akçakaya, 2018, s. 166; Özer, 2019, s. 7).

3. Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Paradigma Değişimi

3.1. Tarihsel Süreçte Kamu Hizmetinin Sunumu

İnsanların bir arada yaşamaya başladıkları andan itibaren kamu hizmeti ortak ihtiyaçların karşılanması bakımından her zaman bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. İlk çağlarda dönemsel koşullar itibarıyla toplumun ortak ihtiyaçları olan liman, hamam, pazar gibi alanlar kamu hizmeti olarak değerlendirilmiş, çoğunlukla devlet tarafından karşılanmıştır. Merkezi yönetim anlayışının benimsendiği toplumlarda da kamu hizmetleri devlet tarafından sunulmuş ve 11. yüzyılda Yusuf Has Hacıp tarafından yazılan Kutadgu Bilig’de ve Selçuklu devlet adamı Nizamülmülk tarafından yazılan Siyasetname’de de devlet barınmadan güvenliğe vatandaşlarının her türlü ihtiyacını karşılamakla sorumlu tutulmuştur. Ancak bu anlayış 18. yüzyılın sonlarına doğru değişmeye başlamış ve klasik liberal teorinin etkisiyle devletin faaliyet alanının küçültülmesi ve özel teşebbüsün daha çok girişimcilığe sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak Sanayi Deviminden sonra Batı Avrupa ülkeleri sanayileşmenin yarattığı bazı sorunlarla karşılaşınca devletin rolünde de bir değişim yaşanmış ve devlet kamu hizmetlerinin sunumunda müdahaleci yaklaşımı benimsemiştir (Uysal, 2020, s. 117). Böylece 1920-1970 yılları arasını kapsayan 50 yıllık bu “altın çağ” da devlet refah devleti formuyla vatandaşlarının tüm ihtiyaçlarının karşılanmasında aktif bir görev almıştır (Akçakaya ve Aksakaloğlu, 2017, s. 44). Ancak 1970’li yıllarda meydana gelen ekonomik kriz vb. değişimler neo-liberal politikaların gelişmesine ve devletin küçültülerek yeni bir paradigma arayışı içine girmesine neden olmuştur (Ayhan ve İrdem, 2018, s. 21; Akçakaya ve Aksakaloğlu, 2017, s. 44; Wanna, 2015, s. 5). Kamu yönetiminde Yeni Kamu Yönetimi olarak adlandırılan bu süreç, ilk defa 1980’lerde ABD’de Reagan, İngiltere’de ise Thatcher döneminde başlamış ve zamanla diğer ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır.

Sonuç olarak kamu hizmetleri 1929 öncesi dönemde “güvenlik, savunma, adalet ve diplomasi” gibi alanlarda liberal politikalar çerçevesinde sunulurken; 1929-1979 arası dönem refah devleti anlayışının hâkim olduğu bir dönemdir. 1979 sonrası dönem ise neoliberal politikaların etkisiyle devletin küçültülerek kamu yönetiminde düzenleyici ve denetleyici rol üstlendiği bir dönemdir. Paradigma düzeyindeki bu değişimler Türk kamu yönetimine de yansımış (Yılmaz, 2007, s. 9) ve devletin sunacağı kamu hizmetlerinin kapsamı daraltılarak kamu hizmetlerinde özel sektör ve sivil toplum gibi diğer aktörlerin de faaliyet göstermesi gerektiği kabul edilmiştir (Çukurçayır ve Eşki, 2001, s. 90; Denek, 2019, s. 420; Genç, 2010, ss. 148-149). Günümüz paradigması ise “yenilikçilik” ve “tutumculuk” üzerine gelişen radikal bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirilebilir (Wanna, 2015, s. 5).

3.2. Geleneksel Kamu Yönetimi ve Kamu Hizmeti

Geleneksel Kamu Yönetiminin özü bürokratik yapıya dayanır. Bu yapıda kamu yararı, otorite, hiyerarşi, merkezi idare gibi kavramlar önemlidir (Ulusoy, 1998, s.

33). Geleneksel Kamu Yönetimi yaklaşımının gelişmesinde üç önemli ismin belirleyici olduğu söylenebilir. Bunlardan Woodrow Wilson savunduğu idare-siyaset ayrımı yaklaşımıyla kamu yönetiminin belli bir çerçeveye oturmasını sağlamıştır. Max Weber geliştirdiği bürokratik örgütlenme modeliyle yönetimde örgütsel yapıların taşınması gereken nitelikleri ortaya koymuştur. Frederick W. Taylor ise “Bilimsel Yönetim İlkeleri” isimli çalışmasında yönetimin aksayan yönlerinin düzeltilmesine ilişkin önerilenlerde bulunarak yönetimin belli bir yapı içerisinde gelişmesine katkıda bulunmuştur (Akçakaya, 2018; Şener, 2019, s. 17).

Bu isimler geliştirdikleri kuramlarla kamu hizmetinin nasıl verileceği üzerinde de belirleyici olmuşlardır. Ancak Geleneksel Kamu Yönetiminin aşırı kuralcılığı, yasalarla düzenlenen bir özellik taşınması, sorumluluk almayı engelleyen gayri-şahsi yapısı, otorite ve hiyerarşiyi yönetimin tüm süreçlerine yayması, örgütlenme yapısının demokratik katılıma imkan tanımaması, memurluk gibi bir meslek eliyle devlet tarafından sunulması, merkeziyetçi ve bürokratik özellikleri nedeniyle yönetimin yasa ve kuralların dışına çıkamaması, çalışanların yeteneklerini yönetime aktarmalarına imkan tanımaması gibi özellikleri onun yoğun bir eleştiri almasına neden olmuştur. Geleneksel Kamu Yönetimine yöneltilen bu eleştiriler işletmecilik anlayışına dayanan Yeni Kamu Yönetimi anlayışının gelişmesine neden olmuştur (Çukurçayır ve Eşki, 2001, s. 94; Denek, 2019, s. 423; Genç, 2010, ss. 148-149; Şener, 2019, s. 19). Etkinlik, ekonomiklik, verimlilik, hesap verebilirlik, müşteri memnuniyeti gibi kavramların önem kazandığı bu yeni yaklaşımda yönetimin geliştirilmesi temel bir amaç olarak belirlenmiştir (Wallis ve Gregory, 2009, s. 251). Bu yeni yaklaşımda kamu hizmetlerinin sunumu ise yukarıdaki ilkeleri merkeze alacak şekilde piyasa koşullarına göre gerçekleştirilecektir. Sonuç olarak özetlemek gerekirse Weber’in bürokrasi yaklaşımına dayanan Geleneksel Kamu Hizmeti yaklaşımı, kamu hizmetlerini merkezi idarenin kontrolünde, hiyerarşik kurallar çerçevesinde, tekeli bir yapıda ve kamuya ait kaynakların kullanımı ile gerçekleştirilmektedir.

3.3. Yeni Kamu Yönetimi ve Kamu Hizmeti

Yeni Kamu Yönetimi anlayışı, 1970’li yıllarda yaşanan mali kriz ve devamında refah devletinin eleştirisi üzerine gelişmiştir. 1980’lerin başında ABD ve İngiltere’de başlayan süreç zamanla gelişerek başta Anglosakson ülkeleri olmak üzere OECD ülkeleri ve diğer ülkelerde de yaygınlık göstermiştir. Yeni Kamu Yönetimi bürokrasinin yetersizlikleri üzerine geliştirilmiş bir yönetim yaklaşımıdır. Bu yönüyle bürokrasinin standartlığı karşısında Yeni Kamu Yönetimi dinamik ve esnek bir özellik gösterir. Onun bu özelliği bürokrasinin merkeziyetçi yapısı karşısında âdem-i merkeziyetçi uygulamaların daha çok önem kazanmasına neden olur (Çukurçayır ve Eşki, 2001, s. 96), Genel bir anlatımla büyük ve monolitik bir yapıya sahip olan bürokrasi, Yeni Kamu Yönetiminin savunduğu katılımcılık, esneklik, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik, verimlilik, gibi ilkelerden uzaktır. Bu, onun ileriye dönük süreçte hiyerarşiden, kontrolden, kendi içine kapalı

muhafazakâr yapıdan uzaklaşmasına ve daha uygulanabilir modeller geliştirmesine neden olmuştur (Wanna, 2015, s. 8). Katılımcılığı ve toplumsal talepleri öncelikleyen bir yönetim anlayışı olarak Yeni Kamu Yönetimi ise kamu sektörünün küçültülmesi, devletin düzenleyici alana çekilmesi ve özel sektörün de etkin bir şekilde kamu hizmetlerinde görev alması gerektiğini savunur (Yılmaz, 2007, s. 2). Bu yönüyle postbürokratik bir özellik gösteren Yeni Kamu Yönetimi (Genç, 2010, s. 148), aynı zamanda katılımcı özelliğinden dolayı bürokrasinin tekçi ve merkezîyetçi yapısı karşısında çok aktörlü bir yönetim anlayışı olarak yönetim yaklaşımını benimser (Karaçor ve Oltulu, 2011, s. 404). Böyle bir ortamda kamu yararını tesis etmek için özellikle yerel yönetimlerde önemli bir görev üstlenen kamu yöneticileri katılımcı ve demokratik yönetimlerin geliştirilmesinde kilit konumdadırlar (Bayrakçı ve Kahraman, 2017, s. 304).

Yeni Kamu Yönetimi anlayışının benimsendiği bu süreçte kamu hizmetlerinin sunumunda yeni bir anlayış benimsenmiş ve fordist üretim yapısından postfordist üretim yapısına geçilmiştir. Geleneksel Kamu Yönetiminin sunduğu çerçevede ve ayrıca dünya ekonomisinin savaşlar vb. nedenlerle içinde bulunduğu sınırlı koşullarda çeşitlilikten uzak, tek tip ve bant sistemiyle üretimin yapıldığı fordist yapı, 1970'lerden sonra Yeni Kamu Yönetimi anlayışının gelişmesi ve postmodern etkilerle postfordist bir yapıya dönüşmüştür. Çeşitliliği, tam zamanında üretimi, müşteri memnuniyetini ve vatandaşların taleplerini dikkate alarak kaynakların ekonomik şekilde kullanımını esas alan postfordist üretim yapısı yeni dönemde kamu hizmetlerinin yeni sunum yöntemini oluşturmuştur.

OECD ülkeleri tarafından gündeme getirilen ve “her derde deva” olarak gösterilen Yeni Kamu Yönetimi anlayışı (Aksakaloğlu, 2017, s. 70), savunduğu ilkeler nedeniyle birtakım eleştirilere de maruz kalmıştır. Örneğin; söz konusu yaklaşımın kamu yararı, kamu refahı, sosyal adalet, eşitlik, katılım gibi toplumsal değerlerin yerine verimlilik, etkililik ve etkinlik gibi kavramların vurgulanması Yeni Kamu Yönetimine yönelik en çok eleştiri getirilen konulardandır. Benzer şekilde devletin asli unsuru olan vatandaşın ticari bir unsur olarak nitelendirilip müşteri olarak değerlendirilmesi, kamu hizmetlerinin kamu yararı ilkesi gözetilmeden bir meta düzeyine indirgenmesi, kamu yönetiminin önemli kavramlarından olan denetim, hiyerarşi, işbirliği, koordinasyon, sorumluluk gibi kavramların asıl anlamı dışında kullanılması vb. nedenler de Yeni Kamu Yönetiminin yoğun eleştiri aldığı noktalardır (Eşki, 2009, ss. 496-497). Ayrıca Yeni Kamu Yönetiminin toplum yararından ziyade birey çıkarını öncelikleyen yapısı da onun demokratik değerlerle örtüşmediği şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur. Bu durum da onun halk katılımını destekler gibi görünmekle birlikte aslında uluslararası şirketlerin haklarını daha çok koruduğu (Karaçor ve Oltulu, 2011, s. 413) şeklinde değerlendirilmesine neden olmuştur.

1992 yılında David Osborne ve Ted Gaebler'in geliştirdiği “Hükümetin Yeniden Keşfi” ne yönelik faaliyetler de kamu hizmetlerinin yeniden yapılandırılmasında

etkili olan reform düzeyindeki çalışmalardandır. Bu çalışmada Osborne ve Geabler kamu hizmetlerinin “modası geçmiş” yöntemlerle sunulduğunu belirterek günümüzde yaşanan hızlı değişim ortamında hiyerarşik ve tekelci yöntemlerle sunulan kamu hizmetlerinde bürokratik tekellerin kaldırılarak müşterilere duyarlı, değişime uyum sağlayabilen, girişimci yapıların geliştirilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Osborne, 1993, s. 351). Raporu göre devletin görev alanı iyice küçültülerek, “kürek çeken değil dümen tutan devlet” vurgusu yapılmıştır. Yeni dönemde dümen tutmak anlamında devlete politika belirleme görevi verilmiştir. Ancak literatürde devletin bu kadar küçültülmesinin bir takım sosyal sorunlara neden olacağı da değerlendirilmiştir. Frederickson (1996, s. 268), bu durumu “daha azına daha fazlasını alma mantığı sona ermeye mahkumdur” şeklinde yorumlayarak devletin kamu hizmetlerinden bu derece çekilmesinin yaratacağı sorunlara dikkat çekmektedir. Ayrıca, Osborne ve Geabler’in bu çalışmalarının “kaçınılmaz ve küresel” bir hareket olarak dünya çapında uygulamaya konması da hareketin eleştirilmesine neden olmuştur (Dunleavy ve Hood, 1994, s. 13). Frederickson (1996, s. 269), kamu yönetiminde yaşanan bu paradigma değişimlerini, her neslin kendi gerçekliğinde gelişen ve tekrarlayan bir süreç olarak tanımlarken; Dunleavy ve Hood (1994, s. 10) da “tarih sona ermedikçe” kamu yönetiminde reformların zikzaklar çizerek devam edeceğini belirtmektedirler. Nitekim Yeni Kamu Yönetiminden sonra gelişen paradigmalarda bunu doğrular niteliktedir.

3.4. Kamu Hizmeti ve Yönetim Modellerinde Alternatif Arayışlar

Kamu hizmetlerinde yaşanan paradigma değişimleri esasen toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin bir sonucudur. Perry ve Buckwalter (2010, s. 240) kamu hizmetlerindeki değişimi siyasal gerçeklik ve söylem, nesiller arası dönüşümler ve kamu hizmetlerinin toplumsal koşullara bağlı olarak kendi seyirinde yeniden canlanmasıyla açıklamaktadırlar. Bozeman (2000, s. 630) ise bu süreci 1980’ler ve 1990’ların başındaki rekabetçi teknolojilerin yaygınlaşmasıyla ilişkilendirmektedir. Özellikle sanayileşmiş ülkelere doğru genişleyen bu paradigmalarda kamu hizmetlerinin sunumunu da etkilemiştir. Bu bağlamda yönetim alanına çok büyük iddialarla giren Yeni Kamu Yönetimi anlayışı süreç içinde bir takım eleştiriler de almaya başlamıştır. Özellikle toplumsal yapıda postmodern etkilerin yaşanması ve devletin bu çeşitlilik karşısında yeni roller üstlenmek zorunda kalması kamu hizmetlerinde yeni yaklaşımların gelişmesini zorunlu kılmıştır (Osborne vd., 2013, s. 137). Bu eleştiriler karşısında; “Kamu Değeri Yaklaşımı”, “Yeni Kamu Hizmeti”, “Neo-Weberyan Devlet”, “Dijital Çağ Yönetimi”, “Bütünleşik Kamu Yönetimi” ve “Yeni Kamu Yönetimi” gibi yaklaşımlar kamu yönetiminin yeni paradigmaları olarak ortaya çıkmışlardır (Özer ve İrdem, 2020; Uysal, 2020, s. 126).

Kamu Değeri Yaklaşımı: Yaklaşım insanların o hizmetle ilişkin hissettikleri inanç ve değerleriyle ilgili bir kavramdan türemiştir. Kamu değeri zamana göre değişir ve kişiden kişiye, ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Bu nedenle kamu değeri tarihsel

süreç içinde değişik yerlerde değişik şekillerde yorumlanmıştır (Köseoğlu ve Tuncer, 2014, s. 127). Kamu Değeri Yaklaşımı Geleneksel ve Yeni Kamu Yönetimi anlayışlarının ötesine geçen bir yaklaşımdır (Meynhardt, 2009, ss. 193-194). O'Flynn (2007, s. 353), Kamu Değeri Yaklaşımını postbürokratik ve post rekabetçi yapıdan sonra dar pazar yaklaşımının ötesine geçmemize izin veren yeni bir düşünce biçimi olarak tanımlamaktadır. Jørgensen ve Bozeman (2007, s. 355) ise “kamu yönetimi ve politikasında kamu değerlerinden daha önemli bir konu” olmadığını belirtmektedirler. Kamu Değeri Yaklaşımında değerler, -özellikle de demokratik değerler- diğer yönetim yaklaşımlarının anahtar kavramları olan verimlilik ve etkinlik gibi kavramların üstündedir. Bu yaklaşımda toplumsal sorunların çözümünde vatandaşlar, sivil toplum, özel sektör, meslek kuruluşları dernek, vakıf vb. toplumun tüm katmanları sorumluluk alırlar. Bu süreçte devlet de kamu değerlerinin garantörü olarak özel bir öneme sahiptir (Bryson, Crosby ve Bloomberg, 2014, ss. 446-447). Kamu hizmetlerinde kamu değeri oluşturmak açısından kamusal değerler, siyasi meşruiyet ve yönetim birbirini destekleyerek gelişirler. Siyasal sistemin vatandaşları etkili bir şekilde sürece çekmesi kamu değeri üretiminde vatandaşların doğrudan sorumluluk almasını sağlar (Jørgensen ve Bozeman, 2007, s. 356). Bu yaklaşıma göre kamu yöneticileri kamu değeri oluşturma sorumluluğuna sahiptirler. Zira kamu yönetiminin amacı özel sektörün aksine kamu değeri üretmektir. İşletme mantığına göre çalışan kurumlar ise kar için çalışabilirler, ancak bu durumda dahi gerek kamu gerek özel sektör olsun her sektörde ve yönetimin her kademesinde kamu değeri üretilmesi mümkündür (Meynhardt, 2009, s. 193). Bu yaklaşım devletin küçültülmesi ve piyasa ekonomisi koşullarını kabul eder ancak bu süreçte daha önce ihmal edilen “değer” kavramının öne çıkarılması gerektiğine de vurgu yapar (Köseoğlu ve Tuncer, 2014, s. 156).

Neo-Weberyan Devlet Anlayışı: Bu yaklaşım, Yeni Kamu Yönetiminin bütün kamu yönetimi reformlarına kaynaklık ettiği tezine bir karşı duruş olarak gelişmiştir (Özdoğan, 2018, s. 599). Bu yaklaşım devletin değişen koşullara kendisini uyarlaması gerektiğini ancak işletmecilik temelli yönetim anlayışının bunun tek çözümü olmadığını savunur. Bu amaçla Yeni Kamu Yönetiminin sahip olduğu hesap verebilirlik, sorumluluk, etkinlik, verimlilik gibi ilkelerin Geleneksel Kamu Yönetiminde de olduğunu belirtir. Neo-Weberyan Devlet anlayışı “bir dönemin tamamen reddi veya kabulü” gibi toptancı bir bakış yerine toplumun farklılaştığı ve ihtiyaçların çeşitlendiği bir ortamda bu farklılıkların göz önünde tutulması gerektiğini savunur (Uysal, 2020, s. 128). Bu yaklaşım bürokratik yönetimin özü olan hiyerarşi, otorite, kural-yasa, denetim gibi süreçlerin hiçbir şekilde reddedilemeyeceğini ancak yeni koşullarla birlikte bu süreçlerin yeniden tanımlanması gerektiğini ileri sürer (Özdoğan, 2018, s. 604).

Dijital Çağ Yönetimi: Bu yaklaşım bilgi teknolojilerindeki ilerlemelerin etkisiyle ortaya çıkan e-devlet, e-demokrasi, e-yönetişim gibi kavramların kamu yönetimine aktarılmasıyla gelişmiştir. 2005 yılında Dunleavy ve arkadaşlarının öncülüğünü ettiği bu yaklaşım, internet teknolojileri üzerine kurulu, katılımcılığı ve

demokrasiyi önemseyen, devletten ziyade toplumu merkeze alan bir yönetim modelidir (Özer, 2017, s. 467; Uysal, 2020, s. 128). Teknoloji odaklı olan bu yönetim yaklaşımında insan kaynağı ve eğitim önemli iki unsurdur (Bozeman, 2000, s. 641). Bu bağlamda, kullanıcı dostu teknolojiler daha geniş bir hizmet yelpazesi sunarken; müşteri merkezli bir kamu hizmetine doğru küresel bir eğilim de yaşanmaktadır (Gagnon, Posada, Bourgault ve Naud, 2010, s. 214). Dijital Çağ Yönetişimi kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik ve verimliliğin sağlanması ve kaynakların ekonomik kullanımı açısından teknoloji transferlerini önemser (Bozeman, 2000, s. 643). Ayrıca Dijital Çağ Yönetişiminin etkin araçlarından olan internet teknolojileri; devlet-toplum ilişkilerinin geliştirilmesi, kamusal alanın oluşturulması, sivil toplumun desteklenmesi, yönetimin dijital platformlarda denetlenmesi gibi birçok alana etki ederek kamu hizmetlerinin etkin sunumuna katkıda bulunmaktadır (Han ve Jia, 2018, s. 69). Dijital Çağ Yönetişiminin riskleri ise birey ve devlete göre farklılaşmaktadır. Özellikle insan ve bilgisayar etkileşimi dikkate alındığında mahremiyet, güven, uyum, öğrenme, aşırı bilgi yüküyle başa çıkma, bilgiye erişim, bilginin yönetimi gibi konular sorun oluşturabilmektedir (Dawes, 2009, s. 262). Devlet açısından değerlendirildiğinde ise gelecekte devletin rolünün ne olacağı, dijital yönetimin bu süreçte nasıl yapılandırılacağı, küresel bir sistemde ulusal yapıların nasıl temsil edileceği buna ilişkin yasal düzenlemelerin hangi hususları içereceği, yetki ve sorumlukların nasıl belirleneceği, e-devlet, e-yönetim gibi dijital yönetim sistemlerinin ne ölçüde kamu değeri yaratabildikleri vb. hususlar önemli sorun alanları olarak ortaya çıkmaktadır (Dawes, 2009, s. 261).

Bütünleşik Kamu Yönetimi: Bu yaklaşım da Yeni Kamu Yönetiminin teşvik ettiği parçalı yapının yarattığı bölünmüşlüğü bütünlemeye ilişkin bir yaklaşımdır (Uysal, 2020, s. 129). Bilindiği üzere Yeni Kamu Yönetimi etkinlik ve verimlilik sağlanması adına yetki devri, birbirinden bağımsız küçük, esnek yalın örgütlenme modellerini teşvik etmiştir. Ancak ilerleyen süreçte bu birbirinden kopuk yapıların koordinasyonu sorun yaratmaya başlamıştır. Bu durum kamu hizmetlerinin etkin bir şekilde sunumunu engellediği gibi kamu politikalarının uygulanmasını da güçleştirmiştir. Tüm bu süreçler ise toplumsal çıkarın korunması ve kamu yararının sağlanmasının önünde ciddi bir engel oluşturmuştur. Kamu kaynaklarının israfına da yol açan bu parçalı yapı hem sektörler-kurumlar arası ilişkilerin yönetimi, hem de kamu hizmeti sunumunun sistematığının oluşturulması açısından bütünleşik bir paradigmaya ihtiyaç duymuştur (Osborne vd., 2013, s. 135). İşte Bütünleşik Kamu Yönetimi yaklaşımı da birbirinden kopuk olan yapıların eşgüdüm ve koordinasyon halinde bir bütün oluşturmaları amacıyla geliştirilmiş bir yaklaşımdır.

Yeni Kamu Yönetişimi: Yaklaşım katılımcı bir anlayışla vatandaşları merkeze alır. Kamu hizmetlerinin sunumunda devlet, sivil toplum, özel sektör, hükümet dışı aktörler ve toplumdaki tüm grupların kamu hizmeti sunumunda ortak sorumluluk alması anlayışını benimser (Edwards, Halligan, Horrigan ve Nicoll, 2012, s. 152). Yönetişim mekanizması katılımcı yaklaşımı benimsemekle birlikte sürece ilişkin bazı düzenleyici çerçeveleri de bulunmaktadır. Örneğin farklı katılım seviyeleri ile

kimi süreçlerde vatandaş sadece bilgilendirilen konumundayken kimi süreçlerde vatandaş hizmetin takipçisi, denetleyicisi ve politika belirleyicisidir. Başka bir deyişle katılımın veya yönetişimin tek bir yöntemi yoktur. Bu noktada katılımın düzeyi, kullanılan yöntem, kimlerin katılım sağlayacağı, daha fazla katılımı nasıl teşvik edileceği, katılımın nasıl ve ne zaman gerçekleşeceği, birlikte çalışmayı gerektiren sorununun ne olduğu, nasıl çözümleneceği, sorunun çözümün ilişkin hangi kaynakların kullanılacağı, katılım süreçlerini düzenleyen yasal mekanizmalar vb. hususlar kritik öneme sahip konulardır (Bingham, Nabatchi ve O’Leary, 2005, s. 548; Edwards vd., 2012, s. 152). Yaklaşımın söz konusu alanlarda etkinliği günümüzde önemini ve gücünü korumaktadır.

4. Yeni Kamu Hizmeti Anlayışı

4.1. Kamu Hizmeti Anlayışında Değişimin Dinamikleri

Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı devletin kıt kaynaklarla nasıl daha iyi hizmet sunulur sorusuna cevap arandığı bir dönemde, 1980’li yıllarda geliştirilen Yeni kamu Yönetimi ve 1992’lerde geliştirilen Hükümetin Yeniden Keşfi anlayışına bir tepki olarak 2000’li yıllarda ortaya çıkmıştır (Denhardt ve Denhardt, 2015, s. 664). Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımındaki “Yeni” kavramı göreceli olmakla birlikte kimi yönetim bilimciler bu kavrama karşı çıkmaktadırlar. Ancak kamu yönetiminde yaşanan sorunlar, kamu hizmetlerinin kesintiye uğraması, yönetimin yeniden keşfedilmesi, sürekli bir reform ihtiyacının duyulması (Perry, 2007, s. 4) ve her 20-30 yılda bir paradigmanın değişmesi (Ünlü, 2011, s. 73), “yeni” kavramını kullanılmasını gerektirmiştir. Geleneksel kamu hizmeti anlayışında ve günümüzün modern bilgi toplumlarında dahi verimlilik ve ekonomiklik o hizmetin karakteristiği olarak değerlendirilir. Ancak üretim alanında bilginin dönüşüm sürecidir ve üretimin en temel şekli de budur. Bu açıdan bakıldığında etkili bir hizmet sunumu etkinlik ve verimlilikten ziyade bilginin, uzmanlığın ve becerinin üretilen hizmete ne kadar aktarıldığına odaklanır. Bu anlamda geldiğimiz noktada kamu hizmetlerinde değişim sürecinin merkezini bilgi beceri ve uzmanlığın (Osborne vd., 2013, s. 140) oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Kamu yönetiminde reformlar kamu hizmetinde etkinlik ve verimliliği sağlamanın yollarından birisi olarak görülmüştür. Savaş sonrasında daha çok hiyerarşik usullerle verilen kamu hizmetleri son 50 yıldır verimliliğe odaklanan stratejilerle sunulmaya çalışılmaktadır. Özellikle 1980’lerdeki işletmecilik ağırlıklı yaklaşımda müşteri için en iyisi sunulmaya çalışılırken halk için en değerli olan ihmal edilmeye başlanmıştır. Bu durum ise reformların sorgulanmasına neden olmuştur (Ferguson, 2019, s. 388). Kamu hizmetlerinin sunumunda yaşanan bu sorunun ancak “geçmişten net bir kopuş” la önlenebileceği (Ferguson, 2019, s. 394) düşüncesi kamu hizmeti anlayışındaki değişimin nedenlerindedir.

Yeni Kamu Hizmetinin gelişim amaçlarından birisi de kamu hizmetlerinde değer üretmektir (Ferguson, 2019, s. 393; Wanna, 2015, s. 11). Bu açıdan özellikle

hizmetten yararlananlar olarak vatandaşların o hizmete ilişkin deneyim ve algıları o hizmetin değerine ilişkin bir eşik oluşturur (Osborne vd., 2013, s. 140). Vatandaşların üretilen o hizmeti kullanmalarından dolayı neyin, kim için, ne kadar, hangi ölçüde ve neden işe yaradığına ilişkin pratiğe dayanan tecrübeleri (Edwards vd., 2012, s. 157) sonraki süreçte kamu hizmetlerinin nasıl verilmesi gerektiğine ilişkin bir rehber oluşturur. Bu süreçte sürdürülebilir bir gelecek için kamusal değerlerin toplumun bütün kesiminin katılımıyla birlikte oluşturulması gerektiği (Janowski, Estevez ve Baguma, 2018, s. 5) değişimin savunulan diğer nedenlerindedir.

Kamu hizmetlerinde üretkenliğin nasıl sağlanacağı, kamu hizmetlerine yönelik politika alanlarının nasıl yapılandırılacağı, inovasyon süreçlerinin nasıl yürütüleceği, gerçekçi ve sürdürülebilir bir kalkınma için nelerin yapılması gerektiği, küresel koşullarda rekabetçi bir piyasayla nasıl baş edileceği, uluslararası alanda ülkelerin kendilerini etkili bir şekilde nasıl konumlandıracağı vb. (Wanna, 2015, s. 6), konulara ilişkin ihtiyaçlar da kamu hizmeti alanında yeni bir perspektifin benimsenmesini gerektirmiştir. Bu süreçte Yeni Kamu Yönetiminin özünü oluşturan Yeni Kamu İşletmeciliği kamu hizmetlerinin sunumunda kendinden beklenen etkiyi gerçekleştirememiştir. Savunduğu ilkeler itibariyle net olmak bir yana daha çok muğlak olması, vatandaş kavramını ihmal ederek ekonomik bir kavram olan müşteri kavramını öne çıkarması, bununla birlikte çok çeşitliliğe sahip olan müşterilerinin taleplerini karşılayamaması ve tüm bunların ötesinde kamu hizmetlerinin sunumunda kamu yararını ihmal edip siyasallaşma gibi bir eğilime girmesi nedeniyle Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımı bir çok eleştirinin hedefi olmuştur (Uysal, 2020, s. 126). Bu eleştirilerin sonucunda gelişen Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı ise kamu hizmetlerinin demokratik ve sosyal değerler çerçevesinde sunulması gerektiğini savunur. Buna göre bir toplum çeşitli gruplardan oluşmaktadır. Kamu yararı da toplumun tümünü içeren “üstün ve yüce” değerdir. Ancak kamu yararının sağlanabilmesi için özel sektör, sivil toplum gibi farklı grupların bir araya gelmesi ve kamu yararını birlikte oluşturmaları gerekmektedir (Genç, 2010, s. 149). Zira bu oluşum bir anlamda toplumsal, ortak ihtiyaçların belli bir işbirliği çerçevesinde çözümlenmesi sürecini ifade eder.

4.2. Yeni Kamu Hizmeti Anlayışına Duyulan İhtiyaç

Kamu hizmetlerinde yeni bir yaklaşıma geçilmesinin temel nedenlerinden birisi kamu yararı kavramına ilişkindir. Yeni Kamu Yönetimi savunucuları kamu yararının serbest piyasada gelişen bireysel çıkarların bir araya gelmesiyle oluşacağını savunmaktadırlar. Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı ise kamu yararının ortak bir görüş çerçevesinde açık, kapsayıcı ve bilinçli bir tartışmayla sağlanacağını ileri sürer (Denhardt ve Denhardt, 2015, s. 667). Yeni Kamu Yönetimi müşteri taleplerini en iyi şekilde karşılamak için özelleştirme, yerelleştirme ve rekabete vurgu yapmıştır. Yeni Kamu Hizmeti ise piyasa merkezli olan bu uygulamaların kamu yararı, eşitlik, adalet, temsil gibi kavramlara zarar vereceğini savunmuş ve bu

iddiayla ortaya çıkmıştır (Denhardt ve Denhardt, 2015, s. 668). Yeni Kamu Yönetimi katılımcılığı önemsemekle birlikte daha çok piyasa dinamikleri üzerinden hareket etmekte ve piyasaya işlerlik kazandırmak için bu mekanizmayı kullanmaktadır (Karaçor ve Oltulu, 2011, s. 413). Yeni Kamu Hizmeti ise katılımcılığı vatandaş olmanın temel bir gereği olarak değerlendirir ve “hümanist ve demokratik” değerlere göre işleyen bir kamu hizmeti anlayışını savunur (Kurun, 2017, s. 92). Yeni Kamu Hizmetinin gelişimine ihtiyaç duyulan alanlardan biri de” İşbirlikçi Kamu Yönetimi” ne duyulan ihtiyacın artmasıdır. Nihayetinde günümüzde paydaşların çoğalması ve bakış açılarının farklılaşması nedeniyle kamusal sorunların çözümü de birlikte çalışmayı gerektirmiştir. Bu yaklaşımını bir sonucu olarak gelişen İşbirlikçi Kamu Yönetimi yaklaşımı özellikle çok sektörlü ilişkilerde sınır ötesi bir yaklaşımla kamu hizmetlerinin sunumunda birlikte hareket etmeyi gerektirmiştir (Denhardt ve Denhardt, 2015, s. 668). Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının gerekliliklerinden birisi de kamu görevlilerinin rollerine ilişkin değişimdir. Kamu görevlileri geleneksel anlayışta doğrudan hizmet sunan ve kural koyan bir pozisyondayken, Yeni Kamu Hizmetiyle vatandaşlık kavramını geliştirmekten geniş organizasyon ağlarına kadar tüm süreçlerde eylemde bulunabilmektedirler (Denhardt ve Denhardt, 2015, s. 670).

Gelinen durum itibarıyla kamu yönetiminde son dönüşüm noktası olarak ifade edilebilecek olan Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı kamu hizmetlerinin sunumunda devletin sosyal ve demokratik değerlere ilişkin vurgusu ile ulaşılmak istenen toplumsal bir amaç bağlamında kamu yararının örtüşen çıkarlar üzerinden karşılıklı diyalog sonucunda geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapar (Eşki, 2009, s. 498). Yeni Kamu Hizmeti güçlü devlet vurgusunun ancak demokratik süreçlerle sağlanabileceğine, bunun da ancak devletin kendisini demokratik süreçlerle toplumun kalbine yerleştirmekle mümkün olacağını savunur (Genç, 2010, s. 149). Yönetimde demokratik süreçler ve temsil konusuna önem veren Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı katılımcılığı kamu hizmetlerinin özü olarak kabul eder. Bu nedenle Yeni Kamu Hizmeti yönetsel bir ilke olarak kamu hizmetlerinin sunumunda toplumdaki tüm grupların aktif olarak katılımını ve sorumluluk almasını savunur. Zira günümüzde kamu yönetiminde o kadar hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır ki; bu dönüşüm sürecinde değişen koşullarla birlikte meşruiyet algısı da değişmiştir. Nitekim vatandaşlık bilincinin gelişmesiyle katılımcı ve sorgulayan bir profilin ortaya çıkması, idarenin vatandaşın ihtiyaç ve taleplerini dikkate almasını gerektirmiştir. Aksi takdirde toplumun taleplerinin dikkate alınmaması idarenin meşruiyetinin de sorgulanmasına neden olabilmektedir (Dülger-Sucu, 2018, s. 42). İşte Yeni Kamu Hizmeti anlayışı da toplum menfaatlerinin korunabilmesi için vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi gerektiğini savunur (Perry, 2007, s. 10).

4.3. Yeni Kamu Hizmetinin Temel Unsurları

Yeni Kamu Hizmetinin kendine has bazı özellikleri vardır. Bunlar “demokratik vatandaşlık”, “sivil toplum”, ve “kurumsal hümanizm” olarak sınıflandırılmaktadır (Denhardt ve Denhardt, 2000, s. 552). Bu süreçte Postmodern Teori de Yeni Kamu Hizmetinin dayandığı unsurlardandır. Bu özellikler onun modern bir yaklaşım olarak kamu yönetimi literatüründe kendine özel bir yer edinmesini sağlamıştır.

Demokratik Vatandaşlık: Demokratik vatandaşlık modern yönetimlerin vazgeçilmez bir değeridir. Demokratik vatandaşlık aktif ve katılımcı bir yaklaşımı benimser. Buna göre vatandaş kamu hizmetlerinin sunumunda ve kamu politikalarının belirlenmesinde aktif bir görev alır. Bu süreçte bir vatandaşlık hakkı olan demokratik katılım hakkının devlet tarafından korunması da önemli bir gerekliliktir. Bu, sorumlu vatandaşlık bilincinin gelişmesi bakımından önemlidir. Zira demokratik değerleri benimsemiş ülkelerde vatandaş sorumluluk olarak bu güvenceyle kamu hizmetlerinin sunumunda aktif bir rol üstlenebilmektedir (Ayhan ve Önder, 2017, s. 34; Dülger-Sucu, 2018, s. 43). Demokratik vatandaşlık ilkesi vatandaş pasif konumdan çıkararak aktif bir konum getirmektedir. Vatandaş odaklı yönetim anlayışının benimsenmesiyle geleneksel bürokratik kültürün yerini katılımcı demokratik yönetimler almaktadır. Böylece; katılımcı, aidiyet duygusu yüksek, toplum çıkarını önceleyen bir toplum oluşturulmaktadır (Denek, 2019, s. 426). Bu hedeflere ulaşmayı kolaylaştırmasından dolayı modern yönetim sistemlerinde de vatandaşların daha çok yönetim süreçlerinde yer alması gerektiği savunulmaktadır (Bingham vd., 2005, s. 548).

Sivil Toplum: Sivil toplum da demokrasi gibi modern toplumların yönetim süreçlerinde devletle birlikte değerlendirilmesi gereken alanlardandır. Sivil toplum kamu hizmetlerinin toplum nezdinde nasıl karşılık bulduğunu değerlendirmek açısından önemli bir araçtır. Etkin bir kamu hizmeti için sivil toplumun geliştirilmesi ve sürece aktif katılımının sağlanması gerekmektedir. Bu, vatandaşlar olarak toplumun birbiriyle ve devletle karşılıklı olumlu ilişki geliştirmesi ve devlet-vatandaş yaklaşımının sağlanması bakımından önemli bir süreçtir (Ayhan ve Önder, 2017, s. 34). Devletin vatandaşlarıyla yaklaşması sivil toplumu desteklemesiyle mümkündür. Desteklenen bir sivil toplum farklı fikir ve çıkarların devletle paylaşılmasına da olanak tanır. Bu etkileşim aynı zamanda devletin vatandaşlarını daha yakından tanımaya ve ihtiyaç ve beklentilerinden haberdar olmasına da yardımcı olacak bir araçtır (Castells, 2008, s. 78). Küreselleşme sürecinde bulunduğumuz günümüz dünyasında sivil toplum ulusal ve uluslararası ölçekte faaliyet göstererek kamu hizmetlerine katkıda bulunmaktadır. Süreç özellikle uluslararası sivil toplum kuruluşları açısından değerlendirildiğinde bu kuruluşların afet yardımından sosyal hizmetlerin sunumuna kadar geniş bir yelpazede faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu yönüyle uluslararası sivil toplum ulusal yapıların politika ve kalkınma süreçlerini etkiledikleri gibi uluslararası alanda bir sivil toplum yaratarak gayri resmi ancak daha güçlü yönetimler de

oluşturabilmektedirler (Brown ve Moore, 2001, s. 569). Bu durum özellikle küresel ölçekteki kamusal sorunların çözümünde etkili sonuçlar alınması açısından önemlidir.

Postmodernizm: Postmodern dönemde çok parçalı toplumsal yapı ve devletin bu sürece uyum anlamında yaşadığı “parçalanmış devlet gerçekliği” (Osborne vd., 2013, s. 137) kamu hizmetlerinin yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Modernitenin zayıflaması, karmaşıklaşan toplumsal işbölümü süreçleri, karmaşıklaşan koordinasyon yapıları ve bu ortamda bütünleştirici bir kontrol sistemine duyulan ihtiyaç kamu hizmetlerinin sunumunda dönüşümsel bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur (Webb, 1999, ss. 749-750). Postmodern dönem olarak tanımlanan bu yapı göreceliliği ve farklılığı savunmakta ve kamu hizmetlerinin sunumunda bu farklılıkların göz önünde tutulması gerektiğini ileri sürmektedir. Geleneksel yönetim yaklaşımları, halk katılımına yeterince imkân tanımadığı ve temsil kabiliyetinin düşük olduğu gibi nedenlerle eleştirilmektedir. Bu eleştiri karşısında kamu yönetimi alanında meşruiyet duygusunu yeniden sağlamak için genişletilmiş kamu diyalogunun gerekli olduğu savunulmaktadır. Bu anlamda yönetim bilimciler katılımcı yönetim anlayışını farklılıkların kendini ifade etmesine imkân tanıyan bir yönetim yaklaşımı olarak benimserler. Diğer bir deyişle, yeni bir kamu hizmeti anlayışı oluşturmak için değişen koşulları yeniden tanımlamaya ihtiyaç duyarlar (Denhard ve Denhardt, 2000, s. 553). Zira bu hem uygulama açısından hem de entelektüel açıdan bir gereklilik olarak değerlendirilir

Kurumsal Hümanizm: Yeni Kamu Hizmetinin temel unsurlarından birisi de kurumsal hümanizmdir. Yeni Kamu Hizmeti kurumsal hümanizmi halk katılımcılığının bir uzantısı olarak değerlendirir. Zira katılımcı anlayış bireyin kendini ifade etmesine yardımcı olduğu gibi üretken ve yaratıcı yeteneklerini de yönetime aktarmasına imkân sunar. Bu anlamda Yeni Kamu Yönetiminin katılımcılığa, yaratıcılığa, inisiyatif almaya, girişimciliğe ilişkin değerlerini önemser, çünkü bu değerler bireyin kendini ifade etmesi ve potansiyelini ortaya koymasına anlamına gelmektedir. Bu yönünden dolayı geleneksel yaklaşımda sadece kural ve politikaları uygulamakla sorumlu olan birey, Yeni Kamu Hizmeti anlayışında kamu hizmetlerinin üretimine hümanist bir çerçevede katılım sağlayarak toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına da hizmet etmiş olacaktır.

4.4. Yeni Kamu Hizmetinin Temel İlkeleri ve Özellikleri

Yeni Kamu Yönetimine yönelik eleştirel bir paradigma olarak Denhardt'lar tarafından geliştirilen Yeni Kamu Hizmetinin en belirleyici niteliği onun demokratik vatandaşlık kavramına yaptığı vurgudur. Demokratik vatandaşlık, toplumun kendi iradesini katılımcı mekanizmalarla yönetim süreçlerine aktarmasına imkân tanıdığı için önemlidir. Dolayısıyla Yeni Kamu Hizmeti anlayışına göre bu katılım, kamu hizmetlerinin sunumuna da yansıtılacak ve amaçlandığı üzere toplumun tüm kesimlerinin ihtiyaç ve beklentileri ortak bir çatı altında karşılıklı bulacaktır (Akçakaya,2018, ss. 188-191; Sezer, 2008, ss. 153-154,

Genç, 2010, ss. 152-158; Uysal, 2020, s. 127). Kuramın geliştiricisi olan Denhardt'lar (Janet V. Denhardt ve Robert B. Denhardt) Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının ilke ve özelliklerini şu şekilde sıralamışlardır (Denhardt ve Denhardt, 2000, ss. 553-556): Yönetmek yerine hizmet etmek daha önemlidir. Kamu yararı ikincil değil temel amaçtır. Stratejik düşünüp demokratik davranılmalıdır. Hizmet vatandaşa edilmelidir müşteriye değil. Hesap verebilirlik basit değil önemli bir konudur. Yalnızca üretmek değil insanlara da değer verilmelidir. Vatandaşlık ve kamu hizmeti girişimcilikten öte bir şeydir.

Yine Denhardt'lar Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının yukarıdaki ilkelerinin hayata geçirilmesine ilişkin olarak bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Buna göre; vatandaşların ortak çıkarlarının gerçekleştirilmesi için kamu görevlisinin rolü; kamu yararının gerçekleştirilmesi için ortak çabaların önemi ve birlikte sorumluluk alınması; halkın ihtiyaçlarını karşılamak için uygun politika ve programların geliştirilmesi; ortak güven ilişkisinin geliştirilebilmesi için paylaşılan değerlerin çoğaltılması ve müşteri yerine vatandaşa hizmet edilmesi; kamu görevlilerinin vatandaşları da dikkate alarak anayasal ve yasal değerlere ve siyasi normlara dikkat etmesi; kamu hizmetlerinde saygıya dayalı işbirliğinin geliştirilmesi ve sorumlu kişiler olarak kamu görevlilerinin yürüttükleri işlerde topluma karşı sorumlu olduklarının dikkate alınması (Denhardt ve Denhardt, 2003, s. 9) gerektiğini vurgulamaktadırlar. Denhardt'lar bu tespitleriyle biryandan da Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımındaki başarının insan kaynağı olarak kamu çalışanlarıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadırlar. Yeni Kamu Hizmetinin bir başka özelliği de çeşitli ve heterojen bir yapıya sahip olmasıdır. Bu çeşitlilik değişen toplumsal yapıya bağlı olarak gelişir. Yine devlet en güvenilir hizmet sunucusu iken, devlet dışındaki diğer kurumların da kamu hizmeti sunma potansiyeline sahip oldukları kabul edilir. Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının bir başka özelliği de bu yaklaşımın savunucularının değişime duydukları güçlü inançtır (Perry, 2007, s. 7).

Yukarıda belirtilen tüm bu özellikler birlikte değerlendirildiğinde Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının hizmetten yararlanan halkı müşteri değil vatandaş olarak değerlendirdiği görülmektedir. Ayrıca kamu hizmetlerinin sunumunda vatandaşın ihtiyaçlarının dikkate alınması, hizmet sunumunda toplum çıkarları ve kamu yararının öncelikli olduğu, hizmetin planlama ve üretim süreçlerinde halkın, özel sektörün, sivil toplumun ve kamu kurumlarının birlikte çok katılımlı olarak görev almaları gerektiği ve kamu hizmetlerinin sadece kamu kurumları tarafından değil yönetim yaklaşımıyla diğer aktörlerce de sunulabileceği vurgulanmaktadır.

Yeni Kamu Hizmeti yönetim stratejisi olarak "yönetişim ağı" nı benimsemektedir. Böylece etkileşime dayalı katılımcı bir yöntemle sorunların daha kolay çözümlenebileceği savunulmaktadır (Ayhan ve Önder, 2017, s. 42; Perry, 2007, s. 7). Ayrıca yönetişimin bir gereği olarak vatandaşın merkezde olduğu ancak devlet, sivil toplum, özel sektör ve diğer aktörlerin süreçlerde yer aldığı katılımcı bir yönetim mekanizmasının hem daha stratejik hem daha demokratik olduğunu ileri

sürer. Zira Yeni Kamu Hizmetinin önemli özelliklerinden biri de stratejik ve demokratik olmasıdır (Ünlü, 2011, s. 70). Yeni Kamu Hizmeti Yeni Kamu Yönetiminin aksine müşteri değil vatandaş kavramını vurgulamaktadır. Yeni Kamu Hizmetine göre vatandaş ülke yönetiminde sorumluluk alan, yönetim süreçlerine aktif bir şekilde katılım sağlayan, kamu yararı için kamu hizmeti ve kamu değeri üretebilen etkin bir unsurdur. Bu nedenle Yeni Kamu Hizmeti aktif demokratik vatandaş vurgusunu önemser. Zira aktif katılım “ortaklığa dayalı” (Edwards vd., 2012, s. 153) bir ilişkinin gelişmesini sağlar. Bu da vatandaşın yönetimin taraflarından birisi olarak hesap sorabilmesini kolaylaştırır. Yeni Kamu Hizmeti kendisinden önceki bürokratik ve işletme esaslı yönetimlere karşı eleştirel bir yaklaşımdır. Kamu hizmetlerinin sunumunda yerleşik kavramlar olarak etkinlik verimlilik gibi kavramları reddetmez, ancak onlardan daha çok “demokrasi, toplum ve kamu yararı” gibi kavramlarını vurgular (Aksakaloğlu, 2017, s. 73).

Bu bağlamda Yeni Kamu Hizmeti kamu hizmetlerinin sunumunda demokratik değerler çerçevesinde, toplumun tüm kesimlerini içerecek şekilde, hümanist ilkelere göre insani ve ahlaki değerlerin gözetilerek ve toplum menfaatinin korunması için etkinlik ve verimliliğe de dikkat ederek sunulması gerektiğini savunur. Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı önceki paradigmaları kesin bir yaklaşımla reddetmez ancak kamu hizmetlerinin daha ileri bir seviyeye götürülmesi için geliştirilmesi gereken alanlara vurgu yapar.

4.5. Yeni Kamu Hizmeti Anlayışında Yönetişim ve Vatandaş Kavramları

Günümüz dünyasının çok aktörlü yapısında yönetişim yaklaşımı gelecek bin yılın yönetim anlayışı olarak kabul edilmektedir (Bingham vd., 2005, s. 547). Yeni süreçte kamu sektörü yönetişim sistemini hâkim yönetim yapısı olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşımda özel sektör, sivil toplum, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, özerk ve yerel yapılar vb. tüm yatay oluşumlar karar alma süreçleri içinde yer alırlar. Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı katılım, iletişim ve etkileşimi esas aldığından yönetişim modeli de bu süreçte en uygun yönetim modeli olarak benimsenmiştir (Denek, 2019, s. 431; Genç, 2010, s. 147). Her ikisi de aynı hedefe yönelmiş olsa da yönetimle yönetişim kavramları farklı şeylerdir. Yönetim daha çok güç, devlet, yasal ve resmi yapılar gibi kavramlarla ifade edilir ve genellikle standart yapılara ilişkin bir süreçtir (McGregor, 1983, s. 71). Yönetişim ise bu güce sahip olsun veya olmasın bütün vatandaşların ve kurumların ortak amaçlarını gerçekleştirmelerine imkân veren faaliyet ve uygulamaların desteklenmesi sürecini ifade eder. Bu yönüyle yönetişim karar alma süreçlerinde gücü paylaşmayı, vatandaşların özerkliği ve bağımsızlığını teşvik etmeyi ve sivil toplumun tüm süreçlere dahil olmasını sağlayarak ortak iyiyi geliştirmeyi amaçlayan bir süreçtir (Bingham vd., 2005, s. 548).

Yeni Kamu Yönetişimi yaklaşımı vatandaş katılımının kamu yönetiminin tüm süreçlerinde derinleştirilmesini savunur. Zira vatandaş katılımı etkin kamu hizmeti sunmanın da bir koşuludur. Bu yönüyle vatandaş katılımı bir noktada amaç ve araç

olarak da işlev görmektedir. Özellikle demokrasinin güçlendirilmesi açısından müzakereci bir ortama zemin hazırladığından vatandaş katılımı teşvik edilir. Bunun için özellikle yerel düzeyde yeni yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi bu sürecin daha iyi işlemesi bakımından bir ihtiyaçtır (Bingham vd., 2005, s. 550). Yeni Kamu Hizmeti genel itibarıyla demokratik değerlere ve vatandaş katılımına önem verdiği için bu süreçleri desteklemektedir. Yeni Kamu Hizmetinin katılımcı yönetim anlayışı günümüzde yüksek düzeyde kabul gören sürdürülebilir kalkınma anlayışının gerçekleştirilmesi bakımından da önemlidir. Sürdürülebilir kalkınma devlet-vatandaş işbirliğini gerektirir. Vatandaşın katılımcı olduğu bu modelde devletin özel bir sorumluluğu vardır. Zira sürdürülebilirlik fikri hem siyaseten hem de yönetim açısından vatandaşın her düzeyde karar verme süreçlerinde idareyle bütünleşmesi süreçlerini içerir (Janowski vd., 2018, s. 3). Ayrıca sürdürülebilirlik içerdiği istikrar, süreklilik, ortak kamu yararı, ahlaki standartlar, etik, bilinç ve dayanışma gibi değerlerle (Jørgensen ve Bozeman, 2007, s. 362) kamu hizmetlerinin niteliği üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir.

Kamu hizmeti ve vatandaşlık kavramları kamu yönetiminin varlık nedenidir. Devlet kamu hizmetini vatandaş için sunar. Vatandaş da devletin en önemli ögesi olan insan unsurunu oluşturur. Bu nedenle vatandaş Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımında olduğu gibi piyasa orjinli bir unsur değildir. Vatandaş devletin varlık nedeni olarak siyasal bir kimlik taşır. Müşteri ise ekonomik yönelimli bir kavramdır. Dolayısıyla müşteri kavramı “vatandaş” ın sahip olduğu siyasal, sosyal ve kimliksel donanımı değersizleştirir. Bu nedenle diğer bir çok sebepten dolayı Yeni Kamu Yönetimine karşı bir paradigma olarak gelişen Yeni Kamu Hizmeti müşteri/vatandaş ikileminde hizmetin vatandaşa sunulması gerektiğini savunur. Kamu hizmetlerinin sunumunda kamu yararının korunması Yeni Kamu Hizmeti anlayışının temel amacıdır. Yeni Kamu Hizmeti anlayışına göre kamu yararı bireysel çıkarlarla değil toplumu oluşturan grupların ürettiği paylaşılan değer sonucunda gelişmektedir (Denek, 2019, s. 432; Genç, 2010, s. 155). Castells (2008, s. 91), bu değerlerin kamu diplomasisi ile oluşturulduğunu belirtir. Halkın fikir ve değerlerini ifade etmelerine olanak sağlayan bir araç olarak kamu diplomasisi iletişim ve diyalog esaslı bir süreçtir. Bu özelliğinden dolayı farklı değerlerin, farklı fikirlerin ve farklı seslerin kendi çıkarlarını oluşturmalarından ziyade kamuya ait ortak bir dilin ve paylaşımın geliştirilmesini amaçlar. Bu özelliğinden dolayı kamu diplomasisi ulusal ve küresel bir nitelik taşıyan sivil toplum ve yönetim kavramlarının da işlerlik kazanmasını sağlayan “kültürel bir katılım” alanıdır.

4.6. Yeni Kamu Hizmetini Ön Plana Çıkaran Özellikler

Yeni Kamu Hizmeti yönetsel süreç olarak yönetim yaklaşımını benimser. Yönetim yaklaşımının ilkeleri olan “şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, etkinlik, eşitlik ve stratejik vizyon” Yeni Kamu Hizmetinin de benimsediği ilkelerdir. Yeni Kamu Hizmeti işletmecilerde olduğu gibi devletin küçültülüp faaliyet alanlarının sınırlandırılmasını ve özel

sektör ve sivil toplumun kamu hizmetlerinin sunumunda daha çok görev almasını savunur. Ancak bu savunuyla birlikte sorumluluk gerektiren olaylarda hesap verebilirlik, saydamlık, eşitlik gibi ilkelerin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğine ilişkin kaygıları da bulunmaktadır (Ayhan ve Önder, 2017, s. 42; Perry, 2007, s. 10). Özellikle artan önemi karşısında uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, yürüttükleri faaliyetlere ilişkin olarak sorumlu ve hesap verebilir olmaları gerekmektedir. Bu sorumluluk sadece kendisini oluşturan paydaşlara değil aynı zamanda kendisine kaynaklık eden ulusal yapıları da kapsamalıdır (Brown ve Moore, 2001, s. 570). Bu açıdan hesap verebilirlik, bu kuruluşların meşruiyetini gösterebilmelerine imkân tanıyan bir mekanizma olarak da önemli bir işlev görmektedir.

Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının dikkatle yaklaştığı konulardan birisi de bilgi edinme hakkının gerektiği gibi kullanılmamasıdır (Yılmaz, 2007, s. 6). Bilgi edinme hakkı idarenin demokratikleştirilmesi anlamında da önemli bir adımdır. Ancak bu mekanizmanın işlememesi yönetim hakkında olumsuz değerlendirmelerin yapılmasına neden olacaktır. Bu durum ise devlet-vatandaş arasındaki güven ilişkisinin zedelenmesine neden olacaktır. Yeni Kamu Hizmeti çok taraflı bir yönetim anlayışı olarak yönetim yaklaşımını benimser ve toplumu oluşturan tüm grupların yönetimde aktif olarak görev almasını savunur. Ancak, bu durum yönetimin gerçekleştirilememesi riskini de ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda Yeni Kamu Hizmetine yönelik eleştirilerden biri de “kim yönetiyor” sorusudur (Perry, 2007, s. 14). Bu soru da bizi nihayetinde yine *sorumluluk* kavramına götürmektedir. Yeni Kamu Hizmetinin savunduğu ilkelerden birisi de devletin küçültülerek kamu hizmetlerinin sunumunda düzenleyici bir rol almasıdır. Ancak serbestleştirme ve liberalizasyon gibi piyasa odaklı yaklaşımlar nedeniyle (Akçakaya, 2018, s. 184), kamu hizmetlerinin özel kesim tarafından da sunulması toplumsal düzende çeşitli sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle Yeni Kamu Hizmeti piyasa ekonomisini benimsemekle birlikte bu tür aksaklıklar için önlem alınması gerektiğini de savunmaktadır.

Yeni Kamu Hizmeti vatandaşın istek ve taleplerinin yönetime aktarılmasını teşvik etmek, kamu hizmetlerinde kaliteyi artırmak ve çeşitliliği sağlamak amacıyla sivil toplumun, hükümet dışı kuruluşların, özel, özerk vb. tüm grupların yönetim süreciyle yönetim alanında temsil edilmelerini savunur. Ancak bu çeşitliliğin yönetimde ortak bir değeri geliştirmeye engel olabileceği de Yeni Kamu Hizmeti anlayışına yöneltilen eleştirilerdendir. Zira her grubun savunduğu bir değer sistemi vardır. Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı da bu farklı değerlerin bir araya gelerek birlikte ve yeni bir değer sistemi üretmesini savunur. Ancak bu durum, bu grupların kendi değerlerinden uzaklaşarak daha çok hükümet değerleri çerçevesinde faaliyette bulunmalarına ve başlangıçtaki amaçlarından uzaklaşarak “görev kayması” yaşamalarına neden olmaktadır. Diğer yandan bu gruplardan “güçlü” olanın kendi değerlerini diğerlerine kabul ettirme riski de bulunmaktadır. İşte bu noktada resmi yönetim süreçleri “neye değer verilmesi” gerektiğinin belirlenmesi

anlamında önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca topluluk üyeleri savundukları değerler ve güçlü oldukları yönler hakkında tarafsız, net bir anlayışa sahip olduklarında, yönetim süreçlerinde uygun olmayan yaklaşımların bertaraf edilmesinde de etkili olabilirler (Dickinson, 2016, ss. 52-53).

Kamu hizmetlerine ilişkin önemli sorunlardan biri de kamu hizmetlerinin “süreklilik, düzenlilik, eşitlik ve tarafsızlık” ilkelerine uygun olarak kim tarafından sunulacağıdır (Uysal, 2020, s. 114). Kamu hizmetlerinin sunumunda merkezi idare ne kadar sorumlu olacak, yerel idarelerin sorumluluğu nerde başlayıp nerde bitecek, özel sektör hangi alanlarda ne kadar hizmet verecek, sivil toplumun bu süreçte rolü ne olacak. Tüm bunlar birer tartışma konusunu oluşturmaktadır. Yeni Kamu Hizmetinin katılımcı ve demokratik niteliklerinden dolayı yönetim stratejisi olarak benimsediği yönetim yaklaşımında bu tür sorunlar daha görünür olmaktadır. Bu nedenle Yeni Kamu Hizmeti anlayışı bu alanlardaki aksaklıkların giderilmesine ilişkin önlemlerin alınması gerektiğini savunmaktadır.

Kamu hizmetlerinin sunumuna iliksin önemli konulardan birisi de hizmetlerin halka sorunsuz bir şekilde sunulmasının sağlanmasıdır. Ancak bu, kamu yönetiminin güçlü kaynaklara sahip olmasını gerektirir. Kamu yönetiminde güçlü bir örgütsel yapıya, mali olarak zengin bir finans kaynağına, bilgi teknolojilerinin kullanımını sağlayabilecek güçlü bir alt ve üst yapıya, yeterli ve nitelikli bir donanımına sahip insan kaynağına ve daha birçok destekleyici faktöre ihtiyaç duyulmaktadır. Yeni Kamu Hizmeti anlayışı demokrasi, katılım, sivil toplum, temsil gibi alanlarda düşünsel ve felsefik bir açılım sunsa da etkin bir kamu hizmetinin sunulabilmesi için birincil derecede öneme sahip olan bu unsurların da geliştirilmesine ihtiyaç duymaktadır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Kamu hizmetleri ekonomik siyasal ve toplumsal alanlarda yaşanan değişime paralel olarak gelişmiştir. Kamu hizmetleri alanındaki bu dönüşüm özellikle 20. yüzyılda belirgin bir şekilde yaşanmıştır. Bu dönüşümde 19. yüzyılda yaşanan sanayileşme ve sonrasında gelişen kapitalist sistem etkili olmuştur. Nihayetinde bu gelişmelerin bir sonucu olarak dünya savaşlarının yaşanması ve bu savaşların sebep olduğu sorunların ortadan kaldırılmasına ilişkin devletin yüklendiği yeni roller kamu hizmetlerinin sunumunu etkileyen önemli sosyo-ekonomik ve politik olaylardır. Uluslararası düzlemde yaşanan bu olaylara sonraki süreçte küreselleşme ve neoliberal politikaların da eşlik etmesi ile kamu hizmetleri sayı ve çeşit olarak artmış ve niteliksel olarak farklı bir boyut almaya başlamıştır.

Başlangıçta geleneksel yönetim yaklaşımı çerçevesinde sunulan kamu hizmetleri sonrasında toplumsal ihtiyaçlara cevap verememiştir. Weberci bürokratik sistemi uygulayan geleneksel yaklaşımın bürokrasideki güçlükleri kamu hizmetlerinin sunumuna da yansımış ve hizmetlerin sunumunda kalite hız ve çeşitlilik gibi bireysel tercihleri barındıran unsurlar gerçekleştirilememiştir. Bu durum kamu

hizmetlerinde yeni yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmış ve 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin ardından 1980'li yıllarla birlikte Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımına geçilmiştir. İşletme yöntem ve tekniklerinin kamu yönetimine aktarılmasına dayanan bu yaklaşımda da vatandaşın müşteri gibi görülüp kamu hizmetlerinin birçok alanda özel sektör eliyle yürütülmesi beraberinde birtakım sorunları getirmiştir. Geleneksel Kamu Yönetiminin bireyselliği öteleyip toplumun tümünü bir grup olarak değerlendirmesi gibi, Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımı da toplumu öteleyip bireyselliği öne çıkarmıştır. Sonuçta ise her iki yaklaşım da kamu hizmetleri konusunda halkın beklentilerine cevap verememiştir. Bu noktada yeni bir paradigma olarak gelişen Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı kendisinden önceki yönetim yaklaşımlarının ihmal ettiği değerler üzerine yoğunlaşmıştır. Demokrasi, vatandaşlık, katılım, sivil toplum kamu yararı, toplumsal çıkar gibi kavramlar üzerine yoğunlaşan Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı toplumdaki her bireyin demokratik esaslara göre ve vatandaş kimliğiyle rol ve sorumluluk alması gerektiğini savunmaktadır. Demokratik vatandaşlık ve katılım mekanizmalarıyla toplumun tümünün kamu hizmetlerinin sunumunda görev almasını amaçlayan Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı Kamu yararının da bu yöntemle geliştirilebileceğini ileri sürmektedir.

Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımıyla devletin asli unsuru olan vatandaş kavramı öne çıkmıştır. Vatandaş, Yeni Kamu Yönetimi anlayışında ticari bir unsur olarak değerlendirilmekte ve piyasa mekanizmasına işlerlik kazandıran müşteri olarak nitelendirilmektedir. Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımında ise bu anlayış kabul görmez. Bu yaklaşımda Yeni Kamu Yönetimine göre ekonomik bir unsur olan müşterinin yerini asli bir unsur olarak vatandaş almıştır ve Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı vatandaş kavramını önemseydiği için onun görüş ve önerilerinin kamu hizmeti süreçlerine yansımaları savunur. Bu amaçla bütün vatandaşların katılımını esas alan yönetim yaklaşımının benimser ve bu süreçlere işlerlik kazandırmak için kamu görevlilerinin de önemli ölçüde rol ve sorumluluk yüklenmeleri gerektiğini savunur. Zira Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımına göre kamu hizmeti insan için ve insan tarafından verilmektedir. Bu nedenle hizmeti sunan ve hizmetten yararlanan her iki tarafın da desteklenmesi gerektiğini savunulmaktadır. Bu savunusunda Yeni Kamu Yönetiminin dümen tutan devlet yaklaşımı yerine hizmet eden devlet yaklaşımını öne sürmektedir. Bu amaçla Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımında kamu görevlilerinin de vatandaşın çıkarlarının korunmasından sorumlu olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı kamu hizmeti sunumunda kendinden önceki yaklaşımların değerlerini reddetmez. Yönetimin geliştirilmesi adına bu yaklaşımların da güçlü yanlarından yararlanır. Nihayetinde yeni Kamu Yönetimi yaklaşımının savunduğu devletin küçültülmesi ve faaliyet alanlarının daraltılması gibi liberal ilkelere karşı değildir. Ancak bu ilkeler çerçevesinde verilecek kamu hizmetlerinde de kamusal değerlerin korunabileceğini ve kamu yararının geliştirilebileceğini savunmaktadır.

Sonuç olarak Yeni Kamu Yönetiminin bir eleştirisi olarak demokrasi, vatandaşlık ve katılım olgularına vurgu yapan ve bu değerlere sahip olan Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı kamu yönetiminde baskın bir paradigma olarak yer almasa da savunduğu ilkelerin, fikir ve uygulamaların kamu yönetimi disiplini ve literatüründe kendisine yer edinmeye başladığını (Denhardt ve Denhardt, 2015, s. 664) söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Akçakaya, M. (2018). Yeni kamu hizmeti. M. A. Özer ve U. Ayhan (Ed.), *Kamu yönetimi tartışmaları* içinde (ss.155-202). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akçakaya, M. ve Aksakaloğlu, Y. (2017). Kamu hizmeti kapsamında yeni kamu yönetiminin vatandaşlık anlayışı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 42-71.
- Aksakaloğlu, Y. (2017). *Kamu hizmeti kapsamında vatandaşlık anlayışının değişimi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Altın, A. (2013). Kamu hizmeti anlayışında değişim. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 101-118.
- Ayhan, E. ve Önder, M. (2017). Yeni kamu hizmeti yaklaşımı: Yönetişime açılan bir kapı. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(2), 19-48.
- Ayhan, U. ve İrdem, İ. (2018). Değişen yönetim paradigması. M. A. Özer ve U. Ayhan (Ed.), *Kamu yönetimi tartışmaları* içinde (ss.3-19). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bayrakcı, E. ve Kahraman, S. (2017). Yeni kamu hizmeti anlayışı ve belediye hizmetlerinde özelleştirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 299-315.
- Bingham, L. B., Nabatchi, T. ve O'Leary, R. (2005). The new governance: Practices and processes for stakeholder and citizen participation in the work of government. *Public Administration Review*, 65(5), 547-558. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <http://www.jstor.org/stable/3542521>
- Bozeman, B. (2000). Technology transfer and public policy: A review of research and theory. *Research Policy*, 29(4-5), 627-655. Erişim Tarihi: 10.09.2022, [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00093-1](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00093-1)
- Brown, L. D. ve Moore, M. H. (2001). Accountability, strategy, and international nongovernmental organizations. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 30(3), 569-587. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <https://doi.org/10.1177/0899764001303012>

- Bryson, J. M., Crosby, B. C. ve Bloomberg, L. (2014). Public value governance: Moving beyond traditional public administration the new public management. *Public Administration Review*, 74(4), 445-456. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <https://www.jstor.org/stable/24029426>
- Castells, M. (2008). The new public sphere: Global civil society, communication networks and global governance. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616, 78–93. Erişim Tarihi: 25.10.2022, <http://www.jstor.org/stable/25097995>.
- Çukurçayır, M. A. ve Eşki, H. (2001). Kamu hizmeti sunumunda yeni yöntemler. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(1-2), 88-109.
- Dawes, S. S. (2009). Governance in the digital age: A research and action framework for an uncertain future. *Government Information Quarterly*, 26(2), 257-264. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <https://doi.org/10.1016/j.giq.2008.12.003>
- Denek, S. (2019). Yeni kamu hizmeti düşüncesi: Değişen kamu hizmeti anlayışı. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 418-439.
- Denhardt, R. B. ve Denhardt J. V. (2000). The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*, 60(6), 549-559. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <https://www.jstor.org/stable/977437>
- Denhardt, R. B. ve Denhardt J. V. (2003). The new public service: An approach to reform. *International Review of Public Administration*, 8(1), 3-10. Erişim Tarihi: 10.09.2022, DOI: 10.1080/12294659.2003.10805013
- Denhardt, J. V. ve Denhardt, R. B. (2015). The new public service revisited. *Public Administration Review*, 75(5), 664–672. Erişim Tarihi: 25.10.2022, <http://www.jstor.org/stable/24757439>
- Dickinson, H. (2016). From New Public Management to New Public Governance: The implications for a ‘new public service.’ J. R. Butcher ve D. J. Gilchrist (Eds.), *The Three Sector Solution: Delivering public policy in collaboration with not-for-profits and business* içinde (ss. 41–60). ANU Press. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1rqc9kc.12>
- Dunleavy, P. ve Hood, C. (1994). From old public administration to new public management, *Public Money & Management*, 14(3), 9- 16. Erişim Tarihi: 10.09.2022, DOI: 10.1080/09540969409387823

- Dülger-Sucu, E. İ. (2018). *Türkiye’de idare ve yurttaş ilişkileri: Bir öneri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Edwards, M., Halligan, J., Horrigan, B. ve Nicoll, G. (2012). Participatory Governance. *Public Sector Governance in Australia* içinde (ss. 151–172). ANU Press. Erişim Tarihi: 25.10.2022, <http://www.jstor.org/stable/j.ctt24h92b.12>
- Eser, H. B., Memişoğlu, D. ve Özdamar, G. (2011). Sosyal siyasetin üretilmesi sürecinde refah devletinden neo-liberal devlete geçiş: Devletin kamu hizmeti sunma işlevinin değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 201-217.
- Eşki, H. (2009). Kamu yönetiminde değişim ve yeni yönetim modelleri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 491-500.
- Ferguson, B. (2019). Public policy towards the public service. *Competing for Influence: The Role of the Public Service in Better Government in Australia* içinde (ss.377–394). ANU Press. Erişim Tarihi: 25.10.2022, <http://www.jstor.org/stable/j.ctvp2n3pr.15>
- Frederickson, H. G. (1996). Comparing the reinventing government movement with the new public administration. *Public Administration Review*, 56(3), 263–270. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <https://doi.org/10.2307/976450>
- Gagnon, Y. C., Posada, E., Bourgault, M. ve Naud, A. (2010). Multichannel delivery of public services: A new and complex management challenge. *International Journal of Public Administration*, 33(5), 213-222. Erişim Tarihi: 25.10.2022, DOI: 10.1080/01900690903405535
- Genç, F. N. (2010). Yeni kamu hizmeti yaklaşımı. *Türk İdare Dergisi*, (466), 145-160.
- Göküş, M. (2010). Küreselleşme sürecinin kamu hizmetine yansımaları. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(20), 193-218.
- Gülan, A. (1988). Kamu hizmeti kavramı. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 9(1-3), 147-159.
- Han, R. ve Jia, L. (2018). Governing by the Internet: local governance in the digital age, *Journal of Chinese Governance*, 3(1), 67-85. Erişim Tarihi: 10.09.2022, DOI: 10.1080/23812346.2018.1429175
- Janowski, T., Estevez, E., ve Baguma, R. (2018). Platform governance for sustainable development: Reshaping citizen-administration relationships

- in the digital age. *Government Information Quarterly*, 35(4), S1-S16.
Erişim Tarihi: 25.10.2022, <https://doi.org/10.1016/j.giq.2018.09.002>
- Jørgensen, T. B., ve Bozeman, B. (2007). Public values: an inventory. *Administration & Society*, 39(3), 354–381. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <https://doi.org/10.1177/0095399707300703>
- Karaçor, S. ve Oltulu, A. (2011). Demokrasi ve yönetim boyutu ile yeni kamu yönetimi anlayışı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 403-418.
- Köseoğlu, Ö. ve Tuncer, A. (2014). Kamu yönetiminde yeni bir yaklaşım olarak kamu değeri: Kavramsal ve kuramsal açıdan bir tartışma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(24), 145-170.
- Kurun, İ. (2017). Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımının kamu hizmetlerine etkisi: Belediyeler örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16), 85-106.
- Meynhardt, T. (2009). Public value inside: What is public value creation? *International Journal of Public Administration*, 32(3-4), 192-219, Erişim Tarihi: 22.10.2022, DOI: 10.1080/01900690902732632
- McGregor, E. B. (1983). The public-service problem. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 466, 61–76. Erişim Tarihi: 22.10.2022, <http://www.jstor.org/stable/1044738>
- O'Flynn, J. (2007). From new public management to public value: Paradigmatic change and managerial implications. *Australian Journal of Public Administration*, 66, 353-366. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8500.2007.00545>
- Osborne, D. (1993). Reinventing government. *Public Productivity & Management Review*, 16(4), 349–356. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <https://doi.org/10.2307/3381012>
- Osborne, S. P., Radnor, Z., ve Nasi, G. (2013). A new theory for public service management? Toward a (public) service-dominant approach. *The American Review of Public Administration*, 43(2), 135–158. Erişim Tarihi: 22.09.2022, <https://doi.org/10.1177/0275074012466935>
- Özdoğan, M. (2018). Neo-Weberyen devlet ve bürokrasi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(14), 597-608.
- Özer, M. A. (2019). Kamu hizmeti anlayışında değişim ve yeni sağ politikalar. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8(20), 10-42.

- Özer, M. A. (2017). Yönetişimden dijital yönetişime: Paradigma değişiminin teknolojik boyutu. *Hak- İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(16), 457 – 479.
- Özer, M. A. ve İrdem, İ. (2020). *Çıkmazları karşısında bürokrasi ve ötesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Perry, J. L. (2007). Democracy and the new public service. *The American Review of Public Administration*, 37(1), 3–16. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <https://doi.org/10.1177/0275074006296091>.
- Perry, J. L., ve Buckwalter, N. D. (2010). The public service of the future. *Public Administration Review*, 70, 238–245. Erişim Tarihi: 10.09.2022, <http://www.jstor.org/stable/40984135>
- Sezer, Ö. (2008). Kamu hizmetlerinde müşteri (vatandaş) odaklılık: Türkiye’de kamu hizmeti anlayışı açısından bir değerlendirme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 147–171.
- Şener, R. B. (2019). *Kamu hizmeti anlayışındaki değişim ve akıllı kentler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Ulusoy, A. (1998). Kamu hizmeti anlayışında yeni yönelimler: Avrupa yapılanmasının kamu hizmeti teorisine etkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 31(2), 21-40.
- Ünlü, U. (2011). Kamu hizmetlerinin işletilmesi. *Denetişim* (8), 68-73.
- Uysal, Y. (2020). Klasik kamu yönetiminden yeni kamu işletmeciliği ve post-YKİ’ye kamu hizmetlerinin değişimi ve dönüşümü üzerine bir değerlendirme. *International Journal, of Management And Administration*, 4(7), 112-155.
- Webb, J. (1999). Work and the new public service class? *Sociology*, 33(4), 747–766. Erişim Tarihi: 22.09.2022, <https://doi.org/10.1177/S0038038599000474>
- Wallis, J. ve Gregory, R. (2009). Leadership, accountability and public value: Resolving a problem in “new governance”? *Intl Journal of Public Administration*, 32(3-4), 250- 273. <https://doi.org/10.1080/01900690902732608>
- Wanna, J. (2015). Delivering under pressure: Public service, productivity and performance. J. Wanna, H.-A. Lee ve S. Yates (Eds.), *Managing Under Austerity, Delivering Under Pressure: Performance and Productivity in*

Public Service içinde (ss.3–12). ANU Press. Erişim Tarihi:22.09.2022,
<http://www.jstor.org/stable/j.ctt19893n9.6>

Yılmaz, A. (2007). AB'ye uyum sürecinde Türk kamu yönetiminin dönüşümü üzerine notlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 1-6.

Changing the Paradigm in the Public Service Provision Process: The New Public Service

Extended Abstract

1. Introduction

One of the basic requirements in the formation of the state is to meet the needs of its people arising from living together. This basic purpose has not changed since the early ages, and even ways of providing better service have been sought by developing over time. In general, the state exists to serve its citizens, and according to this understanding, a state is strong to the extent that it serves its citizens. The public service shows a dynamic structure in the extent of the relationship between the state and society and the change in this relationship. In this context, the public service needs of today's modern societies are different from the needs of the "community" societies of the ancient states. In this difference, although it is difficult to say that the public service needs of modern societies are more "important" than those of underdeveloped or early societies, it is possible to say that the public service needs of today's societies are more "complex". This is undoubtedly a situation related to the level of "advancement". In this process, with the development of the understanding of democracy and human rights, public services were redefined in parallel with the direction of state-citizen relations in favor of citizens. Public services are affected by various factors such as the increasing use of information technologies, industrialization, economic-social-cultural structure, urbanization level, population movements and migration and diversify according to time and social needs. Today, this increasing diversity in public services has brought with it discussions of effectiveness, efficiency and quality, and these needs have required reconsideration of concepts such as participation, responsibility, accountability, coordination and representation in the delivery of public services.

2. Method

The aim of this study is to examine the New Public Service concept, which is a new approach in public service delivery. In line with this purpose, the concept of public service has been discussed in a general framework in order to form the basis of the subject in the study. In the second part of the study, the presentation of public services in the historical process has been tried to be revealed within the framework of paradigm changes in public administration. In the third part of the study, other approaches developed as an alternative to traditional methods for public service delivery in public administration are examined. In the last part of the study, the New Public Service approach, which has become an effective service delivery method in the field of public administration in recent years and is the subject of our study, is discussed. Literature review was used as a method in the study, and Turkish and English sources were used. While conducting this study, a descriptive discussion was conducted due to the volume of the study. In the study, the principles of the New Public Service concept, which is a new service delivery method, the principles of the management approach, the approach to the citizen, the points to be considered in the service delivery, etc. It is aimed to reveal the New Public Service concept, which is a new approach in administration, by including the subjects.

3. Results and Discussion

The paradigm shifts in public services are essentially the result of changes in the social structure. Perry and Buckwalter (2010, p.240) explain the change in public services as political reality and discourse, transformations between generations and the resurgence of public services in their own course depending on social conditions. Bozeman (2000, p. 630) relates this process to the spread of competitive technologies in the 1980s and early 1990s. These paradigms, especially expanding from

industrialized countries to underdeveloped countries, have also affected the delivery of public services. In this context, the New Public Administration approach, which entered the field of management with great claims, started to receive some criticism in the process. Especially the postmodern effects on the social structure and the fact that the state had to assume new roles in the face of this diversity necessitated the development of new approaches to public services. In the face of these criticisms; Approaches such as the “Public Value Approach”, “New Public Service”, “Neo-Weberian State”, “Digital Age Governance”, “Integrated Public Administration” and “New Public Governance” have emerged as new paradigms of public administration.

4. Conclusion

With the New Public Service approach, the concept of the citizen, which is the essential element of the state, came to the fore. The citizen is considered as a commercial element in the New Public Administration approach and is described as the customer who brings the market mechanism into action. In the New Public Service approach, this understanding is not accepted. In this approach, the customer, which is an economic element according to the New Public Administration, has been replaced by the citizen as an essential element, and since the New Public Service approach cares about the concept of citizen, it advocates the reflection of his views and suggestions on the public service processes. For this purpose, it adopts a governance approach based on the participation of all citizens and argues that public officials should also assume significant roles and responsibilities in order to make these processes operative. Because, according to the New Public Service approach, public service is given by and for people. For this reason, it is argued that both parties that provide the service and benefit from the service should be supported. In this defense, he puts forward the approach of the state that serves instead of the state that takes the helm of the New Public Administration. For this purpose, in the New Public Service approach, it is emphasized that public officials are also responsible for protecting the interests of citizens.

The New Civil Service approach does not reject the values of previous approaches in public service delivery. It also benefits from the strengths of these approaches in order to improve management. Ultimately, he is not against liberal principles such as downsizing the state and narrowing its fields of activity, which the new Public Administration approach advocates. However, he argues that public values can be protected and public interest can be improved in public services to be provided within the framework of these principles. As a result, although the New Public Service approach, which emphasizes the concepts of democracy, citizenship and participation as a critique of the New Public Administration and has these values, is not a dominant paradigm in public administration, it is possible to say that the principles, ideas and practices it advocates have begun to take place in the public administration discipline and literature.

Araştırma Makalesi

**The Role of The Frisch Elasticity on Households' Behavior Using
the Endogenous Discount Factor Model**

Hamid Reza IZADI

*Corresponding Author, Chabahar Maritime University, Department of Economics
izadi@cmu.ac.ir, ORCID ID: 0000-0003-2297-6429*

Mehdi Shirafkan LAMSOO

*Chabahar Maritime University, Department of Economics
Mehdi_shirafkan1982@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-5834-7387*

Abstract

Decisions made by households and society with regard to the economy are heavily influenced by the role and significance of the variables of discount factor and Frisch elasticity of labor supply, on capital formation and consumption, which are among the most significant sources of interest rate, consumption bundle, and household leisure. The existence of the endogenous discount factor and the Frisch elasticity of labor supply, which demonstrate the patience of society with regard to consumption and the choice of the household's work-and-leisure mix, respectively, point to significant changes in the household's decisions that may influence the portfolio of consumption and leisure. In order to develop a DSGE model utilizing data from the Iranian economy for the years 1998 to 2020, this article explores the effects of two variables, the endogenous discount factor, and Frisch's elasticity, on macroeconomic variables and household performance. The findings show that in a model with an endogenous discount component and a lower value of Frisch's elasticity, the effect of the technological shock on consumption, output, and household income variables is positive and more significant, but it is negative on the debt variable. Thus, it can be said that in general, given that the household is sensitive to the type of discount factor and the extent of the labor supply's Frisch elasticity and that these two factors are crucial in helping the household decide which purchases and activities to include in its bundle of leisure activities in order to change its expected utility, an increase in Frisch's elasticity coefficient along with the endogenous discount factor in the household will change its expected utility. Additionally, this road has evolved into the best one for household decisions, and in the best distribution of resources, households place a higher value on leisure and self-importance.

Keywords: Endogenous Discount Factor, DSGE Model, Frisch Elasticity, Households' Behavior

JEL: B22, C11, E24, J23

Frisch Esnekliğinin Hanehalkı Kullanım Davranışları Üzerindeki Rolü Endojen İndirgeme Faktörü Modeli Öz

Hane halkı ve toplumun ekonomi ile ilgili kararlarında, faiz oranı, tüketim gibi en önemli kaynaklardan olan iskonto faktörü ve işgücü arzının Frisch esnekliği değişkenlerinin sermaye oluşumu ve tüketimi üzerindeki rolü ve önemi büyük ölçüde etkilenmektedir. sepet ve ev eğlencesi.

Sırasıyla tüketim ve hanehalkının iş ve boş zaman karışımı seçimi konusunda toplumun sabrını gösteren içsel iskonto faktörünün ve emek arzının Frisch esnekliğinin varlığı, hanehalkının kararlarında önemli değişikliklere işaret etmektedir. tüketim ve boş zaman portföyünü etkiler. 1998'den 2020'ye kadar İran ekonomisinden alınan verileri kullanarak bir DSGE modeli geliştirmek için, bu makale iki değişkenin, içsel iskonto faktörü ve Frisch'in esnekliğinin, makroekonomik değişkenler ve hanehalkı performansı üzerindeki etkilerini araştırıyor. Bulgular, içsel iskonto bileşenine sahip ve daha düşük Frisch esnekliği değerine sahip bir modelde, teknolojik şokun tüketim, çıktı ve hanehalkı geliri değişkenleri üzerindeki etkisinin pozitif ve daha anlamlı olduğunu, ancak borç değişkeni üzerinde negatif olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, genel olarak, hanehalkının iskonto faktörünün türüne ve işgücü arzının Frisch esnekliğinin boyutuna duyarlı olduğu ve bu iki faktörün hanehalkının hangi satın alma ve faaliyetleri dahil edeceğine karar vermesine yardımcı olduğu söylenebilir. Beklenen faydasını değiştirmek için boş zaman etkinlikleri sepetinin, hanedeki içsel iskonto faktörü ile birlikte Frisch'in esneklik katsayısındaki bir artış beklenen faydayı değiştirecektir. Ek olarak, bu yol hanehalkı kararları için en iyi yol haline geldi ve kaynakların en iyi dağılımında haneler boş zamana ve kişisel öneme daha yüksek bir değer veriyor.

Anahtar Kelimeler: Endojen İndirgeme Faktörü, DSGE Modeli, Frisch Esnekliği, Hanehalkı Davranışı

Jel Sınıflandırma Kodları: B22, C11, E24, J23

Geliş Tarihi (Received): 08.03.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 15.11.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Izadi, H. R. ve Lamsoo, M.S. (2022). The Role of the Frisch elasticity on households' behavior using the endogenous discount factor model. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 251-167, DOI: 10.18074/ckuifbdf.1084401.

1. Introduction

Making the best use of manufacturing resources is crucial for achieving sustainable economic growth and development. Human resource is one of the most vital and delicate sources of a nation's growth and development. It may be agreed that the issue of employment is the country's planners' top concern in the context of macro-plans, since issues relating to human resources include both economic and non-economic aspects, making them highly significant in the country's macro-planning. Therefore, the variables impacting the labor supply must be recognized so that they may be altered in the necessary amount and in the proper direction to prepare for the labor market and the supply of labor at their optimal level.

In the context of RBC models, households are the primary economic decision-makers, and choosing how to spend their time is crucial for maximizing their utility. Households earn money by allocating their time to work in the production process, and changes in consumption and working hours will instantly impact the household's utility. Families pick mixtures of consumption and leisure (work) to maximize their expected benefit. These decisions and their effects on the household's desirability are highly dependent on the role of labor supply elasticity and the rate of time preferences. The household determines its consumption bundle for each period by picking the amount of labor it uses, how much labor is available, and how much time it spends working and relaxing, all while taking labor supply elasticity into consideration. In reality, a change in the households' labor supply elasticity causes a change in the labor supply, which in turn causes a change in income, altering the period consumption level. If the household has an endogenous discount rate, then this shift in consumption will undoubtedly impact that rate and the household's behavior and best choices.

The Frisch elasticity of labor supply captures the elasticity of hours labored to the wage rate, given a constant marginal utility of wealth. Marginal utility is constant for risk-neutral individuals, according to microeconomics. In other words, the Frisch elasticity measures the substitution effect of a change in the wage rate on the labor supply. This concept was suggested by the economist Ragnar Frisch after whom the elasticity of labor supply is named. The matter of the Frisch elasticity is explicated as willingness to work when the wage is changed. The higher the Frisch elasticity, the more willing people are to work if the wage increases. The Frisch labor supply elasticity is essential for economic analysis and business cycle fluctuations. It also controls intertemporal substitution replies to fluctuations in wages. Moreover, it defines the effects of fiscal policy interventions, taxation or money transfers.

The term " elasticity of consumption to leisure " has been called different names in different studies. According to Ogaki & Atkeson (1997) and Mccallum (1989), this

ratio is the replacement rate. According to Altonji (1986), Whalen & Reichling (2017) and Hana & Kim (2014), this ratio is an intra-temporal preference. According to Moore et al. (2013) and Orsi & Turino (2014), this ratio is a preference parameter used to regulate the Frisch elasticity of labor, and Hu et al. (2015) and Accolley (2016) consider this ratio to represent the relative weight of welfare in the utility function. The phrase " elasticity of consumption to leisure " has been employed in this study by using this sum as the definition of elasticity in the model's introduction section.

The time preference rate is now widely used by economists and many nations as a discount rate when assessing economic projects. Because the purpose of investment is for any individual to consume more in the future, they should give up consumption today to consume more in the future by investing that given-up amount. The net flow of consumption resulting from an investment should be calculated for this purpose, and it should then be assessed using the temporal preference rate. The following elements of the time preference rate are considered to be its most crucial ones:

1. The final utility of consumption falls down as consumption rises;
2. Rate of net time reduction;
3. Risk.

Regarding the first situation, it should be noted that the quality of living is rising over time; hence, as a person's income rises consistently and uniformly, so does their desirability, but at a slowly accelerating rate. In other words, a consistent gain in income results in a lesser improvement in the person's financial well-being or attractiveness. A unit of individual currency is, therefore, currently worth more than it will be in the future. Regarding the second situation, it can be argued that economists hold the view that whatever is received in the future should have the same impact on the current life in order to ensure the maximum advantage in life. This implies that current quantities are more valuable than those in the future. The presence of risk, which may be broken down into two pieces, is the third explanation for the existence of the time preference rate.

1. The possibility of future extinction. When someone chooses to put off using the present for the sake of the future, he could not be there to enjoy the benefits of it;
2. The money that is saved or invested as a consequence of cutting back on current spending might be lost for several reasons.

Irving Fisher thought that because all people are mortal, they choose to live in the present rather than the future. Others contend that since the likelihood of living at any point in the future declines with age and an appropriate time discount rate should be

taken into account, the desirability of any future time should be multiplied by the likelihood of surviving at that time. It should be highlighted, of course, that the indigenization of the discount factor itself has the potential to alter households' choices and open up new avenues (Fisher, 1930).

The valuable data that can reflect the economic circumstances of any nation can be found in macroeconomic functions, models, and parameters. In order to prescribe and establish activities and policies, as well as to assess household decisions, economists analyze these functions and characteristics. Choosing parameters and testing them in the model while taking into account the actual outcomes of the economy, such as the behavior of production, consumption, investment, and working hours throughout economic cycles, is a common technique employed in RBC models. For their model parameters, the majority of these research either pick arbitrary values or refer to other sources that support arbitrary values. The findings of this study may be utilized to examine and understand the most beneficial household behavior in Iran's economy within the framework of RBC models.

In the current study, an effort is made by taking into account the endogenous discount rate and the elasticity of the labor supply to investigate, interpret, and use human resources optimally, pick the best households' decisions, raise people's earnings, and, as a consequence, alleviate poverty in the community. In order for policymakers to see the effects and outcomes of these two crucial variables in economic models and base their policies on them, the adoption of the DSGE approach for the Iranian economy is intended and encouraged.

2. Literature Review

Recently, the focus has been more and more on the importance of endogenous time preference and its varying degrees of marginal impatience and The Frisch elasticity of labor supply. There are several various types of endogenous discount factor models. Still, it is thought that the qualitative outcomes of analyses based on these models do not depend virtually on the differences between these models, even though the analysis complexity varies with the model's choice. The validity of dynamic macroeconomic models for analyzing policy investigations depends on key behavioral parameters that specify the agents' responses to changes in policy variables. The intertemporal elasticity of labor supply, which defines the supply reaction, is among the most important parameters. There are different articles in the field of the endogenous discount factor and the Frisch elasticity of labor supply. Here, the articles are divided into two categories. The first category is the articles in which the endogenous discount factor is used. The second category is articles that are related to labor supply elasticity.

Uzawa (1968) brings up a time preference function that depends on the utility level. Based on this, several models with other endogenous discount factors or time preferences have been considered. Gootzeit et al. (2002) and Becker & Mulligan (1997) nominate endogenous time preferences distinguished by the number of resources spent and discuss a model in which the discount factor is a savings function. Hirose (2003) and Mohsin (2004) introduce endogenous time preferences that are a function of all the utility components and analyze wealth effects in a model where endogenous time preferences are asset-dependent.

Obstfeld (1982), Nairay (1984) and Bergman (1985) applied Uzawa preferences to study an open economy's response to a permanent, unanticipated terms of trade shock. The time preference rate is one of the variables that affects inflation expectations. It is derived from the degree of society's patience in using the available resources, whether now or in the future. However, in this context, there are ethical views about not considering the social discount rate in solving the optimization problem. The concavity of the utility function as one of the discounting factors can be considered an intermediate utility analyzer. Also, the assumption that all members of society have the same time preference rate seems unrealistic, but considering the significant share of inflation expectations and current consumption of the private and public sectors in inflation models, not including this variable in the model is considered a shortcoming. The Frisch elasticity of labor supply is a critical element in the design and measurement of public policies. From the optimal design of the tax system to the capability of the public sector to affect macroeconomic fluctuations, a wide range of relevant questions hinge on how much worker varies when wages change.

Friedman (1957) appraises Frisch's elasticity based on a life-cycle model, a line of analysis that stems from the permanent income hypothesis. Frisch elasticity is an intertemporal labor supply elasticity derived from standard dynamic models that solve a representative agent's intertemporal utility maximization problem. According to available studies, a representative agent changes her labor supply over the business cycle in response to the temporal wage changes persuaded by shocks, that is, to the deviation of actual wages from the permanent or expected wage. Frisch elasticity illustrates how people change their labor supply in response to these temporary wage changes. There is an excess of literature estimating Frisch elasticity using either aggregate. For example, we can refer to the studies of Lucas & Rapping (1969), Altonji (1982), Mankiw et al. (1985), Algoskoufis (1987), MaCurdy (1981), Heckman and MaCurdy (1982), Browning et al. (1985), and Altonji (1986).

In this paper, the research constructs an endogenous discount factor model. The discount factor is a function of the utility level as in Ozawa's model. In general, considering the different effects of the endogenous discount factor and the Frisch

elasticity of labor supply in the behaviors of households on economic models, this study also aims to investigate the business cycles in the Iranian economy resulting from this issue and their effects on the behavior of macroeconomic variables with interest rates. For this aim, quarterly data from 1997 to 2020 are obtained from the statistical center of Iran, the central bank and, as needed, domestic, international and world bank financial statistics. This paper is divided into five sections. In the continuation of the introduction and the second part, literature review is presented, and in the third part, the model is presented. In the fourth part, the calibration and the discussion of the experimental results are presented, and in the final section, the results are presented.

3. The Model and Methods

In the following, this research designs and implements a model using existing models in this field, such as Obstfeld (1982), Bergman (1985), Izadi (20021) and Izadi (2022) models and applies the DSGE method. This economy is considered populated by many identical households with preferences with the discount factor depending on their levels of effort and consumption described by the underneath utility functions. Table 1 shows two different models: the endogenous discount factor model and the endogenous discount factor model without internalization.

Table 1 Endogenous discount factor model

With internalization	Without internalization
$E_0 \sum_{t=0}^{\infty} \theta_t U_t(C_t, H_t)$ $\theta_0 = 1$ $\theta_{t+1} = \beta(C_t, H_t) \theta_t$ $t \geq 0$ $\beta_C < 0, \beta_H > 0$	$E_0 \sum_{t=0}^{\infty} \theta_t U_t(C_t, H_t)$ $\theta_0 = 1$ $\theta_{t+1} = \beta(\tilde{C}_t, \tilde{H}_t) \theta_t$ $t \geq 0$
$\lambda_t = \beta(C_t, H_t)(1 + R_t)E_t \lambda_{t+1}$	$\lambda_t = \beta(\tilde{C}_t, \tilde{H}_t)(1 + R_t)E_t \lambda_{t+1}$
$\lambda_t = U_c(C_t, H_t) - \mu_t \beta_C(C_t, H_t)$	$\lambda_t = U_c(C_t, H_t)$
$\mu_t = -E_t U(C_{t+1}, H_{t+1}) + E_t \mu_{t+1} \beta(C_{t+1}, H_{t+1})$	
$-U_H(C_t, H_t) + \mu_t \beta_H(C_t, H_t) = \lambda_t A_t F_H(K_t, H_t)$	$U_c(C_t, H_t) = \lambda_t A_t F_H(K_t, H_t)$
$\lambda_t [1 + \dot{\Phi}(K_{t+1} - K_t)]$ $= \beta(C_t, H_t) E_t \lambda_{t+1} [A_{t+1} F_K(K_{t+1}, H_{t+1}) + 1 - \delta$ $+ \dot{\Phi}(K_{t+2} - K_{t+1})]$	$\lambda_t [1 + \dot{\Phi}(K_{t+1} - K_t)]$ $= \beta(\tilde{C}_t, \tilde{H}_t) E_t \lambda_{t+1} [A_{t+1} F_K(K_{t+1}, H_{t+1}) + 1$ $- \delta + \dot{\Phi}(K_{t+2} - K_{t+1})]$

$$D_t = (1 + R_{t-1})D_{t-1} - Y_t + C_t + I_t + \varphi(K_{t+1} - K_t) \quad (1)$$

$$Y_t = A_t F(K_t, H_t) \quad (2)$$

$$K_{t+1} = (1 - \delta)K_t + I_t \quad , \quad \delta \in (0,1) \quad (3)$$

$$\ln(A_t) = \rho_A \ln(A_t(-1)) + \epsilon_{At} \quad (4)$$

$$(C, H) = \frac{(C - \frac{H^\omega}{\omega})^{1-\gamma} - 1}{1 - \gamma} \quad (5)$$

$$\beta(C, H) = (1 + C - \omega^{-1}H^\omega)^\psi \quad (6)$$

$$F(K_t, H_t) = K^\alpha H^{1-\alpha} \quad (7)$$

$$\Phi(x) = x^2 \quad \Phi > 0 \quad (8)$$

$$TB_t = Y_t - C_t - I_t - \varphi(K_{t+1} - K_t) \quad (9)$$

$$CA_t = D_{t-1} - D_t \quad (10)$$

Households select processes $\{C_t, H_t, Y_t, I_t, K_{t+1}, D_t, \theta_{t+1}\}_{t=0}^\infty$ to maximize the utility function. The non-Ponzi game condition is established. putting θ_t, μ_t and λ_{t_t} define the lagrange multipliers, the household's maximization problem and the first-order conditions. where \tilde{C}_t and \tilde{H}_t , which the individual households take as given, explain consumption and hours, respectively, TB_t explains the trade-balance and CA_t denotes the current account, R_t explains the interest rate that households can borrow in international markets, Y_t denotes domestic output, K_t denotes physical capital and I_t denotes gross investment. also, $\varphi(\cdot)$ is the function of capital adjustment costs and is granted to satisfy $\varphi(0) = \dot{\varphi}(0) = 0$. The role of capital adjustment costs in an open economy model is typically to avoid excessive investment volatility in response to variations in the domestic foreign interest rate differential. a production function defines output that capital and labor are its inputs. in fact, a linearly function that catch capital and labor services as inputs.

4. Calibration and Discussion

In the following, to solve the research pattern, the research model was used, including the equations extracted from the optimization and the identities in the model. A part of the steady-state described by the model is specified by table 1, where the parameter values have been replaced by the calibration method.

Table 2 Parameter of calibration

Parameter	Description	Value	Source
Δ	Depreciation rate	0.0139	Izadi (2021)
Γ	Risk aversion	2	Izadi (2018)
Φ	Capital adjustment cost	7.6	Izadi (2022)
A	Capital share	0.44	Izadi (2018)
B	Discount factor	0.9745	Izadi (2021)
Ω	Frisch elasticity	2.5	Izadi and Sayareh (2019)
ρ_A	Autocorrelation TFP	0.59	Izadi (2021)
ϵ_T	Standard deviation TFP	0.0164	Izadi and Sayareh (2019)
Ψ	Elasticity of the discount factor	0.16	Izadi and Marzban (2016)
\bar{D}	The steady-state level of foreign debt	0.47	Izadi (2022)

Figure (1) shows the shock function of the response to the positive technology shock in the endogenous discount factor model and endogenous discount factor model without internalization. The results of these figures show that the two models are approximately similar. The variables curve of the endogenous discount factor model and the endogenous discount factor model without internalization have coincided in the presence of positive technology shock. Also, this shock has a different effect on the variable utility of the endogenous discount factor model, and the economy will experience a decrease in the utility of households. The change in the discount factor causes an important part of these big fluctuations in the economy and then the change in the consumption bundle of the households. In general, the only significant difference is related to the households' discount factor variable, which is due to the behavior of households due to the change in utility, as can be seen in the endogenous discount factor model.

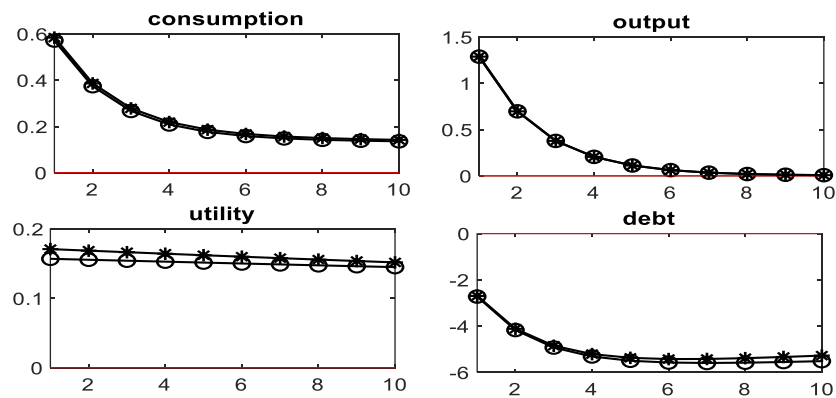

Figure 1. Impulse response to a unit technology shock in endogenous discount factor model(circles) and endogenous discount factor model without internalization(stars).

Figure (2) shows the shock function of the response to the positive technology shock in the endogenous discount factor model and endogenous discount factor model without internalization. The effect of positive technology shock on the variables trade balance and current account are similar due to the existing shock. Also, this shock has a different impact on the variable endogenous discount factor due to changes in intermediate households' consumption in the economy. In general, in response to the positive technology shock, the trade balance and current account variables have the same trend in both models, and their impulse response functions are similar. The only significant difference is related to the households' discount factor variable, which is due to the behavior of households due to the change in consumption, as can be seen in the endogenous discount factor model.

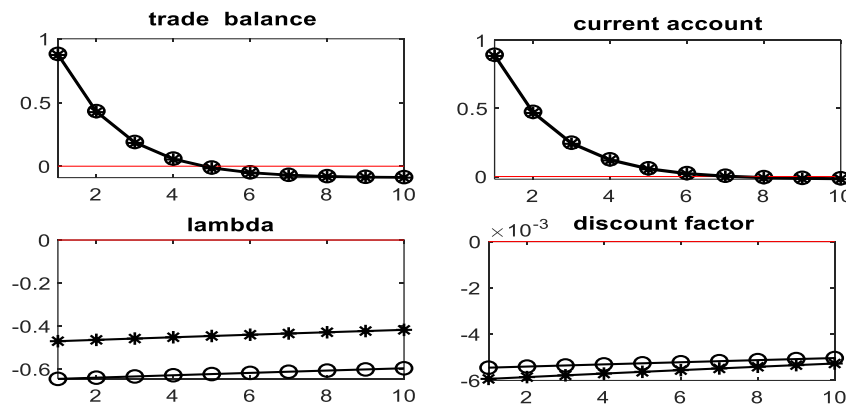

Figure 3. Impulse response to a unit technology shock in endogenous discount factor model(circles) and endogenous discount factor model without internalization(stars).

Figure (3) shows the shock function of the response to the positive technology shock following an increase in the Frisch elasticity of labor supply in the endogenous discount factor model and endogenous discount factor model without internalization. The results of these figures show that the two models are approximately similar. The variables curve of the endogenous discount factor model and the endogenous discount factor model without internalization have coincided in the presence of positive technology shock. Also, this shock has a different effect on the variable utility of the endogenous discount factor model, and the economy will experience a decrease in the utility of households. The change in the discount factor causes an important part of these big fluctuations in the economy and then the change in the consumption bundle of the households. In general, the only significant difference is related to the households' discount factor variable, which is due to the behavior of households due to the change

in utility, as can be seen in the endogenous discount factor model. In the following, a comparison of figures (1) and (3) shows that a change in the value of the Frisch elasticity of labor supply will change the existing shock's effect on the variables of consumption, output, utility and debt. It can be said that the figures present that the higher the value of the Frisch elasticity, the lower the effect of the shock on the above variables. In fact, by changing the value of the Frisch elasticity parameter, the households will change its choice between work and leisure. As a result, the household's consumption, production, and debt will change.

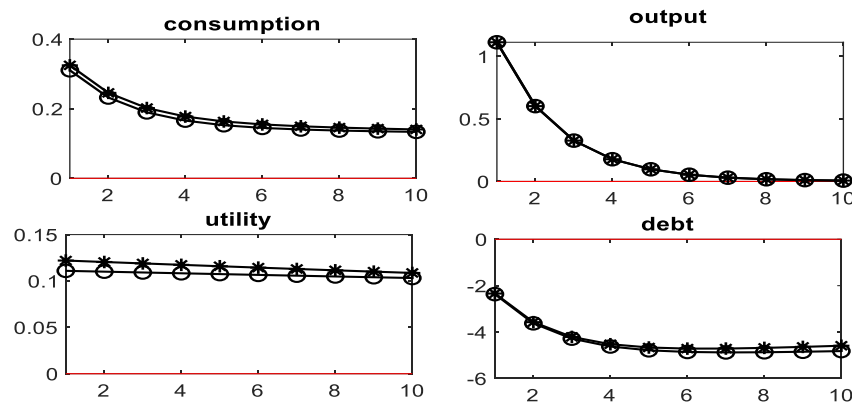

Figure 3. Impulse response to a unit technology shock following an increase in Frisch elasticity (ω) in endogenous discount factor model(circles) and endogenous discount factor model without internalization(stars).

Figure (4) shows the shock function of the response to the technology shock in the endogenous discount factor model and endogenous discount factor model without internalization. The effect of positive technology shock on the variables trade balance and current account are similar due to the existing shock. Also, this shock has a different impact on the variable endogenous discount factor due to changes in intermediate households' consumption in the economy. In general, in response to the positive technology shock, the trade balance and current account variables have the same trend in both models, and their impulse response functions are similar. The only significant difference is related to the households' discount factor variable, which is due to the behavior of households due to the change in consumption, as can be seen in the endogenous discount factor model. In the following, a comparison of figures (2) and (4) shows that a change in the value of the Frisch elasticity of labor supply will change the existing shock's effect on the variables of trade balance, current account and discount factor. It can be said that the figures present that the higher the value of the Frisch elasticity, the lower the effect of the shock on the discount factor variable. In fact, by changing the value of the Frisch elasticity parameter, the households will

change its choice between work and leisure. As a result, the household's discount factor will change.

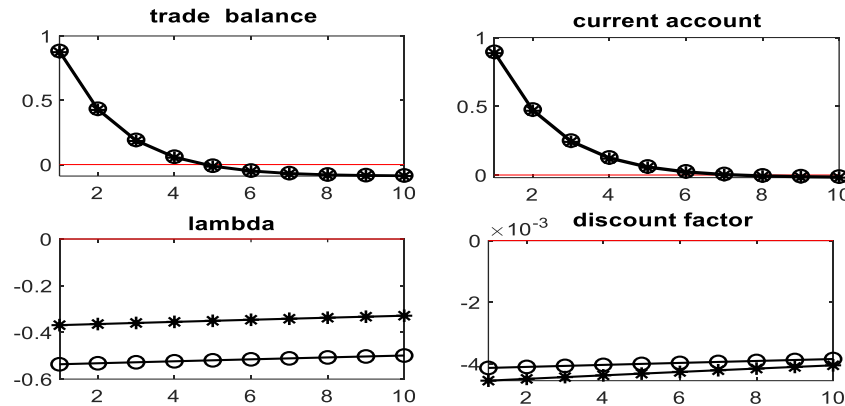

Figure 4. Impulse response to a unit technology shock following an increase in Frisch elasticity (ω) in endogenous discount factor model(circles) and endogenous discount factor model without internalization(stars).

Table 2, shows the volatilities and serial correlations of the variables and correlations with output variables with other variables of endogenous discount factor model and endogenous discount factor model without internalization. From the results of table 2, it is clear that the results of both models indicate a range of volatilities in consumption and trade balance. From the second part of the table, it can be said that the endogenous discount factor model shows more changes in the correlation of the consumption variable and the trade balance than the rest of the variables, which is due to the internalization of the discount rate and the change in households' decisions. The third part of the table shows that the consumption, trade balance and current account variables have a higher correlation with output than the rest.

On the other hand, the table results show that the dynamic paths in both models during business cycles are almost the same and similar. Only when the discount factor becomes endogenous does consumption volatility increase because the tendency to postpone between periods of households' consumption decreases; thus, consumption volatility increases. A decrease in the delay between consumption periods has led to an increase in households' consumption. This increase in households' consumption will cause a decrease in capital and economic output. Therefore, the numerical value of the correlation between consumption and output will be higher in the endogenous discount factor model without internalization.

Also, with the increase in the current consumption of households and the decrease in output, the trade balance of the endogenous discount factor model without internalization has increased, and the current account of the endogenous discount factor model has decreased. This change results from changes in the discount factor and its consumption effect.

Table 3 Implied unconditional second moments

	Endogenous discount factor model	Endogenous discount factor model without internalization
Volatilities		
$\text{std}(Y_t)$	2.5	2.5
$\text{std}(C_t)$	2.2	2.0
$\text{std}(I_t)$	0.1	0.1
$\text{std}(H_t)$	1.0	1.0
$\text{std}\left(\frac{TB_t}{Y_t}\right)$	2.0	1.9
$\text{std}\left(\frac{CA_t}{Y_t}\right)$	1.7	1.7
Serial correlations		
$\text{corr}(Y_t, Y_{t-1})$	0.54	0.54
$\text{corr}(C_t, C_{t-1})$	0.89	0.87
$\text{corr}(I_t, I_{t-1})$	0.787	0.787
$\text{corr}(H_t, H_{t-1})$	0.54	0.54
$\text{corr}\left(\frac{TB_t}{Y_t}, \frac{TB_{t-1}}{Y_{t-1}}\right)$	0.64	0.61
$\text{corr}\left(\frac{CA_t}{Y_t}, \frac{CA_{t-1}}{Y_{t-1}}\right)$	0.53	0.53
Correlations with output		
$\text{corr}(C_t, Y_t)$	0.59	0.65
$\text{corr}(I_t, Y_t)$	0.79	0.79
$\text{corr}(H_t, Y_t)$	1.0	1.0
$\text{corr}\left(\frac{TB_t}{Y_t}, Y_t\right)$	0.805	0.835
$\text{corr}\left(\frac{CA_t}{Y_t}, Y_t\right)$	0.991	0.987

Table 3 shows the volatilities and serial correlations of the variables and correlations with output variables with other variables following an increase in the Frisch elasticity of the two models. From the results of table 3, it is clear that the results of both models indicate a range of volatilities in consumption and trade. From the second part of the table, it can be said that the endogenous discount factor model shows more changes in the correlation of the consumption variable and the trade balance than the rest of the

variables, which is due to the change in the Frisch elasticity of labor supply. The third part of the table shows that the consumption, trade balance and current account variables have a higher correlation with output than the rest. On the other hand, when the Frisch elasticity increases, consumption fluctuations remain constant in both models, and the numerical value of the correlation between consumption and output in the endogenous discount factor model without internalization will be higher.

Table 4 Implied unconditional second moments following an increase in Frisch elasticity (ω)

	Endogenous discount factor model	Endogenous discount factor model without internalization
Volatilities		
$\text{std}(Y_t)$	2.2	2.2
$\text{std}(C_t)$	2.0	2.0
$\text{std}(I_t)$	0.1	0.1
$\text{std}(H_t)$	0.4	0.4
$\text{std}\left(\frac{TB_t}{Y_t}\right)$	2.0	1.9
$\text{std}\left(\frac{CA_t}{Y_t}\right)$	1.7	1.7
Serial correlations		
$\text{corr}(Y_t, Y_{t-1})$	0.54	0.54
$\text{corr}(C_t, C_{t-1})$	0.96	0.95
$\text{corr}(I_t, I_{t-1})$	0.757	0.757
$\text{corr}(H_t, H_{t-1})$	0.54	0.54
$\text{corr}\left(\frac{TB_t}{Y_t}, \frac{TB_{t-1}}{Y_{t-1}}\right)$	0.65	0.61
$\text{corr}\left(\frac{CA_t}{Y_t}, \frac{CA_{t-1}}{Y_{t-1}}\right)$	0.53	0.53
Correlations with output		
$\text{corr}(C_t, Y_t)$	0.39	0.46
$\text{corr}(I_t, Y_t)$	0.83	0.83
$\text{corr}(H_t, Y_t)$	1.0	1.0
$\text{corr}\left(\frac{TB_t}{Y_t}, Y_t\right)$	0.797	0.834
$\text{corr}\left(\frac{CA_t}{Y_t}, Y_t\right)$	0.992	0.988

By comparing the elements in Tables 2 and 3, it can be concluded that there are fewer variations in household working hours when there is an increase in Frisch elasticity. The workforce's desire to work fewer hours or lower their overall working hours will

lessen the amount of production and consumption fluctuations. As a result of the smaller consumption cut in this model, the level of utility is lower than it was in the first model's initial state. However, because this model uses an endogenous discount factor, the impact of the reduced utility consumption is more pronounced.

4. Conclusion

This paper surveys the shock function of the response to the positive technology shock in the endogenous discount factor model, the endogenous discount factor model without internalization, the endogenous discount factor model in the presence of increased Frisch elasticity of labor supply and the endogenous discount factor model without internalization in the presence of increased the Frisch elasticity of labor supply. The research finding shows that the variables curve of the endogenous discount factor model and the endogenous discount factor model without internalization have coincided in the presence of positive technology shock. This shock has a different effect on the variable utility of the endogenous discount factor model. In response to the positive technology shock, the trade balance and current account variables have the same trend in both models, and their impulse response functions are similar. The only significant difference is related to the households' discount factor variable, which is due to the behavior of households due to the change in consumption, as seen in the endogenous discount factor model. The variables curve of the endogenous discount factor model and the endogenous discount factor model without internalization following an increase in the Frisch elasticity of labor supply have coincided in the presence of positive technology shock. This shock has a different effect on the variable utility of the endogenous discount factor model, and the economy will experience a decrease in the utility of households.

By using tax exemptions, customs tariff exemptions, granting banking facilities and other facilities to the user's production units, and paying a portion of the employer's share insurance for the production units, the government should use appropriate policies to encourage the labor force to increase production and maintain the level of utility of the labor force. The household's labor supply will rise as a result of this reduction. The most significant factors that lead to impatience and irrationality in the effective consumption of households include fluctuations in oil prices, revolutions, the start and end of wars, the issuance of various resolutions and sanctions, the changing and burdensome political and economic laws of domestic governments, and droughts. Therefore, in addition to effective management to limit such oscillations, the government should provide circumstances to lessen the susceptibility of households to these fluctuations in order to reduce impatience and improve intergenerational fairness. In addition, it is recommended that governments reduce barriers to investment and

production, enhance worker welfare through commodities credits, and maintain relatively steady salaries.

References

- Accolley, D. (2016). *Accounting For Business Cycles in Canada: I. The Role of Supply-Side Factors*. MPRA Paper 69856, University Library of Munich, Germany.
- Algoskoufis, G.S. (1987). On intertemporal substitution and aggregate labor supply. *Journal of Political Economy*, 95 (5), 938–960.
- Altonji, J.G. (1982). The intertemporal substitution model of labor market fluctuations: An empirical analysis. *The Review of Economic Studies*. 49(5), 783–824.
- Altonji, J. G. (1986). Intertemporal substitution in labor supply: Evidence from micro data. *The Journal of Political Economy*, 94 (3-2), 176-215.
- Becker, G. S., & Mulligan, C. B. (1997). The endogenous determination of time preference. *Quarterly Journal of Economics*, 112, 729–758.
- Bergman, Y.A. (1985). Time Preference and capital asset pricing models. *Journal of Financial Economics*, 14, 145-159.
- Browning, M., Deaton, A. & Irish, M. (1985). A profitable approach to labor supply and commodity demands over the life-Cycle. *Econometrica*, 53 (3), 503–544.
- Fisher, I. (1930). *The theory of interest*, New York: Macmillan.
- Friedman, M., (1957). *A Theory of Consumption Function*. Aldine.
- Gootzeit, M., Schneider, J., & Smith. (2002). Marshallian Recursive preferences and growth. *Journal Of Economic Behavior and Organization*, 49, 381–404.
- Heckman, J.J. & MaCurdy, T. (1982). Corrigendum on a life-cycle model of female labor supply. *Review of Economic Studies*,. 49 (4), 659–660.
- Hanna, S. D., & Kim, K. (2014). Time preference assumptions in normative analyses of household financial decisions. *Applied Economics Letters*, 21(9), 609-612.
- Hirose, K. (2003). The Tobin effect in a two-country world with endogenous time preference. *Osaka Economic Papers*, 53, 88–113.

- Hu, J., Mao, Y., & Zhang, J. (2015). The impact of non-labor income given job heterogeneity on household time allocation: The evidence from China. *Frontiers Of Economics in China*, 10(1), 113-136.
- Izadi, H. R. (2022). Investigation of the role of change in utility function components and its effect on smooth the dynamic movement path of model variables. *Studies In Business and Economics*, 17(1), 73-84.
- Izadi, H.R. (2021). Investigating the role of financial sanctions in utility function and their impact on household behavior. *DLSU Business & Economics Review*, 31(1), 132-141.
- Izadi, H. R. (2018). The role of tendency of government preference in an optimal fiscal policy model in the presence of agent heterogeneity in A DSGE Framework. *Quarterly Journal of Economical Modelling*, 4(44), 73-96.
- Izadi, H. R. & Marzban, H. (2016). Designing, investigation and comparison of the factors of stationarity of dynamic stochastic general equilibrium models in Iran economy. *Quarterly Journal of Economic Research and Policies*, 24(2), 195-216.
- Izadi, H. R. & Marzban, H. (2019). The role of productivity growth changes in determining optimal monetary and fiscal policies from the ramsey problem. *Quarterly Journal of Quantitative Economics*, 2(16), 31-71.
- Izadi, H. R. & Sayareh, S. (2019). Investigating the role of labor division into internal and external sectors in the iranian economy within the dynamic stochastic general equilibrium model framework. *Quarterly Journal of Econometric Modelling*, 4(3), 73-96.
- Lucas., R.E. & Rapping, L.A. (1969). Real wages, employment, and inflation. *Journal of Political Economy*, 77 (5), 721–754.
- MaCurdy, T.E. (1981). An empirical model of labor supply in a life-cycle setting. *Journal of Political Economy*, 89 (6), 1059–1085.
- Macurdy, t. E. (1983). A simple scheme for estimating an intertemporal model of labor supply and consumption in the presence of taxes and uncertainty. *International Economic Review*, 24(2), 265-289.
- Mankiw, N.G., Rotemberg, J.J. & Summers, L.H. (1985). Intertemporal substitution in macroeconomics. *The Quarterly Journal of Economics*, 100(1), 225–251.

- Mccallum, B. T. (1989). *Real Business Cycle Models*. In Robert J. Barro (Ed.), *Modern Business Cycle Theory*, Cambridge, Ma: Harvard University Press.
- Mohsin, M. (2004). Exchange rate policies and endogenous time preference: A dynamic analysis of a small open economy. *Economic Letters*, 82, 195–203.
- Moore, M. A., Boardman, A. E., & Vining, A. R. (2013). More appropriate discounting: The rate of social time preference and the value of the social discount rate. *Journal Of Benefit-Cost Analysis*, 4(01), 1-16.
- Nairay, A. (1984). Asymptotic behavior and optimal properties of a consumption-investment model with variable time preference. *Journal Of Economic Dynamics and Control*, 7, 83-313.
- Obstfeld, M. (1982). Aggregate spending and the terms of trade: Is there a Laursen-Metzler effect? *Quarterly Journal of Economics*, 97, 251-270.
- Obstfeld, M. (1990). Intertemporal dependence, impatience, and dynamics. *Journal Of Monetary Economics*, 26, 45–75.
- Ogaki, M., & Atkeson, A. (1997). Rate of time preference, intertemporal elasticity of substitution, and level of wealth. *Review Of Economics and Statistics*, 79(4), 564-572.
- Orsi, R., & Turino, F. (2014). The last fifteen years of stagnation in Italy: A business cycle accounting perspective. *Empirical Economics*, 47(2), 469-494.
- Reichling, F., & Whalen, C. (2012). Review of estimates of the Frisch elasticity of labor supply. *Working Paper 2012-13* (No. 43676). Congressional Budget Office.
- Uzawa, H. (1968). Time preference, the consumption function, and optimum asset holdings. In J. N. Wolfe (Ed.), *Value, Capital and Growth: Essays in Honor of Sir John Hicks*. Chicago: Aldine. The University of Edinburgh Press, Edinburgh, 485–504.
- Whalen, C. & Reichling, F. (2017). Estimates of the frisch elasticity of labor supply: A review. *Eastern Economic Journal* , 43, 37–42.

Araştırma Makalesi

Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat ve İthalat İlişkisi: Türkiye için NARDL Yaklaşımı ile Örnek Bir Uygulama

Kudbeddin ŞEKER

Sorumlu Yazar, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, KUBFA, Sigortacılık ve Risk Yönetimi Bölümü, kudbeddin.seker@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6705-2890

Ahmet Gökçe AKPOLAT

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, KUBFA, Finans ve Bankacılık Bölümü, ahmet.akpolat@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7149-6339

Öz

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), yerli yatırım için fon arzını artırarak ev sahibi ülkede sermaye oluşumunu teşvik etmek için önemli bir araçtır. Teorik olarak, DYY ile ithalat arasında olumlu veya olumsuz bir ilişki mevcut olabilir. Dolayısıyla DYY'nin ihracat ve ithalat üzerindeki etkilerinin incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, DYY ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki Türkiye için 1990-2020 dönemini kapsayan veriler kullanılarak Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testi ile tespit edilmiştir. Daha sonra doğrusal olmayan ARDL(NARDL) modeli çerçevesinde açıklayıcı değişkenlerin pozitif ve negatif şoklarının ayrıştırılması yoluyla bağımlı değişkene olan etkileri analiz edilmiştir. Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testi sonucunda ihracattan ve ithalattan DYY'ye doğru tek yönlü Granger nedenselliğinin var olduğu tespit edilmiştir. Hem ARDL hem de NARDL sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönem eşbütünlük ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Ancak, NARDL modelinin asimetri testi sonuçları hem ihracat hem de ithalat için ilgili dönemde pozitif ve negatif bileşenler arasında bir asimetri olmadığını ortaya koymuştur. Öte yandan, ilgili dönem için hem ihracatın hem de ithalatın doğrudan yabancı yatırımları artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat, İthalat, Doğrusal Olmayan ARDL Yaklaşımı

Jel Sınıflandırma Kodları: O24, F41, F43, E22.

Foreign Direct Investments, Export and Import Relationship: An Example Application with NARDL Approach for Turkey ¹

Abstract

Foreign direct investment (FDI) is an important tool for stimulating capital formation in the host country by increasing the supply of funds for domestic investment. Theoretically, there may be a positive or negative relationship between FDI and imports. Therefore, it is important to examine the effects of FDI on exports and imports. In this study, the relationship between FDI and exports and imports are analyzed by the Toda-Yamamoto (1995) Granger causality test over the period 1990-2020 for Turkey. Then, the effects on the dependent variable were analyzed by separating the positive and negative shocks of the explanatory variables within the framework of the non-linear ARDL model. As a result of the Toda-Yamamoto (1995) Granger causality test, it was determined that there is a one-way Granger causality running from exports and imports to foreign direct investments. According to both ARDL and NARDL results, the existence of a long-term cointegration relationship between the variables was determined. However, the asymmetry test results of the NARDL model revealed that there is no asymmetry between the positive and negative components in the relevant period for both exports and imports. On the other hand, it has been concluded that both exports and imports increase foreign direct investments for the relevant period.

Keywords: Foreign Direct Investment, Exports, Imports, Nonlinear ARDL Approach

Jel Classification Codes: O24, F41, F43, E22.

¹ Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 02.04.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 22.12.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Şeker, K. ve Akpolat, A. G. (2022). Doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat ve ithalat ilişkisi: Türkiye için NARDL yaklaşımı ile örnek bir uygulama. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 268-299, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1097423.

1. Giriş

İktisadi faaliyetlerin bireysel ve toplumsal düzeyde nihai amacı refahı yükseltmek ve bunun için kullanılabilir mal ve hizmet miktarını ve niteliğini geliştirmektir. Günümüzde bu nihai amaca ulaşmak için kapalı ekonomilerin yerine, her ülke farklı biçim ve düzeylerde uluslararası ekonomik etkileşime yönelmektedir. Yerli üretim, girdi, kalifiye işgücü, teknoloji açıkları vb. nedenler ithalatı zorunlu kılmaktadır. Yüksek maliyetli ve ülke içinde üretilemeyen mallar ithalat yolu ile daha düşük maliyet ile elde edilebilir. İthalat dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılarak dış rekabetin geçerli olduğu şartlarda gelişmekte olan ülkelerin kalkınma hızlarını artırmak, gelişmiş ülkelerin de istikrarlı büyüme için başvurdukları önemli bir araçtır (Bayraktutan ve Bıdırdı, 2010, s. 352).

İhracat, gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği üzerindeki önemli unsurlardan biridir. Ülkede yerleşik öz sermayeli ekonomik birimler ile ülke dışından gelen yabancı sermaye tarafından üretilen mal ve hizmet hacminin artırılması sermaye birikimini önemli kılmaktadır.

Sermaye birikimi; ekonomik büyümenin sağlanması için önem arz etmektedir. Yeterli düzeyde sermaye birikimi olmayan gelişmekte olan ülkeler için ihtiyaç duyulan sermaye eksikliğinin tamamlanması için doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) önemli bir araçtır. Ev sahibi ülkelerde üretim ve istihdamın artırılması, ödemeler dengesinde olumsuzlukların giderilmesi, kişi başına gelirin artması, ihracat performansının yükselmesi, ekonomik büyüme, teknoloji ve alt yapı modernizasyonu sürecinde DYY'nin ciddi katkısı bulunmaktadır (Saray, 2011, s. 382; Göçer, Bulut ve Dam, 2012, s. 22; Terzi ve Pata, 2017, s. 121; Syzdykova, 2019, s. 1). Yabancı yatırımlar, yatırım kaynaklarının kişiler veya kuruluşlar aracılığı ile başka bir ülkeye taşınması işlemidir. Bu bağlamda DYY, ülkenin yerel firmasını satın alma, yeni kurulacak bir firmaya sermaye sağlama veya artırma şeklinde ev sahibi ülkeye diğer ülkelerden gerçekleştirilen yatırımlar olarak açıklanabilir (Saray, 2011, s. 383). DYY gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma için ek fırsatlar sunmaktadır. Bu ülkeler çok uluslu şirketler tarafından ekonomilerine sağlamış oldukları sermaye, yönetim becerisi, pazarlama katkısı ve ileri teknolojilerden yararlanarak verimlilik artışı sağlayabilmektedir. Ayrıca DYY ülkeler arasındaki sınırların giderek ortadan kalkması sonucunda ortaya çıkan global ekonomi ile bütünleşme, endüstriyel ve teknolojik gelişme ile mevcut alternatiflerin değerlendirilmesinde iç kaynakların yetersiz olduğu durumlarda alternatif bir sermaye kaynağı olarak değerlendirilebilir (Acaravcı ve Bostan, 2011, s. 57). DYY ile ekonomik büyüme ilişkisi ayrıca toplam faktör verimliliği (TFV) ile de açıklanmaktadır. Modern büyüme teorilerinde büyümenin temel dinamiği TFV ile ölçülen teknolojik gelişmedir. Üretim faktörlerinin ne kadar etkin kullanıldığının bir ölçütü olan TFV, aynı zamanda ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olmaktadır. DYY'nin TFV aracılığı ile büyümeyi arttırdığı dolaylı mekanizma, DYY alan ülkenin, yeni teknolojilere erişerek bu sayede daha iyi bilgi

birikimi, yönetim becerileri ve artan insan sermayesi sonucunda ekonomik verimliliğini artıracaktır (Akkoç, Akkoç ve Yücel, 2018, s. 102; Yanar ve Oğuz, 2019, s. 43).

Ülkemizde sermaye ihtiyacının giderilmesi ve DYY'nin ülkemize girişinin teşvik edilmesi amacıyla 1954 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu yayımlandı. Teşvik kanunu siyasi ve ekonomik bunalımlardan dolayı 1980 yılına kadar uygulanmamıştır. DYY ülkemize teşvik etmek ve ekonomideki tüm aksaklıkların giderilmesi için 24 Ocak 1980 yılında Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi yürürlüğe konmuştur (Kızılkaya ve Ay, 2014, s. 451; Acar, 2016, s. 93). 1980'li yıllarda başlayan finansal serbestlik ile sermaye hareketlerinin dolaşımı yaygınlaşmıştır. 1980'lerden itibaren liberal ekonomik politikaların uygulanması, piyasa ekonomilerinin gelişerek uluslararası üretimin artması DYY'yi artırmıştır (Ekinci, 2011, s. 72).

Zhang ve Felmingham (2001), Min (2003), Alguacil ve Orts (2003), Pacheco ve Lopez (2005), Şen ve Karagöz (2005), Yılmaz (2010), Sezer (2018) ve daha birçok çalışmada DYY, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiler nedensellik temelinde araştırılmıştır. Zhang ve Song (2000), Sun (2001), Zhang (2005), Kutan ve Vuksic (2007), Hailu (2010), Harding ve Javorcik (2012) ve Çelik, Yılmaz ve Erdemli (2020) çalışmalarında DYY, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkileri simetrik şekilde inceleyen modelleri kullanmışlardır. DYY, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiler nedensellik ve simetrik modeller ile araştırılmış, asimetric modellere rastlanılmamıştır.

DYY, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiler asimetric etkileri incelemeye izin veren Doğrusal Olmayan Sınır Testi (NARDL) modeli aracılığıyla araştırılmıştır. Türkiye'nin 1990-2020 dönemini kapsayan yıllık verilerinin kullanıldığı bu çalışmada, açıklayıcı değişken(ler)deki pozitif ve negatif şokların bağımlı değişken üzerinde aynı derecede etki edip etmediği, diğer bir deyişle açıklayıcı değişken(ler)deki pozitif ve negatif şoklardan hangisinin daha etkili olduğu NARDL modeli yardımıyla analizi araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Literatür taramasında çalışmaya konu değişkenler ile daha önce NARDL modeli ile yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmadan elde sonuçların DYY'nin uzun ve kısa dönemde yurtiçi yatırımlar üzerindeki etkilerin açık bir şekilde anlaşılmasına ve yeni politikaların belirlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde kavramsal çerçeve başlığı altında DYY-İhracat ilişkisi ile DYY-İthalat ilişkisi açıklanmış, literatürde yer alan çalışmalar özet olarak sunulmuş, veri seri ve ekonometrik metodoloji bölümü ile elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Uluslararası sermaye hareketleri az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tasarruf açığının kapatılması ve kalkınma çabalarının finansmanında önem arz etmektedir. Ülke ekonomisine katkılar sağlayacak ticari işlemlerin yerine getirilmesinde önemli bir potansiyele sahiptirler. DYY politik çevrelerce ekonomik kalkınmayı pozitif etkileyen, ani değişmeyen, belli tarihli sabit faiz ve anapara ödemesine sahip olmayan unsur olarak görülmektedir. Ayrıca DYY büyük cari açıkların olması durumunda da banka kredileri ve portföy yatırımlarının yerine kullanılabilir. DYY'lerden istenilen olumlu sonuçların alınmasında, ev sahibi ülkenin uluslararası ticarete yatkınlığı, yerel finansal piyasalarının gelişmişliği ve nitelikli iş gücü belirleyicidir. Türkiye ekonomisi açısından da DYY'ler önemli bir sermaye kaynağını oluşturmaktadır (Delice ve Birol, 2011, s. 3-5).

DYY ev sahibi ülkede faaliyette bulunan firma sayısını artırıp, sektörleri daha rekabetçi yapıya kavuşturur. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye hareketliliğinin olması, firmalara ülke dışında faaliyette bulunma imkânı sağlayarak uluslararası rekabetin oluşmasını sağlamaktadır. Bu yüzden firmalar, mal ve hizmet üretimlerinde sadece üretim yapılan ülkedeki tüketicilerin tercihlerini değil, dünya vatandaşlarının tercihlerini göz önünde bulundurmalıdırlar (Şentürk ve Eralp, 2012, s. 24).

DYY biçimlerinin belirlenmesinde, firmaların rekabet etme gücü, maliyet avantajlarını elde etme durumu, ürünün hayat devresi ve piyasanın yapısı etkili olmaktadır (Kurtaran, 2007, s. 369-371). Ekonomik ortamın güvensiz olması, enflasyon, siyasi istikrarsızlık ve iş gücü maliyeti ülkeye DYY girişlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Tarı ve Bıdırdı, 2009; Aydemir ve Genç, 2015; Koç Aytekin, 2019). Ülkede, kişi başı gelir seviyesinin yüksek olması, dış ticarete açık olma, yasal sistemde ve mülkiyet haklarında ilerlemeler, yatırım teşvikleri ve elektrik enerjisi üretim endeksi DYY'leri olumlu etkilemektedir (Kar ve Tatlısöz, 2008; Belke ve Özturgut, 2020).

2.1. DYY-İhracat İlişkisi

DYY istihdam, teknoloji ve yüksek katma değerli yatırımlara dönüştüğünde, ekonomik büyüme ve istihdamı olumlu etkileyecektir (Acaravcı ve Akyol, 2017, s. 29). Firmaların mal ve hizmet ihraç etmesi, denizaşırı yeni pazarlar bulma, uluslararası rekabet gücünü artırma ve yeni fırsatlar kazanmalarında bilgi ve deneyim sağlar. Daha yüksek ihracat hacmi, ana ülke firmalarına yabancı ekonomilerdeki mevcut pazarların güvencesini sağlayarak DYY'ye bağlı risk ve belirsizlikleri azaltabilir (Dasgupta, 2009, s. 70).

İç tasarruflar ve sermaye stokunun yetersizliği, ileri teknolojiyi kullanabilecek nitelikli işgücü temininde yoksunluk, ürünlerin yurt dışında pazarlama bilgi ve imkânının ile döviz gelirlerinin istenilen düzeyde olmaması gelişmiş ve gelişmekte

olan ülkelerin arasında olan asıl farklardandır. DYY, bulunduğu ülkeye sermaye girişi ile birlikte sahip olduğu teknoloji ve pazarlama bilgisini getirmektedir. Bu şekilde ülkenin ihtiyacı olan döviz ihtiyacı karşılanmakla birlikte, dış bağlantılar sayesinde ihracatın gelişmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Ekonomik büyümeyi hızlı ve istikrarlı bir şekilde sürdürmek isteyen gelişmekte olan ülkeler DYY'den yararlanmak isterler. DYY girişleri ekonomik büyüme ve ihracatın gerçekleştirilmesi aşamasında, sahip oldukları ileri teknoloji, üretim ve pazarlama anlayışı ile yerli firmalardan daha faydalı olabilmektedir. DYY'li firmalar ürünleri ev sahibi ülkelere başka ülkelere satış yaptıklarından, ev sahibi ülkenin ihracatına olumlu katkılar sağlamaktadır (Göçer, Bulut ve Dam, 2012, s. 21-24).

DYY buldukları ülkede, diğer yabancı yatırımcılar için buranın çekiciliğini artıran ve yerel yerli firmaların ihracat eğilimini artıran dış ekonomiler sağlar. DYY dış pazarlar, teknoloji ve dağıtım kanalları ile ilgili bilgi sağladıkları için yerel firmaların dış pazara giriş maliyetlerini azaltarak, yerel ihracatın faaliyetleri DYY'ler tarafından artırılabilir (Leichenko ve Erickson, 1997, s. 311). Gelişmekte olan ülkelerde firmalar, ihracat hacimlerini büyütmek için yeni pazar arayışları ile birlikte, bu pazarlarda sürekli kalmanın gerektirdiği koşulları ülkeye gelen DYY'ler sayesinde yerine getirebiliyorlar. Dağıtım ağı kurmak, endüstriyel normların ve güvenlik standartlarının teknik özelliklerine hâkim olmak, ürünlerin tasarımı, ambalajlanması, dağıtım ve servisi, onları dünya pazarlarında geçerli fiyatlarda veya altında üretebilme gibi özelliklere sahip olarak ihracat hacmi artırılabilir (Zhang ve Song, 2001, s. 390). Daha yüksek DYY girişleri, firmaların başarılı bir şekilde ihracat yapma yeteneğini ve ev sahibi ülkede daha kalıcı yatırımlar yapmalarını sağlar. Buda ihracat kapasitesinin yükselmesi ile birlikte daha yüksek bir ticari açıklık ve daha hızlı büyüme için DYY'leri ev sahibi ülkeye çeker (Keho, 2015, s. 210). DYY, endüstriyel bağlantı, yayılma etkisi ve geriye dönük bağlantılar yoluyla yerel olarak üretilen ara girdileri satın alarak, yerel sektörlerden ihracatı teşvik edebilir. DYY'nin ev sahibi ülkenin ihracat arzı yönünden ihracatı etkileyebilmektedir. DYY, ihracat performansını daha da iyileştiren ihracata yönelik üretkenliği artırabilir (Hailu, 2010, s. 124).

2.2. DYY-İthalat İlişkisi

Yatırım yapan ekonomilerin dışa açılmasının sonuçlarından biri olan tarife engellerinin düşürülmesi ana ülkeye daha fazla ithalat yapılmasına neden olabilir. Bu durum yerli firmaların dışarıda daha düşük üretime sahip ekonomilere yönelen yerli yatırımlar üzerinde dışarıya yayılma etkisine sahip olarak, düşük maliyet ve daha büyük pazarlara yüksek erişimlerini sağlayabilir (Dasgupta, 2009, s. 72). İthalat, ekonomik büyüme için çok önemli olabilir. İhracat büyümesi genellikle hızlı ithalat büyümesi ile ilişkilidir. Temel nedensel ilişki aslında ithalat ve ekonomik büyüme arasında olabilir. Bir anlamda, teknoloji transfer aracı olarak ithalat ekonomik büyüme üzerinde ihracattan daha önemli bir rol oynayabilir. Çünkü teknoloji transferi ithalat yoluyla gelişmekte olan ülkelere ekonomik

büyüme konusunda önemli bir ekonomik kaynak olarak hizmet edebilir (Awokuse, 2008, s. 161-162).

DYY girişleri ile ithalatın artırılması sonucunda ticaret hadlerinin kötüleşmesiyle ödemeler bilançosu olumsuz etkilenebilir. Ayrıca bu durum, yurtiçinde verimlilik avantajlarının kaybına yol açarak, sermaye mallarının fiyatlarında artışa yol açarak yurtiçi yatırımları azaltır. Yabancı mülkiyetli üretim ithalatın ikamesi yerine geçmez. DYY ithal ikameye sahip endüstrilerde yoğunlaştığında, daha önce ithal edilmiş olan malların, ev sahibi ülkede yabancı yatırımcılar tarafından üretilmesinden dolayı ithalat olumsuz etkilenebilir (Delice ve Birol, 2011, s. 9-10). DYY, ilk yatırım ve işletme aşamalarında ülke ithalatını etkileyebilir. Ekipman, makine, kurulum tesisleri ve uzmanların ithalat edilmesiyle ilk yatırım aşamasında, ithalat dengesini artırabilir. DYY şirketleri, buldukları ülkede kolayca bulunamayan sermaye, ara mal ve hizmetleri ithal etme eğilimindedirler. DYY tarafından yerel hammadde ve üretim girdileri kullanılırsa ithalatı olumsuz etkileyebilir. Artan tüketim ürünleri ithalatı, yerli ithal ikameci firmaları yabancı rakiplerle rekabet edebilmek için kendilerini yenilemeye ve yeniden yapılandırmaya teşvik edecektir. Bundan dolayı ithalat üretken verimliliği artırır. Ayrıca yabancı firmaları piyasaya arz için yatırım faaliyetleri üstlenmeye çekebilir (Hailu, 2010, s. 125).

DYY ve ticaret arasındaki pozitif bir ilişki, yabancı üretim hacmini güçlendirip yerli çıktı üretimde daha başarılı olma olasılığını artırabilir. Ticaret ve özellikle ithalat, fikirlerin, yatırımların ve ara malların ithal edilmesi ile ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi teşvik etmenin önemli bir yolu olabilir. Bundan dolayı DYY mal, hizmet ve bilgi ticaretini kolaylaştırdığı ölçüde, DYY'den elde edilmesi muhtemel kazançları büyütür (Alguacil ve Orts, 2003, s. 20). Bir ülkede ithalatın artması, aynı ülkeye DYY girişlerinin artmasına neden olur. İthalat bir emtia talebinin varlığını göstermektedir. DYY şirketleri ürünü yurt içinde üretmek için aynı ülkede doğrudan yatırım yapabilir. Aynı zamanda ev sahibi ülkede DYY şirketlerinin varlığı, ana ülkeden gelen sermaye malları ile birlikte hammadde ve ara ürünler gibi ithal mallara olan talepteki artış yoluyla ithalatın artmasını teşvik eder (Pramadhani, Bissoondeal ve Driffield, 2007, s. 7).

3. Literatür Taraması

Yapılan çalışmalarda örneklem, dönem ve kullanılan yöntemler değişmesine rağmen çalışma sonuçları DYY ile ihracat ve ithalat arasında anlamlı etkiler ve tek veya çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Şen ve Karagöz (2005), Jayachandran ve Seilan (2010), Kıran (2010), Terzi ve Pata (2010) ve Kotil (2020) yapmış oldukları çalışmalarda DYY ile ihracat ve ithalat arasında anlamlı etkiler ve tek veya çift yönlü nedensellik ilişkisi olmadığını belirtmişlerdir.

Zhang ve Felmingham (2001), Min (2003), Alguacil ve Orts (2003), Pacheco ve Lopez (2005), Şen ve Karagöz (2005), Yılmaz (2010), Sezer (2018) ve daha

birçok çalışmada DYY, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiler nedensellik temelinde araştırılmıştır. Zhang ve Song (2000), Sun (2001), Zhang (2005), Kutun ve Vuksic (2007), Hailu (2010), Harding ve Javorcik (2012) ve Çelik, Yılmaz ve Erdemli (2020) çalışmalarında DYY, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkileri simetrik şekilde inceleyen modelleri kullanmışlardır. Nedensellik temelinde yer alan çalışmalar ile genelde ols yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalar ilaveten Zhang ve Felmingham (2001), Frimpong ve Oteng-Abayie (2006), Constant ve Yaoxing (2010), Öztürk ve Acaravcı (2010), Ahmed, Cheng ve Messinis (2011) ve Göçer, Bulut ve Dam (2012) ARDL sınır testi ve eşbütünleşme modellerini kullanmışlardır. Çalışmaların ülkelerin karakteristik özelliklerine ve yapılan dönemlere göre farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Sayar (2018) DYY ve İthalat arasında çift yönlü, DYY ile ihracat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu belirtirken Terzi ve Pata (2016) DYY ile İhracat ve İthalat arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığını belirtmiştir. İki çalışmada da örneklem Türkiye olmasına rağmen dönem ve kullanılan analiz farklı olduğundan sonuçlar farklı çıkmıştır.

DYY ile ihracat ve ithalat arasında anlamlı etkiler ve tek veya çift yönlü nedensellik ilişkilerini inceleyen bazı çalışmalar ve sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: DYY, İthalat ve İhracat İlişkisi ile İlgili Literatür Özeti

Yazar(lar) (yıl)	Örneklem(dönem)	Yöntem	Çalışma Bulguları
Leichenko ve Erickson (1997)	ABD (1980-1991)	OLS Regresyon Analizi	DYY İhracat üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.
Zhang ve Song (2000)	Çin (1986-1997)	Panel Veri Analizi	DYY ihracat üzerinde pozitif yönde artırıcı bir etkiye sahiptir.
Zhang ve Felmingham (2001)	Çin (1986-1999)	Eşbütünleşme, VECM ve Granger Nedensellik	DYY ile İhracat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Sun (2001)	Çin (1984-1997)	Regresyon Analizi	DYY İhracat üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.

Tablo 1: DYY, İthalat ve İhracat İlişkisi ile İlgili Literatür Özeti (Devamı)

Min (2003)	Malezya (1970-1995)	Granger-Sims Nedensellik	DYY ile İhracat arasında; İthalat ile DYY arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Alguacil ve Orts (2003)	İspanya (1970-1992)	VAR Analizi ve Granger Nedensellik	İthalat ve DYY arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
Dritsaki, Dritsaki ve Adamopoulos (2004)	Yunanistan (1960-2002)	VAR Analizi ve Granger Nedensellik	DYY ile İhracat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Pacheco-Lopez (2005)	Meksika (1970-2000)	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	DYY ile İhracat ve İthalat arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Şen ve Karagöz (2005)	Türkiye (1994-2004)	Granger Nedensellik	DYY ile İhracat ve İthalat arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
Zhang (2005)	Çin (1980-2004)	Regresyon Analizi	DYY İhracat üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Frimpong ve Oteng-Abayie (2006)	Gana (1970-2002)	ARDL Sınır Testi, Panel Eş Bütünleşme	DYY İhracat ve İthalat arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır.
Karagöz ve Karagöz (2006)	Türkiye (1980-2002)	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	İhracat ve DYY arasında nedensellik ilişkisi vardır.
Pramadgani, Bissoodeal ve Driffield (2007)	Endonezya (1990-2004)	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	DYY ile İhracat ve İthalat arasında nedensellik ilişkisi vardır.
Kutan ve Vuksic (2007)	Avrupa Birliği Ülkeleri (1996-2004)	GLS Yöntemi	DYY İhracat üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 1: DYY, İthalat ve İhracat İlişkisi ile İlgili Literatür Özeti (Devamı)

Magalhaes ve Africano (2007)	Portekiz (1995-2000)	Panel Analiz Testi ve Gravity Model	DYY İhracat ve İthalat üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.
Dasgupta (2009)	Hindistan (1970-2005)	VAR Analizi ve Granger Nedensellik	İhracat ve İthalat ile DYY arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Altıntaş (2009)	Türkiye (1996-2007)	Eşbütünleşme, VAR Analizi ve Granger Nedensellik	DYY ile İhracat ve İthalat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Pham ve .Tran (2009)	Vietnam (1995-2006)	Panel Eşbütünleşme ve GMM Metodu	DYY ile İhracat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Altıntaş ve Öz (2010)	Türkiye (1989-2008)	Eşbütünleşme, VAR Analizi ve Granger Nedensellik	İhracat ve DYY arasında uzun dönem nedensellik ilişkisi vardır.
Constant ve Yaoxing (2010)	Fildişi Sahili (1980-2007)	ARDL Eşbütünleşme, VAR Analizi ve Granger Nedensellik	DYY ile İhracat ve İthalat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Jayachandran ve Seilan (2010)	Hindistan (1970-2007)	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	DYY ile İhracat ve İthalat arasında nedensellik ilişkisi yoktur.
Yılmaz (2010)	Türkiye (1991-2007)	Granger Nedensellik	DYY ile İthalat arasında nedensellik ilişkisi vardır.
Kıran (2010)	Türkiye (1992-2008)	Granger –Dolado-Lüthkepohl Nedensellik	DYY ile İhracat ve İthalat arasında nedensellik ilişkisi yoktur.

Tablo 1: DYY, İthalat ve İhracat İlişkisi ile İlgili Literatür Özeti (Devamı)

Hailu (2010)	16 Afrika Ülkesi (1980-2007)	En Küçük Kareler Kukla Değişkeni (LSDV) Regresyon Yöntemi	DYY İhracat ve İthalat üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.
Öztürk ve Acaravcı (2010)	Türkiye (1998-2009)	ARDL Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	DYY ile İthalat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır
Anwar ve Nguyen (2011)	Wietnam ve 19 Ticaret İlişkili Ülke (1990-2007)	Gravity Model	DYY İhracat ve İthalat üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.
Ahmed, Cheng ve Messinis (2011)	Sahra altı Afrika Ülkeleri (1980-2004)	ARDL Sınır Testi, Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	DYY ile İhracat arasında pozitif nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.
Delice ve Birol (2011)	Türkiye (1992-2011)	ARDL Sınır Testi	DYY İhracatı pozitif yönde etkilemektedir.
Bozdağlıoğlu ve Özpınar (2011)	Türkiye (1992-2009)	Granger Nedensellik Analizi ve VAR (Vektör Otoregresif) Analizi)	DYY ile İhracat ve İthalat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Göçer, Bulut ve Dam (2012)	Türkiye (2000-2010)	Eşbütünleşme, ARDL Sınır Testi ve Granger Nedensellik	DYY İhracat üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahiptir.
Şentürk ve Eralp (2012)	Türkiye (2001-2012)	Eşbütünleşme, VECM ve Granger Nedensellik	DYY İhracat ve İthalat arasında uzun dönemde ilişki mevcuttur. İhracat ve DYY arasında nedensellik ilişkisi vardır.

Tablo 1: DYY, İthalat ve İhracat İlişkisi ile İlgili Literatür Özeti (Devamı)

Harding ve Javorcik (2012)	105 Ülke (1984-2000)	Panel OLS	Gelişmekte olan ülkelerde DYY İhracat birim değerleri üzerinde olumlu etkiye sahiptir.
Çeştepe, Yıldırım ve Bayar (2013)	Türkiye (1974-2011)	VAR Modeli ve Toda-Yamamoto Nedensellik	İhracat ile DYY arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Keho (2015)	Sahra altı Afrika Ülkeleri (1973-2013)	Eşbütünleşme, VECM ve Granger Nedensellik	Kenya ve Benin’de DYY ile İhracat arasında çift yönlü nedensellik vardır.
Terzi ve Pata (2016)	Türkiye (1982-2011)	Hsiao’nun Granger, Sims ve Standart VAR nedensellik testleri	DYY ile İhracat ve İthalat arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.
Hüseyini (2017)	BRICS Ülkeleri ve Türkiye (1996-2012)	Westerlund 2007 Eşbütünleşme Testi	DYY Ülkelerin İhracatlarının Sofistike değeri üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.
Sezer (2018)	BRICS Ülkeleri ve Türkiye (1992-1997)	Panel Nedensellik Analizi	DYY ile İhracat arasında çift yönlü; DYY ile İthalat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Sayar (2018)	Türkiye (1970-2012)	VECM ve Eşbütünleşme Testi	DYY ve İthalat arasında çift yönlü, DYY ile ihracat arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Tablo 1: DYY, İthalat ve İhracat İlişkisi ile İlgili Literatür Özeti (Devamı)

Kotil (2020)	Türkiye (2003-2019)	VAR Model	DYY İhracat ve İthalat üzerinde önemli bir etkisi bulunmamaktadır.
Çelik, Yılmaz ve Erdemli (2020)	G8 Ülkeleri (1992-2018)	Yatay Kesit Bağımlılık Testi, Delta Homojenlik Testi ve AMG Katsayı Tahminçisi	DYY İhracat ve İthalatı pozitif yönde etkilemektedir.

Kaynak: Yazarlar Tarafından Oluşturulmuştur.

4. Veri Seti ve Ekonometrik Metodoloji

4.1. Veriler

Bu çalışmada 1990-2020 dönemi için Türkiye’de DYY, ihracat ve ithalat ilişkisi doğrusal olmayan ARDL (NARDL) modeli çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu değişkenlerin etkileri yıllık bazda daha net görüldüğünden çalışmada yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan DYY, ihracat ve ithalat ile ilgili veriler Dünya Bankasının elektronik veri dağıtım sisteminden (<https://data.worldbank.org/>) elde edilmiştir. Araştırmada esneklik katsayılarının elde edilebilmesi amacıyla kullanılan değişkenlerin doğal logaritmaları alınmıştır. Ayrıca doğal logaritmaların alınması muhtemel otokorelasyon, değişen varyans ve normal dağılmama gibi problemlerin düzeltilebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Tablo 2’de değişkenlere ait bilgiler gösterilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişkenler	Tanımı	Birimi	Kaynak
<i>LDYY</i>	Logaritmik Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Cari, Dolar Cinsinden	http://databank.worldbank.org/
<i>LİHR</i>	Logaritmik İhracat	Cari, Dolar Cinsinden	http://databank.worldbank.org/
<i>LİTH</i>	Logaritmik İthalat	Cari, Dolar Cinsinden	http://databank.worldbank.org/

Kaynak: Yazarlar Tarafından Oluşturulmuştur.

Türkiye’de 1989 yılında çıkartılan 32 sayılı karar ile birlikte finansal serbestleşme sağlanmış, bu şekilde yabancı sermaye akımlarının Türkiye’ye giriş-çıkışı büyük ölçüde serbest hale getirilmiştir. Bu tarihe kadar ülkemize yapılan DYY oldukça sınırlı olup milli gelir, ihracat, ithalat, istihdam gibi makroekonomik büyüklüklere etki edecek düzeyde değildir. 1990 yılı ve daha sonraki yıllarda ise DYY hızla

artmıştır. Dolayısıyla, Bu çalışmada 1990-2020 yılları arasındaki verileri kapsayacak bir analizin yapılması uygun görülmüştür.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

	LDYY	LİHR	LİTH
Aritmetik Ortalama	20.33279	25.21214	25.31669
Medyan	20.64422	25.38982	25.53866
Maximum	22.67629	26.22793	26.33924
Minimum	16.52356	23.76979	23.90817
Standart Sapma	1.708739	0.836695	0.864031
Çarpıklık	-0.647242	-0.304151	-0.271266
Basıklık	2.277436	1.631501	1.514141
Jarque-Bera	2.838810	2.896975	3.231901
Olasılık	0.241858	0.234925	0.198702
Gözlem Sayısı	31	31	31

Tablo 3'te verilere ait tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Jarque-Bera olasılık değerlerine bakıldığında LDYY serisine ait değer yaklaşık 0.24, LİHR serisinininkinin yaklaşık 0.23 ve LİTH serisinininkinin ise yaklaşık 0.20 civarında olduğu görülmektedir. Bu sonuç değişkenlerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. LDYY serisinin standart sapmasının LİHR ve LİTH serilerinin standart sapmalarına göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu da, LDYY'nin ihracat ve ithalata göre oldukça oynak olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde LDYY serisinin basıklık ve çarpıklık değerlerinin LİHR ve LİTH serilerinin basıklık ve çarpıklık değerlerine kıyasla oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Çarpıklık değerinin yüksek olması LDYY serisinin LİHR ve LİTH serilerine göre daha asimetric bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Basıklık değerinin yüksek olması da LDYY serisinde LİHR ve LİTH serilerine göre ortalama değer etrafında daha çok yığılma olduğunu göstermektedir. Verilerle ilgili bu ön analizden anladığımızı göre LDYY'nin, ihracat ve ithalata göre daha oynak ve istikrarsız olduğunu söylemek mümkündür.

4.2. Ekonometrik Metodoloji

Bu çalışmada öncelikli olarak birim kök testleri yoluyla serilerin durağanlık durumları incelenecektir. Çalışmada Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılacaktır. Daha sonra, Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testi ile nedenselliğin yönü tespit edilecektir. Son olarak ise, NARDL modeli çerçevesinde açıklayıcı değişkenlerin pozitif ve negatif şoklarının ayrıştırılması yoluyla bağımlı değişkene olan etkileri analiz edilecektir.

Bağımlı değişken olarak LDYY ve bağımsız değişken olarak LİHR yer aldığı D1 kukla değişkenin kullanıldığı NARDL modelini;

$$\Delta LDYY_t = \alpha_0 + uLDYY_{t-1} + \theta^+ LİHR_{t-1}^+ + \theta^- LİHR_{t-1}^- + \sum_{i=1}^{p-1} \varphi_i \Delta LDYY_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-1} \pi_i^- \Delta LİHR_{t-i}^- + \sum_{i=0}^{q-1} \pi_i^+ \Delta LİHR_{t-i}^+ + \gamma D1 + \varepsilon_t \quad (1)$$

Bağımlı değişken olarak LDYY ve bağımsız değişken olarak LİTH yer aldığı ve @TREND değişkenin kullanıldığı NARDL modelini;

$$\Delta LDYY_t = \alpha_0 + uLDYY_{t-1} + \theta^+ LİTH_{t-1}^+ + \theta^- LİTH_{t-1}^- + \sum_{i=1}^{p-1} \varphi_i \Delta LDYY_{t-i} + \sum_{i=0}^{q-1} \pi_i^- \Delta LİTH_{t-i}^- + \sum_{i=0}^{q-1} \pi_i^+ \Delta LİTH_{t-i}^+ + \gamma @TREND + \varepsilon_t \quad (2)$$

şeklinde ifade edebiliriz.

4.2.1. Birim Kök Testleri

Durağanlık varsayımı, zaman serisi değişkenlerine ait verilerin; sabit ortalama ve varyans değerleri ile belli bir zamanda sürekli bir artış veya azalış göstermeden, zaman süresince yatay eksen boyunca dağılmasına dayanır. Durağan olan serinin ortalaması ve varyansı ise ölçüm yapılan tüm dönemlerde aynı kalmaktadır (Gujarati, 2003, s. 797).

Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen birim kök testinin;

Yalın Hali:

$$\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Sabit Terimli Hali:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + u \quad (4)$$

Sabit Terimli ve Trendli Hali:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 + \gamma Y_{t-1} + u_t \quad (5)$$

şeklinde gösterilir.

Testler sonucunda bulunan DF değerleri MacKinnon kritik değerleri ile karşılaştırılarak, sıfır hipotez ($H_0: \gamma = 0$), alternatif hipoteze karşı ($H_1: \gamma \neq 0$) test edilmektedir (Dickey ve Fuller, 1979, 427-431). Çalışmada zaman serilerinin durağanlıkları Dickey ve Fuller'in (1979, 1981) geliştirmiş oldukları ADF ile Phillips ve Perron'un (1988) geliştirmiş oldukları PP birim kök testleri ile analiz edilmiştir.

Tablo 4: Birim Kök Testi Sonuçları

<u>Veriler</u>	<u>ADF Sabitli</u>		<u>ADF Sabit&Trendli</u>		<u>PP Sabitli</u>		<u>PP Sabit&Trendli</u>	
	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark
LDYY	2.247 (0.194)	5.413*** (0.0001)	2.501 (0.325)	5.612*** (0.0004)	3.297** (0.024)	5.792*** (0.0000)	2.277 (0.433)	12.514*** (0.0000)
LİHR	-1.766 (0.389)	-3.495** (0.0155)	-0.449 (0.980)	-3.848** (0.0281)	-1.699 (0.421)	-3.478** (0.0161)	-0.761 (0.958)	-3.515* (0.0563)
LİTH	-1.249 (0.639)	-5.965*** (0.0000)	-1.485 (0.812)	- 6.134*** (0.0001)	-1.258 (0.636)	- 5.967*** (0.0000)	-1.466 (0.819)	-6.149*** (0.0001)

- ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu belirtmektedir.
- PP testinde band genişliği (Bandwidth) Barlett-Kernel spektral tahmin metodu kullanılarak Newey-West tahmincisi yoluyla belirlenmiştir.

Tablo 4'te birim kök testi sonuçları gösterilmiştir. LDYY serisinin her iki testin sabitli ve sabit & trendli modellerine göre 1.farkı alındığında % 1 seviyesinde durağan çıktığı görülmektedir. LİHR serisi ise ADF testinin her iki modeline de göre 1.farkta % 5 seviyesinde durağandır. PP testinin sabitli modeline göre % 5 seviyesinde durağan iken, sabit & trendli modeline göre ise %10 seviyesinde durağan çıkmaktadır. LİTH serisinin ise bütün testlere göre 1. farkı alındığında %1 seviyesinde durağan olduğu net şekilde görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmaya konu olan üç seriden her birinin de 1. farkları alındıktan sonra durağanlaştıkları, yani I(1) oldukları söylenebilir.

4.2.2. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Testi

Standart Granger (1969) nedensellik testi bir açıklayıcı değişkenin geçmiş değerlerinin bağımlı değişkenin bugünkü değeri hakkında bilgi verip veremeyeceğini test etmek amacıyla tasarlanmış bir nedensellik testidir. Literatürde oldukça yaygın kullanılmasına rağmen, standart Granger nedensellik testi ön koşul olarak analize dâhil edilecek değişkenlerin durağan olmasını gerektirmektedir. Bu ise kısıtlayıcı bir ön koşul olmasının yanında, seriler farklarının alınması veya

trendden arındırma vb. yöntemlerle durağanlaştırıldığında serilerle ilgili bilgi kayıpları yaşanmaktadır.

Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik testi standart Granger nedensellik testine dayanmaktadır. Ancak, Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testinde seriler durağan olmasa bile, farkları alınmadan serilere nedensellik testi uygulanabilmektedir. Ele alınan serilerin her ikisi 1. farkta durağan olabileceği gibi serilerden bir kısmı seviyede durağan (I(0)) bir kısmı ise 1. farkta (I(1)) durağan olabilmektedir. Eğer serilerin hepsinin seviyede durağan oldukları tespit edilirse, bu durumda test standart Granger nedensellik testine indirgenmektedir.

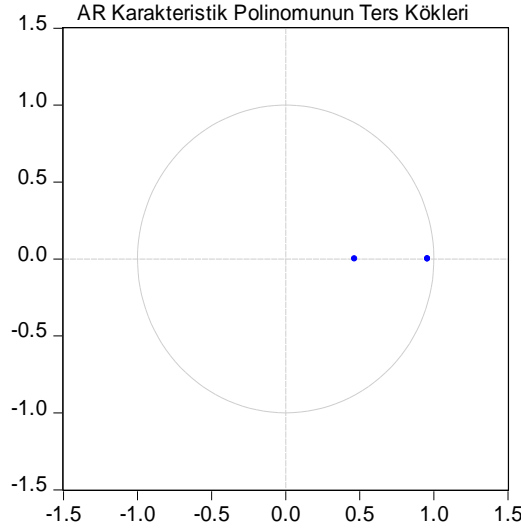
Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testinde öncelikle Wald testi kullanılarak uygulanacak olan VAR modelinin uygun gecikme uzunluğu belirlenir. Kurulan VAR modelinin geçerli olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla 4 ayrı tanı testi uygulanır. Bunlar; istikrar koşulu, otokorelasyon, değişen varyans ve normallik testleridir. Daha sonra ise, serilerin maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) yani en yüksek durağanlık seviyesi kadar gecikme de uygun gecikme sayısına eklenir. Bu ilave gecikmeler dışsal değişken kabul edilip Wald testi uygun gecikme uzunluğu kadarki sayıdaki gecikmeye uygulanır.

4.2.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım-İhracat İlişkisinin Nedensellik Analizi

Tablo 5: LDYY-LİHR İlişkisinde Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-51.15081	NA	0.133972	3.665573	3.759869	3.695106
1	9.016636	107.8865*	0.002788*	-0.208044*	0.074845*	-0.119447*
2	9.902086	1.465572	0.003475	0.006753	0.478234	0.154415

Tablo 5'te LDYY-LİHR ilişkisinde uygun gecikme uzunluğunun farklı bilgi kriterlerine göre belirlenmesi gösterilmiştir. Farklı bilgi kriterleri uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğunu göstermektedir.

Şekil 1: LDYY-LİHR İlişkinin İstikrar Koşulu

Tablo 6: LDYY-LİHR İlişkinin Diğer Tanısal Testleri

Panel A: Otokorelasyon Testi						
Gecikme	LRE*stat	df	Olasılık	Rao F stat	df	Olasılık
1	1.742915	4	0.7829	0.434518	(4, 48.0)	0.7830
2	9.846692	8	0.2760	1.281865	(8, 44.0)	0.2776

Panel B: Değişen Varyans Testi		
Chi-sq	df	Olasılık
10.15634	12	0.6022

Panel C: Normallik Testi			
Bileşen	Jarque-Bera	df	Olasılık
1	0.359366	2	0.8355
2	5.289057	2	0.0710
Ortak	5.648423	4	0.2270

Şekil 1 ve Tablo 6’da istikrar koşulu ve diğer tanısal testler gösterilmiştir. Şekil 1’de gösterildiği üzere AR karakteristik polinomunun ters kökleri birim çember içerisindedir. Bu ise istikrar koşulunun sağlandığını göstermektedir. Tablo 6’daki tanısal testlerin sonuçlarına göre ise, sırasıyla Panel A ve Panel B’de otokorelasyon ve değişen varyansın olmadığını ifade eden boş hipotezler reddedilememektedir. Buna göre, modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorunları yoktur. Panel C’de hata terimlerinin normal dağıldığını ifade eden boş hipotez reddedilememektedir. Şekil 1 ve Tablo 6’daki bütün tanısal testlerde gerekli koşullar sağlandığı için bundan sonraki aşamada Toda-Yamamoto (1995) testi uygulanıp sonuçlar değerlendirilebilir.

Tablo 7: LDYY-LİHR İlişkisi için Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

<u>Nedenselliğin Yönü</u>	<u>Wald İstatistiği</u>	<u>Olasılık</u>
<i>LİHR</i> → <i>LDYY</i>	11.69151	0.0029
<i>LDYY</i> → <i>LİHR</i>	1.408623	0.4944

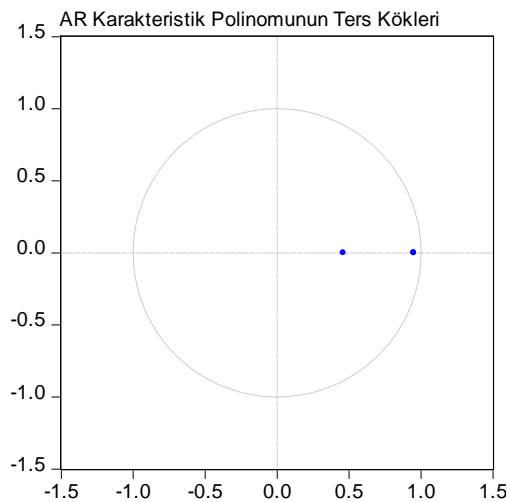
Tablo 7’de LDYY-LİHR ilişkisi için Toda-Yamamoto Granger nedensellik testinin sonuçları gösterilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi uygun gecikme uzunluğuna maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) olan 1 gecikme eklenmiş olup gecikme sayısı 2’ye çıkartılıp 2. gecikme dışsal değişken olarak kabul edilmiş ve Wald testi 1 gecikmeye uygulanmıştır. Sonuçlara göre LİHR değişkeninden LDYY değişkenine doğru Granger nedenselliği mevcut iken, LDYY değişkeninden LİHR’e doğru Granger nedenselliği tespit edilememiştir.

4.2.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırım-İthalat İlişkisinin Nedensellik Analizi

Tablo 8: LDYY-LİTH İlişkisinde Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

<u>Gecikme</u>	<u>LogL</u>	<u>LR</u>	<u>FPE</u>	<u>AIC</u>	<u>SC</u>	<u>HQ</u>
0	-53.56229	NA	0.158212	3.831882	3.926178	3.861414
1	-4.376411	88.19536*	0.007022*	0.715615*	0.998503*	0.804212*
2	-3.434446	1.559114	0.008719	0.926514	1.397995	1.074176

Tablo 8’de LDYY-LİTH ilişkisinde uygun gecikme uzunluğunun farklı bilgi kriterlerine göre 1 olduğu görülmektedir.

Şekil 2: LDYY-LİTH İlişkisinin İstikrar Koşulu

Tablo 9: LDYY-LİTH İlişkisinin Diğer Tanısal Testleri

Panel A: Otokorelasyon Testi						
Gecikme	LRE*stat	df	Olasılık	Rao F stat	df	Olasılık
1	2.199757	4	0.6991	0.550991	(4, 48.0)	0.6992
2	10.58462	8	0.2264	1.389185	(8, 44.0)	0.2279

Panel B: Değişen Varyans Testi		
Chi-sq	df	Olasılık
17.79203	12	0.1222

Panel C: Normallik Testi			
Bileşen	Jarque-Bera	df	Olasılık
1	0.521562	2	0.7704
2	1.708171	2	0.4257
Ortak	5.648423	4	0.2270

Şekil 2 ve Tablo 9’da LDYY-LİTH istikrar koşulu ve diğer tanısal testler gösterilmiştir. Şekil 2’de istikrar koşuluna uygun biçimde AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde olduğu görülmektedir. Tablo-9’daki tanısal testler ise otokorelasyon ve değişen varyansın olmadığını ve hata terimlerinin normal dağıldığını göstermektedir. Dolayısıyla tanısal testler istenilen koşulları sağlamaktadır. Bundan dolayı LDYY-LİTH ilişkisi için Toda-Yamamoto Granger (1995) nedensellik testini uygulayabiliriz.

Tablo 10: LDYY-LİTH için Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

<u>Nedenselliğin Yönü</u>	<u>Wald İstatistiği</u>	<u>Olasılık</u>
<i>LİTH</i> → <i>LDYY</i>	11.57019	0.0031
<i>LDYY</i> → <i>LİTH</i>	1.319434	0.5170

Tablo 10’da LDYY-LİTH ilişkisinin Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi sonuçları görülmektedir. Sonuçlara göre LİTH değişkeninden LDYY’ye doğru Granger nedenselliği mevcut iken, LDYY’den LİTH’e doğru bir Granger nedenselliği mevcut değildir.

LDYY-LİHR ve LDYY-LİTH ilişkilerine ait nedensellik sonuçlarını özetle ifade etmek gerekirse ihracattan ve ithalattan DYY’e doğru tek yönlü Granger nedenselliğinin var olduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı bir sonraki NARDL analizinde ihracat ve ithalatın DYY’e etkisi ayrı ayrı analiz edilecektir.

4.2.3. NARDL Analizi

Pesaran (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) modeli ekonometri literatürüne önemli bir katkıda bulunmuştur. ARDL modelinde bağımlı değişken birinci mertebeden durağan (I(1)) olması gerekirken, açıklayıcı değişkenler birinci mertebeden durağan (I(1)) olabileceği gibi seviyede durağan

(I(0)) olabilmektedir. ARDL modeli bu şekilde hem aynı hem de farklı mertebeden durağan olan seriler arasında hem regresyon hem de eşbütünlüşme ilişkisinin analizine izin vermektedir.

Shin, Yu ve Greenwood-Nimmo (2014) ise Pesaran (2001) tarafından geliştirilen ARDL modelini bir adım öteye taşıyarak açıklayıcı değişkenlerdeki pozitif ve negatif şokların bağımlı değişken üzerindeki etkisini ayrı ayrı analiz etmeye imkan tanıyan NARDL (Nonlinear Autoregressive Distributed Lag) modelini geliştirmişlerdir. Bu şekilde açıklayıcı değişken(ler)deki pozitif ve negatif şokların bağımlı değişken üzerinde aynı derecede etki edip etmediği tespit edilebilmektedir. Diğer bir deyişle açıklayıcı değişken(ler)deki pozitif ve negatif şoklardan hangisinin daha etkili olduğu NARDL modeli yardımıyla anlaşılabilir. NARDL modeli de ARDL modeli gibi hem aynı hem de farklı mertebeden durağan olan seriler arasında hem regresyon hem de eşbütünlüşme ilişkisinin analize olanak sağlamaktadır. Yalnız, dikkat edilmesi gereken husus bağımlı değişkenin birinci mertebeden durağan (I(1)) olması gerekliliğidir. Öte yandan, ARDL ve modellerinin uygulanabilmesi için bazı en az bir değişkenin seviyede durağan olma zorunluluğu yoktur. Yani, bütün değişkenlerin birinci mertebeden durağan olduğu durumda da ARDL ve NARDL modelleri uygulanabilmektedir. Altıntaş (2016)'ın çalışmasında bu anlatılanlara paralel biçimde bütün değişkenler I(1) iken NARDL modeli uygulanmıştır.

ARDL ve NARDL modelleri değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin tespit edilmesinin yanısıra regresyon katsayılarının da belirlenmesini sağlamaktadır.

Tablo 11. ARDL ve NARDL Modellerine Ait Eşbütünlüşme Testi Sonuçları

Panel A: LİHR-LDYY İlişkisinin ARDL ve NARDL Eşbütünlüşme Testi Sonuçları					
Test	F İstatistiği	Asimptotik Kritik Değerler			
		% 1		%5	
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
ARDL	8.70***	4.94	5.58	3.62	4.18
NARDL	7.44***	4.13	5.00	3.10	3.87

Panel B: LİTH-LDYY İlişkisinin ARDL ve NARDL Eşbütünlüşme Testi Sonuçları					
Test	F İstatistiği	Asimptotik Kritik Değerler			
		% 1		%5	
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
ARDL	9.85***	4.94	4.18	3.62	4.16
NARDL	8.32***	4.13	5.00	3.10	3.87

- *** %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 11'de Panel A'da ve Panel B'de sırasıyla LİHR-LDYY ve LİTH-LDYY ilişkileri için ARDL ve NARDL eşbütünlüşme testlerinin sonuçları gösterilmiştir. Her iki ilişki için de Schwarz bilgi kriterine göre ARDL testinde uygun model (1,0) ve NARDL testinde (1,0,0) olarak belirlenmiştir. Her iki ilişki için ARDL ve NARDL sınır testi sonuçlarına göre elde edilen F istatistikleri %1 ve %5

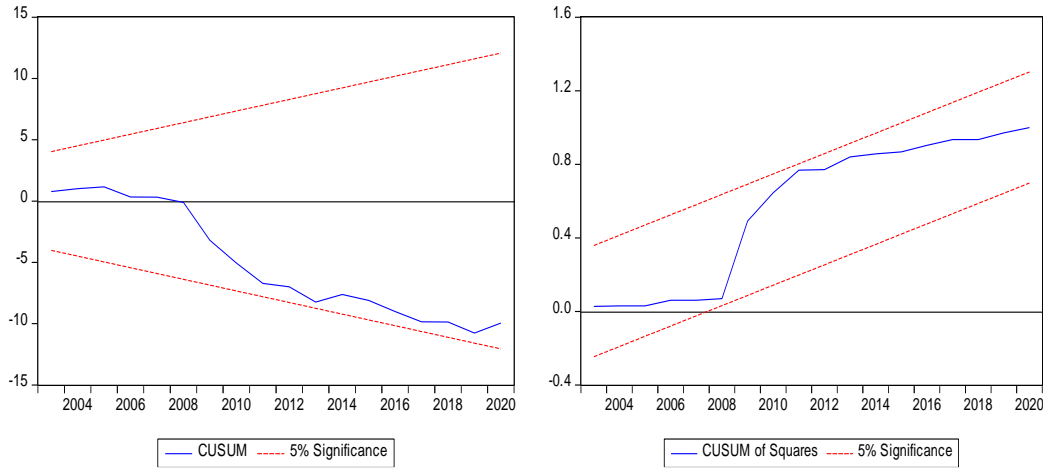
düzeyindeki I(0) ve I(1) sınır değerlerinden yüksektir. Bu sonuçlar her ilişki için ARDL ve NARDL sınır testlerine göre güçlü birer eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu göstermektedir.

Tablo 12: LDYY-LİHR İlişkisi İçin NARDL Modeli

Bağımlı Değişken : ΔLDYY				
Değişkenler	Katsayı	Std.Sapma	t-İstatistiği	Olasılık
C	9.630034	2.310404	4.168117	0.0003
LDYY(-1)	-0.539140	0.131968	-4.085376	0.0004
LİHR⁺	1.121602	0.295217	4.119062	0.0004
LİHR⁻	2.264364	0.963478	2.350197	0.0270
D1	0.218461	0.180136	-1.212758	0.2366
Uzun Dönem Katsayılar				
LİHR⁺	2.255477	0.202761	11.12380	0.0000
LİHR⁻	4.199953	1.154704	3.637254	0.0012
C	17.86183	0.420059	42.52217	0.0000
Tanısal Testler				
Breusch-Godfrey Serisel Korelasyon LM Testi	: 0.6903			
White Değişen Varyans Testi	: 0.1134			
Jarque-Bera Normallik Testi	: 0.9479			
Uzun Dönem Asimetri Testi	: 1.688 (0.205)			

Tablo 12’de LDYY-LİHR ilişkisi için geliştirilen NARDL modeli sonuçları görülmektedir. Modele D1 kukla değişkeni eklenmiştir. Bu kukla değişkenin eklenme sebebi, bu kukla değişken eklenmeden önce CUSUM of squares istikrar testinde 2002-2010 dönemi arası için sistemin istikrarsız olmasıdır. D1 kukla değişkeni 2002-2010 dönemi değerleri için 1 diğer dönemler için 0 olarak belirlenip modele eklenmiş ve istikrar koşulu sağlanmıştır. Ayrıca, serisel korelasyon LM testi, değişen varyans ve Jarque-Bera normallik testlerine ait olasılık değerleri % 10 düzeyinde anlamlı değildir. Diğer bir deyişle, modelde otokorelasyon, değişen varyans ve hata terimlerinin normal dağılmaması sorunları yoktur. Ancak, modelin uzun dönem asimetri testinin test istatistiği olan 1.688 değerinin olasılık değeri 0.205’tir. Yani, pozitif ve negatif bileşenlerin etkilerinin simetrik olduğunu ifade eden boş hipotez reddedilememektedir. Öte yandan pozitif (LİHR⁺) ve negatif (LİHR⁻) bileşenlerin katsayılarının pozitif olduğu görülmektedir. Buna göre ihracattaki artışların DYY’i artırıcı etkisi ihracattaki azalışların DYY’yi azaltıcı etkisi uzun dönemde birbirinden farklılaşmamaktadır.

Eğer pozitif ve negatif bileşenlerin etkilerinin asimetric olduğu sonucu ortaya çıksaydı, LİHR⁺ değişkenine ait katsayının 2.255, LİHR⁻ değişkenine ait katsayının yaklaşık 4.2 olmasından dolayı ihracattaki %1’lik bir artış DYY’i % 2.25 artırırken, ihracattaki %1’lik bir azalış DYY’i % 4.2 azaltır denilebilirdi. Ancak, yukarıda da ifade edildiği gibi asimetrinin varlığı doğrulanamadığı için sonuçlar simetri varsayımına göre yorumlanmalıdır.

Şekil 3: LDYY-LİHR ilişkisi için CUSUM ve CUSUMQ İstikrar Testleri

Şekil 3'te LDYY-LİHR ilişkisine ait istikrar testi sonuçları görülmektedir. Hem CUSUM hem de CUSUM of Squares (CUSUMQ) istikrar testlerine göre sistemin % 5 anlamlılık düzeyindeki istikrar aralığından sapmadığı yani sistemin istikrarlı olduğu görülmektedir.

Tablo 13: LDYY-LİTH ilişkisi için NARDL Modeli

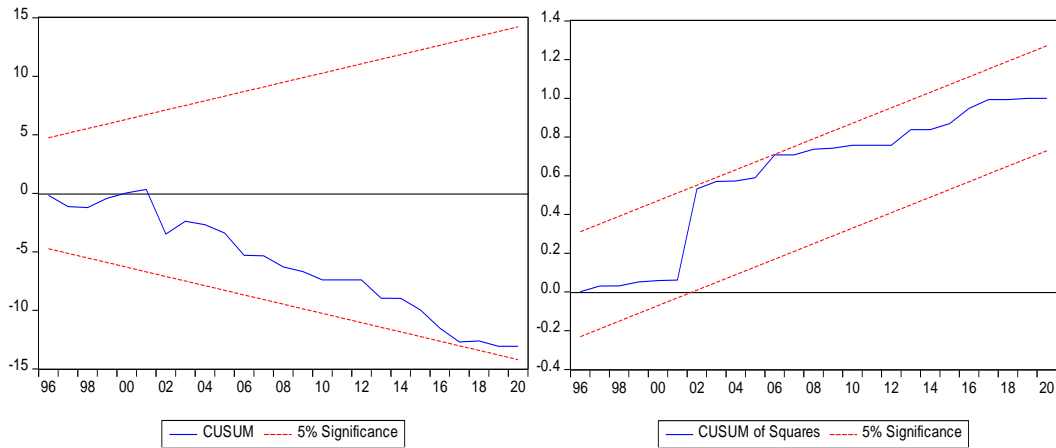
Bağımlı Değişken : ΔLDYY				
Değişkenler	Katsayı	Std.Sapma	t-İstatistiği	Olasılık
C	8.5275872.253915	3.783455	0.0009	
LDYY(-1)	-0.462791	0.128911	-3.590000	0.0014
LİTH⁺	0.867038	0.322795	2.686035	0.0127
LİTH⁻	2.123738	0.897975	2.365031	0.0261
@TREND	0.053242	0.064356	0.827296	0.4159
Uzun Dönem Katsayılar				
LİTH⁺	1.873498	0.625746	2.994022	0.0061
LİTH⁻	4.588980	2.256854	2.033352	0.0528
@TREND	0.115044	0.130805	0.879510	0.8795
Tanısal Testler				
Breusch-Godfrey Serisel Korelasyon LM Testi	: 0.5680			
White Değişen Varyans Testi	: 0.3931			
Jarque-Bera Normallik Testi	: 0.9602			
Uzun Dönem Asimetri Testi	: 1.689 (0.205)			

Tablo-13'te LDYY-LİTH ilişkisi için geliştirilen NARDL modeli sonuçları görülmektedir. Modele trend değişkeni eklenmiştir. Trend değişkeninin eklenme sebebi, trend eklenmeden önce modelin istikrar koşulunun sağlanmamış olmasıdır. Trend değişkeni eklenince istikrar koşulu sağlanmıştır. Serisel korelasyon LM testi, değişen varyans ve Jarque-Bera normallik testlerine ait olasılık değerleri % 10

düzeyinde anlamlı çıkmamışlardır. Dolayısıyla modelde otokorelasyon, değişen varyans ve hata terimlerinin normal dağılmaması sorunu yoktur.

Ancak bir önceki sonuca benzer şekilde, modelin uzun dönem asimetri testinin test istatistiği olan 1.689 değerinin olasılık değeri 0.205'tir. Yani, pozitif ve negatif bileşenlerin etkilerinin simetrik olduğunu ifade eden boş hipotez reddedilememektedir. Öte yandan pozitif ($LITH^+$) ve negatif ($LITH^-$) bileşenlerin katsayılarının pozitif olduğu görülmektedir. Buna göre ithalattaki artışların DYY'yi artırıcı etkisi ihracattaki azalışların DYY'yi azaltıcı etkisi uzun dönemde birbirinden farklılaşmamaktadır.

Eğer pozitif ve negatif bileşenlerin etkilerinin asimetric olduğu sonucu ortaya çıksaydı, $LITH^+$ değişkenine ait katsayının 1.873, $LITH^-$ değişkenine ait katsayının yaklaşık 4.59 olmasından dolayı ithalattaki %1'lik bir artış DYY'yi % 1.87 artırırken, ihracattaki %1'lik bir azalış DYY'yi % 4.2 azaltır şeklinde yorumlanabilirdi. Ancak, etkilerin simetrik olduğu ortaya çıktığı için sonuçlar bu doğrultuda yorumlanmalıdır.

Şekil 4: LDYY-LİTH ilişkisi için CUSUM ve CUSUMQ İstikrar Testleri

Şekil 4'te LDYY-LİTH ilişkisine ait istikrar testi sonuçları görülmektedir. Hem CUSUM hem de CUSUMQ istikrar testlerine göre sistemin % 5 anlamlılık düzeyindeki istikrar aralığından sapmadığı yani sistemin istikrarlı olduğu görülmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin 1990-2020 dönemi için DYY, ihracat ve ithalat arasındaki ilişki Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testi ve NARDL modeli yardımıyla analiz edilmiştir.

Toda-Yamamoto Granger (1995) nedensellik testi sonuçlarına göre hem ihracattan hem de ithalattan DYY'ye doğru tek yönlü Granger nedenselliği tespit edilmiştir.

Hem ARDL hem de hem de NARDL modeli sonuçları değişkenler arasında uzun dönem eşbütünlüşme ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, NARDL modeline ait asimetri testi sonuçlarına göre hem ihracata hem de ithalata ait pozitif ve negatif bileşenlerin doğrudan yabancı yatırımlara etkisi uzun dönemde asimetrik değildir. Yani, hem ihracata hem de ithalata ait pozitif bileşenlerin doğrudan yabancı yatırımları artırıcı etkisi bu iki değişkene ait negatif bileşenlerin doğrudan yabancı yatırımları azaltıcı etkisinden uzun dönemde farklı değildir.

DYY, ekonometrik analiz öncesi yaptığımız tanımlayıcı istatistiklerin analizinde gösterdiğimiz gibi ihracat ve ithalata göre oldukça volatilitesi yüksek bir tür iktisadi değişkendir. NARDL modelinin ortaya koyduğu analiz sonuçlarına göre, Türkiye'nin üretken kapasitesini ve dolayısıyla da ihracatını etkileyen olumsuz bir şok, DYY'yi oldukça olumsuz etkilemektedir. Türkiye için genelde talebin ve/veya üretimin düştüğünün bir göstergesi kabul edilebilecek olan ithalat düşüşünün de DYY'yi fazlasıyla düşürdüğü görülmektedir. Bilindiği gibi ülkemizde ithalatın büyük çoğunluğu ara malı, sermaye malı ve yatırım malı ithalatından oluşmaktadır. İthalattaki düşüş genelde bu kalemlerin ithalatında bir düşüş olarak yorumlanabileceği gibi ithalattaki payı az olan tüketim malı ithalatında bir düşüş olarak da yorumlanabilir. Ara malı, sermaye malı ve yatırım malı ithalatında düşüşten kaynaklı DYY azalışı, yabancı yatırımcılar açısından ülkede yatırım ortamının güvensizleşmesi olarak yorumlanıp DYY'yi azaltan bir faktör olarak kabul edilebilir.

NARDL modelinde ihracat ve ithalat değişkenlerin katsayılarının pozitif olması bu iki değişkendeki istikrarlı yükselişlerin DYY'yi ülkeye çekebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle son dönemde, ülkemizin ihracatı artırıcı politikalara yönelmesi ve ülkenin jeopolitik konumu ve pandemi sonrası bir üretim üssü haline gelebilecek olma ihtimalinin belirmesi, DYY'yi ülkemize fazlasıyla çekebilir. Analiz sonuçlarına göre ithalattaki azalışın DYY'yi azalttığını göstermesinin, Türkiye'nin üretim yapısı itibariyle ithal girdiye fazlasıyla bağlı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Dolayısıyla, çok kısa vadede ithal girdiye bağımlılık sürdüğü sürece ithalattaki azalışlar DYY'yi ülkeden kaçırabilir. Ancak, orta ve uzun vadede ülkenin üretiminde ithal girdiye bağımlılığının azaltılması ile ihracat artış oranının ithalat artış oranının önüne geçmesi ve cari açığın kapatılması politikasının DYY'yi ülkemize çekebileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Acar, M. (2016). Doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 92-105.
- Acaravcı, A. ve Akyol, M. (2017). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Uluslararası Ekonomi Ve Yenilik Dergisi*, 3(1), 17-33.
- Acaravcı, A. ve Bostan, F. (2011). Makroekonomik değişkenlerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerine etkileri: Türkiye ekonomisi için ampirik bir çalışma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 56-68.
- Ahmed, A.D., Cheng E. ve Messinis G. (2011). The role of exports, fdi and imports in development: Evidence from sub-saharan African countries. *Applied Economics*, 43(26), 3719-3731.
- Akkoç, G. K., Akkoç, U. ve Yücel, Ö. F. (2018). BRICS-T ülkelerinde toplam faktör verimliliği ve teknoloji transferi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (21), 101-118.
- Altıntaş, H. (2016). Petrol fiyatlarının gıda fiyatlarına asimetric etkisi: Türkiye için nardl modeli uygulaması. *Journal of Management and Economics Research*, 14(4), 1-24.
- Alguacil, M. T. ve Orts, V. (2003). Inward foreign direct investment and imports in Spain. *International Economic Journal*, 17(3), 19-38.
- Altıntaş, H. ve Öz B. (2010). Türkiye’de kur değişkenliği ve ihracat ilişkisinin ekonometrik analizi: 1989-2008. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi Ve Siyaset Kongresi-I, Küresel Krizler Ve Ekonomik Yönetişim*, 15-16 Nisan 2010, Malatya,1964-1984.
- Altıntaş, H. (2009). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye girişi ve dış ticaret arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi: 1996-2007. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 64(02), 1-30.
- Anwar, S. ve Nguyen, L. P. (2011). Foreign direct investment and trade: The case of Vietnam. *Research In International Business And Finance*, 25(1), 39-52.
- Awokuse, T. O. (2008). Trade openness and economic growth: İş growth export-led or import-led? *Applied Economics*, 40(2), 161-173.

- Aydemir, O. ve Genç E. (2015). Uluslararası sermaye hareketlerinin belirleyicileri, doğrudan yabancı yatırımlar kapsamında bir analiz, Türkiye örneği. *Optimum Ekonomi Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 17-41.
- Bayraktutan, Y. ve Bıdırdı, H. (2010). Türkiye ithalatının temel belirleyicileri (1989-2004). *Ege Akademik Bakış*, 10(1), 351-369.
- Belke, M. ve Özturgut, R. (2020). Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye özgü belirleyicileri: Yükselen piyasa ekonomileri için panel veri analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 12(22), 12-26.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. ve Özpınar, Ö. (2011). Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin ihracat performansına etkilerinin var yöntemi ile tahmini. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(3), 39-63.
- Constant, N. B. Z. S. ve Yaoxing, Y. (2010). The relationship between foreign direct investment, trade openness and growth in Cote D'ivoire. *International Journal Of Business And Management*, 5(7), 99-107.
- Çelik, H., Yılmaz, H. ve Erdemli, M. (2020). Doğrudan yabancı yatırımların dış ticaret üzerindeki etkisi: G8 ülkeleri için ampirik bir uygulama. *Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 369-376.
- Çeştepe, H., Yıldırım, E. ve Bayar, M. (2013). Doğrudan yabancı yatırım, ekonomik büyüme ve dış ticaret: Toda-Yamamoto yaklaşımıyla Türkiye'den nedensellik kanıtları. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 13(27), 1-37.
- Dasgupta, N. (2009). Examining the long run effects of export, import and fdi inflows on the fdi outflows from India: A causality analysis. *Journal Of International Business And Economy*, 10(1), 65-88.
- Delice, G. ve Birol, Y. E. (2011). Dolaysız yabancı sermaye yatırımları ve dış ticaret bilançosu: Türkiye üzerine bir uygulama. *Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 1-28.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49, 1057-1072.

- Dritsaki, M., Dritsaki C. ve Adamopoulos A. (2004). A causal relationship between trade, foreign direct investment and economic growth for Greece. *American Journal Of Applied Sciences*, 1(3), 230-235.
- Ekinci, A. (2011). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisi: Türkiye uygulaması (1980-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 71-96.
- Frimpong M. J. ve Oteng-Abayie, E. F. (2006). Bounds testing approach: An examination of foreign direct investment, trade, and growth relationships. *American Journal Of Applied Sciences, Forthcoming*, 1-19.
- Göçer, İ., Bulut, S. ve Dam, M. M. (2012). Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin ihracat performansına etkileri: Ekonometrik bir analiz. *Business And Economics Research Journal*, 3(2), 21-40.
- Granger, C. W. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 424-438.
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics*, McGraw Hill, Newyork.
- Hailu, Z. A. (2010). Impact of foreign direct investment on trade of African countries. *International Journal Of Economics And Finance*, 2(3), 122-133.
- Harding, T. ve Javorcik, B. S. (2012). Foreign direct investment and export upgrading. *Review Of Economics And Statistics*, 94(4), 964-980.
- Hüseyini, İ. (2017). Doğrudan yabancı yatırımların ihracatın sofistike değeri üzerindeki etkisi: Brics ülkeleri ve Türkiye. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(4), 79-95.
- Jayachandran, G. ve Seilan, A. (2010). A causal relationship between trade, foreign direct investment and economic growth for India. *International Research Journal Of Finance And Economics*, 42, 76-88.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye hareketlerini belirleyen faktörlerin ekonometrik analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(1), 436-458.
- Karagöz, K. ve Karagöz, M. (2006). Türk ekonomisinde ihracat ve doğrudan yabancı yatırım ilişkisi: Bir zaman serisi analizi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (1), 117 – 126.

- Keho, Y. (2015). Foreign direct investment, exports and economic growth: Some African evidence. *Journal Of Applied Economics & Business Research*, 5(4), 209-218.
- Kıran, B. (2011). Causal links between foreign direct investment and trade in Turkey. *International Journal Of Economics And Finance*, 3(2), 150-158.
- Kızılkaya, O. ve Ay, A. (2014). Reel Döviz kuru ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ARDL yöntemi ile analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 290-304.
- Koç Aytekin, G. (2019). Doğrudan yabancı yatırımlar, belirleyicileri ve ekonomik etkileri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 255-278.
- Kotil, E. (2020). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret arasındaki ilişki. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(4), 417-426.
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan yabancı yatırım kararları ve belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382.
- Kutan, A. M. ve Vukšić, G. (2007). Foreign direct investment and export performance: Empirical evidence. *Comparative Economic Studies*, 49(3), 430-445.
- Leichenko, R. M. ve Erickson, R. A. (1997). Foreign direct investment and state export performance. *Journal Of Regional Science*, 37(2), 307-329.
- Magalhaes, M.F. ve Africano, A.P. (2007). A panel analysis of the fdı impact on international trade. *Fep Working Papers*, No.235.
- Mın, B. (2003). Fdı And Trade. *Journal Of The Asia Pacific Economy*, 8(2), 229-250.
- Öztürk, I. ve Acaravcı, I. (2010). Fdı, trade and growth in Turkey: Evidence from ardl bounds testing approach. *Argumenta Oeconomica*, 25(2), 95-115.
- Pacheco-López, P. (2005). Foreign direct investment, exports and imports in Mexico. *World Economy*, 28(8), 1157-1172.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.

- Pramadhamı, M., Bıssondeal, R. K., Driffıeld ve Nigel L. (2007). Fdı, trade and growth, a causal link? *Aston Business School*, 1-27.
- Phillips, P. C. B. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regressions. *Biometrika*, 75, 335- 346.
- Saray, M. O. (2011). Doğrudan yabancı yatırımlar-istihdam ilişkisi: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, 161(2), 381-403.
- Sayar, R. (2005). Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişki; Türkiye örneği. *Gümrük Ve Ticaret Dergisi*, 11, 72-80.
- Sezer, S. (2018). Dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar arası ilişki: Brics ülkeleri ve Türkiye üzerine bir analiz. *Electronic Turkish Studies*, 13(18), 1171-1189.
- Shin, Y., Yu, B. ve Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. *In Festschrift in honor of Peter Schmidt, Springer*, New York, NY, 281-314.
- Sun, H. (2001). Foreign direct investment and regional export performance in China. *Journal Of Regional Science*, 41(2), 317-336.
- Syzdykova, A. (2019). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkisi: Orta Asya ülkeleri örneği. *Uluslararası Kültürel Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (Uksad)*, 5(1), 291-307.
- Şen, A. ve Karagöz, M. (2005). Türkiye'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme ve ihracata etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansı Dergisi*, 50, 1064-1076.
- Şentürk, M. ve Eralp, A. (2012). Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımların dış ticaret ile etkileşimi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 20-33.
- Tarı R. ve Bıdırdı, H. (2009). Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının temel belirleyicileri: 1990-2006 dönemine ilişkin ekonometrik analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 253-268.
- Terzi, H. ve Pata, U. K. (2017). Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret arasındaki ilişkinin analizi: Türkiye deneyimi. *Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18, 167-184.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.

- Yanar, R. ve Oğuz D. (2019). Doğrudan yabancı yatırımlar ve toplam faktör verimliliği ilişkisi: Türkiye örneği. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 41-54.
- Yılmaz, M. (2010). Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir deneme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 241-260.
- Zhang, K. H. (2005). How does fdi affect a host country's export performance? The case of China. *International Conference Of Wto, China And The Asian Economies*, 25-26.
- Zhang, K. H. ve Song, S. (2001). Promoting exports: The role of inward Fdi in China. *China Economic Review*, 11(4), 385-396.
- Zhang, Q. ve Felmingham, B. (2001). The relationship between inward direct foreign investment and China's provincial export trade. *China Economic Review*, 12(1), 82-99.

Foreign Direct Investments, Export and Import Relationship: An Example Application with NARDL Approach for Turkey

Extended Abstract

1. Introduction

Capital accumulation is one of the most important factors of economic growth. Foreign direct investment (FDI) is an important tool to fill the capital deficiency needed for developing countries that do not have sufficient capital accumulation. FDI has a significant contribution to the process of increasing production and employment in host countries, eliminating the problems in the balance of payments, increasing per capita income, increasing export performance, economic growth, technology as well as infrastructure modernization. Although it has a significant contribution to the formation of capital accumulation, foreign direct investment in Turkey is limited compared to many developed countries. However, increases in export and import capacity are thought to attract foreign direct investments. As the export capacity of the country increases, multinational companies that produce for many foreign markets can make foreign direct investments in that country in order to benefit from its physical and human capital. Increases in imports are mainly due to intermediate and capital goods in Turkey. It can be thought that one of the reasons for the increase in imports in countries that are highly dependent on these goods used in production may be foreign direct investments. Moreover, it can be taken into account that Turkey's export and import capacity can increase if foreign direct investments increase. Increases in foreign direct investments can lead to an expansion in the country's production capacity and technological level, as well as an increase in exports. In addition, the income increase provided by foreign direct investments can increase imports. This increase in imports can be based on consumption, as well as the need for capital and intermediate goods provided by the increase in production. On the other hand, it is known that companies with the foreign direct investment are generally multinational companies. That being said, these companies can target foreign direct investments not only for the domestic market of that country, but also to export the goods they produce by taking advantage of the cost advantage provided by these markets.

In this study, the relationship between foreign direct investments, exports and imports for Turkey are analyzed. The first aim of the study is to determine the direction of causality. Interpretations and policy implications based on the results obtained through the NARDL model to be applied after the determination of causality are included.

2. Method

In this study, the relationship between FDI, exports and imports are analyzed by the Toda-Yamamoto (1995) Granger causality test over the period 1990-2020 for Turkey. Then, the effects on the dependent variable are analyzed by separating the positive and negative shocks of the explanatory variables within the framework of the non-linear ARDL model. Toda-Yamamoto (1995) Granger causality test is a remarkable causality test in that it takes into account the stationarity of the related variables at different orders. Similarly, ARDL regression model can give appropriate results even in the case of different order stationarity of the variables considered. The NARDL model, which enables the separation of positive and negative shocks in the explanatory variables, also takes into account that the dependent variable can give asymmetric responses to these shocks in the explanatory variables. In this respect, the NARDL model results allow for remarkable interpretations and policy implications. Due to these superior properties of both tests, it was deemed appropriate to use them in the analysis.

3. Results and Discussion

As a result of the Toda-Yamamoto (1995) Granger causality test, it was determined that there is a one-way Granger causality running from exports and imports to foreign direct investments. According to both ARDL and NARDL results, the existence of a long-term cointegration relationship between the variables was determined. However, the asymmetry test results of the NARDL model revealed that there is no asymmetry between the positive and negative components in the relevant period for both exports and imports. On the other hand, it has been concluded that both exports and imports increase foreign direct investments for the relevant period.

4. Conclusion

The applied bivariate Toda-Yamamoto (1995) Granger causality test revealed the existence of Granger causality running from exports and imports to foreign direct investments. According to the NARDL model, long-term asymmetry could not be detected. Nonetheless, it has been concluded that both exports and imports increase foreign direct investments in the long run. Accordingly, it has emerged that the increase in the country's exports and imports may be a factor that attracts foreign direct investments to the country in the long run.

Further studies can lead to different results if done based on more monthly or quarterly data. In this way, long-term asymmetry results, which we could not detect in this study, can be reached and appropriate interpretations and policy implications can be made.

Araştırma Makalesi

**Milli İktisat Anlayışı Çerçevesinde Atatürk Dönemi İktisat
Politikaları ve Al-i İktisat Meclisi**

Zekayi KAYA

*Sorumlu Yazar, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF
zkaya@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2998-4675*

Halil İbrahim GÜL

*Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF
hibrahimgul@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2428-5373*

Öz

Osmanlı Devleti'nin 1908 yılı öncesi özellikle 19'uncu yüzyılda yaşadığı tecrübeler, müteşebbis bir Müslüman sınıfın olmaması, bağımsızlık hareketlerinin başlaması Osmanlı tebaasındaki azınlıkların isyan etmesi gibi sebepler milliyetçilik akımlarını doğurmuş ve buna bağlı milli iktisat düşüncesinin benimsenmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin sanayi devrimini gerçekleştirememesinin yanı sıra 1838 Serbest Ticaret Anlaşması'nın uygulanması sonucu verilen dış ticaret açıkları, artan borçlar ve yabancılaşan sermaye yapısı milli iktisat düşüncesinin devlet yönetiminde siyasi ve ekonomik olarak hâkim olmasını sağlamıştır. Türkiye İktisat Kongresi ve Al-i İktisat Meclisi gibi oluşumlar milli iktisat düşüncesinin iktisat politikası karar ve uygulamalarına yansımada etkin bir role sahip olmuşlardır. Çalışmanın amacı bu oluşumların milli iktisat düşüncesiyle ilişkisini ve dönemin iktisat politikası karar ve uygulamalarındaki önemini ortaya koymaktır. Betimleme yöntemiyle hazırlanan bu çalışmada 18 adet rapordan oluşan orijinal Al-i İktisat Meclisi raporları ve diğer kaynaklardan yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Milli İktisat, Al-i İktisat Meclisi, İktisat Politikaları, Atatürk
Jel Sınıflandırma Kodları: E02, E60, N00

Economic Policies in the Period of Atatürk and Al-i İktisat Council Within the Framework of National Economy¹

Abstract

The experiences of the Ottoman Empire before 1908, especially in the 19th century, for reasons such as the absence of an enterprising Muslim class, the beginning of the independence movements, and the rebellion of the minorities of the Ottoman subjects(citizens), gave rise to nationalism movements and led to the adoption of the national economy thought. In addition to the failure of the Ottoman Empire to realize the industrial revolution, the foreign trade deficits, increasing debts and alienated capital structure as a result of the implementation of the 1838 Free Trade Agreement enabled the national economy thought to dominate the state administration politically and economically. Organizations such as the Turkish Economy Congress and the Al-i İktisat Council had played an active role in the reflection of national economic thought on economic policy decisions and practices. The aim of the study is to reveal the relationship of these formations with national economic thought and their importance in the economic policy decisions and practices of the period. In this study, which was prepared by the descriptive method, the original Al-i İktisat Council reports consisting of 18 reports and other sources were used.

Keywords: National economy, Al-i İktisat Council, Economy Policies, Atatürk
JEL Classification Codes: E02, E60, N00

¹ Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 26.09.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 13.12.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Kaya, Z. ve Gül, H. İ. (2022). Milli iktisat anlayışı çerçevesinde Atatürk dönemi iktisat politikaları ve Al-i İktisat Meclisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 300-322, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1180132.

1.Giriş

Milli iktisat düşüncesinin gelişip olgunlaşmasında Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan fikir akımların varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Milliyetçilikle birlikte İslamcılık, Osmanlıcılık, Turancılık gibi akımlar tartışılırken, diğer taraftan teşebbüs hürriyetini benimseyen liberalizm ve onun karşısında sosyalizm kavramları tartışılmıştır. Milliyetçilik akımının etkisiyle iktisadi alanda milli iktisat düşüncesi hâkim olmuştur.

Milli iktisat anlayışı 1908 yılında iktidara gelen İttihat ve Terakki ile Osmanlı'nın son döneminde ilk kez iktisat politikalarının hazırlanması ve uygulanmasında etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci ve sonrasında da Türkiye İktisat Kongresi ve Al-i İktisat Meclisi kararlarının² içeriği ve bu kararlar çerçevesinde uygulanan iktisat politikalarından milli iktisat düşüncesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Milli iktisat düşüncesi, ulusal çıkarlar doğrultusunda milli sermaye sınıfının oluşturulmasına yönelik karar ve uygulamaları ifade eder. Kararların alınması ve uygulanması için de Türkiye İktisat Kongresi düzenlenmiş ve Al-i İktisat Meclisi gibi kurum ve kurullar oluşturulmuştur. Dünyada da benzerleri olan Al-i İktisat Meclisi'nin özel kesim ile hükümet arasında ilişkinin kurulması ve iktisat politikalarının oluşumunda özel kesimin de etkinliğinin ve rolünün artırılması açısından önemlidir.

Milli iktisat ya da Al-i İktisat Meclisi'ni konu edinen az sayıda yapılan çalışma olmasına karşın milli iktisat ile Al-i İktisat Meclisi'nin birlikte iktisat politikalarına yansımaları ele alan daha önce yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu çalışma diğerlerinden ayrılmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle milli iktisat düşüncesinin anlamı üzerinde durulmakta, daha sonra Türkiye İktisat Kongresi ve Al-i İktisat Meclisi'nin milli iktisat düşüncesiyle ilişkisi incelenmektedir. Son kısımda da Al-i İktisat Meclisi'nin kuruluş süreciyle birlikte Al-i İktisat Meclisi kararlarının 1927-1938 arası dönemde iktisat politikası uygulamalarına yansımaları milli iktisat düşüncesi kapsamında değerlendirilmektedir.

² Al-i İktisat Meclisi kararları raporlar halinde yayımlanmıştır. 18 adet rapordan oluşan orijinal raporlar "Pıçak, M. ve Demir, Ş. (2020), Ali İktisat Meclisi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları." referans eserinden ve TBMM'nin " : <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/489>" açık erişim adresinden elde edilmiştir.

2. Milli İktisat Anlayışı, Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi ve Al-i İktisat Meclisi

2.1. Milli İktisat Anlayışı ve Türkiye İktisat Kongresi

Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş döneminde³ önceki kuruluş ve yükselme dönemlerinin aksine Müslüman Türk halkını diğer gayri Müslim halklara oranla ticari faaliyetlerin dışında bırakan bir iş bölümü oluşmuştur (Sarç, 1983, s. 337). Osmanlı Devleti'nin bu döneminde ticarete Rum, Ermeni ve Yahudiler giderek daha fazla ve büyük paya sahip olurken; Türkler genellikle askerlik, bürokratik, tarım ve hayvancılık, küçük ev işletmeciliği, perakende ticaret ve esnaflık gibi işlerle uğraşmışlardır. Türk insanında girişimcilik altyapısının ve kültürünün gelişmemesine neden olan bu politika ve kurumsallaşma şekli, bazı aydın, düşünür ve vatanperverler tarafından ortaya konmuştur (Doğangün Yasa ve Çelik, 2016, s. 2419; Çavdar, 1973, s. 103). Türk girişimcilik alt yapısının oluşturulma çabaları II. Abdülhamid döneminde başlamış, Avrupa mallarıyla rekabet ve özel sektörün geliştirilme çabaları aynı zamanda her alanda fabrikaların kurulması için müteşebbisler teşvik edilmiştir. Bu dönemde yapılan imtiyaz ya da yatırımlarla başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun birçok yerinde milli üretim tesisleri açılmıştır (Memiş, 2019, 453-472). Daha sonraki dönemlerde Türk müteşebbis sınıfının eksikliğini ortaya koyan, II. Abdülhamid döneminin yanında belki de en önemli yapılanma İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. Osmanlı'nın iş bölümünü oluşturan bu kurumsallaşma modelinden 1908 yılıyla başlayan İttihat ve Terakki döneminde vazgeçilmiştir. İttihat ve terakki döneminde milli tüccar ve sanayici yetiştirme ve oluşturmaya çaba sarfedilen milli bir burjuvazi yani milli sermaye sınıfı oluşturmaya yönelik "milli iktisat" anlayışı benimsenmiştir (Doğangün Yasa ve Çelik, 2016, s. 2419). Ancak Osmanlı Devleti'nin bağlı bulunduğu uluslararası anlaşmaların gümrük tarifelerinde tek taraflı değişikliğe izin vermemesi nedeniyle 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başlayana kadar serbest ticaretin geçerli olduğu dışa açık bir ekonomi özelliğine sahip olmaya devam etmiş, milli iktisat anlayışı etkin bir şekilde uygulanamamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla iktidarda bulunan İttihat ve Terakki yönetimi kendini daha serbest hissederek tek taraflı olarak milli iktisat ilkeleri 1914 yılı sonrasında kendi kendine yeterlilik, korumacılık, sanayileşmenin geçerli olduğu içine kapalı bir ekonomi anlayışıyla birlikte tam anlamıyla uygulama imkânı bulmuştur (Pamuk, 2014, s. 163). Aynı şekilde bu anlayış yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de takip ettiği temel bir strateji olmuştur (Doğangün Yasa ve Çelik, 2016, s. 2419). Cumhuriyet'in kurulmasıyla milli iktisat anlayışı ve bunun paralelindeki politikaların

³ Genel kabul gören görüş Osmanlıyı ayırırken gerileme ve çöküş dönemleri şeklindedir. Ancak son zamanlarda yapılan çalışmalarda bu ayırımı kabul etmeyen ya da Osmanlı'nın yeniden dönemlendirmesini savunan iktisat tarihçileri oluşmaya başlamıştır. Ahmet Tabakoğlu gibi bazı iktisat tarihçileri dönemlere ayırma konusunda yeni yaklaşımlar gündeme getirirken, Şevket Pamuk gibi bazı iktisat tarihçileri ise bazı iktisadi bulguların Osmanlı ekonomik sisteminin klasik ayırımdan farklılaştığını dile getirmektedir. Ancak hem bu şekildeki açıklamaların ispat edilmesi ve literatürde genel kabul görmesi belli zaman alacağından hem de çalışmamızda sadece belirli bir dönemi vurgulamak amacıyla "gerileme ve çöküş dönemi" kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

benimsenmesi ve devam ettirilmesinde Birinci Dünya Savaşı sonrası savaşın oluşturduğu sorunların devam etmesi ve bunun yanında 1929 Büyük Buhran'ında küresel iktisadi daralma ile birlikte dünyada ortaya çıkan yeni koşullar etkili olmuştur. Ayrıca bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve Türkiye'de yeni bir kadronun önderliğinde bir ulus-devletin kurulmasının da rolü olmuştur (Pamuk, 2014, s. 212).

Cumhuriyet'in ilk yıllarının iktisat politikasını da şekillendirecek milli iktisat anlayışı ile ilgili birçok görüş belirtilmiştir. Bu görüşlerden birinde Hollandalı tarihçi Erik Jan Zürcher, Cumhuriyet'in ilk dönemindeki sosyoekonomik politikaların İttihatçıların 1913'te uygulamaya koymuş olduğu milli iktisat programının bir devamı olduğunu belirtmektedir. Erken Cumhuriyet dönemi üzerine araştırmaları bulunan iktisat tarihçilerinden Çağlar Keyder' e göre ulusal kalkınma tema ve amaçlarının birçoğu İttihatçılardan aktarılmıştır. Bir başka erken Cumhuriyet dönemi iktisat tarihçisi Bilsay Kuruç da ekonomide devleti ve özel girişimciliği birbirine bağlayabilen kavramın "milli iktisat" olduğunu öne sürmüştü ve aynı zamanda bu kavramın Cumhuriyet rejimine daha eski yılların tartışmalarından ve deneyimlerinden aktarıldığını ifade ederek İttihatçıların görüş ve uygulamalarının devamlılığına vurgu yapmıştır. 1923'ten sonra canlanan ekonomide milli niteliğe sahip modern bir ticaret, sınai mülkiyet ve mali sermaye yapısı istendiğini ve ekonomideki bu canlanmanın yabancı kaynaklar tarafından desteklenmesiyle kalkınmayı harekete geçirebileceğini ifade etmiştir. Öne çıkan başka bir görüşte ise Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisi ile ilgili çalışmaları olan Korkut Boratav "1923-1929 döneminin, iktisat politikaları ve resmi iktisat görüşleri yönünden 1908-1922 döneminin büyük ölçüde bir devamı olduğunu" belirtmektedir (Koraltürk, 2017, ss. 39-40; Varlı ve Koraltürk, 2010, s. 131). Bütün bu görüşlerden, Osmanlı Devleti'nin 1908'den sonra İttihat ve Terakki iktidarı döneminde geçerli olan milli iktisat düşüncesi ve politikalarının Cumhuriyet'in kurulmasıyla da devam ettiği ve kesintiye uğramadığı değerlendirilebilir (Varlı, 2012, s. 168).

İktisat tarihçisi Yahya Sezai Tezel'e göre; daha öncesinde olduğu gibi Cumhuriyet kurulduğu 1920'lerde de Türk devletinin sahip olduğu toplumsal yapıda özel mülkiyete, girişimciliğe ve piyasa ekonomisine dayalı bir kapitalist iktisadi gelişme sürecini gerçekleştirmeye yönelik bir milli iktisat politikası uygulanmıştır (Koraltürk, 2017, s. 40).

Cumhuriyet'in Atatürk'ün ölümüne kadar olan döneminde hâkim olan iktisadi düşünce, Osmanlı döneminde olduğu gibi İttihatçıların benimsediği Alman tarihçi okulunun korumacı doktrinine dayanan milli iktisat düşüncesi olmuştur (Doğangün Yasa ve Çelik, 2016, ss. 2419-2420). Milli iktisat anlayışı, Alman iktisatçıları Frederick List, Wagner, Schmoller, Philippovich ve Amerikan iktisatçı John Rae tarafından korumacılık düşüncesiyle birlikte savunulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla savaş öncesi Osmanlı Devleti'nde hâkim olan liberal

iktisadi düşüncenin “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” ilkesini benimseyen klasik iktisadi düşüncenin yerini almıştır. Bunun gerçekleşmesinde İttihat ve terakkinin fikir önderi olan Ziya Gökalp’in ve onun fikirlerini paylaşan Tekin Alp gibi düşünürlerin payı büyüktür. Ziya Gökalp’e göre, dönemin sanayileşmiş ve bu nedenle ticareti serbestleştirmekte sakınca görmeyen İngiltere’nin sahip olduğu klasik liberal iktisadi düşünceye dayalı milli iktisat anlayışının aksine Osmanlı Devleti dışarıya karşı kapanarak kendi yağıyla kavrulmalı milli iktisat düşüncesine uygun olarak hem tarım hem de sanayi ülkesi olmalıydı (Toprak, 2012, ss. 95-96).

Osmanlı’nın son döneminde ekonomiye yön veren ve daha sonra da ekonominin seyrinin değişmesine etki yapan tartışmalar önemlidir. Liberal iktisadi düşünce etrafında oluşan bu tartışmaların baş aktörleri Mehmet Cavit Bey ve Sakızlı Ohannes ve kısmen de bir sosyolog olan prens Sabahattin’dir. Bu düşünürlerin ortak özelliği ekonomiye devlet müdahalesine karşı çıkan ve hem içeride hem dışarıda liberal iktisat politikalarını savunan isimler olmalarıdır. Osmanlı ekonomisine yön vermede etkili olan liberalizm akımı (Yılmaz, 2020, s. 431-441) Osmanlı ekonomisinin durumundaki gelişmelere ve milliyetçilik akımının etkisine de bağlı olarak yerini korumacı bir anlayış olan milli iktisat akımına bırakmıştır.

İttihatçıların ekonomiyle ilgili görüşlerini oluşturan milli iktisat düşüncesinin temeli Ziya Gökalp’in tarif ettiği üç unsura dayanmaktadır. Bu unsurlardan ilki; ekonomide azınlıkların etkin olmaktan çıkarılıp Türk unsurların etkin hale getirilmesidir. İkincisi, Batı’dan teknoloji ithalatının hangi yöntemlerle yapılacağıdır. Üçüncüsü ise, kapitülasyonların ortadan kaldırılmasının nasıl olacağı sorunudur (Doğangün Yasa ve Çelik, 2016, ss. 2419-2420).

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemi ve Cumhuriyet’in kuruluş döneminde iktisadi politikalara milli iktisat anlayışı ve milli burjuvazi (sermaye) sınıfını oluşturma isteğinin yön verdiği görülmektedir (Yapıcı ve Sarıkoyuncu Değerli, 2020, s. 303). Milli iktisat Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’in ilk çeyreğinde baskın bir şekilde kendisini hissettirmiştir. Bu dönemde ekonomi politikalarında milli iktisat politikaları belirleyici olmuştur (Varlı, 2012, s. 168). Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte İttihat ve Terakki hükümeti hem iktisadın millileşmesi hem de milli bir burjuvazinin oluşturulması amacıyla kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırmış ve yabancı şirketlerin denetim altına alınarak millileştirilmesi uygulamasına gitmiştir. Milli Mahsulat, Milli Kantariye, Milli Emekçi gibi milli sermayeyi temsil eden anonim şirketler ve bu şirketlerin girişimiyle Milli İktisat Bankası kurulmuştur. Bunların sonucu ticarete de Türklerin ağırlığı artmaya başlamış, ticari denge değişmiş, 1918 başında üstünlük gayrimüslimlerden Türklere geçmiştir. Toplumunu dönüştürecek sınıf olarak bakılan milli bir sermaye sınıfının ve milli bir iktisat anlayışının oluşturulma süreci böylece Osmanlı’nın son döneminde başlamış Cumhuriyet’in kuruluşuyla devam ettirilmiştir. İktisadi politika ve uygulamaların temeline yerleşen milli iktisat bu alanda yapılacak birçok çalışmanın çatısını oluşturmuştur. Bu çalışmalardan biri de Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi’dir (Yapıcı ve Sarıkoyuncu Değerli, 2020, s. 303).

İttihat Terakki yönetiminin milli iktisat politikalarıyla amaçladığı hedef ve düşüncenin Cumhuriyet'in iktisadi yol haritasının çizildiği İzmir İktisat Kongresi'nde Misak-ı İktisadi Kararlarının belirlenmesinde de etkili olmuştur (Varlı, 2012, s. 168). Ankara Hükümeti İktisat Vekâletince düzenlenen İzmir İktisat Kongresi 1920'lerde izlenen iktisat politikalarının oluşumunda rol oynamıştır (Koraltürk, 2017, s. 40).

Milli iktisadın içeriği, kapsamı ve fikirleri iktisat tarihçileri tarafından yorumlandığı gibi İzmir'de yapılan bu ilk iktisat kongresine giden yol, Kongre'nin önemi ve sebep ve sonuçları da iktisat tarihçileri tarafından yorumlanmıştır. Türkiye üzerine araştırmaları ile tanınan Feroz Ahmad Kongre'de kararlaştırılan önlemlerin tamamına yakınının toplumun değişik kesimlerinden oluşan ekonomik güçleri geliştirecek şekilde milli bir ekonominin kuruluşuna yönelik olduğunu belirtmektedir. Bu görüşe paralel bir şekilde Kongre'de, çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarının katılımıyla iktisat politikası sorunları tartışılmış ve kararlar alınmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1930'lu yıllara kadar Türkiye'de izlenen iktisat politikalarının liberal bir karakter taşıdığı yönünde yaygın bir görüş oluşmuş olsa da aslında 1920'lerin Türkiye ekonomisinde egemen olan anlayış liberal değil milli iktisattır (Koraltürk, 2017, ss. 40-42). Hatta 1930'lu yıllardan itibaren krizin etkisiyle başlayan devletçilik politikaları da milli iktisat politikalarının devamıdır. Cumhuriyet öncesi milli tüccar sınıfı oluşturma amacıyla uygulanan milli iktisat politikaları, 1930'lu yıllardan itibaren ekonomik hayatta güçlü bir ulus devlet oluşturma amacıyla uygulanan devletçilik politikalarına dönüşmüştür (Varlı, 2012, s. 168).

Boratav, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra iktidarda olan İttihat ve Terakki hükümetlerinin izlediği iktisat politikalarına da yön vermiş olan milli iktisat görüşünün genel anlamda Kongre'de ve "misak-ı iktisadi" kararlarında hâkim olan anlayışla benzerlik taşıdığını belirtir. Zafer Toprak milli iktisat anlayışının Kongre ile Cumhuriyet dönemine taşındığını ifade eder. Kongre'nin kararları liberal öğeler içermekle birlikte ulusal çıkarlar sürekli vurgulanmıştır (Koraltürk, 2017, ss. 41-42).

Atatürk dönemi milli iktisat düşüncesinin hayata geçirme çabalarında iktisat kongresi önemli rol oynamış, daha sonra kurulacak iktisadi kurumların yol göstericisi olmuştur. Bu ilk iktisat kongresi gibi genç Cumhuriyet'in yol haritasını belirleyen diğer bir unsur Al-i İktisat Meclisi ve bu meclisin ülkenin iktisadi durumuyla ilgili ortaya koyduğu raporlardır. Al-i İktisat Meclisi'nin açılışında 3 Aralık 1930 tarihinde İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'in yaptığı konuşmada Al-i İktisat Meclisi üyelerinin çalışma konularının; hayat pahalılığı, gümrük siyaseti, tediye muvazenesi (borç dengesi ve ödemesi) gibi ülkenin ekonomisini ilgilendiren konular dışında temsil ettikleri grupların menfaatlerini bir araya getirip bağdaştırmak, milli iktisadın temelini teşkil eden düzeni korumak ve güçlendirmek olduğunu belirtmiştir. Bu işlevi yerine getirebilmek için Türkiye Cumhuriyeti'nde

olduğu gibi diğer devletlerde de Al-i İktisat Meclisi benzeri kurumların oluşturulduğunu ifade etmiştir (Kuruç, 1988, s. 127).

2.2. Al-i İktisat Meclisi Oluşumunda Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat 1923)'nin İzleri

Millî Mücadelenin kazanılmasından ve zaferden iki üç ay sonra daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce Ocak 1923'te Mustafa Kemal Atatürk, "*Türkiye Devleti, Devlet-i İktisadiye olacaktır*" diyerek temel amacın iktisadi gelişmeye önem vermek olduğunu vurguluyordu. Nitekim bu amaçla 17 Şubat 1923'te İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır. Atatürk yine Kongre'de yaptığı konuşmada "*Siyasî ve Askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisat zaferleriyle taçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler sürüp gidemez, az zamanda söner. Bu nedenle en kuvvetli, en parlak zaferlerimizin daha temin edebileceği faydalı sonuçları temin etmek için iktisadiyatımızın, iktisadi egemenliğimizin sağlanması, kuvvetlendirilmesi zorunludur. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebeye çıkarmak için vakit geçirmeden iktisadiyatımıza önem vermek zorundayız. Zamanımız tamamen iktisat devridir.*" sözüyle ülkede gerçek kurtuluşun askeri zaferden sonra iktisadi zaferlerin elde edilmesiyle sağlanacağını, iktisadî bağımsızlıkla siyasî bağımsızlığın birbirinin ayrılmaz parçası olduğunu belirtmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1908 sonrası döneminde geçerli olan milli tüccar ve sanayici yetiştirerek sanayileşmeyi sağlamak şeklindeki milli iktisat anlayışı Cumhuriyet'in kuruluş döneminde de benimsenerek devlet tarafından milli bir sermaye sınıfı ve milli bir iktisat politikası oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla atılan ilk adım Türkiye İktisat Kongresi'nin toplanması olmuştur. Kongre'nin toplanma amacı mevcut iktisadi kuruluşlar ve sermaye sahiplerinin fikirleri alınarak izlenecek ekonomik politikaların belirlenmesi ve ekonomik kalkınmanın tüm toplumun temsilcilerinin katılımı ile başlatılmasıdır. Kongre'de toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde iktisat politikalarını belirleyecek kararlar alınmıştır (Durmuş ve Aydemir, 2016, s. 157; Yaktı ve Ünlü Soylu, 2011, s. 679). Bu kararlar incelendiğinde, milli bir sermaye sınıfı oluşturmak ve ülkeyi kalkındırmak için çeşitli kurum ve kuruluşların 1929 yılına kadar oluşturulduğu ve iktisat politikasının da buna göre şekillendiği anlaşılmaktadır (Yapıcı ve Sarıkoyuncu Değerli, 2020, s. 303). Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan iktisat politikası ile Kongre'de alınan kararlar arasında bir uyum vardır. Devlet, özel girişim eliyle sanayileşme politikası ve iktisadi faaliyetlerde milli sermayeyi güçlendirmeye yönelik ılımlı bir korumacılık politikası izlemiştir. İktisadi girişimleri devlet ile birlikte ağırlıklı olarak özel sektörün oluşturduğu karma bir iktisadi kalkınma politikası izlenmesi gerektiği Kongre'de İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt tarafından "*Yeni Türkiye karma bir iktisadi sistem izlemelidir.*" sözüyle vurgulanmıştır (Şahin, 2016, s. 25). Türkiye 1929'a kadar özel sektöre öncelik veren zaman zaman devletin ekonomiye müdahalesini de içeren liberal özelliklere sahip bir ekonomi politikası takip etmiştir. Bu politikayla ilişkili olarak hükümet, özel teşebbüse imkân sağlayacak, destekleyecekti, özel sektörün gücünün

yetmediği veya kârlı bulmadığı alanlarda yatırımları devlet yapacaktı. Bazı önemli çıkar çevrelerinin eğilimlerini yansıtacak ve iktisat politikası kararlarının hazırlanmasına yardımcı olacak yeni örgütlerin kurulması da devletin gerçekleştirdiği tamamlayıcı bir icraattır. İktisat politikalarının özel girişimciliği desteklemeye öncelik verdiği bir dönemde kurulan örgütlerden biri de Al-i İktisat Meclisi'dir (Yaktı ve Ünlü Soylu, 2011, s. 679; Şahin, 2016, s. 25). Milli iktisat anlayışı kapsamında İttihatçıların devlet müdahaleciliğini uygulamak amacıyla kurdukları İktisadiyat Meclisi'nde olduğu gibi İzmir İktisat Kongresi kararları da bir tür iktisadi milliyetçilik belgesi niteliğindedir (Kalaycı, 2009, 161). İttihat ve Terakki dönemi iktisat politikalarının oluşumuna etki eden milli iktisat ilkeleriyle Kongre'nin genel atmosferi ve Misak-ı İktisadi kararları benzerlik taşımaktadır (Boratav, 2006, s. 46). Bu çerçevede Türkiye İktisat Kongresi'nde "Misak-ı İktisadi" kararları kabul edilerek genç Cumhuriyet'in iktisadi yol haritasına katkı sağlanmıştır. Kongre'de alınan bu kararlar paralelinde, Haziran 1927'de görev ve sorumlulukları anlamında çok önemli olan Başbakanlığa bağlı Al-i İktisat Meclisi (AİM) kurulmuştur (Kalaycı, 2009, s. 161).

3. Dünyada ve Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Kurulan Benzeri Kuruluşlar ve Al-i İktisat Meclisi

Al-i İktisat Meclisi dünyada ve Cumhuriyet öncesi Türkiye'de işlevleri bakımından benzer örneklerine rastladığımız bir kurumdur. Al-i İktisat Meclisi'nin kurulduğu dönemde Fransa, Almanya, İtalya, Lehistan (Polonya), İngiltere, İspanya ve Yunanistan gibi bazı ülkelerde de oluşturulan benzer kurumlar bulunmaktadır. Bütün bu Meclisler, çıkarları farklı olan grupların uzlaşması ve yeterince temsili için bir ortam oluşturarak toplumun eğilimlerinin daha iyi yansıtılmasını sağlamanın yanında iktisat politikasını parlamentonun değişen yapısından kurtarmak şeklinde işlevler üstlenen istişari bir organ olmuşlardır. Dayanışma meclislerinin Türkiye şekli olan Al-i İktisat Meclisi, bu ülkelerde olduğu gibi çıkarları farklılık gösteren baskı gruplarının sınıfsal çıkarlarının uzlaştırılmasının yanında bu ülkelerden farklı olarak özel kesimin bazı isteklerinin, talep ve sorunların hükümete ulaştırılmasında aracı rolü üstlenmiştir. Değişik kesimlerden temsilcilerin katılımıyla oluşan Meclis'in aldığı kararlar ile iktisat politikaları şekillendirilmiştir. Böylece iktisat politikalarının siyasi ve diğer gelişmelerden etkilenmesi önlenmiştir. (Koraltürk, 1996, s. 49; Yaktı ve Ünlü Soylu, 2011, s. 681; Tekeli ve İlkin, 2009, ss. 59-60).

Al-i İktisat Meclisi'nden önce Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi ve sonrasında danışma meclisi niteliğinde; 1838 yılında doğal kaynakların belirlenmesi, tarım sanayi ve ticaretin geliştirilmesi, yerli ve yabancı uzmanların katkısı ile hazırlanan raporların hükümete sunulması gibi görevlere sahip "Meclis-i Maliye" ile "Meclis-i Ziraat ve Sanayi" kurulmuştur. Daha sonra ülke kalkınmasında eğitimin rolüne işaret eden Meclis-i Umur-ı Nafia ile tarımsal üretimin artırılmasıyla ülkenin gelir ve refah seviyesinin artırılması için

araştırmalar yapmak üzere Meclis-i Ziraat gibi farklı fonksiyonlara sahip kurumlar oluşturulmuştur. Bütün bu oluşumlar İktisadiyat Meclisi gibi genel iktisat politikasını belirlemeye yönelik Al-i İktisat Meclisi'ne benzeyen fonksiyon ve özelliklere sahip olmamışlardır. Bu Meclisler⁴, Tanzimat Döneminde ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar yüzünden faaliyetlerini sürdürememiştir (Koraltürk, 1996, s. 48; Akın ve Bayraktar, 2011, ss. 1-2).

Osmanlı Devleti'nde kurulmuş iktisadi meclislerden biri olarak İkinci Meşrutiyet döneminde 1917 yılı başlarında genel iktisat politikasını belirleme amacıyla kurulan İktisadiyat Meclisi, Al-i İktisat Meclisi'ne en çok benzeyen kurumdur. Al-i İktisat Meclisi'nden farklılığı liberalizmi reddetmesi ve devletin ekonomiye müdahalesini ve müdahale şekli olarak devletçiliği (devlet girişimciliğini) ilke olarak kabul etmesidir. Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanmasıyla İttihat ve Terakki'nin iktidardan düşmesi neticesinde ülkede devletçi politikaları benimseyen İktisadiyat Meclisi etkinliğini yitirmiştir. Al-i İktisat Meclisi de İktisadiyat Meclisi gibi danışma amaçlı kurulan bir kurumdur. İktisadiyat Meclisi Birinci Dünya Savaşı yıllarında hükümetin ekonomiyi yönlendirme amacıyla oluşturulmuşken Al-i İktisat Meclisi ise savaş sonrasında özel sektör ağırlıklı ekonominin oluşturulma sürecinde ekonomik sorunların aşılmasında devletin sorumluluğunu yerine getirmesi amacıyla yol gösterici ve iktisadi politikanın geliştirilmesinde yardımcı bir kurum olarak düşünülmüştür. Meclis, uygulamada dayanışmacı kooperatif devlet ve ileri ekonomik planlama anlayışının benimsendiğinin bir göstergesidir (Koraltürk, 1996, ss. 48-49; Akın ve Bayraktar, 2011, s. 2).

4. Al-i İktisat Meclisi

4.1. Al-i İktisat Meclisi'nin Kuruluşu ve Özellikleri

Ülke ekonomisini sadece piyasa güçlerinin kontrolüne bırakmayıp ulusal çıkarlara göre yönlendirecek şekilde bir ekonomi politikası oluşturmak için kurumsal bir yapıya olan ihtiyaç, Al-i İktisat Meclisi'nin kurulmasını gerekli kılmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra iktisat politikasını oluşturmaya yardımcı olmak ve yerli sermaye ile devlet arasında köprü görevi üstlenmek suretiyle ülkenin iktisadi kalkınmasına hız kazandırmak amacıyla 1925-1928 döneminde Ticaret Sanayi Odaları, İstatistik Umum Müdürlüğü, İktisat Vekaleti ve Al-i İktisat Meclisi gibi kurumlar oluşturulmuştur (Yapıcı ve Sarıkoyuncu Değerli, 2020, s. 308; Tekeli ve İlkin, 2009, s. 57).

⁴ Tanzimat döneminde belirli sorunları çözmek veya görevleri yerine getirmek amacıyla değişik Meclisler reform kapsamında kurulmuştur. Bu Meclisler de diğer reformlar gibi Avrupa'nın değişik ülkelerinden etkilenecek oluşturulan planlı ve programlı olmaktan çok pratik ihtiyaçlara cevap veren bir yapıdaydı. Reformları doğru bir şekilde tespit edecek ve uygulayacak bilgili ve yetişmiş insanların olmayışı sebebiyle kurulan bu meclislerin ömrü uzun süreli olmamış, kısa süre içerisinde görevlerine son verilerek yerlerine yenileri kurulmuştur (Akyıldız, 1993, s. 304).

Âli İktisat Meclisi 25 Haziran 1927 tarihinde 14 maddeden oluşan 1170 sayılı yasayla kurulmuştur. Kanunun 1. maddesinde Meclis'in Başbakanlığa bağlı olacağı, Başbakan ve ticaret bakanı dışında 24 üyeden oluşacağı ifade edilmiştir. Âli İktisat Meclisi'nin, birinci fahri başkanı başbakan, ikinci fahri başkanı ise ticaret bakanıdır. Üyeler kendi aralarında iki dönem için bir başkan ile bir başkan vekilini seçmektedirler (Akın ve Bayraktar, 2011, s. 2). Meclisi oluşturan 24 üyenin 12 üyesinden biri askeri kuvvetler mensubu ve on biri iktisadi konularda yetkinlikleri kabul edilen uzman kişiler arasından olmak üzere Bakanlar Kurulunca, diğer 12 üyesi ise Ticaret ve Sanayi Odaları ile Meslek Teşekkülleri arasından seçilmesi kararlaştırılmıştır (Yaktı ve Ünlü Soylu, 2011, s. 681; Koraltürk, 1996, s. 50). Meslek Teşekküllerince bu on iki üye, Âli İktisat Meclisi hakkındaki 1170 Sayılı Kanunun Sureti Tatbikine Dair 11 Ocak 1928 tarihli Talimatnamenin 3. maddesinde belirtildiği şekilde aralarında yapılan seçim sonucu 4'ü ticaret ve sanayi odalarından ithalatçı, ihracatçı, vapur işletmecisi ve fabrikatör, 1'i bankacılardan, 1'i demiryolu işletmelerinden, 2'si çiftçilerden, 1'i kooperatifçilerden, 1'i ticaret ve zahire borsasından, 1'i kambiyo borsasından ve 1'i madencilerden seçilecekti (Koraltürk, 1996, s. 50). Al-i İktisat Meclisi'nin farklı sektörlerden seçilmesi ülkede iktisat sorunlarının farklı gözler tarafından ortaya konulmasının önünü açmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu iktisadi meselelerin bütüncül bir yaklaşımla görülmesi sağlanmıştır. Dönemin koşullarından dolayı işçi sınıfı temsilcileri mecliste yer almamıştı. Meclis'in hükümet tarafından atanan üyelik sıfatına sahip bir genel kâtabi ve üç de yardımcısı bulunmaktaydı. Meclis'in ihtiyaç duyduğu memur, çevirmen ve diğer görevliler başbakanlık tarafından atanacaktı. Meclis, altı ayda bir her sene Ocak ile temmuz aylarında Ankara'da toplanacaktı (Koraltürk, 1996, s. 50; Akın ve Bayraktar, 2011, s. 2). Kanun'un 6'ncı maddesinde Meclis'in kararlarının istişari mahiyette olduğu ve kararların çoğunlukla alınacağı ifade edilmiştir. Kanun'un 7'inci maddesinde üyelik süresi dört sene olduğu ve ilk iki senenin sonunda üyelerin hükümetçe seçilmiş yarısı ile diğer kuruluşlarca seçilmiş olan yarısının kura ile değiştirileceği, kurada çıkarsa yeniden seçilebileceği yer almıştır (Akın ve Bayraktar, 2011, s. 2). Al-i İktisat Meclisi kararlarında kısa dönem dikkate alınmış, bu şekilde altı aylık sürede raporların sunulması hayat pahalılığı, enflasyon ve ticaret hacminin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Al-i İktisat Meclisi 1928 yılından başlamak üzere toplantılar yapmış, hayat pahalılığı, gümrük politikası, zirai kredi, maden sanayii ve milli gelir gibi konularda raporlar hazırlamış, özel sermaye ile devlet arasında bir köprü oluşturmuştur. 1930'lu yılların başından itibaren iktisadi politika olarak devletçiliğin uygulanmaya başlanmasıyla Al-i İktisat Meclisi'nin işlevi azalmıştır (Yapıcı ve Sarıkoyuncu Değerli, 2020, s. 310). Bunun üzerine 1935 yılı bütçe kanununun 25. maddesi ile Âli İktisat Meclisi kaldırılmıştır (Akın ve Bayraktar, 2011, s. 2).

4.2. Al-i İktisat Meclisi'nin Amaç ve Görevleri

Al-i İktisat Meclisi'nin kuruluş amacı Âlî İktisat Meclisi kanunu çıkmadan önce hazırlanan 24 Mart 1927 tarihli kanun tasarısının gerekçesinde belirtilmiştir. Gerekçeye göre, Meclis'in kuruluş amacı Birinci Dünya Savaşı'na katılan ülkelerin savaş sonrası azalan üretim güçlerini, kaynaklarını ve araçlarını oluşturan yeni şartlara göre düzenlemek amacıyla oluşturdukları iktisat meclislerinden farklı değildi. Bu amaçla ilişkili olarak, Türkiye'nin de genel iktisadi gelişmesini inceleyerek hızlı bir ilerleme sağlamak amacıyla alanında uzman kişilerden oluşan bir kurulun oluşturulmasının gerekli olduğu sonucuna varılmıştır (Yaktı ve Ünlü Soylu, 2011, s. 680)

1170 Sayılı Al-i İktisat Meclisi Kuruluş Kanunu için hazırlanan gerekçeli raporda Meclis'in ana amacının ülkemizde hızlı bir iktisadi gelişmenin sağlanmasının önündeki iktisadi engelleri ortadan kaldırmak olarak açıklanmıştır. Bu ana amaç doğrultusunda diğer amaç ve görevler Kanun'un 4'üncü maddesinde belirtilmiştir. Bunlar; hükümetin hazırlayacağı ekonomiyle ilgili kanun ve tüzük tasarıları hakkında görüşlerini, söz konusu kanun ve tüzüklerin memleket ihtiyaçlara uygun olup olmadığını, kanun ve nizamnameler arasındaki uyum ve ilişkiyi incelemek ve iktisadi mevzuatta gerekli görülen değişiklikleri gerekçeleriyle hükümete sunmak, iktisadi ihtiyaçlarımızın gerektirdiği usul ve sistemler hakkında araştırma yapmak, dünyadaki iktisadi gelişmeleri takip edip memleket ekonomisine etki derecesini ve bu gelişmelerin ilgilerini araştırmak ve bu konudaki çalışmanın neticesini hükümete rapor etmek şeklinde özetlenebilir (Akin ve Bayraktar, 2011, ss. 1-2; Yaktı ve Ünlü Soylu, 2011, s. 681; Koraltürk, 1996, s. 49).

Al-i İktisat Meclisi, iktisadi gelişmeyi hızlandırmaya yönelik kararlar alınmasına yardımcı olmak amacıyla araştırmalar yaparak ve raporlar hazırlayarak iktisat politikalarıyla ilgili bilgi ve tartışma zeminini genişletmiştir. Meclis raporlarında özel girişimci sınıfın desteklenmesi gerektiğinin belirtilmesinin yanında devlet tarafından kurulacak işletmelerin belirli bir karlılık düzeyine ulaştıktan sonra özel sektöre devredilmesi gerektiği vurgusu da yapılmıştır (Doğangün Yasa ve Çelik, 2016, s. 2425). Meclis, ilk yıllarında hayat pahalılığı ile para ve gümrük politikasına önem verse de daha sonraki yıllarda ödemeler dengesi sorunlarına çözüm aranmasına önem vermiştir (Tekeli ve İlkin, 2009, s. 62). 1929 yılında, Meclis'ten ödemeler dengesi açığının kapatılmasının yollarını araştırması ve sanayileşmenin hızlanmasını sağlayabilecek şartları kapsayan bir program hazırlaması istenmiştir (Doğangün Yasa ve Çelik, 2016, s. 2425).

Al-i İktisat Meclisi kuruluş kanununun sekizinci maddesinden danışma organı niteliğinde bir kurum olduğu anlaşılmaktadır. Sekizinci maddeye göre, Meclis'in Başbakanlık'ın belirlediği gündem maddelerini takip edeceği ve Meclis üyelerinin teklif edeceği konularda da Başbakanlık onayının gerektiği belirtilmiştir. Buna göre, bir iktisadi programın oluşturulmasının Meclis'in gündemine alınması ya

hükümetin önerisiyle ya da hükümetin bilgisi ve desteği ile mümkündür (Yaktı ve Ünlü Soylu, 2011, ss. 680-681)

5. Al-i İktisat Meclisi Raporları

Al-i İktisat Meclisi kararları ülkenin içinde bulunduğu zirai, ticari, sanayi, mali ve diğer iktisadi sorunların nedenini, bu sorunların birbirleriyle bağlantılarına ışık tutmuş ve ne yapılması gerektiğini göstermiştir. Yönetim şekli değiştikten sonra yeni bir yasama ve yürütme dönemine giren TBMM ekonomik sorunların belirlenmesi ve çözüm yollarının bulunması için farklı bir bakış açısına ihtiyaç duymuş ve yeni kurumlar ve müesseseler oluşturmuştur. Bu yeni kurum ve müesseselerden biri olan Al-i İktisat Meclisi bir takım öneri tavsiye ve raporlar hazırlamıştır. Al-i İktisat Meclisi raporları, hayat pahalılığı (Al-i İktisat Meclisi(AİM) Raporları No:1, 1928, ss. 15-17), Türk parasının değerinin korunması (AİM Raporları No:1, 1928, ss. 28-29), gümrük tarifesi (AİM Raporları No:2, 1929, ss. 82-88), maliyenin durumu (AİM Raporları No:2, 1929, ss. 100-106), ödemeler dengesi, denk bütçe (AİM Raporları No:4, Nerşriyat Serisi: B, 1930, ss. 130-131), limanların durumu (AİM Raporları No:9, 1932, ss. 237-273), sanayi, ziraat, maden (AİM Raporları No:14, 1933, ss. 335-340) ve ormanların geliştirilmesi (AİM Raporları No:16, 1934, ss. 359-365), ihracatın artırılması (AİM Raporları No:6, 1931, ss. 183-196) ve para ve kredi sorunlarını ortaya koymuştur⁵. Bu konuların yansira meclis, hiçbir işçi temsilcisi bulunmamasına rağmen iş ve iş kanunu tasarısı da hazırlamıştır. Ayrıca meclis 1929 iktisadi krizinin Türkiye ekonomisine etkisini de incelemiştir (Pıçak, 2017, ss. 1-4)

Meclis'in ele aldığı ilk konu hayat pahalılığı olmuştur (AİM Raporları No:1, 1928, ss. 15-27). Hayat pahalılığı ve enflasyon meselesi ilk raporlarda kendisine yer bulurken daha sonraki raporlarda öncelik sırasından düşmüştür. Enflasyon kelime olarak Al-i İktisat Meclisi 1926 raporlarında yer almıştır. Bu raporda enflasyon kavramının tanımı yapılmış, piyasadaki para miktarı, gelir, hayat pahalılığı ile bağı gösterilmiştir. Ayrıca enflasyonun sebep ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Ekmek, yağ, sebze, et gibi temel ihtiyaç maddelerinin yeteri kadar piyasaya sürülememesinin arz talep dengesizliğini ortaya çıkarması ve bunun da karaborsa ve tekelleşmeyi körüklemesi raporlarda sıkça belirtilmiştir. Hayat pahalılığının 1914 yılı ile 1926 yılları arasında yaklaşık 17 kat arttığı 1928 yılı birinci dönem raporlarında ortaya konulmuştur (AİM Raporları No:1, 1928, s.16). Raporlarda vergi yükünün toplum üzerindeki etkisi belirtilmiş; hayat pahalılığını etkileyen diğer bir konu da vergiler olduğu gösterilmiştir. Devlet, belediye ve idari vergiler başlıkları altında oldukça fazla vergi yükünün olması hayat pahalılığının ve satın alma gücünün düşmesinin önemli nedenlerinden biri olduğu raporlarda ortaya konulmuştur. Özellikle Oktruva⁶ vergisinin temel gıda maddeleri üzerinden

⁵ Para ve kredi sorunları Al-i İktisat Meclisi Raporları'nın tamamında yer almıştır.

⁶ Osmanlı Vergi Uygulamasına Bir Örnek: Oktruva Vergisi, Bellekten, LXXX/288, 531-544. Bu vergi Osmanlı Anadolu ve Balkan yerleşim yerlerinden getirilen ticari emtia ve mallardan alınan

alınması hayat pahalılığını tetiklediği aynı şekilde belirtilmiştir. Ayrıca ülke içinde bir malın bir yerden bir yere geçişinde üç veya dört defa vergilendirilme ya da çifte vergilendirme halkın üzerinde bir yük olduğu gerçeği raporlarda yer almıştır. Raporlarda iç gümrüklerden ziyade bir maldan birkaç defa vergilendirme yapılmasının maliyetleri artırdığı bunun da dolayısıyla hayat pahalılığına yol açtığı Al-i İktisat Meclisi raporları birinci içtimai devresi, 1928 raporunda belirtilmiştir⁷

İlk raporlar da öne çıkan diğer bir konu Türk parasının değer kaybının önlenmesi. Türk lirasında oluşan dalgalanmaların sebepleri ve bunun önüne nasıl geçileceği konusu raporlara yansımıştır. Türk parasında meydana gelen dalgalanma ve değer kaybı üç döneme ayrılarak açıklanmıştır. 1914-1918 yılları Dünya savaşı, 1918-1923 yılları Lozan öncesi ya da barış dönemi ve 1923-1927 Lozan anlaşmasından sonraki dönem (Pıçak, 2017, ss. 28-29) olarak ayrılmış ve raporlarda gösterilmiştir. Heyet bu üç dönemi paranın karşılığı, para hacminin ülke ekonomisi açısından yeterliliği, ticaret hacmindeki dalgalanma, devlet bütçesini etkileyen görünen ya da görünmeyen sebepleri, beklenti ve spekülasyon ortamı ve piyasadaki para miktarı açısından incelemiştir. Bu sorunların giderilmesi için Al-i İktisat Meclisi bünyesinde bir heyet oluşturulması kararlaştırılmıştır. Türk parasının piyasa değerinin korunması meselesi 1928 raporu ve sonrasında 1929, 1930, 1931 raporlarında da ele alınmıştır.

Yine aynı şekilde ilk raporlarda kendine yer bulan diğer bir konu da yeni gümrük tarifelerinin hayata geçirilmesi, limanların durumu (AİM Raporları No:9, 1932, ss. 228-273) ve ihracatın artırılması meselesidir. İhracatın artırılması için tarımsal sanayi dediğimiz pamuk, şeker, deri ve dokuma sanayinin yanında geleneksel zirai ürünlerin ipek, ayçiçeği, zeytinyağı, incir gibi ürünlerin desteklenmesi üzerinde durulmuştur (AİM Raporları No:6, 1931, ss. 182-191). Bu sektörlerin İngiliz rekabetine karşılık güçlendirilmesi, piyasada yeterli derecede bulunabilirliğinin sağlanması ve dışa bağımlılığın azaltılması vurgulanmıştır. Dolayısıyla taşıma, ulaştırma ve lojistik hizmetlerinin bir an önce geliştirilerek Anadolu ile İstanbul ve İzmir illerine bağlantıların sağlanmasının gerekliliği ön plana çıkmıştır. Burada öncelikli konular buğday ve şeker olmuştur (Karataşer, 2013, ss. 97-112). Buğday konusu iki açıdan değerlendirilmiştir. Ülke içinde buğday hasadının artması ve dışardan alınan buğdaya uygulanan verginin şekli. 1914 yılından 1926 yılına kadar

vergilerdir. Oktruva vergisi Osmanlı'nın kuruluş yıllarında beri uygulanmış 19.yy. da değişikliğe uğramış ve 20.yy. ilk çeyreğinde yürürlükten kaldırılmıştır (Süme, 2016, s. 544).

⁷ Vergilerin hayat pahalılığına derece-i tesiri hakkında ber vach-i ati mütaalat serdedilmiştir. Memleketimizde cari bulunan vergiler, devlet vergileri, belediyeler ve idare-i hususiye rüsumundan ibarettir. Bilvasıta vergilerimizden elyevm ihracat emtiası hakkında tatbik edilmekte bulunan %42,5 muamele vergisinin ihracatımıza sekte irad etmesine, mebni Lozan Ahitnamesinde gümrüklerimizin serbestisi hakkındaki muayyen müddetin hululunde bila- ifa ati vakte kaldırılması teklif edilmiştir. Faraza yedi köle imal olunup Anadolu'ya veya harice sevk edilmek üzere İstanbul'dan geçirilen deri ve köselelerden de İstanbul da oktruva rüsumu talep edilmektedir. Bunun da bir dereceye kadar muvafık olacağı cari mütalaadır. Belediyeler tarafından bu gibi halete meydan verilmemesi şayan-ı temennidir.

buğday hasadının önemli ölçüde arttığı vurgulanmış, ithal buğdaya uygulanan yüksek verginin fiyatları yükselttiği ancak iç üretimin artmasıyla zamanla buğday fiyatlarının düşeceği tespiti yapılmıştır (Topuz, 2007, ss. 377-389). 1930 lu yıllarda buğday üretimi orta ve büyük ölçekli işletmeler karşılıyordu. Bunlar genellikle orta Anadolu'dan buğday arzı yapıyorlardı. 1929 iktisadi krizi buğday üretim ve hacmini gündeme getirmiştir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hububat ve buğday fiyatlarında bir hareketlenme olmuş. Türkiye'deki fiyat düşüşü Amerika'dan daha fazla seyretmiştir (Özbek, 2003, ss. 222-227). Cumhuriyetten önce geleneksel tarım ihracatçısı olan ülke daha sonraki dönemde de fiyatlandırma, liman gümrük ve tarifelerde birçok aksaklıklar yaşanmıştır (Eldem, 1970, ss. 116-117).

İlk dönem raporlarında ortaya konan diğer konular madencilik⁸ sektörünün geliştirilmesi ile ilgilidir. Özellikle demir sanayinin iyileştirilmesi, kömür, bakır, manganez, cıva ve kereste (AİM Raporları No:14, 1933, ss. 335-342; Pıçak, 2017, ss. 32-33) gibi madenlerin ticarileştirilmesinin sağlanması öncelikli konular arasında yer almıştır. Ülkede sanayi için gerekli olan hammaddenin bulunduğu sanayinin kendi öz kaynaklarıyla kurulabileceği gerçeği dillendirilmiştir.

Öncelikli konular arasında kendine yer bulan başka bir konu da bankacılık kredi ve faiz sorunudur. Sanayici, çiftçi ve tüccara destek verecek yeni bankaların kurulması özellikle bir merkez bankasının kurulmasının önemi Al-i İktisat Meclisi raporlarında önemli bir yer tutmuştur (Pıçak, 2017, ss. 22-23). Anadolu da bankacılık sektörünün zayıf olması ve faiz oranlarının yüksek olması bu sorunun bir an önce çözülmesi gerekliliğini göstermiştir. Bunun için 1929⁹ İktisadi Krizi'nin izlerini silmek,

⁸ Osmanlıda ilk maden yasası Zonguldak kömür işletmeleri 1848 tarihinde kabul edilmesine rağmen, bazı araştırmacılar maden kaynaklarıyla ilgili ilk değerlendirmeyi 15. yy' a kadar götürmektedirler (Alkanat, 1990, ss. 65-71).

⁹ 1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Bunalımının olumsuz etkilerinin yanında Türkiye'nin içinde bulunduğu; 1928 yılında gerçekleşen kötü hasattan dolayı tahıl ithalatının ve 1929 yılında gümrük vergilerinin artırılacak olmasından dolayı tüccarın ithalatının artması, Osmanlı'dan kalan borçların ilk taksitinin ödenememesi gibi sorunlar devletin bazı önlemler almasını gerektirdi. Türkiye'de ihtiyaç duyulan kredi ihtiyacını karşılamak, senyoraj geliri hakkına sahip olmak ve paranın değerini korumak amacıyla 1930 yılında Merkez Bankası kuruldu ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun çıkarılarak para-kambiyo rejimi serbest olmaktan çıkarıldı. Dış ticaret ikili ticari anlaşmalara yani kliring anlaşmalarına bağlı hale getirilerek 1930'dan sonra dış ticaret fazlası sağlandı. Bu da Türkiye'nin Osmanlı'dan kalan borçlarını ödeyebilme imkânını sağladı. 1933'e kadar serbest piyasada belirlenen faiz oranları 1933 yılında çıkarılan Ödünç Para Verme İşleri Kanunu'yla azami faiz oranının belirlendiği denetimli sistem ile belirlenmeye başlandı. Bütün bu önlemler sonucunda, faiz oranları, kambiyo düzeni, finansal sermaye ve dış ticaret denetim altına alınmıştır. Ayrıca, yabancı banka sayısı 1924'te 23 iken 1929 yılında 34'e çıkarken alman önlemlerle 1933'te 10'a gerilemiş, buna karşılık 1923-1929 arası dönemde 34 ve 1930-1935 arası dönemde de 5 yeni özel veya kamusal nitelikli milli banka kurulmuştur. Bu gelişme yabancı bankaların egemen olduğu finansal sermayenin etkenliği sorununu ortadan kaldırmıştır (Kazgan, 2006, ss. 64-65). Yapılan bu çalışmalarda Al-i İktisat Meclisi raporlarının doğrudan etki ettiğini söyleyememiş olsak bile yol gösterici olmuştur diyebiliriz.

Anadolu çiftçisine, tüccarına ve sanayicisine kredi sağlamak için bankalar kurulmuş ve finansal düzenlemelere gidilmiştir.

Birinci ve İkinci raporlar daha çok ülkenin içinde bulunduğu genel iktisadi ve makro konuları kapsarken daha sonra hazırlanan raporlar daha fazla alt konulara bölünerek mikro düzeyde ele alınmıştır. İhracat ve ithalat kalemleri (AİM Raporları No:6, 1931, ss. 181-196), vergi kalemleri (AİM Raporları No:2, 1929, ss. 66-69), ülkeler, limanlar (AİM Raporları No:9, 1932, ss. 237-273), krediler, borçlar (AİM Raporları No:4, Nerşiyat Serisi: B, 1930, ss. 129-146) tek tek ele alınmış ve ilk yayınlanan 1928 raporlarından farklılık göstermiştir.

6. Milli İktisat Anlayışının ve Al-i İktisat Meclisi Raporlarının Atatürk Dönemi (1923-1938) İktisat Politikalarına Yansıması

Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk dönemi olan 1920'li yıllarla birlikte Cumhuriyeti kuran Atatürk ve kadrosu İttihat ve Terakki hükümetlerinin de ideolojisini benimseyerek milli iktisat anlayışı ile "milli burjuva" ya da "Müslüman-Türk iş adamı yaratma" amacıyla adımlar atmıştır. Bunu sağlamak için milli nitelikli yeni ekonomi politikaları geliştirilmiş ve yeni kurumlar oluşturulmuştur. Bu politikalar 1930'lu yıllarda ithal ikameye dayanan devletçi-plancı anlayışla devam etmiştir (Kazgan, 2006, s. 60).

İzmir iktisat kongresi ve daha sonra Al-i İktisat Meclisi raporlarının ışığında 1923-1929 arası dönemde ekonomide paranın değerini korumaya yönelik sağlam ve sıkı para politikası izlendiği gibi daha sonraki dönemde de sıkı para politikası izlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde yaşanan enflasyon sorununun yaşanmaması için hem Kurtuluş Savaşı'nda hem de savaş sonrası dönemde para arzı artırılmamış ve Osmanlı Devleti'nden kalan altına bağlı kaimeler miktarı korunarak kullanılmaya devam edilmiştir. Maliye politikasında da aynı dönemde para politikasıyla uyumlu bir şekilde denk bütçe politikası takip edilmiştir. Denk bütçe politikasıyla iç dengeye önem verilirken ödemeler dengesinin sağlanması amacıyla dış dengeye de önem verilmiştir. Bütçe dengesinde sağlanan başarı 1929 Dünya Bunalımının etkisinin çabuk atlatılmasını, paranın dış değerinde istikrarın sağlanmasını, millileştirmelerin yapılmasını ve bu dönemde Osmanlı'dan kalan borçların ödenmesini kolaylaştıran etkisi olmuştur (Üzümcü, 2008, s. 65).

1923-1929 arası dönemde liberal nitelikli özel girişim eliyle kalkınmayı sağlamaya ağırlık veren iktisat politikası ülkenin fiziki ve beşerî sermayesinin yetersiz olması, milli sermaye sınıfının oluşmamış olması ve Dünya Bunalımından dolayı küresel ticaret hacminin küçülmesinin de olumsuz etkileri nedeniyle başarılı olamamış, yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine 1929 sonrasında milli iktisat anlayışı kapsamında devletin ekonomide daha çok yer aldığı kalkınmanın devletin yapacağı devlet işletmesi şeklindeki yatırımlarla gerçekleştirilmeye çalışıldığı, devletçilik ilkesi ve ekonomi politikaları geçerli olmuştur. Devletçilik her ne kadar 1934'te somut

anlamda Birinci Sanayi Planı ile uygulanmaya başlansa da 1929 Büyük Buhran ile dış açık sorununun iki katına çıkarak büyümesi üzerine 1929'da İktisat Vekili Şakir Kesebir başkanlığında toplanan komisyon tarafından hazırlanan Türkiye'nin İktisadi Programı ya da Şakir Kesebir Planı olarak bilinen planın Al-i İktisat Meclisi'nde kabul edilmesiyle devletçi sanayileşme başlamıştır. Dış dengeyi sağlamaya yönelik olarak ülke içinde üretilen ya da üretilebilecek malların ithalatının önlenmesi, ihracatın artırılması olanaklarının araştırılması ve içeride üretilebilecek malların saptanmasının kararlaştırıldığı bu plana göre devletçilik uygulamasının aksine devletin işletme kurması yerine özel kesim eliyle sanayileşme savunulmuştur. Ancak Büyük Buhran'ın sonucunda ortaya çıkan olumsuz etkiler ve ülkenin içinde bulunduğu iç koşullar devlet yöneticilerinin liberal nitelikli iktisat politikalarını gözden geçirmelerine daha önce de değindiğimiz gibi ülke ihtiyaçlarından doğan zorunlu sebeplerden dolayı pragmatik (eyleme geçilmiş ve faydacılık) bir yaklaşımla özel kesime rakip olmadan bizzat devletin işletme kurarak devlet eliyle kalkınmayı gerçekleştirdiği bir şekilde bürünmüştür (Üzümcü, 2008, s. 78). Devletçilik politikalarının uygulandığı bu dönem ile ekonomide planlama anlayışı da uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden sonra ilk planlama uygulamasına girişmesinin sebebi 1929 Krizi ve etkileri olmuştur. Sovyetler Birliği'nin ve İtalya gibi bazı batı ekonomilerinin planlı ekonomiyle Büyük Buhran döneminde elde ettikleri başarılar Türkiye'nin de bu yönde hareket etmesine ve 1933 yılında Sovyet planlılarının desteğiyle Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı hazırlamasına neden olmuştur. Milli tüccar ve sanayici sınıfının sanayileşebilmek için gerekli yatırımı yapabilecek yeterliliğe sahip olmaması yüzünden sanayileşmenin devlet eliyle gerçekleştirilmesini ifade eden devletçilik uygulaması Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlamıştır. Planlamayla birlikte devletçilik politikasının uygulandığı 1930 yılı ve sonrası dönemde çeşitli iktisadi kuruluşların kurulması, yerli hammaddeye bağlı üretimle temel ihtiyaç maddelerinin ithal ikamesinin gerçekleştirilmesi gibi yeni politikalar ile devletin ekonomiye müdahalesi artmıştır (Yıldırım, 2015, ss.23-27).

1923-1929 arası dönem, Lozan Barış Antlaşması'na bağlı olarak taraf ülkelerle yapılan Ticaret Sözleşmesi'nin gümrük tarifeleri ve dış ticaret üzerindeki kısıtlamaları yüzünden Korkut Boratav'ın tanımıyla "Açık Ekonomi Şartlarında Yeniden İnşa" dönemi olarak ifade edilebilir (Kurtoğlu, 2012, s. 331). Bu yüzden milli iktisat okulunun korumacı, sanayileşmeci görüşleri uygulanmasa da devlet desteği ile milli burjuvazi yetiştirilmesini kalkınmanın temeli gören anlayış 1923 sonrası iktisat politikalarına hâkim olmuştur (Eroğlu, 2007, s. 65). 1929 yılında Lozan'ın dış ticaret ve gümrük tarifeleriyle ilgili kısıtlayıcı hükümleri kalkınca dış ticaret 1930'lı yıllarda sıkı kontrol ve denetim altına alınmıştır. İthal ikameci sanayileşme politikasına uygun bir şekilde dış ticaretin kontrol altına alınması Türkiye'nin bağımsız bir şekilde gümrük tarifelerini belirleyerek sanayisini korumasını, geliştirmesini ve bunun yanında millileştirme ve Osmanlı'dan kalan borçların ödenmesinde kullanacağı dış ticaret fazlası elde etmesini sağlamıştır.

Demiryolu, madencilik ve altyapı tesislerinin millileştirilmesi milli iktisat anlayışı çerçevesinde ülkenin ekonomik kaynaklarını yabancıların kontrolüne bırakmama anlayışının bir sonucudur (Şahin, 2016, ss. 70-77). 1930-1938 arası dönem ise “İktisadi Devletçilik” dönemi olarak tanımlanmaktadır. 1923-1938 arası dönemin tamamında milli iktisat anlayışıyla milli özel girişimciliği desteklemeyi amaçlayan politikaların uygulandığını değerlendirdiğimizde Atatürk’ün uyguladığı ekonomik sistemin “milli ekonomi modeli” ve uygulanan iktisadi politikaların da milli iktisat politikası olduğu sonucu çıkarılabilir (Kurtoğlu, 2012, s. 331; Eroğlu, 2007, s. 65).

Milli iktisat anlayışı çerçevesinde kurulan Al-i İktisat Meclisi 1928 yılından 1933 yılına kadar altı ayda bir toplanarak; hükümetçe hazırlanacak iktisadi kanun ve yönetmeliklere ait görüş bildirmiş, Türkiye ekonomisi ile ilgili iktisadi ihtiyaçları araştırmış ve iktisadi mevzuatta gerekli görülen değişiklik önerileri sunmuştur (Varlı, 2012, s. 170). İktisat politikalarının oluşumunda doğrudan rol almasa da raporları hükümetçe dikkate alınarak milli içerikli iktisadi politikalar uygulamaya konmuştur.

7. Sonuç

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e miras kalan bazı kurumların yenilenmesi, kaldırılması ya da değiştirilmesi iktisadi açıdan genç Cumhuriyet’in öncelikleri arasında olmuştur. Osmanlı’nın yenileşme döneminde başlayan Osmanlıcılık, Turancılık, İslamcılık, milliyetçilik gibi kavramlar cumhuriyet döneminde de kendini göstermiştir. İktisadi olarak milli iktisat, devlet müdahaleciliği, hür teşebbüs ve sosyalizm kavramları tartışılmıştır. Bu kavramlardan milli iktisat kavramı baskın çıkarak iktisat politikalarında önemli bir yer tutmuştur. Milli iktisat politikasının uygulanması, ticaret ve sanayinin yabancı tekelinde olması, kredi ve finansman sorununun ortaya çıkması dolayısıyla kendi dönemindeki milli bir tüccar oluşturma çabalarının bir sonucudur. Milli iktisadın yansıması karşımıza önce İzmir İktisat Kongresiyle çıkmıştır. Bu kongrede alınan kararlar Cumhuriyet’in ekonomide nasıl bir yol izleyeceğinin habercisi olmuştur. Kongre milli iktisadı temel düşünce olarak ülkenin yeniden yapılanması, yabancı sermaye ile ilişkiler, yeni iktisadi kurumların faaliyete geçirilmesi gibi konularda kararlar almıştır. Bu kongre kararları sonucunda oluşturulan Al-i İktisat Meclisi Atatürk dönemi iktisat politikalarının uygulanmasında bir yol gösterici olmuştur. Ayrıca dünyanın birçok bölgesinde iktisadi danışma meclislerinin faaliyette bulunması Türkiye için de Al-i İktisat Meclisi’nin kurulmasını bir gereklilik haline getirmiştir. Meclis’in kendisi ve çalışmaları ekonomiye yeni bir bakış açısının göstergesi olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu iktisadi durumun anlaşılmasında önemli bir rol oynayan Al-i İktisat Meclisi 1928’den 1933 yılına kadar hükümete iktisadi raporlar sunmuştur. Yaklaşık 18 adet rapor sunulmuş, bununla birlikte 1933 yılında ülkenin borç durumunu gösteren ayrı bir raporda kaleme alınmıştır. Bu raporlar mevcut durumun gösterilmesi açısından önemli rol oynamış ama herhangi bir bağlayıcılığı olmamıştır. Meclis’in faaliyette olduğu dönem içinde sunulan raporlarda çözülmesi

gereken iktisadi sorunların zaman içinde değiştiği görülmektedir. Raporlarda yer alan sorunların meclis üyeleri tarafından mı yoksa hükümet emriyle mi belirlendiği cevabını bulması gereken bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk sunulan raporlarda hayat pahalılığı, Türk parasının korunması ve yeni gümrük tarifesinde izlenecek yollar rapora yansımıştır. Daha sonraki raporlarda ise hayat pahalılığı ve enflasyonun nedenleriyle birlikte ödemeler dengesi, zirai kredi ve finansman sorunu, ihracat artırılması ve ihracatın ithalatı karşılama oranlarının iyileştirilmesi, liman ve gümrüklerin iyileştirilmesi, milli gelirin artırılması, sanayinin kurulması ve geliştirilmesi, madenlerin işletilmesi ve nasıl gelir elde edileceğinin belirlenmesi, orman varlığının artırılması ve ormanlardan en iyi şekilde faydalanılması konuları raporlarda yer almıştır. Bu raporların özellikle Atatürk dönemi iktisat politikalarına ışık tuttuğu göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Atatürk döneminde uygulanan para ve maliye politikaları bu raporlar doğrultusunda şekillenmiştir. Ülkenin kalkınma, büyüme ve diğer ülkelerle rekabet edebilmesi için gerekli şartların ortaya konmasında önemli tespitler yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar gerek madencilik gerekse ormancılık sektöründe önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bununla birlikte sadece tarıma dayalı emek yoğun ihracat ürünlerinin yerine teknolojik odaklı yeni ihracat kalemleri oluşturulmuştur. Konulan hedeflere ulaşmak için farklı dönemlerde farklı maliye ve para politikası uygulanmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne iktisadi politikaların tamamı karma ekonomik niteliğe sahiptir. Ancak Atatürk dönemi sonrası uygulanan politikalar milli iktisat anlayışının dışında devletin ekonomide ağırlıklı olarak yer aldığı Keynesyen iktisadi politikalar ya da özel sektörün ekonomide ağırlıklı olarak yer aldığı klasik iktisadi düşünceye paralel liberal nitelikli iktisat politikaları şeklinde olmuştur. Al-i İktisat Meclisi raporlarında ortaya konan hayat pahalılığı, enflasyon ve paranın değer kaybı gibi sorunlar milli iktisat anlayışının terkedilmesiyle birlikte ekonomide istikrarı bozacak şekilde büyümüş ve günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Kaynakça

- Akın, F. ve Bayraktar, S. (2011). Erken Cumhuriyetin İktisadi Kurumlarından Biri: Âli İktisat Meclisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, Nisan, 115-121.
- Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1928). Adet 1, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1929). Seri: A, No:2, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1929). Neşriyat Serisi: A, No:3, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1930). Seri: A, No:4, Ankara.

- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1930). Neşriyat Serisi: B, No:4, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1931). Neşriyat Serisi: A, No:5, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1931). Neşriyat Serisi: A, No:6, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Temmuz (1932). Komisyon Raporu.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1932). Neşriyat Serisi: A, No:7, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1932). Neşriyat Serisi: A, No:8, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1932). Neşriyat Serisi: A, No:9, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1932). Neşriyat Serisi: A, No:10, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1932). Neşriyat Serisi: A, No:11, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1933). Neşriyat Serisi: A, No:12, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1933). Neşriyat Serisi: A, No:13, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1933). Neşriyat Serisi: A, No:14, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1934). Neşriyat Serisi: A, No:15, Ankara.
- Al-i İktisat Meclisi Raporları (1934). Neşriyat Serisi: A, No:16, Ankara.
- Alkanat, A. K. (1990). Osmanlılarda Madencilikle İlgili Yasal Düzenlemeler ve Madencilik Politikası. *Jeoloji Mühendisleri Dergisi*, 36, 65-71.
- Borotav, K. (2006). *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Çavdar, T. (1973). Cumhuriyet Dönemi Başlarken Türkiye Ekonomisinin Görünümü ve Yapısal Kökenleri. *Türkiye Ekonomisinin 50. Yılı Semineri* içinde (11-165). Bursa: ITIA Yayını.
- Doğangün Yasa, B. ve Çelik, F. (2016). Cumhuriyet ile birlikte girişimciliği etkileyen politikalar üzerine bir inceleme: 1923- 1929. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 2418-2430.
- Durmuş, S. ve N. K. Aydemir (2016). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938). *KAÜ İİBF Dergisi*, 7 (12), 155-167.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında bir Tetkik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Eroğlu, N., (2007). Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938). *MÜ İİB Dergisi*, 23(2), 63-72.
- Kalaycı, İ. (2009). Atatürk'ün Kalkınma Modeli (AKM): Günümüz Sanayisi İçin Kazanımlar. *Maliye Dergisi*, 156, Ocak-Haziran, 152-176.
- Karataşer, B. (2013). Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Döneminde İstanbul'un İlaşesi. *Kahramanmaraş İİB Dergisi*, 3(12), 97-114.
- Kazgan, G. (2006). *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koraltürk, M. (1996). Ali İktisat Meclisi (1927-1935). *Ekonomik Yaklaşım*, 7 (23), K1ş, 47-64.
- Koraltürk, M. (2017). "Milli" Ekonomi ve İzmir İktisat Kongresi. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 76, Şubat, 39 - 42. www.iktisatvetoplum.com
- Kurtoğlu, R. (2012). *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Kuruç, B. (1988). *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, Birinci Bölüm (1929-1939), Cilt 1 (1929-1932)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 569
- Memiş, Ş. (2019). Sultan II. Abdülhamid Döneminde Yerli Üretim Teşvik Politikası olarak İmtiyazlar. *Marmara Üniversitesi İİBD* 2(41), 453-472.
- Özbek, Nadir. (2003). Kemalist Rejim ve Popülizmin Sınırları: Büyük Buhran ve Buğday Alım Politikaları, 1932-1937. *Toplum ve Bilim*, 96, 219-240.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pıçak, M. ve Demir, Ş. (2020). *Ali İktisat Meclisi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Sarc, Ö. C. (1983). Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları. *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk içinde* (337-378). İstanbul: Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yayınları Araştırmalar Dizisi.
- Süme, M. (2016). Osmanlı Vergi Uygulamasına Bir Örnek: Oktruva Vergisi, *Bellekten*, LXXX/288, 531-544.
- Şahin, H. (2016). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Yayınevi.

- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2009). *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları - Türkiye Belgesel İktisat Tarihi: 1*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın No:300.
- Toprak, Z. (2012). *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Topuz, H. (2007). Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(3), 377-390.
- Üzümcü, A. (2008). Türkiye'de Ulusal Ekonominin İnşası: 1923-1945 Dönemi. M. Dikkaya, D. Özyakışır, A. Üzümcü (Ed.), *Türkiye'nin Ekonomi-Politiği 1923-2007* içinde (65-104). Ankara: Orion Kitabevi.
- Varlı, A. (2012). Kadro Dergisi Üzerinden Bir Deneme: "Milli İktisat'tan Devletçiliğe". *Öneri*, 10(37), Ocak, 167-174.
- Yaktı, Ö. ve Ünlü Soylu, P. (2011). İktisadî Kalkınma Yolunda Öncü Bir Danışma Organı: Âlî İktisat Meclisi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 47, Bahar, 677-700.
- Yapıcı, H. ve Sarıkoyuncu Değerli, E. (2020). Türkiye'de Ulusal Ekonomi İnşası ve Milli Burjuvazi Faktörü (1923-1929). *DPÜ SB Dergisi*, 65, 299 – 319.
- Yıldırım, S. (2015). Devlet Planlama Teşkilatı'na Sosyalist Planlama Açısından Bir Bakış. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 (29), 2015.
- Yılmaz, H. (2020). Türkiye'de Yatırım Teşvik Sisteminin Tarihçesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 12 (23), 431-441.

Economic Policies in the Period of Atatürk and Al-i İktisat Council Within the Framework of National Economy

Extended Abstract

1. Introduction

The experiences of the Ottoman Empire in the last century led to the adoption of the idea of national economy. In this century, there have been many economic, political and legal events that triggered the national economy. The reasons such as the absence of an enterprising Muslim class, the beginning of the independence movements, the rebellion of the minorities of the Ottoman subjects, brought nationalist movements and national economy to the fore. Within the thought of national economy, there have been debates on whether an economic policy with a focus on the private sector or an economic policy with a predominance of state intervention should be implemented. In addition to the failure of the Ottoman Empire to realize the industrial revolution, the foreign trade deficits, increasing debts and alienated capital structure as a result of the implementation of the 1838 Free Trade Agreement were the main factors that enabled the national economy thought to dominate the state administration politically and economically.

The thought of National Economy was influential in the preparation and implementation of economic policies for the first time in the Ottoman Empire during the period of the İttihat ve Terakki government after 1908. This process continued during and after the establishment of the Republic of Turkey. The Türkiye İktisat Congress and the Al-i İktisat Council, as an institution similar to those in the world, have played a role in the creation of these policies based on the thought of national economy. Al-i İktisat Council is important in terms of establishing the relationship between the private sector and the government and increasing the efficiency and role of the private sector in the formation of economic policies. In this study, the necessity of creating economic policies in this context with the thought of national economy and the function of the Al-i İktisat Council were emphasized and it was aimed to shed light on the present.

2. Method

In this study, which was prepared by the descriptive method, original reports and other secondary sources were used. In the preparation of the study, other secondary sources related to the subject were used based on the Al-i İktisat Council Reports. Some of the Al-i İktisat Council Reports were written in Ottoman Turkish and most of them were written in Turkish. The Ottoman reports were translated, and Murat Pıçak's work on Al-i İktisat Council Reports was used to support the translation. The reports were read and their importance in Turkish economic history and in the Turkish economy was evaluated in terms of economic policies.

3. Results and Discussion

The aim of the study is to reveal the relationship of the Türkiye İktisat Congress and the Al-i İktisat Council with the idea of national economy and its importance in the economic policy decisions and practices of the period. It is seen that the thought of national economy and the national economy policy were implemented in this framework, and as a result, there were no problems in terms of economic instability during the Atatürk period, which constitutes the scope of the study. It has been seen that there is a need for new economic institutions with a new management style. It is an undoubted fact that how effective these institutions are in guiding the economy.

4. Conclusion

From the point of view of the cause-effect relationship, the reflection of the national economy thought on the field for the first time showed itself with the economics congress held in İzmir, and one of the results of the decisions taken here was the AI-i İktisat Council. The establishment of the AI-i İktisat Council was realized as a result of the decisions of the Türkiye İktisat Congress. We cannot regard the decisions of the Türkiye İktisat Congress and the establishment of the AI-i İktisat Council as independent from each other. When the decisions of the Türkiye İktisat Congress and the AI-i İktisat Council are examined, it is understood that the national economy approach is dominant from the content of these decisions and the economic policies implemented within the framework of these decisions. The importance of the implementation of the national economic policy and the establishment of institutions such as the AI-i İktisat Council in this direction are emerging for today as well as in the past.

Derleme Makale

Digital Leadership as a Requirement for the New Business Ecosystem: A Conceptual Review

Hasan TUTAR

*Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi
hasantutar@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8383-1464*

Sevilay GÜLER

*Sorumlu Yazar, Serbest Araştırmacı
dsg_888@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3877-6894*

Abstract

Organizations need to move their businesses to the virtual environment to reduce costs, eliminate being physically tied to a place, benefit from a qualified workforce, and respond quickly to expectations. Innovative thoughts, information that can be turned into tangible products, and digital skills are seen as the main factors of production in virtual organizations. Managing all these competencies requires a new understanding of leadership different from traditional organizational structures and management understanding. This new form of leadership, called digital leadership, is of great importance in adapting to the conditions of the digital age. Integrating the skills of the digital age with the digitalizing world necessitates digital leadership. For this reason, it is thought that digital leadership is becoming more and more important in virtual organizational structures. Digital leaders have broad imaginations, advanced intellectual aspects, and high digital competencies. The primary purpose of this study is to focus on the transformative aspect of digital leadership, which is a requirement of virtualization in organizations with the spread of remote working. In addition, it is aimed to contribute to the literature on the concept of digital leadership.

Keywords: Virtual Organization, Digital Leadership, Virtual Teams, Telework, Remote Work, Virtual Work, Digital Leadership Competencies, Digitalization in Organizations.

JEL Classification Codes: L20, M15.

Yeni İş Ekosistemi için Bir Gereklilik Olarak Dijital Liderlik: Kavramsal bir İnceleme

Öz

Örgütler maliyetleri azaltmak, fiziksel olarak bir yere bağlı olmaktan kurtulmak, nitelikli işgücünden yararlanabilmek ve beklentilere hızlı cevap verebilmek için işlerini sanal ortama taşıma gereği duymaktadırlar. Sanal örgütlerde yenilikçi düşünceler, somut ürüne dönüştürülebilir bilgiler ve dijital beceriler üretimin temel faktörleri olarak görülmektedir. Bütün bu yetkinliklerin yönetimi, geleneksel örgütsel yapılar ve yönetim anlayışından farklı yeni bir liderlik anlayışını gerektirmektedir. Dijital liderlik denilen bu yeni liderlik biçimi dijital çağın koşullarına uyum sağlamak bakımından büyük önem taşımaktadır. Dijital çağın becerilerini dijitalleşen dünyayla entegre etmek, dijital liderliği zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle sanal örgütsel yapılarda dijital liderliğin her geçen gün daha önemli bir konuma geldiği düşünülmektedir. Dijital liderler hayal gücü geniş, entelektüel yönü gelişmiş, dijital yetkinlikleri yüksek liderler olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı uzaktan çalışmanın yaygınlaşması ile birlikte örgütlerde sanallaşmanın bir gereği olan dijital liderliğin dönüştürücü yönü üzerinde durmaktır. Ayrıca dijital liderlik kavramına ilişkin literatüre katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sanal Örgüt, Dijital Liderlik, Sanal Takımlar, Tele-Çalışma, Uzaktan Çalışma, Sanal Çalışma, Dijital Liderlik Yetkinlikleri, Örgütlerde Dijitalleşme.

Jel Sınıflandırma Kodları: L20, M15.

Geliş Tarihi (Received): 17.08.2022 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 19.12.2022

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Tutar, H. and Güler, S. (2022). Digital leadership as a requirement for the new business ecosystem: A conceptual review. *Cankırı Karatekin University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 12 (3), 323-349, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1162792.

1. Introduction

Recently, the differentiation of the needs and expectations of the market and the disappearance of time and space boundaries thanks to the Internet have led to the emergence of digital business ecosystems. Virtual organizations come to the fore as the organizational structures of the digital business ecosystem. Virtual organizations are organizational structures where people produce goods and services and create financial resources using digital tools (Kuusisto, 2017; Cortellazzo, Bruni & Zampieri, 2019). Virtual organizations are becoming more common as innovative technologies connect the broader world through cyberspace. Virtual organizations require a new managerial understanding and leadership approach that can keep up with the requirements of the digital world (Neubauer, Tarling & Wade, 2017; Pizło, Parzonko, Mazurkiewicz-Pizło, Parzonko, Jędrzejczyk & Bórawski, 2021).

Technology development in today's organizations affects business and service processes and strategies. In virtual organizations, the importance of processing and effective use of intellectual capital, one of the scarce resources, is increasing. Digital tools, information technology solutions, databases, and algorithms in virtual organizations require collecting, processing, and using virtual data. This situation renders the existing leadership understandings insufficient while paving the way for the change of leadership qualities and the emergence of the concept of digital leadership that is compatible with the current era (Danışmaz, 2019; Çelen, 2020; Serafimova, Andreeva & Banabakova, 2022).

Although there is extensive literature on management understanding and leadership styles, there is a gap in the literature on digital leadership and its necessity. Today, especially with digitalization, the importance of digital leadership as a new "leadership style" in organizations is increasing (Eberl & Drews, 2021; Yıkılmaz & Sürücü, 2021; Malik & Raziq, 2022). Digital leadership makes it necessary to constantly search for research new art applications, follow current developments, and learn continuously (GDS, 2020; De Araujo, Priadana, Paramarta & Sunarsi, 2021). The fact that all these changes and learning requirement demands a new approach as well as leadership style in organizations increases the importance of research on digital leadership.

Recently, especially with the effect of the pandemic, organizations have realized that it is imperative to develop new digital technologies. This situation transforms products, processes, organizational structures, and managerial strategies. In a platform where speed, agility, and adaptability to the digital age are seen as basic skills, digital leadership gains importance as an inevitable leadership quality (Neubauer, Tarling & Wade, 2017; Hensellek, 2020). Digital leaders who have a global perspective and digital literacy, are inclined to work with people from different generations, as well as owning distinctive features such as being open to innovation and change (Mert, 2021). Digital leaders who are also competent in

digital technologies whilst being open to continuous learning, can apply digital technology to business processes, and adapt virtual technology to business processes. The digitalization process is defined as a tool that will carry the organization to the future by being managed by the leader (De Waal, Van Outvorst & Ravesteyn, 2016; Bresciani, Ferraris, Romano & Santoro, 2021). For this reason, the digitalization process in organizations necessitates digital leadership, and digital leadership gains importance as a qualification that will carry the organization to the future.

Although digital leadership has strategic importance for the sustainability of organizations, there is limited research on digital leadership. The purpose of this study is to focus on the critical role of digital leadership in the digital transformation process. In addition, by revealing the importance of digital leadership, it is aimed to create a conceptual framework for digital leadership and make contribution to literature for research on the subject. For this purpose, firstly, the reasons for the emergence of virtual organizations and virtualization in organizations are mentioned, and then the conceptual framework of digital leadership, which is one of the essential dynamics of digital transformation in organizations, is emphasized.

2. Conceptual Framework

2.1. New Business Ecosystem and Features

Recently, there has been a significant change in the organization style of organizations and how they do business in dynamic environmental conditions. Organizations require a new approach to meet the already diversified and personalized customer expectations, causing a significant change in the business ecosystem. Contrary to the traditional understanding, transferring business processes to the digital environment requires a new organizational style and leadership approach (Wang & Bai, 2021; Tutar, 2022). This situation, called digital transformation in the business world, requires the successful management of digital technologies. This requirement also necessitates digital leadership, unlike the existing leadership approaches. This situation demands the redesign of organizational models and works patching styles. In the digital transformation process, the way of doing business, especially the leadership style, has changed and has become more competitive and innovative (Wagner, Heil, Hellweg & Schmidt, 2019; Krasnyuk, Kolgan & Medvedeva, 2021). Digitization is dramatically transforming the way organizations do business. The digital business ecosystem is a socio-technical network of individuals, organizations, and technologies that together create value. The digital business ecosystem promotes open and flexible collaboration (Senyo, Liu & Effah, 2019).

The digital business ecosystem is an interactive business ecosystem organized flexibly and expresses institutional interdependence. The digital business ecosystem places more emphasis on the centrality of digital technology. This new

business ecosystem is the virtual business patching style created by digital assets such as software applications, hardware, and processes (Nachira, Dini & Nicolai, 2007; Senyo, Liu & Effah, 2019). The digital ecosystem works as a system that creates, disseminates, and connects digital services over the internet. On the other hand, the digital business ecosystem is an integrated network of individuals and organizations operating outside traditional industry boundaries. Therefore, the new digital business ecosystem functions as a socio-technical environment of individuals, organizations, and digital technologies with collaborative and competitive relationships to create value through digital platforms (Darking & Whitley, 2007; Herdon, Várallyai, & Péntek, 2012). The digital business ecosystem aims to create value and refers to a distributed computing infrastructure that enables businesses to compete globally.

Digital collaboration systems are established with the idea that the value created together is more significant than that created by a single organization (Adner, 2006). Co-creation includes the efforts and resources of different organizations to create value (Prahalad & Ramaswamy, 2004). Value trumps all financial or non-financial benefits from organizational interactions (Vargo, Maglio & Akaka, 2008). As a result, value can be derived from the appropriate combination of lower costs, faster processes, and high-quality services. In the traditional business environment, organizations are seen as the sole creators of value. However, in contemporary business systems, value creation occurs through organizations' joint efforts, partners, and customers (Chuang & Lin, 2015). Since value creation is based on the synergy between different assets, co-creating value is an essential source of motivation in the operation of digital business systems.

The key feature of digital business systems is a platform, symbiosis, co-evolution, and self-organization. Platform refers to a collection of tools, innovations, and services that partners of other digital business systems can use to improve their performance, innovate and collaborate. The digital business systems platform consists of computer hardware, software, and networks. Symbiosis refers to the interdependence between partners, processes, and technologies of digital business systems. Symbiosis aims to create synergy between assets to create more excellent value (Adner, 2006; Selander, Henfridsson, & Svahn, 2013; Senyo, Liu, & Effah, 2018). Co-evolution refers to the ability of digital business systems to collectively transform from one stage to the next with their partners. When changes occur due to opportunities or threats of digital business systems, key partners react dynamically while other partners adapt. Self-organization increases the ability of digital business systems to learn from their environment and respond accordingly (Moore, 1996; Peltoniemi, 2006; Senyo et al., 2018). Because of the complexities in relationships, digital business systems renew themselves to adapt as new requirements, opportunities and threats arise.

Digital business systems are heterogeneous and geographically dispersed organizations that cooperate over the internet by taking advantage of the blessings of digital technology to achieve common goals. Collaborative networks consist of two main categories of relationships, organized and ad hoc collaborations. Organized collaborations consist of long-term strategic relationship networks. On the other hand, temporary collaborations are short-term, mission-specific alliances that can expire after achieving the intended goals (Camarinha-Matos & Afsarmanesh, 2008; Graça & Camarinha-Matos, 2017; Senyo, Liu & Effah, 2019). While the interest in adapting technological innovations to business processes in the digital transformation adventure has increased, the interest in "human," which is at the center of digital transformation and is an essential factor for its success, has remained at a limited level. The need for effective integration of the human factor into the digital transformation understanding and culture along with the need for organizations to direct human resources toward digitalization goals increases the role and responsibility of digital leadership. In digital transformation, coping with destructive competition and effectively operating complex business systems are essential (McKendrick, 2017; Trushkina, Abazov, Rynkevych & Bakhautdinova, 2020).

2.2. Virtual Organizational Structures in the Digital Age

Digital transformation affects organizational structures, business processes, and strategies and restructures organizational structures. Organizations see digitalization as necessary to benefit from the conveniences brought by digital technologies (Vasilev et al., 2020). Virtual organizations, which enable a significant part of their work to be done with the help of digital technologies, make it possible to work in virtual work environments by moving away from the binding of time and space. Virtual organizations must use digital technologies to connect people, objects, and ideas (Meffert & Swaminathan, 2018). In virtual organizations, all or most of the work is done in digital environments, and employees participate in business processes regardless of time and place. The main factor distinguishing virtual organizations from traditional organizational structures is the widespread use of teleworking applications as a new way of working in such organizations. Telework is a contemporary way of working in digital organizations (Popovici & Popovici, 2020).

Teleworking is a form of work in which employees connected to information technologies communicate with each other instead of physically traveling. In other words, teleworking is a contemporary way of doing business where people can work from anywhere with digital technologies (Contreras, Baykal & Abid, 2020). According to the definition of the International Labor Organization, telework is a form of work in which information and communication technologies such as smartphones, tablets, laptop computers, and desktop computers are used for the work performed outside the physical workplace (ILO, 2020). Telework is referred

to by different names in the literature, such as remote work, e-work, cyber work, and virtual work (Mylytkbayeva, 2017; Kılıç, 2020). Teleworking is a form of work carried out through digital technologies outside the traditional workplace, where employees are not supervised while carrying out their work. Both organizations and employees see teleworking as a contemporary way of working because of its versatile flexibility (Beauregard, Basile, & Canónico, 2019; Kim, Mullins, & Yoon, 2021).

A virtual organization is a new structure that has emerged partially or entirely with digital technologies. Virtual organizations are structured in different places where employees do not gather in a particular place, participate in certain stages of the production of a product or service, and constantly communicate in digital environments. It is an organizational structure based on bringing the work to the employee's feet instead of gathering the employees in a particular physical environment with the philosophy of virtual organization (Ganguly, Joseph, Dutta & Dey, 2022). The basis of the virtual organization is that each participating organization contributes to the virtual organization with its essential ability in the area where it is most potent (Atasever, 2017; Yamamoto, 2022). In this type of structure, which is based on a kind of partnership federation and essential talent association, organizations cooperate for a common purpose and commercialize their existing skills. Virtual organizations unite around a common organizational goal, bringing together their resources and capabilities through technology. For many organizations, the organization is an organizational structure that can reduce costs and eliminate spatial dependence (Arrais-Castro et al., 2018; El Yousfi & Anand, 2021).

The difference between virtual and classical organizational structures is that the organization moves from physical spaces to virtual spaces, and the organizational hierarchy becomes horizontal to a significant extent. The abstract structure of the virtual organization eliminates the subordinate-superior relationship and the hierarchy specific to mechanical structures. Virtual organizations are organized as flexible structures to respond to customer and citizen needs more quickly (Megha, 2022). The intensive use of digital technologies in virtual organizations causes the organizational structure to be simpler and flatter. The disappearance of hierarchy in virtual organizations is the replacement of the middle level by digital technologies (Kanbur, 2008; Tutar, 2013; Çakmak, 2016). The more flexible and horizontal organizational structure can quickly respond to customer needs and expectations thanks to virtual organizations.

Situations such as the uncertainty of working time in virtual organizations and the fact that employees are not physically in the same environment make it challenging to manage such organizations from a classical perspective. Digital competence, trust, communication and cooperation are gaining importance in virtual organizations. The most important difference of virtual organizations from classical

organizations is that they need coordination-based digital leadership skills, unlike traditional leadership based on command and command. In addition, the digital structure of virtual organizations forces them to be flexible and dynamic and to benefit more from external resources (Kohntopp & McCann, 2020; Taşçı & Yalçınkaya, 2020). Therefore, the inadequacy of traditional leadership approaches in leading virtual organizational structures is one of the most important reasons for the emergence of the digital leadership approach.

2.3. Causes and Consequences of Organizational Digitization

Social, economic, technological, and political developments are important factors that cause the transformation of societies. In particular, the acceleration of globalization and technology causes the strengthening of these environmental factors and the acceleration of transformation, thus transforming their organizational structures. In this process, the importance of knowledge is increasing more than ever, and knowledge-based production, management, and digital leadership approaches are gaining importance. Due to technological developments, the traditional workplace understanding is changing, and forms of business such as teleworking and working from home are becoming increasingly important (Stiles & Smart, 2021; Lunde et al., 2022).

Developments in the field of digital technology reveal a new digital business ecosystem (Senyo et al., 2019). Today, organizations are trying to create a competitive advantage using digital technologies. Organizations with cheaper, better quality, and faster service approaches have benefited from information technology. Virtual organizations have also emerged to meet this need. Today, businesses that want to take advantage of the flexibility of time and space have their jobs done in countries where the workforce is cheap and far away from the headquarters of the business (Atasever, 2017; Austin-Egole, Iheriohanma & Nwokorie, 2020). Having a job done at an office increases production costs for a business. Therefore, virtual work reduces the costs of doing things by allowing work away from the workplace. Organizations need virtualization to benefit more from the advantages of flexible working.

For traditional organizations, warehousing and holding stocks have a cost-increasing effect. However, spatial costs for virtual organizations are minimal. A virtual organization is a real-time organization that can react instantly to environmental change. Customer orders are received and processed simultaneously, and all related transactions are carried out electronically (Kevük, 2006). When speed is the most critical competitive element, digitalization has become the primary tool for creating a competitive advantage. For this reason, industrial workers are replaced by "knowledge workers" in virtual organizations. The workforce using digital technologies has revealed many new job types, such as Web designer, CRM specialist, networking specialist, internet strategist, medical informatics specialist, technology stock analyst, and e-commerce project specialist

(Atasever, 2017; Aytar, 2019). Leading these emerging digital-based ways of business and virtual employees requires digital leadership.

Virtual organizations use digital technologies intensively in their control and decision-making mechanisms, making decision-making more straightforward and thus gaining a competitive advantage over other organizations. The shortening of the lifespan of products and services increases the importance of innovation, and continuous innovation makes virtualization necessary due to its flexibility. The most important advantage of virtual organizations is their flexibility in terms of time and space. Virtual organizations do not matter where the manager, employee, customer, and target audience are. This aspect reduces production costs and gives flexibility to employees. Another advantage of virtual working is that the same work can be done with less labor. Thanks to digitalization, working at home, on vacation, or in public places is evolving as a new form of work. With teleworking applications, it is possible to perform specific tasks at home or anywhere, thus reducing workplace costs and increasing accessibility (Öztürk, 2017; Pordelan et al., 2022).

Another advantage of teleworking is that the employee has a comprehensive initiative in determining the place and time of work. In addition, employees have more time to develop social activities and personal skills. Teleworking provides workers with a better work-family balance, thus reducing work-life conflicts. Likewise, since the problem of coming to work in the early hours will be eliminated, it is possible for the employees to feel relatively less work pressure and job stress (Aydınöz, 2014; Van Slyke, Duong & Ellis, 2022). In addition to these positive effects, organizational virtualization has revealed a new organizational behavior problem called cyberloafing in some employees in business life (Öztürk, 2015; Aytar, 2019). This is not the disadvantage of digital technologies but the unconscious use of these technologies. Besides that, in the form of teleworking, there may be problems in inspections, alienation from work increases, and the problem of non-interaction between employees and employers arise. In teleworking, flexibility in hours while employees do their jobs can cause coordination problems. In addition, teleworking raises the issue of unregistered employment and creates the problem of working without social security. The employee may be deprived of their job and social security rights in the teleworking application. Informal employment can cause low wages and the problem of unregistered employment. Supervision becomes difficult, corporate culture weakens, and organizational commitment perception may decrease. On top of that, work and personal life order are disrupted (Güz & Tüfekçi, 2020; Filardi, Castro & Zanini, 2020).

2.4. Telework and Digital Leadership

Another form of virtual work is telework, and this concept of teleworking is how information technology employees work by communicating with each other instead of physically traveling. Teleworking is a form where a person can do his/her work from anywhere through communication technologies. Teleworking is a form of flexible working away from the employer or the traditional workplace for a significant part of the time (Ravalet, & Rérat, 2019; López-Igual & Rodríguez-Modroño, 2020). Telework has been called different names in the literature, such as remote work, e-work, cyber work, and virtual work (Mylytkbayeva, 2017; Kılıç, 2020). In an inclusive expression, telework is a form of work in which employees perform their work as if they were in the same workplace, through information and communication technologies, in any place other than the traditional workplace, where their work performance is not regularly monitored and supervised. Digital leaders have the skills to manage all these different ways of working.

Telework is often defined or associated with information and communication technology (ICT) Based Mobile Work. ICT contributes to the organization of work and work environment by providing flexibility in terms of location and time and enabling continuous connectivity. Telework / ICT Based Mobile Work is a work arrangement characterized by working from multiple locations provided by ICT. A distinction is made between the four categories of teleworkers based on their degree of mobility, ICT use, and employment status. Accordingly, regular home-based workers; are employees who often use ICT to work from home. Mobile work often uses ICT and has a high level of mobility. Occasional workplace work is the occasional use of ICT outside the workplace building (Eurofound, 2020). Digital leaders are not only teleworkers but also highly skilled individuals with the skills to manage the digital technologies that underpin teleworking.

Teleworking emphasizes using ICT and the work can be done anytime, anywhere. Other terms, such as "remote work," also used in the US, India, and Japan, refer to work that makes commuting unnecessary. Other terms used outside of telework are e-work and distributed work. Distributed work refers to arrangements that allow employees and their tasks to be shared in environments remote from a central workplace or corporate location. The term 'e-business' is often used to describe business conducted primarily by employees who work and communicate through electronic media (for example, corporate intranets and emails). Although home-based e-business has traditionally been the most common type of remote work, more people are working in multiple locations. "Remote e-work" is a broader term used to describe the expanding use of technology to assist "work completed anywhere and anytime, regardless of location, and flexible work practices. According to this definition, work can be done from home, company sites, hotels, and airports. Home-based telework is a particular form of telework and refers to work done at home using ICT (Charalampous, et al., 2019). Being able to coordinate all these different working models requires exceptional leadership skills. This leadership skill is called digital leadership today.

Economic sectors with the highest rate of teleworking / ICT Based Mobile arrangement are information and communication, professional and scientific activities, financial services, real estate, and public administration. These are sectors with high access to ICT. Some differences can be noted regarding different Telework / ICT Based Mobile arrangements. For example, home-based telework is mainly found in education, and highly mobile telework is scattered across sectors but more concentrated in wholesale and retail trade. Regarding the profession, regular home-based telework is mainly handled by professionals, while the highly mobile group includes a relatively large proportion of technicians, service and sales workers, and craft workers. Remote working is widespread in financial and business services, education, and the public sector. The prominent sub-sectors are the ICT sector, followed by the higher education sector. Telework is relatively low in manufacturing, construction, healthcare, transport, and agriculture (Smulders, Kraan & Pot, 2011; Eurofound, 2020).

2.5. Virtual Work Teams and Digital Leadership

With the change in traditional working approaches, virtual teams that work with digital technologies have emerged. Although they work together in the business environment, virtual teams do not see each other, do not share the same environment, and work within the framework of team logic with the support of technological developments. Virtual teams are employees skilled in digital technologies which adapt quickly to changes (Kirel, 2020; Abarca, Palos-Sanchez & Rus-Arias, 2020). With the digitalization of organizations, the ability to work in virtual teams becomes more critical day by day. Many organizations that have become entirely dependent on technology due to the effect of the pandemic have been forced to manage their employees effectively in virtual environments, work in team consciousness, and work as a team in virtual environments (Abarca, Palos-Sanchez & Aguayo-Camacho, 2021).

Virtual teams that come together in virtual environments to coordinate the tasks assigned to them and work in line with a determined purpose; provide significant advantages for organizations in overcoming travel, coordination, and time costs. Today, organizations are organized in virtual teams with the help of digital technologies in geographically different regions to respond to their dynamic environments and carry out tasks. Individuals working in these teams are employees who are not in the same environment and interact through technological communication tools. Managing virtual teams that have to work remotely requires different skills than managing teams that are physically together. Digital leadership emerged due to this necessity (Nordbäck & Espinosa, 2019; Fidanboy, 2021).

Virtual teams with employees from different cultures; While communicating with each other, they use technologies such as email, remote live video conferencing, and remote meeting systems, and they can do their work efficiently without the need for face-to-face communication. However, the different attitudes and

behaviors that emerge in virtual business environments need to be managed with a different understanding than classical organizational management. This different management approach makes digital leadership mandatory (Gardner, Kil & van Dam, 2019; Kirel, 2020). Considering the changes in the organizational behavior styles of digital organizations, one central issue is managing virtual teams' organizational behavior. To be able to overcome this problem, it requires a different management approach apart from traditional patterns.

Thanks to virtual teams, organizations can overcome time, transportation, rental costs, and accessibility problems. Teams do not need to be together physically, and time and space constraints are eliminated in the virtual environment. This way, employees can continue their work and private lives in harmony. Dynamic team membership allows individuals to move from one project to another quickly, and employees can work in more than one team simultaneously. Teams can respond quickly to the needs of global markets through digital communication (Geister, Konradt & Hertel, 2019; Davidavičienė, Al Majzoub & Meidute-Kavaliauskiene, 2020). Despite the advantages listed, virtual teams also have some disadvantages, such as a lack of physical interaction, a lack of face-to-face communication, and a lack of motivation. As it is known, for individuals to be a group in the organizational socialization processes, it is imperative to have physical closeness, informal communication, and sharing of feelings and thoughts. Face-to-face relations have particular importance, especially in environments where traditional culture is dominant. In these settings, what is not said is often more important than what is said. Organizations with this culture find it difficult for employees to adapt to virtual regulations. Virtual teams can be more successful in organizations that do not have a dominant collective culture and are formed by individuals from different ethnic backgrounds (Savu, 2019; Taşçı & Yalçınkaya, 2020). Despite all these advantages and disadvantages, rapid digitalization in all areas of life makes virtual teams mandatory.

3. Digital Leadership Concept, Characteristics, and Transformative Impact

While leadership was based on power and military intelligence in traditional times, today, leadership is not associated with physical power but with information power. Along with the digital transformation, the new generation of employees' leadership style expectations and perceptions have also begun to transform. This situation has recently prompted management consulting companies, managers, and global researchers to conduct more research on digital leadership. Digital transformation requires a more vigorous and dynamic digital leadership style, which reads industrial and technological developments better, is open to innovations, and has social and technical competencies. With their contribution to the transition to the information society, digital leaders undertake tasks such as raising awareness, providing resources, and developing strategies (Erhan, Uzunbacak & Aydin, 2022; Yopan, Kasali, Balqiah & Pasaribu, 2022; Poiger, 2022).

The new structure, called the information society or network society, is marked by four fundamental structural changes that reshape leadership. These include rapid and wide-ranging technological changes, digitalization of information and communication channels, transition to knowledge-based production, and the spread of organizational structure that is more dispersed and away from the hierarchy. The new social conditions, which had to be adapted very quickly to the effect of the pandemic, reveal the new leadership forms necessary for initiating and maintaining the transitions toward more information-intensive societies (Artüz, 2020; Karakose, Polat & Papadakis, 2021). Leadership in the digital age needs new attitudes, skills, and knowledge acquired through unique professional experiences that respond to specified societal characteristics through information technologies.

According to the digital leadership approach, qualities such as collaborative learning, creativity, effective communication, and interpersonal interaction gain more importance than traditional command-command and control (Sheninger, 2014; Özmen et al., 2020). In order to talk about digital leadership, it would be useful to state that there should be uninterrupted internet access in almost every layer of the environment, open source technology can be used by the organization, and digital devices along with technology can be personalized in accordance with the purposes. Digital leaders: are people who guide, influence, have the knowledge and lead sustainable change, have the foresight, and have critical human relations. Digital leaders have entrepreneurship skills, openness to development, collaboration ability, and innovative behaviors (Sheninger, 2014; Raza, 2016). Digital leadership is doing the right things for the strategic success of digitalization (El Sawy, et al, 2016). Digital leadership is a combination of digital competence and digital culture. Digital leaders mobilize the organization through digital awareness and influence (Westerman, Bonnet & McAfee, 2014; Mihardjo & Sasmoko, 2019). As understood from the definitions, digital leadership in the literature is the ability to do business in a digital environment and adapt traditional leadership skills to the requirements of digital life. Considering the points that need to be emphasized regarding digital leadership; transformative vision, forward-looking perspective, and digital literacy elements come to the fore (Kane et al., 2019).

The essential feature of talking about digital leadership is high digital competencies. In other words, for digital leadership, it can be said that those who are more competent than their competitors in digital competencies are and will be one step ahead. In the literature, digital skills are classified into three main categories: basic, intermediate, and advanced. Using information and communication technologies such as primary computer and mobile technology (such as email, keyboard, and touch screen) are essential skills—documents, books, magazines, etc., through some computer software. The ability to prepare publications for print or publication, as well as to perform e-commerce transactions, are intermediate digital skills. Intermediate digital skills are production-based skills compared to basic digital

skills. Advanced digital skills are technologies that trigger industry 4.0 (such as artificial intelligence, big data, Internet of things, and virtual reality) and digital skills expected to be acquired in today's business and life conditions (Öz, 2020; Gómez-Orjuela, 2021; Mattar, Ramos & Lucas, 2022; Ben Youssef, Dahmani & Ragni, 2022).

For organizations to be successful in a digitalized world, leaders need to show digital competencies by going beyond the limits of traditional leadership understanding. Therefore, the most critical need for most organizations is for leaders to develop digital capabilities. According to the research, 42% of the leading companies in the sector believe that it is imperative to invest in digital leaders today (GDS, 2020). The abilities that leaders must have to be successful in the digital world are discussed in three dimensions: cognitive, behavioral, and emotional transformations. These capabilities show how digital transformation in leadership will be a radical transformation. The digital leadership capabilities required for digital organizations can be expressed as follows (Abbatiello, Knight, Philpot & Roy, 2017; Bach & Sulíková, 2021; Weber, Büttgen & Bartsch, 2022).

Cognitive transformations: It is the ability to conceptualize possibilities in the virtual world, overcome ever-increasing cognitive complexity, think of different and new ways to carry out activities, and make strategic decisions.

Behavioral transformations: It is the ability to adapt to power and influence, cooperate with different teams, value the contribution of new business partners and groups of different interests, learn from failures and work with high energy and motivation.

Emotional transformations: Tolerating an environment of risk and uncertainty, showing flexibility to adapt to changing conditions, having the courage to change business processes, directing change, and having leadership self-confidence.

Three different digital leaders are mentioned in the literature, and it is stated that most organizations will need a combination of these three. These are digital investors, pioneers, and converters (Abbatiello et al., 2017; Andini, 2021; Halid & Hatu, 2022).

Digital investors: Senior executives with a V.C. (venture capital) mindset, unlocking opportunities, investing in talent and ideas, building partnerships, and creating an ecosystem for innovation to flourish.

Digital pioneers: Business and task leaders who can re-imagine the future, shape new and different business models, and spearhead a winning digital strategy.

Digital Transformers: Leaders who can lead people through radical change and transform business.

The main task for digital investors is education. This training is about how digital investors integrate the current business model with digital transformation. Digital education is training that includes setting a vision for the organization, making the business ready for the future, and directing the new digital capabilities of the organization. Digital education also provides a coherent vision and plan for digitalization throughout the organization. Digital converters are the mainstay of leading radical change. Change can only happen with a transformative leader (Andini, 2021; Halid & Hatu, 2022).

A successful digital leader is someone who is aware of digital technology and has the competence to use it in business processes. It is essential for digital leaders to always be aware of the innovations in the digital business world. In their professional life, they must demonstrate the ability to use digital tools in business processes and to organize and design new work. At the heart of any digital transformation are digital tools and solutions that increase processes, productivity, efficiency, and competitiveness. How, when, and where technology is used to increase productivity or improve internal processes is essential (Carretero, Vuorikari & Punie, 2017; Subramanian, 2018).

Based on what has been said so far, we can list the characteristics of digital leaders as follows (Brett, 2019; Öz, 2020; GDS, 2020; Andini, 2021; Cahyadi & Magda, 2021; Erhan, Uzunbacak & Aydın, 2022):

- Ability to perform data-driven analysis instead of subjective analysis,
- Advanced information and data literacy,
- Collaboration through digital technologies,
- Creating digital content,
- Using digital technologies creatively in problem-solving,
- Setting a vision instead of setting goals,
- Develop customer or individual-based strategies instead of business planning,
- Outlining consistent actions rather than monthly performance schedules.
- Developing digital skills across the organization, not just within a separate department,
- Integrating digital processes and technologies to shape business strategies,
- Testing and adapting digital technology and agile working methods,

- To establish a strong communication network using digital technology,
- Setting a solid vision, making employees believe in what we believe,
- Developing digital business models and having digital literacy competence,
- Developing digital company culture and digital business strategies,
- Willingness to try new digital technologies, create a digital workforce,
- Ability to develop flexible and adaptable business models,

It can be said that those who have most of these features have higher leadership potential in the digital age. People who can adapt their characteristics and behaviors to the new age and who step forward by improving their skills are sought after in the digital age. Digital leadership characteristics may show different characteristics according to different sectors. Although some features may differ, these are general features that a digital leader should have.

4. Discussion and Conclusion

Throughout history, information has never been as important as today, and the need to use information at lightning speed has emerged. Organizations that understand the importance of information business today need leaders who will realize the transformation required by digitalization. The formation of the idea of transformation, its adoption by the organization's employees, and its determined implementation require digital leadership. The effort to establish a culture of digitalization and continuous learning is possible with the digital leader's strategy, foresight, and determination. According to the Deloitte (2017) report, 42% of large companies now state that leadership development is increasingly essential, and success in this digital age largely depends on it.

Digitalization provides many conveniences to virtual organizations; however, transformative digital leadership is needed to take advantage of these conveniences and develop digital products and services. The management of organizations needs to follow and adapt to these innovations and developments. It is not easy for organizations lacking technology and digital opportunities to survive in a competitive digital environment. The dissemination of technological opportunities throughout the organization is imperative for sustainable management. Remote work statistics show that digital transformation is inevitable in the future of organizations. The same statistics say full-time workers are four times more likely to be offered remote work than part-time workers. According to these statistics, the growth in telework is ten times faster than in other fields of work (Simovic, 2022). Based on this, it is possible to conclude that teleworking is becoming increasingly popular yearly. There is no doubt that this type of work will continue in the future,

as the traditional work environment has been diverting towards that direction (Hara, Nakazono & Imagawa, 2022).

While millennial workers today make up only 38% of the workforce, it is predicted that this number will reach 58% in 2028. Therefore, considering the new generation's career expectations and libertarian lifestyle, it is not difficult to predict that remote working and virtual organizations will increase, and digital leadership will be a highly sought-after leadership type shortly. In addition, according to statistics, 74% of employees stated that they would quit their current job if more remote work options were offered to employees in another workplace. The same statistics also show that 85% of employees want their employers to provide them with the technology they need to work remotely (Softchoice, 2017). In light of all these data, virtual organizations will be preferred more in the future than today.

Changes in the way of doing business change the management phenomenon. As of 2020, many institutions and organizations worldwide have announced that they will make this situation permanent for positions that can work remotely. The effectiveness of remote working seems to increase with internet access, virtual reality technologies, and data, image, and voice communication in holograms. What is essential for digital organizations today is to be able to collaborate in a hybrid structure and virtual way (Çelebi, 2021; Burns, 2022). According to a study, before the pandemic, only 8% of employees worked from home, and about a third of them had a hybrid work pattern; after the pandemic, 42% of employees continued to work on a hybrid program, and 39% worked entirely from home. (Brown, 2022). In summary, the future of work shows that there will be a hybrid work approach with increasing virtual organizations and digital leaders.

Digitization requires leaders who manage the transformation and can apply it to all organizational processes. The need for digital leaders capable of persuasion, the importance of communication and dialogue, accepting and anticipating change, shaping business strategies accordingly, adopting a dynamic, cooperative, and egalitarian culture, and being accountable, is increasing daily. Businesses need to keep up with the speed of digitalized business processes and applications to gain a competitive advantage. The fact that organizations take a leading position with digital technologies increases the need for digital leaders who are aware of the technological requirements of the day. One of the most prominent problems organizations face in achieving a successful digital transformation is the problem of coordination. A fundamental digital transformation increases the need for digital leaders with the competencies to successfully manage this process (Malakyan, 2019; Asri & Darma, 2020; Ordu & Nayır, 2021).

More theoretical and empirical studies are required for a clearer understanding of digital leadership. In future studies, studies that reveal the similarities and differences between digital leadership and leadership definitions such as technological leadership, transformational leadership, and e-leadership may help to

understand the concept better. Qualitative studies can be conducted with the interview technique to determine how managers and employees perceive digital leadership. Using the themes obtained from qualitative research, scale development studies related to digital leadership can be carried out. Quantitative and mixed-method studies can be conducted to show the effect of digital work on employees.

References

- Abbatiello, A., Knight, M., Philpot, S., & Roy, I. (2017). *Rewriting the rules for the digital age: 2017 Deloitte Global Human Capital Trends*. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/HumanCapital/hc-2017-global-human-capital-trends-gx.pdf> (Access date: 19 Jun 2022)
- Abarca, V. M. G., Palos-Sanchez, P. R., & Rus-Arias, E. (2020). Working in virtual teams: a systematic literature review and a bibliometric analysis. *IEEE Access*, 8, 168923-168940.
- Abarca, V. M. G., Palos-Sanchez, P., & Aguayo-Camacho, M. (2021). Virtual teams in times of pandemic: Factors that influence performance. *Frontiers in Psychology*, 12, 624637.
- Adner, R. (2006). Match your innovation strategy to your innovation ecosystem. *Harvard Business Review*, 84(4), 98-107.
- Andini, R. D. (2021). Strategi Pemimpin Dalam Digital Leadership Di Era Disrupsi Digital. *Al-Irsyad*, 11(1), 58-72.
- Arrais-Castro, A., Varela, MLR, Putnik, GD, Ribeiro, RA, Machado, J., & Ferreira, L. (2018). Collaborative framework for virtual organization synthesis based on a dynamic multi-criteria decision model. *International Journal of Computer Integrated Manufacturing*, 31 (9), 857-868.
- Artüz, S. D. (2020). *Dijital liderlik uygulaması ile öğrenen örgüt ilişkisinin bireysel performansına etkisi*. Unpublished Master's Thesis, Istanbul Commerce University Institute of Social Sciences, İstanbul.
- Asri, A. A. S. M. A. N., & Darma, G. S. (2020). Revealing the digital leadership spurs in the 4.0 industrial revolution. *International Journal of Business, Economics & Management*, 3(1), 93-100.
- Atasever, M. (2017). Sanal Örgütlerde, örgüt kültürünü etkileyen unsurların, geleneksel örgüt yapısından farklılıkları ve sanal örgütlerde bir uygulama. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 1(1), 43-62.

- Austin-Egole, I. S., Iheriohanma, E. B. J., & Nwokorie, C. (2020). Flexible working arrangements and organizational performance: An overview. *IOSR Journal of Humanities and Social Science (IOSR-JHSS)*, 25(5), 50-59.
- Aydınöz, G. (2014). *İş hukukunda tele (uzaktan) çalışma*. Unpublished Master Thesis. Ankara University Institute of Social Sciences, Ankara.
- Aytar, O. (2019). *Dijital çağ örgütlerinde güncel yönetim konuları*. İstanbul: Hiperyayın.
- Bach, C., & Sulíková, R. (2021). Leadership in the Context of a New World: Digital Leadership and Industry 4.0. *Managing global transitions*, 19(3), 209-226.
- Beauregard, T., Basile, K.A. and Canónico, E. (2019) Telework: outcomes and facilitators for employees. Landers, R.N. (eds.) In *The Cambridge Handbook of Technology and Employee Behavior* (pp. 511-543). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ben Youssef, A., Dahmani, M., & Ragni, L. (2022). ICT use, digital skills, and student's academic performance: exploring the digital divide. *Information*, 13(3), 129.
- Bresciani, S., Ferraris, A., Romano, M., & Santoro, G. (2021). *Digital Transformation Management for Agile Organizations: A Compass to Sail the Digital World*. UK: Emerald Publishing Limited.
- Brett, J. (2019). *Evolving digital leadership: how to be a digital leader in tomorrow's disruptive world*. New South Wales: Apress.
- Brown, M. (2022). Hello hybrid: The future of hybrid working. <https://gdsgroup.com/insights/hr/hello-hybrid-the-future-of-hybrid-working/> (Access date: 19 Jun 2022)
- Burns, A. (2022). Digital transformation in the workplace. <https://gdsgroup.com/insights/hr/digital-transformation-in-the-workplace/> (Access date: 17 Jun 2022)
- Cahyadi, A., & Magda, R. (2021). Digital leadership in the economies of the G20 countries: A secondary research. *Economies*, 9(1), 32-43.
- Camarinha-Matos, L. M., & Afsarmanesh, H. (2008). *Collaborative networks: Reference modeling*. NY: Springer.
- Carretero, S., Vuorikari, R., & Punie, Y. (2017). *The Digital Competence Framework For Citizens with eight proficiency levels and examples of use*. EUR 28558 EN. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- Charalampous, M., Grant, C., Tramontano, C. and Michailidis, E. (2019), 'Systematically reviewing remote worker's well-being at work: A multidimensional approach, *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 28(1), 51-73.
- Chuang, S. H., & Lin, H. N. (2015). Co-creating e-service innovations: Theory, practice, and impact on firm performance. *International Journal of Information Management*, 35(3), 277-291.
<https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2015.01.002>
- Contreras, F., Baykal, E., & Abid, G. (2020). E-leadership and teleworking in times of COVID-19 and beyond: What we know and where do we go? *Frontiers in Psychology*, 11, 590271.
- Cortellazzo, L., Bruni, E., & Zampieri, R. (2019). The role of leadership in a digitalized world: A review. *Frontiers in Psychology*, 10, 1938.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01938>
- Çakmak, Z. (2016). Sanal organizasyonların yönetim fonksiyonları açısından geleneksel organizasyonlardan farklılıkları. *Florya Chronicles of Political Economy*, 2(2), 35-58.
- Çelebi, F. (2021). *Dijital çağda liderlik ve girişimcilik*. Ankara: Iksad Publications.
- Çelen, A. İ. (2020). Dijital dönüşüm sürecinde yükselen bir değer: Dijital liderlik. *International CEO Communication, Economics, Organization & Social Sciences Congress Proceedings e-book*, 449-461.
- Darking, M., & Whitley, E. (2007). Towards an understanding of FLOSS: infrastructures, materiality and the digital business ecosystem. *Science Studies*, 20(2), 13-33.
- Danışmaz, A. T. (2019). Sanal örgütlerde örgüt kültürü. *Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 32-40.
- Davidavičienė, V., Al Majzoub, K., & Meidute-Kavaliauskiene, I. (2020). Factors affecting knowledge sharing in virtual teams. *Sustainability*, 12(17), 6917.
- De Araujo, L. M., Priadana, S., Paramarta, V., & Sunarsi, D. (2021). Digital leadership in business organizations. *International Journal of Educational Administration, Management, and Leadership*, 45-56.
- De Waal, B., Van Outvorst, F., & Ravesteyn, P. (2016). Digital leadership: The objective-subjective dichotomy of technology revisited. In *12th European Conference on Management, Leadership and Governance ECMLG* (pp. 52-60).

- Deloitte, (2017). Rewriting the rules for the digital age. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/HumanCapital/hc-2017-global-human-capital-trends-gx.pdf> (Access date: 17 Jun 2022).
- El Sawy, O.A., Kræmmergaard, P., Amsinck, H. Ve Vinther, A.L. (2016). How Lego Built The Foundations And Enterprise Capabilities For Digital Leadership. *Mis Quarterly Executive*, 15(2), 141-166.
- El Yousfi, F., & Anand, A. (2021). Investigating the Factors Affecting Virtual Team Performance in Public Organizations. *Management International/International Management/Gestión Internacional*, 25(6), 264-283.
- Erhan, T., Uzunbacak, H. H., & Aydin, E. (2022). From conventional to digital leadership: exploring digitalization of leadership and innovative work behavior. *Management Research Review*, 45(11), 1524-1543. <https://doi.org/10.1108/MRR-05-2021-0338>
- Eurofound (2020). Telework and ICT-based mobile work: Flexible working in the digital age, New forms of employment series. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef19032en.pdf (Access date: 20 Jun 2022)
- Eberl, J.K., Drews, P. (2021). Digital Leadership- Mountain or Molehill? A Literature Review. Ahlemann, F., Schütte, R., Stieglitz, S. (eds). In *Innovation Through Information Systems* (pp. 223-237). NY: Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-86800-0_17
- Fidanboy, C. Ö. (2021). Sanal Takım Yönetimi İçin Öz Liderlik Stratejilerini Anlamak: Birey ve Takım Düzeyinde Bir İnceleme. (Edt. Karabulut, Ş.) İçinde, Yönetim-Strateji-Organizasyon: Teoride ve Uygulamada Cilt 2. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Filardi, F., Castro, R. M. P., & Zanini, M. T. F. (2020). The advantages and disadvantages of teleworking in Brazilian public administration are analysis of SERPRO and Federal Revenue experiences. <https://www.scielo.br/j/cebape/a/pJSWmhnCPvz6fGwdkcFyvLc/?lang=en> (Access date: 19 Jun 2022)
- Ganguly, A., Joseph, J. M., Dutta, S., & Dey, K. (2022). Exploring the Employer-Employee Relationship: A Management Versus Employee Perspective of the Vicissitudes in the Virtual Workplace. *Global Business Review*, 09721509221086353.

- Gardner, R., Kil, A., & van Dam, N. (2019). Research opportunities for determining the elements of early trust in virtual teams. *Management Research Review*, 43(3), 350-366.
- GDS Group, (2020). What is Digital Leadership? Definition, Examples, Skills, Qualities. <https://gdsgroup.com/insights/marketing/blueprint-for-digital-leadership/> (Access date: 11 Jun 2022)
- Geister, S., Konradt, U., & Hertel, G. (2019). A group development system for improving motivation, performance, and team climate in virtual teams. In *Human-Centered Computing* (pp. 719-723). Florida: CRC Press.
- Gómez-Orjuela, Y. R. (2021). Digital skills for communication and content creation: Can B-learning Greatly Influence Them? *HOW Journal*, 28(1), 45-68.
- Gönüllü, C. (2021). Türkiye’de “Tele Çalışma” Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme: Gölge Çalışanlar. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 38(1), 41-57.
- Graça, P., & Camarinha-Matos, L. M. (2017). Performance indicators for collaborative business ecosystems - Literature review and trends. *Technological Forecasting and Social Change*, 116, 237-255.
- Güz, M., Tüfekçi, M. (2020). Yeni Çalışma Sistemi Tele Çalışma ve Evden Çalışma Modelinin İncelenmesi. <https://mucahittufekci.av.tr/yeni-calisma-sistemi-tele-calisma-ve-evden-calisma-modelinin-incelenmesi/> (Access date: 12 Jun 2022)
- Halid, I., & Hatu, R. A. (2022). Improving The Quality Of Public Services In The Society 5.0 Era Through Digital Literature Capabilities Of LLDIKTI Apparatus For Region XVI. *Public Policy Journal*, 3(1), 33-42.
- Hara, Y., Nakazono, H., & Imagawa, T. (2022). Are We Pretenders of Digitalization? Towards a New Management Using Telework and Digital Transformation? In *Platforms and Artificial Intelligence* (pp. 211-223), NY: Springer.
- Herdon, M., Várallyai, L., & Péntek, Á. (2012). Digital business ecosystem prototyping for SMEs. *Journal of Systems and Information Technology*, 14(4), 286-301. <https://doi.org/10.1108/13287261211279026>
- Hensellek, S. (2020). Digital leadership: A framework for successful leadership in the digital age. *Journal of Media Management and Entrepreneurship (JMME)*, 2(1), 55-69.

- ILO, (2020). Teleworking during the COVID-19 pandemic and beyond; A practical guide. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/instructionalmaterial/wcms_751232.pdf (Access date: 13 October 2022).
- Kanbur, A. (2008). Küreselleşme sürecinde post modern örgüt yapıları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 387-404.
- Kane, G.C., Phillips, A.N., Copulsky, J. & Garth, A. (2019). How Digital Leadership Is(n't) Different, *MIT Sloan Management Review*, 60(3), 34-39.
- Karakose, T., Polat, H., & Papadakis, S. (2021). Examining teachers' perspectives on school principals' digital leadership roles and technology capabilities during the COVID-19 pandemic. *Sustainability*, 13(23), 13448.
- Kevük, S. (2006). Bilgi ekonomisi. *Journal of Yasar University*, 1(4), 319-350.
- Kılıç, G. (2020). Uzaktan Çalışmanın Bir Türü Olarak Tele Çalışma ve Evden Çalışmadan Farkı. *Terazi Hukuk Dergisi*, 15(164), 805-819.
- Kirel, A. Ç. (2020). Sanal Örgütlerde Davranış. Taşçı, D. & Yalçınkaya (Ed). *İçinde Sanal Örgütler Alanlar, Araştırmalar, Vakalar*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Kitapları.
- Kim, T., Mullins, L. B., & Yoon, T. (2021). Supervision of telework: a key to organizational performance. *The American Review of Public Administration*, 51(4), 263-277.
- Kohntopp, T., & McCann, J. (2020). Leadership in virtual organizations: Influence on workplace engagement. Dhiman, S. (eds). In *The Palgrave Handbook of Workplace Well-Being*. London: Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-02470-3_12-1
- Kuusisto, M. (2017). Organizational effects of digitalization: A literature review. *International Journal Of Organization Theory And Behavior*. 20(3), 341-362. <https://doi.org/10.1108/IJOTB-20-03-2017-B003>
- Krasyuk, I., Kolgan, M., & Medvedeva, Y. (2021). Development of an ecosystem approach and organization of logistics infrastructure. *Transportation Research Procedia*, 54, 111-122.
- Li, Y.-R. (2009). The technological roadmap of Cisco's business ecosystem. *Technovation*, 29(5), 379-386. <https://doi.org/10.1016/j.technovation.2009.01.007>

- López-Igual, P., & Rodríguez-Modroño, P. (2020). Who is teleworking, and where from? Exploring the main determinants of telework in Europe. *Sustainability*, 12(21), 8797.
- Lunde, L. K., Fløvik, L., Christensen, J. O., Johannessen, H. A., Finne, L. B., Jørgensen, I. L., Mohr B. & Vleeshouwers, J. (2022). The relationship between telework from home and employee health: a systematic review. *BMC public health*, 22(1), 1-14.
- Malakyan, P. G. (2019). Digital leader-followership for the digital age: A North American perspective. M.Franco (Eds), In *Digital leadership -A new leadership style for the 21st century*. IntechOpen.
- Malik, M., & Raziq, M. M. (2022). Digital leadership and the GIG Economy. In *Sustainability in the Gig Economy* (pp. 99-110). Singapore: Springer.
- Mattar, J., Ramos, D. K., & Lucas, M. R. (2022). DigComp-Based Digital Competence Assessment Tools: Literature Review and Instrument Analysis. *Education and Information Technologies*, 1-25.
- McKendrick, J. (2017). The 5 Traits Of Digitally Advanced Companies. <https://www.forbes.com/sites/joemckendrick/2017/07/14/the-5-traits-of-digitally-advanced-companies/?sh=3b408c8e25ee> (Access date: 12 October 2022)
- Meffert, J., & Swaminathan, A. (2018). Leadership and the urgency for digital transformation. *Leader to leader*, 88, 44-49.
- Megha, A. K. (2022). An assessment of the vertical and horizontal impact of information and communication technology (ICT) on business. *International Journal of Health Sciences*, 6(S2), 13012-13017. <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6nS2.8423>
- Mert, G. (2021). Dijital dünyada yeni bir boyut: Dijital Liderlik. *Satın alma Dergisi*, 97, 50-51.
- Mihardjo, L.W.W. & Sasmoko, S. (2019), Digital Transformation: Digital Leadership Role in Developing Business Model Innovation Mediated by Co-Creation Strategy for Telecommunication Incumbent Firms, Strategy and Behaviors in the Digital Economy. *InTechopen*, 1-18.
- Moore, J. F. (1996). *The death of competition: Leadership and strategy in the age of business ecosystems*. New York: Harper Business.

- Mylytkbayeva, A. (2017). *Kazak ve Türk İş Hukuku çerçevesinde tele çalışmanın düzenlenmesi*. Unpublished master's thesis. Dokuz Eylül University Institute of Social Sciences, İzmir.
- Nachira, F., Dini, P., & Nicolai, A. (2007). A network of digital business ecosystems for Europe: roots, processes, and perspectives. *Digital Business Ecosystem*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/53e45e55-4bd2-42a4-ad25-27b339b051e0> (Access date: 11 July 2022)
- Neubauer, R., Tarling, A., & Wade, M. (2017). Redefining leadership for a digital age. Global Center for Digital Business Transformation and metaBeratung GmbH. <https://blog.hostalia.com/wp-content/themes/hostalia/images/metaberatung-redefining-leadership-digital-age-informe-blog-hostalia-hosti.pdf>. (Access Date: 18 Jun 2022)
- Nordbäck, E. S., & Espinosa, J. A. (2019). Effective coordination of shared leadership in global virtual teams. *Journal of Management Information Systems*, 36(1), 321-350.
- Ordu, A., & Nayır, F. (2021). What is digital leadership? A suggestion of the definition. *E-International Journal of Educational Research*, 12(3), 68-81. <https://doi.org/10.19160/e-ijer.946094>
- Öz, Ö. (2020). Dijital Liderlik: Dijital Dünyada Okul Lideri Olmak. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(1), 45-57.
- Özmen, Ö. N., Eriş, E. D., & Özer, P. S. (2020). Dijital Liderlik Çalışmalarına Bir Bakış. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty Of Economics & Administrative Sciences*, 25(1), 57-69.
- Öztürk, B. (2017). *Türk İş Kanunu'nda yeni bir esnek çalışma modeli: Tele çalışma*. Unpublished master's thesis. Cumhuriyet University Institute of Social Sciences.
- Öztürk, U., C. (2015). Bağlantıda Kalmak Ya Da Kalmamak İşte Tüm Korku Bu: İnternetsiz Kalma Korkusu ve Örgütsel Yansımaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), 629-638.
- Peltoniemi, M. (2006). Preliminary theoretical framework for the study of business ecosystems. *Emergence: Complexity & Organization*, 8(1), 10-19. <https://doi.org/10.1007/s11252-006-0005-4>

- Pizło, W., Parzonko, A., Mazurkiewicz-Pizło, A., Parzonko, A., Jędrzejczyk, I., & Bórawski, P. (2021). Virtual organizations: A case study of the polish agricultural sector. *European Research Studies Journal*, 24(3B), 361-371.
- Poiger, M. (2022). *Digital Leadership. Konzeption einer integrativen und multigenerativen Führungstaxonomie*. München: GRIN Verlag.
- Popovici, V., & Popovici, A. L. (2020). Remote work revolution: Current opportunities and challenges for organizations. *Ovidius Univ. Ann. Econ. Sci. Ser*, 20, 468-472.
- Pordelan, N., Hosseinian, S., Heydari, H., Khalijian, S., & Khorrami, M. (2022). Consequences of teleworking using the Internet among married working women: Educational careers investigation. *Education and Information Technologies*, 27(3), 4277-4299.
- Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2004). Co-creating unique value with customers. *Strategy & Leadership*, 32(3), 4-9.
<https://doi.org/10.1108/10878570410699249>
- Ravalet, E., & Rérat, P. (2019). Teleworking: decreasing mobility or increasing tolerance of commuting distances? *Built Environment*, 45(4), 582-602.
- Raza, B. (2016). *Leadership 4.0 Module: Management Competencies 1 (Mc1)*. Unpublished Master Thesis, Frankfurt University Of Applied Sciences, Germany.
- Savu, I. (2019). Amplifying performance in virtual teams by optimizing communication strategies. *Res. & Sci. Today*, 17, 112- 122.
- Selander, L., Henfridsson, O., & Svahn, F. (2013). Capability search and redeem across digital ecosystems. *Journal of Information Technology*, 28(3), 183–197. <https://doi.org/10.1057/jit.2013.14>
- Senyo, P. K., Liu, K., & Effah, J. (2018). A Framework for Assessing the Social Impact of Interdependencies in Digital Business Ecosystems. K. Liu, K. Nakata, W. Li, & C. M. C. Baranauskas (Eds.), In *Digitalisation, Innovation and Transformation* (pp. 132-143). NY: Springer.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-67774-3_19
- Senyo, P.K., Liu, K., Effah, J., (2019). Digital business ecosystem: Literature review and a framework for future research. *International Journal of Information Management*. 47, 52-64.
- Serafimova, D., Andreeva, A., & Banabakova, V., (2022). Digitalization of business and public organizations- Communication problems with I.T.

- Companies and possible solutions. Ciurea, C., Boja, C., Pocatilu, P., Doinea, M. (eds). In *Education, Research and Business Technologies* (pp. 347-359). Singapore: Springer.
- Sheninger, E. (2014). *Digital leadership: Changing paradigms for changing times*. Thousand Oaks: CA: Corwin Press.
- Simovic, D. (2022). The Ultimate List of Remote Work Statistics- 2022 Edition. <https://www.smallbizgenius.net/by-the-numbers/remote-work-statistics/#gref> (Access date: 19 Jun 2022)
- Smulders, P., Kraan, K., Pot, F., (2011). Telewerkers vormen een elite. *Economisch Statistische Berichten*, 96 (4616), 493-495.
- Softchoice, (2017). Collaboration Unleashed: Research Study. https://m.softchoice.com/web/newsite/documents/research/SoftchoiceResearchStudy_CollaborationUnleashed.pdf (Access date: 16 Jun 2022)
- Stiles, J., & Smart, M. J. (2021). Working at home and elsewhere: daily work location, telework, and travel among United States knowledge workers. *Transportation*, 48(5), 2461-2491.
- Subramanian, K., R. (2018). Technology and transformation in communication, *Journal of Advance Research in Electrical & Electronics Engineering*, 1(1), 38-50.
- Taşçı, D. & Yalçınkaya, A. (2020). *Sanal Örgütler alanlar, araştırmalar, vakalar*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Kitapları.
- Trushkina, N., Abazov, R., Rynkevych, N., & Bakhautdinova, G. (2020). Digital transformation of organizational culture under conditions of the information economy. *Virtual Economics*, 3(1), 7-38.
- Tutar, H., (2022). *Örgütsel davranış (Örgütsel davranışta klasik ve çağdaş yaklaşımlar)*, Kocaeli: Umuttee Yayınları.
- Tutar, H. (2013). *İşletme Yönetimi* (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Van Slyke, C., Lee, J., Duong, B. Q., & Ellis, T. S. (2022). Eustress and Distress in the Context of Telework. *Information Resources Management Journal (IRMJ)*, 35(1), 1-24.
- Vargo, S. L., Maglio, P. P., & Akaka, A. M. (2008). On value and value co-creation: A service systems and service logic perspective. *European Management Journal*, 26(3), 145-152. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2008.04.003>

- Vasilev, V. L., Gapsalamov, A. R., Akhmetshin, E. M., Bochkareva, T. N., Yumashev, A. V., & Anisimova, T. I. (2020). Digitalization peculiarities of organizations: A case study. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 7(4), 3173.
- Wagner, M., Heil, F., Hellweg, L., Schmedt, D. (2019). Working in the digital age: Not an easy but a thrilling one for organizations, leaders and employees. Krüssel, P. (eds). In *Future Telco. Management for Professionals*. NY: Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77724-5_36
- Wang, J., & Bai, T., (2021). How digitalization affects the effectiveness of turnaround actions for firms in decline. *Long Range Planning*, 102-140.
- Weber, E., Büttgen, M., & Bartsch, S. (2022). How to take employees on the digital transformation journey: An experimental study on complementary leadership behaviors in managing organizational change. *Journal of Business Research*, 143, 225-238.
- Westerman, G., Bonnet, D. & McAfee, A. (2014). The nine elements of digital transformation. *MIT Sloan Management Review*, 55(3), 1-6.
- Yamamoto, T. (2022). Virtual Organization, Organizational Intelligence, and Imperfect Information Processing. In *Systems Research II* (pp. 107-122). Singapore: Springer.
- Yıkılmaz, İ. & Sürücü, L. (2021). Dijital çağda liderliğin yeni yüzü: Dijital Liderlik. İ.E. Tarakçı & B. Göktaş (Ed.). *Dijital Gelecek Dijital Dönüşüm 2*. içinde (pp. 301-316). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Yopan, M., Kasali, R., Balqiah, T. E., & Pasaribu, M. (2022). The role of digital leadership, customer orientation and business model innovation for IoT companies. *International Journal of Business*, 27(2), 1-22.